

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

จากเทวัญชาตกสู่เทวัญคำกาพย์ : การดัดแปลงชาตกเป็นนิทานคำกาพย์
From Devandha Jataka to Thewan Kham Kap : An Adaptation
of Jataka Tale to Kap Folktale

ณัฐา คำชู

โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้มหาวิทยาลัย
เงินรายได้ส่วนงาน มหาวิทยาลัยบูรพา
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๒
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา
๒๕๖๔

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
จากเทวันธชาตกสู่เทวันคำกาพย์ : การดัดแปลงชาตกเป็นนิทานคำกาพย์
From Devandha Jataka to Thewan Kham Kap : An Adaptation
of Jataka Tale to Kap Folktale

ณัฐา คำชู
ภาควิชาภาษาไทย

คำนำ

การวิจัยเรื่อง “จากเทวอักษรชาติกลุ่มเทวนาคำกาพย์ : การดัดแปลงชาดกเป็นนิทานคำกาพย์” นี้เป็นการวิจัยเอกสาร โดยใช้ต้นฉบับตัวเขียนนิทานคำกาพย์เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐ และเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ หมวดวรรณคดี หมุกกลอนสวด อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก ที่บันทึกไว้ในสมุดไทย ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร นำมาปริวรรตเป็นอักษรไทย อักษรวิธีไทยปัจจุบัน และวิเคราะห์เนื้อเรื่องเปรียบเทียบกับเทวอักษรชาติ ซึ่งเป็นชาดกในปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค ในด้านองค์ประกอบของเรื่องและวิธีการดัดแปลงเนื้อเรื่องจากชาดกเป็นนิทานคำกาพย์

ผู้วิจัยพบว่านิทานเรื่องเทวอักษรชาติและเทวนาคำกาพย์มีความน่าสนใจ แต่ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายนัก เมื่อได้นำต้นฉบับนิทานนี้มาศึกษาทำให้พบว่าเทวอักษรชาติเป็นชาดกที่มีลักษณะสหบทกล่าวคือ เนื้อเรื่องของนิทานเป็นการประสมประสานอนุภาคและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่คล้ายกับนิทานหรือเรื่องเล่าเก่าแก่ที่เคยมีมาก่อน ส่วนการศึกษาเทวนาคำกาพย์ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่านิทานเรื่องนี้น่าจะได้อิทธิพลมาจากเรื่องที่เป็นชาดก แต่ก็ได้ดัดแปลงรายละเอียดต่าง ๆ ของเรื่องให้แตกต่างจากต้นเรื่องออกไป เพื่อให้นิทานคำกาพย์สอดคล้องกับความนิยมของผู้อ่านผู้ฟังในยุคสมัยนั้นที่นิยมสวดอ่านหนังสือนิทานคำกาพย์หรือนิทานกลอนสวด อันแสดงให้เห็นถึงภูมิรู้และความสามารถของกวีพื้นบ้านไทย

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก ที่สั่งสอนและปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของการศึกษาวรรณกรรมจากต้นฉบับเอกสารโบราณ

ขอขอบพระคุณอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิที่สละเวลาตรวจแก้ไขและให้คำแนะนำทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ที่อำนวยความสะดวกและกรุณาเอื้อเฟื้อต้นฉบับเอกสารตัวเขียนเรื่องเทวนาคำกาพย์ และต้นฉบับนิทานร้อยกรองเรื่องเทวันสำนวนอื่น ๆ รวมถึงข้อมูลต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทพพร มังธานี ที่กรุณาให้ความรู้เรื่องหลักธรรมคำสอน และขอขอบคุณอาจารย์ไอยเรศ งามแฉล้ม ที่กรุณาให้ความรู้เรื่องการสวดอ่านกลอนสวด

ขอขอบคุณภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่จัดสรรทุนสนับสนุนการวิจัยนี้ ขอขอบคุณคณาจารย์และเพื่อน ๆ ทุกคนที่เป็นกำลังใจ รวมทั้งขอขอบคุณผู้เขียนหนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการศึกษาและอ้างอิงในการวิจัย

ขอขอบคุณนายสมศักดิ์ กรอบมุข ผู้ช่วยวิจัย ที่ช่วยค้นคว้าข้อมูลและจัดทำตัวอย่างตัวอักษรจากต้นฉบับเอกสารตัวเขียนได้อย่างเป็นระบบระเบียบด้วยความมานะอดุสาหะ

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะมีประโยชน์ทั้งในด้านการเรียนการสอนและเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ และเผยแพร่วรรณกรรมจากต้นฉบับเอกสารโบราณหรือนิทานพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางต่อไป

ณัฐา คำชู

มกราคม ๒๕๖๔

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสารโดยใช้ต้นฉบับตัวเขียนเทวีนคำกาพย์ ซึ่งบันทึกไว้ในสมุดไทย ปัจจุบันต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับเทวีนธชาดก ในด้านองค์ประกอบของเรื่องและกลวิธีการดัดแปลงเนื้อเรื่อง

ผลการวิจัยพบว่า เทวีนธชาดกเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในปัญญาสชาดกที่สันนิษฐานว่าแต่งเพิ่มเติมในสมัยหลังเพราะเป็นชาดกที่มีโครงเรื่องซับซ้อน ไม่มุ่งให้ความสำคัญในการบำเพ็ญบารมีหรือคุณสมบัติที่ประเสริฐของพระโพธิสัตว์ อีกทั้งยังมีอนุภาคและเหตุการณ์บางตอนคล้ายกับเหตุการณ์ในนิทานเก่าแก่ที่มีมาก่อน ในอดีตเทวีนธชาดกคงเป็นนิทานที่ได้รับความนิยมมากจึงมีการนำมาดัดแปลงเป็นกลอนบทละคร กลอนอ่าน และสันนิษฐานว่าเป็นที่มาของเทวีนคำกาพย์ซึ่งเป็นนิทานสำหรับใช้สวดอ่านเป็นท่วงทำนองในที่ประชุมชนหรือในครัวเรือนตามความนิยมของคนไทยมาไม่น้อยกว่าปีพุทธศักราช ๒๔๒๙ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบของเรื่องพบว่านิทานทั้งสองเรื่องมีรูปแบบการนำเสนออย่างเดียวกัน ประกอบด้วยส่วนต้นเรื่อง ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนลงท้ายเรื่อง แต่มีธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์แตกต่างกันตามประเภทวรรณกรรมและวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ที่ต่างกัน นิทานทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องและสารัตถะของเรื่องอย่างเดียวกัน มีตัวละคร บทสนทนา ฉากหรือบรรยากาศ และหลักธรรมคำสอนที่เหมือนและแตกต่างกันบางประการ

ส่วนการศึกษาด้านวิธีการดัดแปลงเทวีนธชาดกเป็นเทวีนคำกาพย์พบว่ากวีมีภูมิรู้และมีความสามารถด้านการดัดแปลงวรรณกรรมด้วยการเปลี่ยนรายละเอียด เพิ่มรายละเอียด ตัดรายละเอียด สลับที่เหตุการณ์ ผนวกเรื่อง และการอ้างอิง มาประสมประสานทำให้เทวีนคำกาพย์มีอนุภาคตัวละคร อนุภาคเหตุการณ์ และหลักธรรมคำสอนที่ชาวบ้านชาววัดผู้อ่านและฟังนิทานในยุคสมัยนั้นคุ้นเคย อีกทั้งยังทำให้เทวีนคำกาพย์มีลักษณะอย่างนิทานพื้นบ้านประเภทนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่เน้นความสนุกสนาน ตลกขบขันแตกต่างจากเทวีนธชาดกนิทานต้นเรื่องซึ่งเป็นนิทานศาสนา

เทวีนธชาดกและเทวีนคำกาพย์จึงเป็นนิทานของไทยอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจ สะท้อนให้เห็นความสามารถรอบรู้ของกวีไทย ควรค่าแก่การศึกษา อนุรักษ์ สืบทอด เผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักและเป็นเอกลักษณ์ของวรรณกรรมไทย

คำสำคัญ : เทวีนธชาดก, เทวีนคำกาพย์, ปัญญาสชาดก, นิทานคำกาพย์, การดัดแปลงวรรณกรรม

ABSTRACT

This study is an analysis of by comparing it with Devandha Jataka in the elements of components and transcription. The Thewan Kham Kap poem was inscribed in a Samud Thai, a Thai manuscript, which is at the present kept at National Library of Thailand.

The findings shows that the story of Devandha Jataka is included in Pannasa Jakata presumably composed later than other stories because the storyline is complicated and not focusing on meritorious acts or virtuous attributes of Bodhisattva. In addition, some motifs and situations in the story replicate the antecedent tales. Devandha Jataka might be so popular that it was adapted to be a dramatic poem and a reading poem. Presumably, the Devandha Jataka is the origin of Thewan Kham Kap poem which was incipiently used for chanting in public or in household as a customary practice of Thai families around 1886 in the reign of King Rama V of Thailand.

Both Devandha Jataka and Thewan Kham Kap poem mostly share similar beginning, story body, and ending, but their composition style and objective are different. Their storylines and details are the almost the same.

The examination of the adaptation of Devandha Jataka to Thewan Kham Kap poem reflects the intelligence and skill of the poet in changing details, making use of expansion, omission, transposition, adding another story, and allusion. These poetic skills make characters, events, and moral teaching in the Thewan Kham Kap poem familiar to the audience of those days, and these altogether make Thewan Kham Kap poem share similar characteristics of monarchical folktales with entertainment purpose rather than religious focus as in Devandha Jataka.

Devandha Jataka and Thewan Kham Kap poem both reflect identity of Thai literature and intelligence of the poets. Because of their valuable characteristics, they should be conserved, inherited, and publicized to people of the later generations.

Keywords: Devandha Jataka, Thewan Kham Kap, Pannasa Jataka, Kap folktale,

Literary Adaptation

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ช
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	๓
ขอบเขตของโครงการวิจัย	๔
ทฤษฎี สมมติฐาน และกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย	๕
วิธีดำเนินการวิจัย	๕
ข้อตกลงเบื้องต้น	๖
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย	๗
การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๗
๒ ภูมิหลังของเรื่องเทวินธชาดกและเทวินคำกาพย์	๑๓
เทวินธชาดก : ที่มาของเรื่อง และรูปแบบคำประพันธ์	๑๕
ที่มาของเรื่อง	๑๖
รูปแบบคำประพันธ์	๒๖
เทวินคำกาพย์ : ลักษณะต้นฉบับและรูปแบบคำประพันธ์.....	๒๖
ลักษณะต้นฉบับเอกสารตัวเขียนนิทานคำกาพย์เรื่องเทวิน	๓๐
รูปแบบคำประพันธ์	๓๕
๓ เปรียบเทียบองค์ประกอบของเทวินธชาดกและเทวินคำกาพย์	๔๑
รูปแบบการนำเสนอ	๔๑
เทวินธชาดก : รูปแบบชาดกนอกนิบาต.....	๔๑
ปัจจุบันวัตถุ	๔๑
อดีตวัตถุ	๔๒
คาถา	๔๔
สโมธาน	๔๔
เทวินคำกาพย์ : รูปแบบนิทานคำกาพย์หรือกลอนสวด	๔๖
บทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์	๔๖
อติวิพากษ์ของกวีหรือผู้คัดลอก	๔๗

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ปรารภเรื่อง	๔๗
เนื้อเรื่อง	๔๘
อวสานบท	๔๙
เนื้อเรื่อง	๕๑
โครงเรื่อง	๕๑
ตัวละคร	๖๐
บทสนทนา	๖๗
ฉากและบรรยากาศ	๗๐
หลักธรรมคำสอน	๘๐
๔ วิธีการดัดแปลงเทวนิชาดกเป็นเทวนิคัมภีร์	๘๗
การเปลี่ยนรายละเอียด	๘๗
เปลี่ยนรายละเอียดตัวละคร	๘๗
เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์	๙๕
การเพิ่มรายละเอียด	๑๐๗
เพิ่มตัวละคร	๑๐๗
เพิ่มรายละเอียดเหตุการณ์	๑๑๑
เพิ่มรายละเอียดของฉากและบรรยากาศ	๑๑๙
การตัดรายละเอียด	๑๒๒
ตัดรายละเอียดเหตุการณ์	๑๒๒
ตัดรายละเอียดหลักธรรมคำสอน	๑๒๔
การสลับเหตุการณ์	๑๒๙
สลับเหตุการณ์ตอนตัวละครเอกหญิงถูกทำร้าย	๑๒๙
การผนวกเรื่อง	๑๓๐
ผนวกอนุภาคตัวละครเจ้าเงาะและนางकुลา	๑๓๐
การอ้างอิง	๑๓๑
การอ้างอิงนิทานพื้นบ้าน	๑๓๒
๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๓๕
สรุปผลการวิจัย	๑๓๕
อภิปรายผล	๑๔๑
ข้อเสนอแนะ	๑๔๕
บรรณานุกรม	๑๔๖

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก	๑๕๒
ภาคผนวก ก ตัวอย่างต้นฉบับเทวาคำภพ	๑๕๓
ภาคผนวก ข ตัวอย่างอักษรและอักขรวิธีในต้นฉบับเทวาคำภพ	๑๕๕
ภาคผนวก ค ปริวรรตต้นฉบับเทวาคำภพ	๑๗๒
ประวัติย่อผู้วิจัย	๒๗๒

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๓ - ๑ เปรียบเทียบองค์ประกอบด้านรูปแบบการนำเสนอ	๕๐
๓ - ๒ เปรียบเทียบโครงเรื่องเทวน์ธชาดกกับเทวน์คำกาพย์	๕๒
๓ - ๓ เปรียบเทียบโครงเรื่องเทวน์ธชาดกและเทวน์คำกาพย์กับแบบเรื่องที่ ๓๑๕ น้องสาวทรยศ ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองอินเดีย	๕๕
๓ - ๔ เปรียบเทียบโครงเรื่องเทวน์ธชาดกและเทวน์คำกาพย์กับแบบเรื่องที่ ๕๑๖A ภาษา สัญลักษณ์ของเจ้าหญิง ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง	๕๗
๓ - ๕ เปรียบเทียบโครงเรื่องเทวน์ธชาดกและเทวน์คำกาพย์กับแบบเรื่องที่ ๔๐๓ เจ้าสาวดำ กับเจ้าสาวขาว ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง	๕๘
๓ - ๖ เปรียบเทียบตัวละครในเทวน์ธชาดกกับเทวน์คำกาพย์	๖๑
๓ - ๗ เปรียบเทียบบทสนทนาในเทวน์ธชาดกและเทวน์คำกาพย์	๖๗
๓ - ๘ เปรียบเทียบฉากและบรรยากาศในเทวน์ธชาดกและเทวน์คำกาพย์	๗๑
๓ - ๙ เปรียบเทียบหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในเทวน์ธชาดกและเทวน์คำกาพย์	๘๐
๔ - ๑ เปรียบเทียบการสลับเหตุการณ์ตอนตัวละครเอกหญิงถูกทำร้าย	๑๒๙

บทที่ ๑ บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

นิทานเป็นเรื่องเล่าบันเทิงในยามว่างของมนุษย์มานานแล้ว เชื่อกันว่ามนุษย์รู้จักการเล่านิทานมาตั้งแต่เริ่มมีภาษา นิทานในยุคแรกถ่ายทอดกันแบบมุขปาฐะ ต่อมาเมื่อมนุษย์รู้จักการประดิษฐ์ตัวอักษรและจดบันทึก นิทานก็ได้ถูกถ่ายทอดผ่านเอกสารลายมือหรือลายลักษณ์ จนกระทั่งมาสู่ยุคเทคโนโลยีการพิมพ์และยุคสื่อสมัยใหม่ นิทานก็ถูกถ่ายทอดในรูปแบบที่สอดคล้องกับการพัฒนาและความนิยมของสังคม

เนื้อหาและที่มาของนิทานในยุคแรกมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชนเผ่า ความสามารถของผู้นำ อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ มีลักษณะเป็นเวทตำนานหรือเทพปกรณัมที่มีตัวละครเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (สุกัญญา สุจฉายา, ๒๕๕๗, หน้า ๑๑) ต่อมาได้มีการเสริมเพิ่มเรื่องที่เป็นจินตนาการ เรื่องที่มาจากคัมภีร์ศาสนา คติความเชื่อต่าง ๆ เรื่องเล่าพื้นบ้าน และนิทานต่างชาติ เนื้อหาของนิทานก็มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

ต่อมาเมื่อมีการติดต่อสื่อสารและค้าขาย นักเดินทางก็มักนำนิทานมาเล่าทำให้นิทานมีการแพร่กระจายไปในท้องที่ต่าง ๆ นิทานเรื่องใดได้รับความนิยมมากก็มักมีหลายสำนวน รูปแบบในการถ่ายทอดและรายละเอียดของเนื้อเรื่องแต่ละสำนวนก็มักมีการดัดแปลงให้แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของผู้เล่าแต่ละคนและตามเงื่อนไขบริบทในการเล่านิทานนั้น ๆ

นิทานชาดกหรือเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเกิดในพระชาติสุดท้ายและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ศักดิ์ศรี เข้มแน่นดา, ๒๕๔๓, หน้า ๓๐) เป็นนิทานประเภทหนึ่งที่ยังคงมีการสืบทอดและได้รับความนิยมแพร่หลายในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นิทานชาดกหลายเรื่องถูกนำมาเล่าต่อ ๆ กัน โดยผู้แต่งนิยมดัดแปลงรูปแบบในการนำเสนอและรายละเอียดของเนื้อเรื่องให้แตกต่างไปจากวรรณกรรมต้นแบบเพื่อให้นิทานมีความน่าสนใจ ทนสมัย สอดคล้องกับวัตถุประสงค์รวมทั้งสื่อและนวัตกรรมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย นิทานชาดกที่คนไทยรู้จักกันดี ได้แก่ ชาดกในนิบาต เช่น ทศชาติชาดก โดยเฉพาะพระมหาชนกชาดก พระเวสสันดรชาดก เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีนิทานชาดกอีกประเภทหนึ่งคือชาดกนอกนิบาตหรือปัญญาสชาดกซึ่งเป็นชาดกที่ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกและในอดีตเป็นวรรณกรรมที่มีได้รับการยกย่องในฐานะที่เป็นงานนิพนธ์ทางศาสนา มากนัก เพราะถือว่าเป็นงานนิพนธ์ที่ปลอมพระพุทธรวิจนะ (ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคหนึ่ง, ๒๕๙๙, หน้า ๗) แต่เดิมสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยว่าพระเถระนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวปรัมปราที่เป็นนิทานพื้นถิ่นที่แพร่หลายในยุคนั้น แล้วนำมาเรียบเรียงเป็นชาดกขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๐๐ – ๒๒๐๐ โดยได้เขียนไว้ด้วยภาษาบาลี มีทั้งคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วและบทคาถาหรือบทร้อยกรอง มีทั้งสิ้น ๕๐ ชาดก (ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มหนึ่ง,

๒๕๔๙, หน้าคำนำ) แต่ต่อมานิยะดา เหล่าสุนทร (๒๕๕๘, หน้า ๓๒ - ๓๓) ได้พบหลักฐานและนำเสนอข้อสันนิษฐานใหม่ว่าปัญญาสชาดกนี้น่าจะประพันธ์โดยพระภิกษุชาวหริภุญไชย ราวปี พ.ศ. ๑๘๐๘

ปัญญาสชาดกได้รับความนิยมแพร่หลายทั้งในประเทศไทย พม่า ลาว และเขมร (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๒๐) อีกทั้งยังเป็นต้นเค้าของวรรณกรรมร้อยกรอง รวมทั้งนิทานพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงในภายหลังอีกหลายเรื่อง เช่น รถเสนชาดกหรือนางสิบสอง สุวรรณสังขชาดกหรือสังข์ทอง สุธนชาดกหรือพระสุธน - นางมโนราห์ สรรพสิทธิชาดกหรือสรรพสิทธิ์คำฉันท์หรือนกกะจาบ สมุทโฆษชาดกหรือสมุทโฆษคำฉันท์ ปาจิตตกุมารชาดกหรือท้าวปาจิตต์ - นางอรพิมพ์ ฯลฯ ปัญญาสชาดกจึงถือเป็นนิทานชาดกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมากเพราะยังคงมีการผลิตซ้ำจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายจากรุ่นสู่รุ่นเป็นอย่างดี

เป็นที่น่าสังเกตว่านิทานชาดกที่เผยแพร่อยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน มักเป็นนิทานเรื่องเดิม ๆ ที่ผู้แต่งแต่ละคนนำมาผลิตซ้ำหรือสร้างสรรค์ใหม่โดยดัดแปลงรายละเอียดของเรื่องและรูปแบบการนำเสนอให้แตกต่างกันไปมากกว่าที่จะเป็นการนำนิทานชาดกเรื่องใหม่ ๆ มาเผยแพร่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่งรวมทั้งผู้อ่านผู้ฟังไม่รู้จักนิทานเรื่องอื่น ทั้งที่ยังมีนิทานชาดกอีกหลายเรื่องที่มีเนื้อเรื่องสนุกสนาน สอดแทรกความรู้ และคติธรรมคำสอน หากนิทานเหล่านี้ได้รับการศึกษาและเผยแพร่ก็น่าจะเป็นที่รู้จักและเป็นประโยชน์ต่อไป

“เทวันธชาดก” เป็นนิทานเรื่องหนึ่งในปัญญาสชาดก ซึ่งสันนิษฐานว่าที่มาของเรื่องน่าจะได้เค้าโครงเรื่องบางตอนจากวรรณคดีพระพุทธานุชาดกภาษาบาลีและวรรณคดีภาษาสันสกฤต อีกทั้งยังอาจได้เค้าโครงเรื่องบางตอนจากชาดกในปัญญาสชาดกด้วยกัน (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๘๓ และ ๘๖) ปัจจุบันเทวันธชาดกได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งถือว่าเป็นปัญญาสชาดกฉบับแปลที่สมบูรณ์ที่สุดที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้อำนวยการโปรดให้รวบรวมต้นฉบับโบราณจากสถานที่ต่าง ๆ และมอบหมายให้ท่านผู้รู้หลายท่านแปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๘๒ (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๔๗) หนังสือนี้รวบรวมปัญญาสชาดกไว้จำนวน ๖๑ เรื่อง ตีพิมพ์เป็น ๒ เล่ม แบ่งเป็นปฐมภาค ๕๐ เรื่องและปัจฉิมภาค ๑๑ เรื่อง ซึ่งเทวันธชาดกถูกจัดไว้ในปัญญาสชาดก เล่มที่ ๒ ปัจฉิมภาค ลำดับที่ ๖ หรือเป็นปัญญาสชาดกลำดับที่ ๕๖

โครงเรื่องของเทวันธชาดกคล้ายกับโครงเรื่องนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แนวผจญภัยได้นาง เนื้อเรื่องมีความสนุกสนาน และยังสอดแทรกหลักธรรมคำสอนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม นิทานเรื่องนี้น่าจะได้รับความนิยมอย่างมากในอดีต เพราะนอกจากจะมีปรากฏอยู่ในปัญญาสชาดกของประเทศไทยแล้วยังมีปรากฏเป็นชาดกลำดับที่ ๔๓ ในปัญญาสชาดกเขมร (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๕๙) นอกจากนี้มีผู้นำมาประพันธ์เป็น “เทวันคำกาพย์” คือเป็นนิทานที่ประพันธ์ด้วยคำประพันธ์กาพย์ชนิดต่าง ๆ หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากลอนสวด เพราะนิทานประเภทนี้มักถูกนำมาใช้สวดอ่านในที่ประชุมชนหรืออ่านในครัวเรือนตามความนิยมของการอ่านนิทานในสมัยอดีต

ปัจจุบันพบต้นฉบับเทวันคำกาพย์ เก็บรักษาไว้ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร จำนวน ๒ เล่มสมุดไทย เจ้าหน้าที่หอสมุดฯ บันทึกประวัติไว้ว่า เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐ มัดที่ ๒๑ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ ประวัติ หม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐ และเทวัน เล่ม ๒

เลขที่ ๑๖๙ มัดที่ ๒๑ ตู ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ ประวัติ หม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐ ต้นฉบับทั้งสองฉบับเป็นสมุดไทยขาว ตัวอักษรที่ใช้เขียนเป็นอักษรไทย อักษรวิธีแบบไทยที่นิยมเขียนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เขียนด้วยเส้นหมึก บนทึกหน้าละ ๕ บรรทัด ประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์กาพย์ชนิดต่าง ๆ สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง ต้นฉบับทั้งสองฉบับมีเนื้อเรื่องต่อเนื่องกัน ตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่องบริบูรณ์

จากการศึกษาเทวณคัมภีร์ในเบื้องต้นพบว่าเนื้อเรื่องคล้ายนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ สันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะได้อิทธิพลในการประพันธ์เนื้อเรื่องมาจากเทวณชาดก แต่ผู้แต่งได้ดัดแปลงรายละเอียดต่าง ๆ ของเนื้อเรื่องให้แตกต่างไปจากวรรณกรรมต้นแบบ อันเป็นลักษณะที่สามารถเกิดขึ้นได้เมื่อนิทานมีการแพร่กระจายไป เช่น มีการดัดแปลงองค์ประกอบด้านรูปแบบการนำเสนอจากที่เป็นชาดก ประกอบไปด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และประชุมชาดก อันเป็นนิทานศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นรูปแบบของนิทานคัมภีร์หรือที่เรียกว่ากลอนสวดซึ่งมีธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์ที่แตกต่างออกไป ให้เหมาะแก่การสวดอ่านเป็นท่วงทำนองเพื่อความบันเทิงในที่ประชุมชนหรือสำหรับสวดอ่านกันเองในครัวเรือนสมัยที่นวัตกรรมการพิมพ์และสื่อบันเทิงยังไม่เจริญก้าวหน้า

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อเรื่อง เช่น *เปลี่ยนชื่อตัวละคร* จากท้าวภาสกราชเป็นท้าวพรหมทัต จากนางจันทน์เทวีเป็นนางจันทร์ *เปลี่ยนลักษณะตัวละคร* ที่แสดงบทบาทในเรื่องจากนางยักษ์เป็นนางकुลา *เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์* ตอนที่พระอินทร์ให้สองกุมารไปหาศรีระสตร์ที่ตายใหม่ ๆ มาเพื่อชุบชีวิตมา เป็นให้สองกุมารไปหาศรีระสตร์ที่ตายแล้วแต่บุญ - กรรมของสัตว์นั้นโดยมิได้ระบุน่าต้องเป็นสัตว์ที่ตายใหม่ ๆ *เปลี่ยนเหตุการณ์* ตอนที่พระเอกและนางเอกได้กลับมาพบกันอีกครั้งจากการประกาศหาคนมาแสดงธรรมเป็นการประกาศหาคนมาเล่านิยาย *มีการเพิ่มตัวละคร* เจ้าเงาะ ตาร้อยมาลัย *เพิ่มรายละเอียดเหตุการณ์* เช่น เพิ่มตอนที่เหล่าเสนามาตรีต่างไปเชิญพอมดมอมีมาทำนายเพื่อตามหาสองกุมาร *มีการลดรายละเอียดเหตุการณ์* เช่น ตัดเหตุการณ์ตอนพระอินทร์ให้เทวณชอพร ตัดหลักธรรมคำสอน อีกทั้งมีการสลับที่เหตุการณ์ ผนวคนิทานเรื่องอื่น และมีการอ้างถึงวรรณกรรมอื่นที่เป็นที่รู้จักที่มีมาก่อน เป็นต้น ทำให้เทวณคัมภีร์เป็นนิทานอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจและน่าจะได้รับการศึกษาและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักอีกเรื่องหนึ่ง

ด้วยความน่าสนใจของเนื้อเรื่องตามที่กล่าวมาเบื้องต้น อีกทั้งยังไม่มีผู้ใดศึกษาเรื่องเทวณชาดกและเทวณคัมภีร์มาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเทวณชาดกและเทวณคัมภีร์โดยใช้กระบวนการเปรียบเทียบและศึกษาการดัดแปลงจากที่เป็นชาดกมาเป็นนิทานคัมภีร์ เพื่อให้เห็นคุณค่าของนิทานพื้นบ้านและเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์และเผยแพร่นิทานเรื่องนี้ให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

เพื่อเปรียบเทียบเทวณชาดกและเทวณคัมภีร์และศึกษาการดัดแปลงชาดกเป็นนิทานคัมภีร์ โดย

๑. เปรียบเทียบองค์ประกอบของเทวณชาดกและเทวณคัมภีร์
๒. ศึกษาวิธีการดัดแปลงเทวณชาดกเป็นเทวณคัมภีร์

ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยนี้มีขอบเขตด้านข้อมูลและขอบเขตด้านเนื้อหาดังนี้

ขอบเขตด้านข้อมูล

ต้นฉบับที่ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษานี้มีดังนี้

๑. ต้นฉบับเทวอักษรชาดก ในปัญญาสาชดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๒ ปีจฉิมภาค ลำดับที่ ๖ พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๙ พิมพ์เผยแพร่โดยสำนักพิมพ์ศิลปปาบรรณาการ

๒. ต้นฉบับเอกสารโบราณตัวเขียนเทวอักษรคำกาพย์ จำนวน ๒ เล่ม ดังนี้

๑) เจ้าเทวอักษร ๑ เลขที่ ๑๗๐ มัดที่ ๒๑ ตู้ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวดวรรณคดี หมุกกลอนสวดประเภทสมุทไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก บันทึกหน้าละ ๕ บรรทัด จำนวน ๑๕๓ หน้า สมุทไทย บันทึกประวัติว่าหม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐

๒) เทวอักษร เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ มัดที่ ๒๑ ตู้ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวดวรรณคดี หมุกกลอนสวดประเภทสมุทไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก บันทึกหน้าละ ๕ บรรทัด จำนวน ๑๓๒ หน้า สมุทไทย บันทึกประวัติว่าหม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐

ต้นฉบับทั้งสองฉบับนี้มีเนื้อเรื่องต่อเนื่องกันและจบบริบูรณ์ ปัจจุบันต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการดัดแปลงเทวอักษรชาดกมาเป็นนิทานเรื่องเทวอักษรคำกาพย์ โดยมีประเด็นในการศึกษาดังนี้

๑. เปรียบเทียบองค์ประกอบของเทวอักษรชาดกและเทวอักษรคำกาพย์

๑.๑ รูปแบบการนำเสนอ

๑.๑.๑ เทวอักษรชาดก : รูปแบบชาดกนอกนิบาต

๑.๑.๒ เทวอักษรคำกาพย์ : รูปแบบนิทานคำกาพย์หรือกลอนสวด

๑.๒ เนื้อเรื่อง

๑.๒.๑ โครงเรื่อง

๑.๒.๒ ตัวละคร

๑.๒.๓ บทสนทนา

๑.๒.๔ ฉากและบรรยากาศ

๑.๒.๕ หลักธรรมคำสอน

๒. ศึกษาการดัดแปลงเทวอักษรชาดกมาเป็นเทวอักษรคำกาพย์

๒.๑ การดัดแปลงด้วยการเปลี่ยนรายละเอียด

๒.๒ การดัดแปลงด้วยการลดรายละเอียด

๒.๓ การดัดแปลงด้วยการเพิ่มรายละเอียด

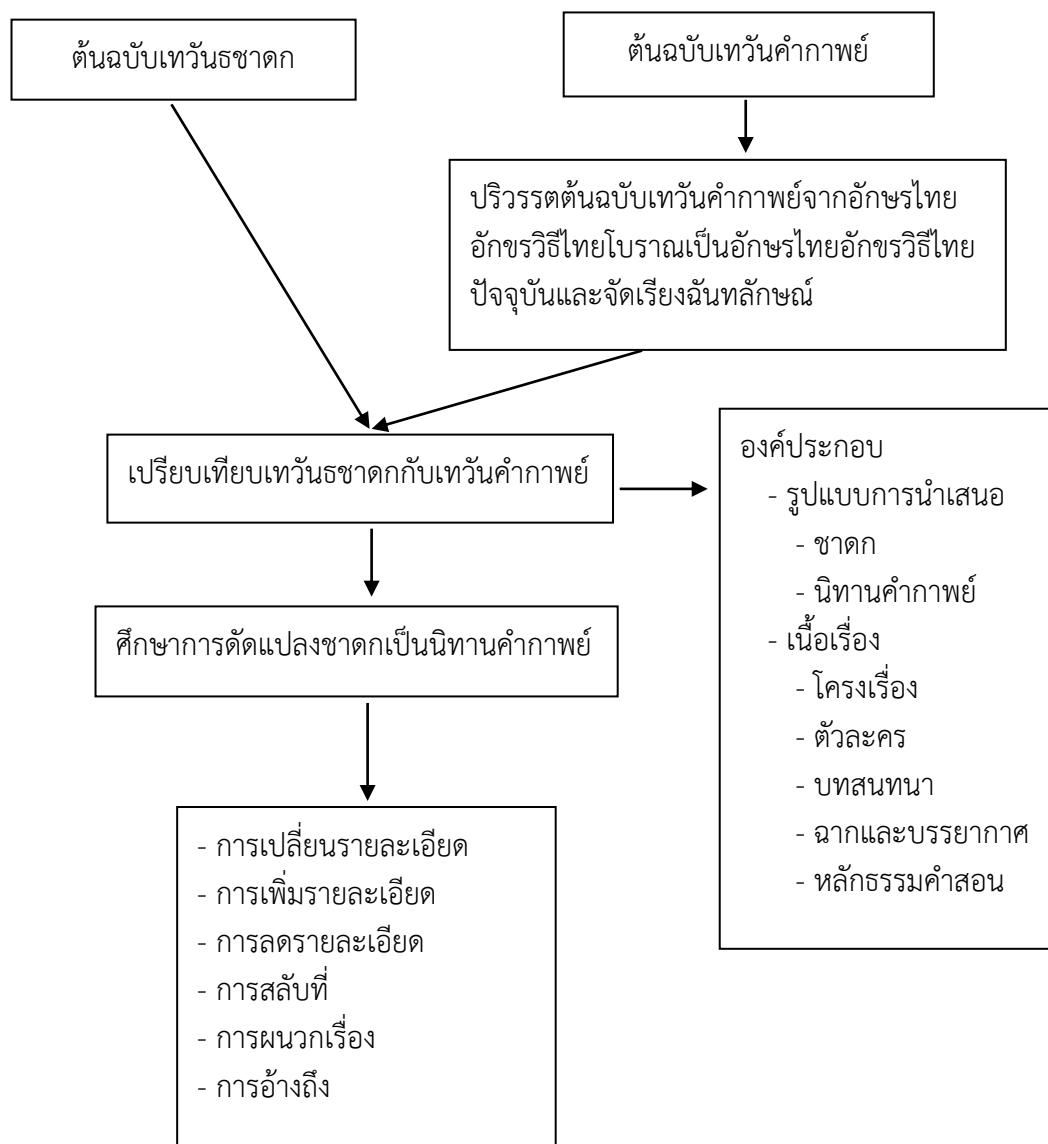
๒.๔ การดัดแปลงด้วยการสลับที่

๒.๕ การดัดแปลงด้วยการผนวกเรื่อง

๒.๖ การดัดแปลงด้วยการอ้างถึง

ทฤษฎี สมมุติฐาน (ถ้ามี) และกรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

การศึกษาเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์นี้จะใช้กระบวนการเปรียบเทียบและการดัดแปลงวรรณกรรม โดยมีกรอบแนวคิดดังนี้

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “จากเทวัญชาดกสู่เทวัญคำกาพย์ : การดัดแปลงชาดกเป็นนิทานคำกาพย์” ผู้วิจัยจะใช้วิธีวิจัยเอกสาร โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นสำรวจและรวบรวมเอกสาร

๑) สำรวจและรวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เกี่ยวกับนิทานคำกาพย์ กลอนสวด และนิทานชาดก เอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เรื่องการดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรม

๒) สํารวจและรวบรวมต้นฉบับเทวอักษรในปญญาสชาติก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

๓) สํารวจและรวบรวมเอกสารโบราณตัวเขียนประเภทสมุดไทยเรื่องเทวอักษร หมู่กลอนสวด บันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทยโบราณ ที่ฝายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

ชั้นปริวรรต

๑) ปริวรรตต้นฉบับเทวอักษรคํากาพย์ ประเภทสมุดไทยขาว บันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทยโบราณ มาเป็นอักษรไทยและอักษรวิธีไทยปัจจุบัน โดยยึดตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นหลัก ทั้งนี้ในการปริวรรต หากมีคําหรือข้อความที่เป็นคําท้องถิ่น คําโบราณ คําภาษาปาก จะรักษาอักษรวิธีให้ใกล้เคียงแบบเดิมมากที่สุด โดยเริ่มปริวรรตต้นฉบับตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ - วันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

๒) จัดเรียงวรรคตอนตามแบบแผนฉันทลักษณ์และรูปแบบการประพันธ์แต่ละชนิด

ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๑) ศึกษาภูมิหลัง ลักษณะต้นฉบับเทวอักษรและเทวอักษรคํากาพย์

๒) เปรียบเทียบองค์ประกอบของเทวอักษรและเทวอักษรคํากาพย์

๓) ศึกษาวิเคราะห์วิธีการดัดแปลงเทวอักษรมาเป็นเทวอักษรคํากาพย์

ชั้นสรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ข้อตกลงเบื้องต้น

๑. การเขียนตัวอย่างคําประพันธ์จากนิทานคํากาพย์ ผู้วิจัยจะใช้อักษรวิธีปัจจุบันตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ยกเว้นคําโบราณ คําท้องถิ่น และภาษาปาก จะเขียนตามต้นฉบับ

๒. การปริวรรตต้นฉบับมีข้อตกลงดังนี้

๒.๑ หากมีคําหรือข้อความที่พิจารณาแล้วว่าจะเกิดจากความผิดพลาดตอนคัดลอกต้นฉบับ ผู้ศึกษาจะแก้ไขหรือเพิ่มเติมโดยให้คําหรือข้อความนั้นอยู่ภายในเครื่องหมาย [ ]

๒.๒ หากมีคําหรือข้อความที่สันนิษฐานว่าขาดหายไป ผู้วิจัยจะใช้ว่า (ขาดหาย)

๒.๓ หากคําหรือข้อความนั้นเกิดจากการชำรุดจนไม่สามารถอ่านหรือสันนิษฐานได้ ผู้วิจัยจะใช้ว่า (ชำรุด)

๒.๔ หากคําหรือข้อความนั้นเลื่อนรางจนไม่สามารถอ่านหรือสันนิษฐานได้ ผู้วิจัยจะใช้ว่า (เลื่อนราง)

๒.๕ หากอักษร คํา หรือข้อความนั้นเป็นคําที่เกิดจากการคาดคะเน เนื่องจากต้นฉบับอาจรางเลื่อนหรือตัวอักษรที่ปรากฏไม่ชัดเจน ผู้วิจัยจะใส่อักษร คํา หรือข้อความนั้น ๆ ในเครื่องหมาย ( ) เช่น เถิงโทษผิดไม่ประ(หาร) พระบิด(า)จงว่าปล้น

๒.๖ ผู้วิจัยจะจัดเรียงฉันทลักษณ์ของนิทานคํากาพย์ตามความนิยมในปัจจุบัน

๓. การกล่าวถึงชื่อเฉพาะ เช่น ชื่อตัวละคร ชื่อสถานที่ ผู้วิจัยจะเขียนสะกดคำตามต้นฉบับ เช่น เขียนว่าเทวันธ์ ตามที่ปรากฏในเทวันธชาดก เขียนว่าเทวัน ตามที่ปรากฏในเทวันคำกาพย์ เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

๑) ได้นำเสนอปัญหาสาขาคเรื่องเทวันธชาดกและนิทานเรื่องเทวันคำกาพย์จากต้นฉบับเอกสารโบราณตัวเขียนต่อนักวิชาการและผู้ใ้รู้ด้านวรรณกรรมไทย

๒) ได้ความรู้เรื่องการดัดแปลงวรรณกรรมจากสื่อหนึ่งเป็นสื่ออีกประเภทหนึ่ง

๓) เป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ปัญหาสาขาคเรื่องเทวันธชาดกและนิทานเรื่องเทวันคำกาพย์บันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทยโบราณ ให้คงอยู่และแพร่หลายกว้างขวางต่อไป

๔) เป็นแนวทางการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมอื่น ๆ ต่อไป

๕) สามารถนำมาบูรณาการกับการเรียนการสอนวิชานิทานพื้นบ้าน วรรณคดีชาดก และวรรณคดีท้องถิ่น หรือวิชาวรรณคดีและวรรณกรรมอื่น ๆ ได้

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เกี่ยวกับนิทานคำกาพย์ กลอนสวด และนิทานชาดก เอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เรื่องการดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรม โดยเรียงลำดับเอกสารจากอดีตมาถึงปัจจุบัน ดังนี้

๑. เอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เกี่ยวกับนิทานคำกาพย์ กลอนสวด และนิทานชาดก

ตรีศิลป์ บุญขจร (๒๕๔๗) ศึกษาวรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เพื่อมุ่งเสนอและวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดของภาคกลางที่เป็นเอกสารต้นฉบับตัวเขียนในแผนกเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ ในด้านประวัติความเป็นมา รูปแบบ เนื้อหา และพัฒนาการ ผลการศึกษาพบว่ากลอนสวดเป็นนิทานคำกาพย์ที่มีกำเนิดมาจากวัด นำมาสวดอ่านเป็นทำนองสวด ต่อมานิยมนำไปสวดอ่านตามบ้านเรือน ฉันทลักษณ์ที่ใช้คือกาพย์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งมีท่วงทำนองสวดอ่านต่างกันไปเพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและอารมณ์ในท้องเรื่อง เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวกับพุทธศาสนา จำแนกได้สองประเภท คือ ประเภทสอนคติธรรมโดยตรง และประเภทสอนคติธรรมโดยอ้อม เหตุที่กลอนสวดเสื่อมสลายไปเป็นเพราะผลกระทบจากความเจริญก้าวหน้าด้านการพิมพ์ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕

ศุภวรรณ สอนสังข์ (๒๕๓๐) ศึกษาเรื่องขุนทนางวงศ์ วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เป็นการศึกษาลักษณะอักษร อักษรวิธี วิเคราะห์องค์ประกอบของวรรณกรรม ประเมินคุณค่าทางสุนทรียภาพ สติปัญญา อิทธิพลจากชาดกเรื่องอื่น วิเคราะห์เชิงสังคม และเปรียบเทียบกับฉบับหอสมุดแห่งชาติ ผลการศึกษาพบว่าขุนทนางวงศ์เป็นเรื่องที่ดัดแปลงแบบชาดกโดยนำเหตุการณ์จากวรรณกรรมเรื่องอื่นซึ่งเป็นที่รู้จักดีมาใช้สร้างสรรค์เนื้อเรื่อง อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมท้องถิ่นจากเนื้อเรื่องอีกด้วย

วรปฐมมา คำหมู่ (๒๕๓๕) ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนางอุทธรา เป็นการเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาเรื่องนางอุทธากับวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเหมือนกันทั้งในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง ในด้านแก่นเรื่อง โครงเรื่อง อนุภาค ตัวละคร ฉาก และความคิดเชิงปรัชญา ตลอดจนแง่คิดด้าน

วัฒนธรรมความเชื่อของสังคมท้องถิ่น โดยใช้ต้นฉบับจำนวน ๔๗ สำนวน มีทั้งฉบับคัมภีร์ชาดกของล้านนา คร่าวซอของล้านนา ปลาบู่ทองกลอนสวดของภาคกลาง ปลาบู่ทองกลอนสารของภาคอีสาน ปลาบู่ทองคำ ภาพของภาคใต้ รวมทั้งสำนวนลาว พม่า และมอญ ผลการศึกษาพบว่าเรื่องนางอุทธาเป็นนิทานพื้นบ้าน ประเภทปรัมปรา แต่เดิมคงปรากฏในรูปมุขปาฐะต่อมาจึงมีการถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์ ได้รับความนิยม อย่างแพร่หลาย แก่นเรื่องของทุกสำนวนแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนา โครงเรื่องมีการอนุรักษ์ ตนเอง กล่าวคือ ทุกเรื่องจะกล่าวถึงแม่เลี้ยงใจร้าย ความผูกพันระหว่างแม่กับลูก การกลับชาติมาเกิดใหม่ การที่ตัวละครเอกซ่อนตัวอยู่ในวัดอุบายอย่าง การฆ่าตัวละครเอก และการที่ตัวละครฝ่ายร้ายได้รับการ ลงโทษอย่างหนัก รายละเอียดอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมและ วัฒนธรรม ส่วนรูปแบบคำประพันธ์แตกต่างกันไปตามความนิยมในแต่ละท้องถิ่น

โสภี สุขเกษม (๒๕๓๕) ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง ฌรณคจิตรชาดก เป็น การศึกษาลักษณะต้นฉบับ ตัวอักษร อักษรวิธี ประวัติความเป็นมา จุดมุ่งหมายของการแต่ง เนื้อเรื่อง ลักษณะการแต่ง และวิเคราะห์เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า นิทานเรื่องนี้บันทึกด้วยอักษรไทยภาคกลาง ตัวอักษรและอักษรวิธีน่าจะแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื้อเรื่องมุ่งแสดงหลักธรรมเรื่องกฎแห่งกรรม คุณค่าเชิงสังคมสะท้อนให้เห็นค่านิยม ความเชื่อ หลักการปกครอง และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ น่าสนใจของสังคมไทย

โสรัถยา สังข์ทอง (๒๕๔๐) ศึกษาเรื่องพญาหงส์ วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิง วิเคราะห์ เป็นการศึกษาตัวอักษร อักษรวิธี วิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและสังคม ผลการศึกษาพบว่าอักษรที่ ใช้บันทึกเป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บันทึกตามเสียงพูดภาษาถิ่นใต้ไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอน ผู้แต่ง ได้เค้าเรื่องจากหงส์ชาดกในพระไตรปิฎกหรือมหาหงส์ชาดกจากอรรถกถาชาดก ผู้แต่งมีความสามารถด้าน การใช้ภาษา ถ้อยคำ สำนวนโวหาร อันก่อให้เกิดอรรถรสทางวรรณคดี และสะท้อนสภาพสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิตของชาวภาคใต้

จรรณ ทองวิไล (๒๕๔๗) ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องสินธุราชคำกาพย์ เป็น การศึกษาประวัติ ที่มา ตัวอักษร อักษรวิธี วรรณศิลป์ และภาพสะท้อนทางสังคม ผลการศึกษาพบว่าสินธุ ราชคำกาพย์เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นโดยนำเหตุการณ์จากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ สินธุชาดก รามเกียรติ์ จันทโครพ เป็นต้น มาเรียงร้อยกันจนเกิดเป็นวรรณกรรมเรื่องใหม่ ตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้บันทึกนั้น เป็นการบันทึกตามเสียงพูดภาษาถิ่นใต้ ไม่มีหลักเกณฑ์สะกดคำแน่นอน การศึกษาด้านวรรณศิลป์พบว่าวิ ใช้โวหารอุปมาอุปไมยทำให้ได้อรรถรสทางภาษา นอกจากนี้ยังสอดแทรกภาพสะท้อนทางสังคม ได้แก่ ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี การปกครอง วิถีชีวิต อาหารการกิน เครื่องใช้ และการละเล่นอีกด้วย

รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ (๒๕๕๒) ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องสมุทรโคดม เป็น การศึกษากลอนสวดเรื่องสมุทรโคดมจากสมุดไทยขาวของวัดสัมพันธวงศ์ ผลการศึกษาสันนิษฐานว่าเรื่อง สมุทรโคดมน่าจะประพันธ์ขึ้นช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื้อเรื่อง เป็นแบบเรื่องแต่งเลียนแบบชาดก กล่าวถึงการผจญภัยของตัวละครเอกที่ฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดจาก ผลกรรมที่เคยกระทำไว้ อนุภาคในเรื่องบางส่วนคล้ายนิทานชาดกและกลอนสวด เช่น พระมหาชนกชาดก

และสุวรรณเศียร นอกจากนี้สมุทโรคตมยังมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมเรื่องพระอภัยมณีและอุณรุโทยุทธ์เรื่องดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงชื่อพระสมุทโรคตมและชื่อสถานที่ที่คล้ายคลึงกันในเรื่องดังกล่าว

ณัฐา คำชู (๒๕๕๓) ศึกษาวิเคราะห์การสร้างสรรคนิทานคำกาพย์ เป็นการศึกษานิทานคำกาพย์ที่พบต้นฉบับในภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทย ๕๐ เรื่อง ผลการศึกษาพบว่านิทานคำกาพย์มีบทบาทต่อสังคมไทยในฐานะวรรณกรรมลายลักษณ์ของชาวบ้าน สำหรับใช้สวดอ่านในที่ประชุมชนหรือในครัวเรือน เป็นแบบฝึกหัดอ่านหนังสือให้คล้องของกลุบุตร และเป็นสื่อกลางในการสร้างอันสงฆ์ผลบุญทางพระพุทธศาสนา กวีสร้างตัวละครให้มีลักษณะ พฤติกรรม และชะตากรรมที่พลิกผันตามโครงเรื่องสำคัญ ซึ่งมี ๓ แบบ ได้แก่ แบบเรื่องที่ใช้หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาในการแก้ปัญหา แบบเรื่องผจญภัยได้นาง และแบบเรื่องที่ใช้ความเป็นคนเจ้าปัญญาในการแก้ปัญหา สะท้อนแนวคิดเรื่องไตรวิภังค์ ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา ทำให้ประจักษ์ถึงความสามารถของกวีในการสรรคำร้อยเรียงสื่อความหมายและอารมณ์อย่างมีศิลปะ ถ่ายทอดความรู้ความคิดที่เป็นประสบการณ์ส่วนตัวและประสบการณ์ร่วมซึ่งหยั่งรากลึกมาจากการเคารพ เชื่อมั่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีความรอบรู้ทางวรรณกรรม มีจินตนาการ จัดเจนในชีวิตและเข้าถึงสัจธรรมของโลก ผู้อ่านจึงได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและเกิดปัญญาความคิดนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมได้ต่อไป

๒. เอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เรื่องการดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรม

ความหมายและความรู้เรื่องการดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรม

จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา. (๒๕๔๔). กล่าวถึงคำว่า “การดัดแปลง” ว่าเป็นคำศัพท์ที่ใช้กันอย่างกว้างขวางมานาน เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเมื่อจะทำวรรณกรรมเพื่อการอ่านให้เป็นวรรณกรรมเพื่อการแสดงนั้นอาจทำได้โดยใช้วิธีการ เติม ตัด ทวี ทอน ขยาย ยุบ หรือสลับลำดับฉากนาฏการ ตัวละคร ฉากสถานที่ และบทสนทนา ซึ่งเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาโดยตรง ส่วนคำว่า “การแปรรูป” เป็นคำศัพท์ที่คิดขึ้นใหม่ให้ความหมายเกี่ยวข้องกับการนำเสนอรูปแบบของวรรณกรรม โดยใช้หมายถึงการเปลี่ยนรูปแบบวิธีการนำเสนอวรรณกรรมจากรูปแบบเดิมให้มีรูปแบบใหม่

Hutcheon (๒๐๐๖ อ้างถึงใน วิศปต์ย์ ชัยช่วย, ๒๕๕๗, หน้า ๑๓๔) กล่าวถึงการแปรรูปวรรณกรรมว่าหมายถึงการปรับเปลี่ยนงานวรรณกรรมต้นฉบับ เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี ไปสู่ประเภทหรือสื่ออื่น เช่น ภาพยนตร์ ละครเวที หรือวิดีโอเกม เป็นต้น

Dercksen (๒๐๑๐ อ้างถึงใน วิศปต์ย์ ชัยช่วย, ๒๕๕๗, หน้า ๑๓๔) กล่าวว่า การแปรรูป คือ การเปลี่ยนจากงานศิลปะรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งหรือการปรับเปลี่ยนจากสื่อหนึ่งไปสู่สื่ออื่น ๆ ให้เหมาะสมกับบริบทหรือเงื่อนไข ด้วยการเปลี่ยน ปรับ ขยาย ลดทอน ทำให้มีโครงสร้าง หน้าที่ และรูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากเดิม

รินฤทัย สัจจพันธุ์ กล่าวถึงการแปรรูปวรรณกรรม ไว้ในบทนำ การแปรรูปวรรณกรรม เล่ม ๓ : วรรณกรรมแปรรูปและหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ของ จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา (๒๕๕๘) ว่าเป็นศาสตร์หนึ่งของการสืบทอดและสร้างสรรค์วรรณกรรมให้ดำรงอยู่ในรูปแบบใหม่ท่ามกลางบริบทใหม่และจุดมุ่งหมายใหม่ โดยยังคงรักษาเนื้อหา ความคิดสำคัญ และคุณค่าของวรรณกรรมต้นฉบับไว้อย่างครบถ้วน ผู้แปรรูปวรรณกรรมนับว่าเป็นศิลปินผู้สร้างสรรค์ เพราะเป็นผู้รอบรู้และเชี่ยวชาญทางวรรณศิลป์และนาฏศิลป์ จึงสามารถนำวรรณกรรมรูปแบบหนึ่งไปปรุงใหม่ให้เป็นวรรณกรรมอีกรูปแบบหนึ่งได้

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (๒๕๖๑) ให้ความหมายของคำว่า การดัดแปลงหรือ adaptation ว่า หมายถึงการแปลงงานวรรณกรรมประเภทหนึ่งให้เป็นอีกประเภทหนึ่ง การดัดแปลงมีหลายลักษณะ เช่น การดัดแปลงทั้งเรื่อง การดัดแปลงเพียงบางส่วนของเรื่อง นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงด้วยการเขียนบทต่อเติมจากเรื่องเดิมที่จบแล้ว หรือการเปลี่ยนชื่อตัวละครและฉาก คงไว้แต่โครงเรื่อง เป็นต้น

งานวิจัยเกี่ยวกับการดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรม

สุภัค มหาวรากร (๒๕๔๗) ศึกษาการแปรรูปวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง เป็นการศึกษาลักษณะร่วมและความแตกต่าง รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแปรรูปวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง โดยศึกษาจากเรื่อง สุวรรณสังข์ชาดก บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องสังข์ทอง บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และนิทานเรื่องสังข์ทอง ชุดวรรณคดีไทยตามใจแม่ ของจันทนีย์ (อุณาภูล) พงศ์ประยูร ผลการศึกษาพบว่าลักษณะร่วมของวรรณกรรมเรื่องสังข์ทองคือตัวละครสำคัญซึ่งมีบทบาทในการดำเนินเรื่อง ส่วนที่แตกต่างได้แก่ แนวคิด ลักษณะนิสัยตัวละคร เนื้อเรื่อง รูปแบบการนำเสนอ และภาษา ปัจจัยที่ทำให้แตกต่างเกิดจากจุดมุ่งหมายในการแต่งและสังคม การแปรรูปวรรณกรรมเรื่องสังข์ทองแสดงให้เห็นสายธารของวรรณคดีไทยจากอดีตสู่ปัจจุบันและสะท้อนอัจฉริยภาพของกวี

สัมพันธ์ สุวรรณเลิศ (๒๕๕๐) ศึกษาวิธีการดัดแปลงวรรณกรรมต้นฉบับเป็นละครนอกของกรมศิลปากร เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมา พัฒนาการของละครนอกตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงละครนอกของกรมศิลปากร กลวิธีการประพันธ์ และกลวิธีการดัดแปลงวรรณกรรมต้นฉบับให้เป็นบทละครนอกของกรมศิลปากร ตลอดจนศึกษาคุณค่าที่ปรากฏในบทละครนอกของกรมศิลปากร ผลการศึกษาพบว่าวิธีการดัดแปลงวรรณกรรมต้นฉบับเป็นบทละครนอกของกรมศิลปากรมีวิธีการ ๓ ลักษณะคือ วิธีการดัดแปลงฉันทลักษณ์ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนฉันทลักษณ์กลอนสุภาพให้เป็นกลอนบทละครและดัดแปลงบทเจรจาจากร้อยกรองเป็นร้อยแก้ว วิธีการดัดแปลงเนื้อเรื่อง ได้แก่ การเลือกสรรเรื่อง การตัดเหตุการณ์ การดัดแปลงเหตุการณ์ การขยายเหตุการณ์ การสลับเหตุการณ์ การเพิ่มหรือลดสีสันตัวละคร และวิธีการดัดแปลงภาษา ได้แก่ การดัดแปลงคำให้เหมาะสมกับยุคสมัยและการเพิ่มวรรณศิลป์

บุษดี อรสิริวรรณ (๒๕๕๑). วิเคราะห์กลวิธีการดัดแปลงวรรณกรรมสามก๊กเป็นการ์ตูนสามก๊กฉบับบรรลือสาส์น และวิเคราะห์กลวิธีการสร้างอารมณ์ขันในการ์ตูนสามก๊กฉบับบรรลือสาส์น ผลการศึกษาสรุปได้ว่าการ์ตูนสามก๊กฉบับบรรลือสาส์นมีที่มาจากสามก๊กฉบับแปลใหม่ของวรรณไว พัทธโนทัยมากที่สุด รองลงมาคือสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และละครโทรทัศน์ชุด "สามก๊ก" ตามลำดับในการดัดแปลงวรรณกรรมสามก๊กและละครโทรทัศน์ชุด "สามก๊ก" ให้เป็นการ์ตูนสามก๊กฉบับบรรลือสาส์น พบว่ามีการดัดแปลงองค์ประกอบต่าง ๆ ๔ ประการ ได้แก่ การดัดแปลงเนื้อหา ตัวละคร บทสนทนา และฉาก โดยส่วนใหญ่ดัดแปลงมาจากสามก๊กฉบับแปลใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคงชื่อตัวละครและบทสนทนา แต่ก็มีเนื้อหาบางส่วนและชื่อตัวละครบางชื่อที่ใช้ตามสามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มเนื้อหาและบทสนทนาที่มาจากละครโทรทัศน์ชุด "สามก๊ก" อีกทั้งยังมีการเพิ่มเนื้อหา ตัวละคร บทสนทนา และฉากที่มาจากจินตนาการของผู้เขียนการ์ตูน และมีส่วนที่ผู้เขียนการ์ตูนดัดแปลงให้มีความร่วมสมัยได้อย่างกลมกลืน ส่วนกลวิธีการดัดแปลงนั้นผู้แต่งใช้ทั้งการตัดออก การเพิ่ม

เข้า การสลับตำแหน่ง และการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วน ส่งผลให้การ์ตูนสามก๊กฉบับบรรลือสาส์น มีความร่วมสมัย มีเนื้อหากระทัดรัด ดำเนินเรื่องได้เร็ว มีตัวละครเท่าที่จำเป็น ใช้ภาษากระชับ เข้าใจง่าย เหมาะแก่การนำเสนอในรูปแบบคอมิกสไตรป์ และยังสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้อ่านอีกด้วย ได้แก่ การสร้างอารมณ์ขันด้านเนื้อหา โดยการนำเรื่องของสังคมปัจจุบันแทรกไปในเรื่องสามก๊ก การเพิ่มตัวละครที่ไม่ได้อยู่ในเรื่องสามก๊ก การเพิ่มฉากสมัยปัจจุบัน การเบี่ยงเบนพฤติกรรมของตัวละคร และการเพิ่มน้ำเสียงของผู้เขียนการ์ตูน นอกจากนี้ยังมีการสร้างอารมณ์ขันด้วยภาษาและภาพ

พัชรินทร์ มหิทธิกร (๒๕๕๑) ศึกษาเรื่องสิ่งทโกรภาพ : การศึกษาการดัดแปลงนิทานคำกลอนเป็นบทละครเวทีสมัยใหม่ เป็นการเปรียบเทียบนิทานคำกลอนเรื่องสิ่งทโกรภาพของสุนทรภู่กับบทละครเวทีเรื่องสิ่งทโกรภาพของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และบทละครเวทีเรื่องสิ่งทโกรภาพของภัทราวดีเธียเตอร์ ผลการศึกษาพบว่านิทานคำกลอนเรื่องสิ่งทโกรภาพของสุนทรภู่เมื่อดัดแปลงเป็นบทละครเวทีที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อหา การสร้างตัวละคร ฉาก การใช้สัญลักษณ์ และภาษา บทละครเวทีเป็นการเผยแพร่วรรณคดีในรูปแบบศิลปะสมัยใหม่ ทำให้วรรณคดีมรดกของไทยยังมีบทบาทอยู่ในสังคม

สุภารัตน์ มาศวรรณมา (๒๕๕๓) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงนิทานสู่หนังสือการ์ตูนนิทานไทย เป็นการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมนิทานไทยเรื่องกาเกิ ไกรทอง พระอภัยมณี รามเกียรติ์ กับหนังสือการ์ตูนนิทานไทย ๖ เรื่อง ได้แก่ กากิ ของสำนักพิมพ์แอกซ์ชั่นเฟรม ไกรทอง ของสำนักพิมพ์บุรพพัฒน์ ไกรทอง ของสำนักพิมพ์คอมมิคส์ควอสท์รามเกียรติ์ ของสำนักพิมพ์อมรินทร์คอมมิคส์ หนูแมน ของสำนักพิมพ์บุรพพัฒน์ และอภัยมณีซาก้า ของสำนักพิมพ์เนชั่นเอดดูเทนเมนท์ ผลการวิจัยพบว่าเมื่อมีการนำนิทานมาเสนอใหม่ นิทานจะถูกเปลี่ยนรายละเอียด เพิ่มความ ลดความ สับสนความ สลับความ และมีการยืมความ ซึ่งเกิดจากความสนใจของผู้เขียนที่มีปัจจัยจากธุรกิจการค้า เนื้อเรื่องถูกสร้างสรรค์ให้มีขนาดยาว และเข้ากับเยาวชนโดยเฉพาะเพศชายซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก อีกทั้งยังปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยที่มีการผสมผสานกับวัฒนธรรมต่างชาติ

วิศปัติย์ ชัยช่วย (๒๕๕๗) ศึกษากระบวนการสร้างสรรค์บทการแสดงประกอบแสง เสียง เรื่อง อรุ้งคาตุปรณัม เป็นการวิเคราะห์ที่ความวรรณกรรมฉบับต้นเรื่องและนำมาแปรรูปโดยใช้ทฤษฎีการแปรรูปวรรณกรรม (Literary adaptation) คือ กระบวนการในการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมต้นเรื่องจากสื่อประเภทหนึ่งไปสู่สื่อประเภทอื่น ๆ ด้วยวิธีการทางวรรณศิลป์ต่าง ๆ เช่น การตัด เพิ่ม สลับ เชื่อมต่อ ทำให้ได้ชิ้นงานใหม่ที่อาจมีโครงสร้าง หน้าที่ ประเภท หรือสื่อที่แตกต่างจากเดิม ผลการศึกษาพบว่าอรุ้งคาตุเป็นตำนานการสร้างพระธาตุพนมที่สะท้อนให้เห็นอุดมการณ์สมานฉันท์ระหว่างเผ่าพันธุ์ และการใช้ทฤษฎีการแปรรูปวรรณกรรมทำให้ได้บทการแสดงประกอบแสงเสียงที่สามารถแสดงได้จริง

จรรยา เหวะโยธิน (๒๕๖๑) ศึกษากระบวนการดัดแปลงวรรณกรรมไทยร่วมสมัยเรื่องนักฉลาดมืออาชีพ ของภาณุ ตรีเวช เพื่อการออกแบบงานแอนิเมชันเรื่อง The Wise โดยมุ่งเน้นที่ขั้นตอนการออกแบบภาพก่อนการผลิตจริง (Previsualization) และวิเคราะห์วรรณกรรมต้นฉบับ การคิดสรรเนื้อหาเพื่อเข้าสู่กระบวนการตัดทอน ต่อเติม เปลี่ยนแปลง จนนำไปสู่โครงเรื่องย่อของแอนิเมชัน ผลการวิจัยพบว่า ๑) การออกแบบภาพในงานแอนิเมชันมีทั้งส่วนที่ดัดแปลงเนื้อหาต้นฉบับโดยตรงไปตรงมาและที่ต่างจากต้นฉบับ ๒) กระบวนการดัดแปลงเป็นไปในเชิงสัมพันธ์ (Intertextuality) ๓) เอกลักษณ์ในงาน

แอนิเมชันเกิดจากกระบวนการดัดแปลง เช่น การตัดทอนหรือเพิ่มเติมเนื้อหา การนำเสนอตลอดจน อิทธิพลที่ได้รับจากสัมพันธ์ทางงานอ้างอิงอื่น ๆ ส่งผลให้งานดัดแปลงนี้มีคุณลักษณะเฉพาะและแสดงความเป็นต้นฉบับในแบบของตัวเอง

วรรณิสา จุ้ยน้อย และพัชลินจ์ จินนุณ (๒๕๖๑) ศึกษาอม : การดัดแปลงเรื่องสั้นสู่ละครโทรทัศน์ เป็นการศึกษาวิธีการดัดแปลงและเปรียบเทียบบทละครโทรทัศน์เรื่องมอมกับเรื่องสั้นมอมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชโดยเก็บข้อมูลจากละครโทรทัศน์ที่ออกอากาศทางช่องรายการของไทยพีบีเอสทุกวันเสาร์และอาทิตย์ เวลา ๒๐.๑๕ - ๒๑.๑๐ น. ระหว่างวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๐ ถึง ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐ วิเคราะห์ตามแนวคิด A Theory of Adaptation ของ Hutcheon ผลการศึกษาพบว่าละครโทรทัศน์เรื่องมอมได้ดัดแปลงองค์ประกอบต่าง ๆ มีการเพิ่มแนวคิดรอง เพิ่มตัวละคร และเพิ่มรายละเอียดของฉาก ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การสื่อสารความรุนแรงที่เกิดจากภาวะสงคราม ส่งผลให้การส่งสารทางการเมืองผ่านบทละครโทรทัศน์เห็นเด่นชัดเป็นรูปธรรมมากขึ้น

จากข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้ที่เป็นประโยชน์และ จะเห็นได้ว่าเอกสารและงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษานิทานคำกาพย์ กลอนสวด และนิทานชาดกจาก ท้องถิ่นต่าง ๆ เฉพาะเรื่อง โดยเน้นศึกษาด้านประวัติ ที่มา ตัวอักษร อักษรวิธี ลักษณะองค์ประกอบทาง วรรณกรรม และภาพสะท้อนทางสังคมวัฒนธรรม มีการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบต่าง ๆ เมื่อนิทาน มีการแพร่กระจายบ้าง ส่วนการศึกษาการดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นการศึกษาการ ดัดแปลงวรรณกรรมจากตัวบทต้นแบบมาเป็นสื่อประเภทอื่นโดยเฉพาะสื่อสมัยใหม่ตามความนิยมของ สังคมในปัจจุบัน เช่น ละครเวที บทละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ การ์ตูน เป็นต้น แต่ยังไม่มีการศึกษา เปรียบเทียบเทวนิทานชาดกและเทวนิทานคำกาพย์ในด้านการดัดแปลงจากชาดกมาเป็นนิทานคำกาพย์ ซึ่ง ผู้วิจัยจะนำความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยต่อไป

บทที่ ๒

ภูมิหลังของเรื่องเทวนิชชาตกและเทวนิคัมภีร์

“ชาตก” มาจากคำว่า “ชาต” หมายถึง เรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเกิดในชาติสุดท้ายและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, ๒๕๔๓, หน้า ๓๐) ในทางวรรณคดีบาลีมีความหมายเฉพาะถึงเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้าหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเรื่องของพระโพธิสัตว์ (สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, ๒๕๓๓, หน้า ๑๓) หรือพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ซึ่งมีบทบาทเป็นตัวละครสำคัญของเรื่องหรือบางครั้งจะมีฐานะเป็นผู้สังเกตการณ์ (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๑๓) นอกจากนี้ยังหมายถึงเรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในพระชาติก่อน ๆ เป็น ๑ ใน ๙ ส่วนของคัมภีร์นวงศ์ตฤศสาสน์ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, หน้า ๓๗๕) และเป็นส่วนหนึ่งของพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ในลำดับที่ ๑๐ ชาตกที่เป็นที่รู้จักของคนไทยคือชาตกในนิบาตหรืออรรถกถาชาตกและชาตกนอกนิบาตหรือปัญญาสชาตก

ชาตกในนิบาตหรืออรรถกถาชาตกคือชาตกที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก มี ๕๔๗ เรื่อง หรือที่เรียกว่า “พระเจ้าห้าร้อยชาติ” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชวินิจฉัยไว้ว่าพระราชนิพนธ์คำนำในหนังสือนิบาตชาตกภาคต้นว่าเรื่องนิบาตชาตกนั้นคงเป็นนิทานที่เล่ากันในพื้นเมือง มีมาแต่ก่อนพุทธกาลช้านาน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ ทรงยกเอาเรื่องนิทานมาแสดงเป็นอุปมาในพระธรรมเทศนาเนื่อง ๆ (วชิรญาณ, ๒๕๕๒, พระนิพนธ์คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก)

ส่วนชาตกนอกนิบาตหรือปัญญาสชาตกคือชาตกที่ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก แต่งขึ้นโดยนำนิทานจากอรรถกถาชาตกและนิทานพื้นบ้านมาดัดแปลงให้เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในชาติภพต่าง ๆ เรียบเรียงเลียนแบบชาตกในพระไตรปิฎก (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๓) กล่าวคือ ต้นเรื่องมีสถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าชาตก เหตุที่ปรารถนาชาตก และตอนท้ายมีประชุมชาตก กล่าวถึงตัวละครในเรื่องมาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน

ชาตกนอกนิบาตหรือปัญญาสชาตกนี้ คือ ประชุมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมืองไทยแต่โบราณ มี ๕๐ เรื่อง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพสันนิษฐานว่าพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาตกไว้ในภาษามคร เมื่อพุทธศักราชประมาณระหว่าง ๒๐๐๐ ถึง ๒๒๐๐ ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ประเทศนี้พากันไปเล่าเรียนมาแต่ลังกาทวีป มีการรู้ภาษามครแตกฉาน เอาแบบอย่างของพระภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีปมาแต่งหนังสือเป็นภาษามครขึ้นในบ้านเมืองของตน แต่งเป็นอย่างอรรถกถาธรรมาธิบาย เช่น คัมภีร์มงคลทีปนี เป็นต้น แต่งเป็นเรื่องศาสนประวัติ เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลินี เป็นต้น ตามอย่างเรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาบ้าง แต่งเป็นชาตกเช่นเรื่องปัญญาสชาตกนี้เอาอย่างนิบาตชาตกบ้าง โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนาให้ถาวรและจะให้หนังสือซึ่งแต่นั้นเป็นหลักฐานมั่นคง ด้วยเป็นภาษาเดียวกับพระไตรปิฎก แต่หนังสือปัญญาสชาตกนี้เห็นจะแต่งในตอนปลายสมัยที่กล่าวมา เพราะความรู้ในภาษามครดูถูกรมลงไม่ถึงหนังสือแต่งขึ้นก่อน (ปัญญาสชาตก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มหนึ่ง, ๒๕๔๙, หน้าคำนำ)

ส่วนนิยะดา เหล่าสุนทร (๒๕๕๘, หน้า ๓๒ - ๓๓) ได้พบหลักฐานและนำเสนอข้อสันนิษฐานใหม่ว่าปัญญาสชาตกนี้น่าจะประพันธ์โดยพระภิกษุชาวหริภุญไชย ราวปี พ.ศ. ๑๘๐๘ เนื่องจากศิลาจารึกของพม่าซึ่งจารึกเมื่อ จ.ศ. ๖๒๗ (พ.ศ. ๑๘๐๘) มีข้อความตอนหนึ่งเป็นคำสาปแช่งว่า “ขอให้การพลัดพราก

จากภรรยาที่รักและบุตรจึงเกิดขึ้นแก่เขาเหมือนกับที่พระเจ้า Thombamilk ต้องพลัดพรากจากพระมเหสีและพระโอรส” ซึ่งมีการตีความว่าพระเจ้า Thombamilk ที่กล่าวถึงนี้คือพระเจ้าสุภมิตต์ในสุภมิตตชาดก (ชาดกลำดับที่ ๙ ในภาษาไทย และลำดับที่ ๓ ในภาษาพม่า) ด้วยเหตุนี้ทำให้ U San Tun ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีพม่ากล่าวว่าเชียงใหม่ป็นดินแดนที่แพร่หลายในสมัยพุกาม และอาศัยหลักฐานนี้ทำให้เชื่อได้ว่าปัญญาสชาดกน่าจะแต่งก่อนปีพุทธศักราช ๑๘๐๘ (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๓๒ - ๓๓)

นอกจากนี้ประคอง นิมมานเหมินท์ และสุภาพรรณ ฦ บางช้าง (๒๕๒๙, หน้า ๑๑) สันนิษฐานว่าปัญญาสชาดกน่าจะไม่ได้แต่งในยุคสมัยเดียวกันทั้งหมด และน่าจะมิได้แต่งหลายคน เพราะลักษณะของเรื่องในปัญญาสชาดกมีทั้งคล้ายคลึงและแตกต่างกันออกไป

ปัจจุบันปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ถือว่าเป็นปัญญาสชาดกฉบับแปลที่สมบูรณ์ที่สุดที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้อำนวยการโปรดให้รวบรวมต้นฉบับโบราณจากสถานที่ต่าง ๆ และมอบหมายให้ท่านผู้รู้หลายท่านแปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๘๒ (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๔๗) จำนวน ๖๑ เรื่อง แบ่งเป็นปัญญาสชาดก ปฐมภาค ๕๐ เรื่อง และปัญญาสชาดก ปจฉิมภาค ๑๑ เรื่อง นอกจากนี้ยังมีชาดกซึ่งมีลักษณะและองค์ประกอบคล้ายคลึงกับปัญญาสชาดกอีก ๔ เรื่อง คือ ธนัญชัยบัณฑิตชาดก สิวชัยชาดก ตินपालชาดก ราโชวาทชาดก (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๔๒)

แต่เดิมปัญญาสชาดกมิได้รับการยกย่องในฐานะที่เป็นงานนิพนธ์ทางศาสนามากนัก เพราะถือว่าเป็นงานนิพนธ์ที่ปลอมพระพุทธรวิจนะ (ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคหนึ่ง, ๒๔๙๙, หน้า ๗) หากแต่ปัญญาสชาดกกลับได้รับความนิยมแพร่หลายทั้งในประเทศไทย พม่า ลาว และเขมร นอกจากนี้ยังเป็นต้นเค้าของวรรณกรรมร้อยกรองที่มีชื่อเสียงในภายหลังอีกหลายเรื่อง (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๒๐) เช่น สุธนชาดกเป็นที่มาของเรื่องพระสุธน - นางมโนห์รา รถมณฑลชาดกเป็นที่มาของเรื่องรถเสนหรือนางสิบสอง สุวรรณสังขชาดกเป็นที่มาของเรื่องสังข์ทอง สมุททโฆษชาดกเป็นที่มาของเรื่องสมุทรโฆษ คำฉันท์ สรรพสิทธิชาดกเป็นที่มาของเรื่องพระสรรพสิทธิ์หรือนกกระจาบ สิโสราชาดกเป็นที่มาของเรื่องพระสี่เส้า รวงสชาดกเป็นที่มาของเรื่องพระร่วงวงศ์ ฯลฯ แต่ก็ยังมีนิทานในปัญญาสชาดกอีกหลายเรื่องที่ยังไม่ค่อยมีผู้ใคร่รู้จัก ซึ่งน่าจะมีการศึกษาเพื่อเผยแพร่ให้อยู่คู่สังคมไทยสืบไป

เทวัญชาดกเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในปัญญาสชาดกที่สันนิษฐานว่าแต่งเพิ่มเติมในสมัยหลัง เพราะเป็นชาดกที่มีโครงเรื่องซับซ้อนมาก และไม่มุ่งให้ความสำคัญในการบำเพ็ญบารมีหรือคุณสมบัติที่ประเสริฐของพระโพธิสัตว์ อีกทั้งมิได้มีการแพร่กระจายไปสู่พม่า โดยน่าจะแต่งภายหลังจากที่พระภิกษุชาวเชียงใหม่รวบรวมปัญญาสชาดกที่มีอิทธิพลต่อวรรณปัญญาสหรือชิมเมปัญญาสในพม่าแล้ว (สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, ๒๕๒๙, หน้า ๑๗)

เทวัญชาดกยังเป็นที่มาของเรื่องเทวัญคำภีร์หรือเทวัญกลอนสวด ซึ่งเป็นการประพันธ์นิทานที่แต่งด้วยคำภีร์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กภีร์ยานี กภีร์ฉับ และกภีร์สร้างคนางค์ อาจมีคำประพันธ์ประเภทอื่นแทรกบ้างเล็กน้อย ประพันธ์สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง ไว้สำหรับสวดอ่านเป็นท่วงทำนองในที่ประชุมชนหรือในครัวเรือนตามความนิยมของคนไทยโดยเฉพาะภาคกลางและภาคใต้ในยุคสมัยที่เทคโนโลยีการพิมพ์และสื่อบันทึกยังไม่เจริญก้าวหน้า

^๑ นิยะดา เหล่าสุนทร สันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์ปัญญาสชาดกน่าจะเป็นภิกษุชาวศรีลังกา

ปัจจุบันเทวันธชาตได้รับการเผยแพร่ไว้ในหนังสือปัญญาสชาต ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ส่วนต้นฉบับเทวันธคำภีร์ถูกเก็บรักษาไว้ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ซึ่งทั้งสองเรื่องมีภูมิหลังความเป็นมาของเรื่องดังนี้

เทวันธชาต : ที่มาของเรื่องและรูปแบบคำประพันธ์

เทวันธชาตเป็นปัญญาสชาต ลำดับที่ ๖ ปัจจุบันได้รับการเผยแพร่ในหนังสือปัญญาสชาต ปัจฉิมภาค เนื้อเรื่องเทวันธชาตกล่าวถึงพระเทวันธและพระชนิษฐาซึ่งนางจันทนเทวีซึ่งมีกลิ่นกายหอมเพราะอดีตชาติเคยสร้างเจดีย์ด้วยไม้จันทน์ ทั้งสองเป็นพระโอรสและพระธิดาของท้าวภาสกราชเมืองพาราณสีที่ต้องเผชิญชะตากรรมหนีออกจากเมือง เพราะพระบิดาถูกยักษ์กินแล้วแปลงกายเป็นพระราชาเข้าวังเพื่อกินมนุษย์คนอื่น ๆ อีก ระหว่างหลบหนีเทวันธและนางจันทนเทวีได้อาศัยอยู่ในเมืองร้างแห่งหนึ่งซึ่งอภัยกุมารพระโอรสของเจ้าเมืองซ่อนตัวอยู่ในคลองเพื่อหลบหนีภัยจากนกอินทรี นางจันทนเทวีและอภัยกุมารรักใคร่กันและลักลอบมีความสัมพันธ์กันจนตั้งครรภ์ ทั้งคู่ได้ร่วมมือกันกำจัดเทวันธด้วยการลวงไปให้ลิง หมี และยักษ์ฆ่า แต่เทวันธได้รับความช่วยเหลือจากม้าคู่ใจจนรอดชีวิตทุกครั้ง อีกทั้งยังได้ลิง หมี และยักษ์รักษาพระบวเป็นบริวาร จากนั้นอภัยกุมารและนางจันทนเทวีได้วางแผนดักหอกยนต์ แต่เทวดาช่วยเทวันธให้รอดพ้นอันตราย เทวันธทราบว่าเป็นคนร้ายคือน้องชายและน้องสาว เทวันธก็ให้อภัย ต่อมาเทวันธยกทัพรบชนะยักษ์ที่แปลงกายเป็นพระบิดาได้สำเร็จ จากนั้นเทวันธได้เดินทางตามหาคู่ครองจนได้พบนางสุวรรณเกสรธิดาท้าวโกสยรัฎฐ์ ทั้งคู่หนีไปด้วยกันโดยเขียนจดหมายแจ้งท้าวโกสยรัฎฐ์และแม่เหสีว่าอีก ๗ ปีจะเดินทางกลับมา แต่ด้วยวิบากกรรมทำให้เทวันธและนางสุวรรณเกสรต้องพลัดพรากกันขณะที่นางพำนักอยู่นอกเมืองเพื่อรอให้เทวันธแต่งกระบวนแห่มารับ เนื่องจากมีนางยักษ์หมักมากในกามทำร้ายนางสุวรรณเกสรจนสลบและโยนร่างนางทิ้งน้ำ แล้วแปลงกายเป็นนางสมรอยเข้าวังแทน เทวันธหลงเชื่อรับนางยักษ์เข้าเมือง ต่อมาเทวันธแคลงใจว่านางที่รับมาไม่ใช่นางสุวรรณเกสรตัวจริงจึงสั่งเหล่าอำมาตย์ไม่ให้จัดพิธีราชาภิเษก จากนั้นเทวดาได้เข้าฝันเทวันธเพื่อแนะนำวิธีตามหานางสุวรรณเกสร เทวันธจึงให้พนักงานป่าประกาศหาชายหญิงที่รู้ธรรมให้มาแสดงธรรมถวายเพื่อรับบุญทรัพย์หนึ่งไปจนกระทั่งความทราบถึงนางสุวรรณเกสรซึ่งขณะนั้นอาศัยอยู่กับยายแก่นอกเมือง นางจึงไปแสดงธรรมและได้กลับมาครองรักกับเทวันธในที่สุด ส่วนนางยักษ์ถูกลงโทษไปเป็นภรรยาของยักษ์ ๔ ตน ซึ่งเป็นบริวารของเทวันธ จากนั้น ๗ ปี นางสุวรรณเกสรามีครรภ์ได้ ๖ เดือนครึ่ง ระลึกถึงบิดามารดา ทั้งคู่จึงนำกระบวนเรือเดินทางกลับเมืองโกสยรัฎฐ์ ระหว่างเดินทางกลางมหาสมุทรนางสุวรรณเกสรให้กำเนิดโอรสนามว่าสาครกุมาร เมื่ออยู่เมืองโกสยรัฎฐ์นางได้ให้กำเนิดโอรสอีกองค์ชื่อสหัสสระ โอรสทั้งสองเจริญวัยได้ออกเดินทางไปเรียนศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ระหว่างเดินทางกลับบ้านเมือง ภูมิตยักษ์มาพบเกิดหลงรักอยากให้แต่งงานกับธิดาของตนจึงอุ้มสองโอรสไป สาครกุมารรักใคร่กับนางอสุรินทรา ต่อมาสหัสสระรู้ข่าวภูมิตยักษ์ยกธิดาให้มนุษย์ไม่ยอมยกให้โอรสของตนก็โกรธจึงยกทัพมารบ สาครกุมารและสหัสสระออกรบชนะ จากนั้นทั้งหมดได้เดินทางกลับเมืองโกสยรัฎฐ์ ต่อมานางสุวรรณเกสรามีธิดาชื่อสุวรรณประภาธิดาภิเษกสมรสกับสหัสสระ ส่วนเทวันธและนางสุวรรณเกสรเห็นผมหงอกจึงออกบวช สุดท้ายเป็นการประชุมชาตกรอกให้ทราบว่าตัวละครในเรื่องกลับชาติมาเป็นใครบ้างในสมัยพุทธกาล

เรื่องเทวัญชาตกนี้ยังมีปรากฏในปัญญาสชาตกฉบับเขมร หรือที่เรียกว่าปัญญาสชาตกสมราย ซึ่งหมายถึงปัญญาสชาตกฉบับแปล ในลำดับที่ ๔๓ โดยมีชื่อเรื่องว่า “เทวัญ” (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๕๕ และหน้า ๕๙) และเป็นต้นเค้าของวรรณกรรมร้อยกรองไทยด้วย ชาตกเรื่องนี้มีที่มาของเรื่อง และรูปแบบคำประพันธ์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ที่มาของเรื่อง

ที่มาของเทวัญชาตกนั้น นิยะดา เหล่าสุนทร (๒๕๕๘, หน้า ๙๖ - ๙๗) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชาตกที่แต่งเติมเพิ่มมาในสมัยหลัง เนื่องจากอนุภาคและเหตุการณ์บางตอนในเทวัญชาตกคล้ายกับเหตุการณ์ในนิทานเก่าแก่ที่มีมาก่อน เช่น ได้เค้าโครงเรื่องบางตอนมาจากวรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต หรืออาจได้มาจากชาตกในปัญญาสชาตกด้วยกัน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ ได้เค้าโครงเรื่องบางตอนจากวรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาบาลี

เนื้อเรื่องเทวัญชาตกบางตอนสันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากอรรถกถาชาตก ซึ่งเป็นผลงานของพระอรรถกถาจารย์ผู้หนึ่งในศตวรรษที่ ๕ แต่งเป็นนิทานร้อยแก้วภาษาบาลี (สุกัญญา สุขฉายา, ๒๕๕๗, หน้า ๓๐) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตอนพระดาบสบอกหนทางและเตือนเทวัญมิให้หลงกลนางยักษ์ที่ใช้กลอุบายล่อลวงมนุษย์

เหตุการณ์ตอนที่พระดาบสบอกหนทางให้เทวัญเดินทางไปเมืองโกสยรัฎฐ์และได้เตือนวาระหว่างทางจะมีนางยักษ์ใช้กลอุบายล่อลวงมนุษย์ด้วยการเนรมิตศาลาพร้อมด้วยอาหารและดนตรีขับกล่อมหากมนุษย์ผู้ใดหลงรูปสกลินเสียงก็จะถูกจับกินเป็นอาหาร ดังความว่า

...อนึ่งเมื่อพระองค์เสด็จแต่ที่นี้ไปจักได้บรรลุถึงภูเขาส่งใหญ่จงข้ามภูเขานั้นไปแล้วจะถึงสระน้ำใหญ่แห่งหนึ่ง จงลงสระน้ำและเสวยให้ส่าราญพระทัย แล้วทรงดำเนินต่อไปจนถึงมหานครอันเป็นที่อยู่ของหมุยักขินี พระองค์จงอย่าดูรูปฟังเสียงดมกลิ่นลิ้มรสอะไร ๆ เลย ถ้าว่าพระองค์ทรงยินดีรูปเสียงกลิ่นรสของยักษ์นี้แล้วจักถึงวินาศใหญ่...

...ได้เสด็จประทับแรมอยู่ที่นั่นสิ้นราตรีหนึ่ง จึงเสด็จแต่สระนั้นต่อไปบรรลุถึงที่อยู่แห่งนางยักษ์ขินี ๆ เห็นพระโพธิสัตว์เสด็จมาถึงจึงล่องหน้าไปนฤมิตศาลาหลังหนึ่งไว้ให้มีพร้อมทั้งข้าวปลาอาหารและของขบเคี้ยว แล้วนางยักษ์ขินีจึงเชิญพระโพธิสัตว์ให้เสวยพระกระยาหาร พระเทวัญกุมารมิได้ทรงแลดูยักษ์ขินีควบขับพาซีเลยไป นางยักษ์ขินีได้ล่องหน้าไปนฤมิตศาลาไว้อีกหลังหนึ่งมีทั้งเครื่องปูลาดและอาสนะที่นั่งนอนงามบรรจงบริบูรณ์ด้วยม่านทองอันโสภณ นางจึงนฤมิตตนให้เป็นนารี มีรูปงามดังเทพอัปสรสุรางค์นางสวรรค์ แล้วเชิญให้พระเทวัญกุมารหยุดประทับไสยาสน์ พระโพธิสัตว์ก็มิได้เอื้อเพื่อเอื้อโยควบขับพาซีเลยไป นางยักษ์ขินีล่องหน้าไปนฤมิตศาลาหลังหนึ่งไว้ ประกาศตนเป็นครุณิถีสตรีพ้อนรำขับร้องเสียงเสนาะเพราะจับใจปานดังทิพยดุริยดนตรี พระโพธิสัตว์ก็มิได้ยินดีทรงฟัง ควบขับพาซีหนีไปจนกระทั่งถึงฝั่งมหาคงคา...

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาสชาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๕๘, หน้า ๓๕๐ - ๓๕๑)

เหตุการณ์ตอนนี้สันนิษฐานว่าน่าจะได้เค้าความคิดมาจาก*เตลปตตชาตก* ซึ่งเป็นชาตกลำดับที่ ๙๖ ในอรรถกถาชาตก (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๘๗ - ๘๘) ตอนที่พระปัจเจกโพธิ์ได้ถวายพระพรพระโพธิสัตว์ราชกุมารว่าจะทรงได้ราชสมบัติในเมืองตักสิลาซึ่งห่างจากบ้านเมืองที่พระองค์กำเนิด ๕๐ โยชน์ ระหว่างทางจะมีนางยักษ์นี้แปลงกายเป็นหญิงรูปงาม เนรมิตบ้านเมืองงดงาม เตรียมอาหารและดนตรีพร้อมพร้อมเพื่อล่อลวงมนุษย์ที่หลงความงามสุขสบายเพื่อจับกินเป็นอาหาร ดังความว่า

...พระปัจเจกโพธิ์ทั้งหลายถวายพระพรว่า ดุกรบพิตรพระราชกุมาร พระองค์จักไม่ทรง
 ใต้ราชสมบัติในเมืองนี้โดยแท้ แต่ทว่าตั้งแต่เมืองนี้ไปที่ไกลได้ ๕๐ โยชน์ มีเมือง ๆ หนึ่งชื่อว่า
 ตักสิลาอยู่ในแคว้นแคว้นคันธารราชกุมาร ถ้าพระองค์สามารถเสด็จไปในเมืองนั้นได้ ก็จักทรงได้
 ราชสมบัติในเมืองนั้น ในวันที่ ๗ นับตั้งแต่วันนี้ไป แต่ทว่าในระหว่างทางกลางดงอันเป็นที่แวง
 เวียนนั้น อันตรายใหญ่อย่างหนึ่งมีอยู่ ถ้าหากว่าจักเดินอ้อมดงนั้นไป หนทางไกลถึง ๑๒๐ โยชน์
 ถ้าเดินตัดตรงไป หนทางเพียง ๕๐ โยชน์เท่านั้น แต่หนทางตรงนั้นที่กลางดงกันดารด้วยหมู่
 อมนุษย์ คือมีนางยักษ์ทั้งหลาย เนรมิตบ้านแลศาลาโรงพักอันงามสะอาด ในเบื้องบนนั้นคาด
 เพดานอันวิจิตรไปด้วยดาวทอง แวดวงด้วยผ้ามาอันวิเศษ แลปลูลาดินที่นอนอันมีค่ามากไว้ ณ
 ภายใน ดูเป็นที่น่าสนุกสบาย ส่วนตัวนั้นก็ประดับประดาด้วยอาภรณ์ทิพย์ทั้งหลาย อันงามวิจิตร
 ต่าง ๆ แล้วชวนกันมานั่งในโรงพักซึ่งนมิตไฉน เมื่อนางยักษ์ทั้งหลายเหล่านั้นเห็นบุรุษเดินมา
 ย่อมกล่าววาจาไพเราะน่าจับใจ คือเรียกทักทายปราศรัยด้วยวาจาอันอ่อนหวานว่า ดุกรท่าน
 ผู้เจริญ ดูเหมือนท่านทั้งหลายจะเหน็ดเหนื่อยมา เชิญมานั่งพักดื่มน้ำในศาลาเสียก่อนจึงค่อยไป
 แล้วก็ให้เครื่องปลูลาดแก่บุรุษผู้มาถึง แลประโลมด้วยรูปวิลาส คือทำจริตกระบิดกระบวนยั่ววน
 ต่าง ๆ ให้บุรุษนั้นลู่อานางแก่กิเลสแล้ว ครั้นบุรุษนั้นหลงทำอธยาจารย์สนถกกิจ นางยักษ์
 ทั้งหลายก็เคี้ยวกินให้สิ้นชีวิตอยู่ในป่านั้นแต่ชั้นโลหิตที่ไหลลงก็ไม่ให้เหลืออยู่บนบถพี

อนึ่งนางยักษ์ทั้งหลายนั้นย่อมจับบุรุษผู้หลงยินดีในรูป ด้วยรูปนฤมิตต่าง ๆ อันเป็นทิพย์
 ย่อมจับบุรุษผู้หลงยินดีในเสียง ด้วยเครื่องดนตรี แลเสียงขับร้องอันเป็นทิพย์ ย่อมจับบุรุษผู้หลง
 ยินดีในกลิ่น ด้วยเครื่องหอมต่าง ๆ อันเป็นทิพย์ ย่อมจับบุรุษผู้หลงยินดีในเครื่องสัมผัสด้วยที่นั่งที่
 นอนอันเป็นทิพย์ อันเป็นเครื่องรองรับโลหิตต่าง ๆ แล้วเคี้ยวกินบุรุษนั้น ๆ ให้สิ้นชีพอยู่ในที่นั้น ๆ
 ดุกรบพิตรพระราชกุมาร ถ้าพระองค์จักไม่ทำลายละอินทริยสังวร คือไม่ปล่อยพระสติไป
 ทอดพระเนตรดูนางยักษ์เหล่านั้น ค่อยดำรงพระสติดำเนินไป ก็คงจะได้ทรงครองราชสมบัติใน
 เมืองตักสิลา...

...ดำเนินตัดทางตรงไปในอรัญประเทศ บรรลุถึงท่ามกลางดงอันเป็นเขตที่อยู่ของนาง
 ยักษ์ทั้งหลาย ฝ่ายนางยักษ์เหล่านั้น ก็นฤมิตศาลาโรงพักเป็นต้นอันงามวิจิตรรจนาแล้ว ก็พา
 กันมานั่งคอยอยู่ ณ โรงพักนั้น ๆ ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์กับบุรุษ ๕ คนเดินมา จึงกล่าววาจา
 ทักทายปราศรัยดุจนัยที่กล่าวแล้วนั้น...

(เตลปิตตชาดก, ๒๕๔๐, หน้า ๓๔๒ - ๓๔๓)

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ที่มีผู้ชี้แนะหนทางและเตือนตัวละครเอกให้ระวังนางยักษ์ซึ่งแปลงกายเป็น
 หญิงสาวพร้อมทั้งเนรมิตบ้านเรือนงดงามเพื่อจับมนุษย์ที่หลงไหลในรูปปรสกถินเสียงกินดั่งที่ปรากฏใน
 เทวนิชาดกมีลักษณะอย่างเดียวกับเหตุการณ์ในเตลปิตตชาดก จึงอาจเป็นไปได้ว่ากวีผู้ประพันธ์เทวนิ
 ชาดกอาจเคยได้ยินได้ฟังเรื่องราวนี้มาก่อน

ตอนนางสุวรรณเกสรเสด็จสวนอุทยานเพื่ออุบายดูตัวเทวรินทร์

เหตุการณ์ในเทวนิชาดกตอนที่นางสุวรรณเกสรเสด็จสวนอุทยานเพื่ออุบายดูตัวเทวรินทร์มีการ
 กล่าวถึง “สระโบกขรณี” ดังความว่า

...ถึงสวนราชอุทยานแล้วทรงเลือกเก็บนานาบุปผาและเสด็จลงสงรวารีในสระโบกขรณี ทรงเลือก
 เก็บนานาประทุมบุปผาเป็นต้น...

(เทวนิชาดก ในปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๓)

คำว่าโบกขรณีเป็นคำที่มาจากภาษาบาลี แปลว่า สระบัว กวีอาจได้ความคิดเรื่องสระโบกขรณีมาจากเรื่องราวหรือวรรณกรรมบาลีเรื่องอื่นโดยเฉพาะวรรณกรรมพุทธศาสนาที่เคยมีมาก่อน เช่น สระโบกขรณีในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกและปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกล่าวไว้ว่า ไกล ๆ อาศรมของพระเวสสันดรมีสระโบกขรณี เมื่อพระเวสสันดรเอยปากว่าจะประทานสองกุมารให้แก่ชูชก พระชालีและกัณหา ก็ไปซ่อนตัวอยู่ในสระโบกขรณี ส่วนในปฐมสมโพธิกถากล่าวว่า พระเจ้าสุทโธทนะโปรดให้สร้างสระโบกขรณีเพื่อให้เป็นที่สำราญแก่พระสิริธัตถกุมาร พระอินทร์ก็ได้ให้พระวิษณุกรรมมาเนรมิตให้^๒ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๖๓, ออนไลน์)

๑.๒ ได้เค้าโครงเรื่องบางตอนจากวรรณคดีภาษาสันสกฤต

เนื้อเรื่องเทวันชชาดกบางตอนสันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีสันสกฤต เช่น นิทานเรื่องพระราม คัมภีร์ศิวปุราณ คัมภีร์กันทปุราณ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ตอนเทวันชมีกองทัพวานรและหมีเป็นบริวาร ตอนยักษ์แปลงเป็นกวางทอง ตอนต่อศีรษะม้า และตอนเทวันชใช้ดอกบัวเป็นปริศนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตอนเทวันชมีกองทัพวานรและหมีเป็นบริวาร

ในเรื่อง*เทวันชชาดก* เทวันชมีกองทัพวานรและหมีเป็นบริวารคอยช่วยเหลือและออกรบกับยักษ์จนสำเร็จ ดังความว่า

...พระโพธิสัตว์ดีพระทัยแล้วเรียกม้าเข้ามาสั่งว่า แนะพีม้าน้องจักไปยังพระนครบ้านเกิดเมืองนอนของเรา พีม้าจงไปทำหิมพานต์แจ้งอาการเรื่องนี้แก่พระยาวานรและพระยาหมี ตามคำของน้องสั่งไปดังนี้ว่า บัดนี้เราผู้เทวันชกุมารใครจะกลับไปยังนคร จักไปทำสงครามกับนันทย์กษัตริย์ขอพระยาวานรพระยาหมีทั้งสอง จงพาพวกบริวารไปยังสำนักแห่งเรา จักพร้อมกันยกไปทำสงครามกับนันทย์กษัตริย์

ฝ่ายว่าสีหศีระพาชินัน รับ ๆ สั่งแล้วก็ไปยังป่าหิมพานต์ แจ้งอาการนั้นให้พระยาวานรและพระยาหมีทราบตามคำพระโพธิสัตว์สั่งไป พระยาวานรอินทร์เรียกวานรบบริวารหกลีบหมื่นมาสั่งเสร็จแล้วยกไปยังเมืองเหมันตธานีที่ประทับอยู่แห่งพระโพธิสัตว์ ฝ่ายพระยาหมีเรียกหมีบริวารประมาณสี่สิบลหมื่นมาสั่งเสร็จแล้วยกไปยังเหมันตธานีที่ประทับอยู่แห่งพระโพธิสัตว์

(เทวันชชาดก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๔๓ - ๓๔๔)

เหตุการณ์นี้มีลักษณะคล้ายกับกองทัพของพระราม (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๘๗) ในนิทานเรื่อง*พระราม* หรือ*รามายณะของอินเดียตอนใต้* และนิทานพื้นบ้านอินเดียเรื่องอื่น ๆ ซึ่งเป็นนิทานสันสกฤต ดั้งเดิมเป็นเรื่องมุขปาฐะเก่าแก่มาจากนิทานพื้นเมืองซึ่งเล่าขานกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล อันเป็นต้นเค้าให้เกิดทศรถชาดกซึ่งเป็นชาดกเรื่องที่ ๔๖๑ ในนิบาตชาดกและ*รามายณะของวาลมิกิ* โดยสันนิษฐานว่าไทยน่าจะรับเรื่องพระรามมาจากสำนวนฉบับอินเดียภาคใต้ รู้จักกันดีในชื่อเรื่อง*รามเกียรติ์* หรือที่ภาคอีสานและลาวเรียกว่าเรื่อง*พระลักพระลาม* ส่วนทางล้านนาเรียกว่าเรื่อง*ทรมานและพรหมจักร* (สุกัญญา สุขฉายา, ๒๕๕๗, หน้า ๑๕ - ๑๖)

กองทัพของพระรามในนิทานเรื่องพระรามนี้มีวานรและหมีเป็นบริวารคอยช่วยเหลือ โดยกองทัพวานรนั้นมีหนุมานผู้นำเอาสุครีพซึ่งเป็นนำชายมาถวายเป็นไพร่พลเมืองขีดขิน และทำมหาชมพูที่ยก

^๒ บทวิทยุรายการ รู้ รัก ภาษาไทย ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ เวลา ๗.๐๐ - ๗.๓๐ น.

กำลังพลเมืองชมพูให้เป็นทหารแห่งองค์พระราม ที่เรียกว่าวานรสิบแปดมงกุฏ นอกจากนี้ในรามเกียรติ์ฉบับของไทยยังมีชมพูราชซึ่งเป็นวานรแต่สามารถแปลงร่างเป็นหมีได้ แต่ในรามายณะของอินเดียนั้นชมพูราชหรือจามพูราชเป็นราชาแห่งหมีดำมาช่วยทัพชิตชิน กองทัพวานรและหมีในเรื่องเทวันธชาดก จึงคล้ายกับกองทัพของพระรามในรามายณะของอินเดีย

ตอนยักษ์แปลงเป็นกวางทอง

ในเทวันธชาดกมีเหตุการณ์ที่นั่นยักษ์แปลงเป็นกวางทองเพื่อล่อพระเจ้ากาสิกราชไปฆ่ากิน ดังความว่า

...นั่นยักษ์เมื่อเที่ยวไปในไพรสมณต์นั้นได้พบพระราชาปรารถนาจะกินเป็นอาหาร จึงนฤมิตตนให้เป็นเนื้อทองย่องหยัดผ่านพระพักตร์พระราชาหลบเข้าไปในพุ่มไม้

พระเจ้ากาสิกราชทอดพระเนตรมฤตยูยักษ์แปลงนั้น จึงรับสั่งให้พวกอำมาตย์พากันล้อมพุ่มไม้รักษาเนื้อนั้นไว้ให้ได้ ถ้าเนื้อออกจากพุ่มไปหน้าที่ของผู้ใด อาชญาจักมีแก่ผู้นั้น อำมาตย์ทั้งหลายพากันล้อมพุ่มไม้ไว้โดยกวดขันมั่นคง และส่งเสียงบอกกันต่อ ๆ ไป สุวรรณมฤตยูนั้นยกเท้าก้าวจ้องมองหาทางที่จะหนีไป ได้โดดออกตรงพระพักตร์พระราชาหนีไป พระราชาจึงเสด็จขึ้นประทับหลังม้าไล่ตามไปสิ้นวันยังค่ำก็ได้พบสุวรรณมฤตยู...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๔)

เหตุการณ์นี้คล้ายกับเหตุการณ์ในนิทานเรื่องพระรามตอนที่ทศกัณฐ์พญายักษ์ผู้ครองกรุงลงกาได้ยिनกิตติศัพท์ความงามของนางสีดาก็อยากได้นางมาเป็นชายา จึงให้บริวารชื่อมารีจแปลงกายเป็นกวางทองมาล่อพระรามและพระลักษมณ์ให้ออกตามจับจนไปไกลจากอาศรม เปิดโอกาสให้ทศกัณฐ์มาลักนางสีดาได้สะดวก (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, ๒๕๖๒, ออนไลน์)

ตอนแผลงศรเป็นสิ่งของต่าง ๆ

ในเทวันธชาดกมีเหตุการณ์ตอนที่สหัสสระโอรสของเทวันธและนางสุวรรณเกสรแผลงศรเป็นขนม วัตถุถ่วงการ อาวุธ และสิ่งของต่าง ๆ ที่ต้องการ ดังความว่า

ครั้นกาลนานต่อมา พระราชกุมารา ๒ องค์พี่น้องทรงเจริญวัยพระชนม์ได้ ๗ พรรษาเที่ยวแผลงศรไปในนานาประเทศ ทรงประสงค์สิ่งใดก็ได้สมพระประสงค์ทุกอย่าง บางคราวต้องการขนมและของขบเคี้ยวและนานาวัตถุถ่วงการ หรืออาวุธยุทธภัณฑ์สิ่งใด ๆ แผลงศรไปก็ได้สิ่งของที่ต้องการประสงค์นั้นทุกอย่าง

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๗๓)

เหตุการณ์นี้คล้ายกับเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งมีที่มาจากนิทานพระรามหรือรามายณะของอินเดีย ตอนที่พระรามต่อสู้กับพระมงกุฎโดยที่ไม่รู้ว่าเป็นพ่อลูกกัน พระรามแผลงศรเพื่อสังหารพระมงกุฎ แต่ศรนั้นกลับกลายเป็นอาหารทิพย์ตกลงหน้าพระมงกุฎ และเมื่อพระมงกุฎแผลงศรไปยังพระราม ศรก็กลายเป็นข้าวตอกดอกไม้แสดงความเคารพพระราม ดังความว่า

๑ เมื่อนั้น	พระตรีภพโลกทั้งหลาย
เห็นกุมารแผลงศรอันเพริศพราย	กลับกลายเป็นดวงมาลา
เพ่งพิศแล้วคิดอัศจรรย์	อัดอั้นพระทัยกังขา
ตัวกู้อู้อวตารมา	ล้างเหล่าอสูราทั้งแดนไตร

โลหิตตั้งหนึ่งสายสมุทร	ม้วยมุตสุดที่จะนับได้
แต่เด็กน้อยกระจ้อยนี้เหตุใด	ศรชัยไม่ล้างราวี
หรือจะเป็นสุริย์วงศ์พงศ์ประยูร	หน่อในไวภูณฐ์เรื่องศรี
จำจะเสี่ยงให้ประจักษ์บัดนี้	ภูมิที่ตั้งสัตยา
แม้กุมารต่างวงศ์ต่างชาติ	พรหมาสตร์จงไปเช่นฆ่า
สังหารผลาญเสียให้มรณา	ด้วยศักดาเดชชัยชาญ
ถ้าเป็นน้ำเนื้อเชื้อวงศ์	อย่าให้ศรทรงสังหาร
จงกลายเป็นโภชนาอันโอฬาร	ให้ประจักษ์เหตุการณ์แน่นอน ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

๑ ครั้นตั้งพิชฐานเสร็จแล้ว	พระจักรแก้วก็ทรงพระแสงศร
แผลงไปด้วยกำลังฤทธิรอน	ไหวกระฉ่อนทั่วทั้งโลกา ฯ

ฯ ๒ คำ ฯ

๑ ศรกลายเป็นทิพย์กระยาหาร	เปรี้ยวหวานตกลงตรงหน้า
อีกทั้งฉัตรแก้วแววฟ้า	ก้นองค์กุมาราวิลาวณย์ ฯ

ฯ ๒ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น	พระมงกุฎสุริย์วงศ์รังสรรค์
เห็นเป็นมหัศจรรย์	จึงมีบัญชาตรัสไป
ดูก่อนเจ้าลบทรงลักษณะ	น้องรักยังเห็นหรือหาไม่
ศรเรานี้เรื่องฤทธิไกร	แผลงไปจะให้ล้างไพร
ไหนหนอจึงทำคำรพ	นอบนบกษัตริย์ทั้งสี่
แล้วเป็นรูปเทียนมาลี	บัดนี้ฝ่ายเขาแผลงมา
กลายเป็นโภชนากระยาหาร	ฉัตรแก้วสุรگانต์เสชา
เป็นบุญเพิ่มพูนคณา	มาเรากินเล่นเถิดน้องรัก ฯ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, ๒๕๖๓, ออนไลน์)

เหตุการณ์แผลงศรแล้วกลายเป็นสิ่งของต่าง ๆ ในเทววินธชาตกจึงอาจได้รับอธิธิพลมาจากนิทาน พระรามหรือรามายณะซึ่งเป็นที่มาของรามเกียรติ์

ตอนต่อศิระมะ

ในเทววินธชาตกมีเหตุการณ์ที่เทววินธและนางจันทนเทวีนำศิระมาราชสีห์มาต่อกับร่างของม้าซึ่งเป็นพาหนะคู่ใจของเทววินธที่ถูกยักษ์ฆ่า ดังความว่า

...เมื่อเจ้ายักษ์กลับไปถึงนครแล้ว นิโครธพฤกษเทวดาจึงเปิดโพรงไม้ไทรให้สองครุณราชกุมารออกมา สองครุณราชกุมารกุมารี่จึงเสด็จเที่ยวตามหาม้า ได้เห็นม้านั้นตายหาศิระมะไม่ ทรงกรรแสงรำให้รำพันว่า เราพี่น้องสองรามมาฉิบหายเสียแล้ว บัดนี้ชีวิตของเราจะหาไปต่อไม่ ได้มาพลัดพรากจากม้าเสียแล้ว ใครเล่าเขาจะพาเราไป เราจักไปที่ไหนดี ณ ครึ่งนี้ แม้ถึงเราจะดันดันไปก็มิรู้จักทิศทางจะไปในป่าหรือชนบท ชีวิตก็จะปลิดปลงลงในป่านี้เอง สองราชกุมารกุมารี่ทรงกรรแสงด้วยเสียงอันดังอย่างนี้ ก็พากันถึงวิสัญญีภาพสลบลง

ด้วยบุญญาฤทธิภาพของสองราชกุมารกุมารี่ พิภพแห่งท้าวโกสีย์ก็แสดงอาการร้อนขึ้นทันใด ท้าวสหัสสนัยใคร่ครวญดูก็รู้เหตุสิ้น องค์อมรินทร์ทรงนำอมตวาริตตศรีระอินทรียสองราช

กุมารกุมารี ๆ ได้พระสติคืนมาทอพระเนตรเทวราชาพากันหมอบลงแทบบาทเทวราช ๆ ตรัสถามสองราชกุมารกุมารีว่า มาแต่ไหนและเหตุไรจึงมาสลบอยู่ ณ ที่นี้ สองราชกุมารกุมารีจึงทูลเล่าความแต่ต้นจนถึงยักซ์ตามมากินศรีษะม้าเสีย แล้วทูลว่า บัดนี้ข้าพเจ้ามีอาจะจะไปประเทศใดได้นำจักตายอยู่ที่นี้เอง

ท้าวเทวราชตรัสประภาษว่า เราจักให้ชีวิตแก่ม้า ท่านจงพากันไปหาศรีษะม้ามาให้เรา ถ้าหากว่าท่านไปหาศรีษะม้าไม่ได้ พบกลวระสัตว์ชนิดใดที่ตายใหม่ ๆ แล้วจงตัดเอาศรีษะสัตว์ชนิดนั้นมาให้เรา ๆ จะต่อให้ ราชกุมารกุมารีที่เยวหาศรีษะม้านั้นไม่เห็น จึงเที่ยวไปในป่าพบราชสีห์ตัวหนึ่งตายใหม่ ๆ จึงตัดเอาศรีษะราชสีห์นั้นมาส่งให้ท้าวสักกะ ๆ จึงเอาศรีษะราชสีห์ต่อเข้ากับค่อม้า แล้วรดด้วยน้ำอมตวารี ม้าก็กลับเป็นขึ้นมามีศรีษะเป็นราชสีห์มีกายเป็นม้า มีกำลังเดชาภาพใหญ่ว่องไวกว่าเก่า...

(เทววินธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๑)

เหตุการณ์ตอนนี้คล้ายกับเหตุการณ์การต่อเศียรของพระคณศใน*คัมภีร์คิรปุราณ* รุทรวงศ์ที่ ๒ ส่วนที่ ๔ กุมารขันตชะ อธิบายที่ ๑๓ - ๒๐ (จิริพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ๒๕๕๒, หน้า ๕) ที่กล่าวถึงการกำเนิดของพระคณศว่าเดิมเป็นโอรสนางปารวตีถูกพระศิวะใช้ตรีศูลตัดเศียร นางปารวตีพิโรธมาก เหล่าเทวดาเกรงว่านางจะทำให้ยุคประลัยเกิดขึ้น จึงมีความเห็นว่าจะต้องทำให้นางหายพิโรธ พระศิวะจึงบัญชาให้เหล่าเทวดาเดินทางไปทางทิศเหนือ เมื่อพบบุคคลแรกให้ตัดศรีษะของบุคคลนั้นมาสวมแทน ขณะเดินทางเหล่าเทวดาพบข้างงาเดียว จึงตัดศรีษะข้างมาสวมแทนศรีษะโอรสของนางปารวตี

นอกจากนี้*คัมภีร์กันทปุราณ* (จิริพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ๒๕๕๒, หน้า ๖ - ๗) ก็กล่าวถึงกำเนิดของพระคณศว่าพระปารวตีชยาพระศิวะขัดถูพระวรกายและทรงปั้นชายหนุ่มรูปงามจากเครื่องประเทืองผิว พระปารวตีสั่งชายหนุ่มให้เฝ้าประตูห้ามผู้ใดเข้าไปตอนที่นางอาบน้ำ ขณะนั้นเองพระศิวะต้องการจะเข้าไปข้างใน ชายหนุ่มห้ามไว้จนเกิดต่อสู้กัน พระศิวะใช้ตรีศูลตัดศรีษะชายหนุ่มเสียชีวิต พระปารวตีเห็นดังนั้นก็กรรแสง พระศิวะเห็นคชาสูร (อสูรข้าง) อยู่ที่นั่น จึงตัดเศียรคชาสูรไปสวมที่ร่างไร้ศรีษะของชายหนุ่ม ชายหนุ่มฟื้นคืนชีพ พระศิวะจึงขนานนามให้ชายหนุ่มว่าคชานนหมายถึงหน้าข้าง

ส่วนเรื่องที่แพร่หลายในภาคใต้ของอินเดียเรียกว่า*ปิลไลยาร์* (จิริพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ๒๕๕๒, หน้า ๙) ก็ได้กล่าวถึงกำเนิดของพระคณศว่าขณะที่พระปารวตีกำลังสร้งน้ำ นางเกิดความอยากจะมีโอรส ทำให้เสโทปรากฏขึ้นบนพระองค์ พระองค์จึงลูบเสโททำให้มีเด็กน้อยปรากฏขึ้นในอุ้งพระหัตถ์ พระปารวตีถือว่าเด็กนั้นเป็นโอรสของพระองค์ เหล่าเทพรวมทั้งพระเสาร์ต่างมาคารวะโอรสของพระปารวตี พระเสาร์มีอำนาจวิเศษคือถ้ามองไปยังผู้ใด ผู้นั้นก็กลายเป็นเถาถ่านทันที พระเสาร์จึงไม่กล้าเฝ้ามองดูหน้าโอรส พระปารวตีถือว่าเป็นการดูหมิ่นโอรสของพระองค์อย่างยิ่ง พระเสาร์จึงจำใจเฝ้ามองดูโอรส ทำให้เศียรของโอรสไหม้เป็นเถาถ่าน พระศิวะจึงสั่งให้พระเสาร์ไปตัดศรีษะสิ่งมีชีวิตที่พบตัวแรกที่นอนอยู่ทางทิศเหนือ ซึ่งคือข้าง ศรีษะข้างจึงถูกตัดมาสวมแทนศรีษะโอรส

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์การนำศรีษะราชสีห์มาต่อให้ม้าในเทววินธชาดกคล้ายกับเหตุการณ์ต่อเศียรของพระคณศตามความเชื่อใน*คัมภีร์ปุราณ* *คัมภีร์กันทปุราณ* ของสันสกฤต และเรื่องที่เล่าแพร่หลายในภาคใต้ของอินเดีย แตกต่างที่ในปัญญาสชาดกของไทยผู้แต่งให้ใช้ศรีษะของสัตว์ที่ตายแล้วที่พบเป็นสิ่งแรก ส่วนใน*คัมภีร์สันสกฤต*ให้ตัดศรีษะของสิ่งมีชีวิตที่พบเป็นสิ่งแรก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอิทธิพลทางพุทธศาสนาและฮินดูที่มีผลต่อการสร้างงานของผู้แต่งที่มีความเชื่อ ความศรัทธา และสังคัมวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

ตอนเทวันธ์ใช้ดอกบัวเป็นปริศนา

ใน*เทวันธ์ชาดก*ตอนที่เทวันธ์ใช้ปริศนาทดสอบปัญญานางสุวรรณเกสรด้วยการโยนดอกบัวเหี่ยวให้เพื่อถามว่านางมีภัสตาหรือไม่ ซึ่งนางสุวรรณเกสรโยนดอกบัวตูมกลับมาเพื่อตอบว่านางยังเป็นโสด อีกทั้งนางยังได้โรยใบและเกสรดอกบัวไว้เป็นสัญลักษณ์ให้เทวันธ์ตามมาหานางได้ถูกต้อง ดังความว่า

...พระโพธิสัตว์ได้พิจารณาคุณิตถิลักษณะเห็นบริบูรณ์ดีทุกสิ่ง แต่ยังทรงกริ่งพระทัยว่านางจะมีปัญญาหรือไม่ ถ้าหากว่านางมีปัญญาเราจักพานางไป ถ้าหากว่าหาปัญญามีได้เราจักทิ้งไว้ไม่พองพาน ทรงจินตนาการแล้วทรงหยิบดอกประทุมเก๋าๆ ดอกหนึ่งโยนไปให้พระราชธิดา กิริยาที่พระโพธิสัตว์โยนดอกประทุมไปนั้น คือหมายความคิดจะถามพระราชธิดาว่า นางมีภัสตาแล้วหรือไม่ ถ้าหากว่านางมีภัสตาแล้วก็เปรียบเหมือนดอกประทุมเก๋า เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็จักไม่ปรารถนา

นางสุวรรณเกสรเห็นอาการดังนั้น นึกสำคัญรู้ได้ด้วยปัญญาว่า ชายผู้นี้ผู้กฤษณามาถามเราว่า เธอมีภัสตาหรือหาไม่ดังนี้ พระราชธิดาจึงหยิบดอกประทุมตูมดอกหนึ่งซึ่งมีอยู่ ณ ที่นั้นโยนตอบไป หมายความว่า ฉันทภัสตามิได้เปรียบดังดอกประทุมฉนั้นดังนี้ แล้วพระราชธิดาเสด็จอุทฺธการดำเนินไป พระนางสุวรรณเกสรานั้นเมื่อจะเสด็จไปยังราชฐานจึงทรงจินตนาการว่า ถ้าหากว่าชายผู้นี้มีปัญญาไซ้ ก็จักตามเราไปด้วยความหมายรู้ แล้วนางจึงเอาใบบัวและเกสรบัวรายไว้ตามมรรคาจนถึงปราสาท

(เทวันธ์ชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๓)

เหตุการณ์นี้คล้ายกับวิธีที่นางปัทมาวดีแสดงต่อวัชรมงกุฎใน*นิทานเวตาล เรื่องที่ ๑ ปัญญาแห่งพุทธิศรีระ* เว้นแต่รายละเอียดของเหตุการณ์แตกต่างกันไปบ้างเพราะกาลสมัยและสภาพสังคม (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๘๙)

...ขณะที่เจ้าและสหายกำลังจ้องดูนางอยู่ด้วยความสงสัยว่านางเป็นใครนั้นก็พอดีนางเหลือบมาเห็นเข้า นางเมินหน้าหนีด้วยความอาย แต่แล้วกลับแสดงท่าที่เป็นนัย ๆ ให้ทราบว่าเป็นใครมาจากไหน นางเด็ดดอกบัวออกจากมาลาที่สวมศีรษะนางดอกหนึ่งเอาทัดหูไว้ นิ่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วเอาดอกบัวออกจากหู บิดให้เป็นรูปเครื่องประดับอย่างหนึ่งที่เรียกว่าทันตบัตร (แผ่นฟันเป็นรูปอาภรณ์ชนิดหนึ่ง) จากนั้นนางหยิบดอกบัวอีกดอกหนึ่งขึ้นวางบนศีรษะ และเอามือปิดอุระไว้ตรงหัวใจนาง เจ้าชายมองดูอากัปกิริยาของนางอย่างไม่เข้าใจ แต่สหายผู้เป็นบุตรมนตรีเข้าใจโดยตลอด นางโหมงามนิ่งอยู่ครู่หนึ่งก็ขึ้นจากน้ำแวดล้อมด้วยบริวารเดินทางกลับไปยังนิवासสถานของนาง...

(ศักดิ์ศรี แยมั่นดดา, ๒๕๕๖, หน้า ๑๘)

๑.๓ ได้เค้าโครงเรื่องบางตอนจากชาดกในปัญญาสชาดกด้วยกัน

เหตุการณ์บางตอนในเรื่องเทวันธ์ชาดกสันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากเนื้อเรื่องในปัญญาสชาดกด้วยกัน (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๙๖ - ๙๗) ดังจะเห็นได้จากตอนที่ตัวละครเอกซ่อนตัวในกลองเพื่อหลบภัยและตอนนางยักษ์ทำร้ายและแปลงกายเป็นนางเอก

ตอนตัวละครเอกซ่อนในกลองเพื่อหลบภัย

ในเทวันธ์ชาดกมีเหตุการณ์ที่ตัวละครเอกซ่อนตัวในกลองและกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ต้องหลบซ่อนในกลองว่าเป็นเพราะหลบภัยจากนกอินทรีร้ายที่มากินมนุษย์ ดังความว่า

...ถ้าหากว่ามีคำถามว่า พระนครนั้นเหตุใดจึงไม่มีมนุษย์อยู่พึงวิเศษณาแก้วว่า มินกอินทรีตัวหนึ่งกินมนุษย์ชาวเมืองเสียมากมาย คนทั้งหลายอื่นเห็นมหาชนตายด้วยเหตุนกอินทรีจับกิน จึงพากันหนีไปยังประเทศอื่นสิ้น คนบางพวกที่ไม่ไปประเทศอื่นอยู่รักษาบ้านเรือนก็ถึงเป็นอาหารของนกอินทรี เพราะเหตุนี้พระนครนั้นจึงว่างเปล่าหาไม่มีมนุษย์อยู่ไม่ ด้วยอาการอย่างนี้แล

แม้พระเจ้าแผ่นดินตราเจ้าเมืองนั้น ได้ให้เอากล่องใหญ่ใบหนึ่งมาให้พระอภัยราชมารโอรสของพระองค์เข้าไปอยู่ภายในกล่องใบนั้น จัดหาโภชนาหารและปัจจัยโครสใส่ไว้ในกล่อง ให้พอพระราชโอรสเสวยแล้วก็ให้เอากล่องนั้นวางไว้ ณ ปราสาท นกอินทรีก็มาทุก ๆ วัน จับมนุษย์และสัตว์กินจนหมด ที่สุดแต่สุนัขสุกรและไก่แมวเป็นต้นก็ดี ช้างม้าโคมคิงขาเป็นต้นก็ดี ก็หาที่เหลืออยู่ไม่ เพราะเหตุนี้ พระราชาและพระมหาลี้ก็ถูกนกอินทรีจับกินเสียสิ้น ฝ่ายพระอภัยราชมารนั้น ได้อยู่ภายในกล่องใหญ่ คอยท่าพระราชบิดามารดาอยู่ที่นั่น...

(เทววินธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๓๓)

เหตุการณ์ตอนนี้คล้ายกับ*สุวรรณวงศ์ชาดก*^๓ ซึ่งเป็นปัญญาสชาดก ลำดับที่ ๕๘ หรือลำดับที่ ๘ ในปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค ดังความว่า

...พระโพธิสัตว์เจ้าดำเนินเข้าไปภายในนคร มิได้เห็นมนุษย์นิกรและหมู่สัตว์นิกแปลก หลุ่ย แล้วดำเนินขึ้นไปบนปราสาท เห็นสุวรรณภเณีมีประตุนต์ปิดอยู่ จึงเปิดเข้าไปได้พบนางกุมารีงามโสภานามว่าสุวรรณภเณี แล้วพระองค์ทรงไถ่ถามเหตุทั้งมวลละนางสุวรรณภเณี ๆ จึงถามนามและสกุลพระโพธิสัตว์แล้วทูลว่า ข้าแต่เทวดา มินกหัสติลิ่งค์ตัวหนึ่งมาแย่งเมืองนี้ เทียวไล่จับมนุษย์กินเป็นภักษา มนุษย์บางพวกก็ถึงความตาย บางพวกก็หนีรอดชีวิตไปได้ เพราะฉะนั้นพระราชบิดาของหม่อมฉันได้ถามพวกโหราจารย์ ๆ พยากรณ์ถวายไว้ว่า พระองค์จงทำกล่องลูกหนึ่งไว้ แล้วให้พระราชกุมารเข้าไปอยู่ในกล่อง พระราชกุมารนั้นจักได้ภัสตามิถุธานุกาพมาก ภัสตาของราชธิดาจักฆ่าสฤณนั้นตาย แล้วจักแหวะเอาแก้วมณีในศีระษะนกันนั้นให้ชีวิตแก่พระราชธิดา เพราะฉะนั้น พระราชบิดาของหม่อมฉัน จึงให้หม่อมฉันเข้าซ่อนอยู่ในกล่องใบนี้ ข้าแต่พระลูกเจ้าพระองค์จักอาจฆ่านกนั้นได้หรือไม่ พี่อาจฆ่านกนั้นได้ นางสุวรรณภเณีมีความดีฤทัย นางได้ยอมองค์เป็นบาทบริจาริการ่วมภริมย์ตามโลกธรรมดา...

(สุวรรณวงศ์ชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๔๓๗ - ๔๓๘)

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ตัวละครเอกซ่อนตัวในกล่องที่ปรากฏในเทววินธชาดกนี้คล้ายกับเรื่อง*สุวรรณวงศ์ชาดก* ต่างกันที่ในเทววินธชาดกผู้ที่หลบซ่อนในกล่องคืออภัยกุมารซึ่งต่อมาได้เป็นน้องเขยของเทวรินทร์ ส่วนใน*สุวรรณวงศ์ชาดก* ผู้ที่หลบซ่อนในกล่องคือนางสุวรรณภเณีซึ่งเป็นนางเอกของเรื่อง ส่วนนกที่มากินมนุษย์ในเรื่องเทววินธชาดกคือนกอินทรี แต่นกในเรื่อง*สุวรรณวงศ์ชาดก*คือนกหัสติลิ่งค์

เหตุการณ์ตัวละครเอกซ่อนตัวในกล่องนี้ยังคล้ายกับเหตุการณ์ในเรื่อง*สีหนาทชาดก* ซึ่งเป็นปัญญาสชาดก ลำดับที่ ๕๒ หรือลำดับที่ ๒ ในปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค แต่ผู้ที่ซ่อนในกล่องคือชาวเมืองผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่องทั้งหมดให้แก่พระเอกและสาเหตุที่หลบในกล่องเป็นเพราะต้องการซ่อนตัวจากยักษ์ร้ายที่มาจับมนุษย์กิน ดังความว่า

^๓ สุภาพรรณ ฌ บางช่วง มีความคิดเห็นแตกต่างจากนิยะดา เหล่าสุนทร เนื่องจากสันนิษฐานว่าเทววินธชาดก น่าจะเป็นต้นแบบของ*สุวรรณวงศ์ชาดก*

...พระโพธิสัตว์กับสองมาณพเดินไปพบบ้านเรือนในเมืองเขมรบุรีว่างเปล่าหามีมนุษย์ไม่ จึงพูดกันว่า เมืองนี้จะมีอันตรายเกิดขึ้น เราจะเสาะหาคนไต่ถามให้รู้ข้อความก็หามีมนุษย์อยู่ไม่ พระโพธิสัตว์จึงชวนสองมาณพนั้นเที่ยวเสาะค้นพามนุษย์ไปในพระนครและที่ต่าง ๆ ทั่วไป

คราวนั้นมีบุรุษคนหนึ่งเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในกลองใหญ่ ได้ฟังถ้อยคำพระโพธิสัตว์พูดกับสองมาณพนั้น จึงคลานออกมาจากกลองแล้วแจ้งว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ยักษ์ตนหนึ่งมาที่เมืองนี้จับมนุษย์ฆ่ากินแล้วก็ไปสู่ป่า ท่านทั้งหลายปรารถนาจะไปในที่ใดจงรีบไปในที่นั้นเถิด มนุษย์ในเมืองนี้บางพวกก็ขุดหลุมซ่อนตัวอยู่ในแผ่นดิน บางพวกหนีไปซ่อนเร้นอยู่ตามซอกภูเขา บางพวกก็หนีไปซ่อนตัวอยู่ในป่ารักษาตนอยู่ในที่นั้น ๆ แนะพ่อบุรุษ เราหากล้วยักษ์นั้นไม่ ยักษ์นั้นจะมาที่นี่ในเวลาใด ถ้าว่าตึกกลองขึ้นมาเมื่อใด ยักษ์ได้ยินเสียงกลองแล้วจะมาที่นี่ในกาลนั้น...

(สีหนาทชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๑๓๘ - ๑๓๙)

ตอนนางยักษ์ทำร้ายและแปลงกายเป็นนางเอก

ใน*เทวันธชาดก* มีเหตุการณ์ที่นางยักษ์ตนหนึ่งทำร้ายนางสุวรรณเกสรจนสลบและโยนร่างนางทิ้งน้ำ แล้วแปลงเป็นนางแทน เทวันธไม่รู้จักความจริงจึงรับนางยักษ์เข้าไปอภิเษก ดังความว่า

...คราวนั้น มียักษ์ชนิดหนึ่งมีมากด้วยราคะฤๅษี เที่ยวแสวงหาสามีไปในป่าใหญ่ เดินมาถึงต้นไทรนั้นแล้วหยุดพักอาศัยอยู่ที่ต้นไทร ได้เห็นพระนางสุวรรณเกสรานั่งอยู่ที่คาคบไม้จึงถามว่า นั่นคือใคร พระราชาธิดาได้ฟังนางยักษ์นี้ถามสำคัญว่าเป็นหญิงมนุษย์ จึงตอบว่า เราชื่อว่าสุวรรณเกสรเทวี เหตุไรท่านจึงมาอยู่ ณ ที่นี้ เรามากับพระเทวันธราชาภักดาของเรา แล้วพระนางเล่าความหลังตั้งแต่ต้นให้ยักษ์นี้ฟัง ๆ แล้วจึงคิดว่า เราจักฆ่านางเทวีผู้นี้เสียแล้วนฤมิตรูขของเราให้เหมือนนางเทวีไปอยู่ร่วมราคะฤๅษีกับพระเทวันธราชา อาตมาจักได้เป็นมเหสีมีอิสริยกว่านางกิติ นางยักษ์นี้คิดแล้วจึงขึ้นไปบนต้นไทร ได้ทุบถองโอบตีปริภาชตัดพ้อว่า ไฉนเจ้าจึงมาแย่งเอาผิวเรา นางสุวรรณเกสรเทวีถูกยักษ์นี้ประหารตีต่าว่าเสวยทุกขเวทนาการรแสงให้ได้ร้องขอโทษแล้วสลบลง นางยักษ์นี้สำคัญว่านางเทวีถึงกาลละแล้วจึงลากไปทิ้งเสียในคองคา นางยักษ์ก็กลับมาณมิตกายให้เหมือนพระเทวินั่งอยู่ที่ต้นไทร...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๖ - ๓๕๗)

เหตุการณ์ในเนื้อเรื่องตอนนี้คล้ายกับเหตุการณ์ในเรื่อง*สุวรรณวงศ์ชาดก* ตอนที่นางยักษ์ตนหนึ่งใคร่จะได้สุวรรณวงศ์เป็นสามีจึงแกล้งเนรมิตเรือมารับสุวรรณวงศ์และนางปुरुณี เมื่อได้โอกาสนางก็ผลักนางปुरुณีลงน้ำ แล้วแปลงเป็นนางแทน สุวรรณวงศ์ไม่รู้จักความจริงจึงรับนางเข้าไปอภิเษก ดังความว่า

...คราวนั้น มีนางผีเสื้อน้ำตนหนึ่งเห็นพระโพธิสัตว์ให้นี้รักใคร่อยากจะได้มาเป็นสามี จึงนฤมิตรตนให้เป็นรูปหญิงมนุษย์คนแก่ นั่งท้ายเรือลำหนึ่งพายมา พระโพธิสัตว์เห็นแล้วสำคัญว่าเป็นหญิงมนุษย์จึงร้องเรียกว่า แนะแม่แก่ ข้าพเจ้าทั้งสองคนกับบุตรอ่อนจักขอโดยสารเรือไปด้วย เพราะภรรยาของข้าพเจ้าลูกอ่อนไม่สามารถจะเดินไปได้ แม่แก่จงกรุณารับข้าพเจ้าไปด้วยเถิด นางผีเสื้อน้ำจึงแวะเรือเข้ามารับ ให้พระโพธิสัตว์นั่งอยู่กลางเรือ แล้วก็พยายามพายเรือต่อไป

ในขณะนั้น มีลมและมหาเมฆใหญ่มีตมาแต่สี่ทิศ เสียงลมและมหาเมฆดังครืนครืนหวั่นไหว ยักษ์นี้เห็นได้จึงจับพระราชเทวีโยนน้ำไปเสีย แล้วแปลงตัวให้เหมือนเทวีทูลพระโพธิสัตว์ว่า ข้าแต่มหาราชา ยายแก่นั่นตกน้ำตายเสียแล้ว พระเจ้าข้า พระโพธิสัตว์คร่ำครวญโอรสเห็นอยู่แล้วก็นิ่งไป ฝ่ายเทวดารักษาสมุทรเห็นพระราชเทวีตกน้ำลอยไปจึงกรุณาจับพระราชเทวี

ขึ้นไปวางไว้ที่ฝั่งนที พระราชเทวีหาเป็นอันตรายไม่ ทรงกรรแสงให้ถึงพระราชสามีและโอรสอยู่
สถานที่นั้น...

(สุวรรณวงศ์ชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๔๕๓ - ๔๕๔)

ตอนดาบสสอนมนต์มณีจินดา

เหตุการณ์ตอนที่ดาบสบอกหนทางเพื่อให้เทวันธได้พบเนื้อคู่นั้น ดาบสได้เตือนเทวันธว่าระหว่าง
ทางจะได้พบอุปสรรคต่าง ๆ และได้สอนมนต์มณีจินดาซึ่งจะทำให้สัตว์ต่าง ๆ เอ็นดูและให้ความช่วยเหลือ
ทำให้เดินทางได้สำเร็จ ดังความว่า

...ผู้ใดลงไปในคงคาปลาโลมากัดกินผู้นั้นเสีย เพราะเหตุนั้นพระองค์จึงเรียนมนต์ชื่อมณีจินดาไป
สำหรับองค์ เมื่อทรงเสกมนต์บทนี้ไว้แล้ว มนุษย์ทั้งสัตว์นำสัตว์บกทั้งหลาย ก็จักเกิดเมตตารักษา
พระองค์ไว้มิได้ทำอันตราย พระองค์ทรงดำเนินพันมหาคงคานั้นไปได้เจ็ดราตรี จักบรรลุถึงบุรี
โกสัยรัษฎ์ ครั้นถึงแล้วพระองค์จึงเสด็จเข้าไปสู่สวนอุทยานขออาศัยเรือนสองคนผิวเมียอยู่ ณ ที่
นั้น ครั้นพระองค์สั่งดาบสบอกเล่าเสร็จแล้ว จึงให้พระโพธิสัตว์เรียนมนต์มณีจินดา

(เทวันธชาดก ในปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๐)

มนต์มณีจินดาในเทวันธชาดกนี้คล้ายกับมนต์มณีจินดา ทิพมนต์ หรือมนต์มหาจินดา^๔ สำหรับใช้
เรียกเนื้อเรียกปลา ที่มีปรากฏใน*สุวรรณสังฆชาดก* โดยการเรียกชื่อมนต์นี้ว่า “มณีจินดา” ปรากฏในตอน
ที่พระเจ้าพาราณสีแกล้งให้เจ้าเงาะและหกษัตริย์ไปหาสุกรมถวายซึ่งเป็นการแกล้งหรือกล่าวได้ว่าเป็น
การทดสอบครั้งที่ ๒ ดังความว่า

...พระโพธิสัตว์นึกว่าเวลานี้เป็นเวลาควรที่เราจะไปป่า จึงทรงปาหูกาและพระขรรค์แก้วแล้วเหาะ
ไป ครั้นถึงป่าใหญ่ได้ลงนั่งประทับเหนือแผ่นศิลา งามโสภาเหมือนรูปหล่อด้วยทองคำทั้ง
แห่งสังวัฑฒนายมนต์อันวิเศษชื่อมณีจินดา เรียกฝูงสุกรให้มาสู่สำนักของตน...

(สุวรรณสังฆชาดก ในปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๑๗๗)

จะเห็นได้ว่ามนต์มณีจินดาในเทวันธชาดกคล้ายกับมนต์ใน*สุวรรณสังฆชาดก* แต่สรรพคุณของ
มนต์มีความแตกต่างกันไปบ้าง กล่าวคือ มนต์มณีจินดาในเทวันธชาดกช่วยทำให้ผู้รำยมนต์เป็นที่รักที่เอ็นดู
และได้รับความช่วยเหลือจากสัตว์ต่าง ๆ ส่วนมนต์ใน*สุวรรณสังฆชาดก*ช่วยทำให้ผู้รำยมนต์สามารถเรียกสัตว์
ที่ถึงวาระกรรมมาหาได้

จะเห็นได้ว่าเทวันธชาดกมีอนุภาคเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์คล้ายคลึงกับเรื่องเล่าหรือนิทาน
พื้นบ้านเรื่องอื่นหลายเรื่องประกอบกัน อันเป็นเหตุให้สันนิษฐานได้ว่านิทานเรื่องนี้จะเป็นชาดกที่ถูก
แต่งขึ้นมาในภายหลัง โดยผู้แต่งนับว่าเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ ได้ยิน ได้ฟัง หรือได้อ่านเรื่องราวต่าง ๆ มาก
จนสามารถหยิบยืมอนุภาคต่าง ๆ จากนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงมาประสมประสานและดัดแปลง
รายละเอียดจนเกิดเป็นนิทานอีกเรื่องหนึ่งขึ้นมาได้

^๔ ใน*สุวรรณสังฆชาดก* (ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙) กล่าวถึงมนต์นี้หลายครั้งโดยปรากฏชื่อเรียกที่
แตกต่างกัน กล่าวคือ ตอนที่นางยักษ์จะสอนมนต์นี้แก่สุวรรณสังฆกุมาร นางยักษ์เรียกมนต์นี้ว่า “ทิพมนต์” (หน้า ๑๖๗)
เมื่อสุวรรณสังฆกุมารถูกแกล้งครั้งแรกด้วยการให้หาเนื้อไปถวายในเนื้อเรื่องก็กล่าวถึงมนต์นี้ว่า “ทิพมนต์” (หน้า ๑๗๕)
เมื่อสุวรรณสังฆกุมารถูกแกล้งครั้งที่ ๒ ด้วยการให้หาสุกรไปถวายมีการกล่าวถึงชื่อมนต์นี้ว่า “มณีจินดา” (หน้า ๑๗๗)
และในครั้งที่ ๓ สุวรรณกุมารถูกแกล้งให้หาปลาก็กล่าวถึงชื่อมนต์ว่า “มหาจินดา” (หน้า ๑๗๘)

๒. รูปแบบคำประพันธ์

เทวัญชาตกประพันธ์เป็นร้อยแก้วด้วยภาษาบาลีและภาษาไทย หรือที่เรียกว่าบาลีร้อย คือ มีคาถาบาลีแล้วตามด้วยข้อความภาษาไทยร้อยแก้ว ดังตัวอย่างว่า

เอวมเม สุตฺ เอภํ สมยํ ภควา วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกสส อารามे ตตร โข ภควา
ภิกขุ อามนเตสิ ภิกขุโเวติ ภทฺทเนเตติ เต ภิกขุ ภควโต ปจฺจสฺโสสุ

คำว่า เอวมเม สุตฺ นี้ ตามหลักฐานที่มาเป็นคำของพระอานนท์ปฏิญาณตนว่า พระสูตรนี้ชาตกนี้ตนได้สดับมาแต่สำนักพระผู้มีพระภาค หาได้ตรัสรู้ด้วยตนเองไม่ ในเทวัญชาตกนี้มีนิทานวจนะว่า สมัยกาลครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อันเป็นอารามของอนาถปิณฑิกคฤหบดีสร้างถวายใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายด้วยคำว่า ภิกขโว ดังนี้ พระภิกษุทั้งหลายรับพุทธานุญาตว่า ภทฺทเนเต ดังนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภูตฺพุพฺพํ ภิกขเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องราวได้เคยมีมาแล้วอย่างนี้ มีพระราชากาสิกองค์หนึ่งดำรงราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสีโดยทศพิธราชธรรม พระเจ้ากาสิกราชนั้นมีพระสนมประมาณหมื่นหกพัน พระสนมเหล่านั้น แม้แต่คนหนึ่งก็หาได้มีโอรสและธิดาไม่ พระราชาใครจะได้อโอรสซึ่งจะได้สืบราชวงศ์ต่อไป จึงรับสั่งแก่พระสนมให้ช่วยกันตั้งใจหาโอรสและธิดา พระสนมทั้งหมื่นหกพัน ชวนกันบวงสรวงเทวดามีพระจันทร์พระอาทิตย์เป็นต้นขอให้ได้อโอรสและธิดา ก็หาได้สมปรารถนาไม่...

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาสชาตก ปังนิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๒)

จากการศึกษาภูมิหลังของเรื่องเทวัญชาตกทำให้เห็นว่าชาตกเรื่องนี้เป็นปัญญาสชาตกหรือชาตกนอกนิบาตอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจ มีลักษณะ “สหบท” หรือลักษณะ “สัมพันธบท” ที่เกิดขึ้นจากความรอบรู้ มีปัญญาของกวีผู้ประพันธ์ที่ได้หยิบยืมหรือเลียนแบบอนุภาค ตลอดจนนำเหตุการณ์จากนิทานเรื่องอื่น ๆ ที่เคยมีมาก่อนมาประสมประสานและดัดแปลงจนเกิดเป็นนิทานเรื่องใหม่ของตน อีกทั้งการศึกษาประวัติความเป็นมาของเรื่องยังทำให้สันนิษฐานได้ว่าในอดีตนิทานเรื่องนี้น่าจะมีชื่อเสียง ได้รับความนิยมมากพอควร จนกระทั่งมีการแพร่กระจายไปในท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น ปัญญาสชาตกฉบับเขมร นอกจากนี้ยังพบว่าชาตกเรื่องนี้น่าจะเป็นต้นเค้าของวรรณกรรมร้อยกรองของไทยอีกอย่างน้อย ๖ ส่วนรวมทั้งที่เป็นกลอนอ่าน กลอนบทละคร และคำกาพย์หรือกลอนสวดด้วย

เทวัญคำกาพย์ : ลักษณะต้นฉบับและรูปแบบคำประพันธ์

เทวัญคำกาพย์เป็นนิทานที่สันนิษฐานว่าได้เค้าโครงเรื่องมาจากเทวัญชาตก แต่กวีดัดแปลงรายละเอียดของเนื้อเรื่องแตกต่างไปจากนิทานชาตก เนื้อเรื่องเทวัญคำกาพย์กล่าวถึงท้าวพรหมทัต มีมเหสีชื่อนางมณีกินรา ครองเมืองพาราณสี มีโอรสชื่อเทวัน ธิดาชื่อนางจันทร์มีกลิ่นกายหอมเพราะเคยทำบุญด้วยพระพุทธรูปไม้จันทร์ ขณะที่ท้าวพรหมทัตไปมาได้ถูกยักษ์จับกิน ส่วนม้าเอาตัวรอดด้วยการแนะนำให้ยักษ์ไว้ชีวิตแล้วให้แปลงกายเป็นท้าวพรหมทัตเพื่อไปกินประชาชนในเมือง ต่อมาท้าวพรหมทัตแปลงเกรงว่าม้าจะบอกความลับจึงจับม้าขังและลงโทษ ม้าจึงบอกความลับให้สองกุมารพิสูจน์ว่าท้าวพรหมทัตแปลงเป็นยักษ์เพราะมีตาแดง ในปากมีกองไฟ สองกุมารรู้ความจริงจึงคิดอุบายหนียักษ์ ยักษ์ติดตามหาและได้หักคอม้าตาย เทวดานิมิตต์ไนโธรมีโพรงให้สองกุมารซ่อน ยักษ์จึงหาไม่เจอ ส่วนพระอินทร์ชุบชีวิตม้าขึ้นมา

ใหม่ให้มีหัวเป็นสิงห์รา สองกุมารขี่ม้าสิงห์รามาถึงเมืองเหมันต์ร้าง เทวันและม้าสิงห์ราไปหาอาหารทุกวัน ฝ่ายนางจันทรออยู่วัง วันหนึ่งนางพบกลองใหญ่ ภายในมีอภัยกุมารหลบซ่อนอยู่ นางจันทรถักลอบมีความสัมพันธ์กับอภัยกุมารจนมีครรภ์ ทั้งคู่จึงวางแผนลวงเทวันให้ไปหาอ้อย น้ำผึ้งหลวง บัวและกระจับบัว เพื่อให้ลิง หมู และยักษ์ที่เฝ้าสระฆ่า แต่ทุกครั้งม้าสิงห์ราตวาดลิง หมู และยักษ์สลบ ส่วนเทวันรดน้ำให้ลิง หมู และยักษ์ฟื้น ทั้งหมดจึงขอเป็นบริวารตามลำดับ ต่อมานางจันทรดักหอกยนต์ เทวดาก็ช่วยอุ้มเทวันรอดพ้นอันตราย เทวันสั่งจับคนร้ายและได้รู้ว่าเป็นน้องสาวและน้องเขย เทวันก็ให้อภัยและพากันกลับเมือง โดยมีลิง หมู และยักษ์ช่วยรบจนชนะท้าวพรหมทัตแปลง ทำให้พระมเหสีได้พบโอรสธิดาอีกครั้งและครองเมืองอย่างมีความสุข ต่อมาเทวันเลื่อมมเหสีไม่ได้ จึงขอเดินทางหาคุ้ ฤๅษีแนะให้เดินทางไปเมืองโกไสย เทวันลักลอบเข้าหานางเกสรสวรรค์แล้วพากันหนี ขณะที่เทวันให้นางเกสรสวรรค์รออยู่นอกเมือง นางคุลาได้ลวงทำร้ายและทิ้งนางเกสรสวรรค์ลงน้ำแล้วเปลี่ยนตัวเข้าวัง ฝ่ายเทวดาได้ช่วยนางเกสรสวรรค์ให้ลอยติดที่สวะ มีตายายช่วยเหลือเลี้ยงดู ต่อมาเทวดาเข้าฝันบอกความจริงแก่เทวัน เทวันให้เกณฑ์ชาวบ้านมาเล่านิยาย นางเกสรสวรรค์เล่าเรื่องราวชีวิตของตนและเทวันจึงได้พบกัน เทวันลงโทษสั่งประหารนางคุลา แต่นางเกสรสวรรค์ขอภัยโทษให้เหลือเพียงขับไล่ ต่อมานางเกสรสวรรค์มีครรภ์อยากเดินทางไปหาบิดามารดา ระหว่างเดินทางนางให้กำเนิดโอรสในเรือจึงให้ชื่อว่าสมุทรมุมาร ขณะอยู่เมืองพระบิดานางก็ให้กำเนิดโอรสซึ่งพระอินทร์นำศิลปะครมาใส่ในมือซ้ายขวาจึงให้ชื่อว่าหัสบดี สองโอรสไปเรียนวิชา ระหว่างทางกลับบ้านเมืองพักนอนหลับ ยักษ์กุดันมาพบ เกิดหลงรักจึงอุ้มไปเมือง สมุทรมุมารได้ นางมุกข์ธิดายักษ์เป็นภรรยา ฝ่ายยักษ์โกลาชอบนางมุกข์ เมื่อรู้ว่านางมุกข์มีสามีก็โกรธและยกทัพมารบ หัสบดีแผลงศรเป็นนาครดัยักษ์ ยักษ์แพ้ ขอภัย หัสบดีแผลงศรเป็นครุฑยุคนาคแล้วให้อภัย สองโอรสกลับเมือง ต่อมาเทวันปลงอนิจจังจึงให้โอรสครองเมือง เทวันและนางเกสรสวรรค์ออกบวช มรณะแล้วไปเกิดบนสวรรค์

จากการสำรวจข้อมูลต้นฉบับตัวเขียนหมวดวรรณคดี ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร พบว่ามีต้นฉบับนิทานร้อยกรองเรื่องเทวันหลายสำนวน ทั้งที่ประพันธ์เป็นคำกาพย์หรือกลอนสวด กลอนบทละคร และกลอนอ่าน ดังรายละเอียดต้นฉบับต่อไปนี้

๑) เทวันคำกาพย์หรือเทวันกลอนสวด

เทวันคำกาพย์หรือเทวันกลอนสวด คือ นิทานเรื่องเทวันที่ประพันธ์ด้วยคำประพันธ์กาพย์ชนิดต่าง ๆ สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง มีคำประพันธ์ที่เรียกว่าพิลาปแทรกเล็กน้อย เพื่อใช้สวดอ่านเป็นท่วงทำนองในที่ประชุมชนหรือสวดอ่านกันเองในครัวเรือนตามความนิยมของคนไทยในสมัยอดีต ต้นฉบับตัวเขียนเทวันคำกาพย์ที่เก็บรักษาไว้ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร มี ๓ สำนวน ดังนี้

๑.๑) เจ้าเทวันสมุด เลขที่ ๑๗๐ และเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙

เจ้าเทวันสมุด เลขที่ ๑๗๐ และเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ มัดที่ ๒๑ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวดวรรณคดี หมู่กลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก หอสมุดแห่งชาติ บันทึกประวัติไว้ว่า “หม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐” ต้นฉบับค่อนข้างสมบูรณ์ ชำรุดที่หน้าต้นเทวัน เล่ม ๒ เล็กน้อย เนื้อความเริ่มตั้งแต่บทไหว้ครู อธิวิพากษ์ของกวีหรือผู้คัดลอก เริ่มต้นเนื้อเรื่อง

นิทานไปจนกระทั่งจบเรื่องบริบูรณ์ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดลักษณะต้นฉบับโดยละเอียดในหัวข้อต่อไป

๑.๒) เทวีนางจันชิริณฑอน เลขที่ ๒๐๓

เทวีนางจันชิริณฑอน เลขที่ ๒๐๓ มัดที่ ๒๔ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวกวรรณคดี หมุกลอนสวดประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก จำนวน ๒๔๒ หน้า หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่า นายกิจจา ศิริหิรัญ มอบให้เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดฯ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๒๔ ต้นฉบับชำรุดบางส่วน เนื้อความช่วงกลางเรื่องขาดหายไป เนื้อเรื่องนิทานเริ่มตั้งแต่ท้าวพรหมทัตครองเมืองพาราณสีมีโอรสชื่อเทวัน มีธิดาชื่อนางจันทร ท้าวพรหมทัตประพาสาภูกยักษ์กิน ยักษ์แปลงกายเป็นพระราชชาเข้ามาอยู่ในวัง ต่อมาฆ่าบอกความจริงกับสองกุมาร เนื้อเรื่องต่อจากนี้ขาดหายไป เริ่มเนื้อความอีกครั้งกล่าวถึงนางจันทรหลงให้เทวันไปหาฝักบัวเพื่อให้ถูกยักษ์จับกิน จากนั้นเนื้อเรื่องต่อจากนี้ขาดหายไป เริ่มเนื้อความอีกครั้งตอนดาบสบอกทางให้เทวันไปหาคุ้ที่เมืองโกสโยไปจนจบเรื่องซึ่งกล่าวถึงหีบตีโอรสองค์เล็กของเทวันได้ครองเมืองโกสโย พระสมุทราโอรสองค์โตครองเมืองพาราณสี เทวันและนางเกสรออกบวช จนสิ้นอายุขัยได้ไปเกิดบนสวรรค์ จากนั้นเนื้อความในต้นฉบับต่อจากนี้เป็นการกล่าวถึงนิทานเรื่องอื่น

ส่วนที่หน้าต้นของต้นฉบับมีข้อความบันทึกไว้ว่า “หน้าต้นหนังสือเทวีนางจันชิริณฑอน เล่ม ๑ นะท่านเอย ออย่าตีเถียนเลย ข้าพเจ้าผู้สำเนาสนองกลอน นามกรชื่อสมุบัญชีศรีสุวรรณที่ครรรโล ข้าพเจ้าผู้สำเนาสนองกลอน เมื่อจะลงอักษร แต่ ณ วัน ๖ ๗ ๙ คำ จุลศักราช ๑๒๔๘ ปีจอ อัฐศก” เมื่อตรวจสอบวันทางจันทรคติดังกล่าวเทียบกับวันทางสุริยคติแล้วพบว่า วันศุกร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๙ จุลศักราช ๑๒๔๘ ปีจอ อัฐศก ไม่ตรงกับวันใดตามปฏิทิน ๒๒๐ ปี เทียบสุริยคติและจันทรคติ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๒๕ - ๒๕๔๔ ของ ทองคำ ยัมกำภู (๒๕๐๐) มีเพียงวันเดือนปีที่ใกล้เคียงอยู่ ๒ วัน คือ

๑) วันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๙ ปีจอ จุลศักราช ๑๒๔๘ ซึ่งตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๒๙ ไม่ใช่วันศุกร์ (วัน ๖)

๒) วันศุกร์ (วัน ๖) เดือน ๙ ปีจอ จุลศักราช ๑๒๔๘ ก็ตรงกับวันขึ้น ๗ ค่ำ ไม่ใช่วันขึ้น ๒ ค่ำดังที่ระบุไว้ในต้นฉบับ

ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะผู้แต่งหรือผู้คัดลอกต้นฉบับบันทึกข้อความคลาดเคลื่อน แต่กระนั้นก็ตาม แม้ไม่สามารถระบุวันที่แน่นอนในการ “ลงอักษรสำเนาสนองกลอน” หรือคัดลอกนิทานคำกาพย์สำนวนนี้ได้ แต่จากวันเดือนปีที่บันทึกดังกล่าวก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่านิทานสำนวนนี้น่าจะคัดลอกสมัยปีพุทธศักราช ๒๔๒๙ ซึ่งเป็นสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๑.๓) เทวีนางจรรชิริณฑอน เลขที่ ๒๐๒

เทวีนางจรรชิริณฑอน เลขที่ ๒๐๒ มัดที่ ๒๔ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวกวรรณคดี หมุกลอนสวดประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก จำนวน ๗๔ หน้า หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่า นายกิจจา ศิริหิรัญ มอบให้เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดฯ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๒๔ ต้นฉบับชำรุด มีเนื้อเรื่องเพียงบางตอน เนื้อความเริ่มตั้งแต่ฆ่าบอกเทวันและนางจรรชิริณฑอนว่าพระราชชาเป็นยักษ์ เมื่อสองพี่น้องทราบความจริงก็พากันหนีออกจากเมืองไปจนถึงตอนที่เจ้าอภัยและนางจรรชิริณฑอนอุบายลวงเทวันให้ไปหาฝักบัวใหญ่ที่สระในป่าเพราะหวังให้ยักษ์ที่เฝ้าสระฆ่าเทวัน

นอกจากนี้นิยะดา เหล่าสุนทร (๒๕๕๘, หน้า ๑๕๓ - ๑๕๔) ยังพบว่ามีต้นฉบับเทวันคำกาพย์อีกสำนวนหนึ่ง ชื่อว่าเทวัญคำกาพย์ เล่ม ๑ เลขที่ ๒๗/๑ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๕/๕ มัดที่ ๑๗ หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่า นายเสงี่ยม พงษ์บุญรอด มอบให้หอสมุดฯ ๑๕ กรกฎาคม ๒๔๙๔ และได้สันนิษฐานว่าผู้ที่

ประพันธ์นิทานสำนวนนี้เป็นพระภิกษุ เนื่องจากพบว่าผู้ประพันธ์ใช้คำแทนชื่อตนเองว่า “รูป” ดังปรากฏในข้อความประพันธ์ว่า

“รูปแต่งแปลงใหม่	ถ้าผิดคิดไป	จงได้ปราณี	
กระหัยกลับอ่าน	ทานดูให้ดี	บทบาทคลาดหนี	จากที่ถ้อยคำ”

อีกทั้งยังมีข้อความประพันธ์อีกตอนหนึ่งบันทึกไว้ว่า

“นิทานเทวัน	เขียนจบวันจันทร์	ในเพลบัดล	
พอหยุดมือช้า	เณรมานิมนต์	ให้พระชิตัน	ท่านไปฉันทเพล”

ปัจจุบันจากการสำรวจต้นฉบับตัวเขียนนิทานเรื่องเทวันที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยไม่พบต้นฉบับดังกล่าว

๒) กลอนบทละครเรื่องเทวีธูนางकुลา

กลอนบทละครเรื่องเทวีธูนางकुลาพบทั้งหมด ๓ เล่ม เล่มที่ ๑ ไม่ปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ประพันธ์ เล่มที่ ๒ และเล่มที่ ๓ ระบุรายละเอียดไว้ว่าเป็นพระนิพนธ์กรมหลวงภูวเนตร ต้นฉบับทั้งหมด หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่าพระยาเพชรปาณี (ตรี) ถวายหอพระสมุดวชิรญาณ ๑๒/๓๑/๑๒๖ (รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๖ ตรงกับพุทธศักราช ๒๔๕๐) ต้นฉบับทั้ง ๓ เล่ม มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑) เทวีธูนางकुลา เล่ม ๑ (เนื้อความอื่น) เลขที่ ๓๘

เทวีธูนางकुลา เล่ม ๑ (เนื้อความอื่น) เลขที่ ๓๘ ตู ๑๑๔ ชั้น ๑/๕ มัดที่ ๓๓/ข หมวกวรรณคดี หมุกกลอนบทละคร ประเภทสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นขาว จำนวน ๑๑๔ หน้า หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่า พระยาเพชรปาณี (ตรี) ถวายหอพระสมุดวชิรญาณ ๑๒/๓๑/๑๒๖ เนื้อความเริ่มตั้งแต่ท้าวไกรวงศ์ให้ไพร่พลออกไปจับนางकुลามาช่า แต่ถูกนางकुลาไล่ตีแตกหนีไป จึงออกไปพร้อมด้วยพระเทวีธูราชโอรสและไพร่พลเพื่อจะจับนางकुลาอีก จนถึงพระเทวีธูอภิเษกสมรสกับนางจันทดีและปราบนางकुลาได้

๒.๒) เทวีธูนางकुลา เล่ม ๒ เลขที่ ๓๖

เทวีธูนางकुลา เล่ม ๒ เลขที่ ๓๖ ตู ๑๑๔ ชั้น ๑/๕ มัดที่ ๓๓/ข พระนิพนธ์กรมหลวงภูวเนตร หมวกวรรณคดี หมุกกลอนบทละคร ประเภทสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นขาว จำนวน ๑๒๕ หน้า หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่า พระยาเพชรปาณี (ตรี) ถวายหอพระสมุดฯ ๑๒/๓/๑๒๖ เนื้อความเริ่มตั้งแต่ท้าววิรุญภักดีเข้าเกี่ยวนางจันทดีและนางวันกับธิดาไปตำทอทุบตีนางจันทดี จนถึงนางจันทดีขึ้นต้นจันทน์ผูกคอตาย

๒.๓) เทวีธูนางकुลา เล่ม ๓ เลขที่ ๓๗

เทวีธูนางकुลา เล่ม ๓ เลขที่ ๓๗ ตู ๑๑๔ ชั้น ๑/๕ มัดที่ ๓๓/ข พระนิพนธ์กรมหลวงภูวเนตร หมวกวรรณคดี หมุกกลอนบทละคร ประเภทสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นขาว จำนวน ๑๒๕ หน้า หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่า พระยาเพชรปาณี (ตรี) ถวายหอพระสมุดฯ ๑๒/๓/๑๒๖ เนื้อความเริ่มตั้งแต่ท้าววิรุญภักดีใช้ช่วยนางจันทดีให้พ้นจากการผูกคอตาย และท้าววิรุญภักดีให้นางจันทดีไปอยู่ที่พลับพลาสวนมาลี จนถึงพระเทวีธูนางकुลาตามนางจันทดีมาถึงเมืองวิรุญภักดี นางकुลาทำอุบายเข้าเฝ้านางจันทดี

๓) กลอนอ่านเรื่องเทวัน เล่ม ๓ (พลัด) เลขที่ ๔

เทวัน เล่ม ๓ (พลัด) เลขที่ ๔ ตู ๑๑๕ ชั้น ๖/๔ มัดที่ ๒๔ หมวดวรรณคดี หมุกกลอนอ่าน ประเภท สมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก จำนวน ๑๔๘ หน้า หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่า ขุนบวรวรรณกิจ (เตี้ยมคชะ เกษตริน) ถวาย ๒๙/๔/๖๔ เนื้อความเริ่มตั้งแต่นางสุวรรณจันทร์มีพระราชสาสน์ให้พระยาร้อยเอ็ดส่งพระธิดาเข้ามาให้พระเทวีอุราชโอรสเลือกคู่ จนถึงพระเทวีญเข้าใ้อาศัยตายอยู่ในสวนหลวง แล้วร้อยพวงมาลัยให้ยายนำเข้าไปถวายนางสุวรรณเกสร

จากการสำรวจต้นฉบับตัวเขียนนิทานเรื่องเทวันดังกล่าวพบว่า แม้จะพบนิทานร้อยกรองเรื่องนี้หลายสำนวนแต่ต้นฉบับส่วนใหญ่ไม่สมบูรณ์ มีเพียงต้นฉบับเจ้าเทวันสมุด เลขที่ ๑๗๐ และเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ หมวดวรรณคดี หมุกกลอนสวด ที่ใช้ในการวิจัยนี้เท่านั้นที่มีเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องสมบูรณ์ที่สุด นอกจากนี้จากการศึกษาต้นฉบับทั้งหมดทำให้สันนิษฐานได้ว่านิทานเรื่องนี้น่าจะเป็นที่รู้จักของคนไทยมาไม่น้อยกว่าสมัยรัชกาลที่ ๕ เนื่องจากมีหลักฐานเป็นข้อความปรากฏที่หน้าต้นหนังสือเทวันนางจันทร์นิทาน เลขที่ ๒๐๓ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงใช้ต้นฉบับตัวเขียนเทวันคำกาพย์เจ้าเทวันสมุด เลขที่ ๑๗๐ และเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ ในการวิจัยนี้ ต้นฉบับดังกล่าวมีลักษณะและรูปแบบคำประพันธ์ดังนี้

๑. ลักษณะต้นฉบับเอกสารตัวเขียนเทวันคำกาพย์

จากการสำรวจเอกสารตัวเขียนหมวดวรรณคดี หมุกกลอนสวด เรื่องเทวัน ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร พบว่ามีต้นฉบับนิทานคำกาพย์เรื่องเทวันซึ่งมีเนื้อเรื่องสืบเนื่องตั้งแต่ต้นจนจบบริบูรณ์ทั้งสิ้น ๒ ฉบับ ได้แก่ เจ้าเทวันสมุด เลขที่ ๑๗๐ และเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ ต้นฉบับทั้งสองฉบับไม่มีการบันทึกบอกรายละเอียดเกี่ยวกับต้นฉบับว่าใครเป็นผู้สร้าง ผู้คัดลอก หรือผู้เขียน และไม่บอกรวันเดือนปีที่สร้าง หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติของต้นฉบับเพิ่มเติมไว้เพียงว่า “หม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐” ต้นฉบับทั้งสองฉบับมีรายละเอียดของเอกสารแต่ละฉบับดังนี้

๑.๑ เจ้าเทวันสมุด เลขที่ ๑๗๐

เจ้าเทวันสมุด สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง “เจ้าเทวันสมุด ๑” ซึ่งเป็นนิทานคำกาพย์เรื่องเทวันเล่มแรก เนื่องจากเนื้อความที่ปรากฏในสมุดไทยมีตั้งแต่เริ่มต้นเรื่อง แต่ผู้เขียนหรือผู้คัดลอกอาจจะเขียนชื่อเรื่องที่หน้าปกสมุดไทยตกหล่นไป เนื้อความเริ่มตั้งแต่พระเจ้าพรหมทัตและนางมณีกัณธาครองเมืองพาราณสี มีพระโอรสชื่อเทวัน และพระธิดาชื่อนางจันทร์ ท้าวพรหมทัตมีเคราะห์ปรารถนาจะประพาสป่าพวกโหราห้ามไว้และทำนายว่าพระชะตาถึงขาดถ้าอยู่ในพระราชวังจึงจะพ้นภัยอันตราย พระเจ้าพรหมทัตไม่เชื่อฟัง จึงถูกนพทศกัณฐ์แปลงเป็นกวางทองหลอกล่อและจับท้าวพรหมทัตกิน แล้วแปลงกายเป็นท้าวพรหมทัตเข้าเมือง ไปจนถึงตอนที่พระเทวันรับสั่งให้มีพระราชสาสน์ส่งไปตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อให้ส่งพระธิดามาให้ทรงอภิเษกเป็นมเหสี

๑.๑.๑ ลักษณะต้นฉบับ

เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐ มัดที่ ๒๑ ตู ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวดวรรณคดี หมุกกลอนสวด ประเภท สมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก บันทึกหน้าละ ๕ บรรทัด เขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด ลักษณะตัวอักษรมีพื้นฐานใกล้เคียงกับปัจจุบัน อักษรวิธีที่ใช้น่าจะเป็นอักษรวิธีที่นิยมกันในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จำนวน ๑ ฉบับ ๑๕๓ หน้าสมุดไทย บันทึกทั้งหน้าต้นและหน้าปลาย หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่าหม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐ ต้นฉบับค่อนข้างสมบูรณ์

๑.๑.๒ การเริ่มเรื่อง

เจ้าเทววันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐ เริ่มเรื่องด้วยการไหว้ครู ประกอบไปด้วยพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ไหว้พระคุณของบิดามารดา บรรพบุรุษ ครูอาจารย์ที่สั่งสอนให้วิชาความรู้ และขอให้กุศลผลบุญ น้อมนำมาให้พ้นจากทุกข์และได้ไปเกิดบนสวรรค์ ดังความว่า

๑ ข้าไหว้ประนม	นบนิ้วเหนือผม	ไหว้พระศาสดา	
ไหว้พระธรรมเจ้า	ปกเกล้าเกศา	ไหว้พระสังฆา	สารณาคมคัล
๑ ไหว้คุณบิดา	ทั้งคุณพระมารดา	วงศาเผ่าพันธุ์	
ทั้งครูอุปชา	มรณาอาสัณ	ล่วงลับแล้วนั้น	ข้าวันทาไป
๑ เดชพระครู	สั่งสอนให้ดู	รู้แปรแก้ไข	
ให้เราเล่าเรียน	ขีดเขียนเพียรไป	กุลบุตรจึงได้	รู้ในวิชา
๑ พระคุณทั้งนี้	ยกใส่เกศ	ไว้ทุกเวลา	
ขอให้พ้นทุกข์	เป็นสุขสังขาร	ไปสู่กามา	ฉ้อฟ้าเรื่องศรี

(เจ้าเทววันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๒)

ต่อจากนั้นผู้เขียนได้กล่าววิพากษ์ตนเองว่าตนยังเขียนไม่เก่ง ปัญญายังไม่ดี มิได้มีเชื้อสาย นักปราชญ์ เป็นแต่เพียงผู้ที่จดจำครูอาจารย์มาอีกที จึงขอร้องผู้อ่านหากผลงานของตนบกพร่อง และขอให้ผู้รู้ช่วยแก้ไขแต่งเติมให้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังขอให้อย่านิทาน นิทานเล่มนี้มีประโยชน์สำหรับนำมาอ่านในครัวเรือน ไม่ต้องไปยืมของผู้อื่นมาอ่าน ตรงไหนที่ใครไม่ชอบใจก็อย่าเขียนแก้ไขจนเประอะเปื้อน นอกจากนี้เมื่อยืมไปอ่านก็อย่าอ่านทับหนังสือเพราะจะทำให้หนังสือยับเสียหาย ดังความว่า

๑ ข้าขอร้อง	บทบาทขาดไป	ไม่สู้ถ้วนถี่	
บทไรเห็นแคลง	ช่วยแต่งให้ดี	ปัญญาข้านี้	มิสู้ว่องไว
๑ ไว้สำหรับบ้าน	ให้ลูกให้หลาน	อ่านตามจนใจ	
ดีกว่ายืมเขา	ไม่เอาของใคร	ถึงจะยับไป	ไม่มีทุกข์ภัย
๑ ตัวข้านี้เล่า	ไซ่งค์พงศ์เผ่า	พวกเหล่ามุกโต	
รู้แต่จำ (ชำรุด)	เพราะอาจารย์โย	โหดเขลาเง่าโง่	โตอยู่ถมไป
๑ ผู้ใดนักปราชญ์	ปัญญาฉลาด	เห็นฉลาดที่ไหน	
(ชำรุด)พิจารณา	อัคราต่อไป	ข้าขอร้อง	อย่าให้นิทาน
๑ เรารู้เพียรนี้	ผู้ใดใครดี	เห็นมิชอบไซร์	
อย่าเขียนอุตุลุด	ในสมุดข้า	เจ้าของต้องว่า	นำมาขัดใจ
๑ แล้วข้อหนึ่งอา	สมุดของเรา	ยืมเอาไปไว้	
อย่างนอนอ่านทับ	มักยับเร็วไป	ข้าขอร้อง	อย่าได้โกรธา

(เจ้าเทววันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๓)

จากนั้นเป็นการเกริ่นนำเข้าสู่เนื้อเรื่อง โดยผู้เขียนได้ชี้แจงที่มาของเรื่องให้ทราบว่าเป็นเรื่องที่ตน ได้ฟังสืบต่อกันมาแล้วจึงจดจำและนำมาสร้างสรรค์แต่งขึ้นใหม่ ตรงไหนที่ผิดเพี้ยนไปจากเรื่องต้นแบบก็ขออย่าได้นินทาเลย ถ้ามิชอบหนังสือนี้ก็อย่ายืมไปเก็บไว้นาน จงนำคืนเจ้าของ เมื่อยืมไปอ่านก็ขอให้ดูแลรักษาหนังสืออย่าให้โดนไฟไหม้หรือสัตว์กัดเสียหาย ดังความว่า

๑ ข้าจะขอกกล่าว	ให้เป็นเรื่องราว	ซึ่งนิทานมา	
เล่าสืบกันไป	เราได้ฟังว่า	กำหนดดอตสำห	เอามาเขียนลง
๑ เขียนที่จำได้	ที่หลงลืมไป	จำไม่มั่นคง	
ตบแต่งแปลงใส่	โดยใจจำนง	ท่านเล่ามั่นคง	อย่าสงสัยเลย
๑ ดีกว่านั่งเฉย	ท่านเออย่านินทา	นิทานผูกนี้	
มีในกำภีร์	พาไป (ชำระ)	นะท่านเอย	อ่านเล่นตามจน
ตามตนไม่เสย	ดีกว่านั่งเฉย	ท่านเออย่านินทา	
๑ ถ้ามิชอบใจ	อย่าทิ้งนั่งไว้	ให้ล่วงเวลา	
เจ้าของร้องบ่น	ว่าคนโมหันธ์	ไม่มีอชฌา	เอามาทิ้งเสีย
๑ อ่านแล้วเอาไป	สงเสียให้ได้	อย่าให้ไฟเลีย	
(เลื่อนราง)ริมกัศ	สารพัดจะเสีย	มักทำด่าเตี้ย	เสียยับเยินมา...

(เจ้าเทวันสมุต ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๓ - ๔)

บทประพันธ์ตอนเริ่มต้นก่อนเข้าสู่เนื้อเรื่องนี้ทำให้เห็นถึงบรรยากาศในการสร้างและการสวดอ่านหนังสือนิทานคำกาพย์หรือนิทานกลอนสวดในสมัยก่อน กวีพื้นบ้านมักกล่าวถ่อมตนว่าตนยังต้องปัญญา

ยังเขียนไม่เก่ง ขอให้ผู้รู้ช่วยแก้ไข หากแต่ก็แฝงน้ำเสียงที่มีความทะนงและภาคภูมิใจในผลงานของตน

จากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่เนื้อเรื่องนิทานตามลักษณะของนิทานมหัศจรรย์หรือนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยการกล่าวถึงเมือง ๆ หนึ่ง มีพระราชามีเกียรติยศชื่อเสียงลือเลื่อง ดังความว่า

๑ ดูฐานะท่าน	ถ้อยคำบุราณ	ช้านานแล้วหนา	
มีพระนคร	บวรโสภา	ชื่อว่าพาราณสี	สืบ ๆ กันมา
๑ ส่วนองค์กษัตริย์	ชื่อท้าวพรหมทัต	ถือสัตย์มั่นหมาย	
ลือชาปรากฏ	เกียรติยศมากมาย	เจ้าเมืองทั้งหลาย	สิ้นหัวกลัวไป
๑ มีราชาอาญา	ไปทั่วทิศา	ท้าวพระยาน้อยใหญ่	
ยกอภระนม	บังคมท่านไท	ด้วยกลัวราชภัย	มักไปยาย
๑ ส่วนองค์ฉายา	แล้วด้วยมหา	ลัคนาราศี	
ชาติเชื้อเนื้อหน่อ	เหล่ากษัตริ	เป็นพระมเหสี	ชื่อมณีกษิรา
๑ แสนสาวกำนัล	ได้หมื่นหกพัน	เลือกสรรเอามา	
ให้เป็นบริวาร	นางคราญกษิรา	ส่วนลูกพระยา	ธิดาสามนต์
๑ ค้อมเค้แม่แก่	ข้าสาวชาวแม่	อัดแอดลวน	
ชั้นที่นักเทศ	วิเสทเสือกสน	ถวายพระสุคน	เรื่องตนฉายา
๑ เวลาเข้าเย็น	เสนาเข้าเฝ้า	ก้มเกล้าวันทา	
พระองค์ตรัสไป	ด้วยหมู่ไพร่ฟ้า	ลูกขุนศาลา	ปรึกษาทุกคน
๑ กษัตริย์ทั้งหลาย	ถึงปีมาถวาย	ดอกไม้สาผล	
แต่งเครื่องบูชา	เข้ามาทุกคน	พวกหมู่พหล	โยธามากมาย
๑ แล้วมีเศรษฐี	อยู่ที่ศทั้งสี่	มีทรัพย์เหลือหลาย	
ได้แปดสิบโกฏิ	เป็นประโยชน์มากมาย	พ่อค้าทั้งหลาย	นบนอบตอบแทน
๑ แยกบ้านคานเมือง	สิ่งของนงเนื่อง	ย้อมเครื่องแก้วแหวน	
นับถือลือไป	ทั่วในผืนแผ่นดิน	(ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย

๑ สิบสองภาษา   แดกกันเข้ามา   เทียวค้าเทียวขาย
 ไม่น้อกระบัด   ทั้งหญิงทั้งชาย   ผุ่งคนทั้งหลาย   อยู่เย็นเป็นธรรม...
 (เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๔ - ๖)

๑.๑.๓ การจบเรื่อง

เทวัน สมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐ จบเรื่องหรือสิ้นฉบับตอนที่เทวันรับสั่งให้อำมาตย์ส่งพระราชสาส์นประกาศไปที่เจ้าเมืองต่าง ๆ ให้ส่งพระธิดามาอภิเษกเป็นมเหสีของตน ดังความว่า

...๑ ราชสารนั้นว่า	ใครมีธิดา	ท้าวพระยาองค์ใด	
มีลูกสาวศรี	อย่าซ่อนเสือกใส่	ให้แต่งส่งไป	ถวายพระราชา
๑ อำมาตย์ทหาร	รับราชข่าวสาร	ถวายบังคมลา	
ไปสู่เมืองน้อย	เมืองใหญ่หงสา	ถัดนั้นลงมา	มัตมะตองอุ
๑ แล้วแยกกันไป	ล้านช้างเชียงใหม่	ไทใหญ่เจาะหู	
ฝ่าหรั่งลันดา	วิลันดาปะลาญ	ตระรังตะนู	อยู่ติดกันไป
๑ เมืองจันทเมืองจาม	เมืองเทศเมืองพราหมณ์	รูปรามไสว	
ไปจนน้ำเชี่ยว	เมืองเรียวเมืองไทร	ถัดเข้ามาใน	เมืองใหญ่ตะนาวศรี
๑ เมืองขอมเมืองญวน	หน้าตาเป็นนวล	รูปร่างงามดี	
ให้แต่งเข้าไป	ถวายเป็นมเหสี	สมเด็จจภูมิ	จะอภิเษกนางพลัน
๑ ไปทุกบ้านเมือง	ระบือลือเลื่อง	ฟุ้งเฟื่องเข้มขัน	
กลัวซึ่งฤทธิ์เดช	ของพระเทวัน	ใครมีลูกนั้น	ตบแต่งเข้าไป
๑ ขันวอคานหาม	สาว ๆ งาม ๆ	ล้อมตามไสว	
แตรสังข์ก๊กก้อง	ปี่ฆ้องกลองชัย	ส่งตามกันไป	มิได้เว้นเมือง
๑ ธิดาทั้งหลาย	ท้าวพระยามาถวาย	แก่พระบุญเรือง	
จะให้เป็นเอก	อภิเษกครองเมือง	สิ่งของชาวเหลือ	เครื่องถวายบูชา
๑ ส่งมาพร้อมแล้ว	สมเด็จพระเจ้าแก้ว	หาโหรามา	
พระสนมสาวศรี	มนตรีเสนา	ทั้งพระมารดา	นั่งเป็นประธาน
๑ จึงจัดธิดา	มีพระลัคนา	พร้อมเพรียงเสียงหวาน	
ทั้งพระรูปทรง	เอวองค์นงคราญ	โหราพิฒาจารย์	จึงพิจารณา

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๕๑ - ๑๕๒)

๑.๑.๔ บริบทอื่น ๆ

เมื่อสิ้นสมุดหน้าต้น ผู้เขียนได้เขียนข้อความว่า “เจ้าเทวันหน้าปลาย” เพื่อบอกให้ทราบว่าเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากหน้าที่แล้วซึ่งเป็น “หน้าต้น” และเมื่อสิ้นสมุดในหน้าปลายก็มีข้อความของผู้เขียนบอกไว้ว่า “เจ้าเทวันจบเล่มหนึ่งแล้ว” เป็นการบอกให้ทราบว่ากระดาษสมุดที่บันทึกเรื่องนั้นหมดแล้ว แต่เนื้อเรื่องนิทานยังไม่จบ ซึ่งหากผู้อ่านหรือผู้ฟังคนใดต้องการอ่านและฟังนิทานเรื่องนี้ต่อก็ทำได้หาเล่มที่ ๒ หรือเล่มอื่น ๆ ต่อไป

๑.๒ เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙

เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ ตอนต้นสมุดมีความชำรุด เนื้อความที่เหลือเริ่มตั้งแต่นางมณีกินรา มารดาของเทวันเศร้าเสียใจที่เทวันจะออกเดินทางตามหาเนื้อคู่มาเป็นมเหสี เทวันฝากเหล่าทหารให้ช่วยดูแลบ้านเมือง พระมารดา และพระกนิษฐา เทวันเดินทางไปพบดาบส ดาบสบอกเส้นทางให้เทวันเดินทาง

ไปเมืองโกสยแล้วจะพบเนื้อคู่ เทวันได้พบและพานางเกสรสวรรค์หนีจากบ้านเมือง ไปจนถึงจบเรื่องซึ่งเป็นเหตุการณ์รุ่นลูก สุดท้ายเทวันและนางเกสรสวรรค์ปลงอนิจจังจึงออกบวช จนสิ้นอายุขัยได้จุติไปเกิดบนสวรรค์

๑.๒.๑ ลักษณะต้นฉบับ

เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ มัดที่ ๒๑ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวดวรรณคดี หมุกลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก บันทึกลงหน้าละ ๕ บรรทัด เขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด ลักษณะตัวอักษรมีพื้นฐานใกล้เคียงกับปัจจุบัน อักษรวิธี่ที่ใช้น่าจะเป็นอักษรวิธี่ที่นิยมกันในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จำนวน ๑ ฉบับ ๑๓๒ หน้าสมุดไทย บันทึกลงหน้าต้นและหน้าปลาย หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่าหม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐ ต้นฉบับค่อนข้างสมบูรณ์ มีเพียงส่วนต้นสมุดขาดชำรุดไปบางส่วน

๑.๒.๒ การเริ่มเรื่อง

เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ เนื้อความส่วนต้นสมุดที่ชำรุดขาดหายไปเป็นตอนที่เทวันไม่พอใจพระธิดาจากเมืองใด ๆ จึงขอลาพระมารดาออกตามหาเนื้อคู่ด้วยตนเอง ส่วนเนื้อความของเทวัน เล่ม ๒ ที่มีอยู่เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่ตอนที่พระมารดาเศร้าเสียใจที่ไม่สามารถห้ามโอรสให้ออกไปตามหาเนื้อคู่ได้ ฝ่ายเทวันก็เศร้าเสียใจที่ต้องจากพระมารดาและบ้านเมือง แต่ก็จำเป็นต้องออกเดินทาง จึงฝากเหล่าทหารให้ช่วยดูแลบ้านเมือง พระมารดา และน้องสาว ดังความว่า

(ชำรุด)	(ชำรุด)	คลุ้มคลั่งพระทัย	
จะห้ามลูกรัก	กลัวจักชดใจ	ตามอัยยาศัย	(ชำรุด)
๑ เสนาพระสนม	ยอกรประนม	บังคมภูมี	
พระมาเศร้ายสร้อย	ละห้อยไศกี	คิดถึงชลนี้	ทั้งพระอนุชา
๑ พระจึงคำรบ	ทักษินนอบนบ	จบบาทบาทา	
ทำตามระบอบ	สามรอบอำลา	ขึ้นสู่อำชา	ม้าพาพระไป
๑ เสนามนตรี	เห็นพระภูมี	จรจากเวียงชัย	
ชวนกันเป็นหมู่	(ชำรุด)พระตามไป	น้ำตาลมไหล	ตามส่งราชา
๑ ท้าวไปพันเขต	จึงทอดพระเนตร	กลับหลังเหลียวมา	
แลเห็นฝูงคน	ไพร่พลโยธา	ติดตามพระมา	มากลั่นพันใจ
๑ ท้าวจึงหยุดม้า	มีพระวาจา	ตรัสมาปราศรัย	
เสนาทหาร	ท่านจงกลับไป	ตามเรามาไย	กลับไปเถิดตรา
๑ อยู่เฝ้าปราสาท	ขอฝากน้องนาง	ทั้งราชมารดา	
จะสร้อยเศร้ายไศก	มีโรคโรคา	ท่านจงรักษา	อย่ามีอันนราย
๑ มนตรีเสนา	ถวายบังคมลา	กลับมาใจหาย	
จนถึงเคหา	น้ำตาพุ่มพวย	ไปแจ้งถวาย	แก่พระมารดา...

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๒ - ๓)

๑.๒.๓ การจบเรื่อง

เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ จบเรื่องตอนที่โอรสและธิดาของเทวันและนางเกสรสวรรค์มีคู่ครองปกครองบ้านเมืองอย่างสงบสุข เทวันและนางเกสรสวรรค์ปลงอนิจจังต่อสังขารจึงเสด็จออกบวช เมื่อสิ้นชีวิตแล้วได้ไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต ดังความว่า

...๑ กษัตริย์สองรา แลเห็นอาศรม	เสด็จตามกันมา ขึ้นชมยินดี	ในป่าพงพี เห็นอักษรมี	อยู่ที่ทวารว
๑ พระทัยขึ้นบาน จึงเปิดเข้าไป	เห็นเครื่องบริขาร ในบรรณศาลา	อ่านพิจารณา ผลัดผ้ากาสา	ทรงหนังสือปล้น
๑ ส่วนพระมเหสี ทรงผ้าหนึ่งลาย	อาศรมน้อยมี เพริศพรายผายผัน	เรียบเรียงเคียงกัน กัมเกล้าอภิวันท์	แก่พระสามมี
๑ จำเรียมเมตตา ได้มานพิญา	ตั้งเสกอุเบกขา ทั้งห้าด้วยดี	อยู่ป่าพงพี เทวันฤๅษี	ฤๅษีบุญญา
๑ ดาวศทั้งสอง ได้มานสมบัติ	มิได้เศร้าหมอง โดยสัจย์เมตตา	ในราคตัณหา ดับสังขารา	มรณาไปสวรรค
๑ พระญาติวงศ์ ฟังโอวาทา	โอรสนัดดา พระบิดานั้น	ศรัทธาตามกัน ดับชาติไปสวรรค	ฉ้อชั้นดุสิตา
๑ เสนามนตรี ทำตามท้าวไท	พระสนมสาวศรี ตายไปสุกษา	ยินดีเสนาหา สืบวงศ์พงศา	ท้าวพระยาประเวณี

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย ,หน้า ๑๒๗ - ๑๒๙)

๑.๒.๔ บริบทอื่น ๆ

เมื่อสิ้นสมุดหน้าต้นมีข้อความของผู้เขียนว่า “กลับไปหน้าโน้นเถิดนะท่านเอ๋ย” เมื่อพลิกกลับมาหน้าปลายก็มีข้อความว่า “หน้าปลายเทวันนะท่านเอ๋ย” และเมื่อสิ้นสมุดหน้าปลายก็มีข้อความเขียนไว้ว่า “สิ้นฉบับ จบนิทาน แล้วนะท่านทั้งหลายเอ๋ย”

๒. รูปแบบคำประพันธ์

เทวันคำกาพย์ประพันธ์ด้วยกาพย์ต่าง ๆ สลับกันไป ได้แก่ กาพย์ยานีหรือกาพย์ ๑๑ กาพย์ฉับบั้งหรือกาพย์ ๑๖ กาพย์สุรางคนางค์หรือกาพย์ ๒๘ ซึ่งไม่เคร่งครัดจำนวนคำ จำนวนวรรค และการส่งสัมผัสสประพันธ์สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง ทั้งนี้ คำประพันธ์กาพย์แต่ละชนิดผู้แต่งนิยมใช้พรรณนาความแต่ละตอนขนาดยาว นอกจากนี้มีบางช่วงตอนที่ก็วีประพันธ์ด้วยคำประพันธ์กาพย์แต่ใช้ชื่อเรียกหรือชื่อกำกับเป็นอย่างอื่น ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคำที่ใช้บอกอารมณ์หรือท่วงทำนองสำหรับการสวดอ่านในช่วงตอนนั้น ๆ ด้วย (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๘๐) รูปแบบคำประพันธ์ที่พบในเทวันคำกาพย์มีดังนี้

๒.๑ กาพย์ยานี

กาพย์ยานีหรือกาพย์ ๑๑ ที่ใช้ในการประพันธ์เรื่องเทวันเขียนลักษณะคำประพันธ์กำกับไว้ในต้นฉบับด้วยคำว่า “ยานี” มีปรากฏใช้กำกับเนื้อความ ๖ ช่วงตอน^๕ มีบทบาทในการบรรยายเรื่องหรือเป็นบทสนทนา ส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อดำเนินเรื่องเป็นหลัก

กาพย์ยานีที่ใช้ในการประพันธ์นิทานคำกาพย์เรื่องเทวันมีลีลาอย่างกาพย์ยานีโบราณ กล่าวคือเป็นกาพย์ยานีที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำในแต่ละวรรค อาจใช้คำเกินหรือคำขาดบ้าง และไม่เคร่งครัดสัมผัสระหว่างวรรค ระหว่างบาท และสัมผัสระหว่างบท มีสัมผัสในโดยเล่นสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ ดังตัวอย่าง

^๕ ช่วงตอน ในที่นี้หมายถึง การใช้คำประพันธ์ชนิดหนึ่งไปจนจบแล้วเริ่มใช้ลักษณะคำประพันธ์อีกชนิดหนึ่ง

กาพย์ยานีที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำ เช่น มีคำขาด ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ยานี ๑ จะกล่าวถึงนพโยกข์	อยู่สำนักหิวาลัย
เวสสุวรรณสาปสรรให้	โยชน์หนึ่งไซ้รับเป็นขอบขันธุ์
๑ เนื้อเปื้อนแลเสื่อสีห์	สัตว์อันมีหิมวันต์
ถ้าใครไปในคั้น	ขอบเขตของขุนยักษะ
๑ เอาเป็นภักษาผล	สัตว์แลคนเดินหนมา
มีต้นไทรสาขา	ขุนยักษะมาอยู่ทุกวัน
๑ คอยดูสิงสัตว์	ถ้าช่วยพลัดเข้าขอบขันธุ์
ได้กินอยู่ทุกวัน	ขุนยักษะนั้นค่อยสำราญ
๑ เป็นเหตุด้วยท้าวไท	เสด็จในไพรสาณต์
ฝูงสัตว์ในหิมพานต์	กลัวภูบาลชุกชนไป

(เจ้าเทววันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๑๓)

จะเห็นได้ว่าวรรคแรกของกาพย์ยานีบทที่ ๔ และวรรคที่สองของกาพย์ยานีบทที่ ๕ ตามตัวอย่างข้างต้น มีจำนวนคำเพียง ๔ คำ

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นกาพย์ยานีที่มีคำเกิน เช่น

...๑ เมื่อนั้นพระกุมาร	เห็นนางคราญงามโสภา
รูปทรงองค์ลัคนา	ทั้งวาจาก็จับใจ
๑ เดชด้วยวาสนา	เจ้าได้สร้างมาแต่ปางไกล
เมื่อนั้นเจ้าอภัย	ออกจากชัยเกรี

(เจ้าเทววันสมุด ๑ บทที่ ๕๓๒ - ๕๓๗)

จะเห็นได้ว่ากาพย์ยานีวรรคที่สอง ของบทที่ ๓ ในตัวอย่างมีจำนวนคำเกิน คือ มี ๗ คำ

กาพย์ยานีที่ไม่เคร่งครัดเสียงสัมผัสระหว่างวรรคและระหว่างบท

...๑ แลปลิ้นปลิ้นตาตน	ทำมิดมนบนเวหา	}
องอาจทวาดเสียง	กีก้องเพียงเสียงฟ้าผ่า	
๑ จึ่งร้องกีก้องไป	ว่าผู้ใดใครเข้ามา	}
ที่ในต้นพฤกษา	กูจะฆ่าให้บรรลัย	
๑ ตบมืออ้ออิงมา	พระราชารับเห็นตกใจ	}
ผันแปรแล้งแลไป	ในพระทัยแทบปลดปลง	
๑ พระองค์ไม่เคยเห็น	ยักษะเป็นกวางเยียรยง	}
มีอาจะตำรัง	ทรงพระกายไม่สมประดี	
๑ พระพักตร์ผิวเผือดผิต	ทั้งโลหิตเหือดหายสิ้น	}
จะกลับไปบัดนี้	ส่วนพาชีสิ้นสุดแรง	

(เจ้าเทววันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๑๘)

จะเห็นได้ว่าคำสุดท้ายของวรรคที่สองของกาพย์ยานีในคำประพันธ์บทแรกไม่ส่งเสียงสัมผัสระหว่างวรรคกับคำสุดท้ายของวรรคที่สาม และคำสุดท้ายของวรรคที่สองของบทที่ ๕ ไม่ส่งเสียงสัมผัส

ระหว่างวรรคกับคำสุดท้ายของวรรคที่สาม อีกทั้งคำสุดท้ายของวรรคที่สี่ในบทที่ ๑ ยังมีเสียงสัมผัสเกินกับคำสุดท้ายของวรรคที่สอง นอกจากนี้คำสุดท้ายของวรรคที่สองของบทที่ ๔ ไม่ส่งเสียงสัมผัสระหว่างบทกับคำสุดท้ายของวรรคที่สองของบทที่ห้า

๒.๒ กภาพยฉบัง

กภาพยฉบังในเทวนคากภาพยเขียนลักษณะคำประพันธ์กำกับไว้ในต้นฉบับว่า “ฉบัง” มีปรากฏใช้กำกับเนื้อความ ๓ ตอน มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง บรรยายเรื่อง ใช้เป็นบทสนทนา หรือใช้พรรณนา

กภาพยฉบังที่ใช้ในเทวนคากภาพยมีลักษณะไม่เคร่งครัดจำนวนคำและการส่งสัมผัสตามรูปแบบฉบังลักษณะ ดังตัวอย่าง

กภาพยฉบังที่ไม่เคร่งครัดเสียงสัมผัสระหว่างวรรค

๑ เป็นทองระยับจับไป	ประตู่เวียงชัย
แล้วไปด้วยศิลาแลง	ค้ายคูแข็งขัน
๑ หอรบเชิงเทินกำแพง	
ตบแต่งแกล้งทำรจนา	

(เจ้าเทวนสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๖๘)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าคำสุดท้ายของวรรคแรกในบทที่ ๒ ไม่มีเสียงสัมผัสระหว่างวรรคกับคำสุดท้ายของวรรคที่สองในบทเดียวกัน ทั้งนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากการคัดลอกผิด คำที่ถูกต้องคือ “ขันแข็ง”

กภาพยฉบังที่ไม่เคร่งครัดเสียงสัมผัสระหว่างบท

๑ บัดนั้นเทวนทกุมาร	เห็นยักษ์หัวหาญ
ภูบาลก็มีวาจา	
๑ ว่ากุมภันท์ขุนยักษา	จงแผลงฤทธา
ยักษาเข้ามาวุ่นวาย	แผลงฤทธิมากมาย
๑ บัดนั้นกุมภันท์ทั้งสี่	
หลายอย่างมีมาต่างกัน...	

(เจ้าเทวนสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๖๖)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าคำสุดท้ายของบทที่ ๒ ไม่มีเสียงสัมผัสระหว่างบทกับคำสุดท้ายของวรรคแรกในบทที่ ๓

กภาพยฉบังที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำในวรรคเนื่องจากใช้คำขาด

๑ สองเจ้าตัดเอาเศียรไป	กัมเกล้ากราบไหว้
ปราศรัยให้แจ้งกิจจา	
๑ โกลีภัยมีความกรรณา	ศิระชะสิงหรา
เอาต่อคอปาวี	

(เจ้าเทวนสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๖๖)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าจำนวนคำในวรรคที่สามของบทที่ ๒ มีเพียง ๕ คำ

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นกาพย์ฉบังที่ใช้จำนวนคำเกิน

๑ เมื่อนั้นจึงพระเทวันเรื่องศรี   บรวารมากมี

ด้วยหมีแลฝูงวานร

๑ พลลิงวิ่งมาว่าว่อน   มั่นหน้ามาก่อน

สลอนสลับจับกัน

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๓๗)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าจำนวนคำในวรรคแรกของบทที่ ๑ มีจำนวนคำเกิน คือ มี ๘ คำ

๒.๓ กาพย์สุรางคนางค์

กาพย์สุรางคนางค์ในเทวันคำกาพย์เขียนลักษณะคำประพันธ์กำกับไว้ในต้นฉบับด้วยคำว่า “สุรางคนางค์” บ้าง เขียนกำกับด้วยตัวเลข “๒๘” บ้าง นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์กาพย์สุรางคนางค์แต่เขียนกำกับลักษณะคำประพันธ์ด้วยคำว่า “พิลาป” ในช่วงตอนที่เนื้อเรื่องเป็นตอนโศกเศร้าด้วย มีปรากฏใช้กำกับเนื้อความทั้งหมด ๗ ตอน โดยแบ่งเป็นคำประพันธ์กาพย์ที่เขียนกำกับว่าสุรางคนางค์ ๒ ช่วงตอน เขียนกำกับด้วย ๒๘ มี ๓ ช่วงตอน และเขียนกำกับว่าพิลาป ๒ ช่วงตอน

๒.๓.๑ กาพย์สุรางคนางค์ หรือกาพย์ ๒๘

กาพย์สุรางคนางค์หรือกาพย์ ๒๘ ที่ปรากฏในเทวันคำกาพย์ไม่เคร่งครัดจำนวนคำ อาจมีคำขาดหรือคำเกิน ไม่เคร่งครัดการสัมผัส อาจไม่มีเสียงสัมผัสระหว่างวรรคหรือระหว่างบท และอาจมีจำนวนวรรคเกิน มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง บรรยายเรื่อง ใช้เป็นบทสนทนา หรือใช้พรรณนา ดังตัวอย่าง

กาพย์สุรางคนางค์ที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำในวรรค

๑ เสนารับสั่ง

ตำรวจชาววัง

กะเกณฑ์กวาดขัน

ແທ່ແທນแน้นหนาตามชนิด   สารวัตรพร้อมกัน

กลางคืนกลางวัน   สำเร็จถ้วนถี่

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๔๔)

จะเห็นได้ว่าจำนวนคำในวรรคที่สี่ ในตัวอย่างที่ยกมามีจำนวนคำเกิน คือ มี ๖ คำ

กาพย์สุรางคนางค์ที่ไม่เคร่งครัดจำนวนวรรค

๑ เนรมิตธรรมาสน์

พรมเจียมปูลาด

บนอาสน์เทศนา

แล้วจูดรูปเทียน

เวียนไปเปื้องขวา

ระย้าพวงแก้ว

เลิศแล้วแววตา

ฝูงเทพเทวา

ก็มายินดี

(เจ้าเทวันสมุด ๑ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๔)

จะเห็นว่ากาพย์สุรางคนางค์ตามตัวอย่างมีจำนวนวรรคเกิน คือ มีถึง ๙ วรรค ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ประพันธ์ต้องการให้จำนวนวรรคและจำนวนคำที่ประพันธ์สัมพันธ์กับท่วงทำนองในการสวด หรืออาจจะเกิดจากการคัดลอกผิด

กาพย์สุรางคนางค์ที่ไม่เคร่งครัดเสียงสัมผัส เช่น

๑ พระเสด็จเยื้องยาตร์

จะดูทีนาง

นวลนางกัญญา

ถ้านางมิไป

ท้าวไม่บทร

สมเด็จพระจร

ดูใจฉายา

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๓๕ - ๓๖)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าคำสุดท้ายของวรรคแรกและคำสุดท้ายของวรรคที่สอง และคำสุดท้ายของวรรคที่สามและคำสุดท้ายของวรรคที่ห้าไม่ส่งเสียงสัมผัสกัน

กาพย์สุรางคนางค์ที่ไม่เคร่งครัดเสียงสัมผัสระหว่างวรรค เช่น

...๑ เรารู้เพียงนี้	ผู้ใดใครดี	เห็นมิชอบไซ้	
อย่าเขียนอุตุลุด	ในสมมุคข์	เจ้าของต้องว่า	นำมาขัดใจ
๑ แล้วข้อหนึ่งอา	สมมุคข์ของเรา	ยืมเอาไปไว้	
อย่างนอนอ่านทับ	มักยับเร็วไป	ข้าขออาภัย	อย่าได้โกรธา

(เจ้าเทววันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๓)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าคำสุดท้ายของวรรคที่ห้า ไม่ส่งเสียงสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่สามในบทที่ ๑ และคำสุดท้ายของวรรคที่สองในบทที่ ๒ ไม่ส่งเสียงสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคแรก

กาพย์สุรางคนางค์ที่ไม่เคร่งครัดเสียงสัมผัสระหว่างบท เช่น

๑ ดูก่อนทั้งสอง	จงเป็นคู่ครอง	ปกป้องกันไว้	
พาไปเถิงเมือง	ลือเลื่องเรื่องใส	เราจะเชกให้	ได้เป็นราชา
๑ เป็นที่อุปราช	เห็นกับน้องนาง	เชื้อชาติกษัตริย์	
ซึ่งได้ทำผิด	อย่าคิดฉันทา	จึงให้สัจจา	ต่อหน้ายักษิ

(เจ้าเทววันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๓๔)

จะเห็นได้ว่าคำสุดท้ายของวรรคสุดท้ายในบทแรกและคำสุดท้ายของวรรคที่สามในบทที่สองไม่ส่งเสียงสัมผัสระหว่างบท

๒.๓.๒ พิลाप

พิลापเป็นกาพย์สุรางคนางค์หรือท่วงทำนองที่ใช้กำกับในช่วงตอนที่เป็นความเศร้าโศก พบกำกับเนื้อเรื่อง ๒ ช่วงตอน คือ ตอนเทววันและนางจันทรหนีออกจากเมืองระหว่างทางคร่ำครวญถึงพระมารดาความน่ากลัว ทุกข์ยากระหว่างทาง และตอนที่เทววันและนางจันทร รวมทั้งบริวารกลับมาปราบยักษ์ที่แปลงเป็นพระบิดาและเล่าความจริงให้นางมณีกินราพระมารดาทราบเรื่อง นางมณีกินราคร่ำครวญโศกเศร้า คำประพันธ์ที่กำกับว่าพิลापในเทววันคำกาพย์มีลักษณะไม่เคร่งครัดจำนวนคำ อาจมีคำขาดหรือคำเกิน ไม่เคร่งครัดเสียงสัมผัสระหว่างวรรค และเสียงสัมผัสระหว่างบท

ตัวอย่างพิลापที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำ

พิลाप ๑ เมื่อนั้นสองศรี	ไปกับพาชี	หนีเข้าหิมวันต์	
เวลาค่ำ	ย่ำสนธยา	คิดถึงพระมารดา	สองราร่าไร
๑ โอ้พระแม่เจ้า	จะเข้าไปเฝ้า	คิดว่าท้าวไท	
ไม่รู้ว่ายักษ์	หลงรักมันใหญ่	ครั้งจะบอกไว้	กลัวภัยจะมี
๑ กรรมของพระแม่	โอ้อ่านนี้แล	จะชะง่างหาศรี	
ด้วยข้าสององค์	ค้ำลงราตรี	ไม่เห็นลูกนี้	จักให้โศกศัลย์
๑ มารดาจักหา	จนสุดเวลา	จะนิตรภาพลัน	
ครั้งตื่นจากที่	สาวศรีกำนัล	จากร้องบอกกัน	ในวันนี้หนา...

(เจ้าเทววันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๔๔ - ๔๕)

จะเห็นว่าจำนวนคำในวรรคที่สี่ของบทที่ ๑ ในตัวอย่างที่ยกมามีจำนวนคำเพียง ๓ คำ

จากการศึกษาภูมิหลังของเรื่องเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา ลักษณะของต้นฉบับ และลักษณะคำประพันธ์ ทำให้เห็นว่าวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้มีความสำคัญและมีความน่าสนใจ เกิดจากปัญญาและความสามารถรอบรู้ของบรรพชนไทยที่สร้างสรรค์นิทานให้สอดคล้องกับความนิยมของสังคมในแต่ละยุคสมัย การวิจัยนี้จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยอนุรักษ์และเผยแพร่เรื่อง เทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางต่อไปได้

บทที่ ๓

เปรียบเทียบองค์ประกอบของเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์

เทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์เป็นนิทานที่มีเค้าโครงเรื่องเดียวกันแต่มีรูปแบบการนำเสนอตามวัตถุประสงค์ของประเภทวรรณกรรมที่ต่างกัน องค์ประกอบทางวรรณกรรมของนิทานทั้งสองเรื่องจึงมีลักษณะเฉพาะที่ต่างกัน กล่าวคือ เทวัญชาดกมีองค์ประกอบของวรรณกรรมตามรูปแบบปัญญาสชาดกหรือชาดกนอกนิบาต ส่วนเทวัญคำกาพย์มีองค์ประกอบของวรรณกรรมตามรูปแบบนิทานคำกาพย์หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากลอนสวด ในบทนี้จึงเป็นการศึกษาองค์ประกอบและเปรียบเทียบองค์ประกอบของวรรณกรรมทั้งสองเรื่องในด้านรูปแบบการนำเสนอและเนื้อเรื่อง

รูปแบบการนำเสนอ

เทวัญชาดก : รูปแบบชาดกนอกนิบาต

เทวัญชาดกเป็นปัญญาสชาดกหรือที่เรียกว่าชาดกนอกนิบาต มีองค์ประกอบของเรื่องคล้ายคลึงกับอรรถกถาชาดกหรือชาดกในนิบาต เพราะกลวิธีแต่งและลักษณะของชาดกในปัญญาสชาดกได้เลียนแบบมาจากอรรถกถาชาดก กล่าวคือ ประกอบไปด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา ไวยากรณ์ และสโมธาน ทั้งนี้ปัญญาสชาดกไม่มีองค์ประกอบส่วนที่เรียกว่า “ไวยากรณ์” ซึ่งคือการอธิบายศัพท์ที่ใช้ อาจเป็นเพราะผู้แต่งปัญญาสชาดกไม่ได้ให้ความสำคัญต่อลักษณะของภาษา เนื่องจากความไม่ชำนาญในด้านภาษาบาลี (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๗๑) เทวัญชาดกจึงมีรูปแบบการนำเสนอตามรูปแบบของชาดกนอกนิบาต คือ มีปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธานหรือประชุมชาดก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ปัจจุบันวัตถุ

ปัจจุบันวัตถุ คือ เหตุการณ์เริ่มต้นซึ่งเป็นสาเหตุที่พระพุทธเจ้าหยิบยกเรื่องราวในอดีตหรือที่เรียกว่าชาดกมาตรัสเล่า เรื่องปัจจุบันในสมัยของพระพุทธเจ้า หรือเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ประทับอยู่ที่ไหน ประราภใคร เล่าให้ใครฟัง เล่าเมื่อใด เป็นการกล่าวถึงสาเหตุการเล่านิทานเรื่องนั้น ๆ ว่าเกิดเหตุการณ์อย่างไรขึ้นจึงทำให้พระพุทธองค์ตรัสเล่าถึงนิทานอันเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระองค์เอง เพื่ออธิบายว่าเหตุการณ์ดังกล่าวได้เคยเกิดขึ้นแล้วในอดีตชาติ ไม่ใช่เฉพาะปัจจุบันชาติเท่านั้น บุคคลที่ดำเนินเหตุการณ์ในส่วนนี้อาจเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ เมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้น บรรดาสาวกต่างก็ถกเถียง มีข้อสงสัยในเหตุการณ์นั้น ๆ จึงชวนกันไปทูลพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงรู้ด้วยพระญาณจึงเสด็จไปที่ที่สาวกกำลังถกเถียงกันอยู่ก่อนที่บรรดาสาวกจะไปถึงที่ประทับ เป็นกลวิธีของผู้แต่งที่จะอ้างให้ผู้ฟังเชื่อว่านิทานนั้นมาจากพุทธวจนะ (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๖)

สำหรับปัจจุบันวัตถุที่ปรากฏในเทวัญชาดกนั้นมีความแตกต่างจากชาดกทั่วไป เนื่องจากมิได้กล่าวว่าพระพุทธองค์เป็นผู้เล่าเรื่องเอง แต่เป็นการกล่าวอ้างว่าพระอานนท์เป็นผู้ที่สวดเรื่องราวนี้ของพระพุทธเจ้ามาเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวันหรือเชตวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นอารามที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้สร้าง ดังความว่า

เอวมเม สุตฺถึ เอกํ สมยํ ภควา วิหริติ เชตวเน อนาถปิณฑิกสฺส อาราเม ตตฺร โข ภควา
ภิกขุ อามนฺเตสิ ภิกขุโวติ ภทฺทเนเตติ เต ภิกขุ ภควโถ ปจฺจสฺสสุ

คำว่า เอวมเม สุตฺ นี้ ตามหลักฐานที่มาเป็นคำของพระอานนท์ปฏิญาณตนว่า พระสุตฺรนี้ชาดกนี้ต้นได้สดับมาแต่สำนักพระผู้มีพระภาค หาได้ตรัสรู้ด้วยตนเองไม่ ในเทวณชาดกนี้มีนิทานวจนะว่า สมัยกาลครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อันเป็นอารามของอนาถปิณฑิกคฤหบดีสร้างถวายใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายด้วยคำว่า ภิกขโว ดังนี้ พระภิกษุทั้งหลายรับพุทธฎีกาว่า ภทฺทหนเต ดังนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า...

(เทวณชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๒)

อดีตวัตถุ

อดีตวัตถุ คือ ตำนานชาดก เป็นเรื่องในอดีตของพระพุทธเจ้า ซึ่งก็คือนิทานพื้นบ้านหรือนิทานพื้นเมืองที่นำมาเล่า โดยกล่าวอ้างว่าตัวละครเอกของเรื่องคือพระโพธิสัตว์ สำหรับอดีตวัตถุที่ปรากฏในเทวณชาดกเริ่มด้วยคาถาว่า “ภูตปุพฺพ ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องราวได้เคยมีมาแล้วอย่างนี้...” แล้วเริ่มเรื่องนิทานด้วยการกล่าวถึงเมือง ๆ หนึ่งมีพระราชา พระราชามีพระสนมจำนวนมากแต่ไม่มีโอรสและธิดา แล้วดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปเรื่อย ๆ ตามแบบนิทานทั่วไป ดังความว่า

ภูตปุพฺพ ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องราวได้เคยมีมาแล้วอย่างนี้ มีพระราชากาสิกองค์หนึ่งดำรงราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสีโดยทศพิธราชธรรม พระเจ้ากาสิกราชนั้นมีพระสนมประมาณหมื่นหกพัน พระสนมเหล่านั้น แม้แต่คนหนึ่งก็หาได้มีโอรสและธิดาไม่ พระราชาใครจะได้โอรสซึ่งจะได้สืบราชวงศ์ต่อไป จึงรับสั่งแก่พระสนมให้ช่วยกันตั้งใจหาโอรสและธิดา พระสนมทั้งหมื่นหกพัน ชวนกันบวงสรวงเทวดามีพระจันทร์พระอาทิตย์เป็นต้นขอให้ได้โอรสและธิดา ก็หาได้สมปรารถนาไม่

ฝ่ายพระอัครมเหสีพระนามว่าวิมลลาเทวี มีสีลสัมปทาและปัญญาดี ตามวันปรกติพระนางเธอสมาทานเบญจศีลเป็นนิตย์ ถึงวันอุโบสถทรงสมาทานอุโบสถศีลแล้วจึงพิจารณาดูศีลของตนอันมิได้ขาดบกพร่อง พระนางเธอทำสังจาธิษฐานว่า ด้วยเดชศีลที่ข้าพเจ้ารักษานี้ ขอให้โอรสและธิดาจงมาเกิดในอุทรข้าพเจ้า คราวนั้นด้วยอำนาจปาริสុทธิศีลแห่งพระนางวิมลลาเทวี พิภพแห่งท้าวโกสีย์ก็แสดงอาการร้อนขึ้นเป็นนิมิต ท้าวเทวราชพิจารณาก็รู้ว่านางวิมลลาปรารถนาจะได้บุตรและธิดา เวลานั้นเป็นคราวที่พระบรมโพธิสัตว์จะสิ้นอายุแล้ว ท้าวเทวราชจึงวิงวอนเชิญพระบรมโพธิสัตว์ให้ถือปฏิสนธิในครรภ์พระนางวิมลลา พระบรมโพธิสัตว์รับเทวบัญชาจุติมาเกิดในครรภ์พระนางวิมลลาเทวี พระครรภ์พระนางวิมลลามีอาการเหมือนจะเต็มไปด้วยแก้ววิเชียร...

(เทวณชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๒ - ๓๒๓)

อดีตวัตถุหรือตัวเนื้อเรื่องเทวณชาดกนั้นกล่าวถึงเทวณฤกุมารโพธิสัตว์เป็นโอรสของพระเจ้ากาสิกราชและนางวิมลลาแห่งกรุงพาราณสี มีพระกนิษฐานามว่านางจันทนเทวี มีกลิ่นกายหอม เพราะอดีตชาติสร้างเจดีย์ด้วยไม้จันทน์และบรรจุพระพุทธรูปทองคำ วันหนึ่งพระเจ้ากาสิกราชประพาสาปาฎกนั้นทักข์แปลงเป็นเนื้อทองมาลวงและจับกิน ม้าของพระราชาก่ออุบายให้ยักษ์แปลงเป็นพระราชานำเข้าสูนคร จะได้กินชาวเมืองทุกวัน ต่อมายักษ์เกิดระแวงว่าม้าจะบอกความจริงจึงจับม้าขังและทรมาน ม้านำความมาบอกเทวณฤกุมารและนางจันทนเทวีและช่วยพาทั้งสองพี่น้องหนีออกจากเมือง นั้นทักข์ก็ตามไปจับม้าหักคอกิน ส่วนสองพี่น้องหลบอยู่ในโพรงไม้ไทรมีเทวดาช่วยคุ้มครองทำให้นันทักข์หาไม่เจอ

พระอินทร์ให้สองพี่น้องหาศิระษะสัตว์ที่ตายใหม่ ๆ แล้วช่วยชุบชีวิตม้าให้มีศิระษะเป็นราชสีห์ พระอินทร์ให้เทวรินทร์กุมารขอพร ๔ ประการ

สองกุมารเดินทางมาถึงเมืองเหมันต์ซึ่งเป็นเมืองร้างเพราะมีนกอินทรีมากินคน พระเจ้าเหมันตราชาได้ให้พระโอรสอภัยราชกุมารซ่อนอยู่ในกลอง ระหว่างที่เทวรินทร์กุมารและม้าราชสีห์ไปหาอาหาร นางจันทน์เทวีพบอภัยราชกุมาร ลอบได้เสียกันจนตั้งครรภ์ อภัยราชกุมารเกรงว่าหากเทวรินทร์ทราบเรื่องจะทำร้าย จึงวางแผนกับนางจันทน์เทวีลวงเทวรินทร์ไปมา แต่ม้าราชสีห์ช่วยชีวิตเทวรินทร์ได้ทุกครั้ง อีกทั้งยังได้ฝูงลิงฝูงหมี และกุ่มกัณฑ์ทั้งสี่เป็นบริวาร ต่อมาอภัยราชกุมารวางแผนดักหอกยนต์ เทวดาช่วยผลึกหลาวล้มทำให้เทวรินทร์รอดชีวิต เทวรินทร์ให้อภัยอภัยราชกุมาร

เทวรินทร์พาบริวารไปยึดเมืองคินและฆ่าันนัยักษ์ พระราชาร้อยเอ็ดเมืองส่งธิดามาให้เทวรินทร์อภิเษก แต่เทวรินทร์ไม่พอพระทัยผู้ใด เทวรินทร์ลาพระมารดาไปหาคู่ ระหว่างทางได้พบฤๅษี เรียนมนต์มณีจินดา ฤๅษีชี้ทางให้เดินทางไปเมืองโกสยรัฐ เทวรินทร์ไปอาศัยอยู่กับหญิงชราในอุทยาน เทวรินทร์ร้อยมาลัยถวายพระธิดาสุวรรณเกสรฯ พระธิดามีใจปฏิพัทธ์จึงขอพระบิดาไปชมสวน เทวรินทร์และนางสุวรรณเกสรฯได้ทดสอบปัญญากันและเกิดความรักต่อกัน เทวรินทร์พานางสุวรรณเกสรฯหนีออกจากบ้านเมือง เมื่อถึงเมืองพาราณสี เทวรินทร์ให้นางอยู่อยู่บนต้นไทร ส่วนตนจะเข้าเมืองแล้วจะจัดขบวนเกียรติยศมารับ นางยักษ์นิทุบตีนางสุวรรณเกสรฯจนสลบ ลากร่างทิ้งน้ำ แล้วแปลงกายเป็นนางสุวรรณเกสรฯ ส่วนนางสุวรรณเกสรฯฟื้นได้อาศัยอยู่กับตายายที่นอกเมือง ฝ่ายเทวรินทร์รับนางสุวรรณเกสรฯแปลงเข้าเมือง คินหนึ่งเทวดามาเข้าฝันให้พระองค์ประกาศตามหาหญิงมาแสดงธรรม ทำให้ได้พบนางสุวรรณเกสรฯ นางยักษ์สารภาพผิด เทวรินทร์ลงโทษให้ไปเป็นภรรยาของกุ่มกัณฑ์ทั้งสี่

๗ ปีต่อมานางสุวรรณเกสรฯต้องการกลับไปเยี่ยมบิดามารดา ระหว่างทางนางสุวรรณเกสรฯคลอดโอรสบนเรือ ให้นามว่าสาครกุมาร เมื่อไปถึงเมืองโกสย พระราชามอบสมบัติให้เทวรินทร์ ต่อมานางสุวรรณเกสรฯคลอดโอรสอีกองค์หนึ่งมีครุฑในฝ่าพระหัตถ์มาด้วย ให้นามว่าสหัสสระ เมื่อสองพี่น้องเติบโตได้ออกเดินทางไปเรียนศิลปศาสตร์ที่เมืองตักสิลา ระหว่างเดินทางกลับบ้านเมืองสองพี่น้องถูกยักษ์จับตัวไป สาครกุมารได้อภิเษกกับนางอสุรินทาธิดายักษ์ ต่อมาสองกุมารต่อสู้กับยักษ์สัจพันธ์ซึ่งโกรธยักษ์ภูมิตที่ยกธิดาให้มนุษย์ สองพี่น้องชนะ พวกเขากลับเมืองโกสย

ต่อมาสาครกุมารและนางอสุรินทากลับมาครองเมืองภูมิต ส่วนเทวรินทร์แต่งตั้งสหัสสระเป็นอุปราชเมืองโกสย จากนั้นนางสุวรรณเกสรฯมีพระราชธิดาอีกองค์หนึ่งชื่อสุวรรณประภา เมื่อนางเติบโตได้อภิเษกกับสหัสสระ

นอกจากนี้ในระหว่างที่ดำเนินเรื่อง กวีอาจแทรกบทสนทนาหรือคำสั่งสอนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องหรือเหตุการณ์ในเรื่องด้วย เช่น

...พระอภัยราชกุมารและพระนางจันทน์กุมารีสนทนาปราศรัยซึ่งกันและกัน ต่างก็มีจิตคิดรักใคร่ได้ถึงซึ่งสังวาสกิจต่อกันและกันเพราะเหตุดังนั้น *ธรรมดาของโลกจึงกล่าวไว้ตั้งนี้ว่า ชายหนุ่มหญิงสาวอยู่ในที่ลับสองต่อสองแล้ว เมื่อเฟื่องซึ่งกันและกันด้วยราคะฤๅษีย่อมมีความเยื่อใยเกิดขึ้นด้วยเห็นกันบ่อย ๆ เพราะเหตุดังนั้นพระอภัยราชกุมารกับพระนางจันทน์กุมารี จึงมีความรักใคร่ได้ร่วมอภิรมย์ด้วยโลกธรรมต่อกันและกัน*

(เทวรินทร์ชาดก ใน ปัญญาชาดก ปังนิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๔)

จากตัวอย่างเป็นตอนที่นางจันทน์เทวีได้พบและเจรจาปราศรัยกับอภัยราชกุมารก็เกิดความรักใคร่ได้สังวาสกัน กวีแทรกสังขรณ์ของความรักว่าเป็นเรื่องธรรมดาของชายหนุ่มหญิงสาวที่อยู่กันที่ในลับสองต่อสองที่ย่อมมีจิตราคะ ใครได้ร่วมสังวาสอภิรมย์กัน

คาถา

คาถา คือ คำประพันธ์ร้อยกรองภาษาบาลี (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๖๘) เป็นส่วนหนึ่งของอดีตวัตถุ ส่วนใหญ่เป็นบทสนทนาโต้ตอบ บทคร่ำครวญพรรณนาแสดงอารมณ์ของตัวละครหรือข้อธรรมะ และมีข้อความแปลกำกับไว้ด้วย (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๖) สำหรับคาถาที่ปรากฏในเทวัญชาดกมีปรากฏหลายช่วงตอน เช่น ตอนเทวัญและนางจันทน์เทวีคร่ำครวญถึงมารดา ตอนนางวิมลเป็นผู้เป็นมารดาคร่ำครวญเมื่อทราบข่าวการตามหาพระราชกุมารกุมารไม่พบ ตอนเทวัญขอรับพรจากท้าวสักกเทวราช ตอนเทวัญธำมัสการพระดาบส เป็นต้น ดังตัวอย่างคาถาตอนที่เทวัญและนางจันทน์เทวีพร่ำพรรณนาถึงมารดาว่า

...ครั้นถึงเวลาเย็นเสด็จเข้าไปอาศัยร่มไม้ไทรต้นหนึ่งจึงเสวยพระกระยา เมื่อปรารภถึงพระมารดาได้ตรัสคาถานี้ว่า

ก็ ภวิสสตีทานิ อมมา	กุหิ มํ ปริเยสสติ
มยํ อมมํ อทิสวาน	มณฺเณ เหสสาม ชีวิตํ
อมมา จ อชานนตาว	เสว มมํ อทิสวา สํวิคคา
โรทนต์ติ จ สุตติสสนฺติ	ปริเทวนตติ มริสสตี
กถํ อมมา มมํ อทิสวา	โสเกน สมปปีตา ว
นिरาหารา โรทมานา	อสสูนิ ภูณฺชนตา มริสส

ความว่า พระชนนีปานนี้จักเป็นอย่างไร พระมารดาจะตามหาเราที่ไหนจะได้พบ เราสองเราไม่ได้ประสบพบพระมารดาแล้วเห็นจะวอดวายตายเป็นมันคง รุ่งเช้าพระมารดาเจ้าเมื่อไม่รู้เห็นเราไปทางไหน ก็จะไปสอดรับพระหัตถ์ทรงกรแสงให้ก็จักชูปนมตรอมหทัยสิ้นพระชนม์ชีพ ทำไฉนเล่า พระมารดาเจ้ามิได้เห็นเราพี่น้องสองเราก็มีแต่จะเพิ่มพูนไปด้วยความโศกศัลย์ มิเป็นอันที่ว่าเสวยพระกระยาหาร ไฉนจะทนทานดำรงชีพอยู่ต่อไปได้ สองราชกุมารกุมารีทรงพิลาปลิงพระชนนีด้วยประการฉะนี้แล้วก็กลับไป ฝ่ายม้านั้นเที่ยวหาหญ้ากินอยู่ที่ไกล ๆ สองราชกุมารกุมารี แล้วกลับมานอนเฝ้าอยู่ข้างบาทราชกุมารกุมารี ครั้นตื่นขึ้นแล้วจึงปลุกพระราชากุมารกุมารี เชิญให้ขึ้นประทับหลังนำเสด็จไปในป่าสิ้นมรรคาไกล จะได้พบปะมนุษย์อื่นหรือพเนจรหรือสิทธิอาจารย์หมู่บ้านและนิคมพระนครอย่างใดก็หาไม่ นำเสด็จราชกุมารกุมารีไปในป่า ลี้เวลาล่วงไปได้ห้าเดือนโดยนิมิตดังนี้

ขุนทิวเส ครั้นวันรุ่งเช้า เหล่าแม่นมและทาสีมิได้เห็นสองราชกุมารกุมารีมีความตกใจกลัวความผิดจึงพากันเที่ยวค้นหาไปสู่โรงม้านักไม่เห็นม้าแล้วพากันทูลพระราชามารดา เจ้ายักษ์ทราบความแล้วจึงให้อำมาตย์ไปให้เที่ยวหาก็หาพบสองราชกุมารกุมารีไม่...

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๘ - ๓๒๙)

สโมธาน

สโมธานหรือที่รู้จักกันว่าประชุมชาดกหรือม้วนชาดก คือ การสรุปชาดก เป็นการเชื่อมเนื้อเรื่องส่วนอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน ด้วยการระบุว่าตัวละครในเรื่องกลับชาติมาเกิดเป็นบุคคลใดในสมัย

พุทธกาล โดยพระเอกของเรื่องจะกลับชาติมาเป็นพระพุทธเจ้า นางเอกจะกลับชาติมาเป็นพระนางพิมพา ตัวละครชายตัวที่ร้ายกับพระเอกที่สุดจะกลับชาติมาเป็นเทวดา ตัวละครอื่น ๆ จะกลับชาติเป็นพระสาวก และพุทธบริษัท เป็นต้น ลักษณะนี้เป็นกลวิธีหนึ่งของผู้แต่งในการพยายามสอนความเชื่อทางศาสนาและเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับเรื่องนิทานว่าเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าจริง ๆ

สำหรับสมโณานที่ปรากฏในเทวัญชาดกเป็นการกล่าวถึงการกลับชาติของตัวละครสำคัญต่าง ๆ ในเรื่อง ได้แก่ นันทยักษ์กลับชาติมาเป็นเทวดา นางยักษินีกลับชาติมาเป็นนางจิญจมาณวิกา พระยาอัญจราชหรือพระยาหมีกลับชาติมาเป็นพระอุบาลี พระยาพานรินท์หรือพระยาลิงกลับชาติมาเป็นพระสีวลี กุมภภัณฑ์ ๔ ตนกลับชาติมาเป็นพระสุนัษัต พระนาคเสน พระกัจจายน พระมหานาม พระดาบสกลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร พระอภัยราชกุมารกลับชาติมาเป็นพระนันท นางจันทเทวีกลับชาติมาเป็นนางชนบทกัลยาณี ท้าวโกสีย์กลับชาติมาเป็นพระอนุรุทธ ท้าวภูณันตยักษ์กลับชาติมาเป็นพระโมคคัลลาน มหัลลกลกลับชาติมาเป็นพระกัสสป นางมหัลลิกากลับชาติมาเป็นนางภัททกาปิลानी พระสมุทสาครกลับชาติมาเป็นพระอานนท พระสหัสสระกลับชาติมาเป็นพระราหุล นางสุวรรณประภากลับชาติมาเป็นนางอุบลวรรณ นางอสุรินทกลับชาติมาเป็นนางเขมา พระยสบดีกลับชาติมาเป็นสุปพุทธราชา นางสุวรรณเกสรากลับชาติมาเป็นพระนางพิมพา พระชนกชนนีกลับชาติมาเป็นมหाराชตระกูล ตัวละครอื่น ๆ กลับชาติมาเป็นพุทธบริษัท พระเทวันธกลับชาติมาเป็นพระตถาคต ดังความว่า

ครั้นจบอริยสังจกถาแล้วจึงประชุมชาดกว่า นันทยักษ์ในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือภิกษุเทวดา นางยักษินีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือนางจิญจมาณวิกา พระยาอัญจราชในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระอุบาลี พระยาพานรินท์ในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระสีวลีเถระ ท้าวกุมภภัณฑ์สี่ตนในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือ พระสุนัษัตเถระ ๑ พระนาคเสนเถระ ๑ พระกัจจายนเถระ ๑ พระมหานามเถระ ๑ พระดาบสในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระสารีบุตรเถระ พระอภัยราชกุมารในกาลครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระนันทเถระ พระนางจันทเทวีราชกนิษฐาในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือนางชนบทกัลยาณี ท้าวโกสีย์ในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระอนุรุทธเถระ ภูณันตยักษ์ราชาในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระโมคคัลลานเถระ มหัลลกลบุรุษเฝ้าสวนในกาลครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระกัสสปเถระ นางมหัลลิกาสตรีเฝ้าสวนในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือนางภัททกาปิลानी พระสมุทสาครในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระอานนทเถระ พระสหัสสระในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระราหุลเถระ พระนางสุวรรณประภาเทวีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือนางอุบลวรรณเถรี นางอสุรินทเทวีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือนางเขมาเถรี พระเจ้ายสบดีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือสุปพุทธราชา พระสุวรรณเกสรเทวีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพิมพาโยธรา พระชนกชนนีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือมหाराชตระกูล บริษัทนอกนั้นกลับชาติมาคือพุทธบริษัท พระเทวันธราชา ในกาลครั้งนั้น กลับชาติมาคือเราผู้ตถาคต มีพุทธพจน์ให้จบลงด้วยประการฉะนี้แล

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๘๔)

จะเห็นได้ว่าเทวัญชาดกมีองค์ประกอบด้านรูปแบบการนำเสนออย่างชาดกในนิบาต ต่างกันที่เทวัญชาดกมิได้เคร่งครัดตามหลักเกณฑ์นัก

เทวัญคำกาพย์ : รูปแบบนิทานคำกาพย์หรือกลอนสวด

เทวัญคำกาพย์เป็นนิทานที่ประพันธ์ด้วยคำประพันธ์กาพย์ชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะกาพย์ ๑๑ หรือยานี กาพย์ ๑๖ หรือฉับ และกาพย์ ๒๘ หรือสุรางคนางค์ สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง จึงเรียกนิทานประเภทนี้ว่า “นิทานคำกาพย์” ตามลักษณะคำประพันธ์ สันนิษฐานว่าในอดีตกาลนิยมนำนิทานประเภทนี้มาใช้สวดอ่านเป็นท่วงทำนองในที่ประชุมชน เช่น ที่วัด หรือสถานที่ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านมารวมตัวกันประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และใช้สวดอ่านในครัวเรือน จึงนิยมเรียกนิทานประเภทนี้อีกอย่างหนึ่งตามลักษณะหน้าที่ของนิทานว่า “กลอนสวด”

นิทานคำกาพย์หรือกลอนสวดมีธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์ หรือหลักเกณฑ์ แนวปฏิบัติในการประพันธ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของชาวบ้าน ซึ่งอาจจะเหมือนหรือแตกต่างจากวัฒนธรรมหลวงก็ได้ (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๒๑) กล่าวคือ ต้นฉบับนิทานคำกาพย์หรือกลอนสวดส่วนใหญ่มีองค์ประกอบที่เรียกว่าบทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ อธิวิพากษ์ของกวีหรือผู้คัดลอก ปรารภเรื่องหรือปัจจุบันวัตถุ เนื้อเรื่อง และสโมธานหรือประชุมชาดกหรืออวสานบท อาจมีปณิธานของกวีหรือผู้คัดลอก วาทะจากกวีหรือผู้คัดลอกถึงผู้สวดหรือผู้ฟัง หมายเหตุท้ายเรื่อง บอกให้ทราบว่าใครเป็นผู้สร้าง ผู้เขียน หรือผู้คัดลอก (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑๒๒ - ๑๓๑) นอกจากนี้อาจมีการบอกวัน เดือน ปีที่ประพันธ์หรือสร้างนิทานนั้นสำเร็จด้วย สำหรับรูปแบบการนำเสนอของเทวัญคำกาพย์มีองค์ประกอบตามลักษณะของนิทานคำกาพย์หรือกลอนสวด ได้แก่ มีบทไหว้ครู อธิวิพากษ์ของกวี ปรารภเรื่อง เนื้อเรื่อง และอวสานบท มีรายละเอียดดังนี้

บทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์

บทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ในวรรณกรรมคำกาพย์หรือกลอนสวดส่วนใหญ่นิยมปรากฏตอนต้นเรื่อง เป็นการสรรเสริญสิ่งที่สูงค่าหรือสูงศักดิ์กว่าตัวผู้แต่งและผู้อ่านผู้ฟัง เช่น การไหว้พระรัตนตรัยและเทพเจ้าซึ่งเป็นเทวดาของชาวบ้าน ได้แก่ พระอินทร์ (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑๒๒) นอกจากนี้ยังมีพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม ฯลฯ ความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่ผู้แต่งเคารพนับถือ เนื่องจากคนไทยถือว่าครูเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ เปรียบประดุจดวงประทีป ทำให้เกิดปัญญา ผู้แต่งจึงไหว้ครูเพื่อความเป็นสิริมงคล อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าคนไทยมีความกตัญญู

สำหรับบทไหว้ครูในเทวัญคำกาพย์ปรากฏตอนต้นเรื่อง เป็นการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงค่าที่กวีเคารพเลื่อมใสและศรัทธา ดังความว่า

๑ ข้าไหว้ประนม	นบนิ้วเหนือผม	ไหว้พระศาสดา	
ไหว้พระธรรมเจ้า	ปกเกล้าเกศา	ไหว้พระสังฆา	สารណาคมคัล
๑ ไหว้คุณบิดา	ทั้งคุณพระมารดา	วงศาเผ่าพันธุ์	
ทั้งครูอุปชา	มรณาอาสัณู	ลวงลับแลวันนั้น	ข้าวันทาไป
๑ เดชพระครู	สั่งสอนให้ดู	รู้แปรแก้ไข	
ให้เราเล่าเรียน	ขีดเขียนเพียรไป	กุลบุตรจึงได้	รู้ในวิชา
๑ พระคุณทั้งนี้	ยกใส่เกศี	ไว้ทุกเวลา	
ขอให้พ้นทุกข์	เป็นสุขสังขาร	ไปสู่กามา	ฉ้อฟ้าเรื่องศรี

(เจ้าเทวัญสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๒)

จะเห็นได้ว่าบทไหว้ครูที่ปรากฏในนิทานเทวัญคำกาพย์เป็นการไหว้พระคุณของพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไหว้พระคุณของบิดามารดา บรรพบุรุษ ไหว้ครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้วและที่ยังคงประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ขอยกพระคุณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายนี้ไว้เหนือศีรษะ และขอให้สิ่งที่วิเคราพนี้ช่วยอำนวยพรให้กวีพ้นจากความทุกข์ ประสบแต่ความสุขทั้งทางกายเมื่อยามที่มีชีวิตและเมื่อสิ้นชีวิตก็ได้ไปเสวยสุขบนสวรรค์

อัตวิพากษ์ของกวีหรือผู้คัดลอก

อัตวิพากษ์ คือ การกล่าวถึงตนเองหรือวิพากษ์วิจารณ์ตนเองของกวี ผู้แต่ง ผู้เขียน หรือผู้คัดลอก อาจปรากฏตอนต้นหรือตอนท้ายเรื่อง (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑๒๔) แต่ส่วนใหญ่จะปรากฏตอนต้นเรื่องต่อบทไหว้ครู เป็นการออกตัวหรือเป็นการถ่อมตนของกวี ผู้แต่ง หรือผู้เขียนว่าตนมีความสามารถน้อย ยังไม่เชี่ยวชาญ หากผลงานมีข้อบกพร่อง ขอให้นักปราชญ์ทั้งหลายช่วยแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น ดังความว่า

๑ ข้าขออาภัย	บทบาทขาดไป	ไม่สู้ถ้วนถึ	
บทไรเห็นแคลง	ช่วยแต่งให้ดี	ปัญญาข้านี้	มิสู้ว่องไว
๑ ไว้สำหรับบ้าน	ให้ลูกให้หลาน	อ่านตามจนใจ	
ดีกว่ายืมเขา	ไม่เอาของใคร	ถึงจะยับไป	ไม่มีทุกขภัย
๑ ตัวข้านี้เล่า	ใช้องค์พงศ์เฝ้า	พวกเหล่ามุกโต	
รู้แต่จำ (เลื่อนราง)	เพราะอาจารย์โย	โหดเขลาเง่าโง่	โตอยู่ถมไป
๑ ผู้ใดนักปราชญ์	ปัญญาฉลาด	เห็นฉลาดที่ไหน	
(ชำระ) พิจารณา	อัคราต่อไป	ข้าขออาภัย	อย่าให้นินทา
๑ เรารู้เพียงนี้	ผู้ใดใครดี	เห็นมิชอบไซร์	
อย่าเขียนอตุลลุด	ในสมมุคข์	เจ้าของต้องว่า	นำมาขัดใจ
๑ แล้วขอหนึ่งอา	สมมุคข์ของเรา	ยืมเอาไปไว้	
อย่างนอนอ่านพับ	มักยับเร็วไป	ข้าขออาภัย	อย่าได้โกรธา

(เจ้าเทวัญสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๒ - ๓)

กวีผู้ประพันธ์เทวัญคำกาพย์กล่าววิพากษ์ตนเอง ขอภัยผู้รู้หากตนยังแต่งไม่ดี ขอให้ท่านผู้รู้ช่วยแต่งแก้ไขให้ด้วย และแม้กวีจะเปิดโอกาสให้ผู้รู้แก้ไขผลงานของตนได้แต่กวีก็ขอไว้ว่า “อย่าเขียนอตุลลุด ในสมมุคข์” นอกจากนี้ยังทำให้เห็นบรรยากาศของวัฒนธรรมการสวดอ่านกลอนสวดในสมัยอดีตด้วยว่ามีการสวดอ่านที่บ้านในแต่ละครัวเรือนด้วย บ้านใดไม่มีหนังสือของตนเองก็ต้องยืมหนังสือของบ้านอื่นหรือจากวัดไปอ่าน บางคนยืมไปแล้วไม่รักษาหนังสือ ทำให้เจ้าของหนังสือต้องฝากคำเตือนถึงผู้ยืมเอาไว้ด้วย

ปรารภเรื่อง

ปรารภเรื่อง หมายถึง การกล่าวนำเพื่อเข้าสู่เนื้อเรื่อง ซึ่งมีหลายวิธีการ เช่น นำเข้าสู่เนื้อเรื่องด้วยการสรุปแนวคิดสำคัญของเรื่อง นำเข้าสู่เนื้อเรื่องด้วยปัจจุบันวัตถุ หรือกล่าวนำเข้าสู่เนื้อเรื่องโดยอ้างว่ากลอนสวดดังกล่าวเป็นพุทธวจนะ เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑๒๕ - ๑๒๗) นอกจากนี้กลอนสวดบางเรื่องอาจนำเข้าสู่เนื้อเรื่องด้วยการอ้างว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์บาลี หรือคัมภีร์ต่าง ๆ ฯลฯ เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจเนื้อเรื่องชัดเจนตั้งแต่เริ่มเรื่องหรือเกิด

ความศรัทธาว่ากำลังฟังเรื่องราวของพระพุทธเจ้าซึ่งถือว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ สำหรับเทวนาคาภยก็กล่าวนำเข้าสู่เนื้อเรื่องว่านิทานเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีอยู่ในพระคัมภีร์ ดังความว่า

๑ ข้าจะขอกกล่าว	ให้เป็นเรื่องราว	ซึ่งนิทานมา	
เล่าสืบกันไป	เราได้ฟังว่า	กำหนดดอตสำหรับ	เอามาเขียนลง
๑ เขียนที่จำได้	ที่หลงลืมไป	จำไม่มั่นคง	
แต่มีแต่แปลงใส่	โดยใจจำนง	ท่านเล่ามั่นคง	อย่าสงสัยเลย
๑ ดีกว่านั่งเฉย	ท่านเออย่านินทา	นิทานผูกนี้	
มีในคัมภีร์	พาไป (เลื่อนราง)	นะท่านเอย	อ่านเล่นตามจน
ตามตนไม่เสวย	ดีกว่านั่งเฉย	ท่านเออย่านินทา	
๑ ถ้ามีขอบใจ	อย่าทิ้งนั่งไว้	ให้ล่วงเวลา	
เจ้าของร้องบ่น	ว่าคนโมหันธ์	ไม่มีอชฌา	เอามาถึงเสีย
๑ อ่านแล้วเอาไป	สงเสียให้ได้	อย่าให้ไฟเสีย	
(เลื่อนราง)ริมกัศ	สารพัดจะเสีย	มักทำต่ำเตี้ย	เสียยับเยินมา

(เจ้าเทวันสมุต ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๓ - ๔)

กรีกกล่าวก่อนเข้าสู่เนื้อเรื่องนิทานว่านิทานเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์ โดยมีได้ระบุเจาะจงว่าคัมภีร์ใด ทั้งนี้ก็อาจทราบหรือไม่ทราบแน่ชัดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มาจากคัมภีร์ปัญญาสาตกก็ได้นอกจากนี้ก็ได้ชี้แจงที่มาของเรื่องว่าเป็นเรื่องที่ตนได้ฟังเรื่องราวสืบต่อ ๆ กันมาแล้วนำมาเขียนตามทีจดจำมาได้ อาจมีการหลงลืม มีการตัดแปลงเสริมแต่งไปบ้าง วอนผู้อ่านผู้ฟังว่าอย่าสงสัยและอย่าติฉินนินทา อย่างน้อยก็ดีกว่าการอยู่เฉย ๆ ไม่ทำประโยชน์อะไรเลย และฝากถึงผู้อ่านบางคนว่าเมื่อยืมหนังสือของตนไปอ่านแล้วก็อย่าทำให้ต้นฉบับเสียหาย ปล่อยให้ถูกไฟไหม้ หรือถูกสัตว์แทะกัด ซึ่งช่วยทำให้เห็นบรรยากาศของวัฒนธรรมการสวดอ่านกลอนสวดได้อีกด้วย

เนื้อเรื่อง

เป็นการเล่าเรื่องหรือการดำเนินเหตุการณ์ในเรื่องนิทาน ระหว่างที่ดำเนินเรื่องกวีหรือผู้คัดลอกอาจแทรกบทสนทนาหรืออรรถกถาเพื่อบอกถึงสาเหตุของพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องด้วย พร้อมทั้งอาจสั่งสอน สอดแทรกความเชื่อเรื่องกรรม หรือชักนำให้ผู้อ่านผู้ฟังหมั่นประกอบบุญกุศลเพื่อช่วยให้หลุดพ้นจากบุพกรรมที่เคยสร้างไว้ (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑๒๘)

เนื้อเรื่องเทวนาคาภยเล่าเรื่องราวที่ท้าวพรหมทัต มีมเหสีชื่อนางมณีกินรา ครองเมืองพาราณสี มีโอรสชื่อเทวัน^๑ พระธิดาชื่อนางจันทรมีกลิ่นกายหอมเพราะอดีตชาติเคยทำบุญด้วยพระพุทธรูปไม้จันทร์ขณะที่ท้าวพรหมทัตไปป่าถูกยักษ์กิน ส่วนม้าขอให้ยักษ์ไว้ชีวิตแล้วแนะนำให้แปลงกายเป็นท้าวพรหมทัตเพื่อไปกินประชาชนในเมือง ต่อมาท้าวพรหมทัตแปลงเกรงว่าม้าจะบอกความลับจึงจับม้าขังและลงโทษม้าบอกให้สองกุมารรู้ความจริงแล้วหนียักษ์ ยักษ์ติดตามหาและหักคอม้าตาย เทวดานิมิตโพรงต้นไทรให้สองกุมารซ่อนยักษ์จึงหาไม่เจอ พระอินทร์ชุบชีวิตม้าให้มีศีรษะเป็นสิงหราช สองกุมารขี่ม้าสิงหราชมาถึงเมือง

^๑ นิยะดา เหล่าสุนทร (๒๕๕๘, หน้า ๑๕๓) สันนิษฐานว่าชื่อที่ถูกต้องควรเป็น “เทวัน” เนื่องจากความหมายสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่ปรากฏในเรื่องตอนพระเอกกำเนิดซึ่งในชาดกพรรณนาไว้ว่า “ก็เมื่อวันประสูติพระราชโอรสนั้นผ่นตั้งขึ้นมีดคลุ้มไปในทิศทางทั้งปวง” แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้ว่า “เทวัน” ตามต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการศึกษา

หมั้นตัวร้าง ขณะที่เทวันและม้าสิงห์ราไปหาอาหาร นางจันทรลอบมีความสัมพันธ์กับอภัยกุมารจนมีครรภ์ ทั้งคู่จึงวางแผนลวงเทวันให้หาอภัยในป่าหวังให้ลึงกัดตาย ลวงให้หาน้ำผึ้งหวังให้หมึกกัดตาย และลวงให้หา บัวและกระจับบัวที่สระหวังให้ยักษ์ฆ่า ทุกครั้งเทวันรอดตายและได้บริวารตามลำดับ ต่อมาอภัยและนาง จันทรดักหอกยนต์ เทวดาก็ช่วยอุ้มเทวันรอดพ้นอันตราย เทวันสั่งจับคนร้ายและได้รู้ว่าเป็นน้องสาวและ น้องเขย จึงให้อภัยและพากันกลับเมือง โดยมีลิง หมิ ยักษ์ ช่วยรบชนะท้าวพรหมทัตแปลง ต่อมาเทวัน เลือกลมเหสีไม่ได้ ขอดินทางหาคู่ ฤๅษีชี้ทางให้ไปเมืองโกสย เทวันลอบเข้าหานางเกสรสวรรค์แล้วพากันหนี ก่อนเข้าเมืองเทวันให้นางเกสรสวรรค์ร่อนนอกเมือง ระหว่างนั้นนางकुลาหลงทำร้ายและทิ้งนางเกสรสวรรค์ ลงน้ำแล้วสวมรอยเข้าวัง เทวดาช่วยนางเกสรสวรรค์ให้ลอยบนสวะไปจนได้รับความช่วยเหลือจากตายาย ต่อมาเทวดาเข้าฝันบอกความจริงแก่เทวัน เทวันให้เกณฑ์ชาวบ้านมาเล่านิยาย นางเกสรสวรรค์เล่า เรื่องราวชีวิตของตนและเทวันจึงได้พบกัน เทวันจะประหารนางकुลา เกสรสวรรค์ขออภัยโทษให้เหลือเพียง ซับไล่ ต่อมานางเกสรสวรรค์มีครรภ์อยากกลับไปหาบิดามารดา ระหว่างทางนางคลอดโอรสในเรื่องจึงให้ชื่อว่าสมุทธุกุมาร จากนั้นนางคลอดโอรสอีกองค์ พระอินทร์นำศิลาปศุมาใส่ในมือชายชาวดังแต่กำเนิดจึงให้ ชื่อว่าหส์บดี สองโอรสเจริญวัยไปเรียนวิชา ขณะกลับเมืองถูกยักษ์กุดันอุ้มไป สมุทธุกุมารได้นางมุกชงชิตา ยักษ์ ฝ่ายยักษ์โกลาซึ่งหมายปองนางมุกชงอยู่ เมื่อรู้ว่านางมุกชงมีสามีก็โกรธและยกทัพมารบ หส์บดีแปลง ครเป็นนาคครัดยักษ์ ยักษ์แพ่และขออภัย หส์บดีแปลงครเป็นครุฑขุดนาคแล้วให้อภัย สองโอรสกลับเมือง ต่อมาเทวันปลงอนิจจังจึงให้โอรสครองเมือง เทวันและนางเกสรสวรรค์ออกบวช มรณะแล้วไปเกิดบน สวรรค์ชั้นดุสิต

จะเห็นได้ว่าเนื้อเรื่องเทวันคำกาพย์มีลักษณะอย่างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ หรือนิทานมหัศจรรย์ที่ ดำเนินเรื่องด้วยเหตุการณ์เดินทางผจญภัยของตัวละครเอก มีการเผชิญปัญหาอุปสรรคและมีการคลี่คลาย ปัญหา จนกระทั่งตัวละครฝ่ายดีได้ประสบความสำเร็จ

อวสานบท

อวสานบท หมายถึง การลงท้ายเรื่อง กลอนสวดแต่ละเรื่องมีลักษณะการลงท้ายเรื่องแตกต่างกัน ไปขึ้นอยู่กับประเภทของกลอนสวด หากเป็นกลอนสวดที่มีที่มาจากชาดกหรือเป็นเรื่องที่แต่งเลียนแบบ ชาดกมักจะลงท้ายด้วยการประชุมชาดกหรือสโมธาน โดยบอกว่าตัวละครในเรื่องกลับชาติไปเกิดเป็น บุคคลใดในสมัยพุทธกาล (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑๒๙)

สำหรับเทวันคำกาพย์แม้จะมีที่มาจากเทวันธชาดกซึ่งเป็นปัญญาชาดกหรือชาดกนอกนิบาต แต่ กวีหรือผู้แต่งมิได้มีการลงท้ายเรื่องด้วยการประชุมชาดกหรือสโมธานเพื่อเชื่อมโยงตัวละครในเรื่องกับ บุคคลสมัยพุทธกาลตามรูปแบบของชาดกแต่อย่างใด กวีดัดแปลงการจบเรื่องหรือลงท้ายเรื่องด้วยการ กล่าวถึงตัวละครในเรื่องได้กลับคืนสู่ราชบัลลังก์ ปกครองบ้านเมืองอย่างมีความสุข จนกระทั่งเมื่อชราภาพ ตัวละครเอกปลงอนิจจัง สละราชสมบัติแล้วออกบวชจนสิ้นอายุขัยได้ไปเกิดบนสวรรค์ และมีข้อความซึ่ง เป็นวาทะของผู้แต่งและผู้คัดลอกถึงผู้สวดอ่านหรือวาทะจากผู้สวดอ่านถึงผู้ฟัง บอกให้ทราบวาทะเนื้อเรื่อง นิทานได้จบลงแล้วเพียงเท่านั้น ดังความว่า

...๑ ดาวบสทั้งสอง	มิได้เศร้าหมอง	ในราศัตถมหา	
ได้มานสมาบตี	โดยสัตย์เมตตา	ดับสังขาร	มรณาไปสวรรค์

๑ พระญาติวงศ์	โอรสนัดดา	ศรัทธาตามกัน	
ฟังโอวาทา	พระบิดานั้น	ดับชาติไปสวรรค์	ฉ้อชั้นดุสิตา
๑ เสนามนตรี	พระสนมสาวศรี	ยินดีเสนาหา	
ทำตามท้าวไท	ตายไปสุกษา	สืบวงศ์พงศา	ท้าวพระยาประเวณี
สิ้นฉบับ จบนิทาน แล้วนะท่านทั้งหลายเอ๋ย			

(เทวน์ เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๘ - ๑๒๙)

จะเห็นได้ว่าแม่เทวน์คำกาพย์จะมีที่มาของเรื่องจากปัญญาสชาดก แต่ตอนจบเรื่องก็มีได้จบเรื่องด้วยการประชุมชาดกหรือสโมธานตามธรรมเนียมของนิทานชาดกแต่อย่างใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่งหลงลืม ดังจะเห็นได้จากตอนปรารภเรื่องและผู้แต่งกล่าวอ้างถึงที่มาของเรื่องแต่เพียงว่าเป็นเรื่องที่ “มีในกัมภีร์” โดยมีได้ระบุเจาะจงว่ากัมภีร์ใด นอกจากนี้ยังเป็นเพราะความตั้งใจของผู้แต่งที่ต้องการจบเรื่องด้วยความสุขอย่างนิทานพื้นบ้านจักร ๆ วงศ์ ๆ ทัวไปโดยผสมผสานเชื่อมโยงความเชื่อและวิถีของชาวบ้านชาววัดด้วยการให้ตัวละครปลงอนิจจังจึงออกบวชและเมื่อสิ้นอายุขัยก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งการลงท้ายเรื่องของเทวน์คำกาพย์ที่แตกต่างไปจากนิทานต้นเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของการถ่ายทอดและคัดลอกวรรณกรรมพื้นบ้านที่ต้องมีลักษณะผิดเพี้ยนหรือมีการเปลี่ยนแปลงตัวบทบางตอนบางแห่งไปเพราะอาจเกิดจากการคัดลอกหรือประพันธ์จากความทรงจำตามเรื่องที่ได้ยินมา (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๓๙)

จากการศึกษารูปแบบการนำเสนอของเทวน์คำกาพย์สรุปได้ว่าเทวน์คำกาพย์มีองค์ประกอบของเรื่องตามรูปแบบหรือธรรมเนียมนิยมของการประพันธ์กลอนสวด อันเป็นลักษณะหรือประเภทของวรรณกรรมที่นิยมในสังคมไทยช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ ๕ - รัชกาลที่ ๖ อันเป็นช่วงที่คนไทยนิยมเสพความบันเทิงด้วย “หู” ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นการเสพความบันเทิงด้วย “ตา” และเมื่อเทคโนโลยีการพิมพ์เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นความนิยมในการสร้างหนังสือเพื่อสวดอ่านก็ลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเสื่อมความนิยมไปในที่สุด

สรุปการเปรียบเทียบองค์ประกอบด้านรูปแบบการนำเสนอของเทวน์ชาดกและเทวน์คำกาพย์เป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ ๓ - ๑ เปรียบเทียบองค์ประกอบด้านรูปแบบการนำเสนอ

รูปแบบการนำเสนอ	เทวน์ชาดก	เทวน์คำกาพย์
ส่วนต้นเรื่อง	ปัจจุบันวัตถุ	บทไหว้ครู/ ประณามพจน์ อติวิพากษ์ของกวี ปรารภเรื่อง
ส่วนเนื้อเรื่อง	อดีตวัตถุ คาถา	เนื้อเรื่อง
ส่วนลงท้ายเรื่อง	ประชุมชาดก/ สโมธาน	อวสานบท

จากการศึกษารูปแบบการนำเสนอจะเห็นว่าเทวน์ชาดกนำเสนอเนื้อเรื่องตามรูปแบบของปัญญาสชาดกหรือชาดกนอกนิบาต ซึ่งมีรูปแบบการนำเสนอและองค์ประกอบของเรื่องอย่างชาดกในนิบาตแต่ไม่เคร่งครัด โดยประกอบไปด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธาน รูปแบบการนำเสนอ

เช่นนี้ทำให้เทวัญชาตกมีความศรัทธา ผู้อ่านผู้ฟังเลื่อมใสศรัทธาว่าเป็นพุทธประวัติ หรือเรื่องราวในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอดคล้องกับประเภทวรรณกรรมที่เป็นนิทานชาดก ซึ่งเป็นนิทานศาสนาหรือนิทานคำสอน ส่วนเทวัญคำกาพย์นั้นนำเสนอเนื้อเรื่องตามธรรมเนียมนิยมของการประพันธ์กลอนสวด องค์ประกอบของเรื่องนิยมประกอบไปด้วยบทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ อธิวิพากษ์ของกวีปรารภเรื่อง เนื้อเรื่อง และอวสานบท อันเป็นวัฒนธรรมตามประเพณีการสวดอ่านวรรณกรรมในอดีต ซึ่งเมื่อนำองค์ประกอบด้านรูปแบบการนำเสนอของทั้งสองเรื่องมาเปรียบเทียบกันแล้วจะพบว่า มีรูปแบบการนำเสนออย่างเดียวกัน กล่าวคือ มีส่วนต้นเรื่อง ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนลงท้ายเรื่อง แต่ธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์แตกต่างกันตามองค์ประกอบของประเภทวรรณกรรมและวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ที่ต่างกัน

เนื้อเรื่อง

องค์ประกอบด้านเนื้อเรื่องของเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ประกอบไปด้วยโครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉากหรือบรรยากาศ และหลักธรรมคำสอน

โครงเรื่อง

โครงเรื่อง คือ เหตุการณ์และการลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่อง โครงเรื่องที่ดีย่อมมีลำดับเหตุการณ์ที่สัมพันธ์และเป็นเหตุเป็นผลกัน จากการศึกษาเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์พบว่าทั้งสองเรื่องมีโครงสร้างของโครงเรื่องเป็นอย่างเดียวกัน กล่าวคือ ประกอบด้วยเหตุการณ์และการลำดับเหตุการณ์สำคัญ ๑๒ เหตุการณ์ ดังนี้

- ๑) พระราชาประพาสาฎุกยักษฆ่าแล้วแปลงกายเป็นพระราชาเข้าเมือง
- ๒) ม้าบอกให้โอรสและธิดาทราบเรื่องแล้วพากันหนี
- ๓) ยักษ์ตามหาสองกุมารไม่พบ ยักษ์ฆ่าม้าศึรชะขาด พระอินทร์ชุบชีวิตม้า
- ๔) สองกุมารเดินทางพบเมืองร้าง น้องสาวลอบมีความสัมพันธ์กับชายหนุ่มจนตั้งครรภ์
- ๕) ชายหนุ่มและน้องสาวลวงพี่ชายไปฆ่า ๔ ครั้ง พี่ชายไม่ตาย ได้บริวารเพิ่ม และให้อภัย
- ๖) ตัวเอกชายและบริวารยกทัพกลับไปฆ่ายักษ์แปลงเป็นพระราชา ตัวเอกชายครองราชย์
- ๗) ตัวเอกชายเลือกคู่ไม่ได้ ฤๅษีบอกทางไปตามหาเนื้อคู่
- ๘) ตัวเอกชายอาศัยอยู่กับคนร้อยมาลัยในอุทยานและลอบพาธิดาเจ้าเมืองหนี
- ๙) ตัวโกงทำร้ายและปลอมเป็นมเหสี
- ๑๐) เทวดาเข้าฝันตัวเอกชายและแนะนำวิธีตามหามเหสีจนพบกัน ตัวโกงถูกลงโทษ
- ๑๑) ตัวเอกชายพามเหสีกลับบ้านเมือง ต่อมามเหสีให้กำเนิดโอรส ๒ องค์
- ๑๒) โอรสเติบโต เรียนวิชา รบชนะตัวโกง กลับไปครองบ้านเมือง

จะเห็นได้ว่าโครงเรื่องของเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์มีลำดับเหตุการณ์ลักษณะเดียวกัน แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดของเหตุการณ์ในแต่ละเรื่องแล้วจะพบว่าเหตุการณ์ที่ร้อยเรียงกันนั้นมีทั้งเหตุการณ์ที่เหมือน คล้าย และแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้ เกิดมาจากการที่กวี “เขียนที่จำได้ ที่หลงลืมไป จำไม่มั่นคง ตบแต่งแปลงใส่ โดยใจจำนง ท่านเล่ามันคง อย่างสงสัยเลย” สรุปรูปเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

ตารางที่ ๓ - ๒ เปรียบเทียบโครงเรื่องเทวัญชาดกกับเทวัญคำกาพย์

เทวัญชาดก	เทวัญคำกาพย์
พระราชอาประพาสาฎกยักษ์ฆ่าแล้วแปลงกายเป็นพระราชอาเข้าเมือง พระเจ้ากาสิกราชไม่มีโอรสธิดาจึงให้สนม บวงสรวง มเหสีให้กำเนิดโอรสธิดา วันหนึ่ง พระราชอาประพาสาฎก ถูกนันทยักษ์แปลงเป็นเนื้อทองลงไปฆ่า ม้าแนะนำให้ออกไปให้ยักษ์แปลงเป็นพระราชอาเข้าไปกินคนในเมือง	พระราชอาประพาสาฎกยักษ์ฆ่าแล้วแปลงกายเป็นพระราชอาเข้าเมือง ท้าวพรหมทัตมีมเหสีให้กำเนิดโอรสธิดา วันหนึ่ง พระราชอาต้องการประพาสาฎก พราหมณ์ทำนายดวงชะตาและห้ามมิให้ไป พระราชอาไม่เชื่อ ถูกนันทยักษ์แปลงเป็นทองลงไปฆ่า ม้าแนะนำให้ออกไปให้ยักษ์แปลงเป็นพระราชอาเข้าไปกินคนในเมือง
ม้าบอกให้โอรสและธิดาทราบเรื่องแล้วพากันหนี ยักษ์กลัวว่าม้าจะบอกความจริงจึงจับม้าขังและทรมาน ม้าบอกให้สองกุมารพิสูจน์ความจริง และพา ๒ กุมารหนียักษ์	ม้าบอกให้โอรสและธิดาทราบเรื่องแล้วพากันหนี ยักษ์กลัวว่าม้าจะบอกความจริงจึงจับม้าขังและทรมาน ม้าบอกความจริง และพา ๒ กุมารหนียักษ์
ยักษ์ตามหาสองกุมารไม่พบ ยักษ์ฆ่าม้าศึระชาต พระอินทร์ชุบชีวิตม้า ๒ กุมารซ่อนใต้ร่มไทร เทวดานิรมิตโพรงให้ซ่อน นันทยักษ์หาไม่พบ จับม้าหักคอและกินศึระชาต ๒ กุมารร้องไห้จนสลบ พระอินทร์ร้อนอาสน์มาช่วยเหลือโดยรดน้ำให้ ๒ กุมารฟื้น และให้ไปหาศึระชาตหรือสัตว์ที่ตายใหม่ ๆ ๒ กุมารพบราชสีห์ตายจึงนำมาให้พระอินทร์ชุบชีวิตม้า พระอินทร์ให้เทวัญข้อพร ๔ ประการ	ยักษ์ตามหาสองกุมารไม่พบ ยักษ์ฆ่าม้าศึระชาต พระอินทร์ชุบชีวิตม้า ๒ กุมารหลบใต้ต้นไม้ เทวดาเนรมิตโพรงให้ซ่อน นันทยักษ์หาไม่พบ ยักษ์หักคอ กินศึระชาต ๒ กุมารร้องไห้จนสลบ พระอินทร์บัลลังก์แข็ง มาช่วยเหลือโดยรดน้ำให้ ๒ กุมารฟื้น และให้ไปตัดศึระชาตสัตว์ตาย ๒ กุมารพบสิงหราชตายจึงนำมาให้พระอินทร์ชุบชีวิตม้า
สองกุมารเดินทางพบเมืองร้าง น้องสาวลอบมีความสัมพันธ์กับชายหนุ่มจนตั้งครรภ์ ๒ กุมารเดินทางถึงเมืองเหมันต์เป็นเมืองร้าง เพราะนกอินทรีมากินคน พระเจ้าเหมันตราชซ่อนอภัยราชกุมารพระโอรสไว้ในกลอง ระหว่างที่เทวัญและม้าราชสีห์ไปหาผลไม้ นางจันทนเทวีลอบมีความสัมพันธ์กับอภัยราชกุมารจนตั้งครรภ์	สองกุมารเดินทางพบเมืองร้าง น้องสาวลอบมีความสัมพันธ์กับชายหนุ่มจนตั้งครรภ์ ๒ กุมารเดินทางถึงเมืองร้างเพราะนกมากินคน พระราชอาซ่อนอภัยกุมารพระโอรสไว้ในกลอง ระหว่างที่เทวัญและม้าสิงหราชไปหาผลไม้ นางจันทนลอบมีความสัมพันธ์กับอภัยกุมารจนตั้งครรภ์
ชายหนุ่มและน้องสาวลวงพี่ชายไปฆ่า ๔ ครั้ง พี่ชายไม่ตาย ได้บริวารเพิ่ม และให้อภัย อภัยราชกุมารอุบายให้นางจันทนเทวีลวงเทวัญ ๑) ไปหาน้ำอ้อยให้ลิงตัวเท่าควายกัดตาย ๒) ไปหาน้ำผึ้งลวงให้หมีฆ่าตาย ม้าราชสีห์ตวาดเทวัญรอดตาย ได้ลิงและหมีเป็นบริวาร	ชายหนุ่มและน้องสาวลวงพี่ชายไปฆ่า ๔ ครั้ง พี่ชายไม่ตาย ได้บริวารเพิ่ม และให้อภัย อภัยกุมารอุบายให้นางจันทนลวงเทวัญ ๑) ไปหาอ้อยให้ลิงกัดตาย ๒) ไปหาน้ำผึ้งลวงให้หมีฆ่าตาย ม้าสิงหราชตวาดเทวัญรอดตาย ได้ลิงและหมีเป็นบริวาร

เทววันชาตก	เทววันคำกาพย์
๓) ไปหาดอกบัวฝักใหญ่เท่าจักรรถ ให้ยักษ์ ๔ ตน ฆ่า เทววัน์แสดงธรรม ได้ยักษ์ ๔ ตนเป็นบริวาร ๔) ไปหามะม่วงหิมพานต์ โดยอภัยราชกุมารทำ กระดานยนต์เพื่อฆ่าเทววัน์ เทวดาผลักหลาวล้ม อภัยราชกุมารสารภาพผิด เทววัน์ให้อภัยและให้ ศีล ๕	๓) ไปหาฝักบัวในสระใหญ่ ให้ยักษ์ ๔ ตนฆ่า เทววัน์ แสดงธรรม ได้ยักษ์ ๔ ตนเป็นบริวาร ๔) ทำหอกยนต์ โดยให้นางจันทรอโงจามส่ง สัญญาณ เทวดาอุ้มเทววัน์และปิดหอกยนต์ นาง จันทรบอกความจริงและพาไปหาอภัยกุมาร อภัย กุมารสารภาพผิด เทววัน์ให้อภัย
ตัวเอกชายและบริวารยกทัพกลับไปฆ่ายักษ์ แปลงเป็นพระราชา ตัวเอกชายครองราชย์ เทววัน์ให้มาราชสีห์ไปบอกลิง หมี ยักษ์ ยกขบวน ไปทำสงครามกับนันทยักษ์ โปธิสัตว์ไม่ให้ฆ่าคน ให้บริจาคเงินทอง ฆ่านันทยักษ์ เทววัน์และบริวาร ไปเฝ้าแม่ ประชาชนเชิญให้ครองราชย์ ลิง หมี กลับป่าหิมพานต์ ๓ เดือนนำของป่ามาถวาย ส่วน ยักษ์ ๔ ตนกลับสระ สิ้นเดือนนำของมาถวาย	ตัวเอกชายและบริวารยกทัพกลับไปฆ่ายักษ์ แปลงเป็นพระราชา ตัวเอกชายครองราชย์ เทววัน์ให้บริวารขนแก้วแหวนเงินทองไปให้ทานแก่ ชาวบ้าน และยกทัพไปสงครามกับนันทยักษ์ ยักษ์ ๔ ตน ลิง หมี กัดนันทยักษ์ตาย เทววัน์เชิญยักษ์ หมี ลิง กลับป่า ครบ ๑ ปีนำของป่ามาถวาย ม้า สิงหราชรา ตายไปสวรรค์
ตัวเอกชายเลือกคู่ไม่ได้ ฤๅษีบอกทางไปตามหา เนื้อคู่ ประชาชน อำมาตย์ พราหมณ์ส่งสาส์นเชิญ ร้อยเอ็ดกษัตริย์ให้ส่งธิดามาอภิเษกสมรส เทววัน์ ไม่พอใจผู้ใด จึงลามาตามหาเนื้อคู่ เทววัน์ อยู่กับฤๅษี ฤๅษีสอนมนต์และให้ไปเมืองโกสยรัฐ พระเจ้ายสบดีมีธิดาชื่อนางสุวรรณเกสร อายุ ๑๖ ปี ฤๅษีเตือนว่าระหว่างทางจะพบอุปสรรคต่าง ๆ	ตัวเอกชายเลือกคู่ไม่ได้ ฤๅษีบอกทางไปตามหา เนื้อคู่ เทววัน์สั่งให้เสนาส่งสาส์นไปเมืองต่าง ๆ ให้นำธิดา มาถวาย เทววัน์ไม่พอใจผู้ใด เทววัน์ไปอาศัยอยู่กับ ฤๅษี ฤๅษีแนะนำให้ไปเมืองโกสย มีธิดาชื่อนางเกสร สวรรค์ อายุ ๑๕ ปี เทววัน์อยู่กับฤๅษี ๑๖ วัน ฤๅษี สอนคาถามนต์มหาจินดา มหาเสน่ห์ ฤๅษีเตือนว่า ระหว่างทางจะพบอุปสรรคต่าง ๆ
ตัวเอกชายอาศัยอยู่กับคนร้อยมาลัยในอุทยาน และลอบพาธิดาเจ้าเมืองหนี เทววัน์มาถึงอุทยาน ขออาศัยอยู่กับยายแก่เก็บ ดอกไม้ เทววัน์ร้อยมาลัยรำยมนต์ให้ยายนำไป ถวายพระธิดา พระธิดามีจิตปฏิพัทธ์ อุบายไปดูตัว คนร้อยมาลัย ทั้งคู่ทดสอบปัญญาซึ่งกันจนเป็นที่ พึงพอใจ เทววัน์พานางสุวรรณเกสรหนี	ตัวเอกชายอาศัยอยู่กับคนร้อยมาลัยในอุทยาน และลอบพาธิดาเจ้าเมืองหนี เทววัน์มาถึงอุทยาน ขออาศัยอยู่กับตายายร้อย มาลัย เทววัน์ร้อยมาลัยเสกคาถาจินตามณี พระธิดา มีจิตปฏิพัทธ์ อุบายขอไปดูตัวคนร้อยมาลัย ทั้งคู่ เกี่ยวพาราสีกัน ธิดาเปิดทางให้เทววัน์มาพบ เทววัน์ พานางสุวรรณเกสรหนี
ตัวโกงทำร้ายและปลอมเป็นมเหสี เทววัน์ให้นางสุวรรณเกสรารออยู่นอกเมือง ระหว่างนั้นนางยักษ์นี้มักมากในกามมาลวงถาม และทำร้าย แล้วลากทิ้งน้ำ เทวดานำหญ้าและกิ่ง ไม้รับนางสุวรรณเกสรให้ลอยไปจนได้รับความ ช่วยเหลือจากตายาย เทววัน์รับนางยักษ์นี้แปลง กายเป็นนางสุวรรณเกสรเข้าวัง	ตัวโกงทำร้ายและปลอมเป็นมเหสี เทววัน์ให้นางสุวรรณเกสรคร่อมอยู่นอกเมือง ระหว่าง นั้นนางคูลาผิวตายมาลวงถามและทำร้ายแล้วทิ้ง ลงน้ำแล้วสวมรอยเป็นนางสุวรรณเกสร เทววัน์นำ ขบวนมารับนางคูลาเข้าวัง เทวดาอุ้มนางสุวรรณ เกสรไว้บนสวะลอยน้ำไปจนได้รับความ ช่วยเหลือจากตายาย

เทวัญชาตก	เทวัญคำกาพย์
เทวดาเข้าฝันตัวเอกชายและแนะนำวิธีตามหาแม่เหล็กจนพบกัน ตัวโงงถูกลงโทษ เทวัญแคลงใจในกิริยาของแม่เหล็กตัวปลอม เทวดาเข้าฝันบอกให้ประกาศหาคนแสดงธรรม นางสุวรรณเกสรามาแสดงธรรม เทวัญพบแม่เหล็ก และให้นำนางยักษ์นี่ไปฆ่า นางยักษ์ร้องขอชีวิต เทวัญจึงมอบให้เป็นภรรยาของกุมภภณทัตต์ทั้ง ๔ คน	เทวดาเข้าฝันตัวเอกชายและแนะนำวิธีตามหาแม่เหล็กจนพบกัน ตัวโงงถูกลงโทษ เทวัญแคลงใจในกิริยาของนางคุลาที่สวมรอยเข้าวัง เทวดาเข้าฝันบอกให้หาคนมาเล่านิยาย นางเกสรสวรรค์มาเล่านิยายเรื่องตนเอง เทวัญพบแม่เหล็กและให้จับนางคุลาไปลงโทษ นางเกสรสวรรค์ขอร้องโทษให้นำนางไปปล่อยป่า
ตัวเอกชายพามาแม่เหล็กกลับบ้านเมือง ต่อมาแม่เหล็กให้กำเนิดโอรส ๒ องค์ ๗ ปีผ่านไปนางสุวรรณเกสรามีครรภ์ ๖ เดือนครึ่ง กลับไปหาบิดามารดา นางคลอดโอรสในเรือให้ชื่อว่าสาครสมุทร ต่อมานางมีโอรสอีกองค์ พระอินทร์มอบศรีสุ่มีมาแต่กำเนิดจึงให้ชื่อว่าสหัสสระ	ตัวเอกชายพามาแม่เหล็กกลับบ้านเมือง ต่อมาแม่เหล็กให้กำเนิดโอรส ๒ องค์ นางเกสรสวรรค์มีครรภ์แก่กลับไปหาบิดามารดา นางคลอดโอรสในเรือให้ชื่อว่าสมุทรกุมาร ต่อมานางมีโอรสอีกองค์ พระอินทร์มอบศรีสุ่มีมาแต่กำเนิดจึงให้ชื่อว่าสหัสส
โอรสเรียนวิชา รับชนะตัวโงง ครองบ้านเมือง โอรสเรียนศิลปศาสตร์กับฤๅษี ขณะกลับบ้านเมือง ยักษ์ภูฐานต์อุ้มไปเลี้ยงดู สาครได้นางอสุรินทรราชิตายักษ์ ต่อมายักษ์สัจจพันธ์ทราบว่ายักษ์ภูฐานต์ยกธิดาให้มนุษย์ก็โกรธ ยกทัพมารบ สองโอรสอาสารบชนะ สองโอรสลากลับบ้านเมือง อยู่บ้านเมืองได้ ๓ เดือนสาครและนางอสุรินทรากลับภูฐานต์ธานี ต่อมานางสุวรรณเกสรามีธิดาชื่อสุวรรณประภา เมื่อเทวัญและนางสุวรรณเกสรามองเห็นผมหงอกก็ปลงอนิจจัง ออกบวช สิ้นอายุขัยไปเกิดบนพรหมโลก ส่วนสุวรรณประภาเติบโตงดงามมาก ทำให้เหล่าพระยายกทัพมาล้อมเมืองเพื่อชิงนาง สหัสสระแผลงศรชนะทัพพระยา ขวานครและบุโรหิตอภิเษกสหัสสระกับสุวรรณประภา เมื่อชราได้มอบสมบัติให้โอรส แล้วออกบวช สิ้นอายุได้ไปเกิดบนพรหมโลก ประชุมชาตก	โอรสเรียนวิชา รับชนะตัวโงง ครองบ้านเมือง โอรสเรียนศิลปศาสตร์กับฤๅษีโกโลย ขณะกลับบ้านเมือง ถูกยักษ์ภูฐานต์อุ้มไปให้ธิดา สมุทรได้นางมุกขังธิดายักษ์ ต่อมายักษ์โกลาทราบว่ายักษ์ภูฐานต์ยกธิดาให้มนุษย์ก็โกรธ ไปบอกยักษ์กาลาน้องชายให้ยกทัพมารบ สหัสสระแผลงศรชนะ ยักษ์โกลาขอเป็นข้าทาส สองโอรสลายักษ์ภูฐานต์กลับบ้านเมือง นางมุกขังจะตามไปด้วยแต่สมุทรไม่สนใจ เมื่อถึงเมืองบิดามารดาได้จัดอภิเษกให้โอรสครองเมือง ต่อมาเทวัญและนางเกสรสวรรค์มอบสมบัติให้โอรสแล้วออกไปป่า พระอินทร์ให้มาตุลีเนรมิตอาคารเครื่องบริวาร เขียนอักษรว่าเชิญอยู่ตามอัธยาศัย ทั้งคู่จึงบวช เมื่อสิ้นอายุได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต

จะเห็นได้ว่าเทวัญชาตกและเทวัญคำกาพย์เป็นนิทานที่มีโครงเรื่องอย่างเดียวกัน มีเหตุการณ์หลักและลำดับเหตุการณ์อย่างเดียวกัน แตกต่างกันที่รายละเอียดของเหตุการณ์ เช่น ชื่อและพฤติกรรมบางอย่างของตัวละครต่างกัน เหตุการณ์บางเหตุการณ์มีปรากฏในนิทานเรื่องหนึ่งแต่ไม่มีปรากฏในนิทานอีกเรื่องหนึ่ง หรือมีการนำอนุภาคจากนิทานเรื่องอื่นเข้ามาประสมประสาน เป็นต้น^๒ และแม้ทั้งสองเรื่องนี้จะป็นนิทานชาตกและนิทานพื้นบ้านของไทย อีกทั้งยังสันนิษฐานว่าเป็นนิทานที่เกิดจากการนำอนุภาค

^๒ ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดไว้ในบทที่ ๔ วิธีการดัดแปลงเทวัญชาตกเป็นเทวัญคำกาพย์

หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ จากเรื่องเล่าหรือนิทานเก่าแก่ที่เคยมีมาก่อนมาดัดแปลงประสมประสาน แต่เมื่อนำโครงเรื่อง เหตุการณ์ หรือการลำดับเนื้อเรื่องของเทวันธชาดกและเทวันคัมภีร์มาเปรียบเทียบกับดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นบ้านหรือแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง^๓ (The Types of the Folktales) ของแอนตี อาร์น (Antti Aarne) และสติธ ทอมป์สัน (Stith Thompson) พบว่าเนื้อเรื่องหรือเหตุการณ์ในเรื่องเทวันธชาดกและเทวันคัมภีร์บางตอนคล้ายกับแบบเรื่องบางแบบเรื่องในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง ได้แก่ ตอนตัวละครเอกชายและน้องสาวหนีออกจากเมือง พระอินทร์ช่วยต่อศีรษะม้า และตัวละครเอกชายถูกน้องสาวและน้องเขยลวงให้ทำงานยากเพื่อจะฆ่า คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๓๑๕ น้องสาวทรยศ ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองอินเดีย ตอนตัวละครเอกชายเดินทางพบฤๅษี ฤๅษีบอกทางไปหาเจ้าหญิง ตัวละครเอกชายและเจ้าหญิงสื่อสารกันด้วยภาษาสัญลักษณ์ คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๕๑๖ A ภาษาสัญลักษณ์ของเจ้าหญิง และตอนตัวละครเอกหญิงถูกตัวโกงทำร้ายและตัวโกงสวมรอยเป็นตัวละครเอกหญิงเข้าวัง คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๔๐๓ เจ้าสาวดำกับเจ้าสาวขาว ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองของสติธ ทอมป์สัน (เอ็อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๗๙ - ๘๒) ซึ่งมีรายละเอียดของเรื่อง ดังนี้

ตอนตัวละครเอกชายและน้องสาวหนีออกจากเมือง พระอินทร์ช่วยต่อศีรษะม้า และตัวละครเอกชายถูกน้องสาวลวงให้ทำงานยากเพื่อจะฆ่า คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๓๑๕ น้องสาวทรยศ ใน Types of Indic Oral Tales (ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองอินเดีย) (เอ็อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๗๙ - ๘๐)

ตารางที่ ๓ - ๓ เปรียบเทียบโครงเรื่องเทวันธชาดกและเทวันคัมภีร์กับแบบเรื่องที่ ๓๑๕ น้องสาวทรยศ ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองอินเดีย

เทวันธชาดก	เทวันคัมภีร์	ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง
		แบบเรื่องที่ ๓๑๕ น้องสาวทรยศ (ดัชนีแบบเรื่องนิทานอินเดีย) ^๔
พระเจ้ากาสิกราชถูกยักษ์จับกินยักษ์แปลงกายเป็นพระราชา กลับวัง ม้าบอกความจริงแก่เทวันธและจันทนเทวี ทั้งสองจึงหนีเข้าป่าพร้อมด้วยม้า	ท้าวพรหมทัตถูกยักษ์จับกินแล้วยักษ์แปลงกายเป็นพระราชา กลับวัง ม้าบอกความจริงแก่เทวันและจันทร ทั้งสองจึงหนีเข้าป่าพร้อมด้วยม้า	๑. พี่ชายและน้องสาวถูกปล่อยหรือร่อนเร่ไปในป่า
ม้าถูกยักษ์ฆ่าและกินศีรษะ พระอินทร์ให้หาศีรษะสัตว์ที่ตายใหม่ ๆ เทวันธพบราชสีห์ตาย พระอินทร์ต่อศีรษะราชสีห์กับตัวม้าและชุบชีวิตให้ฟื้นคืนชีพ พร้อมทั้งให้พรวิเศษแก่เทวันธ	ม้าถูกยักษ์ฆ่าและกินศีรษะ พระอินทร์ให้หาศีรษะสัตว์ที่ตายแล้ว เทวันพบสิงหราชตาย พระอินทร์ต่อศีรษะราชสีห์กับตัวม้าและชุบชีวิตให้ฟื้นคืนชีพ	(a) เด็กชายได้ม้าวิเศษ

^๓ หนังสือ The Types of the Folktales นี้ นักวิชาการไทยบางท่านอาจเรียกว่าดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นบ้าน บางท่านอาจเรียกว่าดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง แต่ในงานวิจัยเล่มนี้จะใช้คำว่า “ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง”

^๔ เนื่องจากไม่สามารถหาต้นฉบับ Types of Indic Oral Tales ได้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอผลการเปรียบเทียบแบบเรื่องนิทานในตอนนี้เป็นภาษาไทยตามผลการวิจัยของเอ็อนทิพย์ พิระเสถียร (๒๕๒๙, หน้า ๗๙ - ๘๐)

เทวันธชาดก	เทวันคำกาพย์	ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง
สองพี่น้องไปพักอาศัยอยู่ในเมืองร้างซึ่งผู้คนถูกนกอินทรีจับกินหมด จันทนเทวีพบอภัยราชกุมารซ่อนตัวอยู่ในกลองใบใหญ่ จันทนเทวีแอบได้เสียกับอภัยราชกุมารจนตั้งครรภ์	สองพี่น้องไปพักอาศัยอยู่ในเมืองร้างซึ่งผู้คนถูกนกจับกินหมด จันทรพบอภัยกุมารซ่อนตัวอยู่ในกลองใบใหญ่ จันทรแอบได้เสียกับอภัยกุมารจนตั้งครรภ์	๒. (a) พี่ชายฆ่าโจรหกคน แต่โจรคนที่เจ็ดเพียงแต่บาดเจ็บ จึงถูกจับขังไว้ น้องสาวปล่อยโจรบาดเจ็บ รักษาและหลงรักโจรนั้น
อภัยราชกุมารและจันทนเทวีกลัวเทวันธรัฐ จึงคบคิดกันกำจัด โดยจันทนเทวีแสร้งขอให้พี่ชายไปเอาสิ่งที่จะต้องประสงค์ในที่อันตรายมาให้ หวังให้เทวันธได้รับอันตรายถึงตาย	อภัยกุมารและจันทรกลัวเทวันธรัฐ จึงคบคิดกันกำจัด โดยจันทรแสร้งขอให้พี่ชายไปเอาสิ่งที่จะต้องประสงค์ในที่อันตรายมาให้ หวังให้เทวันได้รับอันตรายถึงตาย	๓. ด้วยคำแนะนำจากชูรักร น้องสาวก็กำหนดงานให้พี่ชายกระทำ โดยหวังว่าพี่ชายจะตายเสีย
(๑) ไปเอาอ้อยที่ป่าหิมพานต์ ผุงลิงดูร้ายเผ้าอยู่ ผุงลิงสลับเพราะเสียงตวาดของม้า เทวันธช่วยให้ลิงฟื้น ได้ผุงลิงเป็นบริวาร (๒) ไปเอาน้ำผึ้งซึ่งมีหมีดูร้ายเผ้าอยู่ หมีตายด้วยเสียงตวาดของม้า เทวันธชุบชีวิตหมี ได้หมีเป็นบริวาร	(๑) ไปเอาอ้อยที่ป่าหิมพานต์ ผุงลิงดูร้ายเผ้าอยู่ ผุงลิงสลับเพราะเสียงตวาดของม้า เทวันธช่วยให้ลิงฟื้น ได้ผุงลิงเป็นบริวาร (๒) ไปเอาน้ำผึ้งซึ่งมีหมีดูร้ายเผ้าอยู่ หมีตายด้วยเสียงตวาดของม้า เทวันธชุบชีวิตหมี ได้หมีเป็นบริวาร	(a) ไปเอานมเสื่อ (เด็กชายช่วยเขี่ยกระดูกออกจากพื้นของนางเสื่อ นางเสื่อจึงให้นมแก่เขา)
(๓) ไปเอาดอกบัวในสระซึ่งมียักษ์เผ้า เทวันธแสดงธรรมให้ยักษ์ฟัง ได้ยักษ์เป็นบริวาร	(๓) ไปเอาดอกบัวในสระซึ่งมียักษ์เผ้า เทวันธแสดงธรรมให้ยักษ์ฟัง ได้ยักษ์เป็นบริวาร	(b) ไปเอาน้ำหรือดอกไม้จากสระผีสิง (๑) เด็กชายช่วยลูกนกจากงู จึงได้รับความช่วยเหลือจากพ่อและแม่นก (๒) เด็กชายถูกปลากินเข้าไปแต่มีผู้มาช่วยไว้
(a) อภัยราชกุมารและจันทนเทวีทำหอกยนต์หวังฆ่าเทวันธ แต่เทวดามาช่วยไว้ได้ เทวันธรู้เรื่องทั้งหมดและให้อภัย	(a) อภัยกุมารและจันทรทำหอกยนต์หวังฆ่าเทวันธ แต่เทวดามาช่วยไว้ได้ เทวันธรู้เรื่องทั้งหมดและให้อภัย	๔. (a) พระเอกพบหญิงสาวนางหนึ่งในงานครั้งสุดท้ายที่ถูกกำหนดให้ทำการแต่งงานกับนาง (b) น้องสาวและชูรักรถูกประหาร

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์บางส่วนในเรื่องเทวันธชาดกและเทวันคำกาพย์ดำเนินเรื่องคล้ายกับแบบเรื่องที่ ๓๑๕ น้องสาวทรยศ ตามดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองอินเดีย แต่เนื่องจากเทวันธชาดกและเทวัน

คำกาพย์ยังไม่จบเรื่องเพราะยังมีเหตุการณ์ตัวละครเอกเดินทางกลับบ้านเมืองไปแก้แค้นยักษ์ผู้กินบิดาของตน แล้วต้องเดินทางตามหาเนื้อคู่ต่อจากนี้อีก ส่วนตอนจบของแบบเรื่อง ๓๑๕ ก็ต่างกับเรื่องเทวันธชาดกและเทวันคำกาพย์ กล่าวคือ แบบเรื่อง ๓๑๕ จบลงที่น้องสาวและซุ้รักถูกประหาร ส่วนเหตุการณ์ตอนนี้อยู่ในเทวันธชาดกและเทวันคำกาพย์นั้นจบลงด้วยการที่ตัวละครเอกชายให้อภัยน้องสาวและน้องเขย

ตอนตัวละครเอกชายพบดาบส ดาบสบอกทางไปหาเจ้าหญิง ตัวละครเอกชายและเจ้าหญิงสื่อสารกันด้วยภาษาสัญลักษณ์ คล้ายกับแบบเรื่อง ๕๑๖A The Sign Language of the Princess (ภาษาสัญลักษณ์ของเจ้าหญิง) (Aarne and Thompson, ๑๙๗๓, p. ๑๘๕)

ตารางที่ ๓ - ๔ เปรียบเทียบโครงเรื่องเทวันธชาดกและเทวันคำกาพย์กับแบบเรื่องที่ ๕๑๖A ภาษาสัญลักษณ์ของเจ้าหญิง ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง

เทวันธชาดก	เทวันคำกาพย์	ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง
		๕๑๖A The Sign Language of the Princess (ภาษาสัญลักษณ์ของเจ้าหญิง)
พระดาบสแนะนำให้เทวันธไปยังนครโกสัยรัฐซึ่งมีพระธิดาสวรรณเกสรงดงามมาก เทวันธฝ่าฝืนหนทางวิบากไปยังเมืองนั้น	พระดาบสแนะนำให้เทวันไปยั้งเมืองโกไสยซึ่งมีพระธิดาเกสรสวรรค์งดงามมาก เทวันฝ่าฝืนหนทางวิบากไปยังเมืองนั้น	I. The Friends. A prince and a youth of lower rank (vizier's son, etc.) are close friends. (d) The prince dream of princess and he and his friend search for her. (๑. สหายของพระเอก (d) เจ้าชายฝันเห็นเจ้าหญิงองค์หนึ่ง พระองค์กับสหายออกเดินทางค้นหา)
เทวันธพบเจ้าหญิง โต้ตอบกันด้วยการใช้ดอกบัวเป็นภาษาสัญลักษณ์ เป็นการทดสอบปัญญาซึ่งกันและกัน เจ้าหญิงสุวรรณเกสรโรยใบและเกสรบัวตามทางไปสู่ปราสาทของนาง	เทวันพบเจ้าหญิง เกี่ยวพาราสีกัน เจ้าหญิงเปิดทางและทำเครื่องหมายให้เทวันไปพบ เกสรสวรรค์มัดผ้า ๓ ผืนห้อยไว้ที่หน้าต่างไปถึงพื้น	II. The princess and her Sign Language. The prince sees a lovely princess who makes signs to him. The friend interprets them. (๒. เจ้าหญิงกับภาษาสัญลักษณ์ของนาง เจ้าชายพบเจ้าหญิงผู้งดงามซึ่งใช้ภาษาสัญลักษณ์กับเจ้าชาย สหายของเจ้าชายเป็นผู้ตีความกริยาท่าทางของนาง)

เทพนิยายชาดก	เทพนิยายคำกาพย์	ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง
เทพนิยายได้อาศัยอยู่กับยายแก่ในราชอุทยาน จากนั้นเทพนิยายได้สุวรรณเกษราและพานางหนี	เทพนิยายได้อาศัยอยู่กับตายายในอุทยาน จากนั้นเทพนิยายได้เกษรสวรรค์และพานางหนี	III. Winning the Princess. They travel to the city where dwells the princess. (๓. ได้เจ้าหญิง เจ้าชายกับสหายเดินทางไปยังเมืองของเจ้าหญิง) (a) Through the help of an old woman (flower-seller, etc.) they gain access to the princess. (a) ด้วยความช่วยเหลือจากหญิงแก่คนหนึ่ง (คนขายดอกไม้ ฯลฯ) ทั้งสองก็เข้าไปหาเจ้าหญิงได้ สหายของเจ้าชายเป็นผู้ช่วยให้เจ้าชายได้ตัวเจ้าหญิงมา)

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้นจะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ในเทพนิยายชาดกและเทพนิยายคำกาพย์มีการดำเนินเรื่องคล้ายกับแบบเรื่อง ๕๑๖A ภาษาสัญลักษณ์ของเจ้าหญิง แต่ก็มี ความแตกต่างกัน ดังจะเห็นได้ว่าในเทพนิยายชาดกนั้น เทพนิยายเป็นผู้แปลปริศนาเอง ไม่มีสหายเป็นผู้แปลให้ ส่วนเทพนิยายคำกาพย์ไม่มีเหตุการณ์ที่ตัวละครเอกชายแปลปริศนา แต่มีเหตุการณ์ที่ตัวละครเอกหญิงกระทำพฤติกรรมบางอย่างเพื่อเปิดทางและเอื้ออำนวยให้ตัวละครเอกชายไปพบนางได้ง่ายและสะดวกขึ้น นอกจากนี้แบบเรื่อง ๕๑๖A ยังมีเหตุการณ์ดำเนินเรื่องต่อเนื่องไปอีกเช่นเดียวกับเทพนิยายชาดกและเทพนิยายคำกาพย์ที่มีเหตุการณ์ต่อเนื่องซึ่งเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องจากนี้ไปของทั้งสามเรื่องมีความแตกต่างกัน

ตอนตัวละครเอกหญิงถูกตัวโกงทำร้ายและตัวโกงสวมรอยเป็นตัวละครเอกหญิงเข้าวัง คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๔๐๓ The Black and the White Bride. (เจ้าสาวดำกับเจ้าสาวขาว) (Aarne and Thompson, ๑๙๓๓, pp. ๑๓๒ - ๑๓๓)

ตารางที่ ๓ - ๕ เปรียบเทียบโครงเรื่องเทพนิยายชาดกและเทพนิยายคำกาพย์กับแบบเรื่องที่ ๔๐๓ เจ้าสาวดำกับเจ้าสาวขาว ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง

เทพนิยายชาดก	เทพนิยายคำกาพย์	ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง
		๔๐๓ The Black and the White Bride. (เจ้าสาวดำกับเจ้าสาวขาว)
		I. Cruel Stepmother. A stepmother hates her stepchildren. (๑. แม่เลี้ยงเกลียดลูกเลี้ยง)

เทวีธชาดก	เทวีธคำกาพย์	ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง
		II. Kind and Unkind. (๒. คนจิตใจดีกับจิตใจชั่วร้าย)
		III. The Prince as Lover. (๓. นางเอกได้แต่งงานกับพระราชาน)
ขณะเดินทางมายังเมืองของเทวีธ สุวรรณเกษราธกนางยักษ์นี้ทำร้าย ทิ้งน้ำ แล้วแปลงกายเป็นนางแทน แต่เทวีธสงสัยในลักษณะกิริยาที่แปลกไป	ขณะเดินทางมายังเมืองของเทวีธ เกสรสวรรค์ธกนางคูลาทำร้าย ทิ้งน้ำ แล้วแปลงกายเป็นนางแทน แต่เทวีธสงสัยในลักษณะกิริยาที่แปลกไป	IV. The Substitute Bride. (a) After marriage with the king the stepmother throws the heroine and her child into the water or (c) The woman's daughter is substituted for the bride without detection. (๔. เจ้าสาวตัวปลอม เมื่อแต่งงานกับพระราชานแล้ว แม่เลี้ยงโยนนางเอกกับลูกลงน้ำ ลูกสาวแม่เลี้ยงปลอมตัวแทนที่นางเอกโดยไม่มีใครทราบ)
เทวดาเข้าฝันบอกให้เทวีธรู้ เทวีธประกาศหาผู้สามารถแสดงธรรม ซึ่งปรากฏว่ามีนางสุวรรณเกษราธผู้เดียวที่สามารถแสดงธรรมได้ จึงได้พบกับเทวีธ	เทวดาเข้าฝันบอกให้เทวีธรู้ เทวีธประกาศหาผู้สามารถเล่านิยาย ซึ่งปรากฏว่านางเกสรสวรรค์สามารถเล่านิยายได้ถูกพระทัย จึงได้พบกับเทวีธ	V. Disenchantment. (a) The true bride who is transformed to a goose come to the king's court three times. (b) The last night the king wakes and disenchants her by cutting her finger and drawing blood or by holding her while she changes form. (๕. การพ้นคำสาป (a) นางเอกกลายเป็นห่านเข้ามายังวังของพระราชานถึง ๓ ครั้ง (b) ในเวลากลางคืน คืนสุดท้าย พระราชานตื่นขึ้นและถอนคำสาปได้)

เทวัญชาดก	เทวัญคำกาพย์	ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง
นางยักษ์ขีนิถูกจับแต่ได้รับการอภัย โดยถูกลงโทษให้ไปเป็นภรรยาภุมภันท์สีตน์ที่เป็นบริวารของเทวัญ	นางकुลาถูกจับแต่ได้รับการอภัย โดยถูกเนรเทศไปป่า	VI. Conclusion. The true bride married or reinstated, and punishment executed. (๖. สรุปรูป เจ้าสาวตัวจริงเข้าสู่พิธีอภิเษกหรือกลับคืนสู่ตำแหน่งผู้กระทำชั่วถูกลงโทษ)

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ในเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ตอนนี้ดำเนินเรื่องคล้ายกับแบบเรื่องที่ ๔๐๓ เจ้าสาวดำกับเจ้าสาวขาว แต่ก็มีส่วนที่แตกต่างกันตรงที่ตัวละครตัวโง่งในเทวัญชาดกเป็นนางยักษ์ขีนิ ส่วนในเทวัญคำกาพย์เป็นนางकुลา มิใช่ครอบครัวแม่เลี้ยง อีกทั้งตัวละครเอกหญิงก็ไม่มีกรกลายร่างและการถอนคำสาป แต่มีการค้นหาด้วยการพิสูจน์ความสามารถด้วยการแสดงธรรมและการเล่านิยายหรือนิทานซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการเชื่อมโยงนิทานกับศาสนา และการดำเนินชีวิตแบบชาวบ้าน นอกจากนี้เหตุการณ์ตอนท้ายเรื่องเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ยังมีเนื้อเรื่องต่อไปถึงรุ่นลูก มีการได้นางและการสู้รบ ซึ่งไม่มีขั้นตอนสำคัญที่จะนำมาเปรียบเทียบกับแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองได้ (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, ๒๕๒๙, หน้า ๘๒ - ๘๓)

การศึกษาเปรียบเทียบโครงเรื่องหรือการลำดับเรื่องเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์กับดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองทำให้เห็นว่าแม้ไม่มีแบบเรื่องใดในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองที่ตรงหรือคล้ายกับเรื่องเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ตลอดทั้งเรื่อง แต่ก็มีเนื้อเรื่องบางตอนที่มีลักษณะคล้ายหรือเทียบเคียงได้กับแบบเรื่องในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง ซึ่งหมายถึงคล้ายกับนิทานที่มีในท้องถิ่นอื่นที่อยู่กันคนละซีกโลกเช่นกัน เพียงแต่เทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์เป็นนิทานขนาดยาวจึงเทียบได้กับแบบเรื่องหลายแบบเรื่องตามดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าลักษณะโครงเรื่องหรือการลำดับเรื่องของเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์บางตอนนี้ก็จัดได้ว่าเป็นความคิดและจินตนาการที่เป็นสากลของมนุษย์

ตัวละคร

ตัวละครคือผู้แสดงพฤติกรรมหรือบทบาทในเรื่อง ทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผลจนจบเรื่อง ตัวละครสำคัญในนิทานมักประกอบไปด้วยตัวละครหลัก ได้แก่ พระเอก นางเอก ตัวโง่ง และผู้ช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังมีตัวละครอื่น ๆ เพื่อให้เนื้อเรื่องสมบูรณ์ขึ้น

สำหรับตัวละครในเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์มีตัวละครหลักซึ่งแสดงบทบาทเป็นพระเอก นางเอก พระรอง นางรอง ผู้ช่วยเหลือ และตัวโง่ง และยังมีตัวละครอื่น ๆ เช่น บิดามารดา หรือตัวละครรุ่นลูกหลานซึ่งอาจมีบทบาทเด่นเทียบเท่าตัวเอกรุ่นบิดามารดาหรือเป็นตัวละครเสริมที่มีชะตากรรมอย่างเดียวกับตัวละครรุ่นบิดามารดาก็ได้ ตัวละครเหล่านี้มีบทบาททั้งเป็นตัวละครฝ่ายดี ตัวละครฝ่ายร้าย และตัวละครที่เปลี่ยนแปลงนิสัยจากร้ายกลายเป็นดี ซึ่งมีทั้งตัวละครที่คงเดิมตามต้นเรื่องและตัวละครที่มีรายละเอียดแตกต่างไปจากต้นเรื่อง เช่น ชื่อ ความเป็นมาหรือลักษณะ และพฤติกรรมบางอย่าง ดังตารางเปรียบเทียบตัวละคร ต่อไปนี้

ตารางที่ ๓ - ๖ เปรียบเทียบตัวละครในเทวัญชาดกกับเทวัญคำกาพย์

บทบาท	เทวัญชาดก	เทวัญคำกาพย์	ความแตกต่าง	
			ชาดก	คำกาพย์
พระเอก	เทวัญ	เทวัญ		
นางเอก	นางสุวรรณเกสร	นางเกสรสวรรค์	อายุ ๑๖ ปี	อายุ ๑๕ ปี
น้องชาย	อภัยราชกุมาร	อภัยกุมาร		
น้องสาว	นางจันทเทวี	นางจันท	กลิ่นหอมจันทน์ สมัยพระพุทธเจ้า โกนาคมสร้างเจดีย์ ไม้จันทน์ พระพุทธรูปทองคำ ให้ทาน รักษาศีล	กลิ่นหอมจันทน์ สร้างพระพุทธรูป ไม้จันทน์
ตัวละครรุ่นลูก	สาคร	สมุท	กล้าหาญ มีชญา	ไม่กล้า ไม่มีชญา
	สหัสสระ	หัสบดี		
	สุวรรณประภา	-	มเหสีของสหัสสระ	ไม่ปรากฏ
ผู้ช่วยเหลือ	ม้า/ ม้าราชสีห์	ม้า/ ม้าสิงห	ศิระสัตว์ตายใหม่ ๆ	ศิระสัตว์ตาย
	ลิง	ลิง		
	หมี	หมี		
	กุมภัณฑ์ทั้ง ๔	กุมภัณฑ์ทั้ง ๔		
	พระอินทร์	พระอินทร์	ให้เทวัญขอพร	
	เทวดา	เทวดา		
	อสังเขยดาบส	อสงไขยดาบส		
	ยายร้อยมัลย์	ตายายร้อยมัลย์	ยายแก่คนเดียว	ตายายตลกขบขัน
ตัวโกง	นันทยักษ	นันทยักษ		
	นางยักษินี	นางคุลา	มักมากในกาม	ม่าย สามิตาย
	ยักษสัจพันธ์	ยักษโกลา		มีน้องชาย
บิดาพระเอก	พระเจ้ากาสิกราช	ท้าวพรหมทัต		มีเคราะห์กรรม
มารดาพระเอก	นางวิมล	นางมณีกินรา	ฝันบอกเหตุ	
ยักษลัก ๒ โอรส	กฤษณ์ตยักษ	ยักษกุดัน		
ธิดายักษที่ลัก ๒ โอรส	อสุรินทา	นางมุกขัง	มเหสีสาครกุมาร	ไม่ได้ เป็นมเหสี ของสมุทกุมาร
สามิตัวโกง	-	เจ้าเงาะ	ไม่ปรากฏ	เพิ่งตาย ตลก

จากตารางเปรียบเทียบตัวละคร สามารถสรุปลักษณะสำคัญขององค์ประกอบด้านตัวละครที่ปรากฏในเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ได้ ๒ กลุ่ม คือ ตัวละครที่คงเดิม และตัวละครที่แตกต่างกัน

๑) ตัวละครที่คงเดิม

ตัวละครที่คงเดิมนี้อาจเป็นตัวละครที่มีปรากฏในเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ เป็นตัวละครที่แสดงบทบาทคงเดิมตามต้นเรื่อง ตัวละครกลุ่มนี้มีทั้งตัวละครที่มีชื่อคงเดิม อาจเพียงเสียงไปจากเดิมเล็กน้อย หรือเปลี่ยนชื่อไปจากเดิมมาก แต่ยังคงมีลักษณะและพฤติกรรมที่คงตามต้นเรื่อง และตัวละครที่มีลักษณะและพฤติกรรมบางประการต่างไปจากตัวบทต้นทาง

๑.๑) ตัวละครที่มีบทบาท ลักษณะและพฤติกรรมคงเดิม

ตัวละครที่มีบทบาท ลักษณะและพฤติกรรมคงเดิม แบ่งได้เป็นตัวละครที่มีชื่อคงเดิมและตัวละครที่มีชื่อเปลี่ยนแปลงไป

๑.๑.๑) ตัวละครที่มีชื่อคงเดิม

ตัวละครที่ปรากฏในเทวัญชาดกและปรากฏในเทวัญคำกาพย์ โดยชื่อหรือลักษณะ บทบาท และพฤติกรรมคงเดิมตามตัวบทต้นทาง มีดังนี้

เทวัญชาดก	เทวัญคำกาพย์	บทบาท
เทวันธ์	เทวัน	พระเอก
อภัยราชกุมาร	อภัยกุมาร	น้องชาย
นนทยักษ	นนทยักษ	ตัวโกง
กฤษณ์ยักษ	ยักษกุดัน	ยักษที่อุ้มสองโอรสไป
อสังเขยดาบส	อสงไขยดาบส	ผู้ช่วยเหลือ
พระอินทร์	พระอินทร์	ผู้ช่วยเหลือ
ลิง หมี ยักษ	ลิง หมี ยักษ	ผู้ช่วยเหลือ

จะเห็นได้ว่าตัวละครที่มีชื่อหรือลักษณะ บทบาทและพฤติกรรมคงเดิมนี้นักเป็นตัวละครที่มีชื่อออกเสียงคงเดิมตามตัวบทต้นทางแต่อาจเขียนสะกดคำต่างกันหรือแปลงเสียงสระต่างกันแต่ยังคงสื่อความหมายคงเดิม ตัวละครกลุ่มนี้นักเป็นตัวละครที่มีบทบาทเด่นชัดต่อการดำเนินเรื่อง เช่น “เทวันธ์” ในชาดก และ “เทวัน” ในคำกาพย์ ซึ่งเป็นพระเอกของเรื่อง เมื่อนิทานแพร่กระจายหรือถูกเล่าไปในรูปแบบอื่น ๆ พระเอกของเรื่องก็ยังคงชื่อเหมือนเดิม แสดงบทบาทและพฤติกรรมเหมือนกับตัวบทต้นทาง

“อภัย” ซึ่งเป็นน้องชาย เป็นชายหนุ่มช่อนอยู่ในกลอง แอบมีความสัมพันธ์กับน้องสาวพระเอกและลวงพระเอกไปฆ่า สุดท้ายเปลี่ยนแปลงเป็นตัวละครฝ่ายดี

“นนทยักษ” และ “นนทยักษ” เป็นยักษที่แปลงเป็นกวางลวงพระราชาราชเข้าไปในเขตแดนเพื่อจับกิน แล้วแปลงกายเป็นพระราชาราชเข้าไปจับคนกินในวัง ต่อมาได้ฆ่าม้า และสุดท้ายก็โดนฆ่า

“ยักษกฤษณ์” และ “ยักษกุดัน” เป็นยักษที่อุ้มโอรสทั้งสองไปเลี้ยงดู ต่อมาภคินีให้โอรสองค์โตของพระเอกเป็นเหตุให้เกิดสู้รบกับยักษอีกฝ่าย

“อสังเขยดาบส” และ “อสงไขยดาบส” เป็นฤๅษีที่สอนเวทมนตร์และชี้ทางให้พระเอกเดินทางไปหาเนื้อคู่

“พระอินทร์ ลิง หมี และกุ่มภันท์” ก็มีลักษณะและบทบาทเด่นชัดต่อการดำเนินเรื่อง เมื่อนิทานเรื่องนี้ถูกนำไปเล่าต่อ ผู้เล่าจึงสามารถจดจำและเล่าถึงตัวละครเหล่านี้ได้ใกล้เคียงกับตัวบทต้นทางมาก

๑.๑.๒) ตัวละครที่ชื่อต่างกัน

ตัวละครในเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ที่มีชื่อต่างกันแต่มีบทบาท ลักษณะ และพฤติกรรมคงเดิมตามตัวบทต้นทาง มีทั้งตัวละครที่มีชื่อต่างกันแต่ยังมีร่องรอยของชื่อจากตัวบทต้นทาง และตัวละครที่มีรูปลักษณะและชื่อต่างจากตัวบทต้นทางอย่างสิ้นเชิง

๑.๑.๒.๑) ตัวละครที่ชื่อต่างจากตัวบทต้นทางแต่มีร่องรอยของชื่อเดิม

เทวัญชาดก	เทวัญคำกาพย์	บทบาท
สหัสสระ	หัสบดี	โอรสองค์ที่สอง
นางสุวรรณเกสร	นางเกสรสวรรค์	นางเอก

จะเห็นได้ว่าตัวละครกลุ่มนี้เป็นตัวละครที่มีชื่อแตกต่างกันโดยชื่อนั้นยังมีเสียงหรือความหมายคล้ายหรือยังมีร่องรอยของชื่อจากตัวบทต้นทาง

๑.๑.๒.๒) ตัวละครที่มีรูปลักษณะและชื่อต่างกันไปอย่างสิ้นเชิง

เทวัญชาดก	เทวัญคำกาพย์	บทบาท
นางยักขินี	นางकुลา	ตัวโกง
พระเจ้ากาสิกราช	ท้าวพรหมทัต	บิดา
นางวิมล	นางมณีกินรา	มารดา
ยักษ์สัจจพันธ์	ยักษ์โกลา	ตัวโกง
นางอสุรินทา	นางมุกขัง	ธิดายักษ์

ตัวละครกลุ่มนี้เป็นตัวละครที่มีบทบาทและแสดงพฤติกรรมคงเดิมตามตัวบทต้นทาง แต่รูปลักษณะหรือชื่อของตัวละครในชาดกและคำกาพย์ต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ในเทวัญชาดก ตัวโกงฝ่ายหญิงคือ *นางยักขินี* ซึ่งในชาดกมีได้บอกว่ามีรูปร่างหน้าตาอย่างไร บอกแต่เพียงว่านางเป็นผู้ที่มักมากในกาม เมื่อรู้ว่านางสุวรรณเกสรออทวันธน์มารับเข้าไปอภิเษกสมรสในวังก็เกิดระเคอะ อยากได้เทวัญธมาเป็นสามี จึงตบตีทำร้ายนางสุวรรณเกสร จนคิดว่านางได้เสียชีวิตแล้วจึงโยนทิ้งลงน้ำ โดยเหตุที่เป็นดังนี้ในชาดกอธิบายเหตุเอาไว้ว่าเป็นเพราะชาติก่อนนางสุวรรณเกสรเกิดเป็นธิดาเศรษฐีและเป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์นามว่าชฎิลเศรษฐี ชฎิลเศรษฐีเห็นโทษในฆราวาสจึงบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า วันหนึ่งนางสุวรรณเกสรเห็นนางกนิรตินหนึ่งมาถวายภัตตาหารและดาบสปราศรัยด้วย นางเข้าใจผิดเกิดความริษยาจึงไปตบตีด่าว่าและขับไล่นางกนิรตินนั้นจนได้รับความทุกขเวทนา เศษของผลกรรมชั่วนี้จึงทำให้นางสุวรรณเกสรถูกนางยักขินีตบตีทำร้ายและโยนทิ้งน้ำ ส่วนตัวโกงในเรื่อง *เทวัญคำกาพย์* คือ *นางकुลา* หรือ *นางกุลา* เป็นหญิงม่าย มีสามีเป็นเงาะที่เพิ่งเสียชีวิตไป นางकुลามีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์เหมือนผีหลอก ผิวดำ ตาเหลือก จมูกใหญ่ ฝังเหงียนั้น ๆ ยาว ๆ เหมือนผีพราย ปลายผมแตกเหมือนลูกตาลยี่ ไข่มูลไหล มีพฤติกรรม กิริยาท่าทางชวนตลกขบขัน เหตุที่นางเกสรสวรรค์ถูกนางकुลาทำร้ายนี้ในเนื้อเรื่องกล่าวว่าเป็นเพราะบุพกรรมที่ในอดีตชาตินางเคยพราดลูกนกจากแม่นก แล้วลูกนกได้เกิดเป็นนางकुลา จึงมาทำร้ายนางเกสรสวรรค์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าตัวละครตัวโกงในเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์มีรูปลักษณะต่างกัน ในชาดกเป็นยักษ์ ในคำกาพย์เป็นหญิงชาวป่าเร่ร่อน

นอกจากนี้ชื่อตัวละคร “กาสิกราช” กับ “พรหมทัต” “นางวิมล” กับ “นางมณีกินรา” “ยักษ์สัจจพันธ์” กับ “ยักษ์โกลา” “นางอสุรินทา” กับ “นางมุกขัง” ก็เป็นชื่อที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง โดยจะเห็น

ได้ว่าชื่อตัวละครในเทวันคำกาพย์เป็นชื่อที่ออกเสียงง่ายกว่า สั้นกว่า หรือเป็นชื่อที่ชาวบ้านชาววัดคุ้นเคยมากกว่า ดังจะเห็นได้จากชื่อท้าวพรหมทัตที่มีภูมิปรากฏในนิทานพื้นบ้านหรือนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป

๑.๒) ตัวละครที่มีลักษณะและพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงบางประการ

เทวันธชาดก	เทวันคำกาพย์	บทบาท
นางจันทน์เทวี	นางจันทร	น้องสาว
สาคร	สมุท	โอรสองค์ที่หนึ่ง
ม้าราชสีห์	ม้าสิงหรา	ม้าผู้ช่วยเหลือ

ตัวละครกลุ่มนี้มีรูปลักษณะ แสดงบทบาท และพฤติกรรมเหมือนกันทั้งในเทวันธชาดกและในเทวันคำกาพย์ แต่มีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง เช่น เหตุที่น้องสาวของพระเอกมีกลิ่นกายหอม ในชาดกกล่าวว่านางจันทน์เทวีมีกลิ่นกายหอมดังกลิ่นจันทน์เพราะชาติก่อนสมัยพระพุทธเจ้าโกนาคมนางสร้างเจดีย์ด้วยไม้จันทน์และบรรจุพระพุทธรูปทองคำ ให้ทาน และรักษาศีล ส่วนนางจันทรในเทวันคำกาพย์มีกลิ่นกายหอมอย่างจวงจันทน์ เหตุเพราะในอดีตชาตินางเคยสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้จันทน์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าประวัติความเป็นมาของนางจันทน์เทวีและนางจันทรมีรายละเอียดแตกต่างกัน โดยในนิทานคำกาพย์จะมีรายละเอียดน้อยกว่า

ส่วนตัวละครสาครซึ่งเป็นโอรสองค์แรกของเทวันธและนางสุวรรณเกสรในเทวันธชาดกมีลักษณะกล่าวหาญร่วมออกรบกับสหสสระซึ่งเป็นน้องชาย “...ฝ่ายพระสมุทสาครและพระสหสสระราชกุมารจึงโองาฆพาดลำศรยิงไปครั้งนั้นราวกะว่าเสียงฟ้าลั่น ลูกศรนั้นถูกสังข์พันธัยักษ์ข้างหน้าทะลุออกข้างหลัง ท้าวสังข์พันธัยักษ์ถึงกาลกิริยาตาย...” (เทวันธชาดก ใน ปัญญาสาชดกปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๗๙) ส่วนสมุทกุมารในเทวันคำกาพย์ก็กล่าวหาญ “...๑ ส่วนว่าพระพี่ยา กล้วยรักษาแล้วกล่าวหาญ ตกใจให้หลนลานจากสถานหาน้องพลัน...” (เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๐) ในนิทานคำกาพย์ผู้ที่รบกับยักษ์โกลาคือสหสดีผู้เป็นน้องชายเท่านั้น ไม่ได้กล่าวว่าสมุทกุมารกล่าวหาญร่วมออกรบด้วย อีกทั้งในเทวันธชาดกยังกล่าวว่าเมื่อสาครได้นางสุรินทาทิดาภูฐานตยักษ์เป็นชายาก็ได้พานางกลับไปบ้านเมืองด้วยแล้วก็พากลับมาครองเมืองภูฐานต่อไป ส่วนในเทวันคำกาพย์สมุทกุมารได้นางมุขังธิดายักษ์กุดันแต่มิได้พานางกลับไปบ้านเมือง

นอกจากนี้ม้าในเทวันธชาดกและเทวันคำกาพย์ซึ่งเป็นม้าคู่ใจของพระเอก เป็นม้าที่มีรูปลักษณะเหมือนกันทั้งสองเรื่อง แต่ประวัติความเป็นมาของม้าแตกต่างกันบางส่วน กล่าวคือ ม้าในเทวันธชาดกเป็นม้าที่มีศิระเป็นราชสีห์ คือ พญาสิงโต, สิงหราช หรือ สีหราช ก็เรียก เป็นสัตว์ในนิยาย ถือว่ามีความดุร้ายและมีกำลังมาก, สิงห์, ก็เรียก (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, หน้า ๙๙๗) ความเป็นมาของม้าราชสีห์นี้เกิดจากพระอินทร์ให้เทวันธและนางจันทน์เทวีไปหาศิระสัตว์ที่ “เพิ่งตายใหม่ ๆ” ๒ พี่น้องพบราชสีห์จึงนำมาให้พระอินทร์ต่อศิระและชุบชีวิต ส่วนม้าในเทวันคำกาพย์เป็นม้าที่มีศิระเป็นสิงหรา คือ สิงห์, สิงห์ตัวเมีย (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๓๒) แต่ความเป็นมาของม้าสิงหรานี้เกิดจากพระอินทร์ให้ ๒ พี่น้องไปหาสัตว์ตาย โดยมีได้ระบุว่าต้อง “ตายใหม่ ๆ” ๒ พี่น้องพบสิงหราตายจึงนำมาให้พระอินทร์ต่อศิระชุบชีวิตม้า

๒) ตัวละครที่แตกต่างกัน

ตัวละครที่แตกต่างกัน คือ ตัวละครที่มีปรากฏในนิทานเรื่องหนึ่งแต่ไม่มีปรากฏในนิทานอีกเรื่องหนึ่ง แบ่งเป็นตัวละครที่มีปรากฏในเทวันธชาดกแต่ไม่มีปรากฏในเทวันคำกาพย์ และตัวละครที่มีปรากฏในเทวันคำกาพย์แต่ไม่มีปรากฏในเทวันธชาดก

๒.๑) ตัวละครที่มีปรากฏในเทวันธชาดกแต่ไม่มีปรากฏในเทวันคำกาพย์

ในเทวันธชาดกมีตัวละคร “นางสุวรรณประภา” ซึ่งเป็นธิดาของเทวันธและนางสุวรรณเกสรานางสุวรรณประภางดงามมาก ผิวกายเปล่งปลั่งดุจสีทองคำ เพราะอาณิสสส์ที่ชาติก่อนนางเป็นธิดาเศรษฐีรักาศิล และปิดทองพระพุทธรูป ดังความว่า

ครั้งอยู่ต่อมา พระนางสุวรรณเกสรานางได้พระราชธิดาอีกองค์หนึ่ง พระราชธิดานั้นทรงบวรกายงดงามเปล่งปลั่งดุจดังสีทองคำ เพราะเหตุนี้จึงทรงพระนามว่าสุวรรณประภา มีคำปุจฉาว่า รัศมีสีรักรายของพระราชธิดางามดังสีทองนั้น เกิดขึ้นด้วยอาณิสสส์บุญอย่างใด มีวิเศษนาว่า ในชาติปางก่อนพระราชธิดานั้นเกิดเป็นเศรษฐีธิดา กอปรด้วยศิลาจารเป็นอันดี วันหนึ่งเศรษฐีธิดานั้นไปเห็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งเขายังมิได้ปิดทองไว้ นางเกิดศรัทธาเลื่อมใสได้เอาทองคำปิดพระพุทธรูปองค์นั้นทั่วทั้งองค์ แล้วทำบูชาสักการะเคารพด้วยจิตยินดี ด้วยอาณภาพปิดทองพระพุทธรูปนั้นตามสนอง รัศมีทองจึงชานออกจากกายแห่งนางสุวรรณประภา ด้วยประการฉะนี้แล

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๘๑)

เมื่อนางสุวรรณประภาอายุได้ ๑๖ ปี มีกองทัพพระยาต่างมาล้อมเมืองเพื่อชิงตัวนาง สหัสสระออกรบป้องกันนางไว้ได้ ต่อมานางได้เป็นมเหสีของสหัสสระปกครองบ้านเมืองต่อมา ส่วนในเทวันคำกาพย์ไม่ปรากฏตัวละครนี้ ในเนื้อเรื่องกล่าวเพียงว่าเทวันและนางเกสรสุวรรณคีให้เจ้าเมืองต่าง ๆ ส่งพระธิดามาอภิเษกสมรสกับสาครกุมารและหัสบดีแล้วครองเมืองสืบมา

๒.๒) ตัวละครที่มีปรากฏในเทวันคำกาพย์แต่ไม่มีปรากฏในเทวันธชาดก

เทวันคำกาพย์มีตัวละครที่ต่างไปจากตัวบทต้นทาง ได้แก่ เจ้าเงาะ ตาร้อยมาลัย และน้องชายของยักษ์

ตัวละคร “เจ้าเงาะ” เป็นสามีของนางकुลา แม้เจ้าเงาะจะมีได้มีบทบาทหรือแสดงพฤติกรรมที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง เพราะในเนื้อเรื่องได้กล่าวไว้ว่าเจ้าเงาะเพิ่งตายไป แต่การที่นางคุลาคร่ำครวญอาลัยอาวรณ์ถึงก็ทำให้เห็นลักษณะของเจ้าเงาะซึ่งสร้างสีสันและความตลกขบขันแก่ผู้อ่านผู้ฟังเนื้อเรื่อง ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

...๑ เสียตายรูปร่างสะคราญ	ผมสั้นก้นก้าน
กระบาลกระหม่อมพร้อมเพรียง	
๑ เมียได้หาหาเกาแต้ม	ซึกลากมอมแมม
วามแวมงามเหมือนหมา	
๑ เมียมาเสียตายนักหนา	ไอ้เงาะผัวข้า
อตสำห้เข้าดมสมจร	
๑ เสียตายกลืนอายดังดอกบอน	เจ้าไกวให้เมียนอน
อ้วนวอนเข้านวดเมียบไป	

๑ เมียรักสุดสวาทขาดใจ	ใคร่ตามตายไป
หาไหนจะเหมือนพ่อเบี้ยโป่ง	
๑ ไอ้พ่อจวบลูกตมูกโต่ง	เมียจะเข้าโพรง
โก้งโค้งให้กบขบตาย	
๑ คิดมาก็่น่าใจหาย	เมื่อยังไม่ตาย
เสียตายลงตมิ่งมหอย	
๑ เจ้าเคยปลูกเมียบ่อย ๆ	ลูกขึ้นกินหอย
อร่อยทั้งเปรี้ยวเคี้ยวปู	
๑ คิดมาก็่น่าไม่อยู่	ไปนอนริมรังหนู
ไว้อยู่อาศัยสบายใจ...	

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๔๖ - ๔๗)

จากบทคร่ำครวญของนางकुลาทำให้เห็นลักษณะรูปร่างของเจ้าเงาะว่า “ผมสั้นกันก้าน” “กระบาลกระหม่อมพร้อมเพรียง” มี “เหา” “ซึกลาก” “งามเหมือนหมา” “กลืนอายุดังดอกบอน” “ตมูกโต่ง” ซึ่งน่าจะเป็นการแฝงนัย สื่อความหมายถึงลักษณะจุมูกที่แบนตามลักษณะชาติพันธุ์ของเงาะมากกว่าที่จะหมายถึงจุมูกโต่งจริง ๆ นอกจากนี้พฤติกรรมและสภาพความเป็นอยู่ของเจ้าเงาะดังในบทประพันธ์ก็ชวนให้เกิดความขบขันด้วย

ตัวละคร*ตาร้อยมาลัย* ในเทวีนคำกาพย์กล่าวว่าเมื่อเทวีนเดินทางตามหาเนื้อคู่ ได้มาอาศัยอยู่กับตายายร้อยมาลัย ซึ่งแตกต่างจากเทวีนธชาตคที่กล่าวว่าเทวีนธได้อาศัยอยู่กับยายร้อยมาลัย ตัวละครตาร้อยมาลัยที่มีปรากฏในเทวีนคำกาพย์นี้ช่วยสร้างความขบขันให้กับเนื้อเรื่อง ดังจะเห็นได้จากเมื่อยายถูกพระธิดาเกษตรสวรรค์เรียกตัวไปสอบถามถึงเรื่องพวงมาลัยที่แปลกไปกว่าการร้อยปรกติของยาย และรับสั่งว่าจะลงโทษหากยายปกปิดความจริง ฝ่ายตาร้อยมาลัยที่เฝ้ารออยู่นอกวงเมื่อเห็นว่ายายไปเข้าเฝ้านานก็คิดว่ายายคงได้รางวัลใหญ่ เมื่อยายออกมาพบตาร้อยมาลัยก็เกิดการขุ่นเคืองโมโห สร้างความขบขันแก่ผู้อ่านผู้ฟัง

นอกจากนี้ในเทวีนคำกาพย์ยังมีตัวละคร*ยักษ์กาลา*ซึ่งเป็นน้องชายของยักษ์โกลา เมื่อยักษ์โกลาทราบว่ายักษ์กุดันยกธิดาให้สมุทรมารก็โกรธจึงยกทัพมารบแต่พ่ายแพ้ ยักษ์โกลาจึงไปตามยักษ์น้องชายชื่อกาลามาช่วยรบ แต่ก็พ่ายแพ้อีก ยักษ์กาลานี้ไม่ได้มีบทบาทต่อการดำเนินเรื่องมากนัก แต่ก็เป็นตัวละครที่ช่วยเสริมให้เห็นถึงความกล้าหาญและความเก่งกล้าสามารถเหนือมนุษย์ทั่วไปของเจ้าหส์บดี เพราะสามารถรบชนะยักษ์จำนวนมากได้

จากการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบด้านตัวละครพบว่าทั้งสองเรื่องส่วนใหญ่มีตัวละครที่เหมือนหรือคล้ายกันมากที่สุด โดยอาจมีรายละเอียดตัวละครต่างกันบางประการ เช่น ชื่อ รูปลักษณ์ ลักษณะและพฤติกรรมต่างกันบ้าง แต่ยังคงมีบทบาทต่อเนื้อเรื่องเหมือนกัน นอกจากนี้ยังมีตัวละครที่ต่างกัน ซึ่งมีทั้งตัวละครที่มีในดับทต้นทางแต่ไม่มีในดับทปลายทาง และตัวละครที่มีในดับทปลายทางแต่ไม่มีในดับทต้นทาง ซึ่งตัวละครที่ต่างกันนี้บางตัวช่วยทำให้เนื้อเรื่องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น ตัวละครนางสุวรรณประภาในเทวีนธชาตคที่มาเป็นคู่ครองของเจ้าหส์บดี ส่วนตัวละครเจ้าเงาะและตาร้อยมาลัยในเทวีนคำกาพย์ช่วยทำให้เนื้อเรื่องตลกขบขัน ในขณะที่ตัวละครยักษ์กาลาก็ช่วยเสริมให้เห็นความกล้าหาญ ความสามารถ และความเป็นผู้มีบุญของเจ้าหส์บดีมากยิ่งขึ้น

บทสนทนา

บทสนทนา คือ คำพูดของตัวละครที่ใช้โต้ตอบกันในเรื่อง บทสนทนานับเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ สำคัญของเรื่องบันเทิงคดีที่ช่วยในการดำเนินเรื่อง อีกทั้งยังสามารถทำให้เข้าใจนิสัยใจคอรวมทั้งความคิด ของตัวละคร สำหรับบทสนทนาในเทววัฒนธรรมและเทววัฒนธรรมมักปรากฏในเรื่องช่วงตอนเดียวกัน มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง ทำให้เข้าใจนิสัยและความคิดของตัวละคร อีกทั้ง บางบทสนทนาที่ช่วย สร้างความตลกขบขันให้เนื้อเรื่องและก่อให้เกิดอารมณ์ในการอ่านและฟังนิทาน แต่ก็มีบทสนทนาบางช่วง ตอนที่ชาดกและคำกาศยแตกต่างกัน ดังตัวอย่างการเปรียบเทียบบทสนทนาดังนี้

ตารางที่ ๓ - ๗ เปรียบเทียบบทสนทนาในเทววัฒนธรรมและเทววัฒนธรรม

เทววัฒนธรรม	เทววัฒนธรรม
พระเจ้ากาสิกราชรับสั่งกับเสนาให้จับเนื้อทอง ถ้าวิ่งออกด้านผู้ใด ผู้นั้นจะถูกลงโทษ	ท้าวพรหมทัตรับสั่งกับเสนาให้จับกวาง ถ้าวิ่ง ออกด้านผู้ใด ผู้นั้นจะโดนตัดหัว
ม้าแนะนำให้ยักษ์แปลงเป็นพระราชาเข้าเมือง	ม้าแนะนำให้ยักษ์แปลงเป็นพระราชาเข้าเมือง
	เสนาถามท้าวพรหมทัตแปลงเรื่องการไปจับ กวางในป่า และท้าวพรหมทัตแปลงแสร้งเล่า เหตุการณ์ในป่าให้มเหสีและสนมฟัง
	ท้าวพรหมทัตแปลงใส่ความม้าและจับขัง
ม้าให้สองกุมารพิสูจน์ความจริงและอุบายหนี	ม้าให้สองกุมารพิสูจน์ความจริงและอุบายหนี
พระเจ้ากาสิกราชแปลงปลอมนางวิมลว่าอย่า เสียใจ ลูกไปเรียนศิลปศาสตร์แล้วจะกลับมา	ท้าวพรหมทัตแปลงปลอมนางมณีกินราวว่าไม่ ต้องตกใจ ลูกหนีก็ตามใจเขาเถิด
พระอินทร์ให้ไปหาสัตว์ใหม่ ๆ	พระอินทร์ให้ไปหาสัตว์ตาย
พระอินทร์ให้เทวธนูขอพร	
จันทเทวีกับอภัยราชกุมารเจรจาปราศรัยและ ลวงเทวธนูไปฆ่า ไปจนถึงอภัยสารภาพความผิด	จันทกับอภัยกุมารเจรจาปราศรัยและลวง เทวธนูไปฆ่า ไปจนถึงอภัยสารภาพความผิด
เทวธนูสั่งบริวารให้กลับเมืองไปปราบยักษ์	เทวธนูสั่งบริวารให้กลับเมืองไปปราบยักษ์
เทวธนูจะไปหาคู่ สั่งอำมาตย์ให้รักษาพระนคร	เทวธนูจะไปหาคู่ สั่งอำมาตย์ให้รักษาพระนคร มารดาคร่ำครวญอาลัยถึงโอรส
เทวธนูเจรจากับดาบส	เทวธนูเจรจากับดาบส
สุวรรณเกสรเจรจากับยายแก่ร้อยมาลัย	เกสรสุวรรณค์เจรจากับยายร้อยมาลัย ตาคอย สอบถามยาย
เทวธนูเจรจากับสุวรรณเกสรและพาหนี	เทวธนูเจรจากับเกสรสุวรรณค์และพาหนี
นางยักษ์ชีนิลวงถามสุวรรณเกสรและสวมรอย เข้าวัง	นางคูลาลวงถามเกสรสุวรรณค์และสวมรอยเข้าวัง นางคูลาอ้างเหตุผลต่าง ๆ นานา
สุวรรณเกสรแสดงธรรมและบอกความจริงกับ เทวธนู	เกสรสุวรรณค์เล่านิยายและบอกความจริงกับ เทวธนู
สองโอรสเจรจากับดาบส	สองโอรสเจรจากับดาบส
ท้าวภูณันต์สั่งบริวารออกรบกับยักษ์สังข์พัน	ท้าวภูณันต์สั่งบริวารออกรบกับยักษ์โกลากาลา

จากตารางการเปรียบเทียบจะเห็นได้ว่าบทสนทนาที่ปรากฏในเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ส่วนใหญ่เป็นบทสนทนาที่คงเดิม ปรากฏในเรื่องช่วงตอนเดียวกัน เป็นบทสนทนาที่มีเนื้อหาทำนองเดียวกัน กวีอาจปรับเปลี่ยนถ้อยคำภาษาแตกต่างกันไปบ้าง อาจลดหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของบทสนทนาสร้างอรรถรสให้เนื้อเรื่อง นอกจากนี้ยังมีบทสนทนาที่ต่างกันด้วย ดังนี้

๑) บทสนทนาที่คงเดิม

บทสนทนาที่ปรากฏในเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ส่วนใหญ่ปรากฏในเรื่องช่วงตอนเดียวกัน บทสนทนามีเนื้อหาทำนองเดียวกัน มีถ้อยคำภาษาและรายละเอียดของบทสนทนาต่างกันบ้างได้แก่

๑.๑) บทสนทนาตอนที่พระราชอาประพาสา ปะราชาในชาดกปรารถนาจะได้เนื้อของพระราชอาในคำกาพย์ปรารถนาจะได้กวางทองโดยไม่ทราบว่าเป็นยักษ์แปลง จึงรับสั่งให้เหล่าอำมาตย์ช่วยกันจับและคาดโทษว่าหากเนื้อหรือกวางนั้นหนีออกด้านใครผู้นั้นจะถูกลงโทษ

๑.๒) บทสนทนาตอนม้าแนะนำให้ยักษ์แปลงเป็นพระราชอาขี่ม้าเข้าเมือง จะได้เข้าไปกินคนในเมืองได้ต่อไป

๑.๓) บทสนทนาตอนม้าบอกให้สองกุมารทราบความจริงว่าพระราชอาเป็นยักษ์แปลง โดยให้สังเกตจากลักษณะและกิริยาที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น มีดวงตาที่แดง กิริยาบุ่มบ่าม มีควันไฟในปาก

๑.๔) บทสนทนาตอนที่ยักษ์แปลงตามหาสองกุมารในป่าไม่พบจึงสร้างปลอบใจมเหสีว่าไม่ต้องเสียใจและกังวลถึงสองกุมาร

๑.๕) บทสนทนาตอนพระอินทร์มาช่วยสองกุมาร รับสั่งให้ไปหาศิวะสัตว์ตายและชุบชีวิตม้า

๑.๖) บทสนทนาตอนน้องสาวและน้องเขยลงพระเอกไปฆ่าแต่ไม่สำเร็จไปจนถึงอภัยสารภาพความผิด

๑.๗) บทสนทนาตอนพระเอกสั่งบริวารยกทัพกลับไปแก้แค้นยักษ์ที่ฆ่าบิดา

๑.๘) บทสนทนาตอนพระเอกออกเดินทางหาคุระระหว่างทางพบดาบส จึงอาศัยและเรียนเวทย์มนตร์ไปจนถึงดาบสได้บอกทางไปตามหาเนื้อคู่

๑.๙) บทสนทนาตอนพระเอกเจรจาและพานางเอกหนี

๑.๑๐) บทสนทนาตอนนางเอกแสดงความสามารถทำให้ได้พบกับพระเอกและความจริงถูกเปิดเผย แม้บทสนทนาตอนนี้เทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์จะมีรายละเอียดแตกต่างกัน เพราะกวีได้ดัดแปลงเนื้อเรื่องจากการให้สุวรรณเกสรแสดงความสามารถด้วยการแสดงธรรมเป็นให้เกสรสวรรค์แสดงความสามารถด้วยการเล่านิยาย แต่ลักษณะบทสนทนาของทั้งสองเรื่องเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ ทำให้พระเอกต้องการเห็นตัวผู้เล่า และทำให้ทั้งสองได้พบกันอีกครั้ง

๑.๑๑) บทสนทนาตอนสองโอรสเจรจากับดาบสไปจนถึงดาบสบอกทางกลับบ้านเมือง

๑.๑๒) บทสนทนาตอนยักษ์ที่ลักสองโอรสสั่งบริวารออกรบ

๒) บทสนทนาที่แตกต่างกัน

บทสนทนาที่แตกต่างกันคือบทสนทนาที่มีในนิทานเรื่องหนึ่งแต่ไม่มีในนิทานอีกเรื่องหนึ่ง ได้แก่ บทสนทนาที่มีในเทวัญชาดกแต่ไม่มีในเทวัญคำกาพย์ และบทสนทนาที่มีในเทวัญคำกาพย์แต่ไม่มีในชาดก

๒.๑) บทสนทนาที่มีในเทวัญชาดกแต่ไม่มีในเทวัญคำกาพย์ ได้แก่ ตอนที่พระอินทร์ชุบชีวิตม้าแล้ว พระอินทร์ได้ให้เทวัญข้อพร เทวัญข้อพร ๔ ข้อ คือ ๑. ขอย่าให้อมิตรทำอันตรายใด ๆ ได้

๒. ขอให้มีย่าแก่มา ปราศจากโรคภัย และอย่าเสียชีวิตหากยังไม่สิ้นอายุขัย ๓. ขอให้ชนชั้นนักรบและ
สี่ราชสมบัติของบิดาต่อ และ ๔. ขอให้สามารถรื้อน้ำส้วมพื้นคินซีฟได้ (เทวัญชาตก ใน ปัญญาชาตก
ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๒) ซึ่งในเทวัญคำกาพย์ไม่มีบทสนทนา นี้ เล่าเพียงว่าเมื่อพระอินทร์ชุบชีวิตม้า
แล้วพระอินทร์ก็ได้เสด็จกลับวิมาน

๒.๒) บทสนทนาที่มีในเทวัญคำกาพย์แต่ไม่มีในเทวัญชาตก ได้แก่ บทสนทนาตอน
พระราชาราชประสูติม้าเพื่อลงโทษ ตอนพระเอกกลามารดาไปหาคุณ และบทสนทนาของตายาร้อยมาลัย

๒.๒.๑) บทสนทนาตอนพระราชาราชประสูติม้าเพื่อลงโทษ

เหตุการณ์ตอนนี้ในชาตกกล่าวว่ายักษ์กัณฐะมาบอกความลับจึงสั่งอำมาตย์ให้จับม้าขังและลงโทษ
ดังความว่า

ครั้นกาลนานมาเจ้ายักษ์คิดขึ้นมาว่า คนอื่นนอกจากม้าผู้เดียวแล้วไม่รู้จักเราเลย ก็ถ้าหา
กว่าม้าจักบอกแก่ใคร ๆ เขาว่าเราเป็นยักษ์ ผู้ที่รู้จักเราแล้วก็จะบอกให้รู้กันต่อไป ความลับของ
เราก็จักแพร่หลายปรากฏทั่วไปในสากลทวีป ท้าวเวสสุวรรณมหาราชถ้ารู้เข้า ท่านจักโกรธทำโทษ
แก่เราและคืนเอาบริเวณที่ประทานให้ไว้ไปเสีย เพราะฉะนั้นเราก็จักให้จับม้าไปขังไว้ในเรือนจำ
ห้ามมิให้เขาส่งข้าวและน้ำให้แก่ม้า ม้านั้นเมื่อไม่ได้อาหารกินก็จักสิ้นชีวิต ถ้าหากว่าม้านั้นตายเสีย
ได้เราก็จักอยู่เป็นสุขสบายต่อไปนาน เจ้ายักษ์คิดแล้วก็สั่งอำมาตย์ให้จับม้านั้นไปขังเสีย อำมาตย์ก็
ไปยังโรงม้าจับเชี่ยนตีผูกมัดไว้แน่นหนา...

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาชาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๕)

แต่ในเทวัญคำกาพย์มีบทสนทนาของนักรบที่สร้างใส่ร้ายม้าว่าเป็นเพราะม้าที่พาพระองค์เข้าไป
ไปในป่า ทำให้ตาแดง จึงต้องลงโทษม้า ดังความว่า

๑ ขุนยักษ์คิดในใจ	แล้วร้องไปให้จับปล้น
ว่าเหวยขุนเพชรนั้น	จงผายผันจับพาซี
๑ มันทพาเอาเราไป	เข้าในไพร่โล่มฤคคิ
วังโล่ไม่ให้ (ซำรุด)	ให้เราหนีพลัดตกใจ
๑ ให้เราตราแดดลม	พระเนตรชมแสบเหลือใจ
วังเวียนพระเศียรไป	มันทำให้ได้ทุกขา
๑ มันทำเราหลายอย่าง	เมื่อโล่กวางในไพรสา
ยักษ์แกล้งพาโล่ว่า	สู้อย่าช้าจับจำเสีย
๑ มันแกล้งทำวุ่นวาย	ถ้าเราตายพลัดลูกเมีย
เร่งตราจำมันเสีย	อย่าใกล้เกลียวซึ่งอาหาร...

(เจ้าเทวัญสมุค ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๒๙)

๒.๒.๒) บทสนทนาตอนพระเอกกลามารดาเพื่อไปหาเนื้อคู่

เหตุการณ์ตอนนี้ในเทวัญชาตกกล่าวว่ายักษ์ไม่พอพระทัยพระราชธิดาจากเมืองต่าง ๆ จึงมอบ
ราชสมบัติให้พระมารดาแล้วขอลาไปแสวงหาเนื้อคู่ด้วยตนเอง แม้พระมารดาจะห้ามก็ไม่ฟัง ดังความว่า

...ข้าพระองค์จักขอลาไปเที่ยวหาสตรีมีลักษณะอันสมบูรณ์ได้พอใจแล้วในไม่ช้าก็จะกลับมา

พระโพธิสัตว์นั้น อันพระมารดาห้ามสักเท่าใดก็ไม่ฟัง จึงถวายบังคมลาพระมารดาแล้ว
ตรัสสั่งอำมาตย์ว่า ท่านทั้งหลายจงช่วยกันรักษาพระนครของเราไว้...

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาชาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๔๘)

เหตุการณ์ตอนนีในเทววันคำกาพย์มีบทสนทนาคร่ำครวญอาลัยอาวรณ์ของนางมณีกินราที่ไม่ต้องการให้เทวันต้องจากบ้านเมืองไปว่า

...๑ สมเด็จพระแม่	เผยหน้าพระ(เกล)	แล(ชำรุด)	
ครั้นลับพระเนตร	ขยายเกศา	กันแสงโศกา	เสนหาร่ำไร
๑ โอ้พระลูกแก้ว	ไปพ้นเมืองแล้ว	เจ้าจะเห็นใคร	
เห็นแต่เสื่อสา	แรดข้างกลางไพร	น้ำพระเนตรไหล	นางให้โศกา...

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๓ - ๔)

๒.๒.๓) บทสนทนาของตายายร้อยมาลัย

ในเทววันธชาดกมีบทสนทนาของตายายร้อยมาลัยกับพระธิดาสวรรณเกสรที่คาดคั้นถามความจริง ยายว่าใครเป็นผู้ร้อยมาลัย ซึ่งยายก็เล่าความจริงว่ามาณพหนุ่มน้อยร้อยให้ แล้วพระธิดาก็ให้ยายกลับบ้าน

ส่วนในเทววันคำกาพย์เมื่อยายได้เข้าเฝ้าพระธิดาเกสรสวรรค์แล้ว ยายได้ออกมาพบกับตาซึ่งรออยู่นอกวัง เหตุการณ์ตอนนี้มีบทสนทนาของตายายร้อยมาลัย ที่กล่าวว่าตารอถามยายว่าพระธิดาเรียกไปให้รางวัลอะไร ซึ่งยายก็ตอบกลับว่า “กูไปได้ทุกซ์” เพราะไปบดพระธิดาว่าตาเป็นผู้ร้อยมาลัย ตาก็เลยเคืองที่ยายไปอ้างชื่อตนอย่างนั้น เพราะเกรงว่าตนก็จะต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย ดังความว่า

๑ ส่วนยายเฒ่ามา	ถึงสวนอุทยา	ตามาคอยมอง	
ว่านางให้หา	ยายมาได้ของ	ประทานเงินทอง	สิ่งของนานา
๑ ยายถึงตากลม	ยายเฒ่าคุกคาม	คำรามเอาตา	
กูไปได้ทุกซ์	เฒ่าสนุกถามหา	ต้องรูกนักหนา	มาลาร้อยไป
๑ บอกว่าตาทำ	นางไม่ฟังคำ	รูกลากผลักไส	
จึงบอกตามจริง	นางจึงนิ่งไป	ว่าพระภูวนัย	ร้อยพวงมาลา
๑ ตาเฒ่าฟังยาย	กริ้วโกรธมากมาย	วุ่นวายนักหนา	
ว่ายายไปบอก	(เลื่อนราง)มาลา	ฉวยฉุดยุตคร่ำ	พายายเข้าเรือน

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๒๐ - ๒๑)

จากการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบด้านบทสนทนาทำให้เห็นว่าบทสนทนาเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการเล่าเรื่องของเทววันธชาดกและเทววันคำกาพย์ บทสนทนาที่ปรากฏในทั้งสองเรื่องมีทั้งที่คงเดิมตามตัวบทต้นทาง แต่มีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง และบทสนทนาที่มีความแตกต่างกัน ส่วนที่แตกต่างกันเป็นเพราะกวีได้สร้างสรรค์และดัดแปลงบทสนทนาให้สอดคล้องกับประเภทนิทานที่แตกต่างกัน กล่าวคือเมื่อกวีดัดแปลงนิทานชาดกซึ่งเป็นนิทานศาสนามาเป็นนิทานคำกาพย์ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านที่นิยมนำมาสวดอ่านเพื่อความสะเทือนอารมณ์และความบันเทิง บทสนทนาจึงถูกดัดแปลงให้มีเนื้อหาและถ้อยคำภาษาที่เหมาะสมแก่การขับร้องเป็นทำนอง “พิลาป” สร้างอารมณ์เศร้า สะเทือนใจ และเพิ่มความตลกขบขัน สร้างความสนุกสนานให้กับผู้อ่านผู้ฟัง เป็นต้น

ฉากและบรรยากาศ

ฉากและบรรยากาศเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในบันเทิงคดี หมายถึง สถานที่และเวลา รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในท้องเรื่อง บันเทิงคดีทุกเรื่องต้องมีฉากแต่ทว่าแต่ละเรื่องให้ความสำคัญกับฉากไม่เท่ากัน ฉากบางฉากมีความสำคัญมากเพราะเกี่ยวเนื่องและมีผลกับโครงเรื่องและตัวละครโดยตรง ทำให้เนื้อเรื่องสมจริงหรือมีความสำคัญต่อเรื่องในเชิงสัญลักษณ์ แต่ในบางฉากก็อาจไม่มีผลต่อตัวเรื่องมากนัก (สรณัฐ ไตลังคะ, ๒๕๖๐, หน้า ๙๘) สำหรับฉากและบรรยากาศที่สำคัญที่

ปรากฏในเทวโชนชาดกและเทวโชนคัมภีร์เป็นฉากที่มีปรากฏตรงกันหรือกล่าวได้ว่าเป็นฉากและบรรยากาศที่คงเดิมตามตัวบทต้นทาง แต่อาจมีรายละเอียดในการพรรณนาต่างกัน ประกอบไปด้วยฉากบ้านเมือง ฉากธรรมชาติ ฉากการเล่น และฉากการสู้รบ ดังตัวอย่างตารางการเปรียบเทียบฉากและบรรยากาศ ดังนี้

ตารางที่ ๓ - ๘ เปรียบเทียบฉากและบรรยากาศในเทวโชนชาดกและเทวโชนคัมภีร์

เทวโชนชาดก	เทวโชนคัมภีร์
ฉากบ้านเมือง เมืองพาราณสี เมืองหมันต์ เมืองโกสยรัฐ	ฉากบ้านเมือง เมืองพาราณสี เมืองหมันต์ เมืองโกสย
ฉากธรรมชาติ ป่า สระบัว ภูเขา สระใหญ่ แม่น้ำ สวนอุทยาน	ฉากธรรมชาติ ป่า สระบัว ภูเขา สระโบกขรณี แม่น้ำ สวนอุทยาน
ฉากวัฒนธรรมการเล่น มหรสพรับขบวนเทวโชนเข้าวัง	ฉากวัฒนธรรมการเล่น งานมหรสพเผาศพม้าสิงหรา
ฉากการสู้รบ ยักษ์สังจพนธ์และบริวารแปลงกายออกรบ ท้าวภูณันต์สั่งบริวารแปลงกายเป็นยักษ์และรบกับ ท้าวสังจพนธ์	ฉากการสู้รบ ยักษ์โกลากาลาและบริวารแปลงกายออกรบ ท้าวภูณันต์สั่งบริวารแปลงกายเป็นยักษ์และรบกับ ท้าวโกลากาลา

จากตารางจะเห็นได้ว่าฉากและบรรยากาศที่ปรากฏในเทวโชนชาดกและเทวโชนคัมภีร์คล้ายกัน กล่าวคือเป็นฉากและบรรยากาศคงเดิมตามตัวบทต้นทาง ซึ่งฉากและบรรยากาศที่สำคัญ ได้แก่ ฉากบ้านเมือง ฉากธรรมชาติ ฉากวัฒนธรรมการเล่น และฉากการสู้รบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) ฉากบ้านเมือง

ฉากบ้านเมืองที่ปรากฏในเทวโชนชาดกและเทวโชนคัมภีร์เป็นฉากบ้านเมืองซึ่งเป็นสถานที่สมมุติ ได้แก่ เมืองพาราณสี เมืองหมันต์ เมืองโกสย ต่างกันที่ในนิทานคัมภีร์จะให้ความสำคัญกับการพรรณนารายละเอียดของฉากมากกว่า

๑.๑) ฉากเมืองพาราณสี

เมืองพาราณสีเป็นเมืองของพระราชาก็เป็นบิดาของพระเอก เป็นเมืองที่เป็นจุดกำเนิดของตัวละครเอกและเรื่องราวต่าง ๆ ต่อมา ในเทวโชนชาดกกล่าวถึงเมืองพาราณสีเพียงว่าเป็นเมืองของท้าวกาลิกราช โดยมีได้บรรยายรายละเอียดของเมืองว่ามีสภาพความเป็นอยู่อย่างไร ดังความว่า

“...พระราชากาลิกราคองค์หนึ่งดำรงราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสีโดยทศพิธราชธรรม...”

(เทวโชนชาดก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๒)

ส่วนเทวนาคำกาศพรณนารายละเอียดของฉากและบรรยากาศของเมืองพาราณสี ดังความว่า

๑ ดูรณะท่าน	ถ้อยคำโบราณ	ช้านานแล้วหนา	
มีพระนคร	บวรโสภ	ชื่อว่าพาราณสี	สืบ ๆ กันมา
๑ ส่วนองค์กษัตริย์	ชื่อท้าวพรหมทัต	ถือสัตย์มั่นหมาย	
ลือชามาก	เกียรติยศมากมาย	เจ้าเมืองทั้งหลาย	สิ้นหัวกลัวไป
๑ มีราชอาญา	ไปทั่วทิศ	ท้าวพระยาน้อยใหญ่	
ยกกรประนม	บังคมท่านไท	ด้วยกลัวราชภัย	มักไปย่าย
๑ ส่วนองค์ฉายา	แล้วด้วยมหา	ลัคนาราศี	
ชาติเชื้อเนื้อหน่อ	เหล่ากนิรี	เป็นพระมเหสี	ช่อมณีกินรา
๑ แสนสาวกำนัล	ได้หมื่นหกพัน	เลือกสรรเอามา	
ให้เป็นบริวาร	นางคราญกินรา	ส่วนลูกพระยา	ธิดาสามนต์
๑ ค่อมเค้าเก้าแก้ว	ข้าสาวชาวแม่	อัดแอดลวน	
ชั้นที่นักเทศ	วิเสทเสือกสน	ถวายพระสุคน	เรื่องตนฉายา
๑ เวลาเข้าเย็น	เสนาเข้าเฝ้า	ก้มเกล้าวันทา	
พระองค์ตรัสไป	ด้วยหมู่ไพร่ฟ้า	ลูกขุนศาลา	ปรึกษาทุกคน
๑ กษัตริย์ทั้งหลาย	ถึงปีมาถวาย	ดอกไม้สาผล	
แต่งเครื่องบูชา	เข้ามาทุกคน	พวกหมู่พหล	โยธามากมาย
๑ แล้วมีเศรษฐี	อยู่ที่ศทั้งสี่	มีทรัพย์เหลือหลาย	
ได้แปดสิบโกฏิ	เป็นประโยชน์มากมาย	พ่อค้าทั้งหลาย	นบนอบตอบแทน
๑ แยกบ้านคนเมือง	สิ่งของนงเนื่อง	ย้อมเครื่องแก้วแหวน	
นับถือลือไป	ทั่วในผืนแผ่นดิน	(ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย
๑ สิบสองภาษา	แตกกันเข้ามา	เที่ยวค้าเที่ยวขาย	
ไม่ฉ้อกระบัด	ทั้งหญิงทั้งชาย	ฝูงคนทั้งหลาย	อยู่เย็นเป็นธรรม
๑ อยู่เย็นเป็นสุข	(ขาดหาย)	ยังสวรรค	
เมืองใหญ่เมืองน้อย	เป็นร้อยเป็นพัน	ให้ความสัจย์กัน	ทั่วทุกบุรี
๑ จินจามพราหมณ์เทศ	สิ่งของวิเศษ	เอามาทุกปี	
ปลายสุรัตน์	สารพัดจะมี	ผ้าลายขายดี	สีสตรจนา
๑ ครั้นถึงเดือนสาม	นาวาแขกจาม	กะปิตันลันตา	
ประทุของเข้า	ที่จะเอามา	ขายไปได้ค่า	เหล้ายาสารพัน
๑ สำเภापักกิ่ง	ของดีมียิ่ง	ทุกสิ่งเฉิดฉิน	
ชามถ้วยเบงจรงค์	ขนลงครบครัน	สินค้าทั้งนั้น	มีมากเหลือหลาย
๑ สำเภาโลกา	(ขาดหาย)	เข้ามาเรียงราย	
อัดแอดอึ้ง	บ้างซื้อบ้างขาย	ฝูงคนหญิงชาย	ซื้อขายเสือกสน
๑ อยู่เย็นเป็นสุข	ไม่มีความทุกข์	สนุกทุกคน	
ทำไรไถนา	โยธารัพล	ไม่ได้ชนขวย	หาผลเลยหนา...

(เจ้าเทวนสมุต ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๔ - ๗)

จะเห็นได้ว่าในเทวัญคำกาพย์กวีให้ความสำคัญกับการเปิดเรื่องด้วยการพรรณนารายละเอียดของฉากและบรรยากาศของเมืองพาราณสีมากกว่าเทวัญชาดก ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นภาพของเมืองที่ยิ่งใหญ่ มีนางสนมกำนัล ข้าทาสบริวารจำนวนมาก มีพระราชามือเมืองประเทศราชต่าง ๆ มานอบน้อมส่งเครื่องบรรณาการมาถวายอย่างอเนกอนันต์ การค้าขายต่าง ๆ รุ่งเรือง บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุข

๑.๒ ฉากเมืองหมันต์

เมืองหมันต์คือเมืองร้างเพราะมีนกมากินคนในเมืองไปจนหมด เจ้าเมืองหมันต์จึงขออนภัยราชกุมารไว้ในกลอง เทวัญชาดกมิได้บรรยายรายละเอียดของเมืองหมันต์มากนัก กล่าวเพียงว่าเมืองหมันต์เป็นปราสาทร้าง ภายในปราสาทนั้นมีเงิน ทอง และแก้วพล่นอยู่เกลื่อนกลาด แต่ไม่มีมนุษย์และสัตว์เลย ดังความว่า

สองราชกุมารกุมารีนัน เสด็จขึ้นประทับบนหลังม้า ๆ พาหะไปในอากาศบรรลุถึงเมือง ๆ หนึ่งจึงเสด็จลงทอดพระเนตรเห็นแต่ปราสาทเปล่า หาเห็นมนุษย์และสัตว์สองเท้าสี่เท้าไม่ เสด็จเข้าไปภายในปราสาทเห็นแต่เงินทองและแก้วตกลอยเกลื่อนกลาด

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๒)

ส่วนเทวัญคำกาพย์กวีพรรณนารายละเอียดของสภาพเมืองหมันต์ไว้ว่าเป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่สวยงาม มียอดปราสาทประดับด้วยเพชรพลอยแสงสุกใสเป็นทองระยิบระยับ ประตูเมืองแล้วไปด้วยศิลาแลง หอรบเชิงเทิน กำแพงก็ประดับอย่างงดงาม มีบ้านเรือนตั้งเรียงรายทั้งภายนอกและภายในพระนคร ถนนก็กว้างใหญ่ แต่เต็มไปด้วยซากศพซึ่งถูกนกฆ่า ดังความว่า

๑ สองศรีขึ้นขี่อาชา	ม้ามีฤทธา
ก็พาสองราหะไป	
๑ เจ้าชมบ้านน้อยเมืองใหญ่	เห็นเนื่องกันไป
เมืองใหญ่เมืองน้อยนักหนา	
๑ แล้วไปชมซึ่งไพโรสา	ฝูงสัตว์ในป่า
กินรากินรีหลายพัน	
๑ เมื่อนั้นจึงพระเทวัน	แลเห็นสำคัญ
เมืองอันหนึ่งนั้นโสภา	
๑ ยอดปราสาทอย่างแสงสุริยา	แล้วด้วยมหา
รัตนประดับสุกใส	
๑ เป็นทองระยิบจับไป	ประตูเวียงชัย
แล้วไปด้วยศิลาแลง	
๑ หอรบเชิงเทินกำแพง	ค่ายคูแข็งขัน
ตบแต่งแกลิ่งทำรจนา	
๑ เรือนเรียงเคียงกันนักหนา	นอกในพารา
คลนอเนกคสงไสย	
๑ ถนนหนทางกว้างใหญ่	ฝูงคนนั้นไซ้
บรรลัยไปด้วยสฤณา...	

(เจ้าเทวัญสมุท ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๖๗ - ๖๘)

จะเห็นได้ว่าเทวัญคำกาพย์กวีให้รายละเอียดของฉากเมืองหมันต์ละเอียดกว่าในเทวัญชาดก

๑.๓ ฉากเมืองโกสีย์

เมืองโกสีย์เป็นเมืองของนางเอก เมืองโกสีย์รัฐอยู่ในเทวันธชาตคและเมืองโกสโยในเทวันค้ำกาพย์ กวีมิได้พรรณานarayณะเอียดของสภาพบ้านเมืองมากนัก มีแต่การพรรณนาถึงการตกแต่งถนนหนทางที่ พระเอกและนางเอกยกขบวนเข้าเมือง ดังตัวอย่างในเทวันธชาตคว่า

ในพิธีอันพระเจ้าโกสีย์รับสั่งให้ตกแต่งราชมรรคา ตั้งแต่กรุงโกสีย์จนถึงท่านที่ ให้ชนก้อน กรวดและก้อนหินไปถมทิ้งในที่ลุ่ม ปราบพื้นให้ราบเสมอบัดกวาดหนามให้สะอาดตา ให้ห้อยย้อย ซึ่งพวงมาลาไว้ และประพรมไปด้วยน้ำอบอันปรนปรุ้งด้วยคันธชาติ มีข้าวตอกเป็นคำรบห้าแล้วมี รับสั่งให้ตั้งไว้ซึ่งตุ้มใหญ่ อันเต็มไปด้วยสุราและเมรัยทุกหน้าบ้าน อีกทั้งขนมนมเนยและของกิน และมีจฉมังสา ให้มีโรงวิเสทรายทางสำหรับเลี้ยงขุนนางและป่าวไพร่ ให้เล่นโขนละครราย ๆ ไป ตลอดทาง ปาณิสสุรา มุทุทิกา ให้เล่นปรบโก่และขับเสภา พวกรมโหรีปี่ขวงจประโคมซึ่งบัญญัติจค ดุริยดนตรี เกรียว ให้ประโคมซึ่งกลองใหญ่กลองน้อย ให้มีพร้อมทั้งตะโพนและบัณเฑาะว์ทั้งแตร สังข์ อันว่าพระเทวันธราชาจักเสด็จมาโดยมรรคาใด ในมรรคานั้นไซ้ให้เสนาบดีผู้ใหญ่จงเอาใจใส่ จัดให้ครบตั้งกระแสรีบสั่ง ณ กาลบัดนี้

(เทวันธชาตค ใน ปัญญาสชาตค ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๖๘)

ส่วนเทวันค้ำกาพย์ก็พรรณานาถนนระหว่างทางที่ท้าวโกสโยสั่งให้ประชาชนตกแต่งให้งดงามเพื่อ ต้อนรับทัพของเทวันและนางเกสรสวรรค์ว่า

๑ ท้าวตรัสสั่งไป	เสนาน้อยใหญ่	ร้องไปบัดนี้	
จงแต่งหนทาง	สองข้างให้ดี	ราชวัตรฉัตรมี	กั้นที่ริมทาง
๑ ดอกไม้ห้อยย้อย	ต้นกล้วยต้นอ้อย	ปักไว้ข้างทาง	
ทั่วทางรกแล้ว	ให้แผ้วให้ถาง	มรรคาสองข้าง	โขนหนังริมทาง
๑ ให้นำร้านขายตลาด	เขียนชั้นโตกถาด	เตียรดาขริมทาง	
ของขายให้มาก	เครื่องนาคเงินทอง	ลูกเราทั้งสอง	จะเสด็จขึ้นมา
๑ เร่งรัดบัดนี้	ปลูกโรงพิธี	ให้มีพลับพลา	
ตบแต่งให้ดี	ไบศรีซ้ายขวา	จะให้ลูกยา	อุกฤษเษกครองเมือง
๑ เสนาทหาร	รับพระองการ	ท้าวยศเรืองศรี	
ออกมาตบแต่ง	จัดแจงบ้านเมือง	ระบือลือเลื่อง	ทั่วทั้งกรุงไกร
๑ ตบแต่งมืนาน	ดุจเมืองการ	ตำรัสกรัสไป	
ถนนหนทาง	วางตาริ้วไข	ตรงแต่วังไป	ถึงพระราชา
๑ โขนหนังเข้าโรง	กระหู่เสาศาโครม	โหมโรงสนั่นมา	
ร้านรวงอีกทีก	คึกคักหนักหนา	สองข้างมรรคา	ดูน่าพิงใจ

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๙๕ - ๙๖)

จากตัวอย่างทำให้เห็นภาพความงดงามของถนนระหว่างทางที่ขบวนทัพของพระเอกและนางเอก เดินทางผ่าน มีทั้งการประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ พันธุ์ไม้ต่าง ๆ มีร้านตลาด รวมทั้งมีการแสดงและการละเล่นต่าง ๆ

๒. ฉากธรรมชาติ

ฉากธรรมชาติที่ปรากฏในเทวันธชาตคและเทวันค้ำกาพย์เป็นฉากลักษณะอย่างเดียวกัน ได้แก่ ฉากป่า สระบัว และสวนอุทยาน

๒.๑ ฉากป่า

ฉากป่าเป็นสถานที่ที่ปรากฏมากในเรื่อง เริ่มตั้งแต่พระราชพาสาป เมื่อสองกุมารทราบว่า พระบิดาคือยักษ์แปลงก็หนีเข้าป่า ผจญภัย และถูกลวงไปทำร้าย เมื่อพระเอกเดินทางตามหาเนื้อคู่ก็เดินทางผ่านป่า จนกระทั่งรุ่นลูกก็ต้องเดินทางผ่านป่าเพื่อไปเรียนศิลปศาสตร์ จึงจะเห็นได้ว่าเมื่อตัวละครต้องเดินทางออกจากบ้านเมืองก็ต้องผ่านฉากป่าเสมอ ฉากป่าจึงมีความสำคัญอีกทั้งฉากป่ายังแสดงให้เห็นการเดินทางผจญภัย ความอดทน กล้าหาญ ความสามารถ และความเศร้าโศกของตัวละครได้ด้วย

ฉากป่าที่ปรากฏในเทวัญชาดก กวีกล่าวว่าป่าใหญ่กว้างไกล ในป่ามีผลไม้มีนานาและมีสระน้ำดังความว่า

...ม้าจึงพาเสด็จไปในอากาศจนบรรลุถึงป่าหิมพานต์ พระเทวัญกุมารเสด็จลงจากหลังม้าเลือกเก็บนานาผลเสวยแล้ว จึงเสด็จลงสระเสวยน้ำในคงคา...

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาสาตกปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๓)

นอกจากนี้ยังมีภูเขา สระน้ำ และแม่น้ำ บรรยากาศรื่นรมย์และเต็มไปด้วยอันตราย ดังความว่า

...อนึ่งเมื่อพระองค์เสด็จแต่ที่นี้ไปจักได้บรรลุถึงภูเขาสูงใหญ่จงข้ามภูเขานั้นไปแล้วจะถึงสระน้ำใหญ่แห่งหนึ่ง จงลงสระน้ำและเสวยให้สำราญพระทัย แล้วทรงดำเนินต่อไปจนถึงมทาวันอันเป็นที่อยู่ของหมุยักษ์นี้ พระองค์จงอย่าดูรูปฟังเสียงดมกลิ่นลิ้มรสอะไร ๆ เลย ถ้าว่าพระองค์ทรงยินดีรูปเสียงกลิ่นรสของยักษ์นี้แล้วจักถึงวินาศใหญ่ พระองค์ทรงดำเนินพันมทาวันไปแล้ว จักบรรลุถึงมหาคงคากว้างใหญ่ ในมหาคงคานั้นมีปลานวลจันทร์และจระเข้มีงกรอยู่มากนักหนา กับมีปลาโลมาตัวหนึ่งใหญ่ ผู้ใดลงไปคงคาปลาโลมากัดกินผู้นั้นเสีย...

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๐)

จะเห็นได้ว่าฉากป่าในเทวัญชาดกก็มีได้พรรณารายละเอียดมากนัก กล่าวเพียงว่าในป่านั้นมีอะไรบ้าง

ส่วนเทวัญคำกาพย์ให้ความสำคัญกับการบรรยายฉากและบรรยากาศของป่ามาก เพราะฉากป่านี้ช่วยทำให้เข้าใจและสงสารตัวละครเอกที่ต้องตกกระกำลำบาก ระเห่ร้อนอยู่ในป่ากว้างใหญ่ที่นั่นแล้ว เต็มไปด้วยสิ่งสารพัดต่าง ๆ ที่ดุร้าย กว้างเชื่อมโยงพฤติกรรมของสัตว์ที่พบกับการพลัดพรากและความทุกข์โศกของตัวละครเพื่อสร้างความสะเทือนใจด้วย ดังความว่า

...๑ คำเข้าเข้าดง	บุกป่าฝ่าพง	แดนระหงดงใหญ่	
ข้ามบึงบ่างบ่อ	ท้อธารน้ำไหล	ค้อยเปียงเลี้ยงไป	ตามไพรสิงขร
๑ แล้วขึ้นเขาสูง	มีฝูงนกยูง	ฝูงหงส์ลงนอน	
บ่างไล่จิกตี	บ่างหนีซอกซอน	เมื่อนั้นจันทร์	บอกแก่พี่ยา
๑ ข้าแต่พระพี่	ฝูงนกเหล่านี้	เหมือนเราสองรา	
บ่างหนีซุกซ่อน	จับนอนพฤษษา	ความกลัวมรณา	เหมือนเราทั้งสาม
๑ แล้วไปจากนั้น	พบฝูงมฤคคัน	พยัคฆนั้นไล่ตาม	
โลดโผนโจนตัด	จับพืดคำราม	เมื่อนั้นโถมงาม	ถามพระพี่ชาย
๑ ข้าแต่พระพี่	ฝูงนกเหล่านี้	มากมีเหลือหลาย	
เนื้อเปื้อเสื่อสีห์	เห็นมีมากมาย	วังหนีเสือร้าย	กลัวตายวายชนม์...

(เจ้าเทวัญสมุท ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๔๘ - ๔๙)

ฉากป่านี้เป็นตอนที่สองกุมารหนียักษ์แปลงเป็นพระบิดาเข้าป่า กวีพรรณนาให้เห็นภาพป่าที่มีทั้ง
 บึง บ่อ แม่น้ำ ภูเขา มีฝูงสัตว์ต่าง ๆ และยังได้นำสภาพของสัตว์ที่พบเห็นมาเปรียบเทียบกับอารมณ์
 ความรู้สึกของตัวละครด้วย

อีกตัวอย่างเป็นการพรรณนาฉากป่าตอนเทววันเดินทางตามหาคู่ ดังตัวอย่างว่า

ยานี ๑ บัดนั้นพระภูมิ	ขับพาซีเข้าพงไพร
ยางยุงต้นสูงใหญ่	ดั้นดั้นไปในหิมวา
๑ ครั้นคำหยุดพัก	ในสำนัก(พุ่ม)มพฤกษา
องคเดียวเปลี่ยวเอกรา	ได้อาซาเป็นเพื่อนองค์
๑ พระเจ้าอยู่อาศัย	รุ่งเช้าไปในแดนดง
ชมนกชมฝูงหงส์	เร่ร่อนลงในพงพี
๑ นกยุงฝูงไก่ป่า	เห็นทำวมาบังบินหนี
เนื้อเปื้อนแลเสื่อสีห์	ร้องก้องมีที่มรคา
๑ สาริกามาพูดพลอด	เสียงฉะฉอดบนพฤกษา
พระเสด็จโคลคลา	เข้าหิมวาเป็นช้านาน...

(เทววัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๔ - ๕)

ฉากป่าตอนดาบสชี้ทางให้เทววันไปเมืองโกสโย ระหว่างทางเป็นป่ามีภูมิประเทศเป็นภูเขา สระ มี
 ทั้งสัตว์ต่าง ๆ ดังตัวอย่างว่า

...๑ เสด็จตามมรคา	สำคัญสัญญา	มิได้หลงไหล	
ตามฤษีสิ่ง	หยุดยั้งชังใจ	ฝูงสัตว์ในไพร	มีพรรณนา
๑ เสือสาราชสีห์	แรดช้างหมูหมี	หมอบเมียงเลียงผา	
แผ่รังก้องไป	ในไพรหิมวา	แล้วชมปักษา	มยุราเสียงใส
๑ ฝูงหงส์ลงจับ	นอนเป็นอันดับ	บนค่าคบไม้	
นกเปล้าเขาชวา	นกกระทาเสียงใส	ไก่เถื่อนเคลื่อนไป	ในไพรหิมวา
๑ พระชมฝูงนก	ผินผันหันหก	วกเวียนพฤกษา	
พระเขยชมไป	ไต่ตามแนวไพร	ข้ามห้วยเหวผา	เวลาสายณห์
๑ เย็นลงรอน ๆ	อาศัยหลับนอน	รุ่งเช้าผายผัน	
พระจึงพบสระ	มี(ขำรุด)ขอบขันธุ์	พระเสด็จลงพลัน	สระสรองกายา
๑ ขำระพาซี	ให้หมดราศี	ขัดสีเกศา	
แล้วเสวยผักบัว	เหง้าบัวหัวป่า	ชมฝูงมัจฉา	คลนาอสงไขย
๑ ปลาเงินปลาทอง	ว่ายเลี้ยวเที่ยวท่อง	ลอยล่องกินโคล	
จระเข้เหรา	ว่ายมาไสว	พระค่อยคลายใจ	หายเหนื่อยสำราญ...

(เทววัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๑๑ - ๑๒)

จะเห็นได้ว่าเทววันคำกาพย์ให้ความสำคัญในการพรรณนาฉากและบรรยากาศของป่า คล้ายกับ
 ขนบในการพรรณนาในวรรณคดีไทย

๒.๒ ฉากสระบัว

สระบัวเป็นสถานที่ที่มีดอกบัวขนาดใหญ่และมีกุ่มก้น ๔ ต้นเฝ้าสระอยู่ในเทววันธชาตคกล่าวถึงสระบัวว่าเป็นสระสำหรับบริโภคใช้สอยของท้าวเวสสุวรรณ มีดอกบัวขนาดเท่าจักรรถ และมีกระจัดใหญ่ขนาดศึระะกระป้อ ดังความว่า

...ในหิมวันตประเทศมีสระน้ำอยู่แห่งหนึ่ง เป็นน้ำสำหรับบริโภคใช้สอยของท้าวเวสสุวรรณ สระน้ำนั้นสะพรั่งไปด้วยเบญจประทุมดอกโตเท่าจักรรถ และมีกระจัดประมาณเท่าศึระะกระป้อ มีกุ่มก้นที่ยักษ์เฝ้ารักษาสระนั้นอยู่สี่ตน...

(เทววันธชาตค ใน ปัญญาสชาตค ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๖)

ส่วนเทววันคำกาพย์ กวีพรรณนานาสระบัวอย่างละเอียดว่ามีบัวรสชาติหวานฉ่ำ กระจัดใหญ่เท่าศึระะกระป้อ ดอกบัวมีพรรณต่าง ๆ ทั้งสีขาว แดง เหลือง เขียว มีแมลงภูบินต็มด้าเกสรดอกบัว มีฝูงนกหงส์ เบียดน้ำ ลอยอยู่ในสระ นกกระสา กาน้ำ ดำจิกปลา ปลา จระเข้ เต่า กุ้ง กั้ง หลากหลายพันธุ์ต่างว่ายไปมา ดังตัวอย่างว่า

๑ ม้าบอกพระไป	ว่าไซ่อ้นไกล	น้ำใสสระศรี	
ไซ่แถวคงคา	มหานครที่	เชิญพระภูมิ	สระสงสรสำราญ
๑ ม้าตรงลงปล้น	เข้าถึงขอบขันธุ์	สระศรีมีน่าน	
ชำระสระสง	องค์พระภูบาล	เสวยบัวสำราญ	หวานฉ่ำโอชา
๑ ฝึกบัวเห้งบัว	เจ้าไม่รู้ตัว	ว่าบัวยักษา	
ขึ้นชมพระทัย	ได้ตั้งปรารถนา	กระจัดมึงสา	โตเท่าหัวควาย
๑ เก็บพลางชมพลาง	คิดถึงนวนนาง	ผู้น้องโฉมฉาย	
พระคิดเอ็งดู	ไม่รู้อุบาย	น้องจะให้ตาย	เปียงบายว่าฝัน
๑ เจ้าชมสระศรี	กับพีฟ้าซี	เปรมปรีดีด้วยกัน	
ชมดอกบัวขาว	เหล่าเครื่องเรียงรัน	ที่แดงแสงฉัน	มีพรรณเหลืองเขียว
๑ แมลงภูวูว่อน	เอาชาติเกสร	เร่ร่อนกลมเกลียว	
ฝูงนกฝูงหงส์	บินลงท่องเที่ยว	พลัดค้อยู่เปลี่ยว	ตัวเดียวเที่ยวหา
๑ เบียดน้ำค้ำแค	กระหุ้งลอยแพ	อัดแอลอยมา	
นกกระสา กาน้ำ	ดำมุดจุดปลา	คอนหอยคอยง่า	ฉวยคว่ำทันที
๗๓๐๑อย่างเจ้ายางเสวย	นกกระตรุมทำเฉย	เคยจิกแต่ผี	
นกนั้นทำรัง	ริมฝั่งสระศรี	เสียงอ้ออึงมี	อยู่ที่ฟฤกษา
๑ พระชมชมใจ	สารพันดอกไม้	ในสระนั้นหนา	
ชำระองค์พลาง	ทั้งชมฝูงปลา	ว่ายวูพูมา	มัจฉาหลายพรรณ
๑ ปลาเงินปลาทอง	เห็นงามเรื่องรอง	ลอยล่องตามกัน	
ตะเพียนตะพาด	สลาดผาดผัน	สลิดติดพัน	นวลจันทร์เนื้องาม
๑ ปลาเพ็ลยปลาภา	ปลากรายว่ายมา	ปลาซาเข็ดขาม	
แขวงฉवाद	ไล่ฟาดหุบตาม	แมงภูวูวาม	ไล่ตามกินไป
๑ ปลาชิวปลาเสื่อ	ว่ายมาหาเหยื่อ	พ่นเหนื่อน้ำไกล	
ปลาตุกปลากด	ปลาหลดปลาไหล	ว่ายคล้ำคำโคล	อยู่ในสระศรี

๑ ปลาซาปลาจ่อม	ปลากดปลาค่อม	ปลัดพร้อมมากมี	
ปลาช่อนปลาไซ	อยู่ในสระศรี	ปลาหมอปลาเกตี	ว่ายรีมีปนกันไป
๑ ผุงปลาอ๊กโซ	โลมากระโท	เทโพโตใหญ่	
สังควาดผาดผี	ว่ายรีหนีไกล	ปลาสร้อยลอยไป	อยู่ในสระศรี
๑ จระเข้เหรา	ตริวตราวเต่าหน้า	คลานมามากมี	
เต่าหับเต่าหวาย	ตะกายวิ่งหนี	ม่านลายว่ายรี	ชุดที่หลุมไข่
๑ ต้นเต่ากระ	ตะพานน้ำดำปะ	กัศระกันไป	
เต่าดำเต่าต่าง	ชุดรางขึ้นไข่	เต่าน้อยเต่าใหญ่	คลานไปหากัน
๑ กุ้งกิ้งมังก	เงือกงูสลอน	ว่ายว่อนปลัว้น	
พ่นน้ำเป็นลำ	ดำว่ายผายผัน	กระหวัดรัดกัน	ผูกพันพิสมัย
๑ ปูปลาปูแสม	แม่ไม่ลอยแพ	อัดแอลอยไป	
ปูลมปูม้า	วิ่งมาเร็วไว	ทำรูอยู่ใกล้	ในฝั่งน้ำขม
๑ แล้วมีทั้งหอย	บ้างจมบ้างลอย	หอยโข่งหอยขม	
หอยแครงหอยกาบ	คาบหอยรากอม	หอยกระปุกคลุกต้ม	หอยกลมนมวัว
๑ หอยนกหอยตาก	ปากเปิดหอยราก	หอยพันพัว	
จับแจงแมงกู่	จับอยู่ขอบริ้ว	ติดกันพันพัว	หอยบัวหอยลาย
๑ หอยสังข์หอยนาก	หอยกาบอำปาก	หอยกากหอยทราย	
ฝูงสัตว์อยู่นั้น	สารพันเหลือหลาย	เจ้าชมสบาย	ที่โบกขรณี

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๐๕ - ๑๐๙)

จะเห็นได้ว่ากวีพรรณนาฉากสระบัวอย่างละเอียด ทำให้เห็นภาพสระบัวในจินตนาการ มีการเล่นเสียงสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะอย่างแพรวพราว

๒.๓ ฉากสวนอุทยาน

สวนอุทยานของเมืองโกสยเป็นสถานที่ที่พระเอกและนางเอกได้พบกัน ในเทวันธชาดกกล่าวว่ นางสุวรรณเกสรอาบยาที่สวนอุทยานเพื่อจะดูตัวเทวันธ โดยกวีพรรณนาให้เห็นบรรยากาศของสวนอุทยานในภาพรวมว่ามีดอกไม้มีน่านานาพันธุ์และมีสระบัว ดังความว่า

...ถึงสวนราชอุทยานแล้วทรงเลือกเก็บนานาบุปผาและเสด็จลงสงวารีในสระโบกขรณี
ทรงเลือกเก็บนานาประทุมบุปผาเป็นต้น...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๒ - ๓๕๓)

ส่วนเทวันคำกาพย์กวีพรรณนาฉากของสวนอุทยานว่าเต็มไปด้วยไม้ดอกไม้ผลนานาพันธุ์ แบบ “การแจกนับ” คือกล่าวถึงชื่อชนิดของพันธุ์ไม้โดยไม่ได้แสดงลักษณะเท่าใดนัก (ศรีอยุธยา ขวัญทอง, ๒๕๔๗, หน้า ๓๐๓) ดังความว่า

...๑ เมื่อนั้นเทวี	เที่ยวทั่วสวนศรี	เก็บดอกมาลา	
มีอยู่ในสวน	ลำดวนจำปา	ดอกกระดังงา	บุษบาภาหลง
๑ พิกุลสารภี	กลิ่นหอมรวยตี	เทวีทัดทรง	
มะลิซ้อนหนองไก่อ	ปลุกไว้เป็นดง	ทั้งดอกประยงค์	ส่งกลิ่นหอมรวย
๑ ดอกเทียนเบญจ(จ)มาศ	สัตตบุษย์พุทชชาติ	นางนาถเต็ดฉวย	
สาวศรีเข้าเก็บ	เหน็บแซมผมมวย	รูปร่างสะสวย	รวย ๆ รื่น ๆ

๑ ชมดอกไม้แล้ว	จึงนางน้องแก้ว	ให้นางสาวศรี	
เก็บผลลูกไม้	ในสวนอันมี	ม่วงปรางลั่นจี่	มีรสเปรี้ยวหวาน
๑ นางเจ้าเข้าปลิด	ส้มซ่ามะขวิด	หวานชิตชื่นบาน	
ทุเรียนแมงคุด	ละมุดหอมหวาน	ทับทิมลูกจัน	นางคราญเก็บมา
๑ มะเฟืองมะยม	ลูกสุกกลิ่นถม	ห้อยย้อยไสว	
บ้างสอยบ้างทิ้ง	ช่วงชิงกันไป	น้อยหน้าลำไย	มีในสวนขวัญ

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๒๔ - ๒๕)

จากตัวอย่างคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีเล่นเสียง เล่นคำ พรรณนาชื่อพันธุ์ไม้ ทั้งไม้ดอก และไม้ผลที่ปรากฏในสวนอุทยาน เช่น ลำดวน จำปา ดอกกระดังงา บุษบา กาหลง พิกุล สารภี มะลิซ้อน หงอนไก่ ประยงค์ ดอกเทียน เบญจมาศ บัวสัตตบุษย์ พุทธชาติ มะม่วง มะปราง ลั่นจี่ ส้มซ่า มะขวิด ทุเรียน มังคุด ละมุด ทับทิม ลูกจัน มะเฟือง มะยม น้อยหน้า ลำไย เป็นต้น ทำให้เห็นภาพสวนอุทยานที่งดงามตามจินตนาการของกวี อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นภูมิรู้เกี่ยวกับชื่อพันธุ์ไม้และความสามารถด้านการประพันธ์ของกวีด้วย

๒.๔ ฉากสู้รบ

เทวีนชาดกพรรณนาฉากสู้รบโดยบรรยายให้เห็นภาพของทัพยักษ์ของพระยาสัจจพันธที่จำแลงแปลงกายเป็นรูปลักษณะต่าง ๆ ศิระจะเป็นอย่างหนึ่งลำตัวเป็นอีกอย่างหนึ่ง และต่างมีอาวุธพร้อมรบ ดังความว่า

...ยักษ์พลเสนาเหล่านี้รับบัญชาพระยายักษ์แล้ว พวกกันจำแลงแปลงกายเป็นเพศต่าง ๆ บางพวกตัวเขียวตัวแดงตัวขาว บางเหล่าตัวเหลืองตัวดำและน่าชัง บางพวกตัวเป็นนาคหัวเป็นมนุษย์ บางพวกตัวเป็นครุฑหัวเป็นนาค บางพวกตัวเป็นเสือหัวเป็นโคกระทิง ตัวเป็นโคกระทิงหัวเป็นเสือ บางพวกตัวเป็นสีหศิระจะเป็นเสือ บางพวกตัวเป็นเสือศิระเป็นสีห มารเสนาทั้งหลาย นิรมิตกายให้เป็นศิระหวานรและม้าให้เป็นศิระวัวควายและแร้งกานกออก และนฤมิตให้เป็นศิระงูเล็กงูใหญ่มีงูเหลือมเป็นต้น มารพลเสนาล้วนตาเหลือกเหลืองเขี้ยวออกนอกปาก บางพวก เขี้ยวแดงหนวดแดงมีสีฐานต่าง ๆ ถืออาวุธครบมือกันทุกคนคำรณร้องก้องสนั่นไป อุปมัยเหมือนสายฟ้าฟาดปฐพี และเหมือนจะย่ำยืมหันตจักรวาลให้ถล่มทำลายไป

ฝ่ายท้าวสัจจพันธถือมหันตคราฐอันลุกเป็นเปลวไฟ กวัดแกว่งขับต้อนพลมารเสนาให้ รีบยกออกไป มารเสนาทั้งหลายล้วนเข้มแข็งสามารถทุกหมู่เหล่า ถือเอาดาบหอก ธนู ศร โดมร ฉมวก และจักรสังข์ ทั้งอังกฤษ ขอ ง้าว หลาว เหล็ก พรำ มีด และ กฤษ เป็นต้น คำรณร้องวิงตรูกัน ไป อุปมัยเหมือนจะย่ำยืมหันตบรรพตให้ถึงซึ่งอาการแยกแผลกกระจาย จึงพร้อมกันล้อมภูฏันตนครไว้ได้ แสดงยักษ์ฤทธิ์มีประการต่าง ๆ...

(เทวีนชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๗๘ - ๓๗๙)

ส่วนฉากสู้รบในเทวีนคำกาพย์ปรากฏตอนที่ท้าวโกลาเห็นว่าท้าวภูตันยกธิดาให้มนุษย์จึงโกรธและยกทัพมารบ เหล่ายักษ์แปลงกายเป็นรูปต่าง ๆ แต่กวีมิได้ให้รายละเอียดมากเท่าในชาดก ดังความว่า

๑ บัดนั้นหมู่ยักษ์	แผลงฤทธิ์มาหุนหัน
กลุ่มกลัดอัดหิมวันต์	ถึงภูตันมิทันนาน
๑ ไต่บุกรุกรานตี	หมู่อสูรหนีลนลาน
ท้าวโกลาผู้กล้าหาญ	เข้าทะยานกำแพงเมือง

๑ เมื่อนั้นท้าวภูตั้น อสุรามานองเนือง	กริ้วโกรธนั้นขัดแค้นเคือง ทำลายเมืองท้าวยักษ์ชา
๑ จึงให้เสนาमार สำแดงแผลงฤทธา	ออกต้านทานท้าวโกลา แปลงกายต่าง ๆ ไป
๑ ออกไปไล่ฆ่าฟัน โห่ร้องก้องกึกไป	ท้าวภูตั้นโกรธคือไฟ เข้าชิงชัยให้อลวน
๑ ล้มตายวายชีวา บ้างรบบนหาวหน	พระสุธาเต็มเกลื่อนกล่น เสียงอลวนก้องหิมวา
๑ บัดนั้นสองกุมาร พระหัสบดีผู้น้องยา	รู้เหตุการณ์ท้าวยักษ์ชา ฉวยศรจ่ามิทันนาน
๑ ส่วนว่าพระพี่ยา ตกใจให้ลนลาน	กลัวยักษ์แล้วกลัวหาญ จากสถานหาน้องพลัน
๑ พระหัสบดี สำแดงแผลงไปพลัน	ศิลป์ศรมีฤทธิ์แข็งขัน ให้อัจฉรย์ทั้งเวหา
๑ ครั้นเป็นนาคบาศก์ ผูกมัดรัดยักษ์ชา	ท้าวอากาศพระสุธา ท้าวโกลาแทบอาลัย
๑ พวกพลเสนาमार ลูกศรเป็นนาคันนั้น	วิ่งลนลานแล่นหนีพลัน เข้าผูกพันเอายักษ์ชา
๑ ท้าวโกลากาลยักษ์ เต็มไปในเวหา	เห็นประจักษ์เป็นนาคา รัดกายาแทบบรลัย...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๙ - ๑๒๑)

จะเห็นว่าทั้งเทวีนธชาดกและเทวีนคัมภีร์ให้ความสำคัญกับการพรรณนาฉากสู้รบ แต่กล่าวถึงรายละเอียดของฉากต่างกัน เทวีนธชาดกเน้นพรรณนารูปลักษณะที่น่าเกลียดน่ากลัวของยักษ์ที่แปลงกายเป็นรูปร่างสัตว์ประหลาดต่าง ๆ มีหัวเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง มีตัวเป็นสัตว์อีกชนิดหนึ่ง ส่วนในเทวีนคัมภีร์เน้นกล่าวถึงเหตุการณ์ประจักษ์ด้วยของวิเศษของฝ่ายยักษ์ภูตั้นและหัสบดีกับฝ่ายยักษ์โกลาขณะสู้รบ

หลักธรรมคำสอน

แม้เทวีนธชาดกและเทวีนคัมภีร์จะมีลักษณะเรื่องอย่างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่ในเนื้อเรื่องได้แทรกหลักธรรมคำสอนไว้ด้วย ในเทวีนธชาดกปรากฏหลักธรรมคำสอนเรื่องศีล ๕ ทุจจริต ๓ สุจจริต ๓ และทศมิตรธรรม ๑๐ ส่วนเทวีนคัมภีร์ปรากฏหลักธรรมคำสอนเรื่องศีล ๕ และหิริ โอตตัมปะเล็กน้อย ตารางที่ ๓ - ๙ เปรียบเทียบหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในเทวีนธชาดกและเทวีนคัมภีร์

เทวีนธชาดก	เทวีนคัมภีร์
ศีล ๕	ศีล ๕
ตุจจริต ๓	-
สุจจริต ๓	-
ทศมิตรธรรม ๑๐	-
-	หิริโอตตัมปะ

จากตารางจะเห็นได้ว่าหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในเทวัญชาตกและเทวัญคำกาพย์มีทั้งหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏคงเดิมหรือปรากฏเหมือนกันทั้งในชาตกและในคำกาพย์ และหลักธรรมที่ปรากฏต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏคงเดิม

หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในเทวัญชาตกและเทวัญคำกาพย์คือเรื่องศีล ๕ ในเทวัญชาตกปรากฏในตอนเทวัญจะเทศนาธรรมให้กุมภกัณฑ์ทั้ง ๔ ตนฟัง เทวัญให้เหล่ากุมภกัณฑ์สมาทานศีล แล้วจึงได้ให้ศีล ๕ ดังความว่า

พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า บัดนี้อาสนะก็สมควรแก่เราแล้ว แต่บุคคลผู้ฟังยังหาสมควรไม่แน่ มาณพ บุคคลผู้จะฟังยังไม่ควรนั้นด้วยเหตุไรเล่า ท่านทั้งหลายจงสมาทานศีลเสียก่อน ท่านทั้งหลายสมาทานศีลแล้วจึงจะชื่อว่า เป็นผู้ควรฟังธรรม ถ้าเช่นนั้นท่านจงให้ศีลแก่พวกข้าพเจ้า พระโพธิสัตว์เมื่อจะให้ศีล ๕ จึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงงดเว้นการฆ่าสัตว์ ๑ จงงดเว้นการลักทรัพย์สุทธานิยาม ๑ จงงดเว้นการประพฤติผิดในกาม ๑ จงงดเว้นจากวาจาเท็จ ๑ จงงดเว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทคือดื่มน้ำทำผู้ดื่มแล้วให้เมา กล่าวคือสุราและเมรัย ๑...

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาชาตกปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๗ - ๓๓๘)

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงศีล ๕ ในตอนที่เทวัญสอนธรรมเรื่องทุจจริต ๓ และสุจจริต ๓ โดยได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการประพฤติผิดในกาม กล่าวคือ ผู้ที่เว้นจากการฆ่าสัตว์จะทำให้ได้ไปเกิดบนสวรรค์ หากเกิดเป็นมนุษย์ก็จะมีอายุยืน ปราศจากศัตรู มิตรมาก เป็นผู้ร่ำรวยมีทรัพย์มาก ปราศจากภัยอันตราย ผู้ที่เว้นจากการลักทรัพย์จะได้เกิดเป็นคนรุ่มงาม เป็นที่รักใคร่ของผู้พบเห็น ผู้ที่ไม่ประพฤติผิดในกามด้วย ดังความว่า

...ผู้ใดเว้นเสียได้จากปาณาติบาตและอทินนาทาน กามมิถฉจาร ผู้นั้นครั้งตายจากโลกนี้แล้ว จักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์จะเป็นผู้มีอายุยืน ปราศจากผู้เป็นเวร จะมีมิตรสหายมาก เพราะอานิสงส์กุศลวิบากแห่งการเว้นปาณาติบาตให้ผล และจะเป็นคนมั่งคั่งมีโภคทรัพย์มากมายและปราศจากอันตรายมีราชภัยเป็นต้น เพราะอานิสงส์ผลแห่งการเว้นจากอทินนาทานอุปถัมภ์ ก็จะเป็นผู้มีรุ่มงามเป็นที่รักใคร่ของผู้ที่ได้พบเห็นเป็นต้น เพราะอานิสงส์ผลที่ตนเว้นจากกามมิถฉจารตามอุตทมน คุณเหล่านี้เป็นอานิสงส์แห่งกายสุจจริต...

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาชาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๙)

ส่วนเทวัญคำกาพย์ก็บรรยายหลักธรรมคำสอนเรื่องศีล ๕ อย่างละเอียด ดังความว่า

...๑ เจ้ารำลึกได้	ตั้งนโมไป	จับได้สามหน	
แล้วว่าพระไตร	เรียบไปบัดดล	ศีลห้าเลิศล้ำ	เป็นต้นปานา
๑ แจกออกมากมาย	แต่ต้นจนปลาย	มุสาสุรา	
ดูก่อนกุมภกัณฑ์	ศีลอันทั้งห้า	เราท่านเกิดมา	เพราะว่ากุศล
๑ เป็นมนุษย์เทวา	ด้วยบุญสร้างมา	กรรรุณาแผ่ผล	
ปานาติปาต	ไม่ขาดจากตน	เป็นคนอกุศล	ฆ่าสัตว์ให้ตาย
๑ ท่านอย่าได้ทำ	จะเป็นบาปกรรม	ติดตัวมากมาย	
กรรมสิ่งนี้หนัก	ขุนยักข์ทั้งหลาย	ที่นี้ท่านตาย	จะได้วิมาน
๑ ชาติก่อนไม่ดี	จึงเป็นยักชี	มีใจกล้าหาญ	
แล้วสร้างกรรมไป	เห็นไม่เป็นการ	ครั้นตายวายปราณ	จะทนทุกขา

๑ ครั้นสิ้นจากทุกข์ กรรมจัดซัดให้	ไม่ได้เสวยสุข ไม่เป็นยักษา	มนุษย์เทวา เปียดเบียนชีวา	เขาเป็นอาหาร
๑ ดูก่อนขุนยักษ จะพ้นชาติยักษ	จงสาภิกักดี บุญจักหักหาญ	ศีลห้าประการ ครั้นสิ้นวิญญาน	ขุนมารสุขขา
๑ ดูก่อนขุนมาร เจ้าของเขามี	อหินนาทาน อย่ายินดีรา	ลักทรัพย์เขามา สารพัดโกคา	อย่าเปียดเบียนเอา
๑ กามสมุจฉา อย่าได้ประสม	ดูก่อนยักษา จิตลงปลงเอา	ภรรยาของเขา ชื่อว่าเมียเขา	อย่าร่วมเส่นหา
๑ ถ้าว่าชอบใจ สูกขอเป็นที่	บอกเล่าผู้ใหญ่ ประเวณีมา	ให้ไปพุดจา ร่วมรักเส่นหา	ตามระบอบชอบธรรม
๑ ถ้าทำโดยได้ เป็นมิตรสนถ	ลูกเมียของใคร ไม่ละแก่กัน	เขาไปติดพัน จิตคิดทวนหัน	กระสันราคา
๑ ช่องเสพกามกล ต้นจิวหนามกรด	ครั้นตายวายชนม์ ปรากฏเกิดมา	ขึ้นบนพฤษภา ยอดเขากายา	ร้างกาจิกพลง
๑ อับจนทนเวท ลูกเมียของท่าน	บังเกิดเป็นเปรต เที่ยวผลาญเที่ยวล้าง	เพราะเหตุก่อนปาง เพราะกรรมก่อสร้าง	เป็นทางทุกขา
๑ ตายเกิดบนจิว ทนทุกขล่ำบาก	ครั้นลมพัดฉิว ได้ยากคลนา	เปลี่ยวเป็นขึ้นมา พระเจ้าตรัสมา	ครานั้นจะคลาย
๑ ถ้าใครรอดได้ จะไปสู่สวรรค์	กาเมนี้ไซริ ทันพระฤสาย	จักให้สบาย เพราะว่าเหน้อยหน่าย	มาสถิตตัดตรง
๑ ยังศีลมุสา ไม่จริงอย่าว่า	ให้กล่าวสัจจา เจรจาไม่ตรง	อย่าว่าไหลหลง ถ้อยคำคอง	อย่าได้หลงไป
๑ แต่สัตย์เท่านั้น จะได้วิมาน	ครั้นสิ้นชีวี บริวารสองไชย	จะมีสุขใหญ่ เพราะถือสัตย์ไว้	จะได้เชยชม
๑ ดูก่อนขุนยักษ จะให้มัวเมา	สุราร้ายนัก เอาเป็นอารมณ์	ใครมักเสพสม เพราะเสพสมาคม	สุรยาเมา
๑ เสียประโยชน์มากมาย ให้เหงาให้วัง	มักให้ตนตาย คิดจะล่วงเอา	ฉิบหายสูญเปล่า เงินทองของเขา	ใครเอาเป็นผล
๑ คิดทำอุบาย คบเพื่อนสนุก	ไม่กลัวตัวตาย เที่ยวบุกรุกรน	แยบคายเสือกสน เข้าชิงวิ่งปลัน	ชุกชนหามา
๑ ได้สรรพบบริวาร เข้าหักหาญเอา	เห็นลูกเมียท่าน ด้วยสุรา	คิดอ่านริษยา ทำตามปรารณา	ใจกล้าอักษุศล
๑ ใครเสพสุรา ด้วยตัวมัวเมา	ปัญญาศีลห้า เสพเข้าใจตน	ไม่เห็นเป็นผล ถึงใจกุศล	ย่อมเสื่อมสูญหาย
๑ คิดแต่จะล้าง มักให้โทโส	ไม่ก่อสร้าง โมโหฉิบหาย	หาทางสบาย ไม่คิดความตาย	เหน้อยหน่ายกุศล
๑ สุราเมรัย	ตัดเสียให้ได้	ย่อมให้อับจน	

ครั้งตัวอวดววย	ตายจากเมืองคน	จะให้ไปทน	ทุกขเวทนา
๑ เกิดในนรก	น้ำแสบถึงอก	เพราะตกจตุรา	
นายนิริยบาล	กล้าหาญเข้ามา	ลากเอาชีวหา	เวทนาเหลือทน
๑ เอาน้ำแสบตลอก	ถูกคอดลอก	พุดอกเส้นขน	
ตายแล้วเป็นเล่า	กรรมเข้าใจคล	นอนครางร้อนรน	ทนทุกข์ช้านาน...

(เจ้าเทวันสมุต ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย หน้า ๑๑๕ - ๑๒๐)

จะเห็นได้ว่ากวีพรรณนาหลักธรรมคำสอนเรื่องศีล ๕ อย่างละเอียด อีกทั้งยังกล่าวให้เห็นโทษของการไม่ปฏิบัติตามศีล ๕ ว่าจะทำให้ตกนรก ได้รับความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ด้วย

๒. หลักธรรมคำสอนที่แตกต่างกัน

เทวันธชาตกปรากฏหลักธรรมคำสอนเรื่องทุจจริต ๓ และสุจจริต ๓ ซึ่งให้เห็นโทษและคุณของอธรรมและธรรมทั้งสองประการอย่างละเอียด ดังความว่า

...พระโพธิสัตว์เจ้าทรงให้ศีล ๕ แล้ว เมื่อจะทรงแสดงอธรรมและธรรมต่อไป จึงตรัสว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายแต่ก่อนเคยเกิดเป็นมนุษย์ ประพฤติทุจจริตด้วยกายวาจาและน้ำใจ จึงได้มาเกิดในกำเนิดยักษ์ด้วยทวารุณกรรมสมათาน บัดนี้ท่านทั้งหลายยังเป็นผู้หยาบซำร้ายกาจอยู่เช่นนี้ ตายจากอัตตภาพเป็นยักษ์แล้วก็จักไปเกิดในนรก เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงละทุจจริต ๓ อย่างเสียและจงถือเอาซึ่งสุจจริต ๓ อย่างไว้ให้มั่น ทุจจริต ๓ อย่างนั้นชื่อว่าอธรรม

ทุจจริต ๓ อย่างนั้น คือกายทุจจริต ๑ วจิตุจจริต ๑ มโนทุจจริต ๑ กายทุจจริตนั้นคือประพฤติชั่วทางกายมีอาการเป็น ๓ อย่าง คือฆ่าสัตว์มีชีวิต ๑ ลักทรัพย์ที่สุดของเขา ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ เหล่านี้สำเร็จด้วยกายจึงชื่อว่ากายทุจจริต วจิตุจจริตนั้นคือความประพฤติชั่วทางวาจามีอาการเป็น ๔ อย่าง คือกล่าวคำเท็จไม่จริง ๑ กล่าวคำหยาบ ๑ กล่าวคำส่อเสียด ๑ กล่าวคำเพ้อเจ้อโพรยเสียซึ่งประโยชน์ ๑ เหล่านี้สำเร็จด้วยวาจาจึงชื่อว่าวจิตุจจริต มโนทุจจริตนั้นคือประพฤติชั่วทางใจมีอาการเป็น ๓ อย่าง คือเจตสิกกรรมชาติอันเกิดแต่โลภวิการ เป็นเหตุให้ทำทุจจริต มีปาณาติปาตเป็นต้น เรียกว่าอภิชฌา ๑ ความบองร้ายผูกอาฆาตจองเวรอันเกิดแต่โทสวิการ เรียกว่าพยาบาท ๑ ความเห็นผิดคลองธรรมอันเกิดแต่โมหวิการ เรียกว่ามัจฉาทิฏฐิ ๑ เหล่านี้สำเร็จมาทางใจจึงชื่อว่ามโนทุจจริต ความประพฤติชั่วเป็นไปในไตรทวารนี้ เรียกว่าอธรรม

ก็ผู้ใดเสพทุจจริตและทำทุจจริตให้เจริญมากแล้ว ผู้นั้นก็เป็นไปในฝ่ายแห่งความไม่เจริญ เมื่อตายจากโลกนี้แล้วย่อมจะไปเกิดในนรก ผู้ใดละเสียได้ซึ่งทุจจริตแล้ว และเสพสุจจริตทำสุจจริตให้เจริญมาก ผู้นั้นครั้งตายจากโลกนี้แล้วจักไปเกิดในสวรรค์ และจักได้ซึ่งไตรพิธสมบัติ ๓ ประการ เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจงละเสียซึ่งอธรรมทุจจริต และถือเอาซึ่งธรรมสุจจริต ๓ อย่างฝ่ายข้างส่วนดีเถิด

ก็เหล่าสุจจริต ๓ อย่างนั้นเป็นโฉน สุจจริต ๓ อย่างนั้นคือ กายสุจจริต ๑ วจิสุจจริต ๑ มโนสุจจริต ๑ ความที่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ๓ อย่างนี้สำเร็จมาแต่ความประพฤติดีด้วยกายจึงชื่อว่ากายสุจจริต ความที่ไม่พูดเท็จไม่พูดหยาบไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ ๔ อย่างนี้สำเร็จมาแต่ความประพฤติดีทางวาจาจึงชื่อว่าวจิสุจจริต ความที่ไม่เพ่งเล็งน้อมเอาที่สุดของเขา ความที่ไม่ผูกอาฆาตบองร้ายเขา ความที่เห็นตรงต่อธรรมความชอบ ๓ อย่างนี้สำเร็จมาแต่ความประพฤติดีทางใจ จึงชื่อมโนสุจจริต ความประพฤติดีด้วยกายวาจาใจ ๓ อย่างนี้ เรียกว่าธรรมความชอบ

พระโพธิสัตว์ตรัสแสดงอธรรมและธรรม ๒ ประการนี้แล้ว จึงแสดงโทษแห่งอธรรมทุจริต ว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ผู้ใดเสพกายทุจริตทำกายทุจริตให้เจริญมากแล้ว ผู้นั้นครั้นจุติจากโลกนี้แล้วจักไปเกิดในนรก ถ้ามาเกิดยังมนุษย์โลกไซ้ ผู้นั้นจะมีอายุน้อยอายุสั้นมีโรคมิทุกข์มากมีเวรมาก เพราะโทษแห่งปาณาปิปาตกรรม และจะเป็นผู้กำพร้าอนาถาหาข้าวน้ำกินยาก จะพินาศไปด้วยราชภัยเป็นต้น เพราะโทษขอทานนาทานให้ผล และบุคคลผู้นั้นจะเป็นผู้มีรูปกายทรพลงูกเขาตีเตียนเป็นเบื้องหน้า และจะถึงซึ่งความเป็นเพศกระเทยและบ้นเขาะกัและสตรีเป็นต้น เพราะโทษแห่งกามมิจฉาจารย์ให้ผล เหล่านี้โทษแห่งกายทุจริต

ผู้ใดเว้นเสียได้จากปาณาติบาตและขอทานนาทาน กามมิจฉาจารย์ ผู้นั้นครั้นตายจากโลกนี้แล้ว จักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์จะเป็นผู้มีอายุยืน ปราศจากผู้เป็นเวร จะมีมิตรสหายมาก เพราะอานิสงส์กุศลวิบากแห่งการเว้นปาณาติบาตให้ผล และจะเป็นคนมั่งคั่งมีโภคทรัพย์มากมายและปราศจากอันตรายมีราชภัยเป็นต้น เพราะอานิสงส์ผลแห่งการเว้นจากขอทานนาทานอุปถัมภ์ ก็จะเป็นผู้มีรูปงามเป็นที่รักใคร่ของผู้ที่ได้พบเห็นเป็นต้น เพราะอานิสงส์ผลที่ตนเว้นจากกามมิจฉาจารย์ตามอุตทหนุน คุณเหล่านี้เป็นอานิสงส์แห่งกายสุจริต

ก็โทษแห่งวจีทุจริตและอานิสงส์แห่งวจีทุจริตนั้นเป็นฉนวน ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ผู้ใดกล่าวคำเท็จไม่จริง คำส่อเสียด คำหยาบคาย คำเพ้อเจ้อโพรยเสียซึ่งประโยชน์ ผู้ใดเสพและทำให้มากแล้วผู้นั้นจะเป็นไปเพื่อเกิดในอบาย ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเป็นที่รักใคร่ขบใจของมนุษย์และเทวดา พุดสิ่งใดก็จะมีคนเชื่อและนับถือ แม้จะพุดจริงก็หากให้เห็นเป็นเท็จไป มักจะมีผู้แกล้งใส่ความผิดให้ต่าง ๆ เทวดาและมนุษย์ย่อมรังเกียจเกลียดชัง และจะมีกลิ่นปากเหม็น เป็นอาทิ อันนี้เป็นโทษแห่งวจีทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น...

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๘ - ๓๔๐)

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงหลักธรรมคำสอนเรื่องทศมิตรธรรม ๑๐ ในตอนที่นางสุวรรณเกสรแสดงธรรม ทำให้ได้พบกับเทวัญอีกครั้ง ดังความว่า

...ข้าแต่พระองค์จอมขัตติย บุคคลผู้ใดในโลกนี้มาประพฤติธรรมความชอบในมารดาบิดาทั้งหลาย ๑ ในบุตรภรรยาทั้งหลาย ๑ ในหมู่ญาติและมิตรผู้มีไมตรีจิต ๑ ในพลาพหนะทั้งหลาย ๑ ในชนชาวบ้านและนิคม ๑ ในชนชาวยุทธประเทศและชนบท ๑ ในสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ๑ ในหมู่เนื้อและนกทั้งหลาย ๑ ในเทพดาผู้รักษาพระนคร ๑ ในหมู่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ๑ บุคคลผู้นั้น ครั้นประพฤติธรรมความชอบ ๑๐ อย่างดังนี้ไว้ได้แล้ว ย่อมจะเข้าไปถึงซึ่งสุคติโลกสวรรค์

เพราะเหตุนี้ พระมหाराช พระองค์จงบำเพ็ญทศมิตรธรรม ๑๐ อย่างนี้ไว้ให้ได้ เทพดาทั้งหลายทั้งอินทพรหม ได้ถึงแล้วซึ่งทิพย์สมบัติได้ด้วยกุศลวัตรที่ประพฤติธรรมความชอบไว้ อย่างนี้ พระมหाराชพระองค์จงอย่าได้ประมาทซึ่งสุจริตมิตรธรรมเลย ก็นรชนคนใดได้บำรุงเลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรมความชอบสรรพเทวดาในโลกนี้ มนุษย์และเทพดาทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญผู้เลี้ยงมารดาบิดานั้นทุกทิวาราตรี เมื่อผู้นั้นทำลายชีวิตอินทรีย์แต่โลกนี้แล้ว ก็จะไปบังเกิดในนรกโลกสวรรค์...

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๖๔)

ส่วนในเทวนคัมภีร์ไม่มีกล่าวถึงหลักธรรมคำสอนเรื่องทุจจริต ๓ สุจจริต ๓ และทศมิตรธรรมดังกล่าว ตอนท้ายเมื่อเทวันให้ศีล ๕ แล้ว กวีได้แทรกคำสอนเรื่องทวารธรรมคือหิริโอตตปปะอย่างสั้น ๆ เท่านั้น ดังความว่า

...๑ ดูก่อนยักขา	ทวารธรรมา	ไซว่าอันไกล	
คือตนหิริโอ	อย่าโวเวไป	กลัวบาปจึงได้	ละอายจงพลัน
๑ กลัวบาปอยู่แล้ว	อย่าได้สอดแคแล้ว	เป็นทางไปสวรรค์	
ให้กลัวละอาย	เหน้อยหน่วยผายผัน	อยู่ในทวารธรรม	เท่านั้นแลหนา
๑ หิริโอตปะ	จักเป็นตบะ	เดชหนักหนา	
ปฐิสาลโลก	ทวารธรรมา	พระจึงพรรณนา	จบจะเร...

(เจ้าเทวันสมุต ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย หน้า ๑๒๑ - ๑๒๒)

จะเห็นได้ว่าหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏทั้งเทวันธชาดกและเทวนคัมภีร์คือเรื่องศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลพื้นฐานสำหรับทุกคน (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๓๙๕) โดยเฉพาะเทวนคัมภีร์กวีให้ความสำคัญบรรยายถึงหลักธรรมคำสอนเรื่องศีล ๕ อย่างละเอียด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเป็นศีลที่ชาวบ้านชาววัดคุ้นเคยรู้จักกันดี ส่วนหลักธรรมเรื่องทุจจริต ๓ สุจจริต ๓ และทศมิตรธรรม ๑๐ มีปรากฏเฉพาะในเทวันธชาดก ส่วนเทวนคัมภีร์ได้กล่าวถึงเรื่องหิริ โอตตปปะ การละอายและเกรงกลัวต่อบาปหรือการทำผิดอย่างสั้น ๆ

การศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบของเทวันธชาดกและเทวนคัมภีร์สรุปได้ว่านิทานทั้งสองเรื่องมีรูปแบบการนำเสนออย่างเดียวกัน กล่าวคือ มีส่วนต้นเรื่อง ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนลงท้ายเรื่อง แต่มีธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์แตกต่างกันตามองค์ประกอบของประเภทวรรณกรรมและวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ที่ต่างกัน เทวันธชาดกมีองค์ประกอบของเรื่องอย่างชาดกในนิบาตแต่ไม่เคร่งครัด โดยประกอบไปด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธาน ทำให้เทวันธชาดกมีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้อ่านผู้ฟังเลื่อมใสศรัทธาว่าเป็นพุทธประวัติ หรือเรื่องราวในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอดคล้องกับประเภทวรรณกรรมที่เป็นนิทานชาดก ซึ่งเป็นนิทานศาสนาหรือนิทานคำสอน ส่วนเทวนคัมภีร์นั้นนำเสนอเนื้อเรื่องตามธรรมเนียมนิยมของการประพันธ์กลอนสวด องค์ประกอบของเรื่องนิยมประกอบไปด้วยบทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ อธิวิพากษ์ของกวี บรรยายเรื่อง เนื้อเรื่อง และอวสานบท อันเป็นวัฒนธรรมตามประเพณีการสวดอ่านวรรณกรรมในอดีต

ด้านโครงเรื่องนิทานทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องอย่างเดียวกัน แตกต่างกันที่รายละเอียดของเนื้อเรื่อง เช่น ชื่อตัวละคร ลักษณะตัวละคร เหตุการณ์ที่แตกต่างกัน และเมื่อนำโครงเรื่อง เหตุการณ์ หรือการลำดับเนื้อเรื่องของเทวันธชาดกและเทวนคัมภีร์มาเปรียบเทียบกับดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นบ้านหรือแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง (The Types of the Folktales) ของแอนตี อาร์น (Antti Aarne) และสติธ ทอมป์สัน (Stith Thompson) พบว่า เหตุการณ์และการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องเทวันธชาดกและเทวนคัมภีร์บางตอนคล้ายกับแบบเรื่องบางแบบเรื่องในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง ได้แก่ ตอนตัวละครเอกชายและน้องสาวหนีออกจากเมือง พระอินทร์ช่วยต่อศึระมะม้า และตัวละครเอกชายถูกน้องสาวและน้องเขยลวงให้ทำงานยากเพื่อจะฆ่า คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๓๑๕ น้องสาวทรยศ ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองอินเดีย ตอนตัวละครเอกชายเดินทางพบฤๅษี ฤๅษีบอกทางไปหาเจ้าหญิง ตัวละครเอกชายและเจ้าหญิงสื่อสารกันด้วยภาษาสัญลักษณ์ คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๕๑๖ A ภาษาสัญลักษณ์ของเจ้าหญิง และตอนตัวละครเอกหญิงถูกตัวโกงทำร้ายและตัวโกงสวมรอยเป็นตัวละครเอกหญิงเข้าวัง คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๔๐๓ เจ้าสาว

ดากับเจ้าสาวขาว แสดงให้เห็นถึงความเป็นสากลของโครงเรื่องเทวันธชาตกและเทวันคำกาพย์ที่มีลักษณะคล้ายกับความคิดในการสร้างนิทานของมนุษย์ที่อยู่กันคนละซีกโลก

ด้านตัวละครทั้งสองเรื่องส่วนใหญ่มีตัวละครที่เหมือนหรือคล้ายกันมากที่สุด โดยอาจมีรายละเอียดตัวละครต่างกันบางประการ เช่น ชื่อ รูปลักษณ์ ลักษณะและพฤติกรรมต่างกันบ้าง แต่ยังคงมีบทบาทต่อเนื้อเรื่องเหมือนกัน นอกจากนี้ยังมีตัวละครที่ต่างกัน ซึ่งมีทั้งตัวละครที่มีในตัวบทต้นทางแต่ไม่มีในตัวบทปลายทาง และตัวละครที่มีในตัวบทปลายทางแต่ไม่มีในตัวบทต้นทาง ซึ่งต่างมีความสำคัญและช่วยเสริมให้เนื้อเรื่องของนิทานประเภทนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ สมเหตุสมผล และมีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น

ด้านบทสนทนาของทั้งสองเรื่องส่วนใหญ่เป็นบทสนทนาที่คงเดิม ปรากฏในเนื้อเรื่องช่วงตอนเดียวกัน เป็นบทสนทนาที่มีเนื้อหาทำนองเดียวกัน กวีอาจปรับเปลี่ยนถ้อยคำภาษาแตกต่างกันไปบ้าง อาจลดหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของบทสนทนาสร้างอรรถรสให้เนื้อเรื่อง นอกจากนี้ยังมีบทสนทนาที่ต่างกันซึ่งมีความสมเหตุสมผลและสัมพันธ์กับรายละเอียดเนื้อเรื่องที่มีการดัดแปลงให้แตกต่างกันด้วย

ด้านฉากและบรรยากาศพบว่าทั้งสองเรื่องมีฉากและบรรยากาศคงเดิมตามฉบับต้นเรื่อง แตกต่างที่การพรรณนาฉากและบรรยากาศในเทวันคำกาพย์จะมีการพรรณนาละเอียดกว่า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะขนบของการประพันธ์นิทานคำกาพย์หรือกลอนสวดที่นิยมพรรณนาฉากและบรรยากาศ โดยเฉพาะเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร

ด้านหลักธรรมคำสอนพบว่าเทวันธชาตกสอดแทรกหลักธรรมคำสอนไว้ในเนื้อเรื่องนิทานมากกว่าเทวันคำกาพย์ หลักธรรมคำสอนที่พบในเทวันธชาตก ได้แก่ ศีล ๕ ทุจจริต ๓ สุจจริต ๓ และทศมิตรธรรม ๑๐ ส่วนหลักธรรมคำสอนที่พบในเทวันคำกาพย์ ได้แก่ ศีล ๕ และมีการกล่าวถึงทริโอดัปปะสัน ๗ นิทานทั้งสองเรื่องนำเสนอหลักธรรมเรื่องศีล ๕ ตรงกัน โดยเฉพาะเทวันคำกาพย์ให้ความสำคัญบรรยายถึงศีล ๕ อย่างละเอียด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกวีเห็นว่าศีล ๕ เป็นศีลขั้นพื้นฐานที่ชาวบ้านชาววัดผู้อ่านผู้ฟังนิทานรู้จักกันดีและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต ส่วนเทวันธชาตกให้ความสำคัญบรรยายถึงตุจจริต ๓ และสุจจริต ๓ อย่างละเอียด นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องทศมิตรธรรม ๑๐ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นหลักธรรมที่ยึดถือปฏิบัติและเป็นที่ยึดมั่นกันดีของชาวบ้านชาววัดในอดีตอีกด้วย

บทที่ ๔

วิธีการดัดแปลงเทวณิชาตเป็นเทวณิชาตภาพ

การดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรม (Literary adaptation) หมายถึงการแปลงงานวรรณกรรมประเภทหนึ่งให้เป็นอีกประเภทหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๖๑, หน้า ๖) การเปลี่ยนจากงานศิลปะรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งหรือการปรับเปลี่ยนจากสื่อหนึ่งไปสู่อีกสื่ออื่น ๆ ให้เหมาะสมกับบริบทหรือเงื่อนไข (วิศปัติย์ ชัยช่วย, ๒๕๕๗, หน้า ๑๓๔) อาจเป็นการเคลื่อนย้ายเรื่องราวไปยังอีกสื่อหนึ่ง หรือเปลี่ยนแปลงประเภทไป เป็นการใช้วัตถุดิบเดิมในการเล่าเรื่องโดยปรับเปลี่ยน ตัด แต่งเติม หรือถอดความเรื่องสั้น ๆ ออกมาแต่ยังคงเป็นเรื่องเดิมอยู่ ไม่ใช่การคิดค้นเรื่องใหม่ โดยยังคงความสัมพันธ์กับโครงเรื่องเดิมไว้ แล้วนำเสนอในรูปแบบอื่นบนสื่อต่าง ๆ ที่ต้องการ (Linda Hutcheon, ๒๐๐๖, หน้า ๓ – ๔ อ้างถึงใน ชญานิศ นาศิริรักษ์, ๒๕๕๖, หน้า ๒๖)

การดัดแปลงวรรณกรรมมีหลายลักษณะ เช่น การดัดแปลงรูปแบบคำประพันธ์ การดัดแปลงเนื้อหา โดยอาจรักษาโครงเรื่องไว้แต่เปลี่ยนรายละเอียดของตัวละคร เหตุการณ์ อาจดัดแปลงวรรณกรรมทั้งเรื่องหรือเลือกเพียงบางส่วนของเรื่องมาดัดแปลงก็ได้ (ราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๖๑, หน้า ๖) นับเป็นวิธีการสร้างสรรค์งานรูปแบบหนึ่งสู่อีกรูปแบบหนึ่งโดยอาจเกิดจากการเติม ขยายหรือเพิ่ม การตัดหรือทอน หรือการสลบลำดับฉาก นาฏการ ตัวละคร สถานที่และบทสนทนา (วิชยุตม์ ปุชิตากร, ๒๕๕๖, หน้า ๓๘) ส่วนรินฤทัย สัจจพันธุ์ กล่าวถึงการดัดแปลงโดยเรียกว่าการแปรรูปวรรณกรรมไว้ในบทนำหนังสือชุดการแปรรูปวรรณกรรม ของ จักรกฤษณ์ ดวงพิตรา (๒๕๕๘, หน้า (๓)) ว่าคุณลักษณะเด่นของการแปรรูปหรือการดัดแปลงวรรณกรรมคือการจับหัวใจของวรรณกรรมที่เป็นตัวบทต้นทางให้ได้ จากนั้นมีการตัด เติม เสริม ต่อ ย้าย ยุบ ย่อ ขยาย สลับ แปลง และเปลี่ยนส่วนที่เป็นเนื้อหารายละเอียดในตัวเรื่อง อันเป็นวิธีการทางวรรณศิลป์ผ่านกระบวนการคิดสร้างสรรค์ของผู้ดัดแปลงหรือแปรรูปวรรณกรรม

จากการศึกษาเทวณิชาตภาพพบว่าแม้เทวณิชาตภาพจะเป็นนิทานที่มีที่มาจากเทวณิชาต แต่เมื่อกวินาชาตซึ่งเป็นนิทานศาสนาขาดดัดแปลงเป็นนิทานคำกาพย์หรือนิทานพื้นบ้านสำหรับการสวดอ่านนั้น กวีก็ได้มีการดัดแปลงรายละเอียดของตัวบทต้นทางด้วยวิธีการต่าง ๆ สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องการดัดแปลงวรรณกรรม ได้แก่ มีการเปลี่ยนรายละเอียด การเพิ่มรายละเอียด การตัดรายละเอียด การสลบที่เหตุการณ์ การผนวกเรื่อง และการอ้างอิง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. การเปลี่ยนรายละเอียด (changing detail) คือ การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วนให้แตกต่างไปจากนิทานสำนวนเดิม

การศึกษาดัดแปลงเทวณิชาตเป็นเทวณิชาตภาพพบว่ากวีใช้วิธีการเปลี่ยนรายละเอียดมากที่สุด โดยกวีได้เปลี่ยนรายละเอียดทั้งตัวละคร เหตุการณ์ และหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๑ เปลี่ยนรายละเอียดตัวละคร

เทวณิชาตภาพมีการเปลี่ยนรายละเอียดตัวละคร ทั้งการเปลี่ยนชื่อ การเปลี่ยนลักษณะ และพฤติกรรมของตัวละครให้แตกต่างไปจากนิทานต้นเรื่อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๑.๑ เปลี่ยนชื่อตัวละคร

ชื่อตัวละครในเทวนิชาดกเมื่อถูกนำมาสร้างสรรค์ใหม่ในรูปแบบนิทานคำกาศหรือกลอนสวดเพื่อใช้สวดอ่านและฟังกันในหมู่ชาวบ้าน กวีได้มีการเปลี่ยนรายละเอียดของชื่อตัวละคร ทั้งเปลี่ยนชื่อให้คล้ายหรือยังมีร่องรอยของชื่อเดิม และเปลี่ยนแบบไม่มีเค้าร่องรอยของชื่อเดิม เพื่อให้ชาวบ้านจดจำและออกเสียงได้ง่าย เช่น

เปลี่ยนชื่อให้คล้ายหรือยังมีร่องรอยของชื่อเดิม

ชื่อในเทวนิชาดก	ชื่อในเทวนิคาภพ
จันทนเทวี	จันทร
สุวรรณเกสร	เกสรสุวรรณ
สหัสสละ	หัสบดี
สาครกุมาร	สมุทรกุมาร
มหาราชสีห์	ม้าสิงห

จะเห็นได้ว่ากวีเปลี่ยนชื่อตัวละครของนิทานต้นเรื่องเป็นชื่อใหม่ที่ยังคงมีเสียงตลอดทั้งความหมายที่ยังคงเดิมหรือคล้ายเดิม

เปลี่ยนชื่อแบบไม่มีเค้าร่องรอยของชื่อเดิม เช่น

ชื่อในเทวนิชาดก	ชื่อในเทวนิคาภพ
ท้าวกาสิกราช	ท้าวพรหมทัต
นางวิมล	นางมณีกินรา
ยักษ์สัจพันธ์	ยักษ์โกลา
นางยักษ์อสุรินทา	นางยักษ์มุกขัง

จะเห็นได้ว่ากวีเปลี่ยนชื่อตัวละครให้แตกต่างไปจากนิทานต้นเรื่อง โดยชื่อที่เปลี่ยนใหม่นั้นเป็นชื่อที่ผู้อ่านผู้ฟังคุ้นเคยมากกว่าชื่อในนิทานต้นเรื่อง อีกทั้งยังมีจำนวนคำที่สั้นกว่า ซึ่งน่าจะทำให้ผู้อ่านผู้ฟังจำชื่อตัวละครได้ง่าย

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนคำสรรพนามเรียกขานตัวละครเอกชายจาก “พระโพธิสัตว์” ที่ใช้เรียกตัวละครเอกชายในเทวนิชาดกเป็น “พระภูวนัย” “พระราชา” “ภูธร” “ภูมิ” “พระพันปี” “เจ้าจอมไตร” “พระจอมขวัญ” “พระโคมยง” “พระภูบาล” “ทรงธรรม” “ท้าวไท” “ภูวนัย” เป็นต้น เมื่อกล่าวถึงตัวละครเอกชายในเทวนิคาภพซึ่งเป็นลักษณะคำสรรพนามที่นิยมใช้เรียกขานตัวละครเอกชายในนิทานพื้นบ้านด้วย

๑.๑.๒ เปลี่ยนลักษณะและพฤติกรรมตัวละคร

เมื่อกวีดัดแปลงเทวนิชาดกเป็นเทวนิคาภพ กวีได้เปลี่ยนลักษณะและพฤติกรรมตัวละครด้วย โดยกวีได้เปลี่ยนลักษณะของตัวโงงจากนางยักษ์เป็นนางकुลา เปลี่ยนประวัติความเป็นมาของตัวละคร เปลี่ยนบทบาทและพฤติกรรมของตัวละคร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เปลี่ยนตัวโงงจากนางยักษ์เป็นนางकुลา

ตัวละครตัวโงงในเทวนิชาดกคือนางยักษ์ที่มีงมมากด้วยราคะ เที้ยวแสวงหาสามีไปในป่าใหญ่ เมื่อนางเดินมาถึงต้นไทรที่นางสุวรรณเกสรานั่งรอเทวนิชาดกขบวนทัพมารับ นางก็ไปดวงถามความเป็นมาจนทราบความ จากนั้นนางจึงอุบายทำร้ายแล้วแปลงกายเป็นนางสุวรรณเกสร่าเพื่อจะได้เข้าไปเป็นมเหสีของเทวนิชาดก ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

คราวนั้น มียักษ์นิรตนหนึ่งมีมากด้วยราคะฤๅติ เทียวแสวงหาสามีไปในป่าใหญ่ เดินมาถึง ต้นไทรนั้นแล้วหยุดพักอาศัยอยู่ใต้ต้นไทร ได้เห็นพระนางสุวรรณเกสรานั่งอยู่ที่คาคบไม้จึงถามว่า นั่นคือใคร พระราชธิดาได้ฟังนางยักษ์นิรตนสำคัญว่าเป็นหญิงมนุษย์ จึงตอบว่า เราเชื่อว่าสุวรรณ เกสรเทวี เหตุไรท่านจึงมาอยู่ ณ ที่นี้ เรามากับพระเทวันธราชาภัสตาของเรา แล้วพระนางเล่า ความหลังตั้งแต่ต้นให้ยักษ์นิรตน ฟัง ๆ แล้วจึงคิดว่า เราจักฆ่านางเทวีผู้นี้เสียแล้วนฤมิตรรูปของเราให้ เหมือนนางเทวีไปอยู่ร่วมราคะฤๅติกับพระเทวันธราชา อาตมาจักได้เป็นมเหสีมีอิสริยกว่านางกิตติ นางยักษ์นิรตนคิดแล้วจึงขึ้นไปบนต้นไทร ได้ทุบถองโบายตีปริภาชตัดพ้อว่า ไฉนเจ้าจึงมาแย่งเอาผิวเรา นางสุวรรณเกสรเทวีถูกยักษ์นิรตนประหารตีตำว่าเสวยทุกขเวทนากรรมแสงให้ได้รับร้องขอโทษแล้วสลบ ลง นางยักษ์นิรตนสำคัญว่านางเทวีถึงกาลละแล้วจึงลากไปทิ้งเสียในคองคา นางยักษ์ก็กลับมาอนฤมิตรกาย ให้เหมือนพระเทวินั่งอยู่ที่ต้นไทร

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๖ - ๓๕๗)

ในเทวันธชาดกอธิบายเหตุที่นางสุวรรณเกสรากุณนางยักษ์นิรตนทำร้ายตนนี้ไว้ด้วยว่าเป็นเพราะชาติ ก่อนนางสุวรรณเกสราก่อเป็นธิดาเศรษฐีชื่อนางอมิตตกุมารี และนางเป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์นามว่า ชฎิลเศรษฐี ครั้นชฎิลเศรษฐีเห็นโทษในฆราวาสจึงไปบรรพชาเป็นดาบสในป่า นางอมิตตาก็นำภัตตาหาร ไปถวายเป็นนิตย์ วันหนึ่งนางเห็นกนิรตนหนึ่งนำภัตตาหารมาถวายและพระดาบสปราศรัยด้วย นางเข้าใจ ผิดเกิดความริษยาเข้าไปตบตีตำว่านางกนิรตนนั้นแล้วขับไล่ไป ทำให้นางกนิรตนทุกขเวทนา ด้วยเศษกรรมนั้น ทำให้นางสุวรรณเกสรากุณนางยักษ์นิรตนตบตีแล้วโยนทิ้งน้ำ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ในที่นี้มีคำถามเข้ามาว่า นางสุวรรณเกสรเทวีเหตุไรจึงต้องถูกนางยักษ์นิรตนตบตีตำว่า มีคำ วิสัชนาแล้วว่าในชาติก่อนนางสุวรรณเกสรได้ทำอกุศลกรรม นางจึงได้ถูกนางยักษ์นิรตนประหารตำว่า แท้จริงในชาติปางก่อนนางสุวรรณเกสรานั้น ได้เกิดเป็นธิดาเศรษฐีมีนามว่าอมิตตกุมารี ๆ นั้นได้ เป็นภรรยาแห่งพระโพธิสัตว์นามว่าชฎิลเศรษฐี ๆ นั้นครั้นอยู่นานมาเห็นโทษในฆราวาส ได้ไป บรรพชาเป็นดาบสอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง จึงนางอมิตตากรรยาเก่าเวลาเช้า ๆ นำเอาถาดใส่ภัตรไป ถวายพระโพธิสัตว์ ทำวัตรปรนนิบัติแล้วถึงเวลาเย็นก็กลับบ้านเป็นนิตย์ทุกวัน

ณ สมัยนั้น กนิรตนหนึ่งเที่ยวไปได้พบพระดาบส จึงประณตกราบไหว้บาทุยกูลแล้วนั่ง อยู่ ฝ่ายนางอมิตตากุมารีนำเอาถาดใส่อาหารไปถวายพระดาบส เห็นกนิรตนนั่งอยู่ใกล้ก็แต่ในใจ ว่า พระดาบสองค์นี้เดิมทีบอกเราว่าเห็นโทษทางฆราวาสจะขอบรรพชา ครั้นบรรพชาแล้วเราก็มา ทำการปรนนิบัติอยู่ทุกวัน ๆ พระดาบสนั้นหาพูดจาปราศรัยแก่เราไม่ บัดนี้ได้ทำการปราศรัยกับ กนิรตน พระฤษีนี้จักทำภาวณาและรักษาศีลอย่างไรได้ นางมากไปด้วยริษยาตรงเข้าจับกนิรตน ประหารตบตีตำว่าต่าง ๆ แล้วนางก็ขับไล่ให้กนิรตนนั้นไปเสียจากที่นั้น กนิรตนนั้นถึงทุกขเวทนา ลำบากกาย เลยหนีไปหากลับมาอีกไม่ ส่วนนางอมิตตากุมารีได้มาเกิดเป็นราชธิดานามว่าสุวรรณ เกสร เศษกรรมนั้นตามมาให้ผล ยักษ์นิรตนจึงคร่ำประหารตบตีให้ถึงภาวะสลบไป แล้วได้ลากโยน น้ำเสียด้วยประการฉะนี้แล

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๗)

ในเทวันธชาดกไม่ได้กล่าวถึงรูปลักษณะของนางยักษ์นิรตน กล่าวถึงเพียงว่านางมีมากในกาม และเหตุ ที่นางทำร้ายตนนางสุวรรณเกสรานั้นว่าเป็นเพราะกรรมในอดีตชาติที่นางยักษ์นิรตนเกิดเป็นนางกนิรตนและถูก นางอมิตตาซึ่งคือนางสุวรรณเกสรามาเมื่ออดีตชาติทำร้าย

ส่วนในเทวนาคำพยางค์ก็เปลี่ยนตัวโงงจากนางยักขินีมักมากในกามเป็นนางकुลาหรือนางकुลา คำว่า “กุลา” เป็นคำภาษาพม่า แปลว่า คนต่างถิ่น เดิมหมายถึง พวกแขกบังคลา (บังคลาเทศในปัจจุบัน) ต่อมาเมื่อชาวอีสานในอดีตเห็นพวกไทยใหญ่หรือเงี้ยวรูปร่างสูงใหญ่รูปร่างงามเกวชายาวปลายบาน โปกศัระษะ ทรงสูงเข้ามาค้าขายก็เลยเข้าใจผิด คิดว่าเป็นพวกเดียวกับพวกแขกบังคลา จึงเรียกพวกไทยใหญ่หรือเงี้ยวว่ากุลา ต่อมาเมื่อเห็นพวกแขกขาว เช่นมาจากอาฟกานิสถาน อิหร่าน ฯลฯ ก็เลยเรียกว่าพวกกุลาขาว และเรียกพวกมาจากบังคลาเทศจากอินเดียและจากพม่าว่า กุลาดำ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร , ๒๕๕๖, ออนไลน์) ส่วนพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๖, หน้า ๑๓๗) ให้ความหมายว่า ชนชาติตองซู้ (ตองซู่) และไทใหญ่, กุหล่า หรือ कुลา ก็ว่า ในภาษาถิ่น – พายัพ หมายถึง คำที่ใช้เรียกชนต่างประเทศ เช่น เรียกชนชาติฝรั่ง ว่า กุลาขาว, เรียกชนชาติแขก ว่า กุลาดำ

นางकुลาหรือนางकुลาในนิทานพื้นบ้านมักเป็นหญิงชาวป่า บ้างว่าเหมือนเงาะหรือคนป่าพวกหนึ่ง รูปร่างต่ำเตี้ย ตัวดำ ผมหยิกยุ่ง หน้าตาอัปลักษณ์ กิริยามารยาทไม่ดี มักใหญ่ใฝ่สูง ไม่รู้จักบุญคุณคน ดังเช่น นางकुลาในเรื่อง*โสนน้อยเรือนงาม* ดังความว่า

จะกล่าวถึงกุลา	เนาวิเคทานอกกรุงศรี
พ่อแม่มีชัยวี	ก็อยู่เดียวเปลี่ยวเอย
รูปร่างดำกำยำ	ผิวเนื้อคล้ำดำนักษะ
เหมือนเงาะในพนา	ผมสั้นหยิกยุ่งยั้งครัน
แรกรุ่นกำดัดสาว	หัวทุยยาวยั้งแข็งขัน
เก็บพินชายทุกวัน	พอได้เลี้ยงอาตมา
วันหนึ่งมาปะโพรง	โง้งโคงมองเห็นมัจฉา
ล้วงมือจะจับปลา	งูเห่าขบตายในไพร
ครั้งนั้นนางโฉมยง	นอนอยู่ดงในป่าใหญ่
แจ่มแจ้งอโณทัย	โสนน้อยพลิกอินทรี
ค่อยอย่างดำเนินาฏ	หวาดวิญญูมารศรี
อินจันทม่วงมันมี	เก็บเสวยต่างอาหาร

...

เหลือบเห็นนางกุลา	มรณาในไพรสัณฑ์
สองโลมาซัน	พระกายสั่นระริกัว
แข็งขึ้นหลุทัย	นางทรมวยพิศท้าวตัว
รูปร่างนั้นน่ากลัว	ผิวเนื้อดำเหมือนหมึกทา
จำเราจะช่วยชีพ	ให้คืนชนม์จากสังขาร์
เด็ดใบบัวตักคอง	หยิบแท่งยาแช่ทันที
จึงอมพ่นลงพลัน	กุลานั้นฟื้นสมประดี
ลืมนตาเห็นเทวี	ลุกขึ้นกราบกับบาทา...

(โสนน้อยเรือนงาม เล่ม ๒, ม.ป.ป., หน้า ๔ - ๖)

นอกจากนี้ในกลอนสวดเรื่อง*นางอึ่งทอง*ยังมีพวกแขกกุลาซึ่งเป็นข้าทาสที่นางกาลเทวีส่งไปหลวงฆ่า นางศรีมณฑาหรือนางอึ่งทองด้วย ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นกุลา ใช้ใบเกตรา เถิงพระบุรี
 มันจึงคว่ำมือ นางนาถเทวี เมื่อเถิงกาลี ขึ้นจากเกตรา...
 (นางอึ่งทอง เลขที่ ๑๖๘)

เมื่อนางศรีมณฑาคร่ำครวญถึงท้าวสนนุราชผู้เป็นสวามีแขกกุลาเหล่านี้ก็ทำร้ายนาง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความดุร้าย น่ากลัว ของพวกกุลาด้วย ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

๑ ทั้งแขกกุลา ได้ยินมณฑา ร้องไห้หาผ้า
 มันเอาดาบสับ ปมิได้เกรงกลัว ตัวสั้นอยู่ร่ำๆ กลิ้งเกลือกกลางดิน
 (นางอึ่งทอง เลขที่ ๑๖๘)

สำหรับนางคุลาในเทวีนคำกาพย์นั้นเป็นหญิงม่ายชาวป่าที่สามีซึ่งเป็นเงาะเพิ่งเสียชีวิตไป นางจึงระเห่เร่ร่อนไปทั่ว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

...๑ จะกล่าวถึงอีคุลาป่า ผัวมันมรณา
 คือว่าไอ้เงาะกลางไพร
 ๑ วันนั้นไอ้เงาะเที่ยวไป ดั้นดงหลงไป
 ไอ้เงาะก็ไม่กลับมา
 ๑ วันนั้นสายัณห์เวลา มีดมนมรคา
 มันมาให้หลงชมชาน
 ๑ จึงพบแรตรีัยสาธารณ์ มันเข้าทะยาน
 เข้าแทงเข้ากัดเงาะตาย
 ๑ อีคุลาคอยหาใจหาย วกเวียนวุ่นวาย
 ตะกายตะเกียกเรียกไป
 ๑ ดาวเดือนเลื่อนขึ้นแจ่มใส มันเที่ยวหาไป
 บัดใจไปสบพบเห็น
 ๑ นอนตายหงายแขนแอนแอน คิดว่าผัวเป็น
 มันเห็นวังเข้ายึดมือ
 ๑ เป็นไรจึงไม่หืดหือ เอ๊ะไอ้พ่อกระสือ
 โกรธหรือจึงไม่กอดคอ
 ๑ หรือเอ็งได้เมียกระมังหนอ จึงไม่ขง้อ
 จรจ่อไม่พอใจเรา
 ๑ มันจึงลูปคลำขยำเป่า ปะสำคัญเข้า
 จึงเอามือคลำขยำดู
 ๑ เป็นไรเลือดไหลพรั่งพรู เผ้าผมดมดู
 หัวหูเป็นเลือดหลังไหล
 ๑ มันจึงเอามือซัดไป ยื้อชักผลักไส
 ไม่หวาดไม่ไหววางลง
 ๑ มันรู้ว่าตายมันคง ไอ้พ่อเงาะดง
 ย่องหย่งหลงตายวายปราณ...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๔๕ - ๔๖)

เหตุการณ์ตอนนี้เป็นตอนที่นางศุลาออกตามหาเจ้าเงาะ เมื่อนางพบเจ้าเงาะ “นอนตายหงาย
แขนแอ่นเอน” หัวหู “เลือดไหลพรังพรู” และเมื่อนางจะเข้าไป “ลูบคลำขยำเป่า” เจ้าเงาะก็ไม่ไหวติง
นางก็ยังไม่รู้ว่าเจ้าเงาะเสียชีวิตแล้ว

นางศุลารูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ และมีกิริยาชวนขบขัน ดังความว่า

...๑ ไม่รู้ว่าอีคุลา	ทำมายาพระสงฆ์
ขัดแค้นเคืองพระทัย	ว่าเป็นไฉนนะเทวี
๑ ท้าวเปิดภูเขาออก	หน้าตาหลอกดั่งว่าผี
อนิจจาเจ้าเทวี	ผิดท่วงทีแต่ก่อนไป
๑ นवलนางรูปร่างดี	ด้ามิดหมีพี่สงฆ์
กลับกลายเป็นสูญไป	เหตุเป็นไฉนนะอกอา
๑ อีเจ้ากรรมทำร้ายให้	ว่าท้าวไทไม่เสนาหา
ทิ้งเมียเสียกลางป่า	อยู่พฤษาแต่คนเดียว
๑ น้องนี้มาเปล่าใจ	ไม่เห็นใครในไพร่เขียว
เสื่อสาธแตรงข้างเที่ยว	น้องเปล่าเปลี่ยวร้องรำไป
๑ ร้องให้ไปจนรุ่ง	หัวหูยุงรุงรังไป
เมียคิดถึงท้าวไท	น้ำตาไหลโซมพักตรา
๑ น้องนี้มากลิ่งเกลือก	จนตาเหลือกเหมือนยักษา
ซุ่มกโหลออกมา	ตมูกข้าจึงโคงไป
๑ แล้วแต่มาแผดต้อง	ถูกตัวน้องไม่พองใส
เจ็บข้าจึงคล้ำไป	เหมือนต่อไม้ตะโกนา...

(เทวีวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๕๘ - ๕๙)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่านางศุลา มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ อีกทั้งยังมีกิริยาทำทางและการพูดจา
ที่ตลกขบขัน เมื่อมีคนเห็นนางต่างก็ตกใจ “หน้าตาหลอกดั่งว่าผี” รวมทั้งยังมีผิว “ด้ามิดหมี” ซึ่งนางก็
เฉลียวใจว่าเพราะเทวีวันทิ้งให้นางอยู่กลางป่าที่น้ำกล้วคนเดียว นางจึงร้องให้จน “หัวหูยุงรุงรัง” นอนกลิ้ง
เกลือกกับพื้นจน “ตาเหลือกเหมือนยักษา” “ซุ่มกโหล” จนทำให้ “ตมูกโคง” ซึ่งน่าจะหมายถึงจมูก
ใหญ่โต หรืออาจเป็นการแฝงนัย (irony) ว่าจมูกแบน อีกทั้งแต่ดั่งแผดเผาผิวนางจนไม่พองใส “คล้ำไป
เหมือนต่อไม้ตะโก”

เมื่อนางศุลาเข้ามาอยู่ในวังแล้ว นางก็แสดงกิริยาตะกละตะกลาม บริโภคอาหารมากมาย แลปลิ้น
เลียถ้วยชาม สร้างความขบขันให้เหล่าสาวใช้ ดังความว่า

...๑ สาวศรีจึงยกมา	ถวายนางศุลาตักกิน
มันกินหมดสิ้นไป	บัดเดียวใจได้สามชาม
๑ แล้วขอเติมอีกเล่า	มันกินเข้าไม่เข็ดขาม
มันแลปลิ้นเลียพลาม	ในถ้วยชามไม่เหลือหลอ
๑ สาวศรีเห็นกิริยา	เหลียวหน้ามาหัวร้องอ
อีคุลาว่าไม่พอ	มันซ้ำขออีกชามใหญ่
๑ แล้วมันทำเป็นว่า	เมื่อเรามากับท้าวไท
อดอยากลำบากใจ	เสวยผลไม้ทุกเวลา

๑ อุดมานานะท่านเอ๋ย	พบของเสวยวันนี้หนา
อย่าได้มานินทา	เราอดมาแต่ทางไกล
๑ วิเสทนางสาวศรี	ฟังคดีหายสงสัย
ของกินเพิ่มเติมไป	ยกเข้าให้นางคุลา...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๖๑)

นอกจากนี้ นางยังพยายามอาบน้ำ ชัดผิวพรรณ แต่งเนื้อแต่งตัวในแบบที่นางคิดว่างาม ดังความว่า

...๑ ส่วนว่านางคุลา	ใครเห็นหน้าก็ตกใจ
มันทาแป้งเข้าไว้	ดินสีฟอง ^๑ ใสขาวอย่างผี
๑ มันอาบน้ำทุกวัน	เอากระเบื้องนั้นขัดสี
จนเลือดนั้นไหลรี	นางสาวศรีเข้าขัดถู
๑ เอาใบลั่นเสื่อระ	ดินสีฟองปะส่องกระจุกดู
แลเห็นหน้าขาวอยู่	ที่นี้กุ่มามวาวแวว
๑ สาวศรีชวนกันว่า	นางพระยานกเค้าแมว
ทำตาอยู่บ้องแบ้ว	งามจริงแล้วชาวเราอา...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๖๓)

จากคำประพันธ์จะเห็นว่านางคุลาเอากระเบื้องมาขัดผิวจนเลือดไหล ทาดินสอพองและใบลั่นเสื่อจนหน้าขาวออกอย่างผี หน้าตาประหนึ่ง “นางพระยานกเค้าแมว” ทำตาบ้องแบ้วอย่างน่าขบขัน

เหตุที่นางเกสรสวรรค์ถูกนางคุลาทำร้ายนี้ในเทวีนคำกาศยอธิบายเหตุไว้ว่าเป็นเพราะอดีตชาตินางเกสรสวรรค์เคยพรากรุกกาทำให้มันพลัดพราและตายมาเกิดเป็นนางคุลา ผลกรรมนั้นทำให้นางจึงต้องถูกนางคุลาทำร้าย ดังความว่า

...๑ เมื่อเรากรรม	อรไทได้ทำ	กรรมก่อนมากมาย	
นางพรากรุกกา	เวทนาว่านวย	ให้มันพลัดพรา	ล้มตายหนักหนา
๑ กรรมนั้นมาเกิด	เอาชาติกำเนิด	เป็นอึคุลา	
ใจคอแข็งขัน	ล่าส้นกายา	หึ่งหวงริชยา	อยู่ป่าหิมพานต์...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๔๕)

การเปลี่ยนลักษณะตัวละครเป็นนางคุลา มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ และพฤติกรรมเช่นนี้ เป็นการเปลี่ยนรายละเอียดตัวละครที่ชาวบ้านชาววัดซึ่งเคยอ่านเคยฟังนิทานพื้นบ้านประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ คู่กันเคยกันดี อีกทั้งยังช่วยสร้างความตลกขบขันด้วย

เปลี่ยนประวัติความเป็นมาของตัวละคร

นางจันทน์เทวีในเทวีนธชาดกมีกลิ่นกายหอมเพราะอดีตชาติครั้งสมัยพระโกนาคมพุทธเจ้า นางจันทน์เทวีเกิดเป็นธิดาเศรษฐีให้ทาน รักษาศีล และเคยสร้างเจดีย์น้อยด้วยไม้จันทน์ บรรจุพระพุทธรูปทองคำไว้ในเจดีย์นั้น ดังความว่า

เกน อานิสเสน จึงมีคำถามว่าพระนางจันทน์เทวีมีกายนทรีย์หอมนั้นด้วยอานิสสงอะไร มีคำวิสรรณาแก้วว่าพระนางจันทน์เทวีมีกายนทรีย์หอมนั้น ด้วยอานิสสงที่ได้สร้างพระเจดีย์น้อยองค์หนึ่ง จริงอยู่ในกาลปางก่อนครั้งศาสนาพระโกนาคมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว มีธิดาเศรษฐีคน

^๑ สันนิษฐานว่าน่าจะคัดลอกผิด คงหมายถึง ดินสอพอง

หนึ่งบำเพ็ญกุศลมีทานและศีลเป็นต้น และมีศรัทธาสร้างพระเจดีย์น้อยด้วยไม้จันทร์องค์หนึ่งจึงเอาพระพุทธรูปทองคำองค์หนึ่งบรรจุไว้ในพระเจดีย์นั้น ครั้นสำเร็จแล้วก็ทำการฉลองเป็นการบูชาใหญ่ เศรษฐีธิดาทำกาลละแล้วได้มาเกิดเป็นพระนางจันทนเทวี ๆ จึงมีสร้อยอินทรีย์งามและกลิ่นหอมดังกลิ่นจันทน์ พระเทวันธกุมารกับพระนางจันทนเทวีเจริญรุ่งขึ้นตามลำดับทรงพระรูปงามเลิศดุจอรุณเทพดา

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๓ - ๓๒๔)

ส่วนนางจันทนในเทวันคำกาพย์มีกลิ่นกายหอมอย่างจวงจันทน์ เหตุเพราะในอดีตชาตินางเคยสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้จันทน์ ดังความว่า

๑ ถ้วนทศมาสแล้ว	ประสูติลูกแก้ว	งามเลิศเฉิดฉัน	
เป็นราชธิดา	ลัคนาใครจะทัน	พระญาติพร้อมกัน	ถวายนามฉายา
๑ ชื่อนางจันทน	ด้วยกลิ่นบังอร	ฟุ้งขจรไปมา	
หอมกลิ่นของนาง	อย่างจวงจันทน์ทา	เหตุตั้งนี้หนา	ถวายนามตามองค์
๑ เดชบุญนาง	แต่ชาติก่อนสร้าง	ได้สร้างกุศล	
ด้วยความปราศหนา	ตั้งวิญญาตรง	สร้างรูปพุทธองค์	ทรงไตรไม้จันทน์

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๙ - ๑๐)

กวีเปลี่ยนเหตุที่น้องสาวพระเอกมีกลิ่นกายหอมจากในชาดกที่เป็นเพราะอานิสงส์ที่นางเคยให้ทาน รักษาศีล สร้างเจดีย์ไม้จันทน์ บรรจุพระพุทธรูปทองคำไว้ในเจดีย์ ซึ่งมีรายละเอียดการประกอบกรรมดีหลายอย่าง มาเป็นให้เป็นอานิสงส์ที่นางสร้างพระพุทธรูปไม้จันทน์เท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะต้องการให้จดจำได้ง่าย

เปลี่ยนบทบาทตัวละคร

ในเทวันธชาดก เมื่อเทวันธปราบนทกษัตริย์ได้และกลับคืนสู่บ้านเมืองแล้ว ม้าราชสีห์ก็ยังคงเป็นม้าคู่ใจของเทวันธและมีบทบาทในการดำเนินเรื่องต่อไป ดังความว่า

...พระโพธิสัตว์นั้น อันพระมารดาห้ามสักเท่าใดก็ไม่ฟัง จึงถวายบังคมลาพระมารดาแล้วตรัสสั่งอำมาตย์ว่า ท่านทั้งหลายจงช่วยกันรักษาพระนครของเราไว้ เราจักไปไม่ช้าก็ จะกลับมาตรัสแล้วจึงเสด็จขึ้นสู่หลังม้าเสด็จออกจากพระนคร...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๔๘)

เหตุการณ์นี้เป็นตอนที่เทวันธเลือกคู่ไม่ได้จึงขี่ม้าราชสีห์ออกจากพระนครไปติดตามหาคู่ ส่วนในเทวันคำกาพย์เปลี่ยนรายละเอียดให้ม้าสิงหราชได้รับประทานชื่อว่า “อัสรังสี” ต่อมาม้าชราและตายไปเกิดบนสวรรค์ เหตุการณ์ตอนนี้กวีพรรณนางานมหรสพคราปลงศพม้าสิงหราชด้วย ดังความว่า

...๑ ส่วนม้าพาชี	ชื่ออัสรังสี	มีอิทธิฤทธิ์	
พระเถิงเมืองแล้ว	ม้าแก้วชรา	อายุสังขาร	ม้วยชาติไปสวรรค์
๑ จึงพระภูมิ	ปลงศพพาชี	มีงานประชัน	
ปรกไถ่นมยาน	หัวล้านชนกัน	ไต่ลวดกวัดกัน	เพลงสวรรค์นানা
๑ โขนหนังฆ้องกลอง	ระบำเทพทอง	กีก้องโกลา	
ที่งานเงินทอง	สิ่งของเสื่อผ้า	ไว้ศพอาชา	นานเถิงเจ็ดวัน...

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๕๐)

จะเห็นได้ว่ากวีผู้ประพันธ์เทวัญคำกาพย์ได้เปลี่ยนรายละเอียดตัวละครให้แตกต่างจากตัวละครในเทวัญชาดกซึ่งเป็นตัวบทต้นทาง มีทั้งเปลี่ยนลักษณะให้เป็นตัวละครที่คุ้นเคย มีรูปลักษณ์และพฤติกรรมที่ชวนตลกขบขัน เปลี่ยนประวัติความเป็นมาของตัวละครให้จดจำได้ง่ายขึ้น มีรายละเอียดลดน้อยลง และเปลี่ยนบทบาทตัวละครด้วยการยุติบทบาทในการดำเนินเรื่อง ซึ่งสร้างความสมจริงให้เนื้อเรื่องยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการสอนให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจถึงความไม่แน่นอน ไม่จีรัง ซึ่งเป็นสัจธรรมของชีวิตด้วย

๑.๒ เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์

เทวัญคำกาพย์มีการเปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ต่างไปจากเทวัญชาดก เช่น

เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนพระอินทร์ต่อศีรชะม้าและชูปชีวิต

เหตุการณ์ตอนที่ม้าพาสองกุมารหนียักษ์ไปในป่า ระหว่างที่สองกุมารซ่อนในโพรงไม้ ยักษ์ได้จับม้าหักศีรชะกิน เมื่อสองกุมารออกจากที่ซ่อน ทราบว่าม้าตายแล้วก็ร้องไห้คร่ำครวญ พระอินทร์จึงมาช่วยชูปชีวิตม้า ในเทวัญชาดกกล่าวว่าพระอินทร์ให้สองกุมารไปหาศีรชะม้าแต่หากหาไม่ได้ ถ้าพบซากสัตว์ใดที่ตายใหม่ ๆ ก็ให้ตัดศีรชะสัตว์นั้น สองกุมารพบราชสีห์ตายใหม่ ๆ จึงตัดศีรชะมาให้พระอินทร์ชูปชีวิต ดังความว่า

...ด้วยบุญญาภพของสองราชกุมารกุมาริ พิภพแห่งท้าวโกสีย์ก็แสดงอาการร้อนขึ้นทันใด ท้าวสหัสสนัยใคร่ครวญดูก็รู้เหตุสิ้น องค์อมรินทร์ทรงน้ำอมตวาริรดศีรชะอินทรีย์สองราชกุมารกุมาริ ๆ ได้พระสติคืนมาทอดพระเนตรเทวราชาพากันหมอบลงแทบบาทเทวราชา ๆ ตรัสถามสองราชกุมารกุมาริว่า มาแต่ไหนและเหตุไรจึงมาสลอบอยู่ ณ ที่นี้ สองราชกุมารกุมาริจึงทูลเล่าความแต่ต้นจนถึงยักษ์ตามมากินศีรชะม้าเสีย แล้วทูลว่า บัดนี้ข้าพเจ้ามีอาจะไปประเทศใดได้นำจักตายอยู่ที่นี้เอง

ท้าวเทวราชาตรัสประภาษว่า เราจักให้ชีวิตแก่ม้า ท่านจงพากันไปหาศีรชะม้ามาให้เรา ถ้าหากว่าท่านไปหาศีรชะม้าไม่ได้ พบกเลวระสัตว์ชนิดใดที่ตายใหม่ ๆ แล้วจงตัดเอาศีรชะสัตว์ชนิดนั้นมาให้เรา ๆ จะต่อให้ ราชกุมารกุมาริเที่ยวหาศีรชะม้านั้นไม่เห็น จึงเที่ยวไปในป่าพบราชสีห์ตัวหนึ่งตายใหม่ ๆ จึงตัดเอาศีรชะราชสีห์นั้นมาส่งให้ท้าวสักกะ ๆ จึงเอาศีรชะราชสีห์ต่อเข้ากับค่อม้า แล้วรดด้วยน้ำอมตวาริ ม้าก็กลับเป็นขึ้นมามีศีรชะเป็นราชสีห์มีกายเป็นม้า มีกำลังเดชานุภาพใหญ่ว่องไวกว่าเก่า สองราชกุมารกุมาริเห็นม้าเป็นขึ้นมาก็ดีใจ ได้หมอบลงแทบบาทเทวราชา...

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๑ - ๓๓๒)

ส่วนเหตุการณ์ตอนนี้ในเทวัญคำกาพย์ก็กล่าวว่พระอินทร์ให้สองกุมารไปหาศีรชะสัตว์อะไรก็ได้ที่ตายอยู่ในป่า สองกุมารพบสิงหราชตาย จึงตัดศีรชะมาให้พระอินทร์ชูปชีวิตม้า ดังความว่า

...๑ ศีรชะแห่งม้าปคง	ข้าแต่พระองค์
จงช่วยข้าด้วยเถิดรา	
๑ เมื่อนั้นจึงท้าวอินตรา	ตรัสบังคมมา
สองราชจงเที่ยวหาไป	
๑ ว่าพบสัตว์ตัวใด	ที่ว่าบรรลัย
ทรมวยเจ้าตัดเอามา	

๑ เอาแต่ศึรชะเถิดรา จะพบสบสัต์ว์หมู่ใด	ตามแต่บุญญา
๑ สองเจ้ากัมเกล้าบัดใจ บัดใจก็พบสิงหรา	สองราหาไป
๑ นอนขวางตายกลางมรรคา เทวามาเข้าตลใจ	ด้วยบุญสองรา
๑ สองเจ้าตัดเอาเศียรไป ปราศรัยให้แจ้งกิจจา	กัมเกล้ากราบไหว้
๑ โกลี่ย์มีความกรรรณา เอาต่อคอปาซี	ศึรชะสิงหรา
๑ จิงรินน้ำรดสามที ก็เป็นขึ้นมาทันใจ	บัตเดี่ยวพาซี
๑ หัวเป็นสิงหราไป ก็เป็นม้าอัสตร	ส่วนตัวนั้นไซร์
๑ ฤทธาไม่มาย่อหย่อน บ่ห่อนจะได้ขัดสน	เหาะเหินเดินจร
๑ แมตร้องก้องเวหาหน ดั้นดั้นไม่พ้นฤทธา...	เสื่อสีห์หนีชน

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๖๕ - ๖๖)

การต่อศึรชะมานี้ก็วินาจะจะได้เค้าความคิดและดัดแปลงรายละเอียดมาจากการต่อศึรชะพระคณศ หรือพระพิฆเนศที่ปรากฏใน*คัมภีร์คิวิปุราณ คัมภีร์กันทปุราณ* หรือเรื่องที่แพร่หลายในภาคใต้ของอินเดีย เรียกว่า*ปิลไลยาร์* เป็นต้น เช่น ใน*คัมภีร์คิวิปุราณ* รุทธสังหิตาที่ ๒ ส่วนที่ ๔ กุมารขันฑะ อธิบายที่ ๑๓ - ๒๐ (จिरพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ๒๕๕๒, หน้า ๕) กล่าวถึงการกำเนิดของพระคณศว่าเดิมเป็นโอรสนาง ปารวตีถูกพระศิวะใช้ตรีศูลตัดเศียร นางปารวตีพิโรธมาก เหล่าเทวดาเกรงว่านางจะทำให้ยุคประลัย เกิดขึ้น จึงมีความเห็นว่าจะต้องทำให้นางหายพิโรธ พระศิวะจึงบัญชาให้เหล่าเทวดาเดินทางไปทางทิศเหนือ เมื่อพบบุคคลแรกให้ตัดศึรชะของบุคคลนั้นมาสวมแทน ขณะเดินทางเหล่าเทวดาพบข้างงาเดียว จึงตัด ศึรชะข้างมาสวมแทนศึรชะโอรสของนางปารวตี

นอกจากนี้*คัมภีร์กันทปุราณ* (จिरพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ๒๕๕๒, หน้า ๖ - ๗) ก็กล่าวถึงกำเนิดของ พระคณศว่าพระปารวตีชยาพระศิวะขัดถูพระวรกายและทรงปั้นชายหนุ่มรูปงามจากเครื่องประทีองผิว พระปารวตีสั่งชายหนุ่มให้เฝ้าประตูห้ามผู้ใดเข้าไปตอนที่นางอาบน้ำ ขณะนั้นเองพระศิวะต้องการจะเข้าไปข้างใน ชายหนุ่มห้ามไว้จนเกิดต่อสู้กัน พระศิวะใช้ตรีศูลตัดศึรชะชายหนุ่มเสียชีวิต พระปารวตีเห็น ดั่งนั้นก็กรรแสง พระศิวะเห็นคชาสูร (อสูรข้าง) อยู่ที่นี่ จึงตัดเศียรคชาสูรไปสวมที่ร่างไร้ศึรชะของชาย หนุ่ม ชายหนุ่มฟื้นคืนชีพ พระศิวะจึงขนานนามให้ชายหนุ่มว่าคชานนหมายถึงหน้าข้าง

ส่วนเรื่องที่แพร่หลายในภาคใต้ของอินเดียเรียกว่า*ปิลไลยาร์* (จिरพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ๒๕๕๒, หน้า ๙) ก็ได้กล่าวถึงกำเนิดของพระคณศว่าขณะที่พระปารวตีกำลังสร้งน้ำ นางเกิดความอยากจะมีโอรส ทำให้เสโทปรากฏขึ้นบนพระองค์ พระองค์จึงลูบเสโททำให้มีเด็กน้อยปรากฏขึ้นในอุ้งพระหัตถ์ พระปารวตี ถือว่าเด็กนั้นเป็นโอรสของพระองค์ เหล่าเทพรวมทั้งพระเสาร์ต่างมาคารวะโอรสของพระปารวตี พระเสาร์

มีอำนาจวิเศษคือถ้ามองไปยังผู้ใด ผู้นั้นก็จะกลายเป็นเงาถ่านทันที พระเสาร์จึงไม่กล้าเงยมองดูหน้าโอรส พระปารวตีถือว่าเป็นการดูหมิ่นโอรสของพระองค์อย่างยิ่ง พระเสาร์จึงจำใจเงยหน้ามองดูโอรส ทำให้เศียรของโอรสใหม่เป็นเงาถ่าน พระศิวะจึงสั่งให้พระเสาร์ไปตัดศีรษะสิ่งมีชีวิตที่พบตัวแรกที่นอนอยู่ทางทิศเหนือ ซึ่งคือช้าง ศีรษะช้างจึงถูกตัดมาสวมแทนศีรษะโอรส

เหตุการณ์ต่อศีรษะม้านี้ในเทวันธชาดกกล่าวว่าพระอินทร์ให้สองกุมารไปหาศีรษะม้า แต่หากหาไม่ได้ ถ้าพบซากสัตว์ใดที่ตายใหม่ ๆ ก็ให้ตัดศีรษะสัตว์นั้นมา สองกุมารพบราชสีห์ตาย จึงนำศีรษะมาให้พระอินทร์ชุบชีวิตม้า ส่วนเทวันธคัมภีร์ก็เปลี่ยนรายละเอียดการต่อศีรษะม้าเป็นพระอินทร์ให้สองกุมารไปหาสัตว์อะไรก็ได้ ขึ้นอยู่กับ “บุญ” ของสัตว์นั้น ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่มีรายละเอียดเงื่อนไขน้อยกว่า น่าจะจำได้ง่ายกว่าชาดก ทั้งยังสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องบุญ - กรรมตามความคิดของชาวบ้านชาววัดอีกด้วย

เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนกำเนิดเทวันธ

เหตุการณ์ตอนกำเนิดเทวันธนี้ในเทวันธชาดกกล่าวว่าพระราชามีโอรสธิดาจึงรับสั่งแก่แม่เหสีและพระสนมทั้งหมดให้หาค้นคนให้มีโอรสธิดา เหล่าพระสนมหมื่นหกพันคนต่างพากันบวงสรวงเทพยดาแต่ก็ไม่สำเร็จ ส่วนนางวิมลมาเหสีได้คือศิลปปฏิบัติธรรมเป็นนิตย์ ทำให้พระอินทร์อัญเชิญพระบรมโพธิสัตว์ซึ่งกำลังจะสิ้นอายุให้จุติมาเกิดในครรภ์นางวิมลมา ดังความว่า

...พระเจ้ากาสิกราชนั้นมีพระสนมประมาณหมื่นหกพัน พระสนมเหล่านั้น แม้แต่คนหนึ่งก็หาได้มีโอรสและธิดาไม่ พระราชาใครจะได้โอรสซึ่งจะได้สืบราชวงศ์ต่อไป จึงรับสั่งแก่พระสนมให้ช่วยกันตั้งใจหาโอรสและธิดา พระสนมทั้งหมดหมื่นหกพัน ชวนกันบวงสรวงเทวดามีพระจันทร์พระอาทิตย์ เป็นต้นขอให้ได้โอรสและธิดา ก็หาได้สมปรารถนาไม่

ฝ่ายพระอัครมเหสีพระนามว่าวิมลมาเทวี มีสีลสัมปทาและปัญญาดี ตามวันปรกติพระนางเธอสมาทานเบญจศีลเป็นนิตย์ ถึงวันอุโบสถทรงสมาทานอุโบสถศีลแล้วจึงพิจารณาดูศีลของตน อันมิได้ขาดบกพร่อง พระนางเธอทำสังจาธิษฐานว่า ด้วยเดชศีลที่ข้าพเจ้ารักษานี้ ขอให้โอรสและธิดาจงมาเกิดในอุทรข้าพเจ้า คราวนั้นด้วยอำนาจปาริสุทธศีลแห่งพระนางวิมลมาเทวี พิภพแห่งท้าวโกสีย์ก็แสดงอาการร้อนขึ้นเป็นนิมิต ท้าวเทวราชพิจารณาเห็นว่านางวิมลมาปรารถนาจะได้บุตรและธิดา เวลานั้นเป็นคราวที่พระบรมโพธิสัตว์จะสิ้นอายุแล้ว ท้าวเทวราชจึงวิงวอนเชิญพระบรมโพธิสัตว์ให้ถือปฏิสนธิในครรภ์พระนางวิมลมา พระบรมโพธิสัตว์รับเทวบัญชาจุติมาเกิดในครรภ์พระนางวิมลมาเทวี พระครรภ์พระนางวิมลมาเหมือนจะเต็มไปด้วยแก้ววิเชียร

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๒ - ๓๒๓)

เนื่องจากเทวันธชาดกเป็นเรื่องที่เชื่อว่าเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่สร้างสมบารมีในพระชาติต่าง ๆ ก่อนที่จะถือกำเนิดเป็นพระพุทธเจ้า การกล่าวถึงกำเนิดของตัวละครเอกชายในชาดกจึงมัก จะอ้างว่าพระอินทร์ได้อัญเชิญพระโพธิสัตว์มาถือกำเนิด

ส่วนในเทวันธคัมภีร์ก็เปลี่ยนรายละเอียดโดยกล่าวว่าพระมเหสีตั้งครรภ์อยู่แล้ว ๕ เดือนปลายโหรทำนายว่าเป็นโอรสที่ยิ่งใหญ่ มีบริวารเป็นยักษ์ ม้า และสัตว์น้อยใหญ่ เมื่ออายุครรภ์ครบ ๑๐ เดือนก็ประสูติออกมารูปร่างผิวพรรณงดงาม ดังความว่า

...๑ ส่วนท้าวพรหมทัต	เสวยราชสมบัติ	ตั้งสัตย์อุเบกขา	
อยู่มาช้านาน	นางคราญกนิรา	ทรงครรภ์ขึ้นมา	ได้ห้าเดือนปลาย
๑ สมเด็จพระราชา	รู้ว่าฉายา	ทรงครรภ์โดยหมาย	
ตรัสสั่งสาวศรี	ชาวที่ทั้งหลาย	รักษาโฉมฉาย	อันนราย ในครรภ์

๑ ฝ่ายท่านพรหมทัต ให้พิจารณา	เมืองการตรัส ฉายาทรงครรภ์	หาโหรมาปล้น โอรสอยู่นั้น	เป็นหญิงหรือชาย
๑ โหรเฒ่าพินิจ ดูลักษณะครรภ์	กราบทูลทรงฤทธิ์ สำคัญเป็นชาย	ด้วยจิตคิดหมาย ปะโรหิตทั้งหลาย	ถวายพระลักขณา
๑ ข้าแต่ทรงฤทธิ์ ดูตามไสยศาสตร์	ขอถวายชีวิต ไม่คลาดชะตา	ผิดคำโหรา พระโอรสสา	จะมาเป็นชาย
๑ เจ้ามีบุญนัก ลัคนาราศี	จะเห็นประจักษ์ ไม่มีอันนราย	ทั่วโลกหญิงชาย จะได้สืบสาย	ปกป้องครองไป
๑ ขอเดชปกเกล้า จะมีทหาร	โอรสนี้เล่า ยักษมันโตใหญ่	เทียมเท่าเมรุไกร มีอาชาไนย	เหาะไปเวหา
๑ ขอร้องการ ฝูงสัตว์น้อยใหญ่	พระราชกุมาร อยู่ในไพรสา	โพธิญาณสร้างมา กลัวอิทธิฤทธา	เข้ามาตามองค์
๑ ข้าบาททั้งหลาย มีสัตย์ดังนี้	กราบทูลถวาย ชีวิพลดปลง	ฤทสายมั่นคง ตัวข้าพระองค์	ขอรับราชภัย
๑ สมเด็จพระราชา ประทานเสื้อผ้า	ได้ฟังโหรา เงินตรามาให้	ตรัสมาปราศรัย แก่โหรผู้ใหญ่	ที่ได้ทำนาย
๑ ฝ่ายนางนงคราญ ประสูติโอรส	อยู่ไปไม่นาน ปรากฏเป็นชาย	ถ้วนทศมาสหมาย รูปทรงองค์กาย	เฉิดฉายพรายพรรณ
๑ พระฉวีผิวผ่อง งามดีที่สุด	เป็นนวลละออง เทวบุตรในสวรรค์	ดุจทองเรืองฉนั้น ไม่เปรียบเทียบทัน	เทียมเท่าถึงสอง...

(เจ้าเทวันสมุต ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๗ - ๙)

จะเห็นได้ว่ากวีได้มีการเปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์เกี่ยวกับกำเนิดของตัวละครเอกชายให้มีลักษณะอย่างที่นิยมในการเล่าเรื่องนิทานพื้นบ้าน

เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนพระราชประพาสาและถูกยักษ์จับกิน

เหตุที่พระราชประพาสาป่านั้นในเทวันธชาดกกล่าวว่าพระเจ้ากาสิกราชปรารถนาประพาสาป่า ทำให้นนทักษณ์มาพบและอยากกิน จึงแปลงเป็นเนื้อทองล่อลวงพระเจ้ากาสิกราชให้เข้าไปในเขตแดนที่ตนได้รับพรให้กินมนุษย์ที่ไม่รู้จักกรรมได้มาจากท้าวเวสสุวรรณ ดังความว่า

ครั้นอยู่ต่อมา พระราชากาสิกรพระราชบิดา ปรารถนาจะเสด็จไปประพาสาป่า รับสั่งอำมาตย์ให้เตรียมพลโยธาไว้พร้อมเสร็จแล้ว จึงพร้อมด้วยมหันตบริวารยศเสด็จออกจากนครไปยังมหาวัน ทอดพระเนตรมฤคี่อยู่หลายวันก็หาพบปะมฤคและสัตว์อื่น ๆ ไม่ คราวนั้นนันทักษณ์ตนหนึ่งอยู่ในไพรสมถ์นั้น ได้อุปฐากท้าวเวสสุวรรณ ๆ ประทานพรให้ว่า มนุษย์เหล่าใดเข้าไปในไพรสมถ์มีมณฑลได้โยชน์หนึ่ง ท่านจงถามอมละธรรมกะมนุษย์จำพวกนั้นก่อน มนุษย์คนใดรู้จักอมละธรรมท่านอย่าได้กินมนุษย์คนนั้น มนุษย์คนใดไม่รู้จักอมละธรรมท่านจงกินมนุษย์คนนั้นเสียเถิด เพราะเหตุนั้น นันทักษณ์เมื่อเที่ยวไปในไพรสมถ์นั้นได้พบพระราชปรารถนาจะกินเป็นอาหาร จึงนฤมิตตนให้เป็นเนื้อทองย่องหยัดผ่านพระพักตร์พระราชอาหลบเข้าไปในพุ่มไม้

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๔)

ส่วนในเทวัญคำกาพย์ก็เปลี่ยนรายละเอียดให้ท้าวพรหมทัตมี “กรรม” จึงทำให้ปรารถนา ประพาสป่า แม้โหราทำนายชะตาและเตือนแต่พระองค์ก็ไม่เชื่อ เป็นเหตุให้สังหารสัตว์หนีกระเจิงไม่ไป ให้นันทยกษัตริย์ นันทยกษัตริย์จึงแปลงเป็นกวางทองลงท้าวพรหมทัตเข้ามาในเขตแดนที่ท้าวเวสสุวรรณ ประทานให้เพื่อจับกิน ดังความว่า

...๑ เมื่อเวรกรรม	ท้าวไทได้ทำ	จำเป็นจำไป	
อยู่ในนคร	ให้ร้อนรนใจ	มีน้ำพระทัย	ใครชมมฤคคัล
๑ จึงสั่งเสนา	ให้แต่งโยธา	ช้างม้าเร็วพลัน	
รถรัถหัตถ์	ไม่มีครบครัน	เร่งรัดจัดกัน	ให้ทันองการ
๑ ฝ่ายพฤตามาตย์	ดูฤกษ์ไสยศาสตร์	เห็นขาดราชฐาน	
พระเคราะห์ร้ายนัก	จำจักทักทาน	ชวนกันคิดอ่าน	คุณหารทุกคน
๑ ครั้นเห็นพร้อมกัน	จึงบังคมคัล	ทูลซึ่งเหตุผล	
ขอเดชะละออง	ปกป้องยุบล	ถ้าเสด็จจรดล	เกิดผลเหตุใหญ่
๑ พระชะตาถึงคาด	มิให้นิราศ	จากพระเวียงชัย	
อยู่ในบุรี	ไม่มีไพบยภัย	ถ้าขึ้นเสด็จไป	จักให้มรณา
๑ ท้าวไทได้ฟัง	เวรกรรมบัง	ให้คลั่งอุรา	
ว่าเราจะไป	ภัยไหนจะมา	เป็นท้าวพระยา	กลัวมรณาไย...
	ยานี ๑ จะกล่าวถึงนันทยกษ	อยู่สำนักหิวาลัย	
	เวสสุวรรณสาปสรรให้	โยชนหนึ่งไซ้ไรเป็นขอบขันธุ์	
	๑ เนื้อเปื้อนแลเสื่อสีห์	สัตว์อันมีหิมวันต์	
	ถ้าใครไปในคั้น	ขอบเขตของขุนยักษ	
	๑ เอาเป็นภักษาผล	สัตว์แลคนเดินหนมา	
	มีต้นไทรสาขา	ขุนยักษมาอยู่ทุกวัน	
	๑ คอยดูสิ่งสัตว์	ถ้าช่วยพลัดเข้าขอบขันธุ์	
	ได้กินอยู่ทุกวัน	ขุนยักษนั้นค่อยสำราญ	
	๑ เป็นเหตุด้วยท้าวไท	เสด็จในไพรสณฑ์	
	ฝูงสัตว์ในหิมพานต์	กลัวภูบาลชุกชวนไป	
	๑ มิได้ไปสำนัก	เขตขุนยักษอยู่อาศัย	
	ตื่นแตกแหกกันไป	ขุนยักษไม่ได้เห็นมา	
	๑ ว่าเราอยู่แต่ก่อน	จะบ่หอนล่วงเวลา	
	เนื้อเปื้อนเสื่อสีห์มา	เป็นภักษาทุกวันวาน	
	๑ เป็นเหตุด้วยมนุษย์	ไล่สุดลุดในไพรสณฑ์	
	สิ่งสัตว์พลัดถิ่นฐาน	ให้บันดาลกลัวตกใจ	
	๑ เป็นเหตุตั้งนี้หนา	นันทยกษัตริย์คือไฟ	
	จึงคิดแต่ในใจ	กูจะไปดูก่อนรา...	

(เจ้าเทวัญสมุท ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๑๐ - ๑๔)

จะเห็นได้ว่ากวีเปลี่ยนรายละเอียดจากพระราชาในเทวัญชาดกปรารถนาประพาสป่าเองเป็น เพราะพระราชามีกรรมอันเป็นความเชื่อพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ทำให้ปรารถนาประพาสป่า นอกจากนี้

สาเหตุที่ยักษ์จับพระราชากิน ในชาดกกล่าวว่าเป็นเพราะพระราชารู้ธรรม ซึ่งเป็นปมขัดแย้งที่สัมพันธ์กับชาดกที่เป็นนิทานศาสนา ส่วนในนิทานคำกาพย์ก็เปลี่ยนรายละเอียดเป็นให้หนทฤษโกธรที่พระราชพาสาปเป็นเหตุให้สัตว์ต่าง ๆ หนี ไม่มาในเขตแดนให้ตนจับกินโดยไม่มีเงื่อนไขเรื่องการรู้ธรรม

เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนพระเอกและนางเอกพบกัน

ตอนที่พระเอกและนางเอกพบกันมีปรากฏ ๒ ตอน คือ ตอนที่พระเอกและนางเอกพบกันครั้งแรก และตอนที่พระเอกและนางเอกได้กลับมาพบกันอีกครั้ง

เหตุการณ์ตอนที่พระเอกและนางเอกพบกันครั้งแรก ซึ่งเป็นเหตุให้ทั้งคู่พึงพอใจกันและนัดพบกันต่อมา ในเทวันชาดกกล่าวว่าเทวันธและนางสุวรรณเกสราทดสอบปัญญาซึ่งกันและกันด้วยปริศนาดอกบัว ดังความว่า

...สองกษัตริย์นั้นต่างมีความรักใคร่ พระโพธิสัตว์ได้พิจารณาอุติถึลักษณะเห็นบริบูรณ์ดีทุกสิ่ง แต่ยังทรงกริ่งพระทัยว่านางจะมีปัญญาหรือไม่ ถ้าหากว่านางมีปัญญาเราจักพานางไป ถ้าหากว่าหาปัญญาไม่ได้เราจักทิ้งไว้ไม่พองพาน ทรงจินตนาการแล้วทรงหยิบดอกประทุมเก๋าๆ ดอกหนึ่งโยนไปให้พระราชธิดา กิริยาที่พระโพธิสัตว์โยนดอกประทุมไปนั้น คือหมายความว่าคิดจะถามพระราชธิดาว่า นางมีภัสตาแล้วหรือไม่ ถ้าหากว่านางมีภัสตาแล้วก็เปรียบเหมือนดอกประทุมเก๋า เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็จักไม่ปรารถนา

นางสุวรรณเกสรเห็นอาการดังนั้น นึกสำคัญรู้ได้ด้วยปัญญาว่า ชายผู้นี้ผูกฤษณาถามเราว่า เธอมีภัสตาหรือหาไม่ดังนี้ พระราชธิดาจึงหยิบดอกประทุมตุมดอกหนึ่งซึ่งมีอยู่ ณ ที่นั้นโยนตอบไป หมายความว่าบอกฉันว่าภัสตามีได้เปรียบดังดอกประทุมฉนั้นดังนี้ แล้วพระราชธิดาเสด็จอุภูฏฐาการดำเนินไป พระนางสุวรรณเกสรานั้นเมื่อจะเสด็จไปยังราชฐานจึงทรงจินตนาการว่า ถ้าหากว่าชายผู้นี้มีปัญญาไซ้ร ก็จักตามเราไปด้วยความหมายรู้ แล้วนางจึงเอาใบบัวและเกสรบัวรายไว้ตามมรรคาจนถึงปราสาท...

(เทวันชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๓)

ส่วนเทวันคำกาพย์เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์เป็นนางเกสรสวรรค์อุบายเล่นอิกกาฟักไข่และปิดตาพี่เลี้ยง เพื่อนางจะไปซ่อนไกล ๆ และได้พบเทวัน เมื่อทั้งสองพบกันก็เกิดความรักและได้นัดแนะให้ไปหาที่ปราสาท โดยนางเกสรสวรรค์ได้เปิดหน้าต่างและห้อยผ้ายาวลงมาถึงพื้นให้เทวันปีนขึ้นไปหา ดังความว่า

...๑ นางกรีกนิกเห็น	เจ้าจะซ่อนเร้น	อยู่ที่แห่งไร	
นางทำอุบาย	ผันผายร้องไป	ว่าเหยยสาวใช้	เล่นไล่กันหนา
๑ เล่นกาฟักไข่	ฤจะเล่นอะไร	ใครไล่ใครหา	
อย่าได้แลดู	ปิดหูปิดตา	ร้องว่าเอาเถิดวา	เปิดผ้าไล่ไป
๑ นางเจ้าฉลาด	เอาภูษาคาด	ปิดตาคนไว้	
มิได้ให้เห็น	ซ่อนเร้นให้ไกล	สาวศรีหนีไล่	จับได้ทุกที่
๑ เมื่อนั้นพระบาท	เห็นนวลนางนาถ	เยื้องยาตรเข้าไป	
ฉวยฉุดยุตกร	ภูธรปราศรัย	เมื่อนั้นอรไท	เห็นพระราช
๑ ทรงเครื่องประดับองค์	มงกุฎอำมรงค์	ทรงสร้อยภูษา	
ทรงพระขรรค์แก้ว	วาวแววจับตา	เมื่อนั้นฉายา	บังคมท้าวไท

๑ นางถวายบังคม	นบนิ้วประนม	กราบบาท้าวไท	
เวลาบังควร	จวนจะกลับไป	ขอลาภูวนัย	ไปยังเวียงวัง
๑ พระฟังฉายา	จึงมีวาจา	แนะนำตริสสั่ง	
จูบพระพักตรา	ลูบหน้าลูบหลัง	พี่จะไปในวัง	ยังจะได้ฤทธานา
๑ นางจึงว่าเล่า	ข้าแต่พระเจ้า	จะเข้าไปหา	
ประตู่เจ็ดชั้น	ผูกพันตรึงตรา	สมเด็จพระบิดา	รักษามั่นคง
๑ พระจะเข้าไป	ขัดสนจนใจ	ไม่มีใครส่ง	
รู้ถึงบิดา	ชีวาปลดปลง	ข้าบาทโฉมยง	ม้วยมอดมรณา
๑ พระองค์ได้ฟัง	มิได้หยุดยั้ง	ด้วยความเส่นหา	
จึงตริสสั่งไป	อรไทฉายา	พี่จะเข้าไปหา	นางน้องมั่นคง
๑ เจ้าจงเมตตา	เผยแต่ลไว้ท่า	ภูษาหย่อนลง	
พี่นี้จะเข้าไป	มิให้ไหลหลง	จะไปให้ตรง	พระแก่โฉมฉาย
๑ นางเจ้ารับคำ	ตามบุญตามกรรม	ท้าวได้ทำมา	
ถ้ามีบุญแล้ว	คลาดแคล้วหุดา	เชิญพระราชา	ตามอัธยาศัย...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๒๕ - ๒๙)

เหตุการณ์ที่พระเอกและนางเอกพบกันครั้งแรก ในเทวีนชชาติกกล่าววาทังค์ใช้ปริศนาดอกบัวทดสอบปัญญาจนทราบว่าต่างมีปัญญาแล้วจึงนัดแนะไปพบกันที่วัง คล้ายกับเหตุการณ์ที่นางปัทมาวดีใช้ดอกบัวเป็นปริศนาแสดงต่อวัชรมกุฎในนิทานเวตาล เรื่องที่ ๑ ปัญญาแห่งพุทธิศรีระ เว้นแต่รายละเอียดของเหตุการณ์แตกต่างกันไปบ้างเพราะกาลสมัยและสภาพสังคม (นิยะดา เหล่าสุนทร, ๒๕๕๘, หน้า ๘๙) ดังความว่า

...ขณะที่เจ้าและสหายกำลังจ้องดูนางอยู่ด้วยความสงสัยว่านางเป็นใครนั้นก็พอดีนางเหลือบมาเห็นเข้า นางเมินหน้าหนีด้วยความอาย แต่แล้วกลับแสดงท่าทีเป็นนัย ๆ ให้ทราบว่านางเป็นใครมาจากไหน นางเด็ดดอกบัวออกจากมาลาที่สวมศีรษะนางดอกหนึ่งเอาตัดหูไว้ นิ่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วเอาดอกบัวออกจากหู บิดให้เป็นรูปเครื่องประดับอย่างหนึ่งที่เรียกว่าทันตบัตร (แผ่นฟันเป็นรูปอาภรณ์ชนิดหนึ่ง) จากนั้นนางหยิบดอกบัวอีกดอกหนึ่งขึ้นวางบนศีรษะ และเอามือปิดอุระไว้ตรงหัวใจนาง เจ้าชายมองดูอาการปฏิกิริยาของนางอย่างไม่เข้าใจ แต่สหายผู้เป็นบุตรมนตรีเข้าใจโดยตลอด นางโฉมงามนิ่งอยู่ครู่หนึ่งก็ขึ้นจากน้ำแวดล้อมด้วยบริวารเดินทางกลับไปยังนิवासสถานของนาง...

(ศักดิ์ศรี แยมันดดา, ๒๕๕๖, หน้า ๑๘)

สำหรับเทวีนคำกาพย์กวีเปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนที่พระเอกและนางเอกพบกันครั้งแรกเป็นการใช้การละเล่นอิกาทักซึ่งเป็นการละเล่นพื้นบ้าน ทำให้พระเอกนางเอกได้เกี่ยวพาราสีกันจนเกิดความพึงใจ และนัดพบกันด้วยการให้นางเกสรสวรรค์หย่อนผ้าลงมาจากหน้าต่างถึงพื้นเพื่อให้เทวีนปีนขึ้นไปหา ซึ่งคล้ายกับเหตุการณ์ในนิทานเวตาล เรื่องที่ ๑ ตอนที่นางปัทมาวดีนัดแนะให้เจ้าชายวัชรมกุฎไปหาด้วยการผูกเชือกไว้ที่กระเช้าหย่อนขึ้นลงจากหน้าต่าง ดังความว่า

เมื่อบุตรมนตรีกล่าวดังนี้ เจ้าราชบุตรก็เดินทางไปพร้อมด้วยบุตรมนตรี ลัดเลาะมาจนถึงแนวกำแพงบ้านนางตามที่หญิงชราบอกไว้ ที่ตรงนั้นมีเชือกผูกกระเช้าหย่อนลงมาจากหน้าต่าง ที่

ขอบหน้าต่างแลเห็นสาวใช้กำลังเย็บม ๆ มอม ๆ เหมือนนางกำลังคอยหาเจ้าชายอยู่ ดังนั้นเจ้าชายจึงลงไปนั่งในกระเช้า นางสาวใช้สองคนก็ช่วยกันชักกระเช้าขึ้นไปจนถึงหน้าต่าง จากนั้นเจ้าชายก็เสด็จเข้าไปในปราสาทและตรงเข้าไปหานางอันเป็นที่รัก...

(ศักดิ์ศรี แยมันดดา, ๒๕๕๖, หน้า ๒๒ - ๒๓)

การเปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนนี้ทำให้เห็นความสามารถรอบรู้ของกวีที่ได้นำการละเล่นพื้นบ้านและดัดแปลงอนุภาคเหตุการณ์จากนิทานที่มีชื่อเสียงเรื่องเดียวกันแต่ต่างเหตุการณ์กันมาประสมประสานดัดแปลงให้เทวนคำกาพย์แตกต่างไปจากนิทานต้นเรื่อง

ส่วนตอนพระเอกและนางเอกกลับมาพบกันอีกครั้ง เมื่อพระเอกสงสัยว่านางที่รับเข้าวังแปลกไปกว่านางอันเป็นที่รักของตน เทวดาจึงเข้าฝันแนะวิธีตามหานางตัวจริง ในเทวชั้นธชาดกกล่าววาทะว่าเทวชั้นประกาศหาหญิงชายมาแสดงธรรมเพื่อรับรางวัล นางสุวรรณเกสราก็มาแสดงธรรม ทำให้ได้พบกับเทวชั้นอีกครั้ง ดังความว่า

พระมหาสัตว์เจ้าทรงทราบความนั้นแล้ว จึงให้ประกาศป่าวร้องชาวพระนครให้มาประชุมกันฟังธรรม ครั้นรุ่งเช้าพระมหาสัตว์เจ้าให้หาพนักงานเฝ้าแถม่าสั่งว่า ให้นำราชยานออกไปให้ราชธิดาประทับ ณ ราชยานนำมาในศาลานั้น พนักงานเฝ้าแถม่าจึงให้ราชธิดาสรงวารีและประทับกายอินทรีด้วยอติถิลังการแล้ว ให้เสวยพระกระยาหารเสร็จ จึงให้เสด็จประทับ ณ ภายในม่านซึ่งกันไว้

คราวนั้นแล ชาวพระนครมีอำมาตย์และเสนาบดีเป็นต้น ทั้งเศรษฐีและคฤหบดีแม่เจ้าเรือนทั้งหลาย จึงพร้อมกันมาประชุม ณ มหาศาลานั่งรอท้าวพระราชาจะเสด็จมา พระมหาสัตว์เจ้าสรงพระกายแล้วเสวยพระกระยาหารแล้ว ทรงเครื่องสรรพากรณ์เสร็จ เสด็จลงจากปราสาทไปประทับ ณ ราชสนะที่มหาศาลา พระนางสุวรรณเกสราทวีประทับอยู่ภายในม่าน ทราบอาการว่าพระราชาเสด็จมาถึงแล้ว พนักงานแจ้งเวลากาลให้ทราบแล้ว นางจึงอุฏฐาการขึ้นประทับ ณ ธรรมาสน์จันวิชนี เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนา จึงตรัสสมิตตคาถาเหล่านี้ว่า

โย จ ธมมํ จรติธ

มาตาปิตุสุ ขตติย

อิติ ธมมํ จริตวาน

สคคํ โส อุปชิสสติ...

(เทวชั้นธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๖๒ - ๓๖๓)

ส่วนเทวนคำกาพย์กวีเปลี่ยนรายละเอียดเป็นเทวนประกาศหาชายหญิงมาเล่านิยายหรือนิทานนางเกสรสวรรค์จึงมาเล่าเรื่องราวชีวิตตนเอง ทำให้ได้พบกับเทวชั้นอีกครั้ง ดังความว่า

...๑ ตายายร้องไป	ข้าไม่เข้าใจ	คิดไปดุก่อน	
ตูข้านี้รา	เวลาจะนอน	ท่านเอยงดก่อน	หยุดผ่อนหายใจ
๑ เขาร้องรุกราน	เป็นไรสองเฒ่า	จึงไม่เล่าไป	
เมื่อนั้นฉายา	ขานมาทันใจ	ข้าจะเล่าให้	ท่านทั้งหลายฟัง
๑ นิยายตัวข้า	พลัดบ้านเมืองมา	เวทนาหนหลัง	
ได้ทุกข์ได้ยาก	พลัดพรากจากวัง	ท่านเอยคอยฟัง	นางนั่งเล่าไป
๑ เมื่อนั้นนางพระยา	คิดถึงหลังมา	น้ำตาหลังไหล	
เล่าพลางให้พลาง	นวลนางเล่าไป	แต่แรกจะได้	กับพระราชา

๑ น้ำตาไหลลง	แต่แรกโฉมยง	อยู่พระพารา	
ได้พบพระองค์	ทรงพระกรรุธนา	จึงพาลูกมา	อยู่บนต้นไทร
๑ เป็นกรรมของข้า	พบอัครลา	ไม่มาปราศรัย	
ทำโง่โง่ขี้ขี้	แทบจะบรรลัย	ลูกสลบไป	ไม่ได้สมประดี
๑ มันลากลูกไป	ทิ้งทอดลงไว้	ที่โนนทที่	
เป็นบุญตามช่วย	ไม่ม้วยชีวี	ในราชราตรี	ค่อยฟื้นกายา
๑ ลูกน้อยลอยไป	พบที่อาศัย	บ้านยายกับตา	
พระคุณท่านอยู่	เลี้ยงดูรักษา	ดุจดั่งบิดา	มารดาในครมภ์
๑ โอ้พระภูมิ	ช่างให้อภัย	อยู่ที่ไพรสณฑ์	
คนเดียวเปลี่ยวใจ	พลัดไปจากกัน	นางเสรำโศกศัลย์	กลิ้งเกลือกไปมา
๑ ผูกคนทั้งหลาย	ได้ฟังโฉมฉาย	สงสารนักหนา	
บ้างมาร้องไห้	รำไรไปมา	เห็นเวทนา	ด้วยราชเทวี
๑ สมเด็จพระราชา	ฟังเรื่องราวมา	เสนหายินดี	
ว่ามีมั่นคง	องค์พระมเหสี	ท้าวสังเสนี	ให้หานางมา...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๘๒ - ๘๔)

เหตุการณ์พระเอกนางเอกพบกันอีกครั้งหลังจากที่พลัดพรากกันนี้ ในชาดกใช้วิธีให้นางเอกมาแสดงธรรม สอดคล้องกับลักษณะของเทวีนชาดกที่เป็นนิทานศาสนา กวีจึงแทรกหลักธรรมคำสอนหรือข้อธรรมต่าง ๆ ในเนื้อเรื่องเพื่อสอนผู้อ่านผู้ฟังนิทานชาดกได้อย่างกลมกลืน ส่วนเทวีน คำกาพย์กวีเปลี่ยนรายละเอียดเป็นให้นางเอกมาเล่านิยายซึ่งเป็นเหตุการณ์ใกล้ตัวที่สามารถเกิดขึ้นได้จริงในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านชาววัด

เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนลงโทษตัวละครฝ่ายร้าย

ในเทวีนชาดก เทวีนธลงโทษนางยักษ์ินีที่ทำร้ายและแปลงกายเป็นนางสุวรรณเกสรด้วยการให้นางไปเป็นภรรยาของกุมภัณฑ์ทั้งสี่ตน ดังความว่า

ฝ่ายว่ากุมภัณฑ์ ๔ ตน รับคำรัสพระโพธิสัตว์ว่าสาธุแล้ว พวกเราไปราชตระกูลจับยักษ์ินีผูกมัดเชียนตีแล้วผูกคอตายมาถวายพระโพธิสัตว์ ยักษ์ินีนั้นกายสูงใหญ่ เขี้ยวงอกออกจากปากตาแดงดังแสงไฟได้ปรากฏแก่ตามหาชน ๆ จึงรู้ชัคว่าเทวีเป็นยักษ์ินี พระโพธิสัตว์ตรัสให้ท้าวกุมภัณฑ์เฒ่าสวนถามยักษ์ินี ๆ ก็รับสารภาพตามความจริงทุกประการ พระโพธิสัตว์ทรงกริ้วใหญ่บังคับให้ท้าวกุมภัณฑ์นำยักษ์ินีไปฆ่าเสีย ยักษ์ินีจึงวิงวอนขอประทานชีวิตไว้ พระโพธิสัตว์จึงมอบยักษ์ินีให้แก่ท้าวกุมภัณฑ์ทั้ง ๔ ตน ๆ รับยักษ์ินีไปไว้เป็นภรรยา นางยักษ์ินีได้กุมภัณฑ์ทั้ง ๔ เป็นสามี

(เทวีนชาดก ใน ปัญญาชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๖๕)

ส่วนเทวีนคำกาพย์ได้เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนนี้เป็นเทวีนสังลงโทษนางकुลาด้วยการให้จับมัด แล้วแห่ประจานไปรอบกรุง เชือดแล่นเนื้อ ตัดศีรษะเสียบประจาน ๓ วัน แต่นางเกสรสุวรรณค์ได้ทูลขออภัยโทษด้วยการให้นางไปปล่อยป่าแทนการประหารชีวิต ดังความว่า

...๑ เร่งเร็วอย่าช้า	ผู้กมัตริตมา	คุลาคนดี	
บัดนี้บุญเรา	พบเจ้าเทวี	เพื่อนยากจรรลี	หนีมาด้วยกัน
๑ อำมาตย์ได้ฟัง	วุ่นวายทั้งวัง	วังหมุนทุนหัน	
จับอีคุลา	ตีดาโบยรัน	ผู้รัดกระสัน	ชวนฉุดมา
๑ อีคุลาแทบตาย	เขาฉุดวุ่นวาย	ถวายแก่ราชา	
สั่งให้ทำโทษ	ทรงพระโกรธา	สูเอยอย่าช้า	ซื้อค่าให้มัน
๑ รุ่งเช้าอย่าไว้	ตระเวนรอบกรุงไกร	แล้วไปฆ่าฟัน	
เชือดแล้ทั้งตัว	ตัดเอาหัวมัน	เสียบไว้สามวัน	ตามพระอาญา
๑ ครั้นแล้วภูมิ	จึงให้เทวี	เสวยโภชนา	
เครื่องทรงของนาง	ที่อีคุลา	ท้าวให้อามา	ถวายแก่เทวี
๑ จึงนวลนางพระยา	ทรงพระภูษา	สุกใสแสงสี	
ใส่พระอำมรงค์	ทรงเครื่องอันดี	อำมาตย์เสนี	ชื่นชมดีใจ
๑ ถวายบังคมนาง	เห็นพระรูปร่าง	รุ่งเรืองสุกใส	
งามเหมือนนางฟ้า	มาแต่ตรังษีไตร	สมด้วยท้าวไท	ผู้เป็นกษัตรา
๑ สมเด็จพระนัย	พานางอรไท	สู่แท่นรจนา	
ร่วมรักภิรมย์	ชื่นชมเส่นหา	ทั้งสองกษัตรา	ขึ้นสู่ปรางค์ชัย
๑ ครั้นว่ารุ่งเช้า	จึงนวลนางเจ้า	เฝ้าขอโทษภัย	
มิให้อีคุลา	มรณาตัดชัย	ขอชีวิตไว้	ปล่อยไปหิมวา
๑ ท้าวให้อนุญาต	จึงสั่งอำมาตย์	ตามแต่ไฉยา	
ท่านจงเอาไป	ในไพรพทุกษา	ปล่อยอีคุลา	ตามอัจฉาสัย
๑ จึงนายเพชรฆาต	บังคมพระบาท	จูงอีคุลาไป	
บ้างชกบ้างตีดา	บ้างมาผลักไส	ฉุดลู่ไป	ปล่อยเสียพงพี

(เทววัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๘๕ - ๘๗)

จะเห็นว่ากวีเปลี่ยนรายละเอียดเกี่ยวกับการลงโทษตัวโกงไปจากเดิมที่ให้ไปเป็นภรรยาของ กุมภภัณฑ์ทั้งสี่ตนซึ่งอาจเป็นเหตุการณ์ลงโทษที่ไม่ค่อยปรากฏในนิทานไทย เป็นการลงโทษด้วยการปล่อย ป่าซึ่งเป็นเหตุการณ์ลงโทษที่คุ้นเคยมากกว่า

เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์รุ่นลูก

เหตุการณ์รุ่นลูกนั้นเป็นเรื่องของโอรสสององค์ที่เติบโต ออกเดินทางผจญภัย ได้นาง แล้วกลับคืน สู่บ้านเมือง ซึ่งเหตุการณ์ตอนนี้ในเทววันธชาดกกล่าวถึงสาครกุมารและสหัสสระโอรสของเทวันธและนาง สุวรรณเกสรตา เดินทางไปเรียนศิลปศาสตร์ ระหว่างเดินทางกลับบ้านเมืองถูกภูฏันตย์กษัตริย์ลักพาตัวไป สาคร กุมารได้นางอสุรินทรธาธิดายักษ์เป็นชายา จากนั้นสาครและสหัสสระช่วยภูฏันตย์กษัตริย์รับชนะยักษ์สังฆพันธุ์ แล้วพากันกลับบ้านเมือง ต่อมานางสุวรรณเกสรามีธิดาชื่อนางสุวรรณประภา ส่วนสาคร นางอสุรินทรธา และยักษ์ภูฏันต์ลากกลับบ้านเมือง เมื่อนางสุวรรณประภาอายุ ๑๖ ปี มีเจ้าเมืองต่าง ๆ มาล้อมเมืองเพื่อแย่ง

ซึ่ง สหัสสระอุปนายบวช ชาวเมืองจึงอภิเษกสหัสสระและนางสุวรรณประภาปกครองบ้านเมือง เมื่อชราได้มอบสมบัติให้โอรส แล้วทั้งคู่ออกบวช เมื่อสิ้นอายุได้จุดไปเกิดบนพรหมโลกเช่นเดียวกับบิดามารดา

ส่วนเทวนคัมภีร์นั้นได้เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์รุ่นลูกเป็นสมุทรมุขและหัสบดีเดินทางไปเรียนศิลปศาสตร์ ระหว่างเดินทางกลับบ้านเมืองถูกยักษ์กัณฑ์ลักพาตัวไป สมุทรมุขได้นางมุกชังธิดายักษ์ จากนั้นหัสบดีช่วยทำวฤตน์รบชนะยักษ์โกลาและยักษ์กาลา จากนั้นสองพี่น้องเดินทางกลับบ้านเมือง เทวันและเกสรสวรรค์จัดธิดาเจ้าเมืองมาอภิเษกสมรสและมอบสมบัติให้โอรสทั้งสองต่อมา

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์รุ่นลูกของเทวนคัมภีร์แตกต่างจากเทวันธชาดกมาก ในชาดกยังมีเหตุการณ์ต่อไปว่านางสุวรรณเกสรยังมีธิดาอีกองค์หนึ่ง และต่อมาธิดาได้อภิเษกสมรสกับสหัสสระซึ่งเป็นพี่ชาย ฝ่ายสมุทรมุขก็ได้กลับไปปกครองเมืองยักษ์ภูฏันต์ ส่วนเทวนคัมภีร์ก็ได้เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์รุ่นลูกให้สั้นลง ด้วยการให้เทวันและเกสรสวรรค์จัดธิดาท้าวพระยามาอภิเษกกับโอรสทั้งสองและให้ครองราชสมบัติสืบไป

เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนจบเรื่อง

เทวันธชาดกจบเรื่องด้วยการที่เทวันธและนางสุวรรณเกสรเห็นผมหงอกจึงปลงอนิจจัง เสด็จไปบรรพชาในป่า หิมพานต์ เมื่อสิ้นชนมายุได้ไปเกิดบนพรหมโลก สหัสสระและนางสุวรรณประภาซึ่งเป็นโอรสและธิดาได้ครองราชย์สืบมาจนสิ้นชนมายุก็ไปเกิดบนพรหมโลกเช่นเดียวกัน แล้วจึงประชุมชาดกเชื่อมโยงว่าตัวละครในเรื่องได้กลับชาติมาเป็นใครในสมัยพุทธกาล ดังความว่า

ครั้งกาลนานมา พระเทวันธราชาและพระนางสุวรรณเกสร ทอดพระเนตรเห็นชั้นธปัญหา มีพระสกกหงอกเป็นอาทิ แล้วทรงสลดพระหฤทัย ได้ประทานราชสมบัติให้แก่พระสหัสสระอุปราชา กษัตริย์ทั้งสององค์เสด็จไปยังป่าหิมพานต์ ทรงบรรพชาเป็นดาบสและดาบสินี บำเพ็ญอภิธัญญาห้าสมบัติแปดให้เกิดมี เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้วมีพรหมโลกเป็นเบื้องหน้า

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๘๑)

ส่วนเทวนคัมภีร์เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนจบเรื่องเป็นเทวันและนางเกสรสวรรค์ปลงอนิจจัง มอบราชสมบัติให้โอรส แล้วก็เสด็จไปป่า ร้อนถึงพระอินทร์จึงสั่งให้พระมาตุลีและพระวิษณุกรรมมาเนรมิตอาคารและเครื่องบริวาร พร้อมเขียนอักษรว่าท้าวสักกะเชิญผู้ที่ต้องการผนวชอาศัยตามปรารถนา เมื่อสิ้นอายุชั้ยได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ดังความว่า

...๑ เทียวไปในป่า	มีใจศรัทธา	บุญญาสองศรี	
ร้อนถึงเทวันทร์	อัมรินทร์ยินดี	ใช้พระมาตุลี	บรรจงลงมา
๑ เนรมิตอาคาร	บริวารอุดม	นุ่งห่มกาสา	
หนังสือพรายพร้อย	ห้อยย้อยศาลา	แล้วเขียนอักษร	ตามปรารถนาไซ้
๑ แล้วมากำจัด	ราชสีห์เสือสัตว์	สารพัดหมูไค	
ให้จรจากสถาน	บันดาลเสือไกล	ไม่ให้มีภัย	แก่พระราชา
๑ สำเร็จเสร็จพลัน	พระพิณลูกรรรม	ไปสู่ดิงสา	
บอกเล่าบังคม	สมเด็จพระอินตรา	ฝูงเทพยดา	โมทนายินดี
๑ กษัตริย์สองรา	เสด็จตามกันมา	ในป่าพงพี	
แลเห็นอาคาร	ชื่นชมยินดี	เห็นอักษรมี	อยู่ที่ทวาร

๑ พระทัยขึ้นบาน	เห็นเครื่องบริวาร	อ่านพิจารณา	
จึงเบิกเข้าไป	ในบรรณศาลา	ผลัดผ้ากาสา	ทรงหนังสือปล้น
๑ ส่วนพระมเหสี	อาศรมน้อยมี	เรียบเรียงเคียงกัน	
ทรงผ้าหนึ่งลาย	เพริศพรายผายผัน	กัมเกล้าอภิวันท์	แก่พระสามี
๑ จำเรียมเมตตา	ตั้งเสกอุเบกขา	อยู่ป่าพงพี	
ได้มานพิญา	ทั้งห้าด้วยดี	เทวันฤๅษี	ฤทธิบุญญา
๑ ดาวบสทั้งสอง	มิได้เศร้าหมอง	ในราศคัมภี	
ได้มานสมบัติ	โดยสัตย์เมตตา	ดับสังขารา	มรณาไปสวรรค
๑ พระญาติวงศ์	โอรสนัดดา	ศรัทธาตามกัน	
ฟังโอวาทา	พระบิดานั้น	ดับชาติไปสวรรค	ฉ้อชั้นดุสิตา

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๑๒๖ - ๑๒๙)

ตอนจบเรื่องเทวันคำกาพย์นี้ก็น่าจะได้อิทธิพลมาจากเหตุการณ์ในเรื่องมหาชาติคำหลวงหรือที่คนไทยรู้จักกันว่าพระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์วนประเวศน์ ที่กล่าวถึงพระเวสสันดร นางมัทรี ชาลี และกัณหา จะออกผนวชในป่าหิมพานต์ ร้อนถึงพระอินทร์จึงได้รับสั่งให้พระวิษณุกรรมมาเนรมิตอาศรมและเครื่องอัฐบริวาร พร้อมจารึกอักษรว่าผู้ใดประสงค์จะบวชขอให้พักอาศัยที่อาศรมนี้ ดังความว่า

...๑ ตสมี่ ขณ สกกสส ภวนิ อุณหากาโร ทสเสสิ ในกาลนั้น อันว่า บันนบัณฑุกัมพลรัตน์ อาศรมอัมเรสุร ก็สำแดงอุณหาการ ดาลอัศจรรย์ไสดแล ฯ

๑ อถ สกโก อวชเชนโต ต์ การณิ ถตวา อันว่าพระอินทร์ก็ดำริห์ตรีตรัส ก็รู้การณอัน อุบัติตั้งนั้นน มหาสโต หิมวัตต์ ปวิภูโจ พระอินทร์ก็จินตานุญาณเสร็จ อันว่าท้าวผู้หน่อสรรร เพ็ชฌ์ เสด็จสู่พนพิศาล หิมพานต์ประเทศนั้นน ตสส วสนภูจัน ลทจ ภูภูตติ อันว่าภูก็พึง ถวายสังข์สังข์นี้ แต่ท้าวผู้ตั้งหักกษยประลยบาป ปราบเบญจพิธมาร อยู่กันน วิสสมมม อามน เตตวา ครันนธรำพึงโดยอัตโนมติ ธิกรยกรสุรสิลปีมาเมื่อนั้นน อิติ วตวา ธิก็มีอินทรานุสาสน์ด้วย พลนน แก่พิศวกรรมด่งนี้ คจจ ตาต ตวิ วงกตปพพตจจิมิธิ รมณียะ จานะ อสสมปท มาเปตวา เอหิติ ตุกรพระพิศวกรรม จงไปสรรคอาสมบท ในท้องวงกฏกันดาร อันพิศาลสรนุกนี้ ปลุกตา โลกย์ เพื่อจะให้ท้าวผู้ศโยคเสด็จสถิตย สำฤทธิแล้วแลธมาเล่าเทอญ วิสสมมม เปเสสิ พระอินทร์ อันเปนเจ้า แก่อมราสวรรค ก็ใช้พระพิศวกรรมไป ไสดแล ฯ

๑ โศ สาธูติ สมปฏิจฉิตวา อันว่าเทพวิฑฒก ก็รับสุเรสุรเสาวนีวสาธูแล เทวโลกโต โอต ริตวา สุเรารสจากสุราลัย รลัดไต่ดยวก็ตลดิน ไสดแล ตตถ คนตวา ก็ผยองไปยงงไพโร พระหิม พานตประเทศนั้น เทว ปณณศาลาโย เทว จงกเม รตติภูจันทิวาภูจันานิ จ มาเปตวา ก็นถมิต รบรรณศาลาสองอัน ก็สรรค ธิธจะจรจกรมทงคู้ ก็รจนาที่อยู่รศตินทิวไทยย ดูประไฟพิจิตรแล จงกมโกฏยิ เตสุ เตสุ จานะสุ นานาปุปพวิจิตเต ปุพคจจเ กทลิวานานิ จ ทสเสตวา แล้วยก็ รจิตร กุสุม ชุณูปเนกอ ลออดวงต่างต่าง บให้ห่างให้ชิด พรรณพิพิธไพโรจอีก โจษจรรพราย พิ บัลยพิบุษย อุดตมสถานนั้นนๆ ทุกแห่งแหล่งหวางจกรมอาศรมอาศรม สรนุกนนั้นนๆ สพเพ ปพพ ขิตปริกษาเร ปฏิยาเทตวา ก็ลำดับเครื่อง บรรพชิต บริษการไว้ในบรรณศาลานั้นน ไสดแล เอ เกจิ ปพพชิตุกามา อิเม คนหนตติ อกขรานิ ลิขิตวา พระพิศวกรรม ก็จารอักษรทงหลาย ลายลิขิตไว้ใน บรรณศาลด่งนี้ ธิบุคคคผู้ใด ใครแลจะปรารธนา ทงผนวชบวชบรรพชิต ครัน อ่านลิขิตจง เอาเครื่องบริษการ ในสถานนี้โภค เทอญ ฯ อมนุสเส จ เภรวสทเท มิคปกชินิ จ ปฏิภกมาเปตวา

อันว่าพระพิศวกรรม ก็ยงไปสาจผีเสื้อเนื้อแลนก อันมีเสียงตรดกพิงกิต บมิให้กิดให้ก้อง บมิให้ ร้องระงมีระงม ก็ซบหนีจากอาศรม พระศรีสรรเพ็ชญ์ ที่ทำวธเสด็จอยู่นั้น สกฏฐานเมว คโต แล้วรก็คลาไคล สูที่ไพชยนต์สถานแห่งท่านแล ฯ...

(มหาชาติคำหลวง กัณฑ์วนประเวศน์, ๒๕๖๓, ออนไลน์)

อีกตัวอย่างหนึ่งจะเห็นได้จากกาพย์มหาชาติ กัณฑ์วนประเวศน์ ว่า

...ตัสมี ขณ ขณะนั้นก็ร้อนอาศน์โกสิยส์หัสเนตร พิจารณากัแจ้งเหตุแห่งพระบรม โโพธิสัตว์จะทรงบรรพชา สมเด็จพระอินทราภิตรัสสั่งพระวิศณุกรรม ให้กระทำอาศรมบพ ณท้องเขาศิริ ยวงภูษัตถ์นี้ พระวิศณุกรรมก็รับสั่งใส่เศียรศรีเสด็จมา นิรมิตพระบรรณศาลาทั้งสองสมที่จงกรม ภาวนา แสร้งสรวิจิตรบุพผาพรรณหมุ่ไม่อันมีผลผลิตดอกออกใบอรชร ทั้งกล้วยกล้วยเธอแกล้ง สโมสรสิทธิไว้ ทั้งเครื่องบริขารของบุชชาไฟฝ่ายบรรพชิต แล้วจึงลงเลขลิขิตเขียนไว้ ว่าผู้ใดจะ บรรพชา จงเอาเครื่องบริขารนานาทั้งนี้ทรง แล้วจึงจจรงานในเทวฤทธิ ให้สิ่งสัตว์อันมีพิศม์ พาหพยัคฆหยาบคาย ทั้งค่างูสกุนสัตว์เสียงร้ายร้องพิโรธ อันอุโฆษขนพองพิภกพิงกลัว ให้ไกล จากพระเจ้าอยู่หัวเวสสันดร แล้วก็ไปยังอัมพรพิมานสวรรค ในดาวดึงษ์นั้นแล ฯ

(กาพย์วนประเวศน์, ๒๔๕๕, ออนไลน์)

นอกจากนี้ตอนท้ายกวีได้เปลี่ยนรายละเอียดจากตัวละครในเทวันธชาดกได้ไปเกิดบนพรหมโลก เป็นได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตซึ่งเป็นสวรรค์ที่เป็นความสุขในทัศนะและความเชื่อของชาวบ้านชาวด

จะเห็นได้ว่ากวีผู้ประพันธ์เทวันคำกาพย์ได้เปลี่ยนรายละเอียดเนื้อเรื่องจากเทวันธชาดกซึ่งเป็น นิทานต้นเรื่องหลายประการและเป็นกลวิธีการดัดแปลงนิทานที่กวีใช้มากที่สุด เหตุที่กวีเปลี่ยนรายละเอียด เนื้อเรื่องจากเดิมอาจเป็นเพราะกวีจงใจหรือเกิดจากความหลงลืม และเป็นที่น่าสังเกตว่ากวีมักจะเปลี่ยน รายละเอียดให้เป็นเรื่องใกล้ตัว เรื่องที่ผู้อ่านผู้ฟังคุ้นเคย เข้าใจง่าย และสร้างความตลกขบขัน กลวิธีการ ดัดแปลงนิทานด้วยการเปลี่ยนรายละเอียดเนื้อเรื่องนี้ยังสอดคล้องกับความคิดเรื่องการแพร่กระจายของ นิทานที่ศิริพร ณ กลาง (ศิริพร ฐิตะฐาน, ๒๕๒๓, หน้า ๓๘ - ๓๙) กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนรายละเอียด ส่วนใหญ่อาจเป็นการเปลี่ยนเพื่อสร้างความคุ้นเคย เพราะบางครั้งการรับเรื่องจากสังคมที่ต่างวัฒนธรรม กันอาจมีเรื่องบางตอนที่ผู้รับไม่สามารถเข้าใจอย่างทะลุปรุโปร่ง ผู้เล่าจึงต้องพยายามให้เหตุผลสำหรับ เหตุการณ์ตอนนั้นเพื่อให้ตัวเองและผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจน การพยายามให้เหตุผลบางครั้งก็เป็นเรื่องอัตวิสัย ซึ่งไม่ตรงกับเจตนาของเรื่องเดิม เมื่อเรื่องตกไปอยู่ในแต่ละท้องถิ่นจึงเกิดเป็นสำนวนต่าง ๆ ที่มีเนื้อหา ต่างกันออกไป

๒. การเพิ่มรายละเอียด (expansion) คือ การเพิ่มรายละเอียดหรือขยายความจากสำนวนเดิม ให้ยืดยาวมากขึ้น การศึกษาเทวันคำกาพย์พบว่ากวีได้เพิ่มรายละเอียดตัวละคร เพิ่มรายละเอียดเหตุการณ์ และเพิ่มรายละเอียดของฉาก ดังนี้

๒.๑ เพิ่มตัวละคร

เทวันคำกาพย์มีการเพิ่มตัวละครตาร้อยมาลัย ตัวละครเจ้าเงาะ และน้องชายยักษ์ ดังนี้

เพิ่มตัวละครตาร้อยมาลัย

ในเทวันธชาดกเมื่อเทวันธเดินทางถึงเมืองโกสิยรัฐ ได้อาศัยอยู่กับยายแก่ร้อยมาลัย ซึ่งเทวันธได้ ขอร้อยมาลัยรำยมนต์และฝากยายถวายพระธิดาสวรรณเกสรฯ เป็นเหตุให้ทั้งคู่ได้พบกัน ดังคำประพันธ์ว่า

...พระโพธิสัตว์เสด็จจากนทีขึ้นประทับหลังพาศีไปตามลำดับ จนบรรลุถึงราชอุทยานโกสัลนคร
เสด็จเข้าไปขออาศัยเรือนยายแก่ผู้หนึ่งอยู่ ณ ราชอุทยานนั้นแล

เมื่อยายแก่ผู้เฝ้าราชอุทยานนั้น เคยเก็บดอกไม้ต่าง ๆ ไปถวายพระราชธิดาทุก ๆ วัน เมื่อ
พระโพธิสัตว์อาศัยยายแก่อยู่นั้นสิ้น ๒ - ๓ วัน พระองค์จึงรับสั่งกะยายแก่ว่า ข้าแต่ยาย ยายจง
นำดอกไม้ต่าง ๆ มาให้ฉัน ฉันจักร้อยกรองพวงมาลาให้ยายนำไปถวายพระราชธิดา ยายก็ยินยอม
ให้พระโพธิสัตว์ร้อยพวงมาลา ครั้นพระองค์ทรงร้อยพวงมาลา แล้วทรงรำยมนต์แล้วอธิษฐานว่า
ถ้าหากว่าพระราชธิดาคู่ควรแก่เราไซ้ พระราชธิดานั้นเห็นพวงมาลานั้นแล้วจงรักใคร่เรา อธิษฐาน
แล้วจึงส่งให้ยายแก่ ๆ รับพวงมาลาแล้วก็ไปสู่พระราชฐานถวายพวงมาลาแด่พระราชธิดา พระ
นางสุวรรณเกสรราชธิดาทรงรับพวงมาลาตรวจดูก็ชอบพระทัย จึงถามยายแก่ที่ว่า แน่ะยาย
ดอกไม้พวงนี้ใครร้อยให้ ข้าแต่พระแม่เจ้า หม่อมฉันร้อยกรองถวายพระองค์ด้วยตนเอง พระราช
ธิดามีได้ทรงเชื่อ จึงประทานพวงมาลานั้นให้หญิงผู้อื่นสวมแล้วพอกถามยายแก่ว่า แน่ะยายจงพูด
เสียตามความจริง ฉันรู้จักฝีมือยาร้อยมาลามาแล้ว นี่หาใช่ยาร้อยไม่ ยายแก่นั้นจึงขอกภัยแล้ว
ทูลว่า พระแม่เจ้าตรุณมาณพผู้หนึ่งมาแต่เมืองอื่น ได้มาอาศัยอยู่ที่เรือนหม่อมฉัน ตรุณมาณพนั้น
เขาร้อยให้...

(เทววินชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๒)

ส่วนเทวนาคาภยนั้นกวีได้เพิ่มตัวละครผู้ช่วยเหลือเป็นตายาย เทวนได้ร้อยมาลัยเสกมนต์คาถา
แล้วฝากยายถวายพระธิดาเกสรสุวรรณค์ เมื่อพระธิดาได้รับมาลัย นางเกิดความสงสัยที่มามีลังมากกว่าทุกคน
จึงสอบถามยายว่าใครร้อยมาลัยนี้ ยายก็ปดไปว่าตาเป็นผู้ร้อยมาลัย พระธิดาไม่เชื่อและขู่ว่าถ้ายายโกหก
จะลงโทษ ระหว่างที่ยายเข้าเฝ้าถวายมาลัยแด่พระธิดาอยู่นี้ตาก็คอยอยู่ภายนอก เมื่อเห็นว่ายายไปเข้าเฝ้า
นาน จึงคิดว่ายายน่าจะได้อาณาจักรใหญ่มาจากพระธิดา ดังความว่า

...๑ บอกไปให้แจ้ง	ผู้ใดช่างแต่ง	แกลิ่งร้อยบุปผา	
ไม่บอกจริงไป	เขียนให้หนักหนา	ยายเฒ่ามาลา	ว่าไปจะฟัง
๑ ยายกลัวตกใจ	หวังกั้นไป	เหลียวหน้าเหลียวหลัง	
ความกลัวหนักหนา	ให้ละล้าละลึ่ง	เวียนลูกเวียนนึ่ง	รับสั่งเสาวนีย์
๑ ยายทูลค่อย ๆ	ว่าพระหนุ่มน้อย	มาอยู่สวนศรี	
ขออาศัยตา	กับม้าพาศี	มาแต่กรุงศรี	นครพารา

...

๑ ส่วนยายเฒ่ามา	ถึงสวนอุทยาน	ตามาคอยมอง	
ว่านางให้หา	ยายมาได้ของ	ประทานเงินทอง	สิ่งของนานา
๑ ยายถึงตาถาม	ยายเฒ่าคุกคาม	คำรามเอาตา	
กูไปได้ทุกซ์	เฒ่าสนุกถามหา	ต้องรูกนักหนา	มาลาร้อยไป
๑ บอกว่าตาทำ	นางไม่ฟังคำ	รูกลากผลักไส	
จึงบอกตามจริง	นางจึงนิ่งไป	ว่าพระภูวนีย์	ร้อยพวงมาลา
๑ ตาเฒ่าฟังยาย	กริ้วโกรธมากมาย	วุ่นวายนักหนา	
ว่ายายไปบอก	(เลื่อนราง) มาลา	ฉวยฉุดยุตคร่า	พายายเข้าเรือน

(เทววิน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๑๙ - ๒๑)

ตัวละคร “ตา” ที่เพิ่มมาในเทวนาคำกาศนี้ทำให้เนื้อเรื่องตลกขบขัน จากตัวอย่างเป็นตอนที่ พระธิดาถามยายว่าใครร้อยมาลัย ยายปดว่าตาเป็นผู้ร้อย พระธิดาไม่เชื่อ คาคโทษว่าถ้ายายโกหกจะถูก ลงโทษ ยายละล้าละล้งด้วยกลัวอาญา จึงบอกความจริงให้พระธิดาทราบ เมื่อยายออกมาจากวัง ตาซึ่งรอ ยายอยู่เข้าใจว่าพระธิดาคงพอพระทัยและให้รางวัลมากมาย เมื่อตาถามเรื่องรางวัล ยายก็ตะคอกกลับ ว่า “กูไปได้ทุกซ์” เมื่อตารู้ว่ายายทูลพระธิดาว่าเทวันเป็นผู้ร้อยมาลัย ก็โกรธ พาลุดคร่ำกันกลับเรือน

เพิ่มตัวละครเจ้าเงาะ

เจ้าเงาะเป็นสามีของนางकुลา เจ้าเงาะมิได้มีบทบาทต่อการดำเนินเรื่องมากนัก แต่การพรรณนา ถึงเจ้าเงาะที่ถูกแรดแทงและกัด “นอนตายหงายแขนงแอนแอน” อีกทั้งการพรรณนาครัครวญถึงลักษณะ และพฤติกรรมที่เจ้าเงาะเคยกระทำมาของนางकुลา ก็ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังจินตนาการถึงรูปลักษณ์ของเจ้าเงาะ และช่วยสร้างความตลกขบขันให้กับเนื้อเรื่องได้ ดังความว่า

...๑ วันนั้นไอ้เงาะเที่ยวไป	ตั้งดังลงไป
ไอ้เงาะก็ไม่กลับมา	
๑ วันนั้นสายยันทเวลา	มีดมนมรคา
มันมาให้หลงชมซาน	
๑ จึงพบแรดร้ายสาธารณ์	มันเข้าทะยาน
เข้าแทงเข้ากัดเงาะตาย	
๑ อีคุลาคอยหาใจหาย	วกเวียนวุ่นวาย
ตะกายตะเกียกเรียกไป	
๑ ดาวเดือนเลื่อนขึ้นแจ่มใส	มันเที่ยวหาไป
บัดใจไปสบพบเห็น	
๑ นอนตายหงายแขนงแอนแอน	คิดว่าผัวเป็น
มันเห็นวิ่งเข้ายึดมือ	
๑ เป็นไรจึงไม่หืดหือ	เฮ้ไอ้พ่อกระสือ
โกรธหรือจึงไม่กอดคอ	
๑ หรือเอ็งได้เมียกระมังหนอ	จึงไม่ขง้อ
จรจ่อไม่พอใจเรา	
๑ มันจึงลูปคลำขยำเป่า	ปะสำคัญเข้า
จึงเอามือคลำขยำดู	
๑ เป็นไรเลือดไหลพรั่งพรู	เผ้าผมตมดู
หัวหูเป็นเลือดหลังไหล	
๑ มันจึงเอามือชด์ไป	ยื้อชักผลักไส
ไม่หวาดไม่ไหววางลง	
๑ มันรู้ว่าตายมันคง	ไอ้พ่อเงาะดง
ย่องหย่งหลงตายวายปราณ	
๑ เสียตายรูปร่างสะคราญ	ผมสั้นกันก้าน
กระบาลกระหม่อมพร้อมเพรียง	

๑ เมียได้หาหาเกาแต้ม	ซึกลากมอมแมม
วามแวมงามเหมือนหมา	
๑ เมียมาเสียดายนักหนา	ไอ้เงาะผัวซ่า
อตสำห้เข้าดมสมจร	
๑ เสียดายกลืนอายดั่งดอกบอน	เจ้าไกวให้เมียนอน
อ้อนวอนเข้านวดเมียไป	
๑ เมียรักสุดสวาทหาใจ	ใคร่ตามตายไป
หาไหนจะเหมือนพ่อเบี้ยโปง	
๑ ไอ้พ่อจวบลูกตมูกโด่ง	เมียจะเข้าโพรง
โก้งโค้งให้กบขบตาย	
๑ คิดมาก็่น่าใจหาย	เมื่อยังไม่ตาย
เสียดายลงตมิ่งมหยอย	
๑ เจ้าเคยปลูกเมียบ่อย ๆ	ลูกขึ้นกินหยอย
อร่อยทั้งเปรี้ยวเคี้ยวปู	
๑ คิดมาก็่น่าไม่อยู่	ไปนอนริมรังหนู
ไว้อยู่อาศัยสบายใจ...	

(เทววัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๔๕ - ๔๗)

เงาะ ปรกติแล้วหมายถึงคนป่าพวกหนึ่ง รูปร่างต่ำเตี้ย ตัวดำ ผมหยิก ในตระกูลนิกริต (Negrito) และตระกูลออสโตรเนเซียน (Austronesian) อยู่ในแหลมมลายู เรียกตัวเองว่า กอย ได้แก่ พวกเซม้ง และ ซาไกหรือเซนอย, โดยปริยายเรียกคนที่มีรูปร่างเช่นนั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, หน้า ๒๙๒) ลักษณะของเงาะตามความรู้สึกของคนทั่วไปมักเป็นคนที่มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ สำหรับเจ้าเงาะสามีของนางคุณานี้แม้นางคุณาจะคร่ำครวญว่า “รูปร่างสะคราญ” และ “ตมูกโด่ง” แต่ก็น่าจะเป็นการแฝงนัย (irony) หมายถึง ความคิดที่เจตนาจะสื่อสารนั้นแตกต่างหรือตรงกันข้ามกับความหมายตามตัวอักษรของคำที่ใช้ หรือหมายถึงการขัดกันระหว่างความเป็นจริงกับสิ่งที่ปรากฏให้เห็น (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๖๑, หน้า ๒๗๕) เจ้าเงาะจึงน่าจะมีรูปร่างต่ำเตี้ย ผมสั้นหยิก “กระบาลกระหม่อมพร้อมเพรียง” ซึ่งน่าจะหมายถึงหัวล้านเถิก มีเขา ซึกลาก กลืนกายเหมือนดอกบอน จมูกแบน

เพิ่มตัวละครน้องชายยักษ์

ในเทววันคำกาศมีตัวละครยักษ์กาลาเป็นน้องของยักษ์โกลา เมื่อยักษ์โกลารู้ว่ายักษ์กุดนัยกิดาให้สมุทรกุมารก็โกรธ ยกทัพไปรบแต่พ่ายแพ้ จึงได้ไปตามยักษ์กาลารวมทั้งบริวารมาช่วยรบ ดังความว่า

...๑ แต่ก่อนท้าวโกลา	เคยไปมาเมืองกุดัน
จึงขอลูกสาวนั้น	ท้าวกุดันไม่ชอบใจ
๑ จึงท้าวโกลายักษ์	กริ้วโกรธนักหุนหันไป
ยกพลมาล้อมไว้	รบชิงชัยกันนักหนา
๑ ยักษ์มารตายเป็นเปือ	ไม่เหลือหลอสิ้นโยธา
ยังแต่ท้าวโกลา	หนีกลับมาสู่เมืองตน
๑ เมืองติดชิดลงกา	เหล่ายักษ์เป็นพวกพล
ล้มตายเที่ยวววยชวน	หารั้พลท้าวทิศา

๑ เทียวไปเมืองลำยอง	ปรึกษาน้องชื่อกาลา
บอกเล่าเรื่องราวมา	ท้าวกาลากวีโรธไป
๑ ว่าเหม่ท้าวกุดัน	ลูกสาวนั้นงามเป็นโฉน
จะไว้ชีวิตโย	เราจะไปฆ่าให้ตาย
๑ ท้าวโกลากาลยักษ์	กวีโรธนึกไม่เหือดหาย
เรียกยักษ์มาวุ่นวาย	สู้ทั้งหลายเร่งเร็วพลัน
๑ อสุรหมู่เสนา	กัมเกศาทรงพร้อมกัน
นิมิตรรูปกายนั้น	เป็นมหันต์เติบโตใหญ่...

(เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๗ - ๑๑๘)

ตัวละครน้องชายของยักษ์ที่จะมาชิงธิดายักษ์นี้ไม่มีปรากฏในเทวันธชาดก ในชาดกกล่าวเพียงว่า เมื่อยักษ์สัจจพันธุรู้ว่าภูมิตยักษ์ยัทธิดาให้มนุษย์ก็โกรธจึงยกทัพไปรบ การเพิ่มตัวละครยักษ์กาลาขึ้นมานี้อาจไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องมากนักแต่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเสริมให้เห็นบุญบารมีและความสามารถของหัสบดีมากยิ่งขึ้นเพราะสามารถรบชนะศัตรูที่มีจำนวนมากได้

การเพิ่มตัวละครในนิทานคำกาพย์ กวีน่าจะมิวิตถุประสงค์เพื่อสร้างความสนุกสนานให้เนื้อเรื่องตัวละคร “ตา” และ “เจ้าเงาะ” มีลักษณะและพฤติกรรมที่ชวนขบขัน อีกทั้ง “ตา” อาจถูกเพิ่มมาจากความคุ้นเคยในการอ่านฟังนิทานพื้นบ้านที่มักพบยายคู่กับตา ในขณะที่เจ้าเงาะน่าจะเป็นตัวละครตลกที่เป็นที่รู้จักกันดี ส่วนการเพิ่มตัวละคร “น้องชายยักษ์” นอกจากจะทำให้เห็นความสามารถของพระเอกที่รบชนะศัตรูจำนวนมากได้แล้ว ยังทำให้กวีได้แสดงความสามารถในการประพันธ์ฉากสู้รบที่ยืดยาว เพิ่มความตื่นเต้นให้เนื้อเรื่องซึ่งอาจสัมพันธ์กับท่วงทำนองในการสวดอ่านมากยิ่งขึ้นด้วย

๒.๒ เพิ่มรายละเอียดเหตุการณ์

กวีเพิ่มรายละเอียดเหตุการณ์บางตอนในเนื้อเรื่องเทวันคำกาพย์ให้แตกต่างไปจากเทวันธชาดก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เพิ่มเหตุการณ์ตอนพระราชอาประพาสป่าแล้วถูกยักษ์ลวงไปฆ่า

เหตุการณ์ตอนที่ยักษ์แปลงเป็นเนื้อทองลวงพระราชอาเข้ามาในเขตแดนของตนเพื่อจะจับกินนั้น ในเทวันธชาดกกล่าวว่ นันทยักษ์แปลงเป็นเนื้อทองลวงพระเจ้ากาลิกราชมาในเขตแดนของตนแล้วแปลงกายกลับเป็นยักษ์จับพระราชากับม้าและภามธรรม พระราชาตอบไม่ได้ยักษ์จึงจับกิน ดังความว่า

...นันทยักษ์จึงแปลงกายจากสุวรรณมฤคให้เห็นเป็นยักษ์ใหญ่โต ตรงเข้าจับพระราชากับม้าไว้แล้ว
ภามอมละธรรมกะพระราชฯ ฤไม่ได้ นันทยักษ์จึงกินพระราชเสียแล้วใครจะกินม้านั้นอีกจึง
จับม้าเข้าไว้ให้มัน...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๔ - ๓๒๕)

ส่วนในเทวันคำกาพย์มีการเพิ่มรายละเอียดเหตุการณ์ตอนนี้เป็นเมื่อนันทยักษ์แปลงเป็นกวางลวง ท้าวพรหมทัตเข้ามาในเขตแดนแล้ว ได้แปลงกายกลับเป็นยักษ์ โดยในคำกาพย์ได้เพิ่มการพรรณนา ลักษณะที่น่ากลัวของยักษ์ และเพิ่มบทคร่ำครวญของท้าวพรหมทัต ดังความว่า

๑ ท้าวไปใน(ม)รคา	จะพรรณนายอชนิโดยไกล
ม้านั้นมันแล่นไป	เข้าเขตในไพรยัक्षा
๑ แว่นแคว้นแดนของยักษ์	ถึงสำนักไทรสาขา
มันเห็นเป็นภักษา	ตัวมฤคคามาหายไป

- ๑ ทำอิทธิฤทธิ์ศักดิ์
ยีนแอบแทบตันไทร
- ๑ โห่ก้องร้องทวาด
ตบมืออ้อไปมา
- ๑ เขี้ยววงอกอกนอกปาก
แผลงอิทธิฤทธิ์ไกร
- ๑ แลบลิ้นปลิ้นตาตน
องอาจทวาดเสียง
- ๑ จิ้งร้องกึกก้องไป
ที่ในต้นพฤกษา
- ๑ ตบมืออ้ออิงมา
ผืนแปรเล็งแลไป
- ๑ พระองค์ไม่เคยเห็น
มีอาจะจตำรง
- ๑ พระพักตร์ผิวเผือดผิต
จะกลับไปบัดนี้
- ๑ จะหนีเห็นไม่พ้น
พระอสุหุลแดง
- ๑ ว่าไอ้ครั้นครานี้
สองเจ้าจะเข้าไป
- ๑ ส่วนแม่แลเห็นลูก
สวมกอดสองพังงา
- ๑ ข้าสาวนางเฒ่าแก่
คร่ำครวญซึกซวนกัน
- ๑ มนตรีเสนีเล่า
จะทูลเป็นมูลไป
- ๑ พระองค์ทรงพิลาป
ท้าวเห็นจักษมรณา
- ๑ ท้าวทรงโสกโสกา
ท้าวไทให้บันดาล
- ๑ ราชามาร่ำไร
ไอ้อะปานฉะนี้
- ๑ เสียตายพระลูกแก้ว
สององค์ทรงโสกา
- ๑ ตัวกูมาโลโภ
เวรามากางกัน
- เป็นมหายักษ์เติบโตใหญ่
ตะบองใหญ่แกว่งไกวมา
ด้วยอำนาจของยักษ์
ทำนัยนาแดงแสงไฟ
ร้องสำรอกโกรกกรากไป
วิ่งเข้าไปใกล้ราชา
ทำมีดมนบนเวหา
กึกก้องเพียงเสียงฟ้าผ่า
ว่าผู้ใดใครเข้ามา
กูจะฆ่าให้บรรลัย
พระราชาราชเห็นตกใจ
ในพระทัยแทบปลดปลง
ยักษ์เป็นกวางเี่ยวเรียง
ทรงพระกายไม่สมประดี
ทั้งโลหิตเหือดหายสิ้น
ส่วนพาศีสิ้นสุดแรง
ท้าวไทจนทรงกันแสง
ด้วยกันแสงร้องรำไร
พระมเหสีจะเห็นใคร
อ่อนวอนไหว้ถามมารดา
พระทัยผูกเสนหา
โศกาให้ไม่วายวัน
ทั้งชาวแม่ให้โศกศัลย์
ให้สนั่นครื้นครื้นไป
เข้าไปเฝ้าเจ้าถามไถ่
จะรำไรให้โหยหา
ชลเนตรซาบอาบพักตรา
เป็นภักษาของขุนมาร
ถึงพาราเครื่องสังคราน
นำสงสารด้วยภูมิ
รำลึกไปถึงสองศรี
ไม่เห็นผีพระบิดา
ไม่เห็นแล้วทุกเวลา
คร่ำครวญหาไม่เว้นวัน
โดยโมโหมาผูกพัน
โหรานั้นมันทักทาน

๑ กรรมถึงจึงไม่ฟัง	ให้กลุ่มคลังตั้งเพลิงผลาญ
จึงพราวจากสถาน	แต่บุราณกรรมทำมา
๑ เวรมาถึงแล้ว	จากตลาดแล้วพันผูกหนา
ยักษ์แก่งแปลงกายา	เป็นมฤคคามาหลงไหล
๑ ท้าวไทหวนตริก	ไม่รำลึกถึงพระไตร
คุณแก้วทั้งสามไซ้	ท้าวบ่ได้ให้มีตม
๑ อักขลตลพระทัย	จึงภูวนัยคิดฉงน
กลุ่มกลัดให้ขัดสน	พระจุมพลเหือดหายศรี
๑ พระองค์รำไรรัก	ชบพระพักตร์หลังพาซี
นิ่งแน่นอนเป็นผี	วิสัยญมิทันนาน

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๑๗ - ๑๙)

เทวันคำกาพย์ได้พรรณนาให้เห็นลักษณะของนทียักษ์ว่าตัวสูงใหญ่ ถือกระบองแกว่งไปมา ร้อง ตวาดก็ก้อง นัยน์ตาแดง เขี้ยวออกนอกปาก แลบลิ้นปลิ้นตา ทำให้ท้าวพรหมทัดตงใจกลัวมาก เศร้า โศกคร่ำครวญถึงชะตากรรมของตน อีกทั้งอาลัยอาวรณ์มเหสีและลูกทั้งสองจนสลบไปบนหลังม้า

เพิ่มเหตุการณ์ตอนมเหสีทราบว่สองกุมารหายไป พระราชาแปลงจึงแสวงหา

ในเทวันธชาดก เมื่อนางวิมลมาไม่พบสองกุมาร เหล่านางสนมและอำมาตย์ก็ออกตามหาไม่พบ นนทียักษ์แปลงรู้ว่าสองกุมารหนี จึงอาสาออกตามหา โดยได้แปลงกายเป็นยักษ์ ดังความว่า

...ฝ่ายเจ้ายักษ์จึงตรัสเรียกพระนางวิมลมาเทวีมาสั่งว่า ขอเธออย่าเศร้าโศกไปเลย พวก อำมาตย์ตามไม่พบเราจะไปยังป่าเที่ยวค้นหาอย่างข้ำเจ็ดวันก็จะพบสองราชกุมารกุมารี เธอจงอยู่ ดูแลรักษาพระนครไว้ สั่งแล้วก็ลงจากปราสาทออกจากพระนคร สัจจรไปในป่าขึ้นไปยังยอดภูเขา สูงใหญ่ นฤมิตกายให้สูงเฟ่งดูไปในทิศทั้งสี่ เห็นสองราชกุมารกุมารี่กับม้าจึงลงจากภูเขาแล่นไล่ ตามไป...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๐)

ส่วนเทวันคำกาพย์ก็ได้เพิ่มรายละเอียดเหตุการณ์ที่เหล่าเสนากลัวว่าญาติที่หาสองกุมารไม่พบ จึง ไปเชิญแม่มดหมอผีมาทำพิธี ดังความว่า

...๑ ว่าเหวมนตรี	สุสิ้นทั้งนี้	อยู่เฝ้าเวียงชัย	
แต่เราคนเดียว	จะเที่ยวตามไป	เราจะเข้าไพร	ตามไล่ให้ทัน
๑ เราไปไม่ช้า	เจ็ดวันจะมา	ถึงพาราพลัน	
ไม่รู้เหตุผล	คนกับม้านั้น	จักรู้สำคัญ	ในวันกลับมา
๑ ยักษาว่าแล้ว	เยี่ยงยาตรตลาดแล้ว	ออกจากพารา	
เสนาไปตาม	ยักษ์ห้ามกลับมา	ไม่คิดฉันทา	ว่าเจ้าของตน
๑ กลับเข้าเวียงชัย	ปรึกษากันไป	กลัวภัยจุมพล	
ความตายทุกวัน	คิดพรั่นทุกคน	บ้างมาบ้างบน	เชิญคนผีทรง
๑ อิมดอ์ท้าว	โรงสารมีฉาว	ปีกลองซ้องวง	
เชิญภูตเชิญผี	ไปศรีบรรจง	เชิญตาขุนส่ง	ส่งเหล่ากินไป

๑ อีท้าวมันปด	ทำตัวระหัด	แกลิ่งปดแก้ไข	
ว่าเจ้าเข้างู	สู้อย่าร้อนใจ	กู่จะบอกให้	พบสองจอมขวัญ
๑ อีท้าวมันเทศ	ว่าเจ้าขุนเทศ	เข้ากูทุกวัน	
ปากสั้นระรัว	ทำห้วงก้งัน	ส่งเหล่าไม่ทัน	มันด้อมรวดเดียว
๑ ลางคนอีท้าว	ทำเรือทำห้าว	ว่าเจ้าเขาเขี้ยว	
ทั้งเจ้าขุนลุย	ทำปากบุยเปี้ยว	(ขาดหาย)	เขี้ยวไม่ทันเห็น
๑ ทำเป็นพูดจา	ประสมไปมา	หน้าตายยังเป็น	
แล้วทำเป็นโกรธ	ทำโตดทำเด่น	ใครไม่เคยเห็น	นับถือจนตาย
๑ อีท้าวลางคน	แก้ผ้าเดินบน	คนเชื่อมากมาย	
ว่าเจ้าเข้าสิง	เห็นจริงหญิงชาย	ฝูงคนทั้งหลาย	กราบไหว้บนบาน
๑ เจ้าโปรดเถิดรา	ขอให้เที่ยวหา	พบสองกุมาร	
อย่าให้มีโทษ	โปรดข้าตีฉาน	ขอให้พบพาน	บนบานเติมไป
๑ อีท้าวทั้งปวง	มันพูดล่อลวง	กินเปิดกินไก่	
ว่ากูช่วยหา	สู้อย่าร้อนใจ	กู่จะจับไว้	อย่าได้ร้อนรน
๑ ฝูงคนดีใจ	นับถืออิงไป	ทุกแห่งแพร่งหน	
ตีฆ้องร้องเป่า	มีฉาวสับสน	บัดนั้นฝูงคน	ชุกชนเที่ยวหา...

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๕๓ - ๕๕)

เหตุการณ์ที่เพิ่มขึ้นมานี้สอดคล้องกับความเชื่อไสยศาสตร์ของชาวบ้านชาวดัตและสร้างความตก
 ขบขันให้เนื้อเรื่อง

เพิ่มบทคร่ำครวญของพระมารดา

เมื่อพระมารดาทราบความจริงว่าพระราชาเสียชีวิตไปแล้ว ส่วนพระราชาที่อยู่ในวังนั้นคือยักษ์
 แปลง ในเทวันธชาดกกล่าวว่าพระมเหสีและเหล่านางสนมตกใจหวีดร้องด้วยความกลัว ดังความว่า

...ฝ่ายอันเตบุริกนารีมีพระมเหสีเป็นประธาน ทราบอาการนั้นแล้ว ร้องหวีดหวาดพากัน
 ปิดทวารและบังอุชราสาทปริศนากันว่า แต่ก่อนเรารู้โดยสำคัญว่าเป็นพระราชาแท้ บัดนี้เรารู้
 แน่ว่าเป็นยักษ์ด้วยเคยกินมนุษย์เสียทุกวัน อันที่จริงพระเทวันธกุมารกับพระนางจันทกุมารีและ
 ม้า คงรู้ความเรื่องนี้มาก่อนจึงพากันหนีไป บัดนี้พระองค์พาวานรและหมีมาถึง พระองค์จักเป็นที่
 พึ่งของพวกเรา...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๔๕)

ส่วนเทวันคำกาพย์ก็ได้เพิ่มบทคร่ำครวญของพระมเหสีที่อาลัยอาวรณ์ถึงพระราชา เมื่อทราบว่า
 พระราชาได้เสียชีวิตไปแล้ว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

พิลาป ๑ โอ้พระผ่านเกล้า	ใครไม่บอกเล่า	ให้รู้เหตุผล	
เมียไม่รู้เลย	พระเคยจรดล	ไปในไพรสนธ์	ชมฝูงมฤคคา
๑ กรรมของน้องแล้ว	จึงให้คลาดแคล้ว	จากความเสนาหา	
ชะรอยได้ทำ	กรรมติดตามมา	ทันพระราชา	ในป่าหิมวันต์
๑ พบยักษ์สาธารณ์	กินเป็นอาหาร	พระม้วยอาสัณ	
แล้วมันเนรมิต	ไม่ผิดสักอัน	น้องนี้สำคัญ	ว่าพระสามี

๑ พระมาลัยบุญ	ไม่ได้แทนคุณ	ปลงศพเผาผี	
ไม่รู้ตำแหน่ง	แห่งพระภูมิ	กเขวรากษากผี	อยู่ที่ไนไพร
๑ ไอ้พระผ่านเกล้า	ตัวของน้องเล่า	จะไปถึงไหน	
จะให้ใฝ่ผอม	ทุกซ์ตรอมตายไป	น้องมาน้อยใจ	ด้วยไอ้ยักษา
๑ จะอยู่ไปไย	อดสู้อยใจ	พลไพร่เสนา	
มันจะดูหมิ่น	ตฉินนินทา	ตายเสียดีกว่า	อยู่ไยเป็นคน
๑ สมเด็จพระ	กันแสงโคก	กลิ้งเกลือกเสือกสน	
นางขยายพระยศ	นัยเนตรสุชล	ไหลหลังทิ้งตน	บนแท่นรจนา
๑ นางเจ้ารำไร	ระทดสลดใจ	หลงไหลเสน่ห์หา	
นางแจ้ปรากฏ	ว่าโอรสมา	ถึงวังราชา	นางพระยาคลายใจ...

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๔๔ - ๑๔๖)

บทคร่ำครวญของมเหสีนี้มีการเขียนกำกับท่วงทำนองไว้ว่า “พิลาป” ซึ่งสันนิษฐานว่าคงเป็นท่วงทำนองที่ใช้กำกับเนื้อเรื่องตอนที่โคกเศรำ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง เศรำ สะเทือนใจ และกระทบอารมณ์ กวีจึงเพิ่มการพรรณนาเหตุการณ์เศรำโคกตอนนี้อย่างมากขึ้นว่านิทานต้นเรื่อง

เพิ่มเหตุการณ์ตอนเทวันฝันบอกเหตุ

เหตุการณ์ตอนนี้เทวันธชาดกกล่าวไว้ในขณะที่นางสุวรรณเกสรธากนางยักษ์ินีทำร้าย ฝ่ายเทวันธได้กลับเข้าวังมาจัดเตรียมขบวนทัพออกไปรับนาง ดังความว่า

ทีนี้จะกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ต่อไป ใจความว่าครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้า พระโพธิสัตว์เจ้าทรงตรัสให้จัดเตรียมราชยานไว้พร้อมเสร็จ จึงเสด็จออกจากพระนครโดยมหันตบริวารยศ ครั้นถึงนิโครธพฤษณันแล้ว จึงเชิญยักษ์ินีแปลงนั้นลงจากต้นไทร ให้ประทับ ณ สีวิกา เสด็จพากลับเข้ายังราชฐาน ให้ยักษ์ินีแปลงนั้นถวายบังคมพระราชมารดาแล้ว เสด็จขึ้นสู่มหาปราสาทประทับร่วมกับยักษ์ินีแปลงนั้น

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๘)

ส่วนเทวันคำกาศมีการเพิ่มเหตุการณ์เทวันฝันร้าย ดังความว่า

๑ ทีนี้มาจะกล่าว	ถึงเรื่องราวพระเทวัน
ราตรีคืนวันนั้น	พระทัยหวนบรรทมไท
๑ ครั้นเมื่อจะรุ่งราง	โฉมนวนนางแหบบรรลัย
อีคุลาจตุคร่าไป	ทิ้งนางไว้ริมคางคา
๑ พระองค์นิมิตฝัน	สุบินนั้นร้ายนักหนา
ว่าอียักษ์มา	แหวะอุราผ่าเอาไป
๑ อียักษ์ไม่ปราณี	เข้าโบายตีไม่ปราศรัย
ผ่าแหวะแหวะหัวใจ	แล้วพาไปในคางคา
๑ หัวใจของพระองค์	แล้วเวียนวงเข้ามาหา
พระจับรับเอามา	ใส่อุราแล้วตีไป
๑ พระสะดุ้งตกใจพิน	พระองค์ตื่นให้หวั่นไหว
คิดถึงเจ้าทรมวย	จะเป็นไฉนนะน้องอา

๑ นवलนางอยู่กลางไพร	ท้าวอ้ายคร่ำครวญหา
จนแจ้แสงสุรียา	ท้าวให้หาโหราพลัน
๑ โหรมาบัดใจ	พระภูวนัยจึงแก้ฝัน
โหรบังคมพระทรงธรรม์	ฟังเรื่องฝันร้ายนักหนา
๑ ข้าแต่ฝ่าพระบาท	ฝันประหลาดอย่างนี้หนา
ของรักจักไกลตา	ที่เสนาหาจะจากไป
๑ ถึงไปไม่อยู่ช้า	จะกลับมาอย่าสงสัย
ข้าบาทมาแคลงใจ	อรโทอยู่เอกา
๑ องค์เดียวเปลี่ยวใจนัก	ฝันประจักษ์ร้ายนักหนา
โพล่ภัยในหิมวา	จะมีมาเป็นฉันท
๑ ขอเชิญฝ่าพระบาท	ไปรับราชเชิญอรโท
ซ่านักจกมีภัย	เชิญเร็วไวไปรับมา...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๕๓ - ๕๕)

เหตุการณ์ที่เพิ่มขึ้นมานี้เป็นตอนที่นางเกสรสวรรค์ถูกนางคุลาทำร้าย ในขณะที่เทวีนได้กลับมาจัดเตรียมขบวนทัพในวัง เทวีนฝันร้ายว่ามีนางยักษ์มาทำร้ายและควักหัวใจตนไปทิ้งน้ำ แต่แล้วหัวใจได้เวียนกลับมาและตนได้นำมาใส่อกไว้ดังเดิม ซึ่งโหรได้ทำนายความฝันว่าพระองค์จะเสียของรักแต่ไม่นานก็จะได้ของรักนั้นกลับคืน ซึ่งเป็นวิธีการเล่าเรื่องให้ผู้อ่านผู้ฟังทราบเหตุการณ์ล่วงหน้าอันเป็นวิธีการที่นิยมในนิทานพื้นบ้านหรือนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ

เพิ่มเหตุการณ์ตอนตายช่วยเหลือตัวละครเอกหญิง

เหตุการณ์ตอนตายช่วยเหลือตัวละครเอกหญิงนี้ ในเทวีนธชาดกกล่าวว่าตายมาอาบน้ำที่สะพาน ได้ยินเสียงร้องของนางสุวรรณเกสรฯ จึงช่วยเหลืออุ้มนางขึ้นจากน้ำ แล้วได้ช่วยอาบน้ำและทายาให้ เมื่อตายาทราบความจริงก็รู้สึกสงสารจึงช่วยเลี้ยงดูนาง ดังความว่า

...มีสองคนผิวเมื่อยอยู่ในบ้านนั้นหามิบุตรไม่ คินนั้นพากันจะไปอาบน้ำที่สะพาน ได้ยินเสียงพระนางเกสราร้องดังนั้นจึงร้องถามไปว่าใครร้องเรียก พระนางสุวรรณเกสรฯเทวีจึงบอกว่าฉันเป็นมนุษย์ผู้หญิง ถูกอมมนุษย์โบายตีทิ้งน้ำลอยมา สองสามีภรรยาที่มีความกรุณา ช่วยกันอุ้มขึ้นจากน้ำ แล้วจึงให้อาบน้ำร้อนทายาให้หายเมื่อยและเจ็บชัดแล้วถามว่า นี่แม่มาแต่ไหน พระนางสุวรรณเกสรฯจึงเล่าความตั้งแต่ต้นจนปลายให้สองตายายนั่งฟัง สองคนผิวเมื่อยนั้นนึกสงสารจึงเลี้ยงเอาไว้

(เทวีนธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๘)

ส่วนเหตุการณ์ตอนนี้ในเทวีนคำกาพย์ กวีได้เพิ่มเหตุการณ์ว่าตายจะไปอาบน้ำที่บันไดทำน้ำตายได้ยินเสียงร้องก็ตกใจนึกว่าผีหลอก จึงรีบวิ่งไปหาตา เมื่อตามาดูก็พบนางเกสรสวรรค์ซึ่งถูกทำร้ายมาตายจึงช่วยนางขึ้นจากน้ำ ช่วยบ่งหนามออกจากกายได้ถึง ๓ ทะนาน ทายา หุงหาอาหารให้กิน และเมื่อตายาทราบความจริงก็รู้สึกสงสารจึงช่วยเหลือเลี้ยงดูนางเป็นลูกบุญธรรม ฝ่ายนางเกสรสวรรค์ก็ดูแลช่วยเหลือปรนนิบัติตายาย ต่อมามีชาวบ้านและหนุ่ม ๆ มาเห็นนางเกสรสวรรค์ต่างก็เอ็นดู หลงรักปรารถนาได้นางมาเป็นคู่และสะใภ้ ดังความว่า

...๑ ยายลงจากกระได	วังวางลงไป	ถึงที่ตีนท่า	
ออกปลายตะพาน	ลนลานนักหนา	อาบน้ำล้างหน้า	แล้วมาแลไป

๑ ยายเฒ่ากลี	ไต้ยีนเทวี	ครางอยู่ริมกระได	
ยายว่าหือ ๆ	ผีหรืออะไร	ยายกลัวตกใจ	ออกกว่าขวัญหาย
๑ ยายวิ่งขึ้นมา	ความกลัวนักหนา	บอกตาว่านวย	
ตาเอยเมื่อกี้	ผีหลอกแทบตาย	ตามิเชื่อยาย	ไปคู่ด้วยกัน
๑ ตาวายายเฒ่า	ผีที่ไหนเล่า	ปากสั้นคอสั้น	
เราไปเข้าเย็น	ไม่เห็นสักวัน	ผีหลอกยายนั้น	มันทำอย่างไร
๑ ยายบอกแก่ตา	มันครางหือมา	ริมท่าหัวกระได	
เฒ่าไม่เชื่อ	นอนอยู่ทำไม	เร่งเร็วมาไป	ไต้ยีนดอกกรา
๑ (เลื่อนราง)	(ขาดหาย)	(ซำรุด) ชวนกันมา	
ยายอยู่ข้างหลัง	จุดรั้งออตตา	มาถึงตีนท่า	ตาคิดสงสัย
๑ ยีนเหลียวแลดู	นางครางหืออยู่	ริมหัวกระได	
ยายว่าตาพลัน	เออนั้นอะไร	ครางหือ ๆ ไป	มิใช่ฤตา
๑ ตานิ่งฟังดู	ไต้ยีนกับหู	มีตอยู่หนักหนา	
ยายเอยจงไป	เอาไต้จุดมา	เร็ว ๆ อย่าช้า	จะมาส่องดู
๑ ยายวิ่งขึ้นไป	จุดไต้ให้ตา	(เลื่อนราง) มามองดู	
ตาส่องดูไป	ผีอะไรหลอกกู	ตาแลไปดู	เห็นนางเทวี
๑ ตาเห็นฉายา	ร้องว่าอนิจจา	ยายมาว่าผี	
โอโอะรูปร่าง	นวลนางงามดี	ใครช่างโบายตี	ไม่มีกรรมรุธา
๑ ตาร้องบอกยาย	นางยังไม่ตาย	บุญเรานักหนา	
ลูกเราไม่มี	บัดนี้เลยหนา	ยายเอยเร็วรา	ลงมาช่วยกัน
๑ เรายกขึ้นไป	เลี้ยงรักษาไว้	เป็นลูกบุญธรรม	
ยายตาดีใจ	ลงไปช่วยกัน	ยกนางจอมขวัญ	ขึ้นสู่เคหา
๑ นวลนางเทวี	ยายตาสองศรี	ต้องพระกายา	
หนามในยอกเหน็บ	ปวดเจ็บหนักหนา	ทั้งพระพักตรา	เขี้ยวฆ่าดำไป
๑ ยายหยิบเสื่อมา	จิ้งวางฉายา	น้ำตาหลังไหล	
เห็นนางเจ็บปวด	ยิ่งยวดเหลือใจ	สองเฒ่าร้องไห้	รำรักนางพระยา
๑ ยายตาบ่งหนาม	ติดตัวโถมงาม	เลือดทราออกมา	
ยายจิ้งต้มน้ำ	ชำระกายา	ขมื่นชโลมทา	นางพระยาค่อยคลาย
๑ เสี้ยนหนามต้องติด	สองเฒ่าสะกิด	บ่งออกมากมาย	
ได้สามทะนาน	นางคราญค่อยหาย	ยกมือขึ้นไหว	พลิกกายหลับไป
๑ สองเฒ่ายายตา	มีความเส่นหา	น้ำตาหลังไหล	
ต้มเข้าจิ้งปลา	ตักมาวางไว้	นวลนางอรไท	ค่อยฟื้นกายา
๑ สองเฒ่าแลไป	เห็นไม่เป็นไร	ดีใจนักหนา	
จิ้งเข้าโบกปิด	พัควีไปมา	อ้อมองค์ฉายา	ยายตาปลอมไป
๑ โอ้อนิจจา	แม่บอกเล่าตา	เจ้ามาแต่ไหน	
เจ็บปวดนักหนา	บอกตាយายไป	ยายจะเลี้ยงเจ้า	เป็นเพื่อนยายตา

๑ เมื่อนั้นเทวี คิดถึงผัวขวัญ	เจ้าได้สมประดี มีอาจจะกลั่นน้ำตา	มีความโศกา คร่ำครวญป่วนหา	บอกตายายพลาง
๑ นางเล่าตามเรื่อง ขึ้นอยู่ต้นไทร	แรกมาจากเมือง พันภัยเสื่อสาบ	ติดเนื่องตามทาง อีคุลาเดินทาง	ช่างมาเจรจา
๑ ชำนี้ดีใจ มันจับตัวได้	มิได้สงสัย ไม่มีกรรมรณา	จึงลงมาหา ตีบายหนักหนา	จนข้าสลบไป
๑ มันจึงลากไป ข้าไม่รู้ตัว	ทิ้งลงคงคา มีดมัวอกใจ	ลอยมาน้ำไหล ยายตาจงได้	เอ็นดูกรรมรณา
๑ สองเฒ่าว่าไป ยายตาจะได้	แม่อย่าอาลัย หุงเข้าหาปลา	อยู่ในเคหา แม่อยู่เถิดตรา	ยายตาดีใจ
๑ วันนั้นสองเจ้า อาบน้ำป้อนเช้า	ขลุกขลวยด้วยเจ้า อยู่เฝ้าอรไท	มิได้ไปไหน เก็บผักหักไม้	มิได้ไปขาย
๑ เมื่อนั้นเทวี ตายายสองคน	เจ็บคล้ายหายดี จรดลขวนขวาย	มีความสบาย จึงให้โฉมฉาย	อยู่เฝ้าเคหา
๑ แม่เจ้าอยู่เรือน แม่อย่าเที่ยวเล่น	อย่าได้คบเพื่อน ขับไก่ดูกา	พุดเล่นเจรจาทา เย็นลงยายตา	จะมาเรือนพลัน
๑ นางรับคำยาย ข้าจะหุงเช้า	ตาไปเถิดตรา บนเหย้าเรือนพลัน	กลับมาเห็นวัน ข้าไม่ผายผัน	พุดเล่นเจรจาทา
๑ ยายตาดีใจ วันนี้ยายไป	เก็บผักหักไม้ ได้ผักเข้ามา	มาขายอัตรรา สองคนยายตา	หามาพอแรง
๑ ยายตามมาแล้ว กำผักมัดพิน	จึงนางน่องแก้ว ผูกมัดรัดแต่ง	ลงมาจัดแจง แยกเป็นสองแห่ง	แบ่งไว้แบ่งขาย
๑ นางเอาใจใส่ ฝูงคนเห็นนาง	ยายตาดีใจ รูปร่างเฉิดฉาย	ได้ความสบาย มาถามตายาย	ว่าได้ไหนมา
๑ ยายตาบอกเล่า เป็นลูกบุญธรรม	นี่ลูกของเรา เจ้าลายนน้ำมา	ได้เลี้ยงรักษา เป็นบุญของข้า	เลี้ยงมาช้านาน
๑ หนุ่ม ๆ ทั้งหลาย ชอบเนื้อพິงใจ	เห็นอรโฉมฉาย เวียนไปในบ้าน	รูปทรงนงคราญ ยายตารำคาญ	ขับหลานขึ้นเรือน
๑ เพื่อนบ้านทั้งหลาย ถามไถ่พุดจา	เอ็นดูโฉมฉาย หาตาบนเรือน	เข้าของมาเยือน ยายกินของเลื่อน	ทุกวันอัตรรา
๑ ลางคนธบาย มันวอนข้าไป	ว่ามีลูกชาย รับให้มาว่า	วุ่นวายนักหนา ขอหลานยายตา	ตามแต่จะเอ็นดู
๑ ยายตาบอกเล่า คือองค์ท้าวไท	ลูกสาวของเรา อยู่ไกลพันริ้ว	ผิวเขามีอยู่ ถ้าเจ้าเอ็นดู	ตามแต่น้ำใจ
๑ แต่เขามาหา รับของกำนัล	สองเฒ่ายายตา ได้ทุกวันไป	ไม่ให้ไปไหน บุญของอรไท	เป็นที่ชอบตา...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น - หน้าปลาย, หน้า ๖๖ - ๗๕)

จะเห็นได้ว่าเทวนาคาพย์ได้ขยายรายละเอียดเหตุการณ์ที่ตายายช่วยเหลือตัวละครเอกหญิง ทำให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน และมีปฏิสัมพันธ์ไปมาหาสู่กัน นอกจากนี้ยังเห็นความน่าขบขันของตายายที่หวนนางเกสรสวรรค์ แต่ก็ยินดีรับของกำนัลจากชายหนุ่มที่มาเกี่ยวนาง

๒.๓ เพิ่มรายละเอียดของฉากและบรรยากาศ

เทวนาคาพย์ได้เพิ่มการพรรณารายละเอียดของฉากต่าง ๆ แตกต่างจากเทวนธชาดกที่นิยมกล่าวถึงฉากหรือบรรยากาศของสถานที่ในเรื่องสั้น ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เพิ่มรายละเอียดฉากสระบัวของกุมภภัณฑ์ทั้ง ๔ คน

เทวนธชาดกกล่าวถึงสระบัวซึ่งมีกุมภภัณฑ์ ๔ คนเฝ้าอยู่ โดยมีได้พรรณาบรรยากาศและสภาพของสระบัวมากนัก กล่าวเพียงว่าในสระนั้นมี “เบญจประทุมดอกโตเท่าจักรรถ” “กระจับเท่าศิระษะกระปือ” ดังความว่า

...ในทิมวันตประเทศมีสระน้ำอยู่แห่งหนึ่ง เป็นน้ำสำหรับบริโภคใช้สอยของท้าวเวสสุวรรณ สระน้ำนั้นสระฝรั่งไปด้วยเบญจประทุมดอกโตเท่าจักรรถ และมีกระจับประมาณเท่าศิระษะกระปือ มีกุมภภัณฑ์ยักษ์เฝ้ารักษาสระนั้นอยู่สี่ตน ถ้าว่ากุมภภัณฑ์สี่ตนนั้นเห็นม้าและพระเชษฐาแล้วก็จงจะฆ่าตายเราทั้งสองก็จะอยู่เป็นสุขสบาย ด้วยเหตุนี้พระน้องจงบอกพระเชษฐาของเธอว่า หม่อมฉันฝันเห็นว่าที่ทิมวัตประเทศนั้นมีสระน้ำอยู่แห่งหนึ่ง สระฝรั่งไปด้วยเบญจประทุมห้าประการ หม่อมฉันอยากได้ดอกและฝักประทุมที่สระนั้น ขอพระเชษฐาจงกรุณาไปหามาประทานให้หม่อมฉัน พระนางจันทน์กุมารีรับคำสามิแล้วจึงไปคอยท่าพระเชษฐาอยู่ ณ ปราสาทของตน

ครั้นถึงเวลาเย็น พระโพธิสัตว์เจ้าทรงประทับหลังม้าเสร็จกลับมาถึงปราสาท พระนางจันทน์กุมารีนาฏจึงทำการต้อนรับและทำวัตรจรรยาตามเคย ต่อเวลารุ่งเช้าพระนางจันทน์กุมารีจึงทูลความตามที่พระอภัยราชมหารบอกรู้ให้พระโพธิสัตว์เจ้าฟัง พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นหลังม้าบอกสัญญาแก่ม้าๆ ก็พาหေးไปในอากาศ จนบรรลุถึงสระน้ำนั้นแล้วเสด็จลงไปในสระ ในเวลานั้นพวกกุมภภัณฑ์หาอยู่ไม่ พากันไปหาอาหารยังมีพันจะกลับมา พระโพธิสัตว์ทรงเก็บง่าบัวและเสวยกระจับ แล้วเลือกเก็บดอกบัวอยู่...

(เทวนธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๖ - ๓๓๗)

ส่วนเทวนาคาพย์ก็ได้ขยายความพรรณนาถึงลักษณะของสระบัวนี้อย่างละเอียด ดังตัวอย่างตอนอภัยกุมารเล่าถึงสระบัวให้นางจันทน์ฟังเพื่อให้นางไปลวงเทวนไปให้ยักษ์กินที่สระบัวว่า

...๑ ยักษ์อยู่เฝ้าสระศรี	มีฤทธิเป็นนักหนา
สระนั้นมีบุปผา	เหล่าปทุมามีหลายพรรณ
๑ บัวหลวงแลบัวขาว	อยู่เป็นเหล่างามเฉิดฉัน
สัตตบุษย์บัวแดงนั้น	ทั้งบัวผันน้ำเขยชม
๑ บัวเผื่อนแลบัวชม	มีไม้ถมนางเทวี
สัตตบรรณสารพันมี	จงกลนีน้ำผึ้งชม
๑ กุมรามาวัวอ่อน	เอาเกสรร้อนระงม
สระศรีมีอุดม	ฝักบัวกลมเท่ากงเกียน
๑ กระจับเท่าหัวควาย	ปลาทั้งหลายว่ายวนเวียน
งามจริงยิ่งอย่างเขียน	ปลาตะเพียนน้ำใคร่ดู

๑ จระเข้แลหerra	ฝูงมัจฉามาพรั่งพรู
ยักษ์นั้นมันเฝ้าอยู่	มันคอยดูผู้ใดไป
๑ ยักษ์เฝ้าอยู่สี่คน	สัตว์เดินหนหลงเข้าไป
แวนแคว้นแดนพงไพร	สี่โยชนไปเป็นขอบขันธุ์
๑ เนื้อเปื้อนแลเสื่อสีห์	ฝูงสัตว์มีในหิมวันต์
คนธรรพแลคนธรรพ์	ในป่านั้นกลัวยักษ์
๑ ท้าวเวสสุวรรณให้	ยักษ์ได้ประสิทธิ์มา
มนุษย์ครุฑนาคา	ไม่อาจมาในสระศรี
๑ นवलเจ้าจงจำไป	พรั่งนี้ไซ้รู้ว่าให้ดี
ว่าฝันในวันนี้	ขอพระพิฆเนศวร
๑ ว่าได้กินผักบัว	เหง้าแลหัวหวานหนักหนา
กระจับเท้ามหิงสา	ฝันได้มาเป็นมั่นคง...

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๐๑ - ๑๐๒)

เมื่อเทวันเดินทางถึงสระบัวดังกล่าว กวีก็พรรณนาบรรยากาศของสระบัวอย่างละเอียดและวิจิตร
ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

...๑ เจ้าชมสระศรี	กับพีฟ้าซี	เปรมปรีดีด้วยกัน	
ชมดอกบัวขาว	เหล่าเครื่องเรียงรัน	ที่แดงแสงฉฉ	มีพรรณเหลืองเขียว
๑ แมลงภู่วู้อ่อน	เอาชาติเกสร	เร่ร้อนกลมเกลียว	
ฝูงนกฝูงหงส์	บินลงท่องเที่ยว	พลัดคู่อยู่เปลี่ยว	ตัวเดียวเที่ยวหา
๑ เป็ดน้ำค้ำแค	กระทิงลอยแพ	อัดแผลอยมา	
นกกระสาکان้ำ	คำมุดจุดปลา	คอนหอยคอยง่า	ฉวยคว่าทันที่
๑ ยางเจ้ายางเสวย	นกกระตุมทำเฉย	เคยจิกแต่ผี	
นกนั้นทำรัง	ริมฝั่งสระศรี	เสียงอ้ออึงมี	อยู่ที่พฤกษา
๑ พระชมชมใจ	สารพันดอกไม้	ในสระนั้นหนา	
ชำระองค์พลาจ	ทั้งชมฝูงปลา	ว้ายวู่วูมา	มัจฉาหลายพรรณ
๑ ปลาเงินปลาทอง	เห็นงามเรื่องรอง	ลอยล่องตามกัน	
ตะเพียนตะพาต	สลาดผาดผ่น	สลิดติดพัน	นวลจันทร์เนื่องาม
๑ ปลาเพ็ญปลากา	ปลากรายว้ายมา	ปลาซาเข็ดขาม	
แขวงฉवाद	ไล่ฟาดหุบตาม	แมงภู่วู่วาม	ไล่ตามกินไป
๑ ปลาชีวปลาเสื่อ	ว้ายมาหาเหยื่อ	พ่นเหนือน้ำไกล	
ปลาตุกปลากด	ปลาหลดปลาไหล	ว้ายคล้าคำโคล	อยู่ในสระศรี
๑ ปลาซาปลาจ่อม	ปลากดปลาค่อม	พลัดพร้อมมากมี	
ปลาช่อนปลาไซ	อยู่ในสระศรี	ปลาหมอปลากะตี	ว้ายรีมีปนกันไป
๑ ฝูงปลาอีกโข	โลมากระโห้	เทโพโตใหญ่	
สังควาดผาดผี	ว้ายรีหนีไกล	ปลาสร้อยลอยไป	อยู่ในสระศรี
๑ จระเข้หerra	ตริวตราวเต่าหน้า	กลานมามากมี	
เต่าหีบเต่าหวาย	ตะกายวิงหนี	ม่านลายว้ายรี	ชุดที่หลุมไซ้

๑ ต้นเต่ากระ	ตะพานน้ำดำปะ	กัศระกันไป	
เต่าดำเต่าต่าง	ขุดรางขึ้นไข่	เต่าน้อยเต่าใหญ่	คลานไปหากัน
๑ กุ้งก้ามกราม	เงือกงูสลอน	ว้ายว่อนปลิว	
พ่นน้ำเป็นลำ	ดำว้ายผายผัน	กระหวัดรัดกัน	ผูกพันพิสมัย
๑ ปูปลาปูแสม	แม่ไม่ลอยแพ	อัดแอลอยไป	
ปูลมปูม้า	วิ่งมาเร็วไว	ทำรูอยู่ใกล้	ในฝั่งน้ำขม
๑ แล้วยังมีทั้งหอย	บ้างจมบ้างลอย	หอยโข่งหอยขม	
หอยแครงหอยกาบ	คาบหอยรากอม	หอยกระปุกคลุกตัม	หอยกลมนมวัว
๑ หอยนกหอยตาก	ปากเปิดหอยรอก	หอยพันพัว	
จับแจงแมงกู่	จับอยู่ขอบริ้ว	ติดกันพันพัว	หอยบัวหอยลาย
๑ หอยสังข์หอยนาก	หอยกาบอำปาก	หอยกากหอยทราย	
ฝูงสัตว์อยู่นั้น	สารพันเหลือหลาย	เจ้าขมสบาย	ที่โบกขรณี...

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๐๖ - ๑๐๙)

จะเห็นได้ว่าฉากสระบัวในเทวันคำกาพย์มีการพรรณนาอย่างละเอียด ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังจินตนาการเห็นภาพของบรรยากาศสระบัวซึ่งเป็นลักษณะสระที่เต็มไปด้วยสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติที่สวยงาม มีการเล่นคำ เล่นเสียงคำ เสียงพยัญชนะและสระ แสดงความสามารถของกวีมากกว่าที่จะพรรณนาสระบัวตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ

เพิ่มรายละเอียดฉากสวนอุทยาน

ตอนพระธิดาทูลขอพระบิดาประพาสสวนอุทยานเพื่ออุบายดูตัวชายหนุ่มที่ร้อยมาลัยให้ตนนั้น ในเทวันธชาดกกล่าวถึงบรรยากาศของสวนอุทยานสั้น ๆ ดังความว่า

...พระนางเธอจึงพร้อมด้วยพี่เลี้ยงและสาวใช้เสด็จไปโดยมหันตอิสริยยศ ถึงสวนราชอุทยานแล้วทรงเลือกเก็บนานาบุปผาและเสด็จลงสระวารีในสระโบกขรณี ทรงเลือกเก็บนานาประทุมบุปผาเป็นต้น หลงเล่นจนลืมความเดิมซึ่งคิดไว้ว่าจะใคร่ดูผู้ชายที่ยายบอกนั้นเสีย...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๕๒ - ๓๕๓)

สวนอุทยานในเทวันธชาดกกล่าวเพียงว่ามี “นานาบุปผา” และ “สระโบกขรณี” โดยมีได้พรรณนารายละเอียด

ส่วนเทวันคำกาพย์นั้นกวีขยายความพรรณนาสวนอุทยานที่เต็มไปด้วยพันธุ์ไม้ต่าง ๆ อย่างงดงาม ดังความว่า

...๑ เมื่อนั้นเทวี	เที่ยวทั่วสวนศรี	เก็บดอกมาลา	
มีอยู่ในสวน	ลำตวนจำปา	ดอกกระดังงา	บุษบาภาหลง
๑ พิกุลสารภี	กลิ่นหอมรวयी	เทวีทัดทรง	
มะลิซ้อนหงอนไก่	ปลูกไว้เป็นดง	ทั้งดอกประยงค์	ส่งกลิ่นหอมรวयी
๑ ดอกเทียนเบญจมาศ	สัตตบุษย์พุทธรักษา	นางนาถเด็ดฉวย	
สาวศรีเข้าเก็บ	เหน็บแซมผมมวย	รูปร่างสะสวย	รวयी ๆ รื่น ๆ
๑ ชมดอกไม้แล้ว	จึงนางน้องแก้ว	ให้นางสาวศรี	
เก็บผลลูกไม้	ในสวนอันมี	ม่วงปรางลิ้นจี่	มีรสเปรี้ยวหวาน

๑ นางเจ้าเข้าปลิด	ส้มช่ามะขวิด	หวานชนิดขึ้นบาน	
ทุเรียนแมงคุด	ละมุดหอมหวาน	ทับทิมลูกจัน	นางคราญเก็บมา
๑ มะเฟืองมะยม	ลูกสุกลั่นถม	ห้อยย้อยไสว	
บ้างสอยบ้างทิ้ง	ช่วงชิงกันไป	น้อยหน้าลำไย	มีในสวนขวัญ...

(เทวีน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าต้น, หน้า ๒๔ - ๒๕)

จะเห็นได้ว่ากวีขยายความให้เห็นบรรยากาศของสวนอุทยานที่เต็มไปด้วยดอกไม้และพืชผลลูกไม้นานาพันธุ์ที่มีอยู่จริงในธรรมชาติและที่เกิดจากจินตนาการร้อยเรียงเชื่อมโยง เล่นเสียง เล่นคำ เพื่อสื่อภาพสวนอุทยานอย่างงดงาม อันเป็นการแสดงภูมิรัฐของกวีและเป็นขนบการพรรณนาธรรมชาติของกวีไทยมาตั้งแต่อดีต

การเพิ่มรายละเอียดเนื้อเรื่องมักเป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเรื่องจึงต้องมีการเพิ่มความบางอย่างมาเพื่อให้สอดคล้องกับรายละเอียดของเรื่องที่เปลี่ยนแปลงไป (สุภารัตน์ มาศวรรณา, ๒๕๕๓, หน้า ๘๗) สำหรับเทวีนคำกาพย์ การเพิ่มตัวละครและเหตุการณ์ทำให้นิทานมีความสนุกสนาน บางเหตุการณ์เป็นบทศร่าโศกคร่ำครวญอาจทำให้ผู้อ่านผู้ฟังสะเทือนอารมณ์ไปกับเนื้อเรื่อง ส่วนการเพิ่มการพรรณนาฉากและบรรยากาศน่าจะสัมพันธ์กับท่วงทำนองสวดอ่านซึ่งทำให้เกิดรสเสาวรจนีย์เสริมสร้างจินตนาการเห็นภาพอย่างชัดเจนและมีชีวิตชีว อันจะทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลินมากยิ่งขึ้น

๓. การตัดรายละเอียด (omission) คือ การละ ทอน หรือลดรายละเอียดบางส่วนจากตัวบทเดิม หรือตัวบทต้นเรื่อง จากการศึกษาเทวีนชาดกและเทวีนคำกาพย์พบว่ากวีผู้ประพันธ์เทวีนคำกาพย์ตัดรายละเอียดเหตุการณ์และตัดหลักธรรมคำสอนบางอย่างที่มีในเทวีนชาดก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ตัดรายละเอียดเหตุการณ์

เทวีนคำกาพย์ตัดรายละเอียดเหตุการณ์บางเหตุการณ์ ได้แก่ ตัดเหตุการณ์ตอนความฝันเกี่ยวกับกำเนิดของตัวละครเอกชาย และตอนพระอินทร์ให้เทวีนธ์ขอพร ดังนี้

ตัดรายละเอียดตอนความฝันเกี่ยวกับกำเนิดของตัวละครเอกชาย

เทวีนชาดกมีเหตุการณ์เกี่ยวกับการถือกำเนิดของเทวีนธ์ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์มาปฏิสนธิในครรภ์นางวิมล โดยนางฝันว่ามีเทวบุตรนำแก้ววิเชียรมาให้แต่มีอันธกเทวบุตร หมายถึง อสูร หรือเทพที่ก่อความเดือดร้อน มาแย่งแก้ววิเชียรไป ภายหลังแก้ววิเชียรหาอันธกเทวบุตรแล้วกลับมาแปลงรัศมีข้านางวิมล พระราชาจึงรับสั่งให้ปาทกาจารย์ทำนายฝัน ดังความว่า

ในราตรีที่พระโพธิสัตว์มาปฏิสนธินั้น พระนางวิมลทรงสุบินนิมิตว่า เทวบุตรองค์หนึ่งนำแก้ววิเชียรมาให้พระนางก็รับไว้ มีอันธกเทวบุตรองค์อื่นมาแย่งเอาแก้ววิเชียรนั้นไปเสีย ภายหลังแก้ววิเชียรนั้นหาอันธกเทวบุตรเสีย แล้วกลับมาเอาแปลงรัศมีอยู่ ณ สำนักพระนางวิมลเทวี ๆ ตื่นขึ้นแล้วจึงเข้าเฝ้าทรงเล่าพระสุบินถวายพระราชา ๆ รับสั่งให้หานิมิตปาทกาจารย์มาให้ทำนายฝัน นิมิตปาทกาจารย์นั้นคำนวณถวายพยากรณ์ว่า พระนางวิมลเทวีจะทรงพระครรภ์ราชกุมารนั้นจะเป็นโอรส เมื่อพระโอรสประสูติแล้วทรงพระเจริญรุ่งขึ้น จะมียักษ์ตนหนึ่งมาเบียดเบียนพระนคร พระราชกุมารนั้นจะหนีจากพระนครนี้ไปยังนานาประเทศ ภายหลังจะได้มหิทธิเดชานุภาพใหญ่ฆ่ายักษ์นั้นตายแล้วจะได้เป็นเอกราช หาพระราชาอื่นจะเสมอมิได้ ด้วยประการฉะนี้

พระนางวิมลมาเทวีทรงพระครรภ์ถ้วนไตรมาสแล้ว จึงประสูติพระโอรสอันกอรปด้วยบุญลักษณะ ก็เมื่อวันประสูติพระราชโอรสนั้น ฝนตั้งมืดคลุ้มทั่วไปในทิศทั้งปวง เพราะเหตุดังนั้น พระราชบิดามารดาจึงประทานนามโอรสนั้นว่า เทวันธกุมาร ด้วยประการฉะนี้...

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๒๓)

เหตุการณ์ความฝันนี้เป็นการเล่าเรื่องให้ผู้อ่านผู้ฟังทราบความเป็นมาของความเป็นผู้มีบุญบารมีของตัวละครเอกชาย “พระโพธิสัตว์” และเป็นการเล่าเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไป ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ไม่มีปรากฏในเทวันคำกาพย์

ส่วนเทวันคำกาพย์กล่าวถึงกำเนิดของเทวันโดยกล่าวว่านางมณีกนิราทรงครรภ์ได้ ๕ เดือนปลาย ท้าวพรหมทัตให้โหรทำนายดวงชะตาของโอรส โหรทำนายว่าพระโอรสมิบุญบารมีมาก ดังความว่า

...๑ ส่วนท้าวพรหมทัต	เสวยราชสมบัติ	ตั้งสัตย์อุเบกขา	
อยู่มาช้านาน	นางคราญกนิรา	ทรงครรภ์ขึ้นมา	ได้ห้าเดือนปลาย
๑ สมเด็จพระราชา	รู้ว่าฉายา	ทรงครรภ์โดยหมาย	
ตรัสสั่งสาวศรี	ชาวที่ทั้งหลาย	รักษาโฉมฉาย	อันนราย ในครรภ์
๑ ฝ่ายท่านพรหมทัต	เมืองการตรัส	หาโหรมาพลัน	
ให้พิจารณา	ฉายาทรงครรภ์	โอรสอยู่นั้น	เป็นหญิงหรือชาย
๑ โหรเฒ่าพินิจ	กราบทูลทรงฤทธิ์	ด้วยจิตคิดหมาย	
ดูลักษณะครรภ์	สำคัญเป็นชาย	ปะโรหิต ทั้งหลาย	ถวายพระลักษณะ
๑ ข้าแต่ทรงฤทธิ์	ขอถวายชีวิต	ผิดคำโหรา	
ดูตามไสยศาสตร์	ไม่คลาดชะตา	พระโอรสสา	จะมาเป็นชาย
๑ เจ้ามีบุญนัก	จะเห็นประจักษ์	ทั่วโลกหญิงชาย	
ลัคนาราศี	ไม่มีอันนราย	จะได้สืบสาย	ปกป้องครองไป
๑ ขอเดชปกเกล้า	โอรสนี้เล่า	เทียมเท่าเมรุไกร	
จะมีทหาร	ยักษ่มันโตใหญ่	มีอาชาไนย	เหาะไปเวหา
๑ ขอร้องการ	พระราชกุมาร	โพธิญาณสร้างมา	
ฝูงสัตว์น้อยใหญ่	อยู่ในไพรสา	กลัวอิทธิฤทธิ์	เข้ามาตามองค์
๑ ข้าบาททั้งหลาย	กราบทูลถวาย	ฤสายมั่นคง	
มีสัตย์ดังนี้	ชีวิพลดปลง	ตัวข้าพระองค์	ขอรับราชภัย...

(เจ้าเทวันสมุต ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๗ - ๘)

ตัดรายละเอียดตอนพระอินทร์ให้เทวันธขอพร

เมื่อมาถูกยักษ์ฆ่าและกินศีรษะ พระอินทร์ได้มาช่วยต่อศีรษะและชุบชีวิตมาขึ้นมาใหม่ เหตุการณ์ตอนนี้ในเทวันธชาดกกล่าวว่าพระอินทร์ได้ให้เทวันธขอพรสิ่งที่ปรารถนา ซึ่งเทวันธได้ขอพร ๕ ประการ แล้วพระอินทร์จึงเสด็จกลับสวรรค์ ดังความว่า

...ท้าวเทวราชจึงตรัสว่า แน่ะพ่อเทวันธกุมาร เราจักให้พรแก่พ่อไว้ พ่อต้องการพรสิ่งใดจงรับพรนั้นไว้เถิด พระเทวันธกุมารเมื่อจะรับพระท้าวสักกเทวราช จึงตรัสบาทคาถานี้ว่า

วรณเจ เม อโท สกุก	สพพภูตานมิสสร
อมิตตา มั อนตรายั	เนว กริสสนติ มยหิ
อปีจาหิ อติพิโล	อโรโค อนตรา น มเร

นนทสส ชโย จ โหมิ   ปิตรุชช การะสุสามิ
 เย มหุตตมตมปตตา   มยหิ สิญจิติทเคน
 เต ชีวิติ ลพภนตุ ขณเณ

ความว่า ข้าแต่ท้าวสักกเทวราชทรงอำนาจยิ่งใหญ่กว่าสรรพภูตสัตว์ ถ้าพระองค์จะทรง
 ประทานพรให้แก่ข้าพเจ้าไซ้ ข้าพเจ้าขอยินดีรับพรเหล่านี้ไว้คือ ขออย่าให้พวกอมิตรทำอันตราย
 แก่ข้าพเจ้าได้ ๑ ขอให้ข้าพเจ้ามีกำลังยิ่งปราศจากโรค และขออย่าให้ข้าพเจ้าตายในระวางยังไม่
 สิ้นอายุขัย ๑ ขอให้ข้าพเจ้ามีชัยชนะนันทยักษและดำรงราชสมบัติของพระราชาบิดา ๑ สัตว์เหล่า
 ไตตายแล้วครู่หนึ่ง ขอสัตว์ตายเหล่านั้นจงได้ชีวิตคืนมาด้วยน้ำที่ข้าพเจ้ารดให้ในทันใดนั้น ๑ ท้าว
 สักกเทวราชจึงประสาทพร ๕ ประการให้พระเทวันธกุมารแล้วตรัสว่า พระองค์จงอย่าได้ทรง
 ประมาทเลย แล้วเสด็จกลับยังโลกสวรรค์

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสชาดก ปังนิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๒)

จะเห็นได้ว่าพร ๕ ประการที่เทวันธได้ขอนี้เป็นเสมือนการเล่าเรื่องเหตุการณ์ภายในหน้าให้ผู้อ่าน
 ผู้ฟังได้ทราบว่าจะเกิดเหตุการณ์อะไรต่อไป ซึ่งเหตุการณ์นี้กวีผู้ประพันธ์เทวันธคำกาพย์อาจหลงลืมหรือ
 อาจงงใจหรือตัดออกไป เนื้อเรื่องจึงกล่าวเพียงว่าเมื่อพระอินทร์ต่อศีระและชุบชีวิตมาแล้ว พระอินทร์
 ก็เสด็จกลับคืนสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

...๑ เมื่อนั้นจึงเจ้าสององค์   ดีใจกราบลง
 แพบท้าวพระองค์อินตรา
 ๑ โกลีจึงมีบัญชา   ว่าเจ้าสองรา
 อาชาจงพากันไป
 ๑ อินตราเธอมาปราศรัย   แล้วเหาะขึ้นไป
 บัดใจก็ถึงดิงสา...

(เจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าต้น, หน้า ๖๗)

จะเห็นว่ากวีผู้ประพันธ์เทวันธคำกาพย์ได้ละเหตุการณ์ที่พระอินทร์ได้ให้ตัวละครเอกชายขอพร
 ออกไป ซึ่งทำให้นเนื้อเรื่องนิทานคำกาพย์ช่วงนี้ดำเนินเรื่องต่อไปได้อย่างรวดเร็ว

๓.๒ ตัทรายละเอียดหลักธรรมคำสอน

แม้เทวันธชาดกและเทวันธคำกาพย์จะมีลักษณะเรื่องอย่างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่ในเนื้อเรื่องได้
 แทรกหลักธรรมคำสอนไว้ด้วย เทวันธชาดกปรากฏหลักธรรมคำสอนเรื่องศีล ๕ ทุจจริต ๓ สุจจริต ๓ ในตอน
 ที่เทวันธเทศนาธรรมให้กุมภณัททั้ง ๔ ตนฟัง และปรากฏหลักธรรมเรื่องทศมิตรธรรม ๑๐ ในตอนที่นาง
 สุวรรณเกษรามาแสดงธรรมให้เทวันธฟัง อันเป็นเหตุให้ทั้งสองได้กลับมาพบกันอีกครั้ง ส่วนเทวันธคำกาพย์
 กวีกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องศีล ๕ ไว้ในตอนเทวันธเทศนาธรรมให้กุมภณัททั้ง ๔ ตนฟังเท่านั้น โดยตัด
 หลักธรรมคำสอนเรื่องทุจจริต ๓ สุจจริต ๓ และทศมิตรธรรม ๑๐ ออกไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตอนที่เทวันธเทศนาธรรมให้กุมภณัททั้ง ๔ ตนฟังกวีแทรกหลักธรรมคำสอนเรื่องศีล ๕ ทุจจริต ๓
 และสุจจริต ๓ อย่างละเอียด ดังความว่า

พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า บัดนี้อาสนะก็สมควรแก่เราแล้ว แต่บุคคลผู้ฟังยังหาสมควรไม่
 แน่ มาณพ บุคคลผู้จะฟังยังไม่ควรนั้นด้วยเหตุไรเล่า ท่านทั้งหลายจงสมาทานศีลเสียก่อน ท่าน
 ทั้งหลายสมาทานศีลแล้วจึงจะชื่อว่า เป็นผู้ควรฟังธรรม ถ้าเช่นนั้นท่านจงให้ศีลแก่พวกข้าพเจ้า

พระโพธิสัตว์เมื่อจะให้ศีล ๕ จึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงงดเว้นการฆ่าสัตว์ ๑ จงงดเว้นการลักพัสดุที่เขาไม่ยอมให้ ๑ จงงดเว้นการประพฤติผิดในกาม ๑ จงงดเว้นจากวาจาเท็จ ๑ จงงดเว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทคือดื่มน้ำทำผู้ดื่มแล้วให้เมา กล่าวคือสุราและเมรัย ๑

พระโพธิสัตว์เจ้าทรงให้ศีล ๕ แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมและธรรมต่อไป จึงตรัสว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายแต่ก่อนเคยเกิดเป็นมนุษย์ ประพฤติทุจริตด้วยกายวาจาและน้ำใจ จึงได้มาเกิดในกำเนิดยักษ์ด้วยทารุณกรรมสมათาน บัดนี้ท่านทั้งหลายยังเป็นผู้หยาบซำร้ายกาลอยู่เช่นนี้ ตายจากอัตรภาพเป็นยักษ์แล้วก็จักไปเกิดในนรก เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงละทุจริต ๓ อย่างเสียและจงถือเอาซึ่งสุจริต ๓ อย่างไว้ให้มั่น ทุจริต ๓ อย่างนั้นชื่อว่าอธรรม

ทุจริต ๓ อย่างนั้น คือกายทุจริต ๑ วจีทุจริต ๑ มโนทุจริต ๑ กายทุจริตนั้นคือประพฤติชั่วทางกายมีอาการเป็น ๓ อย่าง คือฆ่าสัตว์มีชีวิต ๑ ลักทรัพย์พัสดุของเขา ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ เหล่านี้สำเร็จด้วยกายจึงชื่อว่ากายทุจริต วจีทุจริตนั้นคือความประพฤติชั่วทางวาจามีอาการเป็น ๔ อย่าง คือกล่าวคำเท็จไม่จริง ๑ กล่าวคำหยาบ ๑ กล่าวคำส่อเสียด ๑ กล่าวคำเพ้อเจ้อ โปรงเสียซึ่งประโยชน์ ๑ เหล่านี้สำเร็จด้วยวาจาจึงชื่อว่าวจีทุจริต มโนทุจริตนั้นคือประพฤติชั่วทางใจมีอาการเป็น ๓ อย่าง คือเจตสิกกรรมชาติอันเกิดแต่โลภวิการ เป็นเหตุให้ทำทุจริต มีปาณาติบาตเป็นต้น เรียกว่าอภิชฌา ๑ ความปองร้ายผูกอาฆาตจองเวรอันเกิดแต่โทสวิการ เรียกว่าพยาบาท ๑ ความเห็นผิดคลองธรรมอันเกิดแต่โมหวิการ เรียกว่ามิจฉาทิฎฐิ ๑ เหล่านี้สำเร็จมาทางใจจึงชื่อว่ามโนทุจริต ความประพฤติชั่วเป็นไปในไตรทวารนี้ เรียกว่าอธรรม

...

ก็แหละสุจริต ๓ อย่างนั้นเป็นฉน สุจริต ๓ อย่างนั้นคือ กายสุจริต ๑ วจิสุจริต ๑ มโนสุจริต ๑ ความที่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ๓ อย่างนี้สำเร็จมาแต่ความประพฤติดีด้วยกายจึงชื่อว่ากายสุจริต ความที่ไม่พูดเท็จไม่พูดหยาบไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ ๔ อย่างนี้สำเร็จมาแต่ความประพฤติดีทางวาจาจึงชื่อว่าวจิสุจริต ความที่ไม่เพ่งเล็งน้อมเอาพัสดุของเขา ความที่ไม่ผูกอาฆาตปองร้ายเขา ความที่เห็นตรงต่อธรรมความชอบ ๓ อย่างนี้สำเร็จมาแต่ความประพฤติดีทางใจ จึงชื่อมโนสุจริต ความประพฤติดีด้วยกายวาจาใจ ๓ อย่างนี้ เรียกว่าธรรมความชอบ

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาสชาตก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๓๗ - ๓๓๙)

จากตัวอย่างจะเห็นว่าก่อนที่เทวัญจะแสดงธรรมได้ให้กัมภณท์ทั้ง ๔ ตนอาราธนาศีล คือ กล่าวคำเชิญหรือขอร้องให้ให้ศีล (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๕๕๕) และสมათานศีล คือรับเอาศีลมาปฏิบัติ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๔๐๕) จากนั้นเทวัญจึงได้ให้ศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลสำหรับทุกคนได้แก่ ๑. เว้นจากการทำลายชีวิต ๒. เว้นจากถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ๓. เว้นจากประพฤติผิดในกาม ๔. เว้นจากพูดเท็จ ๕. เว้นจากของเมา คือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๓๙๕) จากนั้นได้แสดงธรรมเรื่องทุจริต ๓ คือ ความประพฤติชั่ว ความประพฤติไม่ดีมี ๓ คือ ๑. กายทุจริต ประพฤติชั่วด้วยกาย ๒. วจีทุจริต ประพฤติชั่วด้วยวาจา และ ๓. มโนทุจริต ประพฤติชั่วด้วยใจ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๑๓๗) เป็นคู่เทียบกับสุจริต ๓ คือ ประพฤติดี ประพฤติชอบ ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม มี ๓ คือ ๑. กายสุจริต ประพฤติชอบด้วยกาย ๒. วจิสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจา ๓. มโนสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๔๕๙)

ส่วนหลักธรรมเรื่องทศมิตรธรรม ๑๐ นั้น กวีได้แทรกหลักธรรมดังกล่าวไว้ในเหตุการณ์ที่เทวรินทร์ให้ทหารประกาศหาคนมาแสดงธรรม นางสุวรรณเกสรจึงมาเทศนาธรรม ดังความว่า

...ข้าแต่พระองค์จอมขัตติย บุคคลผู้ใดในโลกนี้มาประพฤติธรรมความชอบในมารดาบิดา
ทั้งหลาย ๑ ในบุตรภรรยาทั้งหลาย ๑ ในหมู่ญาติและมิตรผู้มีไมตรีจิต ๑ ในพลาพหะทั้งหลาย ๑
ในชนชาวบ้านและนิคม ๑ ในชนชาวรัฐประเทศและชนบท ๑ ในสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ๑ ใน
หมู่เนื้อและนกทั้งหลาย ๑ ในเทพดาผู้รักษาพระนคร ๑ ในหมู่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ๑ บุคคลผู้นั้น
ครั้งประพฤติธรรมความชอบ ๑๐ อย่างดังนี้ไว้ได้แล้ว ย่อมจะเข้าไปถึงซึ่งสุคติโลกสวรรค์

เพราะเหตุนี้ พระมหाराช พระองค์จึงบำเพ็ญทศมิตรธรรม ๑๐ อย่างนี้ไว้ให้ได้ เทพดา
ทั้งหลายทั้งอินทพรหม ได้ถึงแล้วซึ่งทิพย์สมบัติก็ได้ด้วยกุศลวัตรที่ประพฤติธรรมความชอบไว้
อย่างนี้ พระมหाराชพระองค์จงอย่าได้ประมาทซึ่งสุจริตมิตรธรรมเลย ก็นรชนคนใดได้บำรุงเลี้ยง
มารดาบิดาโดยธรรมความชอบสรรพเทวดาในโลกนี้ มนุษย์และเทพดาทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญ
ผู้เลี้ยงมารดาบิดานั้นทุกทิวาราตรี เมื่อผู้นั้นทำลายชีวิตอินทรีย์แต่โลกนี้แล้ว ก็จะมีบันเทิงรื่นรมย์ใน
โลกสวรรค์...

(เทวรินทร์ชาดก ใน ปัญญาชาดกปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙, หน้า ๓๖๔)

หลักธรรมเรื่องทศมิตรธรรม ๑๐ นี้เป็นการสอนบุคคลให้ปฏิบัติตนที่ดีต่อบุคคลรวมทั้งสิ่งมีชีวิต
๑๐ ประเภท ได้แก่ บิดามารดา บุตรภรรยา ญาติและมิตรผู้มีไมตรีจิต พลาพหะ ชนชาวบ้านและนิคม
ชนชาวรัฐประเทศและชนบท สมณะพราหมณ์ หมู่เนื้อและนก เทพดาผู้รักษาพระนคร และสรรพสัตว์
ทั้งหลาย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นหลักธรรมที่ยึดถือปฏิบัติกันของชาวบ้านในอดีต เป็นหลักธรรมคำสอนที่
คล้ายกับหลักทศ ๖ หมายถึง การปฏิบัติตนต่อผู้มีพระคุณ กล่าวคือบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราต้อง
เกี่ยวข้องสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัว จัดเป็น ๖ ทิศ คือ ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา ทักขิน
ทิศ ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภรรยา อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย
ได้แก่ มิตรสหาย เภฏฐิมทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่
พระสงฆ์ (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๑๓๓ - ๑๓๔)

ส่วนเทวรินทร์คำกวีกล่าวถึงศีล ๕ เท่านั้น โดยกวีได้พรรณนาถึงศีล ๕ อย่างละเอียด ดังความว่า

๑ เจ้ารำลึกได้	ตั้งนโมไป	จบได้สามหน	
แล้วว่าพระไตร	เรียบไปบัดล	ศีลห้าเลิศล้ำ	เป็นต้นปานา
๑ แจกออกมากมาย	แต่ต้นจนปลาย	มุสาสุรา	
ดูก่อนกุมภภัณฑ์	ศีลอันทั้งห้า	เราท่านเกิดมา	เพราะว่ากุศล
๑ เป็นมนุษย์เทวา	ด้วยบุญสร้างมา	กรรรรณาแผ่ผล	
ปานาติปาต	ไม่ขาดจากตน	เป็นคนอภัยกุศล	ฆ่าสัตว์ให้ตาย
๑ ท่านอย่าได้ทำ	จะเป็นบาปกรรม	ติดตัวมากมาย	
กรรมสิ่งนี้หนัก	ขุนยักษ์ทั้งหลาย	ที่นี้ท่านตาย	จะได้วิมาน
๑ ชาติก่อนไม่ดี	จึงเป็นยักษ์	มีใจกล้าหาญ	
แล้วสร้างกรรมไป	เห็นไม่เป็นการ	ครั้นตายวายปราณ	จะทนทุกขา
๑ ครั้นสิ้นจากทุกข์	ไม่ได้เสวยสุข	มนุษย์เทวา	
กรรมจัดซัดให้	ไม่เป็นยักษ์	เปียดเบียนชีวา	เขาเป็นอาหาร

๑ ดูก่อนขุนยักษ์ จะพ้นชาติยักษ์	จงสาภิกก์ดี บุญจักหักหาญ	ศีลห้าประการ ครั้นสิ้นวิญญูณ	ขุนมารสุชชา
๑ ดูก่อนขุนมาร เจ้าของเขามี	อหินนาทาน อย่ายินดีรา	ลักทรัพย์เขามา สารพัดโกคา	อย่าเบียดเบียนเอา
๑ กาเมสุมิจฉา อย่าได้ประสม	ดูก่อนยักษ์ จิตลงปลงเอา	ภรรยาของเขา ชื่อว่าเมียเขา	อย่าร่วมเส่นหา
๑ ถ้าว่าชอบใจ สูกขอเป็นที่	บอกเล่าผู้ใหญ่ ประเวณีมา	ให้ไปพุดจา ร่วมรักเส่นหา	ตามระบอบชอบธรรม
๑ ถ้าทำโดยได้ เป็นมิตรสันท	ลูกเมียของใคร ไม่ละแก่กัน	เขาไปติดพัน จิตคิดทวนหัน	กระสันราคา
๑ ซ่องเสพกามกล ต้นจิวหนามกรด	ครั้นตายวายชนม์ ปรากฏเกิดมา	ขึ้นบนพฤษภา ยอดเขากายา	ร้างกาจิกพลง
๑ อับจนทนเวท ลูกเมียของท่าน	บังเกิดเป็นเปรต เที่ยวผลาญเที่ยวล้าง	เพราะเหตุก่อนปาง เพราะกรรมก่อสร้าง	เป็นทางทุกขา
๑ ตายเกิดบนจิว ทนทุกขล่ำบาก	ครั้นลมพัดฉิว ได้ยากคลนา	เปลี่ยวเป็นขึ้นมา พระเจ้าตรัสมา	ครานั้นจะคลาย
๑ ถ้าใครรอดได้ จะไปสู่สวรรค์	กาเมนี้ไซร์ หันพระฤสหาย	จักให้สบาย เพราะว่าเหน้อยหน่าย	มาสลดตัดตรง
๑ ยิ่งศีลมุสา ไม่จริงอย่าว่า	ให้กล่าวสัจจา เจรจาไม่ตรง	อย่าว่าไหลหลง ถ้อยคำคอง	อย่าได้หลงไป
๑ แต่สัตย์เท่านั้น จะได้วิมาน	ครั้นสิ้นชีวี บริวารสองไชย	จะมีสุขใหญ่ เพราะถือสัตย์ไว้	จะได้เชยชม
๑ ดูก่อนขุนยักษ์ จะให้มัวเมา	สุราร้ายนัก เอาเป็นอารมณ์	ใครมักเสพสม เพราะเสพสมาคม	สุรยาเมา
๑ เสียประโยชน์มากมาย ให้เหงาให้วัง	มักให้ตนตาย คิดจะลวงเอา	ฉิบหายสูญเปล่า เงินทองของเขา	ใครเอาเป็นผล
๑ คิดทำอุบาย คบเพื่อนสนุก	ไม่กลัวตัวตาย เที่ยวบุกรุกรน	แยบคายเสือกสน เข้าชิงวิ่งปลัน	ชุกชนหามา
๑ ได้สรรพบบริวาร เข้าหักหาญเอา	เห็นลูกเมียท่าน ด้วยสุรา	คิดอ่านริษยา ทำตามปรารณา	ใจกล้าอักษุศล
๑ ใครเสพสุรา ด้วยตัวมัวเมา	ปัญจศีลห้า เสพเข้าใจตน	ไม่เห็นเป็นผล ถึงใจกุศล	ย่อมเสื่อมสูญหาย
๑ คิดแต่จะล้าง มักให้โทโส	ไม่ก่อสร้าง โมโหฉิบหาย	หาทางสบาย ไม่คิดความตาย	เหน้อยหน่ายกุศล
๑ สุราเมรัย ครั้นตัววอดวาย	ตัดเสียให้ได้ ตายจากเมืองคน	ย่อมให้อับจน จะให้ไปทน	ทุกขเวทนา

๑ เกิดในนรก	น้ำแสบถึงอก	เพราะตกจตุรา	
นายนิริบาล	กล้าหาญเข้ามา	ลากเอาชีวหา	เวทนาเหลือทน
๑ เอาน้ำแสบตลอก	ถูกคอถลอก	พุดอกเสนชน	
ตายแล้วเป็นเล่า	กรรมเข้าใจล	นอนครางร้อนรน	ทนทุกข์ช้านาน
๑ หญิงชายผู้ใด	เกิดมาแล้วไซ้	ไม่เป็นแก่นสาร	
ย่อมสร้างบาปกรรม	มักทำเผาผลาญ	ดูก่อนขุนมาร	อย่าทำสืบไป
๑ นี้แลกัมภีร์	ท้าวเวสสุวรรณ	สั่งไว้ฉันใด	
มนุษย์เทวา	เข้ามาสระใหญ่	ถ้าท่านจับได้	ถามไถ่ถึงธรรม
๑ อย่างนี้หรือไม่	กัมภีร์กราบไหว้	บอกไปด้วยปล้น	
ข้าแต่พระบาท	ธิดาทรงธรรม	ท้าวเวสสุวรรณ	สั่งนั้นมันหมาย
๑ ใครผู้รู้ธรรม	อย่าให้เป็นกรรม	ทำให้ถึงตาย	
เอาไว้สำแดง	แจ้งธรรมทำลาย	ขอพระบรยาย	อธิบายเทวธรรม
๑ เมื่อนั้นภูบาล	ได้ฟังขุนมาร	องการรับคำ	
สำแดงต่อไป	ทางในเทวธรรม	มหาภัยจงจำ	เราจักแก้ไข
๑ ดูก่อนยักษ์	เทวธรรมา	ไซ้ว่าอื่นไกล	
คือตนหิริโอ	อย่าโวเวไป	กลัวบาปจึงได้	ละอายจงปล้น
๑ กลัวบาปอยู่แล้ว	อย่าได้สอดแค้น	เป็นทางไปสวรรค์	
ให้กลัวละอาย	เหน้อยหน่วยผายผัน	อยู่ในเทวธรรม	เท่านั้นแลหนา
๑ หิริโอตปะ	จักเป็นตปะ	เดชหนักหนา	
บุรีสาโลเก	เทวธรรมา	พระจึงพรรณนา	จบจุจะเร
๑ จบธรรมเทศนา	จิตใจยกษา	ไม่มาโลเล	
คำรบพระไตร	มิได้โวเว	ด้วยสมคะเน	ของพระกุมาร

(เจ้าเทวันสมุต ๑ เลขที่ ๑๗๐, หน้าปลาย, หน้า ๑๑๕ - ๑๒๒)

จะเห็นว่ากวีแสดงหลักธรรมเรื่องศีล ๕ อย่างละเอียด โดยได้กล่าวถึงหิริโอตตปะ กล่าวคือ หิริ คือ ความละอายแก่ใจ ละอายต่อความชั่ว (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๔๗๕) ความละอายต่อบาป ความละอายใจตัวเองต่อการทำความชั่วความผิดต่อการประพฤติทุจริตทั้งหลายและความละอายใจตนเองที่จะละเว้นไม่ทำความดีซึ่งควรทำให้เกิดมีในตน (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๒๑) ส่วนโอตตปะ คือ ความกลัวบาป ความเกรงกลัวต่อทุจริต ความเกรงกลัวความชั่ว ไม่อยากเข้าใกล้ พยายามหลีกเลี่ยงห่างไกล (พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๙, หน้า ๕๘๖) เป็นอาการของจิตที่หวั่นไหวเมื่อจะทำความชั่ว เพราะกลัวความผิดที่จะตามให้ผลในภายหลัง เกิดขึ้นได้เพราะคิดถึงโทษหรือความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำชั่ว จากการประพฤติทุจริตของตน (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๔๘๐) อย่างสั้น ๆ ด้วยทั้งนี้อาจเป็นเพราะศีล ๕ เป็นศีลระดับต้น หรือนิจศีลซึ่งเป็นศีลของคนทั่วไป (พระธรรมกิตติวงศ์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๐๑๔) ส่วนหลักธรรมคำสอนเรื่องทุจริต ๓ สุจริต ๓ และทศมิตรธรรม ๑๐ นั้นกวีอาจเห็นว่าจะทำให้เนื้อเรื่องนิทานคำกพย์มีหลักธรรมคำสอนมากเกินไปจึงได้ตัดออก การตัดแปลงเนื้อเรื่องด้วยการตัดรายละเอียดจึงอาจเป็นไปได้เพราะกวีหรือผู้เล่าเห็นว่าส่วนนั้นไม่สำคัญ ไม่สมเหตุสมผล ไม่คุ้นเคย ลืมหรือไม่สบอารมณ์ เป็นต้น

๔. การสลับเหตุการณ์ (transposition) คือ การนำอนุภาคซึ่งมีอยู่ในเหตุการณ์ตอนหนึ่งไปไว้กับอีกตอนหนึ่ง หรืออาจจะเล่าสลับตอนกัน การศึกษาเทวินคำกาพย์พบว่ากวีมิได้เล่าเรื่องตามลำดับที่ปรากฏในเทวินธชาดกทั้งหมด มีบางช่วงตอนที่กวีสลับเหตุการณ์ต่างไปจากตัวบทต้นทาง ดังนี้

สลับเหตุการณ์ตอนตัวละครเอกหญิงถูกทำร้าย

การเล่าเรื่องเหตุการณ์ตอนที่ตัวละครเอกหญิงถูกทำร้าย เทวินธชาดกเล่าว่าเมื่อเทวินธ์และนางสุวรรณเกสรเดินทางมาถึงต้นไทร เทวินธ์เกรงว่าผู้คนจะนินทาหากนำนางสุวรรณเกสรเข้าเมืองเลย จึงได้ให้นางสุวรรณเกสรารอยู่ที่ต้นไทร แล้วตนก็กลับเข้าเมืองเพื่อไปจัดขบวนทัพออกมารับนาง เมื่อเทวินธ์เข้าเมืองไปแล้ว นางยักษ์นี่มาพบนางสุวรรณเกสรจึงทำร้ายตบตีแล้วโยนทิ้งน้ำ จากนั้นตายายมาพบจึงช่วยเหลือนางขึ้นจากน้ำ ส่วนเทวินธ์ก็ยกขบวนทัพมารับนางสุวรรณเกสรแลกเปลี่ยนเข้าวัง จากนั้นได้ตัดบทไปเมืองโกสยรัฐที่ทราบเรื่องว่าพระธิดาสุวรรณเกสรหายตัวไป จากนั้นก็ตัดบทมาที่เทวินธ์มีเทวดามาเข้าฝันเพื่อบอกเหตุ ส่วนเทวินคำกาพย์นั้นเล่าว่าเมื่อเทวินและนางเกสรสวรรค์เดินทางมาถึงต้นไทร เทวินเกรงว่าผู้คนจะนินทาหากนำนางเกสรสวรรค์เข้าเมืองเลย จึงได้ให้นางเกสรสวรรค์รอยู่ที่ต้นไทร ส่วนตนก็กลับเข้าเมืองเพื่อไปจัดขบวนทัพออกมารับนาง เมื่อเทวินเข้าเมืองไปแล้ว นางคุลามาทพบนางเกสรสวรรค์จึงทำร้ายตบตีแล้วโยนทิ้งน้ำ จากนั้นได้ตัดบทมาที่เมืองโกสยที่ทราบว่าพระธิดาเกสรสวรรค์หายตัวไป แล้วตัดบทมาที่เทวินยกขบวนทัพมารับนางเกสรสวรรค์ปลอมเข้าเมือง ฝ่ายนางเกสรสวรรค์ก็ลอยน้ำไปจนได้รับความช่วยเหลือจากตายาย จากนั้นได้ตัดบทมาที่เทวดามาเข้าฝันเทวินเพื่อบอกเหตุ การเล่าเรื่องเหตุการณ์ช่วงนี้มีการสลับลำดับเหตุการณ์กันดังนี้

ตารางที่ ๔ - ๑ เปรียบเทียบการสลับเหตุการณ์ตอนตัวละครเอกหญิงถูกทำร้าย

เทวินธชาดก	เทวินคำกาพย์
(ก) เทวินเข้าเมืองเพื่อจัดขบวนทัพมารับนางสุวรรณเกสร	(ก) เทวินเข้าเมืองเพื่อจัดขบวนทัพมารับนางเกสรสวรรค์
(ข) นางสุวรรณเกสรถูกนางยักษ์นี่ทำร้าย	(ข) นางเกสรสวรรค์ถูกนางคุลาทำร้าย
(ค) ตายายช่วยเหลือนางสุวรรณเกสร	(จ) เมืองโกสยหาเกสรสวรรค์ไม่พบและได้ทราบความจริงจากอักษรบันทึกที่กระดานชนวน
(ง) เทวินธ์รับนางสุวรรณเกสรแลกเปลี่ยนเข้าวัง	(ง) เทวินรับนางเกสรสวรรค์ปลอมเข้าวัง
(ฉ) เมืองโกสยรัฐหาสุวรรณเกสรไม่พบและได้ทราบความจริงจากจดหมาย	(ค) ตายายช่วยเหลือนางเกสรสวรรค์
(ฉ) เทวดาเข้าฝันเทวินธ์เพื่อบอกเหตุ	(ฉ) เทวดาดลใจให้เทวินฝันบอกเหตุ

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้นจะเห็นว่าเทวินคำกาพย์สลับเหตุการณ์กล่าวถึงเมืองโกสยเกิดเหตุหาพระธิดาไม่พบก่อน โดยเล่าต่อจากเหตุการณ์ที่นางเกสรสวรรค์ถูกนางคุลาทำร้าย ซึ่งอาจเป็นเพราะเหตุการณ์ช่วงนี้เป็นเรื่องราวของนางเกสรสวรรค์ กวีจึงเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนางในช่วงเหตุการณ์ที่สืบเนื่องกันไป ส่วนเหตุการณ์ที่ตายายช่วยเหลือนางเกสรสวรรค์นั้นได้เล่าหลังจากเล่าว่าเทวินรับนางเกสรสวรรค์ปลอมเข้าวังแล้ว

ทั้งนี้ เหตุที่กวีเล่าเรื่องสลับเหตุการณ์อาจเป็นเพราะการเล่านิทานเป็นเรื่องของการถ่ายทอดความทรงจำ ผู้เล่าจึงอาจเกิดความสับสนในเรื่องลำดับเหตุการณ์ หรือบางครั้งอาจเกิดจากความตั้งใจของผู้เล่าก็ได้หากพิจารณาว่าเหตุการณ์ใดควรเกิดก่อนเกิดหลังเพื่อความเหมาะสมต่อเนื้อเรื่องนั้น ๆ

๕. การผนวกเรื่อง (adding another story) คือ การนำเหตุการณ์ในนิทานเรื่องอื่นเข้ามาปนซึ่งอาจเกิดเพราะความสับสน หรือเพราะผู้เล่าได้ฟังนิทานมามากจึงอาจเชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ มาไว้ด้วยกันโดยไม่รู้ตัว จากการศึกษาเทวณิคำกาศพบว่า นอกจากเนื้อเรื่องนิทานจะได้อิทธิพลมาจากเทวณิคำกาศแล้ว กวียังได้ดัดแปลงนำอนุภาคตัวละครและอนุภาคความวิเศษจากนิทานหรือวรรณกรรมเรื่องอื่นที่เคยมีมาก่อนมาผนวกรวมในเนื้อเรื่องด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ผนวกอนุภาคตัวละครเจ้าเงาะและนางकुลา

ตัวละครเจ้าเงาะและตัวละครนางकुลาหรือนางकुลาเป็นตัวละครที่เป็นที่รู้จักกันดีมีปรากฏในชาดกและนิทานที่เล่ากันอยู่ในพื้นบ้านแต่เดิม

เจ้าเงาะในเทวณิคำกาศถูกกล่าวอ้างถึงว่าเป็นสามีนางकुลา เจ้าเงาะมิได้มีบทบาทในการดำเนินเรื่องมากนัก แต่การกล่าวถึงลักษณะและพฤติกรรมของเจ้าเงาะที่กล่าวว่า “รูปร่างต่ำเตี้ย” “ผมสั้นหยิก” “กระบาลกระหม่อมพร้อมเพรียง” “มีเหา” “จู้กลาก” “กลืนกายเหมือนดอกบอน” และ “ตมูกโต่ง” ก็ช่วยสร้างความขบขันให้กับเนื้อเรื่องได้ อีกทั้งการตายของเจ้าเงาะก็เป็นสาเหตุทำให้นางकुลาต้องเดินเร่ร่อนติดตามหาไปเรื่อยจนได้มาพบกับนางเกสรสวรรค์ซึ่งรอเทวณิคำกาศที่พอออกมาจับ

เจ้าเงาะเป็นตัวละครที่เป็นที่รู้จักกันดีในวรรณกรรมนิทานของไทย ดังจะเห็นได้จากเจ้าเงาะใน *สุวรรณสังขชาดก* (ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, ๒๕๔๙) ซึ่งกล่าวว่าเป็น “เงาะรูปเงาะป่า” เมื่อนำมาสวมกายแล้วทำให้ “รูปชั่วช้า” (หน้า ๑๖๙) “รูปร่างพิกลน่าชัง” (หน้า ๑๗๐) “รูปร่างชั่วช้าลามก” (หน้า ๑๗๓) หรือเจ้าเงาะในเรื่อง *สังข์ทอง* (วชิรญาณ, ๒๕๖๓, ออนไลน์) ซึ่งเป็นรูปเงาะป่า เมื่อสวมกายแล้วทำให้รูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ผมหยิกยุ่ง ตัวลาย พุดจาภาษามนุษย์ไม่ได้ ดังความว่า

...เหลือแต่เงาะป่าทรพล	หน้าตาผิดคนทั้งหลาย
หัวพริกหยิกยุ่งหยาบคาย	ตัวลายคล้ายกันกับเสือปลา
ใครจะบอกจะเล่าไม่เข้าใจ	พุดจาไม่ได้เหมือนไข่มุก
เล่นอยู่กับเด็กที่กลางนา	จงทราบบาบาฏวไนย...

(บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง, ๒๕๖๓, ออนไลน์)

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงลักษณะของรูปเงาะนี้ว่าน่าชัง หูตาดูเหมือนตีนทะเลิ่ง รูปร่างอัปรีดิ์ เหมือนผีตัวดำเหมือนकुลา ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

...บ้างว่าน่าชังเป็นหนักหนา	แลดูหูตาดีนทะเลิ่ง
รูปร่างอัปรีดิ์ชี้ทั้ง	เหมือนหนึ่งภูตผีที่กลางนา
ลางคนบ่นว่าถ้าเช่นนี้	ฟ้าผีเกิดไม่นึกปรารถนา
น่ากลัวตัวดำเหมือนकुลา	ต่างติเงาะป่าว่าวุ่นไป

(บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง, ออนไลน์)

ตัวละครเจ้าเงาะที่ปรากฏในเทวณิคำกาศจึงอาจเกิดจากการที่กวีผนวกตัวละครเจ้าเงาะมาจากการได้ยินได้ฟังเรื่องของเจ้าเงาะจากวรรณกรรมอื่นมาก่อน

ส่วนตัวละครนางकुลาหรือนางกุลาเป็นตัวละครหญิงร้ายที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน ลักษณะของนางกุลามักเป็นหญิงชาวป่า บ้างว่าเหมือนเงาะหรือคนป่าพวกหนึ่ง รูปร่างต่ำเตี้ย ตัวดำ ผมหยิกยุ่ง หน้าตาอัปลักษณ์ กิริยามารยาทไม่ดี มักใหญ่ใฝ่สูง ไม่รู้จักบุญคุณคน ดังเช่น นางกุลาในเรื่อง *โสนน้อยเรือนงาม* ดังความว่า

จะกล่าวถึงกุลา	เนาวิเคทานอกกรุงศรี
พ่อแม่ม้วยชีวี	ก็อยู่เดียวเปลี่ยวเอกรา
รูปร่างต่ำกำยำ	ผิวเนื้อคล้ำดำนักษณา
เหมือนเงาะในพนา	ผมนั้นหยิกยุ่งยั้งครัน
แรกรุ่งนกำดัดสาว	หัวทวยยาวยั้งแข็งขัน
เก็บฟันขายทุกวัน	พอได้เลี้ยงเอาตมา
วันหนึ่งมาปะโพรง	โคงโคงมองเห็นมัจฉา
ล้วงมือจะจับปลา	งูเห่าขบตายในไพร
ครั้งนั้นนางโถมยง	นอนอยู่ตงในป่าใหญ่
แจ่มแจ้งอโณทัย	โสนน้อยพลิกอินทรีย์
ค่อยอย่างดำเนินนาฏ	หวาดวิญญูมารศรี
อินจันทม่วงมันมี	เก็บเสวยต่างอาหาร

...

เหลือบเห็นนางกุลา	มรณาในไพรสณฑ์
สองโหลมาชัน	พระกายสั่นระริกกรัว
แข็งขึ้นหฤทัย	นางทรมวยพิศท้าวตัว
รูปร่างนั้นน่ากลัว	ผิวเนื้อดำเหมือนหมึกทา
จำเราจะช่วยชีพ	ให้คืนชนม์จากสังขาร์
เด็ดใบบัวตักคองค	หยิบแท่งยาแช่ทันที
จึ่งอมพ่นลงพลัน	กุลานั้นฟื้นสมประดี
ลืมนตาเห็นเทวี	ลุกขึ้นกราบกับบาทา...

(โสนน้อยเรือนงาม เล่ม ๒, ม.ป.ป., หน้า ๔ - ๖)

จะเห็นได้ว่าในโสนน้อยเรือนงามตามตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงนางกุลาว่าเป็นหญิงชาวป่ามีรูปลักษณ์เหมือนเงาะ ในขณะที่นางकुลาหรือนางกุลาในเทวินคำกาพย์มีสามีเป็นเงาะ อาจเป็นไปได้ว่ากวีผู้ประพันธ์เทวินคำกาพย์อาจเคยได้ยินได้ฟังเรื่องราวของนางกุลาจากเรื่องโสนน้อยเรือนงาม จึงได้นำมาดัดแปลงผนวกเข้ากับเทวินคำกาพย์

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นได้ว่ากวีอาจประพันธ์เรื่องราวบางอย่างในเทวินคำกาพย์จากการผนวกเรื่องราวที่เคยได้ยินได้ฟังหรือจดจำได้ที่มีมาก่อน

๕. การอ้างถึง (allusion) คือ การกล่าวถึงเรื่องอื่นนอกเรื่องที่เขียน เช่น กล่าวถึงบุคคล เหตุการณ์ นิทาน หรือวรรณกรรมอื่น ๆ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๖๑, หน้า ๑๔) เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ชนิดหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการอ้างอิง (reference) และสหบท (intertextuality) (พรเทพ โตชยางกูร, ๒๕๖๑, หน้า ๙๔)

การอ้างถึงนิทานพื้นบ้าน

เนื้อเรื่องเทวัญคำกาพย์ตอนที่เทวัญประกาศหาชาวบ้านมาเล่านิทานนั้น ในเนื้อเรื่องมีการกล่าวอ้างถึงนิทานพื้นบ้านเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องไสวัต ไชยทัต พระสุธน อุณรุท ตากับยายทำนาบนโคก ยายซีกับตาเถร ตาบอดลักเบ็ด ตาเถรขี่ควายฉันทเพล รามเกียรติ์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

...๑	กลางคนหญิงชาย	เล่าโจทย์เล่าทาย	วุ่นวายในวัง	
	นิยายเชิงแซ่	เฒ่าแก่คอยฟัง	บ้างนอนบ้างนั่ง	อยู่ข้างพลับพลา
๑	กลางคนธิดาย	มาเล่านิยาย	มากมายนักหนา	
	เล่าพระไสวัต	พลัดกับอาชา	ไชยทัตราชา	พานางวางไป
๑	เล่าพระสุธน	ผิวแบกเมียชน	หาบทะนงเข้าไพร	
	เล่าพระอุณรุท	สัประยุทธ์ชวักไขว่	ฝูงคนฟัง	อาลัยเศร้าโศก
๑	กลางคนนั้นหนา	เล่ายายกับตา	ทำนาบนโคก	
	ได้เข้าเป็นเกียน	เวียนขึ้นต้นโสก	ทำนาบนโคก	ได้ลากขากดี
๑	กลางคนเล่าเกน	ยายซีหคคะเมน	ตาเถรวิงหนี	
	โน่นภ้ยโน่นพอก	ร้องบอกยายซี	เด็กหัวร่อมี่	ชอบเนื้อชอบใจ
๑	นิยายเบ็ดเตล็ด	ตาบอดลักเบ็ด	ไม่เข็ดขามใคร	
	ซานชมงมคล่า	มีดคำทำไป	เขาจับตัวได้	นั่งไหว้ขอตัว
๑	บ้างเล่าตาเถร	ขี่ควายฉันทเพล	ซึกผ้าคลุมหัว	
	ดูท่าชอบกล	คนไม่เห็นตัว	ดี ๆ ชั่ว ๆ	กลัวอะไรนักหนา
๑	บ้างเล่ารามเกียรติ์	วุ่นวายวนเวียน	ตีเตียนนินทา	
	เล่าไม้ถีนี	ชวนกันร้องมา	ส่วนพระราชา	นิตราคอยฟัง

แก้หายเหานอน...

(เทวัญ เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙, หน้าปลาย, หน้า ๘๑ - ๘๒)

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ตอนนี้มีการกล่าวอ้างถึงนิทานหลายเรื่อง บางเรื่องมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี เช่น *ไสวัต* ซึ่งเป็นนิทานไทยโบราณ เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า “ไสวัตนางประทุม” เป็นที่รู้จักในสังคมไทยสมัยอยุธยาสืบมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (วชิรญาณ, ๒๕๔๗, ออนไลน์) เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระไสวัตที่ขี้มาคู้ใจเดินทางผจญภัยเพื่อตามหาคู่ครอง ไสวัตได้นางปทุมวดีธิดาฤๅษีที่เกิดในดอกบัว ต่อมาม้าถูกยักษ์จับตัวไป ส่วนไสวัตถูกนายพรานฆ่าเพราะต้องการชิงนางปทุมวดีไปให้พระราชา ระหว่างทางนางปทุมวดีฆ่านายพรานแล้วจะกลับมาหาไสวัตแต่หลงทาง และถูกนายสำเภาพาตัวขึ้นเรือไป ฤๅษีช่วยชุบชีวิตไสวัตแล้วมอบน้ำมันวิเศษให้ออกตามหานางปทุมวดี ระหว่างทางไสวัตชุบชีวิตนางเงือกและได้นางเป็นชานา จากนั้นนางเงือกช่วยพาไสวัตไปตามหาม้าที่เมืองยักษ์ ไสวัตลอบได้นางพี่เลี้ยงศรีวดีและนางศุภลักษณ์ธิดายักษ์ ไสวัตอยู่กับนางได้ระยะหนึ่งก็อุบายจนได้ม้าคู้ใจคืน แล้วออกตามหานางปทุมวดีจนพบและกลับคืนบ้านเมือง

เรื่องไสวัตมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีและมักถูกกล่าวอ้างถึงในนิทานหรือวรรณคดี เช่น ในสุบินกลอนสวด กล่าวถึงพระเจ้าสาวตรีรับสั่งให้จัดมหรสพสมโภชในคราวอุปสมบทสุบินกุมาร หนึ่งในมหรสพที่กล่าวถึงนั้นคือการเล่นละครเรื่องไสวัตตอนไสวัตเดินทางผจญภัยไปในป่า เมื่อเข้าเขตเมืองยักษ์ได้แอบเห็นนางศุภลักษณ์ธิดายักษ์เล่นน้ำที่ริมสระก็เกิดความหลงใหล ครั้นเวลาค่ำจึงลักลอบไปหานาง ดังความว่า

๑ ยังเหล่าละคร	ปากเล่ากล่าวกลอน	มือรำซ้ายขวา	
ลูกโล้ร้องรับ	ตีรับฉ่าฉ่า	เล่นเมื่อราชา	ไสวต์เดินดง
๑ ออกแดนเมืองยักษ์	พบนางศุภลักษณ์	ที่ริมสระสง	
เห็นโฉมกัลยา	ยาจิตรพิศวง	ครั้งคำพระองค์	ลอบไปสมสอง...

(วชิรญาณ, ๒๕๔๗, ออนไลน์)

ไชยทัตเป็นนิทานพื้นบ้านเก่าแก่ และพบหลักฐานเป็นบทละครนอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, ๒๕๖๓, ออนไลน์) เป็นเรื่องกล่าวถึงพระไชยทัตและนางสุพรรณทลิกาประพาสาอุทุมพร พระไชยทัตถูกยักษ์แปลงเป็นกวางลวงไปฆ่า ทำให้พระไชยทัตพลัดพรากจากบ้านเมือง ต่อมาได้นางอุทุมพรธิดาที่เกิดจากผลมะเดื่อของพระฤๅษีเป็นชราชา เป็นเหตุให้ต้องสู้รบกับพญายักษ์คนธรรพ์ที่ปรารถนานางเช่นกัน ต่อมาไชยทัตตามหาม้าคู่ใจที่ถูกพญายักษ์ลักไปจนทำให้พลัดพรากจากนางอุทุมพร ไชยทัตต้องผจญภัยสู้รบ จนกระทั่งได้พบนางอุทุมพรและพากันกลับบ้านเมือง

เรื่องไชยทัตน่าจะเป็นเรื่องที่รู้จักกันดีและได้รับความนิยม เพราะในเรื่องบุณโณวาทคำฉันท์ ของพระมหานาค วัดท่าทราย ก็มีการกล่าวถึงการเล่นละครหุ่นเรื่องพระไชยทัตตอนถูกยักษ์กุมเวรแปลงเป็นกวางลวงไปฆ่า ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

๑ ฝ่ายหุ่นที่ตั้งโห่	ศัพทสาวกระโหมโครม
ชูเชิดพระโคโตม	ทวิพราหมณรรณรงค์
๑ เริ่มเรื่องพระไชยทัต	จรเสด็จพนาพง
ลอบล้อมมฤคยง	อสุรท้าวกุมเวรแปลง

(วชิรญาณ, ๒๕๖๓, ออนไลน์)

พระสุธนหรือพระสุนนางมโนห์รา เป็นนิทานพื้นบ้านที่เล่ากันมาแต่โบราณและมีเรื่องปรากฏในปัญญาสาตกว่า สุธนขาดก เป็นเรื่องที่กล่าวถึงพระสุธนและนางมโนห์ราที่ถูกโอรุบายทำร้าย เป็นเหตุให้ทั้งคู่พลัดพรากกัน พระสุธนออกเดินทางผจญภัยตามหานางมโนห์รา ผ่านอุปสรรคและบททดสอบต่าง ๆ จนกระทั่งทั้งคู่ได้มาอยู่ร่วมกันและครองเมืองอย่างมีความสุข เรื่องพระสุธนเป็นนิทานที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี แม้ในปัจจุบันก็ได้รับความนิยมนำมาผลิตซ้ำเป็นสื่อรูปแบบใหม่ ๆ อยู่เสมอ

อุณรุท เป็นนิทานโบราณ กล่าวถึงพระอุณรุทถูกพระไทรอัมสมกับนางอุษา เป็นเหตุให้ต้องสู้รบกับท้าวกรุงพานและทศมุขบิดาและอนุชาของนางอุษา เหล่าเทวดาช่วยเหลือทำให้พระอุณรุทปราบท้าวกรุงพานและทศมุขได้ อุณรุทพานางอุษากลับไปครองเมืองฉะเชิงเทรา เป็นเหตุให้เกิดเรื่องหึงหวงระหว่างนางศรีสุตามเหสีและนางอุษา สุดท้ายมเหสีปรองดองกันและครองเมืองอย่างมีความสุข

รามเกียรติ์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระราม พระลักษมณ์ ติดตามหานางสีดาซึ่งถูกยักษ์ทศกัณฐ์ลักพาตัวไป โดยมีหนุมานทหารเอกและเหล่าบริวารช่วยเหลือ เกิดเหตุการณ์ปัญหา อุปสรรค และการแก้ปัญหา จนกระทั่งพระรามได้นางสีดากลับคืนมาและสามารถปราบทศกัณฐ์ได้สำเร็จ เรื่องรามเกียรติ์มิใช่วรรณกรรมท้องถิ่นดั้งเดิมของไทย หรือของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากแต่เป็นเรื่องที่มีที่มาจาก “รามายณะ” ของอินเดีย

เรื่องรามายณะนี้เริ่มเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าพ่อค้าชาวอินเดียคงเป็นผู้นำมาเผยแพร่ในไทย แต่แรกคงมาในรูปแบบของการถ่ายทอดทางมุขปาฐะ คือเป็นการเล่า “นิทานเรื่องพระราม” ต่อมากวีไทยได้นำเนื้อเรื่องของอินเดียสำนวนต่าง ๆ มาประมวลและปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมของไทย และได้มีการจดจารบันทึกเป็นวรรณกรรมไทย (วชิรญาณ, ๒๕๖๓, ออนไลน์)

ส่วนนิทานตากัถยายทำนาบนโคก ยายชื่อกับตาเถร ตาบอดลักเบ็ด ตาเถรชื่อกวายนเพล สันนิษฐานว่าเป็นนิทานพื้นบ้านประเภทมุขตลกที่เล่ากันในท้องถิ่นในอดีต

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่ากวีผู้ประพันธ์เทวัญคำกาพย์มีความรอบรู้วรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ และได้นำมากล่าวอ้างถึงในเนื้อเรื่องด้วย

จากการศึกษาวิธีการดัดแปลงเทวัญชาดกเป็นเทวัญคำกาพย์ทำให้เห็นความสามารถของกวีในการนำกลวิธีการเปลี่ยนรายละเอียด การเพิ่มรายละเอียด การตัดรายละเอียด การสลับที่ การผนวกเรื่อง และการอ้างถึง มาประสมประสานทำให้เทวัญคำกาพย์มีความแตกต่างจากเทวัญชาดกซึ่งเป็นนิทานต้นเรื่อง อีกทั้งยังทำให้เทวัญคำกาพย์มีลักษณะอย่างนิทานพื้นบ้านซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่คุ้นเคยของผู้อ่านผู้ฟังในยุคที่นิยมสวดอ่านหนังสือ

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “จากเทวัญชาตกสู่เทวัญคำกาพย์ : การดัดแปลงชาตกเป็นนิทานคำกาพย์” เป็น การวิจัยเอกสารโดยใช้ต้นฉบับ “เทวัญคำกาพย์” ซึ่งบันทึกไว้ในสมุดไทยหรือสมุดข่อย ปัจจุบันต้นฉบับ เก็บรักษาไว้ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับ “เทวัญชาตก” ในปัญญาสาขตก ปัจฉิมภาค ในด้านองค์ประกอบของเรื่องและกลวิธีการดัดแปลงเนื้อเรื่อง สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะจากการวิจัยดังนี้

สรุปผลการวิจัย

เทวัญชาตกเป็นชาตกเรื่องหนึ่งในปัญญาสาขตกที่สันนิษฐานว่าแต่งเพิ่มเติมในสมัยหลัง เพราะ เป็นชาตกที่มีโครงเรื่องซับซ้อน และไม่มุ่งให้ความสำคัญในการบำเพ็ญบารมีหรือคุณสมบัติที่ประเสริฐของ พระโพธิสัตว์ อีกทั้งมิได้มีการแพร่กระจายไปสู่พม่า โดยน่าจะแต่งภายหลังจากที่พระภิกษุชาวเหนือ รวบรวมปัญญาสาขตกที่มีอิทธิพลต่อยวนปัญญาหรือชิมเมปัญญาสในพม่าแล้ว

ในอดีตเทวัญชาตกคงเป็นนิทานที่เป็นที่รู้จักกันดีและได้รับความนิยมอยู่มาก จึงได้มีการนำมา ดัดแปลงเป็นนิทานร้อยกรองฉบับต่าง ๆ ทั้งกลอนบทละคร กลอนอ่าน และสันนิษฐานว่ายังเป็นที่มาของ เรื่องเทวัญคำกาพย์หรือเทวัญกลอนสวด ซึ่งเป็นการประพันธ์นิทานที่แต่งด้วยคำกาพย์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉิ่ง และกาพย์สุรางคนางค์ อีกทั้งยังมีคำประพันธ์กาพย์ที่เรียกชื่อว่าพิลาป ประพันธ์ สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง สำหรับใช้สวดอ่านเป็นท่วงทำนองในที่ประชุมชนหรือในครัวเรือนตามความนิยม ของคนไทยโดยเฉพาะในภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทย ราวสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยกรุง รัตนโกสินทร์ช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นยุคสมัยที่เทคโนโลยีการพิมพ์และสื่อบันเทิงของไทยยังไม่เจริญก้าวหน้า

การศึกษาภูมิหลังของเรื่องเทวัญชาตกและเทวัญคำกาพย์สรุปได้ว่า

๑) เทวัญชาตก : ที่มาของเรื่องและรูปแบบคำประพันธ์

เทวัญชาตกเป็นปัญญาสาขตก ลำดับที่ ๖ ปัจจุบันได้รับการเผยแพร่ในหนังสือปัญญาสาขตก ปัจฉิมภาค ฉบับหอสมุดแห่งชาติ และในเว็บไซต์ตัวชิรญาณ^๑ เทวัญชาตกนี้ยังมีปรากฏในปัญญาสาขตก ฉบับเขมร หรือที่เรียกว่าปัญญาสาขตกสมราย ซึ่งหมายถึงปัญญาสาขตกฉบับแปล ในลำดับที่ ๔๓ โดยมี ชื่อเรื่องว่า “เทวัญ” และเป็นต้นเค้าของวรรณกรรมร้อยกรองไทยอีกหลายสำนวน

ด้านที่มาของเรื่อง สันนิษฐานว่าเทวัญชาตกน่าจะเป็นชาตกที่แต่งเติมเพิ่มมาในสมัยหลัง เนื่องจากอนุภาคและเหตุการณ์บางตอนในเทวัญชาตกคล้ายกับเหตุการณ์ในนิทานเก่าแก่ที่มีมาก่อน กล่าวคือ

ก) อาจได้เค้าโครงเรื่องบางตอนมาจากวรรณคดีพระพุทธศาสนาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เช่น ตอนพระดาบสบอกหนทางและเตือนเทวัญมิให้หลงกลนางยักษ์ที่ใช้กลอุบายล่อลวงมนุษย์ คล้ายกับ

^๑ นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่โดยสำนักพิมพ์เพชรกระรัตด้วยแต่สำนวนภาษาแตกต่างจากฉบับสำนักพิมพ์ ศิลปบรรณาการเล็กน้อย

ตอนที่พระเจ้าเอกโพธิ์เตือนพระโพธิสัตว์ราชกุมารว่าระหว่างเดินทางไปเมืองตักสิลาจะมีนางยักษ์ินีแปลงกายเป็นหญิงรูปงาม เนมิตบ้านเมืองดงาม เตรียมอาหารและดนตรีพร้อมพรั่งเพื่อหลอกมนุษย์ที่หลงความงดงามสุขสบายเพื่อจับกินเป็นอาหารใน*เตลปัดตชาดก* ซึ่งเป็นชาดกลำดับที่ ๘๖ ในอรรถกถาชาดก ตอนเทวรินทร์มีกองทัพวานรและหมีเป็นบริวาร คล้ายกับกองทัพของพระรามที่มีวานรและหมีเป็นบริวารคอยช่วยเหลือ ตอนนั้นยักษ์แปลงเป็นกวางทองเพื่อล่อพระเจ้ากาสิกราชไปฆ่ากินคล้ายกับตอนที่ทศกัณฐ์พญายักษ์ผู้ครองกรุงลงกาได้ยักยัดตีศัพทความงามของนางสีดาก็อยากได้นางมาเป็นชายา จึงให้บริวารชื่อมารีจแปลงกายเป็นกวางทองมาล่อพระรามและพระลักษมณ์ให้ออกตามจับจนไปไกลจากอาศรม เปิดโอกาสให้ทศกัณฐ์มาลักนางสีดาได้สะดวกในนิทานเรื่อง*พระราม หรือรามายณะของอินเดียตอนใต้* และนิทานพื้นบ้านอินเดียเรื่องอื่น ๆ ซึ่งเป็นนิทานสันสกฤต ดั้งเดิมเป็นเรื่องมุขปาฐะเก่าแก่มาจากนิทานพื้นเมืองซึ่งเล่าขานกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ต่อต่อศัวรรษมา คล้ายกับการต่อเศียรของพระคเณศใน*คัมภีร์คิวัปุราณ* รุทรวงศ์ที่ ๒ ส่วนที่ ๔ กุมารชันษะ ตอนเทวรินทร์ใช้ดอกบัวเป็นปริศนาทดสอบปัญญา นางสุวรรณเกสรฯ คล้ายกับเหตุการณ์ที่นางปัทมาตีใช้ดอกบัวแสดงต่อวัชรมงกุฎใน*นิทานเวตาล เรื่องที่ ๑ ปัญญาแห่งพุทธิศรัระ* เป็นต้น

ข) อาจได้เค้าโครงเรื่องมาจากชาดกในปัญญาสชาดกด้วยกัน เช่น ตอนตัวละครเอกซ่อนในกลองเพื่อหลบภัยจากนกที่มากินมนุษย์ คล้ายกับเหตุการณ์ที่มีปรากฏในเรื่อง*สุวรรณวงศชาดก* และเรื่อง*สีหนาทชาดก* ตอนดาบสสอนมนต์มณีจินดา คล้ายกับมนต์มณีจินดา ทิพนมต์ หรือมนต์มหาจินดาที่ปรากฏใน*สุวรรณสังขชาดก* เป็นต้น

ค) อาจได้เค้าโครงเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านที่เล่ากันอยู่ทั่วไปในท้องถิ่น เช่น เหตุการณ์ที่มีทัพพระยามาล้อมเมืองเพื่อชิงนางสุวรรณประภา คล้ายกับเหตุการณ์ที่ทัพพระยามาล้อมเมืองเพื่อชิงนางพิมพาในเรื่อง*เจ้าพุกไท*

การศึกษาด้านรูปแบบคำประพันธ์พบว่าเทวรินทร์ชาดกประพันธ์เป็นร้อยแก้วด้วยภาษาบาลีและภาษาไทย หรือที่เรียกว่าบาลีร้อย คือ มีคาถาบาลีแล้วตามด้วยข้อความภาษาไทยร้อยแก้ว

๒) เทวรินทร์คำกาพย์ : ลักษณะต้นฉบับและรูปแบบคำประพันธ์

จากการสำรวจข้อมูลต้นฉบับตัวเขียนหมวดวรรณคดี ที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร พบว่ามีต้นฉบับนิทานร้อยกรองเรื่องเทวรินทร์หลายสำนวน ทั้งที่ประพันธ์เป็นคำกาพย์หรือกลอนสวด กลอนบทละคร และกลอนอ่าน แสดงให้เห็นว่านิทานเรื่องนี้ในอดีตน่าจะเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่นิยมของไทยอยู่มาก แต่กระนั้นก็ตาม ถึงแม้จะพบต้นฉบับนิทานร้อยกรองเรื่องเทวรินทร์หลายสำนวนแต่ต้นฉบับส่วนใหญ่มีเนื้อเรื่องไม่สมบูรณ์ มีเพียงต้นฉบับเจ้าเทวรินทร์ ๑ เลขที่ ๑๗๐ และเทวรินทร์ เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ หมวดวรรณคดี หมู่กลอนสวด ที่ใช้ในการวิจัยนี้เท่านั้นที่มีเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องสมบูรณ์ที่สุด

ลักษณะต้นฉบับเอกสารตัวเขียนเทวรินทร์คำกาพย์ที่ใช้ในการวิจัยนี้มีทั้งสิ้น ๒ ฉบับ ได้แก่

ก. **เจ้าเทวรินทร์ ๑ เลขที่ ๑๗๐** มัดที่ ๒๑ คู่ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวดวรรณคดี หมู่กลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ จำนวน ๑ ฉบับ ๑๕๓ หน้าสมุดไทย เนื้อความเริ่มตั้งแต่พระเจ้าพรหมทัตและนางมณีจินดาครองเมืองพาราณสี มีพระโอรสชื่อเทวรินทร์ และพระธิดาชื่อนางจันทร ท้าวพรหมทัตมีเคราะห์ปรารถนาจะประพาสาป้า พวกโหราห้ามไว้และทำนายว่าพระชะตาถึงชาติถ้าอยู่ในพระราชวังจึงจะพ้นภัยอันตราย พระเจ้าพรหมทัตไม่เชื่อฟัง จึงถูกนงนทกษณ์แปลงเป็นกวางทอง

หลอกล่อและจับท้าวพรหมทัตกิน แล้วแปลงกายเป็นท้าวพรหมทัตเข้าเมือง ไปจนถึงตอนที่พระเทวันรับสั่งให้มีพระราชสาส์นส่งไปตามหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อให้ส่งพระธิดามาให้ทรงอภิเษกเป็นมเหสี

ข. เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ มัดที่ ๒๑ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวดวรรณคดี หมุกกลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ จำนวน ๑ ฉบับ ๑๓๒ หน้าสมุดไทย เนื้อความช่วงต้นชำรุด เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่นางมณีกินรามารดาของเทวันเศร้าเสียใจที่เทวันจะออกเดินทางตามหาเนื้อคู่มาเป็นมเหสี เทวันฝากเหล่าทหารให้ช่วยดูแลบ้านเมือง พระมารดา และพระกนิษฐา เทวันเดินทางไปพบดาบสดาบสบอกเส้นทางให้เทวันเดินทางไปเมืองโกสยแล้วจะพบเนื้อคู่ เทวันได้พบและพานางเกสรสวรรค์หนีจากบ้านเมือง ไปจนถึงจบเรื่องซึ่งเป็นเหตุการณ์รุ่นลูก สุดท้ายเทวันและนางเกสรสวรรค์ปลงอนิจจังจึงออกบวช จนสิ้นอายุขัยได้จุติไปเกิดบนสวรรค์

ต้นฉบับทั้งสองฉบับบันทึกด้วยเส้นหมึก หน้าละ ๕ บรรทัด เขียนตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด ลักษณะตัวอักษรมีสัดส่วนใกล้เคียงกับปัจจุบัน อักษรวิธี่ที่ใช้น่าจะเป็นอักษรวิธี่ที่นิยมกันในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติไว้ว่า หม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐

ทั้งสองฉบับไม่มีการบันทึกบอกรายละเอียดเกี่ยวกับผู้สร้าง ผู้คัดลอก หรือผู้เขียน และวันเดือนปีที่สร้างต้นฉบับ แต่จากการศึกษาต้นฉบับตัวเขียนนิทานเรื่องเทวันสำนวนอื่น ๆ ทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่าผู้เขียนหรือผู้คัดลอกต้นฉบับเทวันคำกาพย์หรือเทวันกลอนสวดนี้อาจจะเป็นพระภิกษุ เนื่องจากนิยดาเหล่าสุนทร พบต้นฉบับเทวันคำกาพย์ เล่ม ๑ เลขที่ ๒๗/๑ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๕/๕ มัดที่ ๑๗ หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่า นายเสงี่ยม พงษ์บุญรอด มอบให้หอสมุดฯ ๑๕ กรกฎาคม ๒๔๙๔ (ปัจจุบันจากการสำรวจต้นฉบับตัวเขียนนิทานเรื่องเทวันที่ฝ่ายเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยไม่พบต้นฉบับดังกล่าว) พบว่าผู้ประพันธ์ใช้คำแทนชื่อตนเองว่า “รูป” และยังได้กล่าวถึงบริบทของการเขียนหรือคัดลอกนิทานนี้ว่าขณะที่ผู้เขียนหรือผู้คัดลอกกำลังเขียนอยู่นั้นเป็นเวลาเพล จึงมีเณรมานิมนต์พระชิตินให้ไปฉันเพล ดังปรากฏในข้อความประพันธ์ว่า

“รูปแต่งแปลงใหม่	ถ้าผิดคิดไป	จงได้ปราณี	
กระหัยบกลับอ่าน	ทานดูให้ดี	บทธาทคลาดหนี	จากที่ถ้อยคำ”

อีกทั้งยังมีข้อความประพันธ์อีกตอนหนึ่งบันทึกไว้ว่า

“นิทานเทวัน	เขียนจบวันจันทร์	ในเพลบัดดล	
พอหยุดมือเช้า	เณรมานิมนต์	ให้พระชิติน	ท่านไปฉันเพล”

ส่วนช่วงเวลาที่ประพันธ์เทวันคำกาพย์นั้นก็ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าประพันธ์ขึ้นเมื่อไร แต่สันนิษฐานได้ว่าคนไทยน่าจะรู้จักนิทานเรื่องนี้มาไม่น้อยกว่าปีพุทธศักราช ๒๔๒๙ เนื่องจากพบหลักฐานเป็นข้อความบันทึกไว้ที่หน้าต้นต้นฉบับเทวันนางจันทิราทอน เลขที่ ๒๐๓ มัดที่ ๒๔ ตู๋ ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ หมวดวรรณคดี หมุกกลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติว่า นายกิจจา ศิริหรือญ มอบให้เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดฯ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๒๔ ว่า “หน้าต้นหนังสือเทวันนางจันทิราทอน เล่ม ๑ นะท่านเอ๋ย อย่าตีเถียนเลย ข้าพเจ้าผู้สำเนาสนองกลอน นามกรชื่อสมุบัญชีศรีสุวรรณที่ครรไล ข้าพเจ้าผู้สำเนาสนองกลอน เมื่อจะลงอักษร แต่ ณ วัน ๖ ๗ ๙ คำ จุลศักราช ๑๒๔๘ ปีจอ อัฐศก” ซึ่งเมื่อตรวจสอบวันทางจันทรคติดังกล่าวเทียบกับวันทางสุริยคติแล้วพบว่า วันศุกร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๙ จุลศักราช ๑๒๔๘ ปีจอ อัฐศก ไม่ตรงกับวันใดตามปฏิทินเทียบสุริยคติและจันทรคติ มีเพียงวันเดือนปีที่ใกล้เคียงอยู่ ๒ วัน คือ ก) วันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๙ ปีจอ

จุลศักราช ๑๒๔๘ ซึ่งตรงกับวันอาทิตย์ (วัน ๑) ที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๒๙ ไม่ใช่วันศุกร์ (วัน ๖) และ ข) วันศุกร์ (วัน ๖) เดือน ๙ ปิจจ จุลศักราช ๑๒๔๘ ก็ตรงกับวันศุกร์ที่ ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ ไม่ใช่วันขึ้น ๒ ค่ำดังที่ระบุไว้ในต้นฉบับ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกวีหรือผู้คัดลอกต้นฉบับบันทึกข้อความคลาดเคลื่อน แต่กระนั้นก็ตาม แม้ไม่สามารถระบุวันที่แน่นอนในการ “ลงอักษรสำเนาสนองกลอน” หรือคัดลอกนิทานสำนวนนี้ได้ แต่จากวันเดือนปีที่บันทึกดังกล่าวก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่านิทานสำนวนนี้น่าจะคัดลอกสมัยปี พุทธศักราช ๒๔๒๙ ซึ่งเป็นสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ด้านรูปแบบคำประพันธ์ เทวีนคำกาพย์ประพันธ์ด้วยกาพย์ต่าง ๆ สลับกันไป ได้แก่ กาพย์ยานี หรือกาพย์ ๑๑ กาพย์ฉับบึงหรือกาพย์ ๑๖ กาพย์สุรางคนางค์หรือกาพย์ ๒๘ ซึ่งไม่เคร่งครัดจำนวนคำจำนวนวรรค และการส่งสัมผัส ประพันธ์สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง นอกจากนี้บางช่วงตอนกวีประพันธ์ด้วยกาพย์แต่ใช้ชื่อเรียกกำกับเป็นอย่างอื่น ได้แก่ พิลाप สันนิษฐานว่าเป็นคำที่ใช้บอกอารมณ์หรือท่วงทำนองสำหรับการสวดอ่านในช่วงตอนนั้น ๆ นิทานประเภทนี้นิยมนำมาสวดอ่านเพื่อฟังในที่ประชุมชนหรือในครัวเรือนตามความนิยมในอดีต จึงเรียกนิทานประเภทนี้ตามหน้าที่ของนิทานได้ว่ากลอนสวด

การศึกษาเปรียบเทียบขององค์ประกอบของเทวีนชาดกและเทวีนคำกาพย์สรุปได้ว่านิทานทั้งสองเรื่องมีรูปแบบการนำเสนออย่างเดียวกัน กล่าวคือ มีส่วนต้นเรื่อง ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนลงท้ายเรื่อง แต่มีธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์แตกต่างกันตามองค์ประกอบของประเภทวรรณกรรมและวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ที่ต่างกัน เทวีนชาดกมีองค์ประกอบของเรื่องอย่างชาดกในนิบาตแต่ไม่เคร่งครัด โดยประกอบไปด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธาน ทำให้เทวีนชาดกมีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้อ่านผู้ฟังเลื่อมใสศรัทธาว่าเป็นพุทธประวัติ หรือเรื่องราวในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอดคล้องกับประเภทวรรณกรรมที่เป็นนิทานชาดก ซึ่งเป็นนิทานศาสนาหรือนิทานคำสอน ส่วนเทวีนคำกาพย์นั้นนำเสนอเนื้อเรื่องตามธรรมเนียมนิยมของการประพันธ์กลอนสวด องค์ประกอบของเรื่องนิยมประกอบไปด้วยบทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ อติวิพากษ์ของกวี บรรยายเรื่อง เนื้อเรื่อง และอวสานบท อันเป็นวัฒนธรรมตามประเพณีการสวดอ่านวรรณกรรมในอดีต

ด้านโครงเรื่องนิทานทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องอย่างเดียวกัน แตกต่างกันที่รายละเอียดของเนื้อเรื่อง เช่น ชื่อตัวละคร ลักษณะตัวละคร และรายละเอียดเหตุการณ์ที่แตกต่างกัน โครงเรื่องเทวีนชาดกและเทวีนคำกาพย์ประกอบด้วยเหตุการณ์และการลำดับเหตุการณ์สำคัญ ๑๒ เหตุการณ์ ได้แก่

- ๑) พระราชาประพาสาปลุกยักษ์ฆ่าแล้วแปลงกายเป็นพระราชาเข้าเมือง
- ๒) ม้าบอกให้โอรสและธิดาทราบเรื่องแล้วพากันหนี
- ๓) ยักษ์ตามหาสองกุมารไม่พบ ยักษ์ฆ่าม้าศิระชะขาด พระอินทร์ชุบชีวิตม้า
- ๔) สองกุมารเดินทางพบเมืองร้าง น้องสาวลอบมีความสัมพันธ์กับชายหนุ่มจนตั้งครรภ์
- ๕) ชายหนุ่มและน้องสาวลวงพี่ชายไปฆ่า ๔ ครั้ง พี่ชายไม่ตาย ได้บริวารเพิ่ม และให้อภัย
- ๖) ตัวเอกชายและบริวารยกทัพกลับไปฆ่ายักษ์แปลงเป็นพระราชา ตัวเอกชายครองราชย์
- ๗) ตัวเอกชายเลือกคู่ไม่ได้ ฤๅษีบอกทางไปตามหาเนื้อคู่
- ๘) ตัวเอกชายอาศัยอยู่กับคนร่อยมาลัยในอุทยานและลอบพาธิดาเจ้าเมืองหนี
- ๙) ตัวโกงทำร้ายและปลอมเป็นมเหสี
- ๑๐) เทวดาเข้าฝันตัวเอกชายและแนะนำวิธีตามหามเหสีจนพบกัน ตัวโกงถูกลงโทษ
- ๑๑) ตัวเอกชายพามเหสีกลับบ้านเมือง ต่อมามเหสีให้กำเนิดโอรส ๒ องค์
- ๑๒) โอรสเติบโต เรียนวิชา รบชนะตัวโกง กลับไปครองบ้านเมือง

นอกจากนี้เมื่อนำโครงเรื่อง เหตุการณ์ หรือการลำดับเนื้อเรื่องของเทพนิทานและเทพนิทานพื้นบ้านมาเปรียบเทียบกับดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นบ้านหรือแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง (The Types of the Folktales) ของแอนตี อาร์น (Antti Aarne) และสติธ ทอมป์สัน (Stith Thompson) พบว่า เหตุการณ์ และการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องบางตอนคล้ายกับแบบเรื่องบางแบบเรื่องในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง ได้แก่ ตอนตัวละครเอกชายและน้องสาวหนีออกจากเมือง พระอินทร์ช่วยต่อศีรษะม้า และตัวละครเอกชายถูกน้องสาวและน้องเขยลวงให้ทำงานยากเพื่อจะฆ่า คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๓๑๕ น้องสาวทรยศ ในดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมืองอินเดีย ตอนตัวละครเอกชายเดินทางพบฤๅษี ฤๅษีบอกทางไปหาเจ้าหญิง ตัวละครเอกชายและเจ้าหญิงสื่อสารกันด้วยภาษาสัญลักษณ์ คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๕๑๖ A ภาษาสัญลักษณ์ของเจ้าหญิง และตอนตัวละครเอกหญิงถูกตัวโกงทำร้ายและตัวโกงสวมรอยเป็นตัวละครเอกหญิงเข้าวัง คล้ายกับแบบเรื่องที่ ๔๐๓ เจ้าสาวดำกับเจ้าสาวขาว แสดงให้เห็นถึงความเป็นสากลของโครงเรื่องเทพนิทานและเทพนิทานพื้นบ้านที่มีลักษณะคล้ายกับความคิดในการสร้างนิทานของมนุษย์ที่อยู่กันคนละซีกโลก

ด้านตัวละครทั้งสองเรื่องส่วนใหญ่มีตัวละครที่เหมือนหรือคล้ายกัน อาจมีรายละเอียดตัวละครต่างกันบางประการ เช่น ชื่อ รูปลักษณ์ ลักษณะและพฤติกรรมต่างกันบ้าง แต่ยังคงมีบทบาทต่อเนื้อเรื่องเหมือนกัน ส่วนตัวละครที่ต่างกันมีทั้งตัวละครที่มีในตัวบทต้นทางแต่ไม่มีในตัวบทปลายทาง และตัวละครที่มีในตัวบทปลายทางแต่ไม่มีในตัวบทต้นทาง ซึ่งต่างมีความสำคัญและช่วยเสริมให้เนื้อเรื่องของนิทานประเภทนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ สมเหตุสมผล และมีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น

ด้านบทสนทนาของทั้งสองเรื่องส่วนใหญ่เป็นบทสนทนาที่คงเดิม ปรากฏในเนื้อเรื่องช่วงตอนเดียวกัน เป็นบทสนทนาที่มีเนื้อหาทำนองเดียวกัน กวีอาจปรับเปลี่ยนถ้อยคำภาษาแตกต่างกันไปบ้าง อาจลดหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของบทสนทนาสร้างอารมณ์ให้เนื้อเรื่อง นอกจากนี้ยังมีบทสนทนาที่ต่างกันซึ่งมีความสมเหตุสมผลและสัมพันธ์กับรายละเอียดเนื้อเรื่องที่มีการดัดแปลงให้แตกต่างกัน

ด้านฉากและบรรยากาศพบว่าทั้งสองเรื่องมีฉากและบรรยากาศคงเดิมตามฉบับต้นเรื่อง แตกต่างที่การพรรณนาฉากและบรรยากาศในเทพนิทานจะมีการพรรณนาละเอียดกว่า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะขนบของการประพันธ์นิทานคำกาพย์หรือกลอนสวดที่อาจมีความสัมพันธ์กับท่วงทำนองการสวดอ่านและความนิยมในการพรรณนาฉากและบรรยากาศ โดยเฉพาะเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร อีกทั้งยังเป็นการแสดงภูมิรู้และความสามารถด้านการประพันธ์ของกวีด้วย

ด้านหลักธรรมคำสอนพบว่าเทพนิทานสอดแทรกหลักธรรมคำสอนไว้ในเนื้อเรื่องนิทานมากกว่าเทพนิทาน คำสอนที่พบในเทพนิทาน ได้แก่ ศีล ๕ ทุจจริต ๓ สุจจริต ๓ และทศมิตรธรรม ๑๐ ส่วนหลักธรรมคำสอนที่พบในเทพนิทาน ได้แก่ ศีล ๕ และมีการกล่าวถึงทริโศตปปะสัน ๑๑ ทั้งนี้ นิทานทั้งสองเรื่องนำเสนอหลักธรรมเรื่องศีล ๕ ตรงกัน โดยเฉพาะเทพนิทานให้ความสำคัญบรรยายถึงศีล ๕ อย่างละเอียด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกวีเห็นว่าศีล ๕ เป็นศีลขั้นพื้นฐานที่ชาวบ้านชาววัดผู้อ่านผู้ฟังนิทานรู้จักกันดีและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต ส่วนเทพนิทานให้ความสำคัญบรรยายถึงตุจจริต ๓ และสุจจริต ๓ อย่างละเอียด นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องทศมิตรธรรม ๑๐ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นหลักธรรมที่รู้จักกันดีและยึดถือปฏิบัติกันของชาวบ้านในอดีต

การศึกษาวิธีการดัดแปลงเทพนิทานเป็นเทพนิทานคำกาพย์พบว่ากวีมีความรู้ด้านการดัดแปลงวรรณกรรม ด้วยการใช้กลวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การเปลี่ยนรายละเอียด การเพิ่มรายละเอียด การตัดรายละเอียด การสลับที่ การผนวกเรื่อง และการอ้างถึง สรุปลงได้ดังนี้

๑. การเปลี่ยนรายละเอียด (changing detail) คือ การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วนให้แตกต่างไปจากนิทานสำนวนเดิม กวีเปลี่ยนรายละเอียดเนื้อเรื่องดังนี้

๑.๑ เปลี่ยนรายละเอียดตัวละคร ได้แก่ เปลี่ยนชื่อตัวละคร เปลี่ยนลักษณะและพฤติกรรมตัวละคร ได้แก่ เปลี่ยนตัวโกงจากนางยักษ์นี่เป็นนางकुลา เปลี่ยนประวัติความเป็นมาของตัวละคร เปลี่ยนบทบาทตัวละคร

๑.๒ เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ ได้แก่ เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนพระอินทร์ต่อศีระขมาและซุขชีวิต เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนกำเนิดเทวันท์ เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนพระราชประพาสป่าและถูกยักษ์จับกิน เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนพระเอกและนางเอกพบกัน เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนลงโทษตัวละครฝ่ายร้าย เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์รุ่นลูก เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนจบเรื่อง

๒. การเพิ่มรายละเอียด (expansion) คือ การเพิ่มรายละเอียดหรือขยายความจากสำนวนเดิมให้ยืดยาวมากขึ้น กวีเพิ่มรายละเอียดเนื้อเรื่องดังนี้

๒.๑ เพิ่มตัวละคร ได้แก่ เพิ่มตัวละครตาร้อยมาลัย เพิ่มตัวละครเจ้าเงาะ เพิ่มตัวละครน้องชายยักษ์

๒.๒ เพิ่มรายละเอียดเหตุการณ์ ได้แก่ เพิ่มเหตุการณ์ตอนพระราชประพาสป่าแล้วถูกยักษ์ลวงไปฆ่า เพิ่มเหตุการณ์ตอนมเหสีทราบข่าวสองกุมารหายไป พระราชาแปลงจึงแสวงหาออกตามหา เพิ่มบทคร่ำครวญของพระมารดา เพิ่มเหตุการณ์ตอนเทวันผีนบอกเหตุ เพิ่มเหตุการณ์ตอนตายช่วยเหลือตัวละครเอกหญิง

๒.๓ เพิ่มรายละเอียดของฉากและบรรยากาศ ได้แก่ เพิ่มรายละเอียดฉากสระบัวของกุ่มภันท์ทั้ง ๔ ตน เพิ่มรายละเอียดฉากสวนอุทยาน

๓. การตัดรายละเอียด (omission) คือ การละ ทอน หรือลดรายละเอียดบางส่วนจากตัวบทเดิมหรือตัวบทต้นเรื่อง กวีตัดรายละเอียดเนื้อเรื่องดังนี้

๓.๑ ตัดรายละเอียดเหตุการณ์ ได้แก่ ตัดรายละเอียดเหตุการณ์ตอนความฝันเกี่ยวกับกำเนิดของตัวละครเอกชาย และตัดรายละเอียดตอนพระอินทร์ให้เทวันท์ขอพร

๓.๒ ตัดรายละเอียดหลักธรรมคำสอน ได้แก่ ตัดหลักธรรมเรื่องทุจจริต ๓ สุจริต ๓ และทศมิตรธรรม ๑๐

๔. การสลับเหตุการณ์ (transposition) คือ การนำอนุภาคซึ่งมีอยู่ในเหตุการณ์ตอนหนึ่งไปไว้กับอีกตอนหนึ่ง หรืออาจจะเล่าสลับตอนกัน โดยกวีสลับเหตุการณ์ตอนตัวละครเอกหญิงถูกทำร้าย กล่าวคือ ในเทวันธชาดก กวีกล่าวถึงเหตุการณ์ตายช่วยเหลือนางสุวรรณเกสราก่อนกล่าวถึงเหตุการณ์เมืองโกสัยรัฐหาพระธิดาสุวรรณเกสรามาพบ ส่วนเทวันคำกาพย์สลับเหตุการณ์เป็นการกล่าวถึงเมืองโกไสยหาพระธิดาเกสรสวรรค์ไม่พบและได้ทราบความจริงจากอักษรบันทึกที่กระดานชนวนก่อนกล่าวถึงเหตุการณ์ตายช่วยเหลือนางเกสรสวรรค์

๕. การผนวกเรื่อง (adding another story) คือ การนำเหตุการณ์ในนิทานเรื่องอื่นเข้ามาปน ซึ่งอาจเกิดเพราะความสับสน หรือเพราะผู้เล่าได้ฟังนิทานมามากจึงอาจเชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ มาไว้ด้วยกันโดยไม่รู้ตัว ได้แก่ ผนวกอนุภาคตัวละครเจ้าเงาะและนางकुลา

๖. การอ้างอิง (allusion) คือ การกล่าวถึงเรื่องอื่นนอกเรื่องที่เขียน เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ชนิดหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการอ้างอิงและสหพท ได้แก่ การอ้างอิงนิทานพื้นบ้านเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องโสวัตไชยทัต พระสุธน อุณรุท ตากับยายทำนาบนโคก ยายชีกับตาเถร ตาบอดลักเบ็ด ตาเถรชี้ควายฉันทเพลรามเกียรติ์

การศึกษาวิธีการดัดแปลงเทวนิทานชาดกเป็นเทวนิทานคำกาพย์จึงทำให้ประจักษ์ถึงความสามารถของกวีในการนำกลวิธีการเปลี่ยนรายละเอียด การเพิ่มรายละเอียด การตัดรายละเอียด การสลับที่ การผนวกเรื่อง และการอ้างอิง มาประสมประสานทำให้เทวนิทานคำกาพย์มีความแตกต่างจากเทวนิทานชาดกซึ่งเป็นนิทานต้นเรื่อง แต่ยังคงโครงเรื่องและสาระสำคัญของเรื่องคงเดิม ทำให้เทวนิทานคำกาพย์มีลักษณะอย่างนิทานพื้นบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่คุ้นเคยของผู้อ่านผู้ฟังในยุคที่นิยมสวดอ่านหนังสือ อีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งในการสืบทอดนิทานเรื่องเทวให้คงอยู่และแพร่หลายในสังคมไทยด้วย

อภิปรายผล

การศึกษา “จากเทวนิทานชาดกสู่เทวนิทานคำกาพย์ : การดัดแปลงชาดกเป็นนิทานคำกาพย์” ผู้วิจัยพบข้อสังเกตที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. การศึกษาจากเทวนิทานชาดกสู่เทวนิทานคำกาพย์ : การดัดแปลงชาดกเป็นนิทานคำกาพย์ เป็นการศึกษาตัวบทนิทานชาดกและนิทานพื้นบ้านโดยนำความคิดเรื่องการดัดแปลงวรรณกรรม (Literary adaptation) มาศึกษา การดัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรมนี้คือการเปลี่ยนจากงานศิลปะรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งหรือการปรับเปลี่ยนจากสื่อหนึ่งไปสู่สื่ออื่น ๆ ให้เหมาะสมกับบริบทหรือเงื่อนไข (วิศปัติย์ ชัยช่วย, ๒๕๕๗, หน้า ๑๓๔) เป็นวิธีการสร้างสรรค์งานรูปแบบหนึ่งสู่อีกรูปแบบหนึ่งโดยอาจเกิดจากการเติม ขยายหรือเพิ่ม การตัดหรือทอน หรือการสลับลำดับฉาก นาฏการ ตัวละคร สถานที่และบทสนทนา (วิชยุตม์ ปุชิตากร, ๒๕๕๖, หน้า ๓๘) นับเป็นวิธีการหนึ่งที่กวีนิยมใช้ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมไม่ว่าจะเกิดจากความตั้งใจหรือความบังเอิญก็ตาม

เมื่อวรรณกรรมเรื่องหนึ่งถูกนำมาเล่าใหม่หรือผลิตซ้ำ ตัวบทย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความสามารถรอบรู้ของกวีในการผลิตซ้ำหรือดัดแปลงวรรณกรรมซึ่งเป็นงานศิลปะที่มีมาแต่เดิมให้เป็นผลงานชิ้นใหม่ของตน การสร้างสรรค์งานรูปแบบนี้ไม่ใช่การลอกแบบหรือทำสำเนาให้เหมือนกับต้นฉบับ แต่จัดเป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะชิ้นใหม่ สอดคล้องกับความคิดของ Kenneth Portnoy (อ้างอิงใน วัชรพร ศรีจันทร์, ๒๕๕๑, หน้า ๑๙) ว่า การดัดแปลงไม่ได้หมายถึงการจำลองหรือการทำสำเนาให้เหมือนต้นฉบับ แต่หมายถึงการสร้างสรรค์ชิ้นงานศิลปะชิ้นมาใหม่ เปรียบเช่นการที่กวีสร้างสรรค์เทวนิทานคำกาพย์ขึ้นมาใหม่ แม้กวีมิได้ใช้ทฤษฎีการดัดแปลงวรรณกรรมในการประพันธ์โดยตรง แต่ด้วยสัญชาตญาณของกวีและธรรมชาติของการเดินทางของตัวบทเมื่อถูกเล่าใหม่ ย่อมทำให้เกิดเรื่องเล่าสำนวนใหม่จากการเปลี่ยน เพิ่ม ตัด สลับ ผนวก หรืออ้างอิง ฯลฯ โดยความจงใจหรือบังเอิญเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของวรรณกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

ความคิดเรื่องการตัดแปลงวรรณกรรมนี้ยังสอดคล้องกับความคิดเรื่องการแพร่กระจายของนิทาน ตามความคิดของสตีล ทอมป์สัน ที่กล่าวอ้างถึงในทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน ของศิริพร ณ กลาง (ศิริพร ฐิตะฐาน, ๒๕๒๓, หน้า ๓๐) ที่กล่าวว่าเมื่อนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ แพร่กระจายไป เนื้อหาของนิทาน จะแปรเปลี่ยนไปเมื่อเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปสู่อีกสถานที่หนึ่ง กาลเวลาหนึ่งไปสู่อีกกาลเวลาหนึ่ง ด้วยสภาพแวดล้อมและจุดประสงค์ในการเล่าที่ต่างกันออกไป โดยเฉพาะเรื่องราวของนิทานที่แต่เดิมเป็นเรื่อง मुखปาฐะ เรื่องราวย่อไม่คงที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความทรงจำของผู้เล่า ซึ่งสามารถเปลี่ยนไปได้เมื่อ กาลเวลาล่วงเลยไป ผู้เล่าอาจหลงลืม แต่งเรื่องใหม่ขึ้นแทน หรือตัดแปลงเรื่อง ตามแต่ผู้เล่าจะพอใจ นอกจากนี้ผู้ฟังนิทาน จุดประสงค์ในการเล่านิทาน และสภาพสังคมของถิ่นนั้น ๆ ก็มีผลกำหนดนิทาน ด้วย แต่กระนั้นก็ตามเมื่อมีการบันทึกเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์แล้ว ในยุคที่เทคโนโลยีการพิมพ์ยังไม่เจริญก้าวหน้า การถ่ายทอดวรรณกรรมต้องอาศัยผู้รู้หนังสือในการบันทึกและคัดลอก ผู้บันทึกหรือ คัดลอกก็มักตัดแปลงรายละเอียดของเนื้อเรื่องให้ต่างไปจากต้นฉบับด้วย จึงพบว่านิทานพื้นบ้านประเภท ลายลักษณ์เรื่องหนึ่ง ๆ มักมีหลายสำนวน ทั้งนี้ศิริพร ณ กลาง (ศิริพร ฐิตะฐาน, ๒๕๒๓, หน้า ๓๐ - ๖๙) สรุปลักษณะความเปลี่ยนแปลงเมื่อนิทานแพร่กระจายไปว่าจะมีลักษณะต่าง ๆ เกิดขึ้นกับเรื่องดังนี้

๑. การละความ เป็นการตัดบางอย่างในเรื่องทิ้งไป ได้แก่ การละความที่ไม่สำคัญ การละความที่ไม่คุ้นเคย และการละความที่ไม่สบอารมณ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้สึกของนักเล่านิทานเอง นักเล่าอาจเห็นว่า เรื่องบางตอนไม่ควรดำเนินไปเช่นนั้นหรือเห็นว่าเรื่องไม่สมเหตุสมผล กรณีที่สาระทางวัฒนธรรมต่างกัน เพราะสังคมต่างกัน รายละเอียดเหล่านั้นก็มักถูกตัดทิ้งไป หรือหากเนื้อเรื่องตอนใดทำให้ผู้เล่ารู้สึก ตะขิดตะขวงใจที่จะเล่า เช่น น่ากลัวหรือโหดร้าย ผู้เล่าก็อาจตัดตอนนั้นทิ้งไปหรือไม่ก็บรรยายโดยรวบรัด

๒. การเปลี่ยนรายละเอียด เป็นการเปลี่ยนรายละเอียดบางประการในนิทาน อาจเพื่อสร้างความคุ้นเคยหรือเพื่อให้เหตุผลให้ผู้เล่าและผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะเมื่อนิทานเรื่องหนึ่งตกไปอยู่ในอีกวัฒนธรรมหนึ่ง เนื้อหาจึงต้องเปลี่ยนไปเพื่อให้เรื่องนั้น “รอดอยู่” ในสังคมนั้นได้ นอกจากนี้การเปลี่ยนรายละเอียดอาจเกิดจากจินตนาการของผู้เล่าด้วยก็ได้ บางครั้งการเปลี่ยนรายละเอียดก็เป็น เรื่องอัตวิสัย เพราะเป็นวิจารณ์ญาณของผู้เล่าเอง ซึ่งอาจเล่าไปโดยไม่ตรงกับเจตนาของเรื่องเดิม ความถูกต้องของเนื้อหาบิดเบือนไป เมื่อเรื่องตกไปอยู่ในแต่ละท้องถิ่นจึงเกิดเป็นสำนวนต่าง ๆ

๓. การขยายความ เป็นการเพิ่มรายละเอียดของเรื่องให้มากกว่าเรื่องเดิม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ มนุษย์มีความคิดและความผูกพันกับวัฒนธรรมของตน ทำให้นิทานมักได้รับการเสริมแต่งและขยายความ ออกไป โดยเฉพาะตรงส่วนไหนที่ขบใจมาก ๆ ก็อาจจะขยาย ใช้จินตนาการวาดภาพขยายเรื่องให้ได้ อารมณ์มากขึ้นไปอีก เรื่องที่ขยายนั้นก็อาจนำมาจากประสบการณ์เฉพาะตนหรืออาจสอดแทรกความเชื่อ และจริยธรรมในสังคมลงไปด้วย

๔. การผนวกเรื่อง เป็นการดึงเอาอนุภาคบางอย่างจากนิทานเรื่องอื่นหรือเป็นการรวมนิทานเรื่อง อื่นมาเล่าปน โดยที่ในเรื่องเดิมไม่มีปรากฏ ทั้งนี้อาจเกิดจากนักเล่านิทานเกิดความสับสนเพราะได้ยินได้ฟัง นิทานมามาก จึงอาจเชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ มาไว้ด้วยกันโดยไม่รู้ตัว

๕. การสลับเหตุการณ์ เป็นการสับสนในเรื่องลำดับเหตุการณ์ บางครั้งเหตุการณ์ในเรื่องแต่ละ ตอนเป็นอิสระต่อกัน หากสลับเอาเหตุการณ์หนึ่งมาไว้ก่อนเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากเรื่องเดิม ก็อาจ ไม่มีผลกระทบต่อความเป็นไปของเรื่อง ดังนั้นบางสำนวนจึงเรียงลำดับเหตุการณ์ไว้กลับกัน นอกจากการ สลับเหตุการณ์แล้วบางครั้งอาจมีการสลับบทบาทตัวละครด้วย

๖. การอนุรักษ์ตนเอง เป็นการที่นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ สามารถรักษาความเป็นตัวของตัวเองหรือเอกลักษณ์ของตนเองได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้เล่าและผู้ฟังได้ยึดนิทานเรื่องนั้นมาบ่อย หากผู้เล่าออกนอกกลุ่มออกทางไป คนฟังก็จะทักท้วงว่าเล่าผิด ด้วยเหตุนี้นิทานทุกเรื่องจึงสามารถรักษาความเป็นตัวของตัวเองได้อยู่เสมอ นิทานแต่ละเรื่องจึงย่อมมีเอกลักษณ์ในตัวที่ไม่ซ้ำกับนิทานเรื่องอื่น แม้ว่ารายละเอียดบางอย่างจะเปลี่ยนไป แต่ลักษณะเฉพาะ เอกลักษณ์ หรือจุดเด่นของนิทานแต่ละเรื่องจะยังคงเป็นนิทานเรื่องนั้นอยู่ ไม่สูญหายหรือตกหล่นไปตลอดระยะเวลาแห่งการแพร่กระจายของนิทาน

แม้ปรากฏการณ์การอนุรักษ์ตนเองจะไม่ได้มีปรากฏในทฤษฎีการตัดแปลงวรรณกรรม แต่จากการวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดแปลงหรือการแปรรูปวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ก็พบว่าแม้วรรณกรรมจะถูกตัดแปลงหรือแปรรูปไป แต่ก็มักจะต้องมีเหตุการณ์สำคัญหรืออนุภาคที่เด่น ๆ และเป็นเอกลักษณ์ของเรื่อง ที่กวียังคงรักษาไว้ตามเนื้อเรื่องเดิมหรือตามตัวบทต้นเรื่องอยู่เสมอ สอดคล้องกับความคิดของวอลเตอร์ แอนเดอร์สัน (อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, ๒๕๔๘, หน้า ๑๒๖ และหน้า ๑๓๑ - ๑๓๒) ที่ว่า “ไม่ว่าสำนวนนิทานจะเปลี่ยนไปอย่างไรแต่เอกลักษณ์ของนิทานเรื่องนั้นก็ต้องคงอยู่”

๒. การศึกษาการตัดแปลงเทวนิยายชาดกเป็นเทวนิยายคำกาพย์ในงานวิจัยนี้ทำให้ทราบว่ากวีนิยมตัดแปลงนิทานด้วยวิธีการเปลี่ยนรายละเอียดมากที่สุด รายละเอียดที่กวีเปลี่ยนนั้นมีทั้งการเปลี่ยนรายละเอียดตัวละคร เช่น เปลี่ยนชื่อตัวละครให้ออกเสียงง่าย เป็นชื่อสั้น ๆ จำง่าย หรือชื่อที่ผู้อ่านผู้ฟังคุ้นเคย เปลี่ยนลักษณะตัวละคร เช่น เปลี่ยนตัวโกงจากนางยักษ์ในชาดกให้เป็นนางकुลาหญิงชาวป่ามีสามีเป็นเจ้าของซึ่งสันนิษฐานว่ากวีน่าจะเปลี่ยนรายละเอียดส่วนนี้มาจากการประสมประสานลักษณะของตัวละครเจ้าของซึ่งได้มีการกล่าวถึงไว้ในบทละครนอกเรื่องสังข์ทองตอนหนึ่งว่าเจ้าของนี้มีลักษณะน่าซึ้ง หูตาดูเหมือนต้นทะเลิ่ง รูปร่างอัปรีข์ เหมือนผี “นากลัวตัวดำเหมือนคุลา” (บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง, ออนไลน์) เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ เช่น เปลี่ยนรายละเอียดตอนพระอินทร์ต่อศิริษะมาและขุบชีวิตมา ในชาดกกล่าวหาว่าพระอินทร์ให้สองกุมารไปหาศิริษะมาแต่หากหาไม่ได้ ถ้าพบซากสัตว์ใดที่ตายใหม่ ๆ ก็ให้ตัดศิริษะสัตว์นั้น ส่วนในนิทานคำกาพย์เปลี่ยนรายละเอียดเป็นพระอินทร์ให้สองกุมารไปหาศิริษะสัตว์อะไรก็ได้ที่ตายอยู่ในป่า “ตามแต่บุญญา จะพบสบสัตว์หมู่ใด” เปลี่ยนรายละเอียดเหตุการณ์ตอนจบเรื่องซึ่งในชาดกกล่าวหาว่าตัวละครเมื่อสิ้นอายุขัยได้ไปเกิดบนพรหมโลกแต่ในนิทานคำกาพย์เปลี่ยนเป็นตัวละครได้จุติไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นสวรรค์ที่ชาวบ้านชาววัดคุ้นเคย เป็นต้น

การที่กวีนิยมเปลี่ยนรายละเอียดเนื้อเรื่องไปจากตัวบทเดิมอาจเป็นเพราะกวีหลงลืมหรือเกิดจากความงใจ และเป็นที่น่าสังเกตว่ากวีมักจะเปลี่ยนรายละเอียดให้เป็นเรื่องใกล้ตัว เรื่องที่ผู้อ่านผู้ฟังคุ้นเคย เข้าใจง่าย และสร้างความตลกขบขัน สอดคล้องกับความคิดของศิราพร ณ ถลาง (ศิราพร จิตะฐาน, ๒๕๒๓, หน้า ๓๘ - ๓๙) ที่กล่าวว่า การเปลี่ยนรายละเอียดส่วนใหญ่อาจเป็นการเปลี่ยนเพื่อสร้างความคุ้นเคย เพราะบางครั้งการรับเรื่องจากสังคมที่ต่างวัฒนธรรมกันอาจมีเรื่องบางตอนที่ผู้รับไม่สามารถเข้าใจอย่างทะลุปรุโปร่ง ผู้เล่าจึงต้องพยายามให้เหตุผลสำหรับเหตุการณ์ตอนนั้นเพื่อให้ตัวเองและผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจน การพยายามให้เหตุผลบางครั้งก็เป็นเรื่องอวัธวิสัยซึ่งไม่ตรงกับเจตนาของเรื่องเดิม เมื่อเรื่องตกไปอยู่ในแต่ละท้องถิ่นจึงเกิดเป็นสำนวนต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาต่างกันอย่างไป

นอกจากนี้เหตุที่กวีนิยมใช้กลวิธีการตัดแปลงด้วยการเปลี่ยนรายละเอียดมากที่สุดอาจเป็นเพราะเมื่อกวีมีการเปลี่ยนรายละเอียดเนื้อเรื่องแห่งหนึ่งก็ย่อมเป็นเหตุให้กวีต้องเปลี่ยนรายละเอียดเนื้อเรื่องส่วน

อื่น ๆ ให้สัมพันธ์กันไปด้วย สอดคล้องกับความคิดของสติต ทอมป์สัน ในบทความเรื่อง The Life History of a Folktale ซึ่งตีพิมพ์ ณ กลาง (๒๕๔๘, หน้า ๑๒๔ - ๑๒๕) ประมวลสรุปลักษณะความเปลี่ยนแปลง ๑๕ ประการ ที่อาจเกิดขึ้นเมื่อนิทานแพร่กระจายออกไป โดยมีข้อหนึ่งกล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเพียงอันเดียวอาจทำให้ต้องเปลี่ยนอีกหลายจุดตามเพื่อให้เรื่องสอดคล้องกัน”

๓. เหตุที่กวีดัดแปลงศิลปะแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการดัดแปลงข้ามประเภทของสื่อ ข้ามรูปแบบ หรือข้ามวัฒนธรรม อาจเป็นไปได้เพราะปัจจัย ๒ อย่าง คือ ตัวศิลปินหรือกวีและอิทธิพลของสังคม วัฒนธรรม ตัวกวีอาจต้องการสร้างสรรค์ผลงานชิ้นใหม่แทนที่งานศิลปะที่มีมาแต่เดิม อีกทั้งอาจต้องการประชันฝีมือในมิติของสุนทรียศาสตร์ (ธนสิน ชุตินธรานนท์, ๒๕๕๕, หน้า ๓๙) หรืออาจเป็นการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกันหรือรสนิยมของคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย สำหรับการดัดแปลงเทวธชาดกเป็นเทวนิทานนั้น กวีได้บันทึกไว้ว่า เป็นการ ๑ เขียนที่จำได้

ที่หลงลืมไป	จำไม่มั่นคง		
ที่หลงลืมไป	ท่านเล่ามั่นคง	อย่าสงสัยเลย	
๑ ดึกว่านึ่งเฉย	ท่านเอื่อยยานินทา	นิทานผูกนี้	
มีในกัมภีร์	พาไป (ชำรุด)	นะท่านเอย	อ่านเล่นตามจน
ตามตนไม่เสวย	ดึกว่านึ่งเฉย	ท่านเอื่อยยานินทา	

เหตุที่กวีเขียนเรื่องเทวนิทานจากความจริงอาจมีการหลงลืมไปบ้าง จึงเป็นเหตุให้กวีต้อง “ดัดแปลงใส่” ทำให้เนื้อเรื่องนิทานจึงแตกต่างไปจาก “กัมภีร์” อีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะการที่กวีดัดแปลงเทวธชาดกซึ่งเป็น “ชาดก” หรือเรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในพระชาติก่อน ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, หน้า ๓๗๕) อันเป็น “นิทานศาสนา” กล่าวคือ นิทานที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา เรื่องของศาสดาหรือสาวกในศาสนา หรือเรื่องที่ปรับปรุงเนื้อหาจากหลักธรรมของศาสนา (ประคอง นิมมานเหมินท์, ๒๕๕๑, หน้า ๒๔) มีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนธรรม มาเป็นเทวนิทานซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านที่มีลักษณะอย่างนิทานมหัศจรรย์หรือนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ สำหรับใช้สวดอ่านเป็นท่วงทำนองเพื่อความบันเทิงตามความนิยมของชาวบ้านชาววัดในยุคสมัยนั้น กวีก็ต้องมีการดัดแปลงรายละเอียดเนื้อเรื่องให้สอดคล้องกับรูปแบบ วัตถุประสงค์ และบริบทของการอ่านและฟังนิทานนั้น ๆ สอดคล้องกับการศึกษาของวิชชุต์ม์ ปุชิตากร (๒๕๕๖, หน้า ๓๙) เรื่องสัมพันธ์บทข้ามสื่อและข้ามวัฒนธรรม เรื่อง “ริง” ในนวนิยาย ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ และหนังสือการ์ตูน ที่กล่าวว่าในกระบวนการดัดแปลงวรรณกรรมนั้นกวีต้องมีการดัดแปลงรายละเอียดเนื้อเรื่องให้สอดคล้องกับรูปแบบหรือประเภทของสื่อซึ่งมีตรรกะตามวัตถุประสงค์ที่กวีต้องการสื่อสาร ด้วยเหตุนี้กวีผู้ประพันธ์นิทานเทวนิทานจึงต้องดัดแปลงรายละเอียดเนื้อเรื่องนิทานเพื่อให้นิทานของตนยังคงมีชีวิตอยู่ในบริบทสังคมขณะนั้นได้

๔. การศึกษานิทานเรื่องเทวธชาดกและเทวนิทานทำให้ประจักษ์ถึงภูมิรู้และความสามารถของกวีท้องถิ่นไทยในการสร้างนิทานจากเรื่องเล่าหรือนิทานพื้นบ้านที่เคยมีมาก่อน มาประสมประสานกับความเชื่อ ความศรัทธา หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา และจินตนาการของกวี สอดคล้องกับความคิดของสุมาลี วีระวงศ์ (๒๕๓๖, หน้า ๒๓๖) ที่ศึกษาภาษาและวรรณกรรม : เอกลักษณะของวัฒนธรรมไทย และพบว่าที่มาของแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย อาจแบ่งเป็น ๓ กระแส กระแสแรกคือนิทาน ตำนาน นิยาย ทั้งที่เล่ากันแพร่หลายอยู่ในพื้นเมืองและที่เป็นชาดกในศาสนาพุทธและศาสนาอื่น

กระแสที่สอง ได้มาจากสุภาชิต คำสอน ความเชื่อ ทศนคติที่ยอมรับเป็นมาตรฐานทางสังคม และกระแสที่สาม ได้มาจากประสบการณ์และจินตนาการหรือความคิดฝันส่วนตัว โดยนัยนี้อาจกล่าวได้ว่าวรรณคดีไทยใช้ทั้งเหตุการณ์จริงและมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งแพร่หลายอยู่ในยุคนั้นเป็นพื้นฐานของเนื้อหา กวีนำสิ่งเหล่านั้นมาเป็นวัตถุดิบสำหรับเลือกสรร ดัดแปลง ผสมผสานกับจินตนาการ ความคาดหวัง หรืออุดมคติของตน ประมวลเข้าเป็นภาพที่มีชีวิต มีรสอารมณ์ มีความสมจริงเชิงวรรณกรรม

นอกจากนี้การศึกษาเทวัญคำกาพย์ในฐานะที่เป็นนิทานพื้นบ้านไทยที่ดัดแปลงรายละเอียดมาจากชาดกยังทำให้เห็นลักษณะสหบทหรือสัมพันธ์ของนิทานเรื่องนี้ที่เกิดจากการประสมประสานนำอนุภาคและเหตุการณ์จากนิทานหรือเรื่องเล่าอื่นที่มีมาก่อนมาสร้างสรรค์เป็นนิทานเรื่องใหม่ สอดคล้องกับความคิดของ Hutcheon (๒๐๐๖ อ้างถึงใน ธนสิน ชุตินธรานนท์, ๒๕๕๕, หน้า ๓๘) ที่ว่าการดัดแปลงนับว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของสัมพันธ์ศึกษา ทำให้ประจักษ์ถึงความรอบรู้และภูมิปัญญาของกวีในการหยิบยืม เลียนแบบ แปลงสาร หรืออ้างอิง เป็นต้น จากบริบทแวดล้อมสู่งานสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ที่มีรูปแบบหรือประเภทและหน้าที่ที่แตกต่างจากเดิมแต่สอดคล้องกับความนิยมของสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ

ทั้งนี้ การศึกษาภูมิหลังของเรื่องเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์ยังทำให้สันนิษฐานได้ว่านิทานเรื่องนี้ น่าจะเป็นที่รู้จักแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับมากพอควรของชาวบ้านชาววัดในอดีต เนื่องจากพบหลักฐานต้นฉบับเทวัญชาดกซึ่งเป็นปัญหาสาชดกหรือชาดกนอกนิบาตของไทยและในปัญหาสาชดกฉบับเขมร อีกทั้งยังพบนิทานเทวัญฉบับร้อยกรอง ประพันธ์เป็นนิทานคำกาพย์หรือกลอนสวด กลอนบทละคร และกลอนอ่าน ซึ่งสันนิษฐานว่ากวีน่าจะดัดแปลง ตัดตอนเนื้อเรื่อง หรือนำเค้าโครงเรื่องเดิมมาดัดแปลง โดยได้อิทธิพลเนื้อเรื่องมาจากชาดก สอดคล้องกับความคิดของพัชลินจ์ จินนุณ (๒๕๖๒, หน้า ๓๘) ที่ศึกษาฉันทนาโศภณีย์กับรากษส : จากเทวัญชาดกเรื่องโหมงามกับเจ้าชายอสูรสู่วรรณคดีแบบฉบับของไทยแล้วพบว่าวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมมักส่งอิทธิพลถึงกัน และสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดการเลียนแบบหรือดัดแปลงอยู่เสมอจนเกิดเป็นสำนวนต่าง ๆ

เทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์จึงเป็นนิทานของไทยอีกเรื่องหนึ่งที่มีคุณค่า ควรอนุรักษ์ ศึกษา เผยแพร่ทั้งในรูปแบบวิชาการและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ตามสมัยนิยมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

๑. จากการสำรวจเอกสารตัวเขียนเรื่องเทวัญที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร พบว่ายังมีต้นฉบับเอกสารตัวเขียนสำนวนอื่น ๆ เช่น กลอนบทละครเรื่องเทวัญนางคุลา ซึ่งเป็นการนำเนื้อเรื่องบางส่วนมาประพันธ์ดัดแปลงใหม่ในรูปแบบกลอนบทละคร จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาวิจัยต่อไปว่าเมื่อกวีดัดแปลงนิทานชาดกเป็นกลอนบทละครนั้น กวีได้ใช้กลวิธีการและมีแนวคิดในการสร้างสรรค์วรรณกรรมอย่างไร อันจะเป็นประโยชน์ต่อแวดวงการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านและวรรณกรรมท้องถิ่นได้

๒. ควรศึกษานิทานคำกาพย์หรือนิทานกลอนสวดเรื่องอื่นที่ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านวรรณกรรมพื้นบ้าน อันจะเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมของไทยให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

๓. ควรมีการนำเทวัญคำกาพย์และนิทานพื้นบ้านเรื่องอื่น ๆ ที่ยังไม่เป็นที่รู้จักมาสร้างสรรค์ดัดแปลงให้เป็นสื่อสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมยุคโลกาภิวัตน์ เช่น การ์ตูน แอนิเมชัน ละครโทรทัศน์ ละครเวที เป็นต้น เพื่อให้นิทานคำกาพย์และนิทานพื้นบ้านไทยยังคงอยู่ สืบสาน มีชีวิต และเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยสืบไป

บรรณานุกรม

- กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์. (๒๕๒๑). *การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีธนญชัยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี. (๒๕๔๐). *นิบาตชาดก เล่ม ๑*. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- จรรยา เทตะโยธิน. (๒๕๖๑). การดัดแปลงวรรณกรรมไทยร่วมสมัย เรื่อง นักฉลาดมืออาชีพ สู่การออกแบบภาพในงานแอนิเมชัน เรื่อง The Wise. *วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล.* ๒๗(๒), ๒๔๙ - ๒๖๐.
- จรัญ ทองวิล. (๒๕๔๗). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องสินธุราชคำกาพย์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา. (๒๕๔๔). *แปล แปลงและแปรรูป บทละคร*. กรุงเทพฯ : ศยาม.
- จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา. (๒๕๕๘). *การแปรรูปวรรณกรรม เล่ม ๑ : แปล แปลง แปรรูป บทละครและบทภาพยนตร์*. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.
- จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา. (๒๕๕๘). *การแปรรูปวรรณกรรม เล่ม ๓ : วรรณกรรมแปรรูปและหนังสืออิเล็กทรอนิกส์*. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (๒๕๕๒). *พระพิฆเนศวร “เจ้าผู้มีอำนาจเหนืออุปสรรค”*. กรุงเทพฯ : คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชญานิศ นาศิริรักษ์. (๒๕๕๖). *การดัดแปลงพระอภัยมณีของสุนทรภู่เป็นสื่อร่วมสมัย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาศิลปศาสตร์, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. (๒๕๔๔). *ทฤษฎีวรรณกรรมในศตวรรษที่ ๒๐. เนชั่นสุดสัปดาห์*, ๑๐(๔๙๗), ๖๘.
- ณัฐา คำชู. (๒๕๕๓). *วิเคราะห์การสร้างสรรคินิทานคำกาพย์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๔๗). *วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๔๙). *วรรณคดีเปรียบเทียบ : กระบวนทัศน์และวิธีการ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๕๓). *ด้วยแสงแห่งวรรณคดีเปรียบเทียบ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วรรณคดีศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนสิน ชุตินธรานนท์. (๒๕๕๕). *สัมพันธ์ของบทละครเวทีเรื่องสาวตรีและการสร้างสรรค์ใหม่เพื่อสื่อสารอุดมคติแห่งรัก*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๓๓). *แนวทางการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทลายลักษณ์*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๔๓). *วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธวัช ปุณโณทก. (๒๕๔๕). *วรรณกรรมท้องถิ่น : วิธีการศึกษาและปัญหา*. *วารสารสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. ๓(๒), ๗๗ - ๗๘.
- ธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา. (๒๕๔๘, ม.ค. - มิ.ย.). *สัมพันธ์ (Intertextuality) ในฐานะวิธีการหนึ่งของวรรณคดีวิจารณ์*. *มนุษยศาสตร์สาร*, ๖(๑), ๑ - ๑๓.
- นพพร ประชากุล. (๒๕๔๓, เม.ย.). *สัมพันธ์ ใน สารคดี*, ๑๖(๑๒๒), ๑๗๕ - ๑๗๗.
- นพพร ประชากุล. (๒๕๕๒). *สัมพันธ์ ใน ยกอักษร ย้อนความคิด เล่ม ๑ ว่าด้วยวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ : อ่านและวิภาษา. หน้า ๓๒๙ - ๓๓๖.
- นัทธนี ประสานนาม. (๒๕๖๒). *อุตสาหกรรมประสานศิลป์ : วรรณกรรม วัฒนธรรมสกรีน และการเดินทางข้ามสื่อ*. กรุงเทพฯ : กองทุนส่งเสริมศิลปกรรมร่วมสมัย สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (๒๕๕๘). *ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : สายคำ.
- บุษดี อรสิริวรรณ. (๒๕๕๑). *การดัดแปลงวรรณกรรมสามก๊กเป็นการ์ตูนสามก๊กฉบับบันลือสาส์น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (๒๕๕๑). *นิทานพื้นบ้านศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. (๒๕๕๙). *วรรณกรรมและภาษาถิ่นใต้*. กรุงเทพฯ : สถาพรบุ๊คส์.
- ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มหนึ่ง* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). (๒๕๔๙). กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ.
- ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มสอง* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). (๒๕๔๙). กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ.
- พรเทพ โตชยางกูร. (๒๕๖๑). *การอ้างอิงวรรณคดี นิทานไทยในนิตราศสมัยใหม่ : การสืบสานและการสร้างสรรค์*. *วารสารสหศาสตร์*. ๑๘(๒), ๘๘ - ๑๑๑.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (๒๕๕๖). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๙). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ ๒๗). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พัชลินจ์ จินนุ่น. (๒๕๖๒). *ฉันทนางโสมณีกับริกาชส : จากเทพนิยายตะวันตกเรื่องโฉมงามกับเจ้าชายอสูรสู่วรรณคดีแบบฉบับของไทย*. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, ๑๖(๒), ๒๓ - ๓๙.
- พัชรินทร์ มหิทธิกร. (๒๕๕๑). *สิงห์ไกรภพ : การศึกษาการดัดแปลงนิทานคำกลอนเป็นบทละครเวทีสมัยใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวรรณคดีไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- พิเชฐ แสงทอง. (๒๕๕๕). Intertextuality จาก “ตัวบท” สู่ “สัมพันธ์บท”. *สงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, ๑๘(๓), ๒๖๑ - ๒๗๐.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (๒๕๖๒). *เรื่องพระรามในอาเซียน*. เข้าถึงเมื่อ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๒ เข้าถึงได้จาก <http://www.bangkokideaeasy.com/informations/attt/files/dynamiccontent/file-21200.pdf>
- มนตรี มีเนียม. (๒๕๔๔). *วิเคราะห์บทละครสมัยใหม่ที่ดัดแปลงจากวรรณคดีไทย* (รายงานวิจัย).
ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. (๒๕๖๓). *วัฒนธรรมทางละครไทย (ละครรำ)*. ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๒๓*. เข้าถึงเมื่อ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๓ เข้าถึงได้จาก <http://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=23&chap=2&page=t23-2-infodetail03.html>
- รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ. (๒๕๕๒). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องสมุทรโคดม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๐). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ - ไทย*. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- เรียม ศรีทองเพชร. (ม.ป.ป.). *วรรณกรรมท้องถิ่นจากสมุดข่อย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- วชิรญาณ. (๒๕๔๗). *โศวัตกลอนสวด*. เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/โศวัตกลอนสวด/อธิบายเรื่อง-โศวัตกลอนสวด>
- วชิรญาณ. (๒๕๕๒). *ปัญญาสาตก*. เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/ปัญญาสาตก/พระนิพนธ์คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก>
- วชิรญาณ. (๒๕๕๙). *กาพย์วนประเวศน์*. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. เข้าถึงเมื่อ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๓ เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/กาพย์วนประเวศน์/กาพย์วนประเวศน์>
- วชิรญาณ. (๒๕๖๓). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์*. เข้าถึงเมื่อ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๓ เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/บทละครเรื่องรามเกียรติ์/คำอธิบาย>
- วชิรญาณ. (๒๕๖๓). *บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง*. เข้าถึงเมื่อ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๓ เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง/ตอนที่-๔-พระสังข์หนีนางพันธุรัต>
- วชิรญาณ. (๒๕๖๓). *บุญโณวาทคำฉันท์*. เข้าถึงเมื่อ ๒๔ มกราคม ๒๕๖๓ เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/บุญโณวาทคำฉันท์/บุญโณวาทคำฉันท์>
- วชิรญาณ. (๒๕๖๓). *มหาชาติคำหลวง กัณฑ์วนประเวศน์*. เข้าถึงเมื่อ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๓ เข้าถึงได้จาก <https://vajirayana.org/มหาชาติคำหลวง/กัณฑ์วนประเวศน์>

- วรปฐมา คำหมู่. (๒๕๓๕). *การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนางอุทธร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรรณิสา จุ้ยน้อย และพัชลินจ์ จินนุ่น (๒๕๖๑). มอม : การดัดแปลงเรื่องสั้นสู่ละครโทรทัศน์. ใน *การประชุมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ ๙*. วันที่ ๒๐ - ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑ (หน้า ๑๕๑ - ๑๖๔). สงขลา : มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- วรัทพร ศรีจันทร์. (๒๕๕๑). *การเล่าเรื่องและการดัดแปลง เดธไนต์ ฉบับหนังสือการ์ตูน แอนิเมชัน ภาพยนตร์และนวนิยาย*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรางคณา ศรีกำเนิด. (๒๕๔๖). *ลิลิตพระภฏ วรรณกรรมที่ดัดแปลงจากลิลิตพระลอ*. *วรรณวิทัศน์*, ๓(พฤศจิกายน), ๑๕๒ - ๑๗๘.
- วิษุตม์ ปุชิตากร. (๒๕๕๖). *สัมพันธ์บทข้ามสื่อและข้ามวัฒนธรรมเรื่อง “ริง” ในนวนิยาย ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ และหนังสือการ์ตูน*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิศปต์ย์ ชัยช่วย. (๒๕๕๗). *กระบวนการสร้างสรรค์บทการแสดงประกอบแสงเสียงเรื่องอุรังคธาตุ* ปกรณ์ม. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, ๖(๑) : ๑๓๐ - ๑๕๕.
- ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา. (๒๕๔๓). *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา. (๒๕๕๖). *เวตาลปัญญาวิงศติ (พิมพ์ครั้งที่ ๘)*. กรุงเทพฯ : ชนนิยม
- ศิราพร ฐิตะฐาน. (๒๕๒๓). *ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิราพร ฐิตะฐาน. (๒๕๒๗). *รามเกียรติ์ : ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน*. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*, ๑(๒) : ๖๓ - ๖๘.
- ศิราพร ณ ถลาง. (๒๕๔๘). *ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน - นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภวรรณ สอนสังข์. (๒๕๓๐). *บุณทนางค์ วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สรณัฐ ไตลังคะ. (๒๕๖๐). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง (พิมพ์ครั้งที่ ๓)*. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สัมพันธ์ สุวรรณเลิศ. (๒๕๕๐). *กลวิธีการดัดแปลงวรรณกรรมต้นฉบับเป็นละครนอกของกรมศิลปากร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๖๑). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสภา (แก้ไขเพิ่มเติม) (พิมพ์ครั้งที่ ๒)*. กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๖๓). สระโบทกษณฺณี ใน *บทวิทยุรายการ รู้ รัก ภาษาไทย ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ เวลา ๗.๐๐ - ๗.๓๐ น.* เข้าถึงเมื่อ ๘ มกราคม ๒๕๖๓ เข้าถึงได้จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges-category=i-love-thai-languages&paged=170>
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร. (๒๕๕๖). *เผ่ากุลา*. เข้าถึงเมื่อ ๒๘ มกราคม ๒๕๖๓, เข้าถึงจาก https://www.m-culture.go.th/mukdahan/ewt_news.php?nid=452&filename=index
- สุกัญญา สุฉฉายา. (๒๕๕๗). *วรรณคดีนิทานไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุขสมาน ยอดแก้ว. (๒๕๒๔). *สุกมิต : การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุดารัตน์ มาศวรรณ. (๒๕๕๓). การเปลี่ยนแปลงของนิทานสู่หนังสือการ์ตูนนิทานไทย. *ช่อพะยอม*, ๒๑(๑), ๘๒ - ๙๓.
- สุภัค มหาวรากร (๒๕๔๗). *การแปรรูปวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง (รายงานการวิจัย)*. กรุงเทพฯ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (๒๕๒๙). *วิวัฒนาการงานเขียนที่เป็นภาษาบาลีในประเทศไทย : ประเภทวิเคราะห์ธรรมในพระสุตตันตปิฎก*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (๒๕๓๓). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี วีระวงศ์. (๒๕๓๖). ภาษาและวรรณกรรม: เอกลักษณะของวัฒนธรรมไทย. ใน *คือคู่มาลาสรรเสกคุณ*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสณน้อยเรือนงาม เล่ม ๒. (ม.ป.ป.). พระนคร : โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ.
- โสภี สุขเกษม. (๒๕๓๕). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องณรงคจิตระชาดก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- โสรัถยา สังข์ทอง. (๒๕๔๐). *“พญาหงส์” วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- หอสมุดแห่งชาติ, กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก. (๒๕๕๓). *คู่มือการอ่านถ่ายถอดอักษรขอม*. กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- เอมอร รัตนเนตร. (๒๕๓๓). *การวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องปฐมกุมารซึ่งมีที่มาจากมหาปฐมชาดกในปัญญาสชาดก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อุมาพร มะโรณีย์. (๒๕๕๑). *สัมพันธบทของการเล่าเรื่องในสื่อการ์ตูน ละครโทรทัศน์ และนวนิยาย*.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาสื่อสารมวลชน, คณะนิเทศศาสตร์,
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Aarne, A. and Thompson, S. (1973). *The Types of the Folktale A Classification and Bibliography (Third printing)*. Helsinki : Indiana University.

ต้นฉบับเอกสารตัวเขียน

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เจ้าเทววันสมุด ๑*. เลขที่ ๑๗๐, สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทยโบราณ,
 เส้นหมึก, ๑๕๓ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เทววัน เล่ม ๒*. เลขที่ ๑๖๙, สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทยโบราณ,
 เส้นหมึก, ๑๓๒ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เทววันนางจรจรซีรินทอน*. เลขที่ ๒๐๒, สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย
 โบราณ, เส้นหมึก, ๗๔ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เทววันนางจรจรซีรินทอน*. เลขที่ ๒๐๓, สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย
 โบราณ, เส้นหมึก, ๒๔๒ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เทววันนางคูลา เล่ม ๑ (เนื้อความอื่น)*. เลขที่ ๓๘, สมุดไทยดำ, อักษรไทย,
 ภาษาไทยโบราณ, เส้นขาว, ๑๑๔ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เทววันนางคูลา เล่ม ๒*. เลขที่ ๓๖, สมุดไทยดำ, อักษรไทย, ภาษาไทย
 โบราณ, เส้นขาว, ๑๒๕ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เทววันนางคูลา เล่ม ๓*. เลขที่ ๓๗, สมุดไทยดำ, อักษรไทย, ภาษาไทย
 โบราณ, เส้นขาว, ๑๒๕ หน้า.

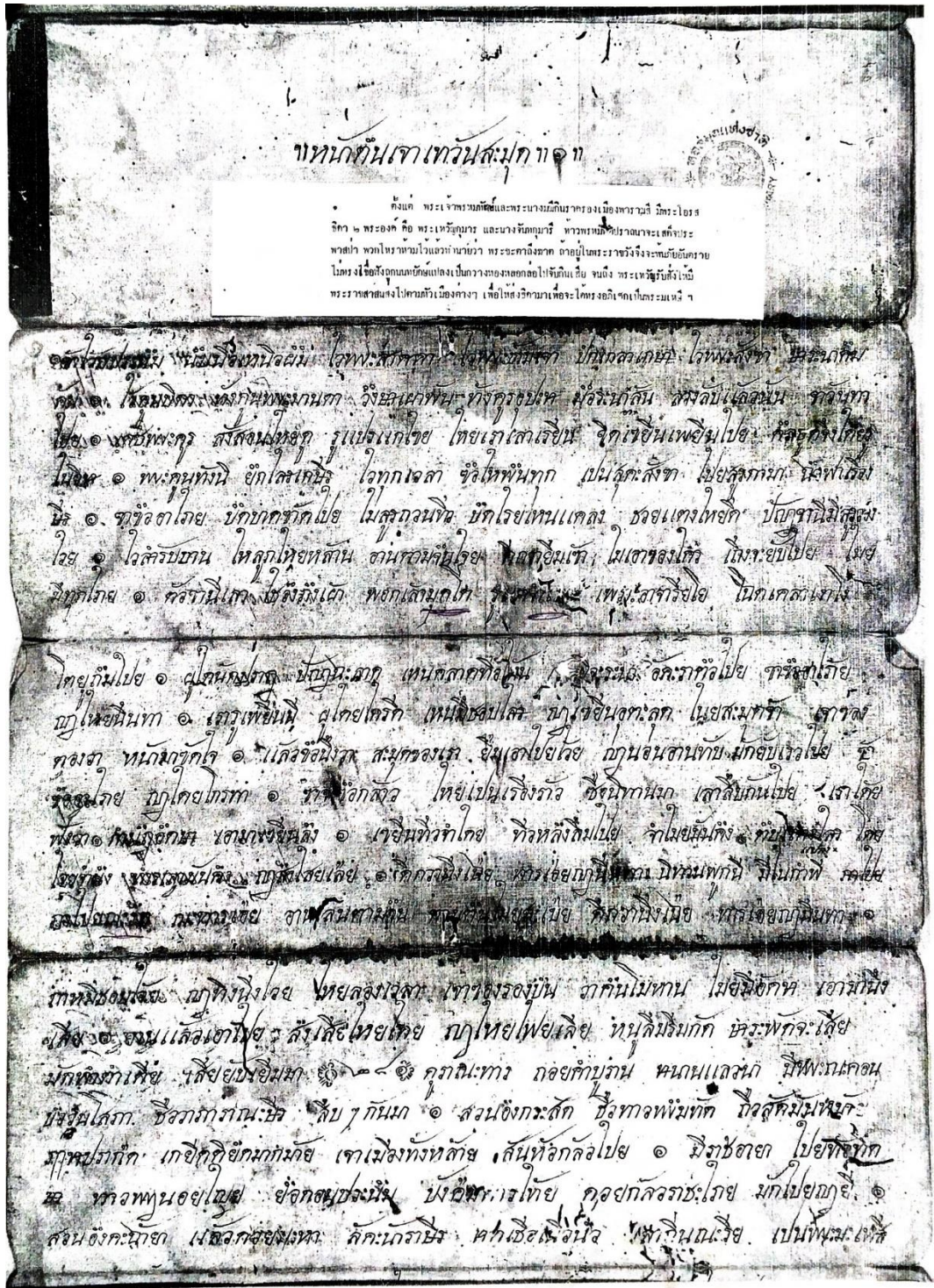
หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เทววัน เล่ม ๓ (พลัด)*. เลขที่ ๔, สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย
 โบราณ, เส้นหมึก, ๑๔๘ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *นางอึ่งทอง*. เลขที่ ๑๖๘, สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นหมึก.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ตัวอย่างต้นฉบับตัวเขียนเจ้าแก้วคำกาพย์

ตัวอย่างต้นฉบับตัวเขียนเจ้าแก้วคำกาพย์ ๑ เลขที่ ๑๗๐

ภาคผนวก ข

ตัวอักษรและอักษรวิธีในต้นฉบับเทวนาคำกาพย์

ต้นฉบับเทวนาคำกาพย์ที่ใช้ในการศึกษานี้ แม้ว่าจะบันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย ที่มีสัณฐานใกล้เคียงกับอักษรไทยในปัจจุบัน แต่ทว่ารูปแบบตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับยังคงมีความแตกต่างไปจากการเขียนอักษรและอักษรวิธีไทยปัจจุบันอยู่มาก จึงได้นำเสนอเกี่ยวกับลักษณะตัวอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. **ตัวอักษร** ลักษณะตัวอักษรที่ใช้ในเอกสารต้นฉบับตัวเขียนนิทานเรื่องเทวนาคำกาพย์ ลายมือค่อนข้างเป็นระเบียบสวยงาม และยังคงความชัดเจนของเส้นหมึกที่ใช้ในการบันทึก รูปร่างตัวอักษรที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนมีลักษณะดังนี้

๑.๑ **พยัญชนะ** ต้นฉบับตัวเขียนนิทานเรื่องเทวนาคำกาพย์ ประกอบไปด้วยต้นฉบับเจ้าเทวันสมุท ๑ เลขที่ ๑๗๐ และต้นฉบับเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ มีการใช้รูปพยัญชนะดังนี้

รูปพยัญชนะที่ใช้ในปัจจุบัน	รูปพยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	
	ฉบับที่ ๑๗๐	ฉบับที่ ๑๖๙
ก		
ข		
ฃ		
ค		
ฅ		
ฉ		
ง		
จ		
ฉ		
ช		
ฌ	-	-
ญ		
ฎ	-	
ฏ	-	-

รูปพยัญชนะที่ใช้ใน ปัจจุบัน	รูปพยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	
	ฉบับที่ ๑๗๐	ฉบับที่ ๑๖๙
ฐ	-	-
ฑ	-	-
ฒ	-	-
ณ	ณ	ณ
ด	ด	ด
ต	ต	ต
ถ	ถ	ถ
ท	ท	ท
ธ	ธ	ธ
น	น	น
บ	บ	บ
ป	ป	ป
ผ	ผ	ผ
ฝ	ฝ	ฝ
พ	พ	พ
ฟ	ฟ	ฟ
ภ	ภ	ภ
ม	ม	ม
ย	ย	ย
ร	ร	ร
ล	ล	ล
ว	ว	ว
ศ	ศ	ศ

รูปพยัญชนะที่ใช้ในปัจจุบัน	รูปพยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	
	ฉบับที่ ๑๗๐	ฉบับที่ ๑๖๙
ช		
ส		
ห		
ฟ		
อ		
ฮ	-	-

พยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนเจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐ มี ๓๗ รูป พยัญชนะที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ มี ๓๘ รูป พยัญชนะส่วนใหญ่มีสัณฐานใกล้เคียงกับพยัญชนะไทยในปัจจุบัน มีพยัญชนะบางตัวที่เขียนแตกต่างจากปัจจุบันไปบ้าง ได้แก่ ก กล่าวคือ เมื่อใช้เขียนเป็นตัวสะกดจะเขียนด้วยรูป จัดเป็นพยัญชนะที่มีรูปการใช้ ๒ แบบ ส่วนพยัญชนะที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับเจ้าเทวันสมุด ๑ เลขที่ ๑๗๐ ได้แก่ ฉ ฎ ฏ ฐ ฑ และ ฮ พยัญชนะที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับเทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ ได้แก่ ฉ ฎ ฐ ฑ ฮ

๑.๒ สระ รูปสระที่ปรากฏใช้ในต้นฉบับตัวเขียนมีดังนี้

รูปสระที่ใช้ในปัจจุบัน	รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	
	๑๗๐	๑๖๙
- ะ		
- ำ		
อี		
เ		
เ		
เ		
เ		
เ-ะ	-	-
เ-		
แ-ะ		-
แ-		

รูปสระที่ใช้ในปัจจุบัน	รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	
	๑๗๐	๑๖๙
เ-ียะ	-	-
เ-ีย	เ-ีย	เ-ีย, เ-ีย
เ-ือะ	-	-
เ-ือ	เ-ือ	เ-ือ, เ-ือ
-วะะ	-	-
-ัว	ัว	ัว
โ-ะ	-	-
โ-	โ-	โ-
เ-าะ	เ-าะ	เ-าะ
-อ	อ	อ
เ-อะ	-	-
เ-อ	-	เ-อ
-ำ	ำ	ำ
โ-	-	โ-
เ-	เ-	เ-
เ-า	เ-า	เ-า
ฤ	ฤ	ฤ
ฤ	ฤ	ฤ
ฤ	-	ฤ
ฤ	-	-

รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนเจ้าเทวันสมุท ๑ เลขที่ ๑๗๐ มี ๒๒ รูป รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนเทวัน เล่ม ๒ มี ๒๔ รูป ส่วนใหญ่มีรูปเหมือนสระในปัจจุบัน สระบางตัวมีรูปการใช้ ๒ แบบ คือ สระอะ เขียนแทนด้วย ำ หรือ ะ สระอิ เขียนแทนด้วย ฤ หรือ ฤ สระเอีย เขียน

แทนด้วย หรือ สระเอื้อ เขียนแทนด้วย หรือ สระประสมอาจมีรูปต่างจากปัจจุบันโดยการวางรูปสระต่างตำแหน่งกัน เช่น สระเอื้อจะวางรูปสระไว้บนตัว ย () หรือใช้รูปสระต่างจากปัจจุบัน เช่น สระเอื้อ บางคำเขียนโดยใช้รูปสระอิ () แทนสระอีหรือสระเอื้อ บางคำเขียนโดยใช้รูปสระอิ () และสระอี () แทนสระเอื้อ นอกจากนี้เครื่องหมายไม้หันอากาศ ( ) เมื่อนำมาประสมเป็นสระอะและสระอัว มักเขียนเป็นรูปไม้โท ( ) เช่น กั๊บ คั๊ว ส่วนสระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับเจ้าทวนสมุท ๑ คือ สระอะ เอื้อะ เอื้อะ อัวะ โอะ เออะ เออ ไอ ฤ และ ฎ สระที่ไม่มีใช้ในต้นฉบับทวน เล่ม ๒ ได้แก่ สระอะ อะ เอื้อะ เอื้อะ อัวะ โอะ เออะ และ ฎ

๑.๓ วรรณยุกต์ ต้นฉบับตัวเขียนมีการใช้รูปวรรณยุกต์ ดังนี้

รูปสระที่ใช้ในปัจจุบัน	รูปสระที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียน	
	๑๗๐	๑๖๙
'		
ั		
ึ	-	-
ุ	-	-

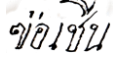
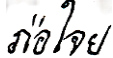
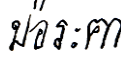
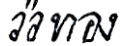
รูปวรรณยุกต์ที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนมี ๒ รูป คือ ' และ ั มีรูปเหมือนวรรณยุกต์ในปัจจุบัน ส่วนวรรณยุกต์ ึ และ ุ ไม่ปรากฏ

๑.๔ เครื่องหมาย เครื่องหมายที่ปรากฏใช้ในต้นฉบับตัวเขียนมี ๒ ประเภท คือ เครื่องหมายที่ใช้แทนเสียงสระหรือประกอบเสียงสระ และเครื่องหมายประกอบการเขียน

๑.๔.๑ เครื่องหมายที่ใช้แทนเสียงสระหรือประกอบเสียงสระ

๑.๔.๑.๑ ฟันหนู ( ) ใช้กำกับบนคำที่ออกเสียงสระออ สระเออ หรือสระโอะ ทั้งที่เป็นคำพยางค์เดียวและที่เป็นพยางค์หนึ่งในคำสองพยางค์หรือหลายพยางค์ สระนี้จะเขียนด้วยรูปสระ -อ และรูปสระ -เอ มีเครื่องหมายฟันหนู ( ) กำกับบนตัวพยัญชนะต้นที่ต้องการให้ออกเสียงสระออ สระเออ หรือสระโอะ ตัวอย่าง

ใช้กำกับบนเสียงสระออ

	อ่านว่า	หนอ
	อ่านว่า	ขอเชิญ
	อ่านว่า	พอใจ
	อ่านว่า	มรคา
	อ่านว่า	วอทอง

ใช้กำกับบนเสียงสระเออ

เข็ย

อ่านว่า เขย

เขือ

อ่านว่า เขอ

กำกับบนเสียงสระโอะ

กร็น

อ่านว่า กรน

จ็น

อ่านว่า จน

สร็ง

อ่านว่า สรง

๑.๔.๑.๒ นฤคหิต (°) ใช้เขียนแทนเสียงสระโอะ โดยเขียนกำกับ

ไว้บนพยัญชนะที่ต้องการให้ออกเสียงสระโอะ ตัวอย่าง

คังคา

อ่านว่า คงคา

ทัง

อ่านว่า ทรง

คังคัม

อ่านว่า ตรงตาม

๑.๔.๑.๓ ฟนทอง (') ใช้เขียนแทนเสียงสระอะ โดยเขียนกำกับ

ไว้บนพยัญชนะที่ต้องการให้ออกเสียงสระอะ ตัวอย่าง

จ็เอา

อ่านว่า จะเอา

โกช็ก

อ่านว่า โภชนา

เส็ย

อ่านว่า เสวย

๑.๔.๑.๔ ไม้หันอากาศ (~) ใช้ในตำแหน่งที่ต้องการให้เป็นเสียง

สระอะและใช้ร่วมกับ รร (ร หัน) เพื่อแทนเสียงที่ต้องการให้เป็นเสียงสระอะ ตัวอย่าง

กรรรณา

อ่านว่า กรุณา

สรวรร

อ่านว่า สวรรค์

พรวรรณา

อ่านว่า พรรณนา

๑.๔.๑.๕ ไม้โท (˘) ใช้แทนเครื่องหมายไม้หันอากาศ

กั๊

อ่านว่า กั๊

กั๊

อ่านว่า กั๊

กั๊

อ่านว่า กั๊

คั๊

อ่านว่า คั๊

๑.๔.๑.๖ การใช้เครื่องหมายแทนเสียงมากกว่า ๑ อย่าง ตัวอย่าง

ลคคะ	อ่านว่า	ลัค (ลัคณา)
ไทย	อ่านว่า	ทัย
ไคย	อ่านว่า	ลัย

๑.๔.๒ เครื่องหมายที่ใช้ประกอบการเขียน หมายถึง เครื่องหมายที่ใช้กำกับคำ วลี หรือประโยค เพื่อช่วยในการอ่านคำ วลี หรือประโยคนั้น ๆ ดังนี้

๑.๔.๒.๑ ไม้ยมก (ๆ) ใช้เพื่อให้อ่านซ้ำสองครั้ง ตัวอย่าง

สิ่งของหน ๆ	อ่านว่า	สิ่งของนานา
รวย ๆ รื่น ๆ	อ่านว่า	รวยรวย รื่นรื่น
ดี ๆ ชั่ว ๆ	อ่านว่า	ดี ๆ ชั่ว ๆ

๑.๔.๒.๒ ทันทฆาต (ˆ) ใช้เขียนบนคำที่ผสมด้วยสระอะที่เปลี่ยนรูปเป็น ะ (ไม้ไตคู่) ตัวอย่าง

นำเสด็จ	อ่านว่า	นำเสด็จ
เสด็จเยียรยาด	อ่านว่า	เสด็จเยียรยาด
สมเด็จ	อ่านว่า	สมเด็จ

๑.๔.๒.๓ ฟองมัน (๐) ใช้เมื่อเริ่มต้นคำประพันธ์ใหม่ หรือเมื่อเริ่มต้นบทประพันธ์ใหม่ ตัวอย่าง

- ๐ นางจิ้งกเส
- ๐ พงจะเข้าปโย
- ๐ พพพิญา

๑.๔.๒.๔ เครื่องหมายดอกจัน ใช้เขียนควบคู่กับตัวเลขหรือตัวอักษรเพื่อบอกฉันทลักษณ์ และทำให้เกิดความสวยงาม ตัวอย่าง

๑.๔.๒.๕ เครื่องหมายกากบาท (+) เครื่องหมายนี้จะใช้เขียนเมื่อต้องการเพิ่มคำบางคำที่ขาดหรือเขียนตกไป โดยเขียนเครื่องหมายกากบาทไว้ข้างบนเหนือจุดหรือบริเวณที่คำหรือข้อความนั้นขาดหายไป แล้วจึงเติมคำหรือข้อความที่เขียนตกลงไปข้างล่างใต้ข้อความหรือเขียนไว้ข้างบนเหนือข้อความ ตัวอย่าง

ครั้นไปเ
จ.

อ่านว่า

ครั้นจะไปเล่า

ถึงสุ
+ ส

อ่านว่า

ถึงสวนอุทยาน (อุทยาน)

ลูกอำ
+ ๗

อ่านว่า

ลูกขออำลา

๑.๔.๒.๖ เครื่องหมาย — ใช้เพื่อแสดงว่าต้องการตัดคำนั้นออก คือไม่ต้องอ่านคำนั้น ๆ ตัวอย่าง

มันขม ~~ขม~~ คีต ~~ค~~ งาม คี

อ่านว่า

มันขมว่าตัวงามคี

กัมกราบ ~~ไ~~ พระช ~~ล~~ ณี

อ่านว่า

กัมกราบไหว้พระชลณี

อักษรวิธี

การประสมคำและการอ่านที่ปรากฏในต้นฉบับตัวเขียน แม้จะค่อนข้างใกล้เคียงกับการประสมคำและการอ่านในปัจจุบัน แต่ก็ยังคงมีส่วนที่แตกต่างกันจากปัจจุบันอยู่มาก เนื่องจากการเขียนสะกดการันต์ในต้นฉบับตัวเขียนจะเป็นไปตามระบบเสียงพูด และเกิดจากการเขียนเพื่อเน้นการอ่านออกเสียงมากกว่าที่จะคำนึงถึงความถูกต้องตามอักษรวิธี ประกอบกับในอดีตยังไม่มีกำหนดอักษรวิธีในการเขียนที่เป็นแบบแผน สามารถสรุปความสำคัญของอักษรวิธีที่ปรากฏในต้นฉบับที่ใช้ในการวิจัยได้ดังนี้

๑. การเขียนพยัญชนะควบพยัญชนะและพยัญชนะควบสระ คือ การเขียนลากเส้นพยัญชนะและพยัญชนะด้วยกันหรือเขียนลากเส้นพยัญชนะและสระให้ต่อเนื่องกัน ตัวอย่าง

พฬ

อ่านว่า

พระองค์

พป็คคอร

อ่านว่า

พระบิดร

นางพ

อ่านว่า

นางพญา

เท

อ่านว่า

เข้า

ยาต

อ่านว่า

ยาตรา

รำพึง

อ่านว่า

รำพึง

๒. การเขียนรูปพยัญชนะร่วม คือ การเขียนคำที่มีพยัญชนะตัวเดียวกันเป็นตัวนำและตัวตาม ด้วยการใส่พยัญชนะร่วมกันแต่อ่านออกเสียงแยกจากกัน ตัวอย่าง

บุญที่การ	อ่านว่า	บุญญาธิการ
เมต	อ่านว่า	เมตตา
หฤ	อ่านว่า	หัตถ์

๓. การใช้รูปพยัญชนะต้นต่างจากปัจจุบัน คือ คำที่ปัจจุบันใช้รูปพยัญชนะต้นอย่างหนึ่ง แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้รูปพยัญชนะต้นได้หลายแบบ ส่วนใหญ่ปรากฏในคำที่มีเสียงคล้ายคลึงกัน จัดว่าเป็นกลุ่มคำที่มีฐานเสียงเหมือนกัน ตัวอย่าง

ข	เขียนเป็น	ข, ค, ข	เช่น	
		ขอ	เขียนเป็น	ขอ
		ขวัญ	เขียนเป็น	ขวัน
		ภูเขา	เขียนเป็น	ภูเข
		ขัดขวาง	เขียนเป็น	คักขวาง
ค	เขียนเป็น	ยกขินี	เขียนเป็น	ยักคินี
		ค	เช่น	
		คอ	เขียนเป็น	ค้อ
ช	เขียนเป็น	คองคา	เขียนเป็น	คองค
		ฉ	เช่น	
		ชวา	เขียนเป็น	ฉะภา
ช	เขียนเป็น	ชะตา	เขียนเป็น	ฉะค
		ช	เช่น	
		ชุกช่อน	เขียนเป็น	ลักช่อน
ญ	เขียนเป็น	ย	เช่น	
		อนุญาต	เขียนเป็น	อญญาค

ย	เขียนเป็น	ญ ไสยาสน์	เช่น เขียนเป็น	ไสยภูก
ฐ	เขียนเป็น	ถ พิชฐาน	เช่น เขียนเป็น	พิศภาน
ฒ	เขียนเป็น	ถ ฒ่า	เช่น เขียนเป็น	เกา
ณ	เขียนเป็น	น จินตามณี ขรณี	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น	จินตมะณี ขอรณี
ถ	เขียนเป็น	ท เถิดรา	เช่น เขียนเป็น	เท็คภ
ท	เขียนเป็น	ถ, ฐ เทวี ทหาร ท้าวไทย	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น เขียนเป็น	เทวี ทะทาน ธาวไทย
ธ	เขียนเป็น	ท ภูธร ธิดา	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น	มุทธร ทิดคค
น	เขียนเป็น	ณ นคร	เช่น เขียนเป็น	ณะคอน
ผ	เขียนเป็น	ภ, พ ปะผู้ปะคน ผ่านเกล้า	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น	ปะภปะคัน ภานเกศ
ฝ	เขียนเป็น	ฟ ริมฝั่ง	เช่น เขียนเป็น	ริมฟง

พ	เขียนเป็น	ภ, ผ	เช่น	
		พวงพี	เขียนเป็น	
		พักตรา	เขียนเป็น	
		พวก	เขียนเป็น	
พ	เขียนเป็น	ผ	เช่น	
		ฟ้ง	เขียนเป็น	
ร	เขียนเป็น	ล, ฤ	เช่น	
		รำลึก	เขียนเป็น	
ล	เขียนเป็น	ฬ	เช่น	
		ล่อ	เขียนเป็น	
ศ	เขียนเป็น	ษ, ส	เช่น	
		โศก	เขียนเป็น	
ช	เขียนเป็น	ส	เช่น	
		ชักฉิม	เขียนเป็น	
ส	เขียนเป็น	ซ, ษ	เช่น	
		เสี้ยน	เขียนเป็น	
		สารพัน	เขียนเป็น	

๔. การใช้พยัญชนะต้นคู่ที่ต่างไปจากปัจจุบัน

๔.๑ คำที่ปัจจุบันใช้เป็นพยัญชนะต้นเดียว แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้เป็นพยัญชนะ

ต้นคู่ ตัวอย่าง

ก	เขียนเป็น	กร	เช่น	
		กษัตริย์	เขียนเป็น	
		เกษม	เขียนเป็น	
ค	เขียนเป็น	คร	เช่น	
		คือ	เขียนเป็น	
จ	เขียนเป็น	จร	เช่น	
		จิ้ง	เขียนเป็น	

ช	เขียนเป็น	ชร, ทร	เช่น	เทรซัง
		เซซัง	เขียนเป็น	
ส	เขียนเป็น	ชร, ษร, สร	เช่น	สรหมชภา มะเหษี ภษษี ภรช
		สั่มซ่า	เขียนเป็น	
		มเหสี	เขียนเป็น	
		ราชสีห์	เขียนเป็น	
		ส่อง	เขียนเป็น	

๔.๒ คำที่ปัจจุบันใช้เป็นพยัญชนะต้นคู่ แต่ในต้นฉบับตัวเขียนใช้เป็นพยัญชนะต้นเดี่ยว ตัวอย่าง

ทร	เขียนเป็น	ส	เช่น	กั
		ทรง	เขียนเป็น	

๔.๓ คำที่ใช้พยัญชนะต้นคู่ต่างกัน ตัวอย่าง

คว	เขียนเป็น	ขว	เช่น	ชว
		คว่า	เขียนเป็น	
ทร	เขียนเป็น	ตร, ชร	เช่น	อินคร โครม
		อินทรา	เขียนเป็น	
		โครม	เขียนเป็น	
ตร	เขียนเป็น	กร	เช่น	กัหมัก กัค กักร
		ตรง	เขียนเป็น	
		ตรัส	เขียนเป็น	
		ตริก	เขียนเป็น	
ศร	เขียนเป็น	สร	เช่น	เศร
		เศร่า	เขียนเป็น	
สร	เขียนเป็น	ทร	เช่น	ศรทรง ทรอยก่าไล
		คู่สร้าง	เขียนเป็น	
		สร้อยกำไล	เขียนเป็น	

๕. การใช้ตัวสะกดที่ต่างไปจากปัจจุบัน ตัวอย่าง

๕.๑ ตัวสะกดในแม่กก

ก	เขียนเป็น	ค	เช่น	อกภ
		อักษรา	เขียนเป็น	
ข	เขียนเป็น	ก	เช่น	
		เป็นสุข	เขียนเป็น	เขนกก
ค	เขียนเป็น	ก	เช่น	วก ลภคระหา
		โรค	เขียนเป็น	
		ลัคนา	เขียนเป็น	

๕.๒ ตัวสะกดในแม่กด

จ	เขียนเป็น	ต	เช่น	ค้วต
		ตำรวจ	เขียนเป็น	
ฎ	เขียนเป็น	ด	เช่น	ปรภกฏ
		ปรากฏ	เขียนเป็น	
ต, ตี	เขียนเป็น	ด	เช่น	เวก ลัมปัต
		เขต	เขียนเป็น	
		สมบัติ	เขียนเป็น	
ด	เขียนเป็น	ศ, ต, ถ	เช่น	คตค จต ขจรฎ
		ตลาด	เขียนเป็น	
		จัด	เขียนเป็น	
		โปรด	เขียนเป็น	
ต	เขียนเป็น	ด	เช่น	ลค ตำก
		สัตว์	เขียนเป็น	
		อำมาตย์	เขียนเป็น	
ตร	เขียนเป็น	ต	เช่น	พระเนต
		พระเนตร	เขียนเป็น	

ท	เขียนเป็น	ถ, ศ อุทยาน สวาท สนิท	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น เขียนเป็น	อุทยาน สวาท สนิท
ธ	เขียนเป็น	ถ โกรธ	เช่น เขียนเป็น	โกรธ
ศ	เขียนเป็น	ค เพศ พระบิดเรศ เบญจมาศ	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น เขียนเป็น	เพศ พระบิดเรศ เบญจมาศ
ช	เขียนเป็น	ค, ช เช่น มนุษย์ บุษบา	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น	มนุษย์ บุษบา
ส	เขียนเป็น	ค ตรัส สาหัส	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น	ตรัส สาหัส
		๕.๓ ตัวสะกดในแม่กบ		
ป	เขียนเป็น	บ รูป	เช่น เขียนเป็น	รูป
พ	เขียนเป็น	บ สรรพ	เช่น เขียนเป็น	สรรพ
		๕.๔ ตัวสะกดในแม่กน		
ญ	เขียนเป็น	น, ร, ญ ครวญ สำราญ ขวัญ	เช่น เขียนเป็น เขียนเป็น เขียนเป็น	ครวญ สำราญ ขวัญ

ณ	เขียนเป็น	น	เช่น	
		ณิพวรรณ	เขียนเป็น	
น	เขียนเป็น	ร, ล เช่น		
		กระดาน	เขียนเป็น	
		พระราชทาน	เขียนเป็น	
		สถาน	เขียนเป็น	
		มนตรี	เขียนเป็น	
ร	เขียนเป็น	น	เช่น	
		พระบิดร	เขียนเป็น	
		บังควร	เขียนเป็น	
ล	เขียนเป็น	น	เช่น	
		พิกุล	เขียนเป็น	
		นวลนาง	เขียนเป็น	
๖. การใช้ ย สะกด หลัง ไ- และ ใ- ตัวอย่าง				
		ใจ	เขียนเป็น	
		ไย	เขียนเป็น	
		ไป	เขียนเป็น	
๗. การใช้ ย สะกด หลัง ใ- ตัวอย่าง				
		นที่	เขียนเป็น	
		เก็ย	เขียนเป็น	
		ดี	เขียนเป็น	

๘. การใช้อักษรนำ

๘.๑ คำที่ปัจจุบันเขียนแบบอักษรนำ แต่ในต้นฉบับตัวเขียนไม่ได้เขียนแบบอักษรนำ

ตัวอย่าง

หญ	เขียนเป็น	ญ	เช่น
		หญญ	เขียนเป็น

หน	เขียนเป็น หายเหนื่อย	น	เช่น เขียนเป็น	หนอย นักหน
		หน้าหนา	เขียนเป็น	
หม	เขียนเป็น หมตราคี	ม	เช่น เขียนเป็น	หมตราคี
หล	เขียนเป็น หลับไหล	ล	เช่น เขียนเป็น	หลับไหล
อย	เขียนเป็น อย่าเลย	ญ	เช่น เขียนเป็น	ญเลย
อย	เขียนเป็น อยู่ด้วย	ย	เช่น เขียนเป็น	ยด้วย

๘.๒ คำที่ปัจจุบันไม่เขียนแบบอักษรนำ แต่ในต้นฉบับตัวเขียนเขียนแบบอักษรนำ

ตัวอย่าง

น	เขียนเป็น นก	หน	เช่น เขียนเป็น	หนก
ม	เขียนเป็น มิ	หม	เช่น เขียนเป็น	หมมิ
ว	เขียนเป็น ถวาย	หว	เช่น เขียนเป็น	กะหวาย

๘.๓ การใช้อักษรนำที่ต่างไปจากปัจจุบัน ตัวอย่าง

อย	เขียนเป็น อยู่	ยร	เช่น เขียนเป็น	ยร อยู่

๘. คำที่เขียนตามการออกเสียงตามแบบท้องถิ่นหรือภาษาปาก ตัวอย่าง

จมูก	เขียนเป็น	ค่มูก
หิมพานต์	เขียนเป็น	หิมก
ชนนี	เขียนเป็น	ช่นนึ
นที	เขียนเป็น	นคที

๑๐. คำที่เขียนอย่างอักษรวิธของอักษรขอม คือ คำที่เขียนพยัญชนะตัวเต็มและพยัญชนะตัวเชิงอย่างอักษรวิธของอักษรขอม ตัวอย่าง

อ่านว่า

ล่อ

ภาคผนวก ค
ปริวรรตต้นฉบับเทวณาคำกาพย์

เจ้าเทวณสมุต เลขที่ ๑๗๐ มัดที่ ๒๑ ตู ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ ประวัติหม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐

หน้าต้นเจ้าเทวณสมุต ๑

๑ ข้าไหว้ประนม	นบนิ้วเหนือผม	ไหว้พระศาสดา	
ไหว้พระธรรมเจ้า	ปกเกล้าเกศา	ไหว้พระสังฆา	สารณา ^๑ คมคัล
๑ ไหว้คุณบิดา	ทั้งคุณพระมารดา	วงศาเผ่าพันธุ์	
ทั้งครูอุปชา ^๒	มรณาอาสัณ	ลวงลับแล้วนั้น	ข้าวันทาไป
๑ เดชพระครู	สั่งสอนให้ดู	รู้แปรแก้ไข	
ให้เราเล่าเรียน	ชิตเขียนเพียรไป	กฤษบุตรจึงได้	รู้ในวิชา
๑ พระคุณทั้งนี้	ยกใส่เกศี	ไว้ทุกเวลา	
ขอให้พันทุกซ์	เป็นสุขสังขาร์	ไปสู่กามา	ฉ้อฟ้าเรื่องศรี
๑ ข้าขออาภัย ^๓	บทยาบชาติไป	ไม่สู้ถวนถี้	
บทไรเห็นแคลง	ช่วยแต่งให้ดี	ปัญญาข้านี้	มิสู้ว่องไว
๑ ไว้สำหรับบ้าน	ให้ลูกให้หลาน	อ่านตามจนใจ	
ดีกว่ายืมเขา	ไม่เอาของใคร	ถึง ^๔ จะยับไป	ไม่มีทุกซ์ภัย
๑ ตัวข้านี้เล่า	ใช้องค์พงศ์เผ่า	พวกเหล่ามุกโต	
รู้แต่จำ(เลือนราง)	เพราะอาจารย์โย	โหดเขลาเง่าเง	โตอยู่ถมไป
๑ ผู้ได้นักปราชญ์	ปัญญาฉลาด	เห็นฉลาดที่ไหน	
(เลือนราง)พิจรณา	อัคราต่อไป	ข้าขออาภัย	อย่าให้นินทา
๑ เรารู้เพียงนี้	ผู้ใดใครดี	เห็นมิชอบไซร์	
อย่าเขียนอุตลุด	ในสมุดข้า	เจ้าของต้องว่า	นำมาขัดใจ
๑ แล้วข้อหนึ่งอา	สมุดของเรา	ยืมเอาไปไว้	
อย่านอนอ่านทับ	มักยับเร็วไป	ข้าขออาภัย	อย่าได้โกรธา
๑ ข้าจะขอกกล่าว	ให้เป็นเรื่องราว	ซึ่งนิทานมา	
เล่าสืบกันไป	เราได้ฟังว่า	กำหนดดอตสำหรับ	เอามาเขียนลง
๑ เขียนที่จำได้	ที่หลงลืมไป	จำไม่มั่นคง	
แต่มีแต่งแปลงใส่	โดยใจจำนง	ท่านเล่ามั่นคง	อย่าสงสัยเลย
๑ ดีกว่านิ่งเฉย	ท่านเอยอย่านินทา	นิทานผูกนี้	
มีในกัมภีร์ ^๕	พาไป(เลือนราง)	นะท่านเอย	อ่านเล่นตามจน
ตามตนไม่เสบาย	ดีกว่านิ่งเฉย	ท่านเอยอย่านินทา	

^๑ สารณา (ปาก) = สรรณา, สรรณะ

^๒ อุปณา (ปาก) = อุปัษณา

^๓ อาภัย (ปาก) = อภัย

^๔ ถึง (โบ) = ถึง

^๕ กัมภีร์ (ปาก) = คัมภีร์

๑ ถ้ามิชอบใจ เจ้าของร้องบ่น	อย่าทิ้งนั่งไว้ ว่าคนโหมหานธ์	ให้ล่วงเวลา ไม่มีอชฌา	เอามา นั่งเสีย
๑ อ่านแล้วเอาไป หนี(เลื่อนราง)ริมกัต ๒๘ ๑ ดูรานะท่าน มีพระนคร	สงเสียให้ได้ สารพัดจะเสีย ถ้อยคำบุราณ ^๖ บวรโสภา	อย่าให้ไฟเลีย มักทำต่ำเตี้ย ช้านานแล้วหนา ชื่อว่าพาราณสี	เสียยับเยินมา สืบๆ กันมา
๑ ส่วนองค์กษัตริย์ ลือชาปรากฏ	ชื่อท้าวพรหมทัต เกียรติยศมากมาย ไปทั่วทิศศา	ถือสัตย์มั่นหมาย เจ้าเมืองทั้งหลาย ท้าวพระยาน้อยใหญ่	สิ้นหัวแก้วไป
๑ มีราชอาณาจักร ยอกรประนม	บังคมท่านไท แล้วด้วยมหา เหล่ากนิรี	ด้วยกลัวราชภัย ลัคนาราศี เป็นพระมเหสี	มักไปยาย ชื่อมณีกนิรา
๑ ส่วนองค์ฉายา ชาติเชื้อเนื้อหน่อ	ได้หมื่นหกพัน นางศรณุกนิรา	เลือกสรรเอามา ส่วนลูกพระยา อัดแออลวน	ธิดาสามนต์ เครื่องต้นฉายา
๑ แสนสาวกำนัล ให้เป็นบริวาร	ข้าสาวชาวแม่ วิเสทเสือกสน เสนาเข้าเฝ้า	ถวายพระสุคน กัมเกล้าวันทา ลูกขุนศาลา	เครื่องต้นฉายา ปรึกษาทุกคน
๑ ค่อมเค้าเกล้าแก่ ชั้นที่นักเทศ	ด้วยหมู่ไพร่ฟ้า ถึงปีมาถวาย เข้ามาทุกคน	ดอกไม้สาผล พวกหมู่พหล มีทรัพย์เหลือหลาย	โยธามากมาย นบนอบตอบแทน
๑ เวลาเข้าเย็น พระองค์ตรัสไป	เป็นประโยชน์มากมาย สิ่งของนองเนือง ทั่วในผืนแผ่นดิน	พ้อคำทั้งหลาย ย่อมเครื่องแก้วแหวน (ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย
๑ กษัตริย์ทั้งหลาย แต่งเครื่องบูชา	อยู่ทิศทั้งสี่ เป็นประโยชน์มากมาย สิ่งของนองเนือง ทั่วในผืนแผ่นดิน	ดอกไม้อาผล พวกหมู่พหล มีทรัพย์เหลือหลาย	นบนอบตอบแทน
๑ แล้วมีเศรษฐี ได้แปดสิบโกฏิ	เข้ามาทุกคน อยู่ทิศทั้งสี่ เป็นประโยชน์มากมาย สิ่งของนองเนือง ทั่วในผืนแผ่นดิน	พ้อคำทั้งหลาย ย่อมเครื่องแก้วแหวน (ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย
๑ แยกบ้านคานเมือง นับถือลือไป	เข้ามาทุกคน อยู่ทิศทั้งสี่ เป็นประโยชน์มากมาย สิ่งของนองเนือง ทั่วในผืนแผ่นดิน	พ้อคำทั้งหลาย ย่อมเครื่องแก้วแหวน (ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย
๑ สิบสองภาษา ไม่ฉ้อกระบัด	เข้ามาทุกคน อยู่ทิศทั้งสี่ เป็นประโยชน์มากมาย สิ่งของนองเนือง ทั่วในผืนแผ่นดิน	พ้อคำทั้งหลาย ย่อมเครื่องแก้วแหวน (ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย
๑ อยู่เย็นเป็นสุข เมืองใหญ่เมืองน้อย	เข้ามาทุกคน อยู่ทิศทั้งสี่ เป็นประโยชน์มากมาย สิ่งของนองเนือง ทั่วในผืนแผ่นดิน	พ้อคำทั้งหลาย ย่อมเครื่องแก้วแหวน (ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย
๑ จินจามพราหมณ์เทศ ปลายสุรรัตน์	เข้ามาทุกคน อยู่ทิศทั้งสี่ เป็นประโยชน์มากมาย สิ่งของนองเนือง ทั่วในผืนแผ่นดิน	พ้อคำทั้งหลาย ย่อมเครื่องแก้วแหวน (ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย
๑ ครั้นถึงเดือนสาม ประทุก ^๗ ของเข้า ^๘	เข้ามาทุกคน อยู่ทิศทั้งสี่ เป็นประโยชน์มากมาย สิ่งของนองเนือง ทั่วในผืนแผ่นดิน	พ้อคำทั้งหลาย ย่อมเครื่องแก้วแหวน (ชำระ)โยชนโกฏิแสน	ทดแทนเหลือหลาย

^๖ บุราณ (ปาก) = โบราณ

^๗ ประทุก (ปาก) = บรรทุก

^๘ เข้า (โบ) = ข้าว

๑ สำเนาปักกิ่ง	ของดีมียิ่ง	ทุกสิ่งเฉิดฉัน	
ชามถ้วยเบงจรงค์ ^๙	ชนลงครบครัน	สินค้าทั้งนั้น	มีมากเหลือหลาย
๑ สำเนาโลกา	(ขาดหาย)	เข้ามาเรียงราย	
อัดแอ้อ้ออิง	บ้างซื้อบ้างขาย	ฝูงคนหญิงชาย	ซื้อขายเสือกสน
๑ อยู่เย็นเป็นสุข	ไม่มีความทุกข์	สนุกทุกคน	
ทำอะไรเอนา	โยธารัฟล	ไม่ได้ขนขวย ^{๑๐}	หาผลเลยหนา
๑ ส่วนท้าวพรหมทัต	เสวยราชสมบัติ	ตั้งสัตย์อุเบกขา	
อยู่มาช้านาน	นางคราญกินรา	ทรงครรรค์ขึ้นมา	ได้ห้าเดือนปลาย
๑ สมเด็จพระราชา	รู้ว่าฉายา	ทรงครรรค์โดยหมาย	
ตรัสสั่งสาวศรี	ชาวที่ทั้งหลาย	รักษาโฉมฉาย	อันนราย ^{๑๑} ในครรรค์
๑ ฝ่ายท้าวพรหมทัต	เมืองการ ^{๑๒} ตรัส	หาโหรมาปล้น	
ให้พิจารณา ^{๑๓}	ฉายาทรงครรรค์	โอรสอยู่นั้น	เป็นหญิงหรือชาย
๑ โหรเฒ่าพินิจ	กราบทูลทรงฤทธิ์	ด้วยจิตคิดหมาย	
ดูลักษณะครรรค์	สำคัญเป็นชาย	ปะโรหิต ^{๑๔} ทั้งหลาย	ถวายพระลักขณา
๑ ข้าแต่ทรงฤทธิ์	ขอถวายชีวิต	ผิดคำโหรา	
ดูตามไสยศาสตร์	ไม่คลาดชะตา	พระโอรสสา	จะมาเป็นชาย
๑ เจ้ามีบุญนัก	จะเห็นประจักษ์	ทั่วโลกหญิงชาย	
ลักนาราศี	ไม่มีอันนราย	จะได้สืบสาย	ปกป้องครองไป
๑ ขอเดชปกเกล้า	โอรสนี้เล่า	เทียมเท่าเมรุไกร	
จะมีทหาร ^{๑๕}	ยักษ์มันโตใหญ่	มีอาชาไนย	เหาะไปเวหา
๑ ขอร้องการ	พระราชกุมาร	โพธิญาณสร้างมา	
ฝูงสัตว์น้อยใหญ่	อยู่ในไพรสา	กลัวอิทธิฤทธา	เข้ามาตามองค์
๑ ข้าบาททั้งหลาย	กราบทูลถวาย	ฤทธาน้ำมันคง	
มีสัตย์ดังนี้	ชีวิปลดปลง	ตัวข้าพระองค์	ขอรับราชภัย
๑ สมเด็จพระราชา	ได้ฟังโหรา	ตรัสมาปราศรัย	
ประทานเสื้อผ้า	เงินตรามาให้	แก่โหรผู้ใหญ่	ที่ได้ทำนาย
๑ ฝ่ายนางนงคราญ	อยู่ไปไม่นาน	ถ้วนทศมาสหมาย	
ประสูติโอรส	ปรากฏเป็นชาย	รูปทรงองค์กาย	เฉิดฉายพรายพรรณ
๑ พระฉวีผิว่อง	เป็นนวลละออง	ดุจทองเรืองฉัน	
งามดีที่สุด	เทวบุตรในสวรรค์	ไม่เปรียบเทียบทัน	เทียมเท่าถึงสอง

^๙ เบงจรงค์ (ปาก) = เบญจรงค์

^{๑๐} ขนขวย (ปาก) = ขวนขวย

^{๑๑} อันนราย (ปาก) = อันตรราย

^{๑๒} องการ (ปาก) = โองการ

^{๑๓} พิจารณา (ปาก) = พิจารณา

^{๑๔} ปะโรหิต (ปาก) = ปุโรหิต

^{๑๕} ทหาร (ปาก) = ทหาร

๑ นางนมพี่เลี้ยง	รักษาเนื้อเกลี้ยง	มิให้เศร้าหมอง	
สรรเสริญองค์ปล้น	ด้วยสุวรรณขันทอง	พระยี่ภู่ปูรอง	อุ่ทองครบครัน
๑ สมเด็จพระบิดา	เชิญโอรสมา	รับมิ่งสิ่งขวัญ	
พระญาติมาพร้อม	แวดล้อมจอมธรรม์	ถวายนามกรนั้น	เทวันกุมารา
๑ นางนมทั้งหลาย	รักษาโฉมฉาย	ไม่มีโรคา	
ค่อยจำเริญไป	เติบโตใหญ่ขึ้นมา	ฝ่ายพระมารดา	เจ้ามาทรงครรภ์
๑ ถ้วนทศมาสแล้ว	ประสูติลูกแก้ว	งามเลิศเฉิดฉิน	
เป็นราชธิดา	ลึคนาใครจะทัน	พระญาติพร้อมกัน	ถวายนามฉายา
๑ ชื่อนางจันทร์	ด้วยกลิ่นบังอร	ฟุ้งขจรไปมา	
หอมกลิ่นของนาง	อย่างจวงจันทร์นทา	เหตุตั้งนี้หนา	ถวายนามตามองค์
๑ เดชบุญนาง	แต่ชาติก่อนสร้าง	ได้สร้างกุศล	
ด้วยความปราศหนา ^{๑๖}	ตั้งวิญญาตรง	สร้างรูปพุทธองค์	ทรงไตรไม้จันทร์
๑ สมเด็จพระบิดา	รักสุดเสนาหา	ทั้งสองจอมขวัญ	
พระทัยพันผูก	รักลูกเป็นธรรม์	แสนสาวกำนัล	พิทักษ์รักษา
๑ อยู่มาช้านาน	ธิดากุมาร	เจ้าค่อยวัฒนา	
จำเริญขึ้นไป	ได้เจ็ดพระวษา	สมเด็จพระบิดา	ปราศหนา ^{๑๗} ชมไพร
๑ เมื่อเวรกรรม	ท้าวไทได้ทำ	จำเป็นจำไป	
อยู่ในนคร	ให้ร้อนรนใจ	มีน้ำพระทัย	ใคร่ชมมฤคคัล
๑ จึงสั่งเสนา	ให้แต่งโยธา	ข้างมาเร็วพลัน	
รรถหัตถ์	ให้มีครบครัน	เร่งรัดจัดกัน	ให้ทันองการ
๑ ฝ่ายพฤตมาตย์	คูฤกษ์ไสยศาสตร์	เห็นขาดราชฐาน	
พระเคราะห์ร้ายนัก	จำจักหักทวน	ชวนกันคิดอ่าน	คุณหารทุกคน
๑ ครั้นเห็นพร้อมกัน	จึงบังคมคัล	ทูลซึ่งเหตุผล	
ขอเดชะออง	ปกป้องยุบล	ถ้าเสด็จจรดล	เกิดผลเหตุใหญ่
๑ พระชะตาถึงคาค	มิให้นิราศ	จากพระเวียงชัย	
อยู่ในบุรี	ไม่มีโพลภัย	ถ้าขึ้นเสด็จไป	จักให้มรณา
๑ ท้าวไทได้ฟัง	เวรกรรมบัง	ให้คลั่งอรุรา	
ว่าเราจะไป	ภัยไหนจะมา	เป็นท้าวพระยา	กลัวมรณาไย
๑ ท้าวไทไม่ฟัง	องการตรัสสั่ง	เสนาทันใจ	
เร่งให้จัดการ	ทหารน้อยใหญ่	จะเสด็จให้ได้	ชมไพรหิมพานต์
๑ เสด็จชมฝูงสัตว์	ให้ล้อมสกัด	ตรัสแก่ทหาร	
ใครพบสำคัญ	รูปพรรณสัคราญ	เราจะประทาน	เสื้อผ้าเงินทอง
๑ แล้วร้างแรมไพร	อยู่หลายวันไป	ไม่พบสบบอง	
(เลื่อนราง)ยับยั้ง	ตั้งพลับพลาทอง	แต่รสังข์มี้องกลอง	ก็ก้องในดง

^{๑๖} ปราศหนา (ปาก) = ประรณนา^{๑๗} ปราศหนา (ปาก) = ประรณนา

๑ ผุ่่งนางกินรี สะดุ้งตกใจ	เนื้อเปื้อนเสื่อสีห์ หนีไปในดง	มยุรีผุ่่งหงส์ สู้ป่าระหง	พงพระหิมพานต์
๑ ท้าวชมมฤคคี ทอดพระเนตรไป	ได้เจ้ตราชตรี ไม่ได้พบพาน	ทีไ่นไพรสาณท์ จึงสั่งทหาร	มนตรีเสนา
๑ ว่าเราจะกลับ จงคาคกลองชัย	เร่งเร็วจัดจับ เป่าไปในป่า	กองทัพโยธา ผุ่่งคนบรรดา	เที่ยววงหลงไป
๑ มนตรีรับสั่ง สนั่นหวั่นไหว	จึงเป่าแตรสังข์ ปี่ฆ้องกลองชัย	ตีทั้งกลองชัย ก้องไปในดง	
๑ เมื่อกรรมเวรา ไพร่พลซ่างม้า	ติดตามท้าวมา ในป่าระหง	จะให้ปลดปลง ตั้งหน้ามาตรง	จากดงพงไพร
	ยานี ๑ จะกล่าวถึงนนทยัักษ์ เวสสุวรรณสาปสรรให้	อยู่สำนักหิวาลัย โยชน์หนึ่งไซ้ไร้เป็นขอบขันธุ์	
	๑ เนื้อเปื้อนแลเสื่อสีห์ ถ้าใครไปในขันธุ์	สัตว์อันมีหิมวันต์ ขอบเขตของขุนยัักษ์	
	๑ เอาเป็นภักษาผล มีต้นไทรสาขา	สัตว์แลคนเดินหนมา ขุนยัักษ์มาอยู่ทุกวัน	
	๑ คอยดูสิงสัตว์ ได้กินอยู่ทุกวัน	ถ้าช่วยพลัดเข้าขอบขันธุ์ ขุนยัักษ์นั้นค่อยสำราญ	
	๑ เป็นเหตุด้วยท้าวไท ผุ่่งสัตว์ในหิมพานต์	เสด็จในไพรสาณท์ กลัวภูบาลชุกชนไป	
	๑ มิได้ไปสำนัก ตื่นแตกแหกกันไป	เขตขุนยัักษ์อยู่อาศัย ขุนยัักษ์มิได้เห็นมา	
	๑ ว่าเราอยู่แต่ก่อน เนื้อเปื้อนเสื่อสีห์มา	จะบ่ห่อนล่วงเวลา เป็นภักษาทุกวันวาน	
	๑ เป็นเหตุด้วยมนุษย์ สิงสัตว์พลัดถิ่นฐาน	ไล่อุตลุดในไพรสัณฑ์ ให้บันดาลกลัวตกใจ	
	๑ เป็นเหตุตั้งนี้หนา จึงคิดแต่ในใจ	นนทยัักษ์โกรธคือไฟ กูจะไปดูก่อนรา	
	๑ คิดแล้วมีทันนาน เนรมิตปิดกายา	จากสถานตามมรคา เป็นมฤคามาเยื้องย่อง	
	๑ เดินดงตรงมาพลัน วังพลางทางเยื้องย่อง	โดยสำคัญจิตคิดปอง เป็นกวางทองงามโสภา	
	๑ ตุ่มเต้าเย้าย่องเหยาะ ปี่หึ่ง ^{๑๘} ถึงราชา	ตามละเมาะเลาะมรคา นนทยัักษ์นัักในใจ	

^{๑๘} หึ่ง (โบ) = นาน

๑ กูจะตัดหน้าฉาน
 จะล่อลวงท้าวไท
 ๑ ยักษ์นิกในใจปอง
 สมเด็จพระราชา
 ๑ พระหัตถ์ตรีศูชีช่อง
 อำมาตย์ผู้หนึ่งไซ้
 ๑ ขอเดชฝ่าละออง
 บัดนั้นพระราช
 ๑ ว่าให้ล้อมเข้าไว้
 ตามกูตรีศูบัดนี้
 ๑ กูจะตัดศีรษะ
 อย่าให้ไปด้านใน
 ๑ อำมาตย์ตรีสองการ
 ผูกคนรุกรนกัน
 ๑ ฝ่ายว่านทโยกษา
 จะใครได้ท้าวไท
 ๑ จะออกด้านมนตรี
 จะใครได้ราชา
 ๑ คิดแล้วจึงกว้างทอง
 ออกด้านท่านท้าวทรง
 ๑ จะใครได้มฤคคี
 เสนีแลเสนา
 ๑ เราไปไม่ช้านัก
 เวลาสายณห์เข้า
 ๑ เสนาและมนตรี
 สมเด็จพระราชา
 ๑ ควบม้าแล่นไล่ไป
 กวาทองอย่างง่างานนี้
 ๑ กวางนั้นจึงหยุดอยู่
 ฝ่ายองค์พระทรงธรรม
 ๑ ชับพาชีรี่เข้าไป
 เข้าใกล้หมีได้ช้า
 ๑ ท่านไทไล่มีทัน
 เข้าไปในพงพี

ให้ภูบาลเลี้ยงแลไป
 ให้ตามไปในไพรสา
 เดินเยื้องย่องเป็นกวางมา
 เห็นมฤคคางามสุกใส
 ว่ากวางทองฤไฉน
 ก้มกราบไหว้ทูลราชา
 โนนกวางทองย่องเยื้องมา
 จึงตรัสว่าแก่นมนตรี
 จับจงได้อยาได้หนี
 ถ้ากวางหนีออกด้านใคร
 กูมิละจะเสียบไว้
 ใครจับได้ให้รางวัล
 เขา^{๑๙}ทหารเข้าล้อมพลัน
 กระชั้นชิดมืดบัดใจ
 ฟังท้าวว่ามานึกใน
 ไปกินเล่นเป็นภักษา
 เขาจะมีซึ่งอาญา
 เป็นภักษาในแดนดง
 วิ่งเยื้องย่องผาดโผนตรง
 จึงพระองค์ทรงโกรธา
 พระภูมิบังคับม้า
 อย่านัดม้าไปตามเรา
 สองสามพักจกจับเอา
 นั้นแหละเราจะกลับมา
 จงอยู่ที่ในพลับพลา
 บ่ายพักตราต่อมฤคคี
 เข้าในไพรไล่คลุกคลี
 เห็นภูมิมาไม่ทัน
 ชูหางหูดุฉิดฉัน
 เห็นกวางนั้นยังโกรธา
 จะใครได้ตัวมฤคคา
 กวางมารยามาโผหนี
 ด้วยกวางนั้นมันยักชี
 พระภูมิไม่สงสัย

^{๑๙} เขา (ปาก) = ชาว

- ๑ ท้าวไปใน(ม)รคา
 ม้านั้นมันแล่นไป
- ๑ แว่นแคว้นแดนของยักษ์
 มันเห็นเป็นรักษา
- ๑ ทำอิทธิฤทธิ์ศักดิ์
 ยืนแอบแทบตันไทร
- ๑ โห่ก้องร้องทวาด
 ตบมืออ้อไปมา
- ๑ เขี้ยวงอกออกนอกปาก
 แผลงอิทธิฤทธิ์ไทร
- ๑ แลบลิ้นปลิ้นตาตน
 องอาจทวาดเสียง
- ๑ จึงร้องกึกก้องไป
 ที่ในต้นพฤกษา
- ๑ ตบมืออ้ออิงมา
 ผันแปรเล็งแลไป
- ๑ พระองค์ไม่เคยเห็น
 มีอাজจะตำรง
- ๑ พระพักตร์ผิวเผือดผิต
 จะกลับไปบัดนี้
- ๑ จะหนีเห็นไม่พ้น
 พระอสุหุลแดง
- ๑ ว่าไอ้ครั้นครานี้
 สองเจ้าจะเข้าไป
- ๑ ส่วนแม่แลเห็นลูก
 สวมกอดสองพังงา
- ๑ ข้าสาวนางเฒ่าแก่
 คร่ำครวญซึกชวนกัน
- ๑ มนตรีเสนีเล่า
 จะทูลเป็นมูลไป
- ๑ พระองค์ทรงพิลาป
 ท้าวเห็นจักษมรณา
- ๑ ท้าวทรงโสกโสกา
 ท้าวไทให้บันดาล
- จะพรรณนา^{๒๐}โยชนิโดยไกล
 เข้าเขตในไพรยักษา
 เถิงสำนักไทรสาขา
 ตัวมฤคคามาหายไป
 เป็นมหายักษ์เติบโตใหญ่
 ตะบองใหญ่แกว่งไกวมา
 ด้วยอำนาจของยักษ์
 ทำนัยนาแดงแสงไฟ
 ร้องสำรอกโกรกรากไป
 วิ่งเข้าไปใกล้ราชา
 ทำมิดมนบนเวหา
 กึกก้องเพียงเสียงฟ้าผ่า
 ว่าผู้ใดใครเข้ามา
 กูจะฆ่าให้บรรลัย
 พระราชาเห็นตกใจ
 ในพระทัยแทบปลดปลง
 ยักษาเป็นกวางเยียรยง
 ทรงพระกายไม่สมประดี
 ทั้งโลहितเหือดหายสิ้น
 ส่วนพาศีสิ้นสุดแรง
 ท้าวไทจนทรงกันแสง
 ด้วยกันแสงร้องรำไร
 พระมเหสีจะเห็นใคร
 อ่อนวอนไหว้ถามมารดา
 พระทัยผูกเสน่หา
 โศกาให้ไม่วายวัน
 ทั้งชาวแม่ให้โศกศัลย์
 ให้สนั่นครื้นครื้นไป
 เข้าไปเฝ้าเจ้าถามไถ่
 จะรำไรให้โหยหา
 ชลเนตรซาบอาบพักตรา
 เป็นรักษาของขุนมาร
 เถิงพาราเครื่องสังคราน
 นำสงสารด้วยภูมิ

^{๒๐} พรรณา (ปาก) = พรรณนา

- ๑ ราชามาร่ำไร
ไอ้อะปานฉะนี้
- ๑ เสียตายพระลูกแก้ว
สององค์ทรงโคกกา
- ๑ ตัวกุมมาโลโก
เวรามากางกัน
- ๑ กรรมถึงจึงไม่ฟัง
จึงพราวจากสถาน
- ๑ เวรามาถึงแล้ว
ยักษ์แก่ลึงแปลงกายา
- ๑ ท้าวไทหวนตริก
คุณแก้วทั้งสามไซร์
- ๑ อักุศล^{๒๑}ดลพระทัย
กลุ้มกลัดให้ขัดสน
- ๑ พระองค์รำไรรัก
นิ่งแน่นอนเป็นผี
- ๑ เนรนาถนิ่งแนไป
ยักษ์นั้นมันเห่าหาญ^{๒๒}
- ๑ ยักษ์นั้นมันร้องว่า
อาจอุกบุกมาโย
- ๑ แวนแคว้นแดนกูไป
เนื้อเปื้อนเสื่อสีห์มา
- ๑ มนุษย์ครุฑนาคา
เอ็งมาจะอาศัย
- ๑ กูกินมึงเสียก่อน
จะเคี้ยวประเดี้ยวใจ
- ๑ ถ้ากูกินมึงแล้ว
ข้างม้าสักห้าพัน
- ๑ พาซึกคิดในใจ
ยักษาจะคว่ำเอา
- ๑ ม้ากลัวตัวมรณา
ยักษาฆ่าเราตาย
- ๑ ถ้ากินแต่ท้าวไท
จะให้ได้อาหาร
- รำลึกไปถึงสองศรี
ไม่เห็นผีพระบิดา
ไม่เห็นแล้วทุกเวลา
คร่ำครวญหาไม่เว้นวัน
โดยโมโหมาผูกพัน
โหรานั้นมันทักทาน
ให้คลุ้มคลั่งตั้งเพลิงผลาญ
แต่บุราณกรรมทำมา
จากคลาดแคล้วพันฤหน่า
เป็นมฤคคามาหลงไหล
ไม่รำลึกถึงพระไตร
ท้าวบ่ได้ให้มีดมน
จึงภูวนัยคิดฉงน
พระจุมพลเหือดหายศรี
ชบพระพักตร์หลังพาชี
วิสัยญูมิทันนาน
แทบท้าวไทสิ้นสุดปราณ
เห็นภูบาลสลบไป
เหวยอาชามาแต่ไหน
ถึงต้นไทรของกุนา
ได้ถึงไกลโยชนา
เป็นภักษากูทุกวัน
ไม่อาจมาในขอบขันธุ์
จะพอพันกูเมื่อไร
ทีหลังผอนกินท้าวไท
มึงนี้ไซร์ไม่คือพัน
จะคลาดแคล้วเข้าไพรส์สนธ์
หมดทั้งนั้นไม่อ้อมเรา
กูนี้งไว้ตายเสียเปล่า
ตัวกูจะฉิบหาย
จึงร้องว่าเป็นอุบาย
จักฉิบหายอดอาหาร
เราจะให้เป็นแก่นสาร
เหวยขุนมารฟังคำเรา

^{๒๑} อักุศล (ปาก) = อักุศล

^{๒๒} เห่าหาญ (ปาก) = หัวหาญ

๑ ขุนยักษ์ฟังม้ามิ่ง
 จะเป็นรักษาเรา
 ๑ อาซากลัวตัวตาย
 ว่ายักษ์จักสุขขัง
 ๑ ท่านกินแต่บพิตร
 ให้เหมือนพระราชา
 ๑ เครื่องทรงแลมงกุฎ
 ยักษ์ชี้เราไป
 ๑ เราจะพาท่านไป
 เสนีแลเสนา
 ๑ รูปทรงองค์บพิตร
 เสนามาไสว
 ๑ นั้นแลจะได้สุข
 มนตรีเสนีมา
 ๑ ทั้งพระมเหสี
 แหน่ที่บรรทมลง
 ๑ แล้วจึงเสด็จออก
 อำมาตย์ราชเสนา
 ๑ สั่งให้เอาไปเสียบ
 เวลากลางคืนนั้น
 ๑ ครั้นแล้วกลับมาอยู่
 แวนแคว้นแดนมณฑล
 ๑ คำแล้วจึงออกไป
 กินเสียทุกตำบล
 ๑ นิรมิตเหมือนท้าวไท
 เสนามาคับคั่ง
 ๑ ขุนยักษ์จึงร้องว่า
 กูจะกินท้าวไท
 ๑ ยักษ์มาแกลังแปลงฤทธิ์^๕
 หักคอพระราชา
 ๑ นนทยักษ์จึงนิรมิต
 เอยองค์สังสถาน
 ๑ นุ่งห่มเห็นคมสัน
 ฉำมรงค์ของภูมิ
 ๑ ภูษาทั้งผ้าทรง
 แววมงามมณีฉัน

ถามว่าจริงหรือว่าเปเล่า
 ตัวมิ่งเล่าเข้ามรณัง
 กล่าวอุบายให้มันฟัง
 ท่านจงฟังเราเถิดรา
 แล้วนิมิตบิดกายา
 ทรงอัญญาภูษาไป
 ทั้งอาวุธพระขรรค์ชัย
 ท่านจะได้สุขขา
 เข้าอยู่ในพระพารา
 ไม่กังขามาสงสัย
 อย่าให้ผิดนิมิตไป
 กัมกราบไหว้วารราชา
 เล่นสนุกทุกเวลา
 นางกัลยาแหวดล้อมองค์
 นางชาวที่พิตวิองค์
 เครื่องบรรจงทรงเถิดหนา
 มานั่งนอกพิพากษา
 มีโทษฆ่าเสียพลัน
 ตามระเบียบบราชทัณฑ์
 กินเนื้อมันสิ้นทุกคน
 อย่าให้รู้ซึ่งเหตุผล
 คนวอดวายตายเกลื่อนกล่น
 อย่านได้ไว้แต่สักคน
 แล้วจรดลเข้าเวียงวัง
 ท่านจะได้เป็นสุขขัง
 ท่านขึ้นนั่งบัลลังก์ใหญ่
 เหวยอาษาเร่งพาไป
 ให้บรรลัยเป็นรักษา
 จับบพิตรมิทันช้า
 มิทันช้าเป็นอาหาร
 รูปไม่ผิดพระภูบาล
 ทำอาการเหมือนภูมิ
 ถือพระขรรค์อันเรืองศรี
 ยักษ์สวมสอดใส่พลัน
 ของพระองค์ผู้ทรงธรรม์
 ขุนยักษ์มันนุ่งห่มไป

๑ นิमितบิดกายา
 พวยพุ่งรุ่งเรืองใส
 ๑ ม้าเดินเร่งรีบมา
 เวลาสายัณห์ไป
 ๑ อำมาตย์แลเสนี้
 พาชีรีเข้ามา
 ๑ ชวนมาขึ้นชม
 ริงบอกชานอกใน
 ๑ ปีกลองแลห้องตั้ง
 ไพร่ฟ้ามาประนม
 ๑ รูปทรงองค์นิमित
 มนตรีเสนี้มา
 ๑ ข้าแต่พระผ่านเกล้า
 เป็นเหตุพันไฉน
 ๑ นนทยัภษ์ทำปราศรัย
 ดั้นดั่งพงพุกษา
 ๑ เราเห็นไม่ทันแล้ว
 เวลาสายัณห์ไป
 ๑ แล้วทำตรัสปราศรัย
 เราจะเข้าพารา
 ๑ ครานั้นหมู่มนตรี
 ฆ้องกลองก็ก้องไป
 ๑ ไพร่พลเคลื่อนกล่นกลาด
 ล้อมวงองค์ยักษา
 ๑ มเหสีสาวสนม
 ยักษามันปราศรัย
 ๑ เราไปชมฝูงสัตว์
 กวางทองย่องหย่งมา
 ๑ พุดจากกล่าวกลมเกลี้ยง
 สาวสนมชมชื่นใจ
 ๑ เครื่องของท้าวเสวย
 พานทองรองเข้ามา
 ๑ ครั้นคำย่าเวลา
 มเหสีของท้าวไท
 ๑ ฝ่ายว่านางอรไท
 แสนสาวชาวสนม

ทั้งลัคนาเหมือนท้าวไท
 สร้อยกำไลใส่โสภา
 จะคลณาโยชน์โดยไกล
 บัดเดียวใจถึงพลับปลา
 คอยภูมิที่มรคา
 เห็นยักษาไม่สงสัย
 ถวายบังคมว่าท้าวไท
 คาคกลองชัยให้ระงม
 ทั้งเตรสังข์เป่าระดม
 ถวายบังคมว่าราชา
 ไม่ได้ผิดพระกายา
 กัมเกศาทูลปราศรัย
 เสด็จเข้าในพงไพร
 จึงไม่ได้กวางทองมา
 ว่าเราไล่ไปในป่า
 ส่วนอาษาเหลือยล้า ไป
 กวางคลาดแล้วเข้าในไพร
 เห็นไม่ได้เรากลับมา
 ว่าอยู่โยนะเสนา
 อย่าได้ช้าจงเร็วไว
 มาอิงมีก็คลาไคล
 บัดเดียวใจถึงพารา
 หมู่อำมาตย์คลาดเคลื่อนคลา
 เชิญยาตรามาวังใน
 ถวายบังคมว่าท้าวไท
 ว่าเราไปในหิมวา
 ให้สะพักกันนักหนา
 งามโสภาแสงสุกใส
 ดั่งว่าเสียงพระภูวนัย
 ไม่สงสัยว่ายักษา
 สิ่งไรเคยกียกมา
 นางทาสายกเข้าไป
 ขุนยักษาเข้าห้องใน
 ยักษ์เข้าไปเที่ยวเซยชม
 ไม่สงสัยในอารมณ์
 ยักษ์เที่ยวชมชื่นชูใจ

๑ มันแก้งทำสนิท
 รุ่งรางสว่างใส
 ๑ เสนาแลมนตรี
 ยักษ์นั้นมันออกมา
 ๑ แล้วยักษ์มารำพึง
 กูนี้เนื้อความไว้
 ๑ จะบอกให้คนรู้
 ใ้อ้ม่าจะขยง
 ๑ กูจะอดอาหาร
 ถ้ารู้ถึงราชา
 ๑ ว่ากูอกอานัก
 อยู่ถึงในไพรสิน
 ๑ ท้าวเธอจะลงโทษ
 จะไม่ให้รางวัล
 ๑ กูจะอดอาหาร
 กูจะไม่เสบย
 ๑ กูจำทำลงโทษ
 ว่าม้าพาไป
 ๑ ตร้า^{๒๓}แดดแลตราลม
 เนตรแดงดังแสงฟ้า
 ๑ อย่าให้คนฉันทา
 ว่าม้าพาเราไป
 ๑ ที่นั้นคนทั้งหลาย
 กูจะพุดผายผัน
 ๑ เอาม้าใส่ตรูไว้
 ตรากตร้าทำให้ยิ่ง
 ๑ กูจึงไม่เป็นสุข
 ถ้าว่าใ้อ้ม่าตาย
 ๑ ขุนยักษคิดในใจ
 ว่าเหวยขุนเพชรนั้น
 ๑ มันพาเอาเราไป
 วิ่งไล่ไม่ให้(เลื่อนราง)
 ๑ ให้เราตร้าแดดลม
 วิ่งเวียนพระเศียรไป

รูปนิมิตให้เหมือนไท
 พระอุทัยไขขึ้นมา
 เข้าสู่ที่เฝ้าปรึกษา
 นั่งศาลามาปราศรัย
 คิดคำนึงนึกในใจ
 อาชาไนยจะไม่ตรง
 ว่าตัวกษัตริย์มันคง
 ว่าอย่าหลงมันยักษา
 อยู่ไม่นานจะโคลคลา
 เวสสุวรรณจะตดิฉิน
 ขอบเขตยักษลวงแดนดิน
 ไปเที่ยวกินพันเขตซัณฑ์
 ทรงพระโกรธจะสาปสรร
 ขอบเขตซัณฑ์ไม่มีเลย
 มิเป็นการระอกเอ๋ย
 ด้วยไม่เคยจะเสื่อมไป
 พาโลโกรธอาชาไนย
 เข้าในไพรให้เวทนา
 จะได้สมนัยนา
 กุยกษาดตาเป็นไฟ
 เห็นนัยนาไม่สงสัย
 ตาเราไซ้จึงแดงฉัน
 จะถวายเป็นคัมคัล
 ให้คนนั้นมันเห็นจริง
 พาโลไปให้ทุกสิ่ง
 ให้อนนิงแนจันตาย
 อยู่สนุกด้วยหญิงชาย
 ความสบายใครจะทัน
 แล้วร้องไปให้จับปล้น
 จงผายผันจับพาชี
 เข้าในไพรไล่มฤคคิ
 ให้เรานี้พลัดตกใจ
 พระเนตรชมแสบเหลือใจ
 มันทำให้ได้ทุกขา

^{๒๓} ตร้า (ปาก) = กร้า

- ๑ มันทำเราหลายอย่าง
ยักษ์แกล้งพาโลว่า
- ๑ มันแกล้งทำวุ่นวาย
เร่งตราจำมันเสีย
- ๑ ครานั้นเสนาใน
เร็วรีมีทันนาน
- ๑ จับเอาตัวพาซี
ทูปถองจำจงไว้
- ๑ ม้าต้นทำโคกกา
ค้ำนึ่งเถิงภูมินทร์
- ๑ ม้าต้นทนเวทนา
ม้าคอยสองกุมาร
- ๑ นายม้าเห็นพาซี
ทิ้งให้ทุกเวลา
- ๑ ม้านั้นคิดเข็ญใจ
ยักโขพาโลตี
- ๑ กูจะบอกฝูงคน
ม้าคอยสองทรมวย
- ๑ ม้าคอยสองกุมาร
จำจงต้องอยู่นั้น
- ๑ ฝ่ายว่านทยักษา
ครั้นค้ำย่ำราตรี
- ๑ ถ้าใครไม่มีโทษ
ให้ฆ่าเสียบัดดล
- ๑ ครั้นค้ำย่ำราตรี
ยักษ์นั้นมันออกไป
- ๑ ยักษ์กินคนเป็นนิจ
โทษน้อยพลอยอาสัญ
- ๑ มันฆ่าคนตายเปลื้อง
ผู้ใดไม่สงสัย
- ๑ ฝูงคนกล่นเกลื่อนกลุ่ม
ว่าเราเผ่าราชา
- ๑ พระองค์ทรงทศมิตร^{๒๕}
อยู่สุขสำราญ
- เมื่อไล่กวางในไพรสา
สูอย่าช้าจับจำเสีย
ถ้าเราตายพลัดลูกเมีย
อย่าไถ่เกลียวซึ่งอาหาร
บังคมไหว้ไปนลาน
ตามองการบังคมไป
แล้วโดยตีมิปราศรัย
ไม่ปล่อยให้ไปหากิน
กินน้ำตาเป็นนิศีล^{๒๔}
ด้วยอดกินซึ่งอาหาร
ตรากตรำมาเป็นช้านาน
ไม่พบพานนานนักหนา
ความปรานีเอาหญ้ามา
ไม่ให้ม้าสิ้นชีวี
โทษสิ่งไรเราไม่มี
กลัวกูนี้จะป่วยไข้
ม้าตื่นรนใครหนีไป
ถ้าเห็นไปจะบอกพลัน
ไม่พบพานแต่สักวัน
ได้คร่ำครั้นเจ็ดเดือนมี
อยู่พาราเกษมศรี
ขุนยักษ์เที่ยวกินคน
พาโลโกรธว่าสลวน
เสียบเศียร(ร)พันนอกเวียงชัย
ทั้งปรางค์ศรีมาหลับไหล
กินคนเล่นเป็นนิรันดร์
เดือนหนึ่งคิดเป็นร้อยพัน
คนตายนั้นทุกวันไป
กลัวฟุ้งเฟื่องเมืองน้อยใหญ่
ว่าทำวไทแต่ไรมา
เข้าประชุมกันปรึกษา
เป็นข้ามากี่ช้านาน
เถิงโทษผิดไม่ประ(หาร)
ไม่เผาผลาญชีวิตคน

^{๒๔} นิศีล (ปาก) = นิจศีล

^{๒๕} ทศมิตร (ปาก) = ทศพิธ

๑ เป็นเหตุผลอย่างไร
ตามกว้างในกลางหน
๑ จองจำตราม้าไว้
รูปทรงองค์ราชา
๑ เสนาแลมนตรี
พะวงมาสงสัย
๑ ว่าเราคิดอย่างไร
เข้าเฝ้าเจ้าจอมธรรม
๑ เสนาแลมนตรี
ชวนกันฟังฟังดู
๑ ขัดสนจนในจิต
ผู้ใดไม่ฉันทา
๑ ช่วยกันกลัวมรณา
มันกินคนสิ้นไป
๑ เสนาแลมนตรี
คิดกลัวให้ตัวสั้น
๑ ยักษ์นั้นมันอยู่
อยู่สุขทุกเวลา
๑ ฝ่ายว่าสองจอมขวัญ
ประนมก้มกราบกราน
๑ นางน้องผู้โฉมฉาย
เฝ้าแทนเล่นไปมา
๑ ยักษ์นั้นมันพูดพลอด
เชยชมสบงูมี
๑ อุ้มสององค์ใส่ตัก
ทำจริตแลกริยา
๑ สององค์หลงรักใคร่
คำคืนแลราตรี
๑ เข้าเฝ้าทุกเช้าเย็น
ยักษ์นั้นมันเจรรจา
๑ ครั้นว่าเวลาเช้า
เย็นเล่าเจ้าผายผัน
๑ เชยชมประนมกร
สนิทเส่นหา
๑ ลาแล้วก็แคล้วคลาด
สองราก็ตามกัน

แต่เพียงไปในไพรสมณฑ
กลับจรดลทรงโกรธา
เหตุฉนั้นโดนะอกอา
พระนัยนาแดงแสงใส
เห็นภูมิผิตที่ไป
คิดจนใจไปทุกวัน
จำจะไปบังคมคัล
สงสัยนั้นช่วยกันดู
เข้าสู่ที่นั่งพรั่งพรู
มิให้รู้ว่ายักขา
ด้วยไม่ผิตรูปราชา
ว่าราชาองค์ทำวไท
ด้วยยักขาไม่ปราศรีย
บ่ห่อนได้สักวัน
เข้าสู่ที่ไม่มีขวัญ
โดยโทษทัณฑ์พลันมรณา
ช้านานได้เจ็ดเดือนตรา
เป็นสุขชาด้วยอาหาร
พระเทวันทกุมาร
ว่าภูบาลองค์บิดา
เล่นสบายกับยักขา
ด้วยเส่นหาว่างูมี
ทำสวมกอดเจ้าสองศรี
รักสองศรีแต่ก่อนมา
จูบพระพักตร์ทักทายหา
เหมือนบิดาเจ้าสองศรี
ไม่สงสัยว่ายักขา
เฝ้ายักขาว่าบิดา
ไม่ได้เว้นเวลา
ให้สองรามามาผูกพัน
ทั้งสองเจ้าเฝ้าทุกวัน
บังคมคัลขุนยักขา
ว่าบิดรแต่ก่อนมา
ทั้งสองราทูลลาพลัน
จากปราสาทก็ผายผัน
พอวันนั้นเจ้าจรลี

๑ ม้ามองตามช่องไป
 อาชามายินดี
 ๑ ข้าแต่องค์เจ้า
 ข้าเจ้าจะปรึกษา
 ๑ ข้าเจ้าจักบอกเหตุ
 เวียงวังสิ้นทั้งนั้น
 ๑ สององค์ได้ทรงฟัง
 เถิงที่พาซีชัย
 ๑ พี่ม้าพาซีเรียก
 ข้าหนอจะขอถาม
 ๑ พาซีค่อย ๆ ว่า
 ข้าแต่สองทรมวย
 ๑ ยักษ์กินพระบิดเรศ
 ถ้าพระไม่เชื่อข้า
 ๑ แล้วยักษ์ไม่มีเงา
 ถ้าไม่เชื่อข้าไซ้
 ๑ พระองค์จงทำชิต
 แลดูที่หูดา
 ๑ แล้วยขอหยิบขานหมาก
 เปลวไฟในตาเขา
 ๑ ถ้าเห็นประจักษ์
 อย่าเล่าเข้าฟุ้งเฟื่อง
 ๑ เถิงว่าพระชลณี
 นิ่งไว้แต่ในใจ
 ๑ อย่าได้ไปเที่ยวเล่า
 ถ้าจริงเหมือนหนึ่งม้า
 ๑ บัดนั้นเจ้าเทวัน
 ว่าไซองค์ท้าวไท
 ๑ ยังไม่เห็นประจักษ์
 จึงมีพระวาจา
 ๑ ดูเห็นเป็นจริงแล้ว
 รุ่งเช้าจะเข้าไป
 ๑ ครั้นว่ารุ่งเช้าพลัน
 แต่งองค์ทรงภุษา
 ๑ ครั้นถึงจึงก้มเกล้า
 ดุตาัยกษานัน

เห็นทรมวยทั้งสองศรี
 มีวาทีเชิญสองรา
 ขอเชิญเข้ามานี้หนา
 ขอเชิญมาให้เร็วพลัน
 ในขอบเขตจะอาศัย
 เถิงจอมขวัญจะบรรลัษ
 หยุดยับบั้ย่างเข้าไป
 เข้าไปใกล้ใกล้ถ้ำ
 ข้าสำเหนียกมาด้วยงาม
 เห็นเนื้อความมีอย่างไร
 เล่าเรื่องมาแต่ป่าไพร
 อย่าไว้ใจว่าบิดา
 มันแปลงเพศเป็นราชา
 ดูลูกตามันสุกใส
 ในปากเล่าลูกเป็นไฟ
 ขอเชิญไปดูก่อนรา
 ให้สนิทสนเหน้า
 ถ้าบิดาจะมีเงา
 ให้อำปากแล้วหยิบเอา
 ไม่สูญเล่าลูกรุ่งเรือง
 อย่าทหายทักยักษ์จักเคือง
 ชาวบ้านเมืองจะตกใจ
 พระภูมีย่อยบอกไซ
 ทำกราบไหว้แล้วลามา
 มาบอกเล่าข้าเจ้ารา
 จะปรึกษาพากันไป
 ฟังม้านั้นมาบอกไซ
 ยังสงสัยแก่นัยนา
 ว่าเป็นยักษ์ไซ้บิดา
 ว่าพี่ม้าข้าจะไป
 พี่ม้าแก้วคิดเอน
 สองทรมวยเจ้าโคลคลา
 เจ้าเทวันนางฉายา
 ตามกันมาเข้าเฝ้าพลัน
 พระทัยเจ้าคิดผูกพัน
 เจ้าเทวันไม่เห็นเงา

๑ แล้วเจ้าเข้าไปนั่ง
 ชานหมากในปากเล่า
 ๑ จำทำให้เห็นรัก
 บังคมประนมไหว้
 ๑ ข้าแต่พระบิดดร
 บัดนี้มีโกรธา
 ๑ จึงไม่พระราชทาน
 โทษาข้าหาไม่
 ๑ บัดนั้นขุนยักษา
 ว่าพ่อสองกุมาร
 ๑ ยักษ์นั้นไม่ทันคิด
 คิดว่าองค์ราชา
 ๑ มันจึงคายชานหมาก
 บัดนั้นสองทรมวย
 ๑ ทั้งสองจึงทูลว่า
 ชานหมากในปากนั้น
 ๑ ยักษ์นั้นมันบอกไป
 ยังแลแต่ปากเปล่า
 ๑ มันอ้าปากออกให้
 ในปากคอยรักษา
 ๑ เจ้าเห็นเป็นสำคัญ
 ไ้อักรรมจะทำไฉน
 ๑ เจ้าจึงบังคมไหว้
 เวลาข้าจรลี
 ๑ ว่าแล้วสองเจ้าลา
 กำสรดคิดปลดปลง
 ๑ ครั้นถึงที่โรงม้า
 ข้าแต่พี่พาศี
 ๑ ไอ่ยักษาจริง
 ถ้าอยู่จักฉิบหาย
 ๑ ไ้อักรรมพระบิดดร
 พระองค์ปลงชีวา
 ๑ มันแกลิ่งเนรมิต
 แล้วยักษ์สังหาร
 ๑ ข้าแต่พี่ม้าพาศี
 ทำไฉนจะได้ไคลคลา

น้ำใจหวังจะขอเอา
 ทำกัมเกล้าจวบกอดไป
 ไม่ให้ยักษ์มันสงสัย
 ของจงได้โปรดเกศา
 เมื่อแต่ก่อนผ่อนชานหมาก
 โทษาข้าผิดอย่างไร
 ซึ่งชานหมากนั้นกลับไป
 ของจงได้ให้ประทาน
 ปราศรียมาไม่ช้า
 เจ้ารับชานหมากบิดา
 นึกในจิตไม่ฉันทา
 อย่างนั้นมาแต่ก่อนไร
 ออกจากปากแล้วยื่นให้
 เจ้าจะใคร่ได้เห็นควัน
 พระบิดาจงว่าพลัน
 ลูกจอมขวัญขอหยิบเอา
 ว่าที่ในปากของเรา
 เจ้าดูเอาเองเถิดตรา
 สองทรมวยพิจารณา
 ประจักษ์ตาลูกเป็นไฟ
 พระทัยพรั่นคิดตกใจ
 จำจะไปบอกพาศี
 ของจงได้โปรดเกศี
 ทั้งสองศรีไปสรรเสรง
 คลานออกมาทั้งสององค์
 เจ้าเดินทรงหาพาศี
 จึงสองร่ากันแสงศรี
 คำของพี่จริงมั่นหมาย
 พี่ม้าแก้วคิดอุบาย
 พากันตายทั้งพารา
 แต่ชาติก่อนได้ทำมา
 เป็นรักษาของขุนมาร
 รูปไม่ผิดพระภูบาล
 สิ้นทั้งปราณเป็นรักษา
 จะอยู่ที่นี่ที่มรณา
 ตัวพี่ม้าต้องจำจอง

๑ พาชี้ทูลทราชมวาย
 ข้าคิดโดยจิตปอง
 ๑ พระองค์จงไปทูล
 อย่าให้ยักษ์สงสัย
 ๑ เคยให้ม้าต้นขี่
 จองจำตรากรมม้า
 ๑ ยักษ์นั้นไม่สงสัย
 สององค์จงขึ้นขี่
 ๑ แล้วจะพาพระองค์
 จะได้ดูทางไว้
 ๑ พระองค์จงอย่านิ่ง
 ตากไว้ให้นักหนา
 ๑ จะได้เป็นอาหาร
 ขอพระองค์จงไป
 ๑ ม้าต้นสั่งถ้วนถึ
 รุ่งเช้าเฝ้ารักษา
 ๑ แต่งองค์เจ้าสรรพเสร็จ
 ก้มเกล้าเจ้าทูลไช
 ๑ ข้าแต่พระบิดร
 โปรดให้ได้พาศี
 ๑ ครั้งนี้สี่จำจง
 ช้านานมานักหนา
 ๑ พาศีขอขี่เล่น
 บิดาโปรดปรานี
 ๑ นนทักษ์จึงปราศรัย
 มंत्रीกรีนึกไปมา
 ๑ มันจึงว่าประสม
 พ่อจะให้ทุกสิ่ง
 ๑ มันจึงสั่งเสนา
 จะให้สองบังอร
 ๑ เสนาก้มกราบไหว้
 เข้าไปในโรงม้า
 ๑ แล้วจงไปในวัง
 ยักษามันปราศรัย
 ๑ สองรามาชั้นบาน
 จึงขี่เที่ยวไปมา

เจ้าอย่าได้คิดเศร้าหมอง
 ข้าจะรองบาทาไป
 เป็นเค้ามูลแต่ก่อนไร
 ว่าแต่ไรพระบิดา
 มาบัดนี้ทรงโกรธา
 เกล้าเกศาขอพาศี
 จะโปรดให้สะตวกตี
 ตัวข้านี้จะพาไป
 เทียวชมดงแดนพงไพร
 หนีให้ไกลพ้นรักษา
 ของทุกสิ่งเร่งจัดหา
 เทียวเล่นป่า (ขำรูด) รายไป
 ทางกันดารในกลางไพร
 ทูลให้ได้จงเร็วรา
 เจ้าสองศรีก็จำมา
 ทั้งสองราก็คลาไคล
 แล้วเสด็จขึ้นปรางค์ใหญ่
 อ่อนวอนไหว้ขอพาศี
 เมื่อแต่ก่อนโปรดเกศี
 เคยได้ขี่เที่ยวไปมา
 อาชาต้องซึ่งโทษา
 ทรงกรรรรุมมาข้าสองศรี
 บิดาเห็นดังทุกที
 เคยให้ขี่เล่นอัตร(า)
 ประสมไปแก่สองรา
 ว่าบิดาเคยให้จริง
 อย่าปรารมภ์ชมม้ามิ่ง
 โปรดให้ยิ่งกว่าแต่ก่อน
 ให้เอาม้าของบิดุตร
 จงผันผ่อนจากโทษา
 ลูกวิ่งไปมิได้ช้า
 โทษตรึงตราถอดบังใจ
 ตามรับสั่งเร่งเร็วไป
 ว่าสองไท่ขี่เถิดรา
 ก้มกราบกรานขึ้นอาชา
 แล้วอำมาตย์ลามาสถาน

๑ สองเจ้าซีทุกวัน
 ให้สองพระกุมาร
 ๑ สองเจ้ากับพาศี
 ขุดหลุมฝังไว้
 ๑ แล้วเฝ้าทำรักษา
 ตบแต่งซึ่งอาหาร
 ๑ เจ้าฝังเข้าตุตถาก
 เจ้าไม่บอกเล่าใคร
 ๑ สองเจ้าแต่งเสปียง
 จึงว่าแก่ม้านั้น
 ๑ นิดแนะสำเร็จแล้ว
 เยื้องย่องเข้าห้องใน
 ๑ ข้าแต่พระแม่เจ้า
 เวลารุ่งรุ่งนี้
 ๑ ลูกไปไม่อยู่ข้า
 ลูกไม่สบายใจ
 ๑ มารดาช่วยทูลไซ
 ลูกไปไม่อยู่ข้า
 ๑ เจ้าไม่บอกเหตุผล
 เจ้ากลัวจะมีภัย
 ๑ กลัวจะซีพหายสิ้น
 เพราะยักษ์จักโกรธา
 ๑ ครั้นแล้วลาชลณี
 จัดแจงแต่งอาหาร
 ๑ หิ้วห่อพอดตามได้
 ไก่ขันหิ้วที่ก่อน
 ๑ ทั้งสองย่องเยื้องย่าง
 ถึงม้าเข้าบัดใจ
 ๑ พาศีมาดีใจ
 ฝ่ายข้างบูรพา
 ๑ ม้ามิ่งวิ่งเร็วไป
 ที่มาฝัง
 ๑ ทั้งสามความกลัวยักษ์
 ชับม้าให้พาไป
 ๑ สององค์ทรงไศกา
 จึงได้ไปป้องกัน

ส่วนม้านั้นมาคิดอ่าน
 แต่งอาหารหิ้วห่อไป
 เทียวดูที่ทางกลางไพร
 เจ้าทำไปทุกวันวาน
 กลับออกมาเทียวไพรสามนต์
 มาช้านานหลายวันไป
 ไร่ได้มากที่กลางไพร
 เทียวฝังไว้ได้ครามครัน
 พอจะเลี้ยงไปทุกวัน
 รุ่งไก่อขันเราจะไป
 สองเจ้าแคล้วขึ้นปรางค์ใหญ่
 ก้มกราบไหว้พระชลณี
 คุณปกเกล้าปกเกศี
 ข้าสองศรีลาเทียวไพร
 ถึงเวลามากรุงไกร
 จะเทียวไปเล่นป่า
 อย่าให้ได้มีโทษา
 พระมารดาช่วยแก้ไข
 จักชุกชนคนหนีไป
 จะรู้ไปถึงยักษ์
 ในแดนดินพระพารา
 มันจะฆ่าเป็นอาหาร
 มาปรางค์ศรีมีทันนาน
 ที่กันดารในดงดอน
 แล้วกราบไหว้บรรทมนอน
 สองบังอรตื่นบัดใจ
 ลงจากปรางค์ตามกันไป
 เจ้าสองไท่ขึ้นอาชา
 พาสองไปโดยทิศศา
 ตั้งหน้ามาไม่เหลียวหลัง
 โยชนหนึ่งไซร์ไม่รอร้ง
 ม้ายิ่งหยุดให้ขุดไป
 อยู่ช้านักจักมีภัย
 สองทราวม้วยให้ไศกศัลย์
 สั่งเทวาไนไพรวัน
 ยักษานันมันตามมา

	๑ แล้วช่วยพระชลณี ขอย่ามีโรค	อยู่ปรารงค์ศรีกับยักษา พระมารดาจำเริญไป	
	๑ ขอเทพยดาเจ้า เมตตาข้าเจ้าไสร้	กรรรรณาเข้าตลใจ ขอให้ไปพ้นยักษา	
พิลาป ๑ เมื่อนั้นสองศรี	ไปกับพาซี	หนีเข้าหิมวันต์	
เวลาค่ำ	ย่าสนธยา	คิดถึงพระมารดา	สองร่าไร
๑ โอ้พระแม่เจ้า ไม่รู้ว่ายักษ์	จะเข้าไปเฝ้า หลงรักมันใหญ่	คิดว่าทำวไท ครั้งจะบอกไว้	กลัวภัยจะมี
๑ กรรมของพระแม่ ด้วยข้าสององค์	ไอ้ปานนี้แล ค่างราตรี	จะชะเง้อหาศรี ไม่เห็นลูกนี้	จักให้โศกศัลย์
๑ มารดาจักหา ครั้งตื่นจากที่	จนสุดเวลา สาวศรีกำนัล	จะนิตรพลัน จกร้องบอกกัน	ในวันนี้นั้นหา
๑ จักเที่ยวหาไป จะทรงกันแสง	ตำหนักน้อยใหญ่ ทุกแห่งเที่ยวหา	ไม่พบลูกยา ไม่สบพบข้า	จะมาทอดลง
๑ พระไม่วิดก จะทรงกันแสง	สองกรค่อนอก สิ้นแรงพระองค์	แทบจักปลดปลง ที่นั่นโฉมยง	จะใช้สองศรี
๑ ให้ไปโรงม้า เคยไปแห่งไร	ถามนายอาชา ในไพรพงพี	ว่าข้าจรลี จะให้เสนี	มนตรีพาตาม
๑ ครั้นไม่พบเล่า ใครเห็นอย่างไร	จะชวนกันเข้า จะได้ไปตาม	ไปเล่าไถ่ถาม จนเข้าถึงยาม	ชวนกันหลับไหล
๑ ครั้นเวลาเข้า เฒ่ายักษ์ศึกดีสิทธิ์	พระแม่เข้าเฝ้า นิมิตเหมือนไท	ทูลเล่าบอกไป พระแม่หลงไป	มิได้ฉันทา
๑ มารดาจะครวญ จะให้หนึ่งเฉย	จะพริ้นปิ่นป่วน ไม่เสวยโภชนา	ประชวรโรค มีพระกายา	เหือดแห้งแสงศรี
๑ มารดาทุกข์ตรอม จักสิ้นสติ	จักให้ชุบผอม จนวิสัยญู	ไม่สนอมชีวี ที่นั่นชลณี	จะสลบชไป
๑ สองศรีพี่น้อง ครั้งเวลาค่ำ	ในจิตคิดปอง ย่าสนธยาใน	แล้วร้องร่าไร สองเจ้าร่าไร	ถึงพระชลณี
๑ ฝ่ายว่าอาชา เจ้าเสวยอาหาร	ครั้งถึงเวลา สำราญอินทรีย์	จึงให้สองศรี เวลารাত্রี	สองศรีหลับไป
๑ นอนบนหลังม้า จะหยุดอยู่พัก	ส่วนตัวอาชา กลัวยักษจักไป	กลัวมรณาอาภัย จับเอาตัวได้	กินเป็นอาหาร
๑ ม้าค่อยเดินไป พาซีจึงวิ่ง	พาสองทรมวย รีบเข้าไพรสาณฑ์	เจ้าตื่นมึนนาน ครั้งถึงเนินทาน	ม้านั้นจึงกิน
๑ ส่วนพระกุมาร ชวนกันเสวย	จึงชุดอาหาร ค่อยเป็นนิจศีล	ฝังไว้ใต้ดิน ม้าหาหญ้ากิน	แล้วพากันไป

๑ ม้ามีกำลัง แล้วม้ากลับวิ่ง	โยชน์หนึ่งจึงยัง ให้ยิ่งขึ้นไป	หยุดลงหายใจ จะนับทางได้	หกโยชน์โดยตรา
๑ วันละสิบหกโยชน์ ได้มากคร้ามครัน	กำลังม้าไสด เจ็ดวันนั้นหนา	โดดถีบบาทา (ขาดหาย)	ร้อยโยชน์เสด็จไป
๑ เข้าตงพงดอน จนหมดอาหาร	ข้ามเขาสิงขร กันดารเหลือใจ	ชอกซอนชนไกล เจ้าเสวยผลไม้	ทุกเวลา
๑ ครั้นเวลาค่ำ ไม่เว้นสักวัน	สองเจ้าครวญคร่ำ ม้านั้นปลอบมา	รำถึงมารดา เจ้าคล้ายโคกา	แล้วพากันไป
๑ ค่ำเช้าเข้าตง ข้ามบึงบ่างบ่อ	บุกป่าฝ่าพง ท้อธารน้ำไหล	แดนระหงตงใหญ่ ค่อยเปียงเลียงไป	ตามไพรสิงขร
๑ แล้วขึ้นเขาสูง บ้างไล่จิกตี	มีฝูงนกยูง บ้างหนีชอกซอน	ฝูงหงส์ลงนอน เมื่อนั้นจันทร์	บอกแก่พี่ยา
๑ ข้าแต่พระพี่ บ้างหนีชุกซ่อน	ฝูงนกเหล่านี้ จับนอนพฤษชา	เหมือนเราสองรา ความกลัวมรณา	เหมือนเราทั้งสาม
๑ แล้วไปจากนั้น โลดโผนโจนตัด	พบฝูงมฤคคัน จับพืดคำราม	พยัคฆนั้นไล่ตาม เมื่อนั้นโฉมงาม	ถามพระพี่ชาย
๑ ข้าแต่พระพี่ เนื้อเปื้อเสื่อสีห์	ฝูงนกเหล่านี้ เห็นมีมากมาย	มากมีเหลือหลาย วิ่งหนีเสื่อร้าย	กลัวตายวายชนม์
๑ โอ้ตัวเราหนา จักหนีพลัดพราย	ถ้ายักซ์ตามมา ความตายสามคน	ในป่าไพรสมถ์ จะบุกชุกซอน	ต่างคนต่างไป
๑ จะพลัดพรากกัน ใครหนีเร็นรอด	ยักซ์ไล่ใครทัน จะพลอดรอดไป	ชีวันบรรลีย์ เราทำกรรมไว้	จึงให้เวทนา
๑ กรรมของเราแล้ว พี่ปลอบน้องไป	จึงให้คลาดแคล้ว อย่าได้โคกา	จากพระมารดา เราไม่มรณา	กลับมากรุงไกร
๑ ถ้าว่าพระแม่ เราจะได้นลอง	บุญมีเที่ยงแท้ สนองคุณไป	ยังมีบรรลีย์ ขอให้เราได้	ไปสบพบเมือง
๑ ถ้าบุญเรามี ให้ประสิทธิ์เรา	ขอพบฤษี กลับเข้ามาเมือง	ฤทธิรุ่งเรือง ยักซ์ทำแค้นเคือง	ฆ่าให้บรรลีย์
๑ แต่เจ้าเข้าตง ไม่พบผู้คน	(ขาดหาย) เดินหนในไพร	สององค์รำไร แต่ตันตันไป	ได้เจ็ดเดือนตรา
๑ ฝ่ายพระชลณี ทุกข์ตรอมผอมไป	เพียงสองเจ้าหนี ไม่เห็นลูกมา	ศรีเศร่าโรยรา ให้คนเที่ยวหา	มิได้พบพาน
๑ หาทุกแห่งหน บ้านน้อยเมืองใหญ่	เที่ยวบุกชุกซอน ไปทุกสถาน	ค้นหากุมาร ขนอนแลด่าน	อายัดกฎหมาย
๑ จุดด้านจุททาง กลางวันกลางคืน	เที่ยวหาไปพลาง แตกตื่นวุ่นวาย	ขุนนางทั้งหลาย กลัวจักฉิบหาย	ตายด้วยยักษา

๑ ขัดสนจนใจ ชวนกันกราบทูล	ที่จะเที่ยวไป เป็นเค้ามูลมา	ให้พบสองรา ว่าโอรสสา	มาหายสูญไป
๑ หายทั้งพาชี เคยไปทุกวัน	ไปกับสองศรี เป็นนิรันดรไป	เที่ยวดงพงไพร จะมีโพยภัย	ไม่แจ้งแห่งหน
๑ ไปแต่กับม้า รุ่งเช้าเจ้าไป	ครั้นถึงเวลา เข้าไปไพรสมนต์	กลับมาไพบนต์ ^{๒๖} ไม่รู้เหตุผล	ต้นปลายอย่างไร
๑ หายไปช้านาน ไม่ได้รู้ข่าว	ถ้าจะประมาณ เรื่องราวสองไท	ได้เจ็ดเดือนไตร จะโปรดฉันใด	ชีวิตใต้พระบาทา
๑ บัดนั้นนทยกษ บอกเป็นเรื่องราว	ได้ฟังประจักษ์ ทั้งสองฉายา	มนตรีเสนา บัดนั้นยักษา	มาคิดในใจ
๑ ว่าไอ้พาชี กู่จะแปลงฤทธิ์	มันพากันหนี ไล่ติดตามไป	จักไปถึงไหน เจ็ดวันก็ได้	พบไอ้พาชี
๑ ถ้ากูไปทัน แล้วจะกลับมา	กินเสียที่นั่น พารากรุงศรี	แปลงรูปกู่ กูไปเร็วพลัน	เหมือนดังทุกวัน
๑ ถ้าว่ามันไป แต่ครู่พักเดียว	เจ็ดวันเล่าไซ้ จะเคี้ยวกินมัน	กระดุกเลือดนั้น ฟันเพื่อนมากมาย	ไม่ให้เหลือหลาย
๑ หนีไปเจ็ดเดือน ตามไปจะทัน	เข้าไปไพรเถื่อน เจ็ดวันมันหมาย	จะฆ่าให้ตาย สองศรีเลยหนา	กินเป็นภักษา
๑ มันคิดอย่างนี้ มันคิดจะกิน	ไม่ได้ปราณี สิ้นทั้งพารา	ดีใจหนักหนา อยู่เฝ้าเวียงชัย	ยักษาว่าไป
๑ ว่าเหวยมนตรี แต่เราคนเดียว	จะเที่ยวตามไป เจ็ดวันจะมา	เราจะเข้าไพร เถิงพาราพลัน	ตามไล่ให้ทัน
๑ เราไปไม่ช้า ไม่รู้เหตุผล	คนกับมันนั้น เยื้องยาตรคลาดแคล้ว	จากรู้สำคัญ ออกจากพารา	ในวันกลับมา
๑ ยักษาว่าแล้ว เสนาไปตาม	ยักษห้ามกลับมา ปรึกษากันไป	ไม่คิดฉันทา กลัวภัยจุมพล	ว่าเจ้าของตน
๑ กลับเข้าเวียงชัย ความตายทุกวัน	คิดพรั่นทุกคน โรงสารมีฉาว	บ้างมาบ้างบน ปีกลองฆ้องวง	เชิญคนผีทรง
๑ อิมดอห์ท้าว เชิญภูตเชิญผี	ไบศรีบรรจง ทำตัวระหัด	เชิญตาขุนส่ง แกลิ่งปดแก้ไข	ส่งเหล่ากินไป
๑ อีท้าวมันปด ว่าเจ้าเข้ากู	สู้อย่าร้อนใจ ว่าเจ้าขุนเทศ	กู่จะบอกให้ เข้ากูทุกวัน	พบสองจอมขวัญ
๑ อีท้าวมันเทศ ปากสั้นระรัว	ทำหวังงัน ทำหวังงัน	ส่งเหล่าไม่ทัน	มันตีมรวดเดียว

^{๒๖} ไพบนต์ (ปาก) = ไพบยนต์

๑	กลางคนอีท้าว ทั้งเจ้าขุนลุย	ทำเรือทำห้าว ทำปากบุยเปี้ยว	ว่าเจ้าเขาเขียว (ขาดหาย)	เขียวไม่ทันเห็น
๑	ทำเป็นพุดจา แล้วทำเป็นโกรธ	ประสมไปมา ทำโตดทำเด่น	หน้าตายังเป็น ใครไม่เคยเห็น	นับถือจนตาย
๑	อีท้าวกลางคน ว่าเจ้าเข้าสิง	แก้ผ้าเดินบน เห็นจริงหญิงชาย	คนเชื่อมากมาย ฝูงคนทั้งหลาย	กราบไหว้บนบาน
๑	เจ้าโปรดเถิดรา อย่าให้มีโทษ	ขอให้เที่ยวหา โปรดข้าตีฉาน	พบสองกุมาร ขอให้พบพาน	บนบานเติมไป
๑	อีท้าวทั้งปวง ว่ากูช่วยหา	มันพุดล่อลวง สู่อยาร้อนใจ	กินเปิดกินไก่ กูจะจับไว้	อย่าได้ร้อนรน
๑	ฝูงคนดีใจ ตีฆ้องร้องเป่า	นับถืออิงไป มีฉาวสับสน	ทุกแห่งแพร่งหน บัดนั้นฝูงคน ออกจากพารา	ชุกชนเที่ยวหา
	ฉบั้ง ๑	บัดนั้นขุนนทยักษ ยักษาก็เข้าในไพร		
	๑	ไปพันบ้านน้อยเมืองใหญ่ กูไปให้พันตาคน	ยักษคิดในใจ	
	๑	กูจะจำแลงแปลงตน สูงลั่นให้พันภูผา	เป็นยักษหาวหน	
	๑	จักได้แลไปโนป่า เดินมากูได้แลเห็น	ฝูงสัตว์นั้นหนา	
	๑	พาซี(สอง)ศรีหนีเร้น กูเห็นได้จับเอา	ถ้ามันยังเป็น	
	๑	ยักษคิดแล้วขึ้นบนเขา เห็นเปล่าเห็นปลอดตาคน	แลตามลำเนา	
	๑	มันจึงกลับแกลังแปลงตน มีดมนในกลางเวหา	สูงเพียงเทียมบน	
	๑	โตดำล่ำสันกายา สีก็แตกแหलग	แปลงอิทธิฤทธา	
	๑	โห้ร้องกึกก้องท้องดง หนีลงไปนอนซ่อนตัว	มฤคบังคับ	
	๑	เสื่อสีห์เม่นหมี่เมาแมว หนีทั่วทั้งดงพงไพร	สะดุ้งตกใจกลัว	
	๑	ด้วยยักษหากแผลงฤทธิ์ไป ยับไปด้วยฤทธิ์ยักษา	ยางยุงสูงใหญ่	
	๑	แหลยกยับล้มทับลงมา ภูผาไม่มาตั้งตรง	ด้วยฤทธิ์ยักษา	

๑ บ้างแยกแตกอยู่ผุผอง ในดงวินาศนิบหาย	(เลื่อนราง)โครมโถมลง
๑ เสือสางข้างม้าอดวาย บ้างตายบ้างตื่นแผ่นดิน	กระจัดพลัดพราย
๑ ยักษ์นั้นมันจับเสือสี่ ยักษ์กินเป็นภักษา	ข้างม้าแรดหมี
๑ สิ่งสัตว์พลัดพรายในป่า คลนอเนกคสงไชย	ตายเพราะยักษ์
๑ ยักษ์นั้นมันติดตามไป ยักษ์ไปได้เจ็ดวันวาร	ทันสองทราวม้วย
๑ มันแลไปเห็นกุมาร ทะยานวิ่งเข้าในไพร	ม้าพาลนลาน
๑ ยักษ์นั้นมันร้องทวาดไป ดังไฟแลฟ้าผ่าลง	เสียงดังยังไกล
๑ เมื่อนั้นจึงเจ้าสององค์ สององค์ได้ยินหวั่นไหว	ขับม้าเข้าตง
๑ จึงร้องถามม้าทันใจ พี่ม้าจงได้ฟังดู	โน่นเสียงอะไร
๑ ม้านั้นจึงผันหยุดอยู่ มารู้ว่ายักษ์ตามมา	เงี้ยวหู ^{๒๗} ฟังดู
๑ จึงบอกแก่เจ้าสองรา มันมาติดตามหาเรา	นั่นคือยักษ์
๑ พาซีวังหนีขึ้นเขา ว่าเราไม่พันยักษ์	บอกแก่สองเจ้า
๑ จักไปที่ในหิมวา สององค์จงลงวิ่งไป	ให้พันมรณา
๑ ตามบุญตามกรรมของใคร จะได้ไปปลอดรอดมาร	เดชบุญไซ้
๑ ม้าบอกสองเจ้ามีนาน ทะยานด้วยโกรธา	บัดเดี่ยวขุนมาร
๑ สองเจ้าแลเห็นกับตา ยักษามาโน่นแล้วไซ้	บอกแก่อาซา
๑ ม้าจึงบอกสองทราวม้วย โตใหญ่คือยักษ์มันคง	โน่นไซ้อื่นไกล

^{๒๗} เงี้ยวหู (ปาก) = เงี้ยวหู

๑ ขอเชิญเจ้าทั้งสององค์ พระองค์จงหนีเร็นไป	วิ่งไปในดง
๑ เมื่อนั้นสองศรีทราวม้วย วิ่งไปเข้าใต้พฤษภา	โจนลงทันใจ
๑ ความกลัวตัวสั่นวันทา เมตตาจงช่วยปราณี	ข้าแต่ทเวา
๑ ข้าไปไม่พ้นยักษ์ น่าที่จะสิ้นชีวา	ครั้งคราที่นี้
๑ บัดนี้ยักษ์ตามมา เมตตาโปรดทั้งสองศรี	จงเทพยุดา
๑ เมื่อนั้นทเวาปราณี สองศรีมีบุญญา	เห็นเจ้ายินดี
๑ จึงให้ตันไทรสาขา สองราก็วิ่งเข้าไป	เป็นโพรงออกมา
๑ แล้วปิดให้มิดบังใจ ยังไปไม่เห็นรอยมา	มิให้สงสัย
๑ สองเจ้าเข้าอยู่พฤษภา กรรณามาช่วยป้องกัน	เพราะเทพยุดา
๑ ทั้งสองความกลัวตัวสั่น โศกศัลย์ถึงพิพาศี	เข้าอยู่โพรงนั้น
๑ ส่วนว่ายักขาบาปี พาซีวิ่งหนีชุกชน	มันเลยขี้
๑ ยักษ์นั้นไล่บุกรุกรน ขัดสนจนใจพาซี	ม้าไปไม่พ้น
๑ ไล่ติดด้วยฤทธิ์ยักษ์ ยักษ์จับฉวยด้วยพลัน	เห็นแต่พาซี
๑ จับได้ไม่ไว้ชีวัน ม้านั้นก็สิ้นชีวี	หักคอกินพลัน
๑ กินแต่ศิระชะพาซี ยักษ์ก็ทิ้งทอดลง	ตัวม้ายังดี
๑ ยักษ์นั้นมีจิตปลง ประสงค์จะเป็นภักษา	หาเจ้าสององค์
๑ แลไปไม่เห็นสองรา เที่ยวหาทุกแห่งแพร่่งหน	ยักษ์โกรธา
๑ ซอกห้วยเหวผาชุกชน ยักษ์ค้นพื้นที่จักเห็น	ตันไม้ไพรสมนธ์

๑ มันว่าสองราหะรีน เป็นหนึ่งในพิงพฤกษา	กุแลมาเห็น
๑ เป็นไรไม่เห็นรอยมา สองรามามาหนีพ้นไป	กุหลากนั๊กหนา
๑ มันจะหนีไปถึงไหน ไม่พบตลบเข้าเมือง	ยักษ์หาหาไป
๑ เนื้อเปื้อเสื่อสีห์ตายเปลือง ฟุ้งเฟื่องทั้งพงดงดอน	ได้ความแค้นเคือง
๑ ยักษ์ไปแทบใกล้พระนคร แต่ก่อนนั้นเป็นฉนใด	รูปพระภูธร
๑ นนทยักษนิมิตทันใจ เข้าไปในพระพารา	เป็นรูปท้าวไท
๑ เยื้องย่างสู่ปราสาทจรณา เสนาก็มากกราบกราน	ปราศรัยไปมา
๑ ทูลถามถึงสองกุมาร ไม่พบไม่พบฉนใด	โปรดเกล้าตีฉาน
๑ นนทยักษเพื่อนอุบายไป ทางไกลพื้นที่จะคลณา	ว่าเราเข้าไพร
๑ สองเจ้าเราไปไล่หา มรคาไม่มีรอยไป	ทุกตรอกซอกผา
๑ เสนาย่ามาตกใจ ตามใจของเขาเถิดรา	ลูกเราหนีไป
๑ เราไม่ให้มีอาญา ดีร้ายจะมามั่นคง	นานไปไม่ช้า
๑ มนตรีเสนีเราบลง ประสงคี่ใคร่พบกุมาร	กำสรดปลดปลง
๑ ยักขาอยู่มาช้านาน ฝูงคนกินเป็นภักษา	คิดแต่จะผลาญ
๑ เสนีมนตรีโยธา ให้ฆ่าเสียด้วยโทษทัณฑ์	ยักษ์นั้นมันว่า
๑ ครั้นถึงกลางคืนทุกวัน กินคนนั้นเป็นอาหาร	ยักษ์ออกไปพลัน
๑ ยักษ์อยู่เป็นสุขสำราญ ช้านานได้หลายปีไป	จะนับประมาณ
๑ ฝ่ายว่าสองราอยู่ใน รอดภัยพ้นจากหนีมาร	โพรงพฤกษ์พระไทร

๑ เทวามาช่วยบันดาล สำราญด้วยโภชนา	ให้สองกุมาร
๑ แล้วจึงแหวกโพรงพุกษา เห็นว่าไม่มีโพยภัย	ให้สองออกมา
๑ สองราออกมาบัดใจ แล้วไปเที่ยวหาพาซี	ชวนกันกราบไหว้
๑ ร้องเรียกเพรียกในไพรสี หนีไปอยู่ไหนจงมา	ว่าพี่พาซี
๑ เรียกร้องเที่ยวมองแลหา สองราโคกรำไร	เดินตามมรคา
๑ โอโอะพี่ม้าไปไหน หนีภัยไม่พ้นมือมาร	ถ่ว่าบรรลีย์
๑ ฤกษ์กินเป็นอาหาร ขุนมารจึงเข้าเมือง	ม้าตายวายปราณ
๑ สองเจ้าโศกเศร้าแค้นเคือง ฆ่าเลื่องพระเนตรแลหา	เดินพลางอย่างเยื้อง
๑ สองเจ้าไต่ตามมรคา ไม่เข้ามาพบพาซี	ตามแถวแนวป่า
๑ นอนนิ่งตายกลิ้งเป็นผี สองศรีกอดม้ารำไร	ศิระชะไม่มี
๑ โอโอะพี่ม้าอาชาไนย นิ่งให้ได้จับทัน	ไม่วิ่งหนีไป
๑ โอพี่พาซีอาสัญ มาทันทีทางกลางดง	เวราก่อนนั้น
๑ สองเจ้าโศกเศร้าปลดปลง ทอดองค์ลงกับปัดพี ^{๒๘}	กลิ้งเกลือกเสือกสน
๑ เกลือกกลิ้งนิ่งไปไม่มี สองศรีก็สลบลง	สติสมประดี
๑ เศษบุญเจ้าสององค์ พระองค์จะได้พารา	ไม่ให้ปลดปลง
๑ จึงร้อนไปถึงตึงสา ศิลา ^{๒๙} ก็ร้อนคือไฟ	สวรค์ชั้นอินตรา
๑ เมื่อนั้นจึงท้าวหัสณันน์ เหตุไรจึงให้ร้อนรน	เห็นอัศจรรย์ใจ

^{๒๘} ปัดพี (ปาก) = ปัฐพี

^{๒๙} ศิลา (ปาก) = ศิลา

๑ บัลลังก์เคยนั่งอยู่บน ถุคนเขาสร้างบารมี	ไม่มีเหตุผล
๑ แต่ก่อนร้อนดังสำลี ก็มีเทวบัญชา	เมื่อนั้นโกสีย์
๑ ว่าใครในมนุษย์โลกา บุญจึงมาถึงบน	ประจักษ์นักหนา
๑ จะดูให้รู้เหตุผล अबจนเป็นเหตุฉันท	ถุหน่อทศพล
๑ อินตราแลมาบัดใจ รำไรอยู่ไพรสี	เห็นสองทราวม้วย
๑ นอนกลิ้งนั่งอยู่ดังผี บัดนี้ซัดสนจนใจ	กับศพพาซี
๑ อย่าเลยเราจะลงไป จะได้สืบสร้างบารมี	ช่วยสองทราวม้วย
๑ เมื่อนั้นจึงท้าวโกสีย์ อันมีทิพย์โกสโย	จับเต้าคนที
๑ ลงมาสู่ป่าพงไพร ยื่นไถ่ลอร์ดน้ำทิพย์ลง	ถึงสองทราวม้วย
๑ เมื่อนั้นสองศรีโฉมยง กราบลงที่บาทอินตรา	จึงตื่นพี่น้องค์
๑ โกสีย์จึงมีบัญชา เพื่อว่าจะไปแห่งไร	ถามว่าเจ้ามา
๑ สองเจ้าจึงเล่าบอกไข แต่ไรแต่แรกยักษา	เกิดเหตุเภทภัย
๑ ข้าเจ้าจึงหนีมันมา ได้พามาเป็นเพื่อนตาย	กับพี่อาชา
๑ ยักษาโกรธามากมาย เสียดายเป็นเพื่อนกลางดง	ฆ่าพาซีตาย
๑ ศีรษะแห่งม้าบ่คง จงช่วยข้าด้วยเถิดตรา	ข้าแต่พระองค์
๑ เมื่อนั้นจึงท้าวอินตรา สองราชจงเที่ยวหาไป	ตรัสบังคมมา
๑ ว่าพบสัตว์ตัวใด ทราวม้วยเจ้าตัดเอามา	ที่ว่าบรรลัย
๑ เอาแต่ศีรษะเถิดตรา จะพบสบสัตว์หมู่ใด	ตามแต่บุญญา

๑ สองเจ้ากัมเกล้าบัดใจ บัดใจก็พบสิงหรา	สองราหาไป
๑ นอนขวางตายกลางมรรคา เทวามาเข้าตลใจ	ด้วยบุญสองรา
๑ สองเจ้าตัดเอาเศียรไป ปราศรัยให้แจ้งกิจจา	กัมเกล้ากราบไหว้
๑ โกลี่ยี่มีความกรรรณา เอาต่อคอปาซี	ศีระชะสิงหรา
๑ จิงรินน้ำรดสามที ก็เป็นขึ้นมาทันใจ	บัตเดี่ยวพาซี
๑ หัวเป็นสิงหราไป ก็เป็นม้าอัสตร	ส่วนตัวนั้นไซร์
๑ ฤทธาไม่มาย่อหย่อน บ่อ่อนจะได้ขัดสน	เหาะเหินเดินจร
๑ แมตร้องก้องเวหาหน ตื้นตันไม่พันฤทธา	เสื่อสีห์หนีชน
๑ เดียรดาชวินาศไพโรสา อาษาเพื่อนร้องก้องไป	กลัวอิทธิฤทธา
๑ ฎุภาพฤกษาไม่ใหญ่ พงไพโรวินาศดาชดง	หักยับพับไป
๑ เมื่อนั้นจิงเจ้าสององค์ แหบท้าวพระองค์อินตรา	ดีใจกราบลง
๑ โกลี่ยี่จิงมีบัญชา อาษาจงพากันไป	ว่าเจ้าสองรา
๑ อินตราเธอมาปราศรัย บัดใจก็ถึงตึงสา	แล้วเหาะขึ้นไป
๑ สู่ห้องวิมานโสภา แต่มาประนมกัมกราน	นางคราญเทวา
๑ ฝ่ายว่าสองรากุมาร สำราญสำเร็จปรารณา	พระทัยขึ้นบาน
๑ สองศรีขึ้นขี่อาษา ก็พาสองราเหาะไป	ม้ามีฤทธา
๑ เจ้าชมบ้านน้อยเมืองใหญ่ เมืองใหญ่เมืองน้อยนักหนา	เห็นเนื่องกันไป
๑ แล้วไปชมซึ่งไพโรสา กินรากินรีหลายพัน	ฝูงสัตว์ในป่า

๑ เมื่อนั้นจึงพระเทวัน เมืองอันหนึ่งนั้นโสภา	แลเห็นสำคัญ
๑ ยอดปรางค์อย่างแสงสุรียา รัตนประดับสุกใส	แล้วด้วยมหา
๑ เป็นทองระยับจับไป แล้วไปด้วยศิลาแลง	ประตู่เวียงชัย
๑ หอรบเชิงเทินกำแพง ตบแต่งแกลิ่งทำรจนา	ค่ายคูแข็งขัน
๑ เรือนเรียงเคียงกันนักหนา คลนา ^{๓๐} อเนกคสงไชย	นอกในพารา
๑ ถนนหนทางกว้างใหญ่ บรรลัยไปด้วยสกุณา	ฝูงคนนั้นไซ้
๑ ไม่มีผู้ใดไปมา มรณาด้วยนกอินทรี	สิ้นทั้งพารา
๑ เมืองนั้นแต่แรกเกษมศรี อยู่ดีเป็นสุขอย่างสวรรค	ชื่อเหมัน...บุรี
๑ ฝ่ายว่าเจ้าเมืองเหมันต์ เมื่อวันนกมันมา	เกิดเหตุอัศจรรย์
๑ เมื่อนั้นเหมันต์พระราชา ชื่อว่าอภัยกุมาร	เรียกโอรสสา
๑ ท้าวเธอเห็นสิ้นสุดปราณ เจ้าคธานเข้าในเกรี	จึงให้กุมาร
๑ กลองใหญ่มีในปรางค์ศรี ประดับสำหรับณรงค์	แล้วด้วยมณี
๑ จึงแต่งอาหารบรรจง เอาส่งเข้าไว้ให้กิน	เข้าน้ำจ่านง
๑ แล้วปิดให้มืดโดยถวิล ภูมินทร์มีความเส่นหา	มิไม่นกกิน
๑ มิให้สุดสิ้นวงศา กรรรรณาแก่ลูกผูกพัน	ด้วยพระบิดา
๑ เถิงว่าตัวจะอาสัญ ป้องกันให้พ้นไฟรี	แต่ว่าลูกนั้น
๑ ด้วยว่าเวราเรามี อยู่ที่พงพีหิมพานต์	ปักชีหัสดี

^{๓๐} คลนา (ปาก) = คณนา

๑ บินมาหาภักษาหาร บันดาลแลเห็นเปลวไฟ	ไม่สบพบพาน
๑ ปักซีเห็นแล้วดีใจ ลงใต้ในเมืองเหมันต์	โผผาธาไป
๑ โจนจับจิกฉวยด้วยพลัน คนนั้นก็เป็นภักษา	จิกตากินมัน
๑ เทียวกินสิ้นทั้งพารา ปักษาก็กินสิ้นไป	เวียงวังทั้งคลังนา
๑ ท้าวพระยาเสนาน้อยใหญ่ มิไว้ให้เหลือสักคน	เฉี่ยวฉาบคาบไป
๑ เหลือแต่กระดูกกองกล่น หนทางเหยาเรือนเคลื่อนไป	เคลื่อนทุกตำบล
๑ ยังอยู่แต่เจ้าอภัย กลองใหญ่ซึ่งชัยเกรี	หนีเข้าอยู่ใน
๑ นักกินสิ้นทั้งปรางค์ศรี สกุณีก็ไปหิมพานต์	ไม่เคยเห็นมี
๑ เมืองนี้เปล้ามาช้านาน อยู่นานคนเดียวเปลี่ยวใจ	เหลือแต่กุมาร
๑ วันนั้นเทวันแลไป บัดใจก็บอกพาซี	เห็นเมืองนั้นไซร์
๑ ข้าแต่พี่มาราชสีห์ ตรงนี้จะเป็เมืองใด	ตรงมือข้าซี
๑ แลเห็นรุ่งเรืองสุกใส (เลื่อนราง)ได้ไปดูเซยชม	พี่จลงไป
๑ พาซีเร็วรืออย่างลม อุดมด้วยฤทธิ์มากมาย	นึกในใจสม
๑ ผาดแผ่นเขม้นมันหมาย ป้ายหน้ามายังเหมันต์	พาสองโถมฉาย
๑ เหาะลงตรงท้าวอัศจรรย์ ชวนกันขึ้นไปสู่ปรางค์	ถึงจึงเทวัน
๑ เห็นแต่กระดูกดาษทาง ท่ากลาง ^{๓๑} กว้างกายกอง	นอกปรางค์ในปรางค์
๑ แลเห็นแก้วแหวนเงินทอง ทั้งสองก็เห็นอัศจรรย์	มากมายมูลมอง

^{๓๑} ท่ากลาง (ปาก) = ท่ามกลาง

๑ เทียวไปในเมืองเหมันต์ สำคัญไม่ปรากฏมี	สิ้นสองสามวัน
๑ เห็นแต่กระตูกซากผี สองศรีเจ้าขึ้นปรางค์ชัย	ฝูงคนไม่มี
๑ เทียวมองในห้องน้อยใหญ่ มิได้ประสบพบคน	กระตูกกลาดไป
๑ แทนที่มีพระเขนยบน สับสนกล่นเกลื่อนกันไป	ยอดปรางค์ไพโรชน
๑ จึงคิดกับอาชาไนย จะใคร่ได้รู้เหตุผล	ว่าเราทำไฉน
๑ จำอยู่ด้วยผู้คนที่ ที่แถวถนนหนทาง	ท่องเทียวเดินหน
๑ คิดแล้วขึ้นอยู่บนปรางค์ โดยทางหน้าต่างปรางค์ศรี	เล็งแลดูพลาจ
๑ อยู่ไปได้สามราตรี จะใคร่ไปหาอาหาร	เจ้าชวนพาซี
๑ จึงให้นางจันเขาวมาลย์ ในสถานองค์เดียวเอกา	อยู่ปรางค์สำราญ
๑ ตัวพี่พาซีแสวงหา พฤษยามาเลี้ยงเข้าเย็น	ผลไม้ในป่า
๑ เจ้าอย่าไปเตรเร่เล่น เจ้าเร้นซ่อนตัวจงดี	โพยภัยไม่เห็น
๑ ตัวพี่กับม้าพาซี ตามมีตามได้พฤษชา	เทียวในไพรสี
๑ เย็นเล่าเจ้าคอยเถิดรา จะมาบนเวหาหน	พี่กับอาชา
๑ เราจะเลี้ยงกันสามคน จะกลับไปยังพารา	ถ้าได้พวกพล
๑ จะได้กราบไหว้บาทา โศกด้วยเราทั้งสอง	สมเด็จพระมารดา
๑ ทั้งสามปรึกษาปรองดอง เจ้าอยู่เฝ้าห้องรจนา	ส่วนว่านางน้อง
๑ จึงพระเทวรินทร์ราชา อาชาก็เหาะเหินพลัน	ไปสู่หิมวา
๑ จึงลงตรงป่าหิมวันต์ สายัณห์ก็กลับบัดดล	แสวงหาเผือกมัน

๑ ม้าเหาะบนเวหาหน บัดดลก็ถึงปรางค์ศรี	มาจากไพรสมถ์
๑ ส่วนนางจันทรวเทวี ตามหน้าสิงห์บัญชา	นางคอยพระพี่
๑ นางจิ้งบังคมประนมกร จันทรรื่นชื่นใจ	ต้อนรับบทจร
๑ ชวนกันเสวยผลไม้ สู่ไพรพฤษาเป็นนิรันดร์	ครั้นเข้าเจ้าไป
๑ แสวงหาผลไม้เผือกมัน นางจันทรผู้โง่โฉมฉาย	อยู่วันหนึ่งนั้น
๑ อยู่เฝ้าปรางค์มาศไม่สบาย กระหายกระเหหันหวน	นั่งคอยพี่ชาย
๑ น้ำจิตนางคิดปั่นป่วน นวลเจ้าก็เข้าห้องใน	เจ้ารำคร่ำครวญ
๑ เยื้องย่องเที่ยวมองดูไป ทรมวยไปในเภา	ในห้องปรางค์ชัย
๑ นางเคาะเคาะเข้าสามที ใบนี้มางามโสภา	ว่ากลองชัยศรี
๑ นางแลเพ่งพิจารณา ฉายาเปิดออกด้วยดี	เห็นช่องทวาร
๑ นางเห็นโฉมพระภูมิ เทวีเจ้ามาตกใจ	อยู่ในเภา
๑ แล้วยางสะเทิ้นขึ้นไป ทรมวยนางมาละอาย	เห็นเจ้าอภัย
๑ เป็นหญิงมาพบผู้ชาย เยื้องกรายมาจากเภา	นางจันทรโฉมฉาย
ยานี ๑ ส่วนว่าเจ้าอภัย ^{๓๒} แลเห็นนางเทวี	อยู่ที่ในกลองชัยศรี เปิดเภาที่ตกใจ
๑ จิ้งร้องทักออกมา อาจอุกบุกมาไย	ว่าฉายามาแต่ไหน ไม่กลัวภัยฤโรหนา
๑ ส่วนว่านางทรมวย ตัวนี้โง่นี้เล่าหนา	ขานเข้าไปด้วยวาจา สัจจมาอยู่อาศัย
๑ ข้าแต่พระกุมาร จึงเข้าไปอยู่ใน	เป็นเหตุการณ์ซึ่งสิ่งไร ขอเชิญไทให้ออกมา

^{๓๒} สิ้นสมุด มีข้อความว่า เจ้าเทววันหน้าปลาย

๑ เมื่อนั้นพระกุมาร
รูปทรงองค์ลัคนา
๑ เดชด้วยวาสนา
เมื่อนั้นเจ้าอภัย
๑ จึงมีพระวาทา
ว่าเจ้ามาถึงนี้
๑ เจ้าไม่กลัวมรณา
นางเจ้าจงเล่าไป
๑ นางจึงบอกเล่าไป
บัดนี้พระพี่ยา
๑ ถ้อยที่ถ้อยบอกเล่า
เพ่งพิศต้องติดใจ
๑ หยิกหยอกบอกเล่ากัน
กามกวนยวนวิญญา
๑ นางจึงบอกเล่าพลัน
เวลามาปานนี้
๑ ขอลาพระองค์เจ้า
พระองค์จงเข้าไป
๑ พระเจ้าคานเข้าไป
มานั่งคอยพระพี่
๑ ส่วนว่าพระเทวัน
เข้าสู่ปรารังครจนา
๑ ชักชวนกันเสวย
รุ่งเช้าเจ้าผายผัน
๑ นวลนางย่างเยื้องไป
กุมารคานจากที่
๑ ผูกพันกระสันเสียว
จูบแก้มกรพาดนม
๑ สองรามาทิศวาส
เวลามากลองชัย
๑ แต่ลักลอบชอบใจ
อยู่สองสามวันนั้น
๑ ว่าเราทำอย่างนี้
เราจะม้วยชีวา
๑ จะคิดทำไฉน
จักให้สิ้นชีวี

เห็นนางคราญงามโสภา
ทั้งวาทาก็จับใจ
เจ้าได้สร้างมาแต่ปางไกล
ออกจากชัยเกรี
ถามกัลยานางโฉมศรี
ตัวของพี่อยู่ถึงไหน
ฤเจ้ามากับผู้ใด
พูดปราศรัยกันสองรา
เหตุเภทภัยแต่ย์กษา
กับอาชาพากันไป
ทั้งสองเจ้าปราศรัย
พระทัยเจ้าใคร่เสนาหา
จิตผูกพันทั้งสองรา
สองเสนาหาในปรารังครี
พระเทวันแลพาชี
เคยจรลีมาปรารังชัย
ไปคอยเฝ้าพระภูวนัย
ซ่อนอยู่ในชัยเกรี
นางทรมวยจันทร์โฉมศรี
เหมือนทุกที่ถึงเวลา
กับม้านั้นพากันมา
เจ้าฉายาต้อนรับพลัน
ผลไม้เคยตั้งทุกวัน
ไปไพร่สัณฑ์กับพาชี
สู่กลองชัยเกรี
เกษมศรีสองสู่สม
กรกอดเกี่ยวเกลียวกลอนกลม
ชื่นชมชิดติดใจ
ไม่ได้ขาดคลาตวันไป
เจ้าอภัยปราศรัยกัน
นางอรไทเจ้ามีครรรภ์
จึงชวนกันคิดปรึกษา
รู้ถึงพี่จะโกรธา
ด้วยอาญาของภูมิ
พระองค์ไปในไพร่สี่
กับพาชีม้วยด้วยกัน

- ๑ เมื่อนั้นพระกุมาร
เขาเล่าแต่ก่อนนั้น
- ๑ เจ้ารู้(เลื่อนราง)มากมาย
ป่าไพโรในหิมวา
- ๑ ว่าเจ้าอย่างกลัวภัย
สิงใหญ่ในไพรสมนต์
- ๑ ฤทธากล้าเข้มแข็ง
ว้าววยแลช่างม้า
- ๑ มีอ้อยเท่าต้นตาล
มีรสอันหวานดี
- ๑ ถ้าใครไปหักอ้อย
มันเห็นผู้ใดไป
- ๑ ขบก็กัดเสียให้ตาย
เชษฐากับพาลี
- ๑ ถ้าว่าพຼ່งนี้เข้า
(ชำระ)ให้มันคง
- ๑ ว่าได้เสวยอ้อย
ขอพระพิงไป
- ๑ พระพิงโปรดเกล้า
อ้อยใหญ่ที่ในป่า
- ๑ ที่นั่นพิงจะไป
สิงป่าใจอาธรรม์
- ๑ จะรุมกลุ่มเข้ากัด
พระองค์กับอาชา
- ๑ ที่นั่นเราทั้งสอง
เจ้าจำให้มันคง
- ๑ เมื่อนั้นนางโฉมฉาย
จึงจากเจ้าอภัย
- ๑ นางแลตามหน้าต่าง
ครั้นเย็นเป็นเวลา
- ๑ หะเหินเดินอากาศ
ส่วนนางผู้น้องนั้น
- ๑ นางรับเอาผลไม้
แล้วเสวยผลพฤษา
- ๑ ครั้นว่ามารຼ່งราง
ประนมก้มกราบไหว้
- แจ้งเหตุการณ์ทุกสิ่งอัน
ป่าหิมวันต์มีนักหนา
จึงอุบายบอกออกมา
ที่มรณาทุกแห่งหน
จะบอกให้ย่ำร้อนรน
มีพวกพลมากนักหนา
ทั้งเร็วแรงร้ายราม่า
ม้วยชีวาด้วยฤทธิ
ฝูงบริวารเฝ้ามากมี
เนื้อเบื้อเสื่อสีห์มีอาจไป
สิงใหญ่น้อยคอยไล่
บได้ไว้ให้คืนมา
วานรร้ายมีฤทธิ
สิ้นชีวีเป็นมันคง
เจ้าเข้าเฝ้าพระโฉมฉาย
ว่าเจ้าทรงสุบินไป
ลำไม่น้อยเติบโตใหญ่
ถ้ามิได้จะมรณา
วันนี้เล่าจะแสวงหา
พิงเอามาฝากข้าพลัน
ถึงอ้อยใหญ่ในไพรสมนต์
มากกว่าพันมันจะมา
ด้วยสาหัสแห่งฤทธา
จะมรณาม้วยมอดลง
จะปกครองกันสององค์
อย่าลืมหงจงบอกไซ
ได้อุบายก็ดีใจ
มาปรากฏชัยพระพิงยา
โดยหนทางบนเวหา
ส่วนอาชาพระเทวัน
(ชำระ)ประสาทเข้าด้วยพลัน
เห็นเทวันพระพิงยา
ก้มกราบไหว้พระเชษฐา
เป็นสุขขาทุกวันไป
จึงนวลนางพุดปราศรัย
ขอจงได้โปรดเกศา

- ๑ ข้าทรงพระสุบิน
น้ำลำใหญ่หนักหนา
๑ ถ้าไม่ได้กินอ้อย
ถ้าได้มาวันนี้
๑ เมื่อนั้นพระเทวีน
ว่าน้องอย่าหมองใจ
๑ จะหาอ้อยมาให้
ฝ่ายพีมีกรรรรุณา
๑ จึงเรียกพีพาซี
แผดผาดตวาดยั้ง
๑ มิได้กลัวโพลภัย
จึงขึ้นขี่พีม้า
๑ เหาะเหินบนเวหา
ถ้องแถวแนวพงไพร
๑ จึงแลไปเห็นอ้อย
เมื่อนั้นพระกุมาร
๑ ว่าตงพงไพรโนน
ข้าแต่พี
๑ พาซีร็ลงไป
จึงหักอ้อยมาถวาย
๑ พระองค์เสวยอ้อย
เมื่อนั้นพระกุมาร
๑ แต่ปล้องเดียวไม่หมด
เมื่อนั้นพระภูมี
๑ จึงผูกเป็นสองมัด
แล้วเก็บผลพฤกษา
๑ ครานั้นฝูงวานร
มาลักหักอ้อยหนี
๑ พระยาวานรใหญ่
ฝูงลิงวิ้งวาม
๑ บ้างฉวยฉูดยุดไม้
ฉวยทิ้งเชือกเข้าปล้น
๑ พระยาวานรนั้น
โลดโผนโจนร้องมี
ว่าได้กินอ้อยโอชา
พระพียาโปรดเกศ
ข้าน้องน้อยสิ้นชีวี
เห็นจะมีชีวิตไป
ฟังนางจันทร์แล้วปราศรัย
พีจะไปในหิมวา
อย่าตรอมใจนะน้องอา
ไม่ฉันทาว่าฝันจริง
มีฤทธิด้วยหัวสิงห์
เป็นม้ามิ่งมีฤทธา
สัตว์หมู่ใดในไพรสา
ออกจากปรารงค์แล้วเหาะไป
พิจารณาคุป่าใหญ่
เจ้าแลไปทั่วหิมพานต์
ลำไม้น้อยเท่าต้นตาล
บอกอาการพีพาซี
แลเห็นโทนเขียวขจี
ลงตรงนี้อ้อยมากมาย
บัดเดียวใจโดยมันหมาย
แกเฒมฉายพระกุมาร
หวานอร่อยค้อยขึ้นบาน
จึงประทานให้พาซี
น้ำหยาดหยดหวานสิ้นที่
ให้พาซีหักเอามา
ตั้งเรียงรดหลังอาชา
จะกลับมาสู่ปรารงค์ศรี
เห็นพาซี^{๓๓}กับพาซี
ร้องอึงมีไกรธไกรธา
ร้องป่าวไปทั่วทิศา
ทำฤทธามาตามกัน
บ้างวิ่งไปในหิมวันต์
จะผูกพันพระภูมี
แยกเขียวพันอันเรื่องศรี
ส่วนพาซีไม่ตกใจ

^{๓๓} สันนิษฐานว่าคัดลอกผิด น่าจะเป็น ภูธร

๑ ฝ่ายว่าพระเทวีน
 ตระหนกตกพระทัย
 ๑ อาชาจึงแผดผาด
 แผดร้องก้องพงพี
 ๑ มีอาจจะต่อสู้อยู่
 นอนกลิ้งนิ่งแนไป
 ๑ ฟุ่งลิ่งทั้งร้อยพัน
 ตระหนกตกใจกลัว
 ๑ ฟุ่งลิ่งสิ้นทั้งตั้ง
 นอนนิ่งกลิ้งแนตาย
 ๑ เทวีนผู้โคมอง
 สลบลงกับหลังอาชา
 ๑ อาชาจึงกราบทูล
 ว่าข้าแต่พระองค์
 ๑ ฟุ่งลิ่งนิ่งแนอยู่
 พ่ายแพ้แก่อาชา
 ๑ ถ้าทรงพระเมตตา
 อย่าให้ลิ่งบรรลัย
 ๑ เมื่อนั้นพระภูธร
 มากล้นพันประมาณ
 ๑ เอน้ำมารคให้
 ฟุ้งขึ้นทั้งพงพี
 ๑ ประนมก้มกราบกราน
 ข้าแต่พระราชา
 ๑ จะขอถวายอ้อย
 เจ็ดวันชวนกันไป
 ๑ เมื่อนั้นพระเทวีน
 จึงว่าเหวยวานร
 ๑ พลัดพรากจากสถาน
 จรจากพระมารดา
 ๑ ท่านยอมเป็นข้าไท
 รู้แห่งเมืองเหมันต์
 ๑ ครั้นว่าถึงเจ็ดวัน
 ถวายอ้อยอันโอชา
 ๑ เมื่อนั้นท้าววานร
 จะถวายบังคมไหว้

เห็นลิ่งนั้นก็ห้วนไหว
 สลบไปหลังพาซี
 ร้องทวาดเป็นราชสีห์
 วานรหนีโลดโผนไป
 สลบอยู่กับพงไพร
 ไม่หวาดไหวแต่สักตัว
 หนีมีทันให้เหมาย
 เพียงดั่งหัวหูกแตกตาย
 สลบลงเป็นมากมาย
 ฟุ่งลิ่งร้ายแผดฤทธิ์
 แทะบจะปลงซึ่งชีวา
 มีทันซำตันพื้นองค์
 เป็นเค้ามูลลิ่งล้มลง
 ตามจะทรงพระเมตตา
 มิได้รู้สีกายา
 ฤทธิ์ของข้าแผดร้องไป
 อย่าให้ข้าจงเร็วไว
 จะได้ไปเป็นบริวาร
 เห็นวานรในไพรสาณฑ์
 พระภูบาลโปรดปรานี
 วานรไพรได้สมประดี
 กลัวภูมีแลอาชา
 ขอปราณซึ่งโทษา
 ขอเป็นข้ารองท้าวไป
 ลำไม่น้อยเติบโตใหญ่
 บังคมไทในนคร
 ฟุ้งลิ่งนั้นมาอ่อนวอน
 เราสัจจรจากพารา
 ยศบริวารไม่มีมา
 ด้วยยักขาใจอาธรรม์
 ท่านจงไปกับเราพลัน
 แล้วชวนกันกลับออกมา
 สู้แบ่งกันเถิดตรา
 ให้อัคราเป็นนิตยไป
 เห็นภูธรมาปราศรัย
 ชวนกันไปหักอ้อยมา

๑ ยินดีมีน้ำใจ
 ไปหักเอาอ้อยมา
 ๑ เมื่อนั้นพระกุมาร
 วานรอันแข็งขัน
 ๑ ลำอ้อยเท่าต้นตาล
 ดันดันอรุณมา
 ๑ เมื่อนั้นนางจันทา
 ตกใจไม่มีขวัญ
 ๑ นางแลเห็นฝูงลิง
 เจ้านิ่งอยู่มีได้
 ๑ นางรับเหมือนทุกวัน
 รับเอาอ้อยเซยชม
 ๑ ทำเป็นหยิบเสวย
 อ้อยใหญ่ในหิมวา
 ๑ นางกินพอเป็นเหตุ
 แล้วนางก้มกราบกราน
 ๑ พระองค์คิดว่าจริง
 ครั้นได้ดุดังใจ
 ๑ บัดนั้นฝูงวานร
 ข้าแต่พระพันปี
 ๑ ขอรกราบลาพระไป
 เอาอ้อยอันโอชา
 ๑ เมื่อนั้นพระกุมาร
 ว่าแหวยฝูงลิงดง
 ๑ บัดนี้จะคลาไคล
 เจ็ดวันชวนกันมา
 ๑ พระยาวานรนั้น
 บริวารแวดล้อมไป
 ๑ ไปสู่ที่อยู่ตน
 เจ็ดวันมิทันช้า
 ๑ ส่วนองค์พระเทวีน
 ครั้นเข้าเข้าหิมพานต์
 ๑ ฝ่ายองค์นางคราญ
 สองสนิทร่วมพิสมัย
 ๑ ว่าเราทำฉันใด
 จะให้ไปมรณา

ว่าท้าวไทโมโกรธา
 เป็นนักหนาทั้งร้อยพัน
 ได้บริวารอันคมสัน
 ได้อ้อยนั้นตามท้าวมา
 มีน้ำหวานรสโอชา
 ตามมรรคาถึงเหมันต์
 เห็นพียาวิ่งมาพลัน
 คิดหมายมั่นว่าบรรลีย์
 แยกอ้อยจริงเหมือนว่าไป
 ลูกเล่นไปถวายบังคม
 เจ้าแก้วผินทำให้สม
 ให้สมที่ปรารถนา
 ว่าไม่เคยเห็นเลยหนา
 พระพี่ยามาโปรดปราน
 อ้อยวิเศษมีรสหวาน
 พระกุมารไม่สงสัย
 ว่าน้องหญิงมาผินไป
 น้ำพระทัยก็ยินดี
 ประนมกรลาภุมิ
 โปรดเกศีข้าเถิดรา
 เจ็ดวันไซ้จะกลับมา
 มาถวายแก่พระองค์
 ให้ปฏิญาณเป็นมั่นคง
 ท่านจ้านงจงใจมา
 ตามน้ำใจท่านเถิดรา
 ตามปรารถนาท่านจงไป
 บังคมคัลแล้วคลาไคล
 เข้าในไพรพนาวา
 ในไพรสมณฑลของอาตมา
 ชวนมาหาพระภูบาล
 กับมานั้นอยู่สำราญ
 เป็นนิจกาลทุกวันไป
 สู่สถานเจ้าอภัย
 พุดปราศรัยคิดไปมา
 ให้พี่ไปในหิมวา
 กับอาชาในพงไพร

- ๑ เมื่อนั้นพระกุมาร
ว่านางอย่าร้อนใจ
- ๑ ยังมีปาอันหนึ่ง
รังรวงผึ้งหลวงดง
- ๑ ผึ้งหลวงรวงไม่น้อย
ฝูงหมีที่ในไพร
- ๑ แล้วมีบริวาร
ถ้าใครไปในป่า
- ๑ หมีนั้นมันหึ่งหวง
ฝูงหมีอยู่มากมาย
- ๑ กับผึ้งเป็นอาหาร
พรงนี้เจ้าว่าฝัน
- ๑ ว่าได้เสวยผึ้งสด
ว่าฝันเป็นมันคง
- ๑ ถ้าไม่ได้เสวยผึ้ง
ถ้าได้รวงผึ้งมา
- ๑ ที่นั้นพระพี่ยา
จะเที่ยววันดั้นไป
- ๑ ครั้นสบพบผึ้งหลวง
มันเห็นพระเทววัน
- ๑ มันจะชบกัดเสีย
เจ้าจำคำพี่ไป
- ๑ สองราปรีภษา
เคยรับพระพี่มา
- ๑ นางจึงมานั่งคอย
เที่ยวท่องห้องไพรสนธ์
- ๑ ซี่ม้าเหาะหาวหน
จึงนางจันทร์ฉายา
- ๑ ฝ่ายว่าพระกุมาร
พระทัยให้ผูกพัน
- ๑ ผลไม้พระได้มา
นางอยู่เฝ้าปรางค์ศรี
- ๑ ครั้นถึงส่งให้ก่อน
เจ้าเสวยเป็นนิรันดร์
- ๑ นางเสวยผลลูกไม้
มิให้พี่ฉันทา
- แจ้งเหตุด้วยที่บรรลัย
จะบอกให้เป็นมันคง
- มีฝูงผึ้งอ้ออิงลง
มีมันคงในพงไพร
- หัวน้ำย่อยหวานเอาใจ
เติบโตใหญ่เป็นพระยา
- แก้วักล่าหาญด้วยฤทธา
มันกรูมาชบกัดตาย
- เฝ้าผึ้งหลวงมากเหลือหลาย
สัตว์ทั้งหลายกลัวเกรงมัน
- ฝูงบริวารมากกว่าพัน
แก้ผูกพันให้มันคง
- หวานปรากฏโดยจำนง
ขอพระองค์จงกรรรุณา
- น้องจะถึงซึ่งชีวา
ชีวิตข้าจะสับไป
- ไม่ฉันทามาสงสัย
กว่าจะได้พบสำคัญ
- หมีทั้งปวงร้ายแข็งขัน
กับมันนั้นบุกกรุกไป
- เราผิวเมียจะเปรมใจ
บอกจงได้นะน้องอา
- จนสายัณห์พระเวลา
แต่หิมวาเป็นนิรันดร์
- อยู่สักน้อยพระเทววัน
ครั้นสายัณห์เย็นก็มา
- มาทางบนพระเวหา
เห็นพี่มาต้อนรับพลัน
- เห็นนางคราญน้องจอมขวัญ
ว่าน้องนั้นเป็นสัตว์
- รสโอชาอันหวานดี
น้องกับพี่เห็นหน้ากัน
- นางจันทร์รับเอาพลัน
พระพินันให้อัตรา
- แล้วปราศรียพุดไปมา
ครั้นเวลาย่ำราตรี

๑ สองรานิตราไป
รุ่งรางสว่างดี

๑ นางจิ้งแก่ฝัน
พีโปรดน้องจงได้

๑ ว่าผึ่งหลวงรวงใหญ่
ในจิตน้องคิดถวิล

๑ หัวน้ำย่อยหวานปรากฏ
มีอยู่ในหิมวันต์

๑ ขอพระพี่จงโปรด
ผึ่งหลวงรวงใหญ่

๑ เอามาฝากน้องด้วย
ถ้าไม่ได้ผึ่งมา

๑ เมื่อนั้นพระเทววัน
ว่าฝันเป็นมั่นหมาย

๑ พระองค์ทรงกรรรรณา
ว่าเจ้าอย่าไศกศัลย์

๑ วันนี้พี่จะไป
ผึ่งหลวงรวงมหีมา

๑ ตัวพี่กับอาชา
เวลามาเพียงไร

๑ ตรัสแล้วเรียกอาชา
เห็นพี่จรลี

๑ แต่งองค์ทรงภูษา
ลอยลิวปลิวแว่นไว

๑ จิ้งเล็งแลดูไป
ผึ่งหลวงรวงมหีมา

๑ จิ้งบอกพี่พาซี
แลเห็นเป็นอัศจรรย์

๑ พาซีร่ำลงไป
แลเห็นผึ่งมากมี

๑ บ่ายหน้าหารรวงผึ่ง
พระยาหมีโตสูงใหญ่

๑ ร้องบอกหมู่บริวาร
แผลงฤทธิ์บิดกายา

๑ แยกเขี้ยวยิงฟันร้อง
เมื่อนั้นพระเทววัน

ที่แทนในห้องปราสาทศรี
พระภูมีจะคลาไคล
ไหว้อภิวินท์ทูลปราศรัย
คินนี้ไซ้ทรงสุบิน
มีในไพร่น้องได้กิน
ใครได้กินดั่งข้าฝัน
โอหารสยงสารพัน
เป็นแมนมั่นจิ้งผึ่งไป
เที่ยวสันโดษดงพงไพร
มีที่ไหนได้เมตตา
น้องไม่ม้วยซึ่งชีวา
พระอรุณน้องแตกตาย
ฟิงนางจันทร์น้องโคมฉาย
เจ้าอุบายไม่รู้ทัน
นางฉายาน้องจอมขวัญ
ในไพร่นั้นมีฤทธานา
เจ้าอย่าได้ให้ไศกา
มีในป่าอีกไซ้ไป
ไปเอามาอย่าร้อนใจ
พี่จะให้ถึงปราสาทศรี
โคมกัลยามายินดี
เรียกพาซีมาบัดใจ
แผ่นขี้ม้าพาหะไป
หะไปในพระเวหา
แถวทิวไม้ในหิมวา
เห็นหนักหนากว่าร้อยพัน
ลงตรงนี้มีสำคัญ
ในป่านั้นผึ่งจะมี
บัดเดียวใจถึงฝูงหมี
พระยินดียิวใจ
ไม่ทันถึงจะเข้าไป
เห็นเจ้าไปโกรธโกรธา
แกล้วยกล้าหาญอัดแอมมา
โลดโผนมาเป็นร้อยพัน
เสี้ยก๊ก้องในไพร่สณห์
เห็นหมื่นนั้นจะกัดเอา

๑ ตระหนกตกพระทัย
 อาชาจึงว่าเล่า
 ๑ บ้างล้มลงกับที่
 ตัวสิ้นระริว
 ๑ แลไปเห็นบริวาร
 บ้างล้มกึ่งนั่งหงาย
 ๑ สลบซบทั้งป่า
 ครานั้นพระยาหมี
 ๑ สักหน่อยฟื้นขึ้นได้
 ข้าแต่พระราชา
 ๑ ไม่แจ้งว่าพระองค์
 ขอลวายเป็นด้วยดี
 ๑ ข้าขอเป็นข้าไท
 ตามพระจะปรารภณา
 ๑ เมื่อนั้นพระเทวัน
 จึงว่าเหวยหมีร้าย
 ๑ ท่านจะยอมเป็นข้า
 ผีงหลวงรวงใหญ่เล่า
 ๑ เมื่อนั้นพระยาหมี
 จึงเรียกฝูงหมีมา
 ๑ เอาผีงรวงละตัว
 จะถวายเจ้าจอมไตร
 ๑ ฝูงหมีไปเอาผีง
 ได้แล้วชวนกันมา
 ๑ เมื่อนั้นพระกุมาร
 ออกจากป่าหิมวันต์
 ๑ ฝ่ายว่านางจันทร
 แลไปในเวหา
 ๑ นั่งพูดกันสององค์
 รื่นเริงบันเทิงใจ
 ๑ ครั้นเห็นพืมาได้
 วิ่งมาเหมือนทุกที่
 ๑ ส่วนว่าเจ้าอภัย
 คลานเข้ากลองมโหรี
 ๑ จึงพระเจ้าเทวัน
 แลเห็นนางฉายา

ฝูงหมีใหญ่ไล่รุกเร้า
 พระองค์เจ้าอย่าได้กลัว
 ส่วนพระยาหมีก็ซบหัว
 ด้วยความกลัวตัวฉิบหาย
 วิ่งลนลานกลัวตัวตาย
 หมีตัวร้ายซุกซ่อนหนี
 ด้วยฤทธาของพาลี
 ล้มกับที่หน้าอาชา
 ก้มกราบไหว้ขอโทษา
 โปรดเกศาข้าฝูงหมี
 มาประสงค้ผึ่งอันมี
 โปรดเกศหมีเถิดตรา
 ส่งผึ่งไปให้อัตรา
 ผึ่งในป่าข้าขอถวาย
 ฟังหมีนั้นมันกลัวตาย
 สูทั้งหลายอย่างกลัวเรา
 บัดนี้มาจะขอเอา
 จักขอเอาเราจึงมา
 ฟังคดีพระราชา
 สูอย่าช้าจงเร็วไว
 อย่าให้หัวน้ำมันไหล
 ชวนกันไปตามราชา
 เสียงอึงคะนึงทั้งหิมวา
 ตามบาทาพระจอมขวัญ
 ได้บริวารหมีร้อยพัน
 มาพอทันเถิงเวลา
 เผยบัญชีรปรางค์รณา
 เห็นพืยามาแต่ไกล
 จิตใจปลงว่าบรรลัญ
 อยู่ที่ในห้องปรางค์ศรี
 ตกพระทัยใช้พอดี
 ต้อนรับพืมีทันนาน
 อยู่มิได้วิ่งลนลาน
 ปิดทวารบานตริงตรา
 ได้สำคัญรวงผึ่งมา
 ไม่ฉันทามาปราศรัย

๑ ดูรณะนางน้อง
 ผีหลงรวงโตใหญ่
 ๑ ผูงหมี่เอามาให้
 หัวน้ำฉ่ำไอซา
 ๑ เมื่อนั้นนางอรไท
 ทูลว่าข้าฝืนสม
 ๑ ชวนกันมาเสวยผิง
 ผูงหมี่กักราบไหว
 ๑ ครั้นถึงเจ็ดวันเช้า
 มาถวายเป็นนิตยไป
 ๑ ครั้นว่าเวลาเช้า
 เทียวไปในไพรสา
 ๑ ครั้นว่าพระเจ้าไป
 ปรีक्षाว่าทุกวัน
 ๑ จักให้พระม้วยมรณ
 กับม้าอาชาไนย
 ๑ ให้ไปในที่ร้าย
 จะให้ไปมรณา
 ๑ ยังมีป่าหนึ่งไกล
 โบกขรณีสระสรอง
 ๑ จึงให้กุมภณทยักษ์
 ฝ้าดูอยู่ทุกวัน
 ๑ มนุษย์แลฝูงสัตว์
 ยักษ์นั้นมันเห็นไป
 ๑ ถ้าว้าพี่เจ้าไป
 ฆ่าเสียเป็นผุยผง
 ๑ ยักษ์อยู่ฝ้าสระศรี
 สระนั้นมีบุผา
 ๑ บัวหลวงแลบัวขาว
 สัตตบุษย์บัวแดงนั้น
 ๑ บัวเผื่อนแลบัวชม
 สัตตบรรณสารพันมี
 ๑ ภูมรามาว้าวอน
 สระศรีมีอุดม
 ๑ กระจับเท่าหัวควาย
 งามจริงยิ่งอย่างเขียน

อย่าเศร้าหมองเป็นทุกข์ใจ
 พี่ก็ได้ตั้งปรารถนา
 ผีรวงใหญ่ในหิมวา
 เจ้าพี่อาามาเซยชม
 ทำดีใจไหว้ประนม
 แสร้งแกล้งชมแล้วเสวยปล้น
 แรกมาถึงเมื่อสายัณห์
 ถวายผิงนั้นแล้วลาไป
 ชวนกันเอารังผิงใหญ่
 บ่ห่อนได้เว้นสักครา
 เทวันเจ้าเข้าหิมวา
 กับอาชามาหลายวัน
 นางทรมวยมาหากัน
 จะผ่อนผันทำฉันใด
 ในดงดอนหายสูญไป
 ให้บรรลัยไปด้วยกัน
 กลับไม่ตายแก่ฉายา
 กับยักษาในแดนดง
 เขาเล่าไว้เป็นมันคง
 ขององค์ท้าวเวสสุวรรณ
 อยู่พิทักษ์รักษาปล้น
 ในขอบชัณฑ์แวนแคว้นไพร
 พาหลงพลัดเข้าไปใน
 มันไม่ไว้ให้คืนคง
 มันบ่ไว้ให้หลอหลอง
 จะปลดปลงสิ้นชีวา
 มีฤทธิเป็นนักรหนา
 เหล่าปทุมามีหลายพรรณ
 อยู่เป็นเหล่างามเฉิดฉิน
 ทั้งบัวผินน้ำเซยชม
 มีไม้ถมนางเทวี
 จงกลนี้น้ำฟิงชม
 เอาเกสรอ่อนระงม
 ฝักบัวกลมเท่ากงเกียน
 ปลาทั้งหลายว่ายวนเวียน
 ปลาตะเพียนน้ำใคร่ดู

๑ จระเข้แลเหรา
 ยักษ์นั้นมันเฝ้าอยู่
 ๑ ยักษ์เฝ้าอยู่สี่คน
 แวนแคว้นแดนพงไพร
 ๑ เนื้อเปื้อนแลเสื่อสีห์
 คนธรรพแลคนธรรพ์
 ๑ ท้าวเวสสุวรรณให้
 มนุษย์ครุฑนาคา
 ๑ นวลเจ้าจงจำไป
 ว่าฝันในวันนี้
 ๑ ว่าได้กินผักบัว
 กระจับเท่ามิ่งสา
 ๑ เจ้าจงอ่อนวอนไป
 ป่านนี้พี่ไฉนมาย
 ๑ เมื่อนั้นนางโฉมฉาย
 นางมานั่งคอยท่า
 ๑ ฝ่ายว่าพระโฉมยง
 ครั้นเวลาสายณห์
 ๑ บัดเดี๋ยวถึงประสาท
 บังคมกัมเกศา
 ๑ ครั้นคำย่ำราตรี
 รุ่งรางสว่างใส
 ๑ ว่าข้าแต่พระพี่
 สระศรีมีอุดม
 ๑ น้องได้เสวยบัว
 กระจับเท่ามิ่งมา
 ๑ พระพี่จงโปรดเกล้า
 จงเก็บเอาสำคัญ
 ๑ ถ้าพี่มีเอ็งดู
 ถ้าได้ตั้งปรารถนา
 ๑ บัดนั้นพระเทวัน
 ว่าน้องอย่าหมองใจ
 ๑ ถ้ามีก็จะได้
 เถิงมีเมืองยักษา
 ๑ ถ้ามีอยู่เหมือนฝัน
 บัดนี้พี่จะไป

ผูกมัจฉามาพรั่งพรู
 มันคอยดูผู้ใดไป
 สัตว์เดินหนหลงเข้าไป
 สร้อยชนไปเป็นขอบขันธุ์
 ผูกสัตว์มีในหิมวันต์
 ในป่านั้นกลัวยักษา
 ยักษาได้ประสิทธิ์มา
 ไม่อาจมาในสระศรี
 พรั่งนี้ไซ้รู้ว่าให้ดี
 ขอพระพี่จงกรรณา
 เหน้เจ้าแลหัวหวานหนักหนา
 ฝันได้มาเป็นมั่นคง
 จำให้ได้ออย่าลืมหอง
 จวนจากดงจะกลับมา
 กลัวพี่ชายจวนคลา
 พี่เคยมาเหมือนทุกวัน
 เที้ยวในดงพงไพรสัณธ์
 ชับม้านั้นให้เหาะมา
 ส่วนนางนาคเห็นพี่ยา
 เสวยโภชนาสำราญใจ
 ทั้งสองศรีบรรทมใน
 นางเข้าไปถวายบังคม
 ฝันคืนนี้ว่าได้ชม
 ผักบัวกลมใหญ่หนักหนา
 เหน้เจ้าและหัวหวานโอชา
 ทั้งบุปผามีหลายพรรณ
 วันนี้เล่าเข้าไพรสัณธ์
 ที่น้องฝันให้ได้มา
 น้องไม่อยู่ม้วยชีวา
 ชีวิตข้าจะสืบไป
 ฟังน้องฝันตรัสปราศรัย
 พี่จะไปดูก่อนรา
 ถ้าหาไม่สุดปัญญา
 พระพี่ยาจะเที้ยวไป
 อย่าไศกศัลย์กันแสงให้
 ตรัสบัดใจเรียกอาชา

	๑ ครานั้นจึงพาซี	ฟังภูมิตรีสเรียกหา	
	แผ่ร่องก้องไปมา	ด้วยวาจาเชื้อเชิญไท	
	๑ เมื่อนั้นพระกุมาร	ลุกจากสถานก็ปราศรัย	
	ขึ้นหลังมโนมัย	ให้เหาะไปโดยเมฆา	
สุรางคนางค์	๑ ฝ่ายนวนนางจันทร์ เห็นพี่ฝ่ายผัน	ไปบนเวหา	
	ขึ้นชมดีใจ	ถ้าพบยักษ์มา	มรณามั่นคง
	๑ จากห้องปราสี	ไปสู่เกรรี	
	ว่าสมความคิด	โดยจิตจำนง	
	๑ ฝ่ายพระเทวีน	ขับม้าผายผัน	
	ผันแปรแลไป	ข้างในหิมวา	
	๑ แลทุกทิศา	ด้วยความเมตตา	
	ว่าน้องผู้ผัน	ผูกพันในใจ	
	๑ แลไปวันนั้น	เห็นสระสำคัญ	
	เห็นบัวหลายพรรณ	แดงฉันโสภา	
	๑ พระบอกพาซี	ว่าโน่นสระศรี	
	พี่ม้าจงลง	ตรงนี้เป็นไร	
	๑ ม้าบอกพระไป	ว่าไซ่อื่นไกล	
	ไซ่แถวคงคา	มหานันทที่	
	๑ ม้าตรงลงปลัน	เข้าถึงขอบชันต์	
	ชำระสระสรง	องค์พระภูบาล	
	๑ ฝึกบัวเหง้าบัว	เจ้าไม่รู้ตัว	
	ขึ้นชมพระทัย	ได้ตั้งปรารถนา	
	๑ เก็บพลาจขมพลาจ	คิดถึงนวนนาง	
	พระคิดเอ็งดู	ไม่รู้อุบาย	
	๑ เจ้าชมสระศรี	กับพี่พาซี	
	ชมดอกบัวขาว	เหล่าเครื่องเรียงรัน	
	๑ แมลงภู่วู่วอน	เอาชาติเกสร	
	ฝูงนกฝูงหงส์	บินลงท่องเที่ยว	
	๑ เบ็ดน้ำค้ำแค	กระทั่งลอยแพ	
	นกระสาگان้ำ	คำมุดจุดปลา	
	๑ ยางเจ้ายางเสวย	นกระตรุมทำเฉย	
	นกนั้นทำรัง	ริมฝั่งสระศรี	
	๑ พระชมชมใจ	สารพันดอกไม้	
	ชำระองค์พลาจ	ทั้งชมฝูงปลา	
	๑ ปลาเงินปลาทอง	เห็นงามเรื่องรอง	
	ตะเพียนตะพาต	สลาดผาดผัน	
		ฟุ้งภูมีตรีสเรียกหา	
		ด้วยวาจาเชื้อเชิญไท	
		ลุกจากสถานก็ปราศรัย	
		ให้เหาะไปโดยเมฆา	
		ไปบนเวหา	
		ถ้าพบยักษ์มา	มรณามั่นคง
		เป็นสุขสององค์	
		ทั้งสองโฉมยง	ร่วมรักเสน่หา
		ดั้นดั้นเมฆา	
		เฟ่งพิจรณา	พฤกษาแนวไพร
		ฉายาทรามวัย	
		ไม่รู้กลใน	ว่าน้องสัจจา
		นางผันมานั้น	
		ดอกฝักนกหนา	สุดตาแลไป
		ฤแม่่น้ำใหญ่	
		ม้านั้นแลไป	เห็นโบกขรณี
		น้ำใสสระศรี	
		เชิญพระภูมิ	สระสรงสำราญ
		สระศรีมีนาน	
		เสวยบัวสำราญ	หวานฉ่ำโอชา
		ว่าบัวรักษา	
		กระจับมหิงสา	โตเท่าหัวควาย
		ผู้น้องโฉมฉาย	
		น้องจะให้ตาย	เปียงบายว่าผัน
		เปรมปรีดีด้วยกัน	
		ที่แดงแสงฉัน	มีพรพรเหลืองเขียว
		เร่ร้อนกลมเกลียว	
		พลัดคู่อยู่เปลี่ยว	ตัวเดียวเที่ยวหา
		อัดแอลอยมา	
		คอนหอยคอยง้า	ฉวยคว่ำทันที
		เคยจิกแต่ผี	
		เสียดอ้ออึ้งมี	อยู่ที่พฤกษา
		ในสระนั้นหนา	
		ว้ายวูพума	มัจฉาหลายพรรณ
		ลอยล่องตามกัน	
		สลิดติดพัน	นวนจันทร์เนืองาม

๑ ปลาเพ็ลยปลากา แขวงฉวาท	ปลากรายว่ายมา ไล่ฟาดหุบตาม	ปลาซาเซ็ดขาม แมงกู่ว่าม	ไล่ตามกินไป
๑ ปลาชีวปลาเสื่อ ปลาดุกปลากด	ว่ายมาหาเหยื่อ ปลาหลดปลาไหล	พ่นเหนือน้ำไกล ว่ายคล้ำคำโคล	อยู่ในสระศรี
๑ ปลาซาปลาจ่อม ปลาช่อนปลาไซ	ปลากดปลาค่อม อยู่ในสระศรี	พลัดพร้อมมากมี ปลาหมอปลากะตี่	ว่ายรีมีปนกันไป
๑ ผูงปลาอ๊กโซ สังควาดผาดผี	โลมากระโห้ ว่ายรีหนีไกล	เทโพโตใหญ่ ปลาสร้อยลอยไป	อยู่ในสระศรี
๑ จระเข้เหรา เต่าหับเต่าหวาย	ตริวตราวเต่าหน้า ตะกายวังหนี	กลาน มามากมี ม่านลายว่ายรี	ชุดที่หลุมไข่
๑ ตุ่นเต่ากระ เต่าดำเต่าต่าง	ตะพานน้ำดำปะ ชุดรางขึ้นไข่	กัศระกันไป เต่าน้อยเต่าใหญ่	คลานไปหากัน
๑ กุ้งกิ้งมิงกร พ่นน้ำเป็นลำ	เงือกงูสลอน ดำว่ายผายผัน	ว่ายว่อนปลวัน กระหวัดรัดกัน	ผูกพันพิสมัย
๑ ปูปลาปูแสม ปูลมปูม้า	แม่ไม่ลอยแพ วิ่งมาเร็วไว	อัดแผลอยไป ทำรูอยู่ใกล้	ในฝั่งน้ำชม
๑ แล้วยมีทั้งหอย หอยแครงหอยกาบ	บ้างจมบ้างลอย คาบหอยรากอม	หอยโข่งหอยชม หอยกระปุกคลุกตัม	หอยกลมนมวัว
๑ หอยนกหอยตาก จับแฉงแมงกู่	ปากเปิดหอยราก จับอยู่ขอบริ้ว	หอยพันพัว ติดกันพันพัว	หอยบัวหอยลาย
๑ หอยสังข์หอยนาก ฝูงสัตว์อยู่นั้น	หอยกาบอ้าปาก สารพันเหลือหลาย	หอยกากหอยทราย เจ้าชมสบาย	ที่โบกขรณี
๑ พระลงสระสรง เหง้าบัวหัวบา	ชำระพระองค์ เก็บมามากมี	กับม้าพาชี วันนั้นยักชี	ไปหาอาหาร
๑ ไปทั้งสี่คน ไม่ได้รักษา	เข้าไปไพรสนต์ กลับมาสถาน	ดันไปไม่นาน เห็นพระภูบาล	ลงเล่นสระศรี
๑ ยักขาโกรธา ดีใจใคร่กิน	บอกกันรันมา สิ้นทั้งพาชี	แผลงอิทธิฤทธิ์ กุมภภัณฑ์ทั้งสี่	วิ่งรี่เข้าไป
๑ กุมภภัณฑ์ใจกล้า ฉวยตะบองงเพชร	วิ่งเข้าหัวหน้า ระเห็จเข้าไป	ตาลุกเป็นไฟ เป็นยักษ์นายใหญ่	ชื่อท้าวกุมภภัณฑ์
๑ ถัดนั้นลงมา ชื่อปัสกทยักข์	มีอิทธิฤทธิ์ ร้ายนักแข็งขัน	กายาล้ำสัน เห็นพระเทวัน	กับม้าดีใจ
๑ ยักข์คนหนึ่งเล่า ชื่อมุกยักข์	โตเท่าภูเขา ร้ายนักเหลือใจ	เทียมเท่าเมรุไกร แผลงฤทธิ์ไป	เข้าไปในสระศรี
๑ ยักข์คนหนึ่งเล่า ชื่อมหากำลัง	แบกเอาภูเขา เสียงดังสิ้นที่	ทิ้งเอกภูมิ โห่ร้องก้องมี	ฤทธิ์เหลือหลาย

๑ ยักษ์ทั้งสี่คน จะจับเอาม้า	แผลงอิทธิฤทธิ์ตน จะฆ่าโฉมฉาย	รุกรนุ่นวาย ยักษ์ทั้งสี่นาย	เข้ากลุ่มรุ่มกัน
๑ เมื่อนั้นภูมี ทำฤทธิ์ต่าง ๆ	เห็นยักษ์ทั้งสี่ หลายอย่างหลายพรรณ	ฤทธิ์แข็งขัน จึงพระเทวัน	องค์สิ้นขวัญหาย
๑ เจ้าไม่เคยเห็น เสียงร้องทวาด	ยักษาท่าเข้ญ แทบขาดใจตาย	โลดเต็นวุ่นวาย บัดนั้นฤสวาย	สลบชบลง
๑ จึงราชพาชี จึงร้องทวาด	เห็นพรภูมี สิงหนาทอาจอง	ท้าวมาสลบลง ขุนยักษ์ล้มลง	ตรงหน้าพาชี
๑ ยักษ์ทั้งสี่คน พาชีแผดผาด	มิอาจจะทน อำนาจฤทธิ์	ด้วยเสียงราชสีห์ กุมภภัณฑ์ทั้งสี่	แพ้ฤทธิ์อาชา
๑ ล้มลงเสียงตึง ยักษ์ล้มพร้อมกัน	ฝูงสัตว์อ้ออึง สนั่นหิมวา	ตกตะลึงทั้งป่า ดุจดั่งเสียงฟ้า	ผ่าลงคีรี
๑ ล้มสลบไป ทั้งข้างโขลงร้อง	เสียงยักษ์หายใจ ก้องในพงพี	ก้องในไพรสี ร้อยเท่าพันทวี	ไม่เท่ายักษา
๑ ส่วนพระกุมาร ทอดพระเนตรดู	สลบมึนนาน เห็นหมู่ยักษา	ค่อยฟื้นกายา พ่ายแพ้ฤทธา	อาชามีชัย
๑ ตรัสถามพาชี เราไม่เคยเห็น	ว่ายักษ์ทั้งสี่ ยักษ์เป็นโตใหญ่	ฤทธิห้วนไหว แผลงฤทธิ์ไกร	รุกไล่เรามา
๑ บัดนี้ลึมนอน คำมืดโตใหญ่	ดุจดั่งสิงขร หายใจออกมา	สี่ก้อนภูผา ไม่พลิกกายา	ยักษาแนไป
๑ เราจำจะช่วย พีม้าแผดซ้ำ	อย่าให้ยักษ์ม้วย ทำกรรมเขาไย	ด้วยฤทธิไกร เราเอาเขาไว้	ได้เป็นเพื่อนตัว
๑ เราได้ยักษ์ไป พระเอาน้ำรด	กลับเข้ากรงไกร ไปทั่วทั้งตัว	ไม่ได้เกรงกลัว น้ำในใบบัว	สาตท่วยยักษา
๑ ยักษ์นั้นครั้งพิน ข้าแต่พระองค์	บังคมชมชื่น จ่านงปรารถนา	สมเด็จพระราชา สิ่งใดบอกมา	ข้าจะขอถวาย
๑ ขอเป็นข้าไท ขออยู่สู้ม้วย	โปรดชีวิตไว้ ไปด้วยฤสวาย	มิได้ให้ตาย ข้าเจ้าขอถวาย	ผลไม้สระศรี
๑ จึงพระเทวัน จึงตรัสปราศรัย	ได้ฟังกุมภภัณฑ์ ขอบใจยักษี	กล่าวนั้นเห็นดี ขุนยักษ์ทั้งนี้	ฟังคำเรารา
๑ ท่านเป็นยักษีมาร จงแต่งธรรมมาสน์	อย่าได้ล้างผลาญ ปูอาสน์เร็วรา	สัตว์เป็นภักษา รูปเทียนบูชา	มาลาครบครัน
๑ เราจะส้าแดง ฟังพระเทวัน	สั่งสอนให้แจ้ง ตรัสนั้นโดยงาม	แจ้งใจกุมภภัณฑ์ ยักษาทำตาม	ถ้อยคำราชา
๑ ชวนกันเนรมิต จึงเอารูปเทียน	ธรรมาสน์วิจิตร จุดขึ้นบูชา	แล้วด้วยบุปผา แสงอร่ามมา	งามกว่ามณี

๑ แก้วสามประการ รูปเทียนชวาลา	รุ่งเรืองชัชวาล ปทุมามากมี	เพดานแสงสี ขุนยักษ์ทั้งสี่	ยินดีนักหนา
๑ ว่าเราอยู่เฝ้า ไม่พบนักปราชญ์	สระศรีนี้เล่า องอาจเข้ามา	จนเฒ่าชรา ไม่มีบุญญา	จะมาเถิงเรา
๑ ท้าวเวสสุวรรณ เอาไว้เป็นครู	ว่าใครรู้ธรรม์ อย่าได้ดูเบา	อย่าผลันเบียนเขา แต่เราอยู่เฝ้า	ไม่สบพบใคร
๑ บุญเราครั้งนี้ จะได้ฟังธรรม	พบพระภูมิ เลิศล้ำสืบไป	ปัญญาเหลือไต่ ชวนกันดีใจ	กราบไหว้วันทา
๑ เนรมิตธรรมมาสน์ แล้วจุดรูปเทียน	พรมเจียมปูลาด เวียนไปเบื้องขวา	บนอาสน์เทศนา ระย้าพวงแก้ว	เลิศแล้วแววตา
ฝูงเทพเทวา	ก็มายินดี		
๑ โปริยทิพย์บุปผา รัศมีศรีแล้ว	สารพัดรัตนา วาวแววโรจี	บุชามากมี ฝ่ายพระภูมิ	นั่งเหนือบัลลังก์
๑ แล้วตรัสบังคับ รับแล้วจำไว้	ขุนยักษ์จงรับ จะได้สุขขัง	ศีลเราสั่งสอน ขุนยักษ์จงฟัง	เราจะสำแดง
๑ เจ้าจึงวันทา นิทานสอนไป	ไหว้พระศาสนา (ขำรด)ไว้หลักแหล่ง	โปรดมาทุกแห่ง พระธรรมสำแดง	จะแจ้งกุศล
๑ เจ้ารำลึกได้ แล้วว่าพระไตร	ตั้งนโมไป เรียบไปบัดดล	จบได้สามหน ศีลห้าเลิศล้ำ	เป็นต้นปานา
๑ แจกออกมากมาย ดูก่อนกุมภภัณฑ์	แต่ต้นจนปลาย ศีลอันทั้งห้า	มุสาสุรา เราท่านเกิดมา	เพราะว่ากุศล
๑ เป็นมนุษย์เทวา ปานาติปาต	ด้วยบุญสร้างมา ไม่ขาดจากตน	กรรรุธณาแผ่ผล เป็นคนอภัยกุศล	ฆ่าสัตว์ให้ตาย
๑ ท่านอย่าได้ทำ กรรมสิ่งนี้หนัก	จะเป็นบาปกรรม ขุนยักษ์ทั้งหลาย	ติดตัวมากมาย ที่นี้ท่านตาย	จะได้วิมาน
๑ ชาติก่อนไม่ดี แล้วสร้างกรรมไป	จึงเป็นยักษี เห็นไม่เป็นการ	มีใจกล้าหาญ ครั้นตายวายปราณ	จะทนทุกขา
๑ ครั้นสิ้นจากทุกข์ กรรมจัดซัดให้	ไม่ได้เสวยสุข ไม่เป็นยักษา	มนุษย์เทวา เบียดเบียนชีวา	เขาเป็นอาหาร
๑ ดูก่อนขุนยักษ์ จะพันชาติยักษี	จงสาภิภักดี ^{๓๔} บุญจักหักหาญ	ศีลห้าประการ ครั้นสิ้นวิญญาณ	ขุนมารสุขขา
๑ ดูก่อนขุนมาร เจ้าของเขามี	อทินนาทาน อย่ายินดีรา	ลักทรัพย์เขามา สารพัดโศคา	อย่าเบียดเบียนเอา
๑ กาเมสุมิจฉา อย่าได้ประสม	ดูก่อนยักษา จิตลงปลงเอา	ภรรยาของเขา ชื่อว่าเมียเขา	อย่าร่วมเส่นหา

^{๓๔} สาภิภักดี (ปาก) = สามิภักดี, สวามิภักดี

๑ ถ้าว่าชอบใจ สูกขอเป็นที่	บอกเล่าผู้ใหญ่ ประเวณีมา	ให้ไปพูดจา ร่วมรักเสน่หา	ตามระบอบชอบธรรม
๑ ถ้าทำโดยได้ เป็นมิตรสันท	ลูกเมียของใคร ไม่ละแก่กัน	เขาไปติดพัน จิตคิดทวนหัน	กระสันราคา
๑ ช่องเสพกามกล ต้นจิวหนามกรด	ครั้นตายวายชนม์ ปรากฏเกิดมา	ขึ้นบนพฤษภา ยอดเขาภายา	ร้างกาจิกพลง
๑ อับจนทนเวท ลูกเมียของท่าน	บังเกิดเป็นเปรต เที่ยวผลาญเที่ยวล้าง	เพราะเหตุก่อนปาง เพราะกรรมก่อสร้าง	เป็นทางทุกขา
๑ ตายเกิดบนจิว ทนทุกขล่ำบาก	ครั้นลมพัดฉิว ไต่ยากคลนา	เปลี่ยวเป็นขึ้นมา พระเจ้าตรัสมา	ครานั้นจะคลาย
๑ ถ้าใครรอดได้ จะไปสู่สวรรค์	กาเมนี้ไซ้ ทันพระฤสย	จักให้สบาย เพราะว่าเหน้อยหน่าย	มาสลดตัดตรง
๑ ยิงศีลมุสา ไม่จริงอย่าว่า	ให้กล่าวสัจจา เจรจาไม่ตรง	อย่าว่าไหลหลง ถ้อยย้าคำคง	อย่าได้หลงไป
๑ แต่สัจย์เท่านี้ จะได้วิมาน	ครั้นสิ้นชีวี บริวารอสงไขย	จะมีสุขใหญ่ เพราะถือสัจย์ไว้	จะได้เซยชม
๑ ดูก่อนขุนยักษ จะให้มัวเมา	สุราร้ายนัก เอาเป็นอารมณ์	ใครมักเสพสม เพราะเสพสมาคม	สุรยาเมา
๑ เสียประโยชน์มากมาย ให้เหงาให้วัง	มักให้ตนตาย คิดจะลวงเอา	ฉิบหายสูญเปล่า เงินทองของเขา	ใครเอาเป็นผล
๑ คิดทำอุบาย คบเพื่อนสนุก	ไม่กลัวตัวตาย เที่ยวบุกรุกรน	แยบคายเสือกสน เข้าชิงวิ่งปลัน	ชุกชนหามา
๑ ได้สรรพบริวาร เข้าหักหาญเอา	เห็นลูกเมียท่าน ด้วยสุรา	คิดอ่านริษยา ทำตามปรารถนา	ใจกล้าอักษ
๑ ใครเสพสุรา ด้วยตัวมัวเมา	ปัญญาศีลห้า เสพเข้าใจตน	ไม่เห็นเป็นผล ถึงใจกุศล	ย่อมเสื่อมสูญหาย
๑ คิดแต่จะล้าง มักให้โทโส	ไม่ก่อสร้าง โมโหฉิบหาย	หาทางสบาย ไม่คิดความตาย	เหน้อยหน่ายกุศล
๑ สุราเมรัย ครั้นตัววอดวาย	ตัดเสียให้ได้ ตายจากเมืองคน	ย่อมให้อับจน จะให้ไปทน	ทุกขเวทนา
๑ เกิดในนรก นายนิริยบาล	นำเสบถึงอก กล้าหาญเข้ามา	เพราะตกจตุรา ลากเอาชีวหา	เวทนาเหลือทน
๑ เอน้ำเสบตรอก ตายแล้วเป็นเล่า	ถูกคอดลอก กรรมเข้าใจตน	พุดอกเสนชน นอนครางร้อนรน	ทนทุกข์ช้านาน
๑ หญิงชายผู้ใด ยอมสร้างบาปกรรม	เกิดมาแล้วไซ้ มักทำเผาผลาญ	ไม่เป็นแก่นสาร ดูก่อนขุนมาร	อย่าทำสืบไป

๑ นี้แลกุ่มกัณฑ์ มนุษย์เทวา	ท้าวเวสสุวรรณ เข้ามาสระใหญ่	สั่งไว้ฉันใด ถ้าท่านจับได้	ถามไถ่เถียงธรรม
๑ อย่างนี้หรือไม่ ข้าแต่พระบาท	กุ่มกัณฑ์กราบไหว้ ธิดาทรงธรรม	บอกไปด้วยพลัน ท้าวเวสสุวรรณ	สั่งนั้นมันหมาย
๑ ใครผู้รัฐธรรมนูญ เอาไว้สำแดง	อย่าให้เป็นกรรม แจ้งธรรมท่าหลาย	ทำให้ถึงตาย ขอพระบรยาย	อธิบายเทวธรรม
๑ เมื่อนั้นภูบาล สำแดงต่อไป	ได้ฟังขุนมาร ทางในเทวธรรม	องการรับคำ มหายักษ์จงจำ	เราจักแก้ไข
๑ ดูก่อนยักษ์ คือตนหิริโอ	เทวธรรม อย่าโวเวไป	โซ่ว่าอันไกล กลัวบาปจึงได้	ละอายจงปลัน
๑ กลัวบาปอยู่แล้ว ให้กลัวละอาย	อย่าได้สอดแค้น เหน้อยหน่วยผายผัน	เป็นทางไปสวรรค์ อยู่ในเทวธรรม	เท่านี้แลหนา
๑ หิริโอตปะ บุริสาโลเก	จักเป็นตปะ เทวธรรม	เดชหนักหนา พระจึงพรรณนา	จบลูจะเร
๑ จบธรรมเทศนา คำรบพระไตร	จิตใจยกษา มิได้โวเว	ไม่มาโลเล ด้วยสมคะเน	ของพระกุมาร
๑ จบธรรมเทศนา เนรมิตปิดตน	กุ่มกัณฑ์ยกษา เป็นคนสะคราญ	ทั้งสีมึนนาน หนุ่มน้อยเยาวมาลย์	กัมกรานภูมิ
๑ จึงเก็บผลไม้ กระจับลูกใหญ่	ฝึกบัวโตใหญ่ เก็บให้ภูมิ	มีในสระศรี ขุนยักษ์ทั้งสี่	ยินดีเก็บถวาย
๑ เจ้าจึงตรัสว่า สายัณห์เย็นนั้ก	ดูก่อนยกษา เราจักผืนผาย	เป็นเวลาบ่าย ขุนมารทั้งสี่	จงไปด้วยกัน
๑ ยักษากราบกราน ข้าแต่พระองค์	ฟังพระกุมาร ผู้ทรงพระธรรม	ขึ้นบานหฤหรรษ์ ตัวข้ากุ่มกัณฑ์	ขอไปตามองค์
๑ บัดนั้นเทวัน เก็บผลไม้ตาม	ได้ยักษกุ่มกัณฑ์ โหมงามในดง	ทั้งสี่มาส่ง บัดนั้นพระองค์	ตรงเข้าเหมันต์
๑ ครั้นถึงมินาน วิ่งมาด้วยกลัว	เมื่อนั้นนางคราญ ระรั้วตัวสั้น	เห็นพื้จอมขวัญ กัมเกล้าอภิวันท์	ผ่อนผันอุบาย
๑ เห็นยักษ์ทั้งสี่ ฝึกบัวรำดับ	กัมเกล้าดุขภู กระจับหัวควาย	พระพื้โหมฉาย ผลไม้ทั้งหลาย	มากมายคร่ำครั้น
๑ นางเห็นทุกสิ่ง กราบทูลปรา(ศรัย)	ผลไม้ตียิ่ง ไถ่ถามไปปลัน	มีจบทุกพรรณ กลัวพระพื้	เจ้าจักโกรธา
๑ ฝ่ายพระกุมาร จึงตรัสปราศรัย	เห็นน้องนางคราญ ที่ในหิมวา	กราบกรานวันทา ว่าพบยกษา	มาเฝ้าสระศรี
๑ ฤทธิมากมาย เดชมาร้อง	พื้แทบวอดวาย เสียงก้องพงพื้	ตายด้วยพาซี พ่ายแพ้ฤทธิ	พาซีมีชัย

๑ พี่จึงเทศนา มาด้วยกับพี่	ขุนมารใจกล้า ฤทธิเกรียงไกร	ขอเป็นข้าไท นิมิตรูปไว้	ให้เหมือนเราหนา
๑ นางฟังพระพี่ ก้มเกล้าปราศรัย	บอกเล่าถ้วนถึ มิให้ฉันทา	เห็นพี่กรรณา ว่าสมปรารถนา	ของข้าทุกอัน
๑ นางก้มเกศ นางแก่งแสรังชม	มิให้พระพี่ ว่าสมดังฝัน	นั้นมีเศียรฉันท กระจับบัวนั้น	มีรสโอชา
๑ นางเสวยเป็นที่ บรรทมหลับไป	ครั้นย่ำราตรี ในแท่นรจนา	พระพินิตรา จนถึงเวลา	รุ่งเช้าเพรงาย
๑ ยักษ์ทั้งสอง เป็นมานพน้อย	อยู่กับภูมี แค้นช้อยเฉิดฉาย	เป็นสุขสบาย ค่าเข้าเพรงาย	เข้าเฝ้าจอมขวัญ
๑ ฝ่ายพระกุมาร ว่าเราจะไป	จะไปหิมพานต์ เที่ยวในอรัญ	ตรัสบอกกุมภัณฑ์ แสวงหาเผือกมัน	เลี้ยงกันตามมี
๑ แล้วเราจะไป ยักษ์ฆ่าบิดเรศ	สุราชกรุงไกร เป็นเหตุทั้งนี้	ไหว้พระชลนี พื้มาพาชี	พาเราหนีมา
๑ ดูก่อนขุนยักษ์ แล้วมันนิมิต	มันกล้าหาญนัก ไม่ผิดกายา	ฆ่าพระบิดา เหมือนองคราชา	บิดาของเรา
๑ มันเข้าอยู่หว่าง ไม่รู้ทันยักษ์	เสนามานั่ง หลงรักมันเปล่า	บังคมก้มเกล้า พระมารดาเจ้า	ขึ้นเฝ้ายักษ์
๑ ถึงตัวเรานี้ จึงชวนกันหนี	รู้เพราะพาชี กับพี่อาชา	บอกเล่าเราหนา ดั้นด้นชนมา	ถึงเมืองเหมันต์
๑ บัดนี้จะไป ท่านทั้งสี่คน	กลับเข้ากรุงไกร ประจวบกับมัน	ไปกับกุมภัณฑ์ ยังจักสู้ทัน	เขาได้ฤณา
๑ ขุนมารทั้งสี่ กริ้วโกรธทูลไป	ฟังพระภูมี กลัวโยพระอา	บอกคดีมา จับไต่ยักษ์	ฆ่าให้บรรลัย
๑ ตัวข้าทั้งสี่ ขอเชิญพระองค์	จักรุมกันตี ลงอยู่นี่โย	มิให้หนีไป จะขอชิงชัย	แทนคุณพระองค์
๑ จึงพระภูบาล จึงตรัสปราศรัย	ได้ฟังขุนมาร บอกไปโดยจง	กล้าหาญณรงค์ ว่าเราจักกรง	คืนเข้าพารา
๑ ว่าท่านจงไป ไปหาวานร	สุหิมวาลัย อุดรทิศดา	อย่าได้อยู่ช้า เร่งเป่ากันมา	อย่าช้าเร็วพลัน
๑ แล้วท่านคนนี้ ให้เป่ากันมา	ไปบอกแก่ฝูงหมี อย่าช้าเจ็ดวัน	ทิศหรดีนั้น ให้ถึงเหมันต์	พร้อมกันจะไป
๑ ขุนมารทั้งสี่ ไปแต่สองคน	ก้มเกล้าเกศ ดั้นด้นชนไป	มิช้าเร็วไว ยักษ์คนหนึ่งไซ้	ไปหาวานร
๑ ยักษ์เที่ยวร้องป่าว ฝูงลิงได้ฟัง	บอกเป็นเรื่องราว คับคั่งสลอน	ข่าวพระภูธร ลิงแกลิงอ่อน	วานรฮือมา

๑ ยักษ์คนหนึ่งนั้น บอกแก่ฝูงหมี	ไปสู่หิมวันต์ อยู่ที่ในป่า	หรรตีสิตศา อัดแอกันมา	คลนาอสงไขย
๑ ยักษ์สองคนนั้น เฝ้าดูปราสาทศรี	อยู่เฝ้าทงธรรม์ ภูมิกี่ไป	เหมันต์กรุงไกร สูงตงพงไพร	กับม้าพาชี
๑ ครั้นพระไปป่า บอกเล่าเหตุ	นวลนางขนิษฐา ทำไฉนครั้งนี้	ย่องมาเกรรี พิจักจรลี	กลับเข้ากรุงไกร
๑ จึงพระกุมาร ตัวข้าคนเดียว	ได้ฟังนางคราญ จะเหลียวหาใคร	คิดอ่านสืบไป จำจักแก้ไข	เจ้าไว้ด้วยกัน
๑ จักผูกหอกยนต์ ปากหอกให้ตรง	สามสายไปบน องค์พระเทวัน	ให้พันทงธรรม์ นั่งลงตรงนั้น	ให้พลัดถูกตาย
๑ ที่ของพระองค์ ทำกระดานหก	ชำระสระสรง ให้ตกถูกตาย	เจ้าจงมั่นหมาย เจ้าทำแยบคาย	ให้เสียใจอจาม
๑ พื่ออยู่ในกลอง จะถูกหอกแล้ว	เจ้านั่งคอยมอง น้องไอจาม	เห็นช่องพองาม พิจักชกตาม	ให้ตกทันที
๑ คิดอ่านพร้อมกัน จึงชวนกันไป	โฉมนวนนางจันทร์ ในห้องปราสาทศรี	ผูกพันยินดี ที่องค์พระพื	เจ้าเคยสระสรง
๑ จึงเอาหอกมา ผูกสายยนต์ไป	เจ็ดเล่มคมกล้า ในปราสาทโดยจง	เอามาปักลง รู้กันสองคน	ที่บนปราสาทศรี
๑ เอากระดานพาด พอเหยียบให้หก	ที่รองพระบาท ตกห้องปราสาทศรี	พาดไม่ให้ดี ไม่ผิดจากที่	หอกเจ็ดเล่มหนา
๑ สำเร็จจับดล เลี้ยวเข้าในกลอง	จึงล่ามสายยนต์ พอช่องสายมา	ไปบนหลังคา จึงให้สัญญา	กลับมากลองชัย
๑ ส่วนนางจันทร์ คอยเล็งเพงพิศ	นั่งแทบบึ้งขร จำจิตคิดไป	ปราสาทศรีสุกใส พืมาเมื่อไร	จะให้ตกตาย
๑ ครั้นถึงเวลา กับม้าพาชี	เย็นลงนักหนา จากที่ผายผัน	มิช้าฤสาย สำคัญมั่นหมาย	ม้าเหาะถึงพลัน
๑ เข้าสู่ปราสาทศรี พระไปสระสรง	พอได้ท่วงที่ ตรงที่สำคัญ	ของนางแจ่มจันทร์ หอกยนต์อยู่นั้น	นางจันทร์ดีใจ
๑ นางทำแยบคาย นางจึงไอจาม	เข้าใกล้พืชาย ตามสัญญาไว้	อุบายปราศรัย ส่วนเจ้าอภัย	อยู่ในเกรรี
๑ ได้ยินเสียงนาง กระดานที่ทง	ชกสายยนต์พลง รององค์ภูมี	ตามหว่างปราสาทศรี พลัดหกทันที	ภูมีตกลง
๑ ฝ่ายเทพยุดา ปิดหอกยนต์ไป	สิ่งสู่อยู่ปรา มิให้ถูกตรง	วิ่งมาอุ้มองค์ ไม่ต้องพระองค์	เทพทงปราณี
๑ เจ้าไม่ตกใจ เห็นสายหอกยนต์	ลุกยืนขึ้นได้ ไปบนปราสาทศรี	แลไปถ้วนถึ บัดนั้นภูมี	ตรัสเรียกขุนมาร

๑ เหวยยักษ์กุมภกัณฑ์	จงจับเร็วพลัน	สำคัญยาวนาน	
บัดนี้ศัตรู	มาอยู่ล้างผลาญ	เร่งเร็วทหาร	ขุนมารยักขา
๑ บัดนั้นขุนมาร	วิ่งมาลนลาน	กราบกรานบาทา	
พระเจ้าบังคับ	ให้จับนางมา	ถามพิจารณา	ใครมาทำไฉน
๑ กุมภกัณฑ์รับสั่ง	มิได้หยุดยั้ง	บังคมวิ่งไป	
จับตัวนางมา	ยักขาถามไถ่	ว่าใครทำไว้	จงได้บอกมา
๑ นางจันทร์โฉมฉาย	ตัวสิ้นขวัญหาย	ความอายยักขา	
นางบอกตามจริง	ทุกสิ่งทำมา	ว่ายนตนั้นหนา	มาแต่ภริ
๑ ยักษ์ให้นำไป	สู่ห้องกลองชัย	ที่โนปรางค์ศรี	
ครั้งถึงกลองใหญ่	อภัยภริ	นางจึงบอกชี้	ในนี้มีคน
๑ ยักษ์เบิกกลองชัย	เห็นเจ้าอภัย	จับได้บัดดล	
จงเอาตัวมา	ถามหาเหตุผล	ว่าใครทำยนต์	เล่าให้กลมายา
๑ สองศรีจนะใจ	รับสารภาพไป	จงได้เมตตา	
ตามแต่จะโปรด	ด้วยโทษโทษา	ข้าทาสปัญญา	มาคิดไม่ดี
๑ กุมภกัณฑ์ยักขา	พาเอาตัวมา	ทูลพระภูมิ	
ข้าแต่พระองค์	จงโปรดเกศี	จับได้คนนี้	อยู่ที่กลองชัย
๑ ลักลอบไปมา	ร่วมรักเสนาหา	ขนิษฐาภวนัย	
แล้วกลัวอาญา	จึงมาแก้ไข	ให้พระองค์ไป	จักให้มรณา
๑ ให้นำนางแก้ฝัน	ให้พระผายผัน	ไปยังหิมวา	
หวังจะให้ม้วย	กับด้วยอาชา	พระไม่มรณา	กลับมาทุกที
๑ ชัดสนจนใจ	คิดทำไม่ได้	กลัวภัยภูมิ	
จึงผูกหอกยนต์	ไปบนปรางค์ศรี	คิดทำครั้งนี้	สุดที่แก้ไข
๑ พระไม่ถูกต้อง	ด้วยบุญปกป้อง	หอกก็พันไป	
ไม่ถูกพระองค์	เมื่อตรงลงไป	ชีวิตอยู่ได้	พระบาทบาทา
๑ บัดนั้นภูบาล	ได้ฟังขุนมาร	บอกกันสองรา	
ไม่มีความโกรธ	ซึ่งโทษโทษา	มีพระวาจา	ตรัสมาโดยงาม
๑ ดูก่อนขุนยักษ์	อภัยโทษหนัก	หาญหักงูวาม	
ไม่มาหาเรา	บอกเล่าโดยงาม	เราจะทำตาม	ความปรารถนา
๑ บัดนั้นทำผิด	โทษสิ้นชีวิต	จะเป็นอาหาร	
ของมารยักขา	บุญเราหนักหนา	เทวาค้ำชู	
๑ เราไม่พยาบาล	เอ็งดูน้องนาถ	เชื้อชาติกษัตริย์	
จะได้กลับไป	สู้กรงไกรศรี	สมเด็จชลนี	โสภีครวญหา
๑ นางเป็นเพื่อนยาก	ตกกะตราลำบาก	จากพระมารดา	
พี่น้องเห็นกัน	ในอรัญวา	(ขาดหาย)	มาถึงเหมันต์
๑ บุญเราได้สร้าง	แต่ชาติก่อนปาง	นางจึงพบกัน	
(ขาดหาย)	(ขาดหาย)	เราไม่ผูกพัน	โทษทัณฑ์สืบไป

๑ ดูก่อนทั้งสอง พาไปเถิงเมือง	จงเป็นคู่ครอง ลือเลื่องเรื่องใส	ปกป้องกันไว้ เราจะเชกให้	ได้เป็นราชา
๑ เป็นที่อุปราช ซึ่งได้ทำผิด	เห็นกับน้องนาง อย่าคิดฉันทา	เชื้อชาติกษัตริย์ จึงให้สัจจา	ต่อหน้ายักษี
๑ จึงเจ้าอภัย กราบลงที่บาท	ฟังพระภูณัย ของพระภูมิ	เห็นไม่ไพร่ ขึ้นชมยินดี	มีพระวาจา
๑ ข้าแต่พระองค์ จะขอแทนคุณ	มิได้ให้ลง บุญปกเกศา	ปลงชีพชีวา แต่นี้เมื่อหน้า	โทษาถึงตาย
๑ ตั้งแต่วันนี้ ขอให้ไปตก	ถ้าเกิดไพร่ นรกโดยหมาย	ขอพระพี่ชาย เท่าเม็ดกรวดทราย	จงอย่าพบองค์
๑ จึงพระภูมิ เมตตาปราศรัย	ฟังสัจวาที ตรัสไปโดยตรง	ทั้งสองโหมยง ว่าเจ้าสององค์	จงจัดแจงกัน
๑ แก้วแหวนเงินทอง จะได้เอาไป	ชนเอามากอง ทิ้งให้เป็นทาน	ที่ห้องพระลาน ฝูงสัตว์ไพร่สาณต์	พร้อมแล้วจะไป
๑ ห่อหิ้วให้ตี เจ็ดวันบ่หิง	ฝูงลิงฝูงหมี จะมาถึงใน	อยู่ที่ฟังไพร่ เราจะยกไป	วันนั้นแลหนา
๑ จึงเจ้าอภัย เที่ยวทุกแห่งหน	รับรองการไท้ แล้วชนเอามา	ใส่เกล้าเกศา สารพัดรัตนา	แก้วแหวนเงินทอง
๑ ขนไปเจ็ดวัน สูงเท่าลำตาล	เงินทองของนั้น ประมาณเงินทอง	สุวรรณเรื่องรอง สิ้นทั้งเข้าของ	ก่องหน้าพระลาน
๑ ฝ่ายว่ากุมภณต์ ฝูงหมีวานร	เที่ยวไปหิมวันต์ จรจากสถาน	พาพวกทหาร เอาฝั่งอ้อยตาล	มาถวายเป็นภูมิ
๑ พอถึงเจ็ดวัน สำเร็จบริบูรณ์	ฝูงสัตว์พร้อมกัน ยักษ์ทูลภูมิ	เหม็นทบุรี เชิญเสด็จจรลี	เยื้องยาตรโคลคลา
๑ เมื่อนั้นภูมิ ดูก่อนขุนมาร	ฟังยักษ์ทั้งสี่ บอกกาลเวลา	มีพระวาจา จะเป่ากันมา	อย่าช้าจงปลัน
๑ กุมภณต์ร้องเป่า แก้วแหวนเงินทอง	วานรวิ่งเข้า ที่ก่องอยู่นั้น	แบกเอาสุวรรณ จัดแจงแบ่งปัน	ผูกพันห้อมา
๑ ฝูงหมีเล่าไซ้ ยกเอาเข้าของ	ชวนกันเข้าไป เงินทองรัตนา	กราบไหว้ราชา ออกจากพารา	ว่าว่อนวุ่นวาย
๑ เงินทองเหลือนั้น พอมดสิ่งของ	จึงให้กุมภณต์ ก่องเหลือมากมาย	เข้าแบกตะพาย ยักษ์ขนวุ่นวาย	ด้วยแรงฤทธิ์ไป
๑ จึงพระเทวัน ให้น้องสองศรี	เสด็จมายผัน ขึ้นขี่หมีไป	ขึ้นหลังมโนมัย วานรตัวใหญ่	ไปหน้าภูมิ

ฉบับ ๑ เมื่อนั้นจึงพระเทวันเรื่องศรี

ด้วยหมีแลฝูงวานร

๑ พลลิงวิ่งมาว่าว่อน สลอนสลับจับกัน	มันหน้ามาก่อน
๑ บ้างวิ่งช่วงชิงปลิววัน มันรันขึ้นชี้หมีใหญ่	พลลิงเล็กนั้น
๑ ไอ้ทโมนโจนชี้ค่อไป ลิงโลดโดดไปยัดหาง	ฝูงหมีหนีไกล
๑ เต็นโลดผาดโผนจนพลาจ เสื่อข้างวิ่งวางเขาไพร	วิ่งมาตามทาง
๑ ยักษามันหน้าท้าวไท ต้นไม้ต้นใดขวางทาง	พบภูเขาใหญ่
๑ ทำอิทธิฤทธิ์ไกรไปพลาจ เป็นทางเป็นแถวแนวไพร	เข้าแตกแยกกว้าง
๑ ยางยุงสูงสุดเท่าใด มิได้ขัดขวางทางมา	ยักข์หักล้มไป
๑ เตียนเลี่ยนเป็นมรคา ยักษาเพื่อนแกล้งแต่งไป	กว้างสืบห้าวา
๑ พระเสด็จยาดราคลาไคล พอได้เวลาเย็นมา	สืบห่าโยชนี่ไกล
๑ กุมภภัณฑ์ครั้นเห็นเวลา ยักษาเนรมิตปลับปลา	สิ้นแสงสุริยา
๑ ให้เจ้าเข้าอยู่ณิตรา เวลาพระมาหลับไป	เสวยโภชนา
๑ ครั้นรุ่งพวยพุ่งแสงใส ตามในพงไพรพฤษกา	เสวยแล้วจึงไป
๑ ดั้นด้นชนแทรกแหวกมา ยักษาเพื่อนมาตรงไป	ด้วยอิทธิฤทธิ์ธา
๑ มาได้หาราตรีใน กรุงไกรของพระบิดา	เข้าแคว้นแดนไพร
๑ เมืองขึ้นเมืองออกหนักหนา วิ่งมาเห็นลิงวิ่งหนี	ตกใจประหม่า
๑ แลเห็นมากมายทั้งหมี ขึ้นชื่ออาชาเศียรสี่	เห็นพระภูมี
๑ ฝูงคนแลดูภูมี ยินดีก็มีน้ำใจ	รู้จักถ้วนถี่
๑ จึงเอาเข้าของมาให้ กราบไหว้ขอฝากชีวา	กลัวยอ้อยเต็มไป

๑ พระองค์ทรงพระเมตตา ตรัสว่ามาไปด้วยกัน	มีพระวาจา
๑ ผู้คนชื่นชมเหตุการณ์ เป็นพันเป็นหมื่นโกฏิแสน	ยิ่งยอม พร้อมกัน
๑ ติดตามเข้าไปในแดน พอแม่นยำพอเหมาะเจาะถึง	ขอบซันท์แวนแคว้น
๑ สิบห้าวันถึงลูเอ็ง พระเจ้าให้ตั้งพลับพลา	เสียงพลอ้ออึง
๑ ไกล่เมืองของพระบิดา ว่าเราจะมาชิงชัย	แล้วจึงปรึกษา
๑ จงส่งอักษรเข้าไป อยู่ไกล่เมืองใหญ่พระองค์	ให้คนที่ใน
๑ สารตราว่ามาโดยตรง ประสงค์มารับพระมารดา	ว่าคือพระองค์
๑ แล้วให้ออกไปวันทา คือพระราชาเทวัน	ใช่ประจามิตรมา
๑ แต่งอักษรแล้วครบครัน อภิวันท์กราบไหว้ไปทุก	ให้คนสำคัญ
๑ ครั้นรุ่งเช้าเสด็จบริบูรณ์ พูนด้วยฤทธิ์ยักษา	ค่ายคูมา(ก)มูล
๑ ส่งคนถือสารเข้ามา เจ้ามาบังคมภูธร	บอกยักษา
๑ ราชสารเป็นการเร็วร้อน บ่ห่อนจะไว้คง	ถ้ามีง้ออง
๑ อำมาตย์รับราชโดยจง นนทยักษที่อยู่พารา	อ่านถวายแก่องค์
๑ เมื่อนั้นจึงนนทยักษา ว่าให้ไปบังคมคัล	ฟังอักษรมา
๑ กูจะออกไปเป็นยักษา จะฆ่ากินเป็นอาหาร	โตใหญ่หม่มมา
๑ แล้วกูจะกินให้สิ้นปราณ บริวารนอกเมืองในเมือง	กินสองกุมาร
๑ ผู้คนมากมายนองเนือง ลือเลื่องว่ากูยักษา	มันจะฟังเฟื่อง
๑ แล้วกูจะกินทั้งพารา ไปประหารหงดงแดน	แล้วจะโคลคลา

๑ อันเป็นขอบขันธุ์แวนแคว้น เป็นแดนของกูอยู่นั้น	โยชนหนึ่งหมายแมน
๑ นนทยักรษคิดแล้วด้วยพลัน สำคัญว่ามีแต่คน	โกรธหมนุหนหัน
๑ ไม่รู้ว่ายักรษสี่ตน เป็นผลแต่สัตว์ลิงไพร	ว่ามีแต่คน
๑ มันจึงยินดีมีใจ ว่าใครอย่าได้กลัวมัน	ร้องบังคับไป
๑ เราจะไปรบด้วยพลัน โกฏิสแสนแมนมาเท่าไร	คนทั้งร้อยพัน
๑ เราจะออกรบชิงชัย อย่าไปด้วยเราเลยหนา	มนตรีผู้ใด
๑ แต่เราผู้เดียวเอกา รักษาบ้านเมืองให้ดี	อยู่เฝ้าพารา
๑ นนทยักรษจรจากปรางค์ศรี ที่นี่ไม่อยู่สืบไป	สำคัญยินดี
๑ จะฆ่าให้ม้วยบรรลัย สูในไพรสนต์หิมวา	แล้วยักรษจักไป
๑ นนทยักรษออกจากพารา กายาสุงเทียมเมรุไกร	เพลงอิทธิฤทธา
๑ มือถือตะบองแกว่งไกว เข้าใกล้ไล่บุกรุกราญ	ร้องตวาดไป
๑ บัดนั้นเทวันทกุมาร ภูบาลก็มีวาจา	เห็นยักรษห้าวหาญ
๑ ว่ากุมภันท์ขุนยักรษา ยักรษาเข้ามาวุ่นวาย	จงเพลงฤทธา
๑ บัดนั้นกุมภันท์ทั้งสี่ หลายอย่างมีมาต่างกัน	เพลงฤทธ์มากมาย
๑ รูปร่างโตใหญ่เทียมทัน เข้ารันเข้ารุมกลุ่มตี	ถือตะบองทั้งสี่อัน
๑ นนทยักรษคนเดียววิงหนี ไล่ตีไล่ตามราญรอน	กุมภันท์ทั้งสี่
ยานี ๑ จะกล่าวถึงนนทยักรษ รบกันกับยักรษา	กรีวโกรธนักเพลงฤทธา เขามากกว่าทั้งสี่คน
๑ เขาช่วยกันรุมรบ กุมภันท์ทั้งสี่คน	นนทยักรษหลบหนีชุกชน ชวนกันไล่ติดตามตี

๑ นนทักษณ์สิ้นฤทธา	ทอดกายากับปัดพี	
ฝูงลิงแลฝูงหมี	กัคนนทักษณ์ม้วยบรรลัย	
๑ ฝ่ายว่าชาวบ้านเมือง	รู้ฟังเฟื่องทั้งกรุงไกร	
เห็นยักษ์แผลงฤทธิ์ไป	เติบโตใหญ่พันประมาณ	
๑ สะดุ้งตกใจกลัว	ให้มีดีมัวทุกสถาน	
นนทักษณ์มันเห่าหาญ	อยู่ล้างผลาญในพารา	
๑ ครั้นรู้ว่าตายแล้ว	ใจผ่องแผ้วทุกถ้วนหน้า	
มนตรีแลเสนา	ชวนกันมาหาภวนัย	
๑ ของถวายจัดออกมา	เงินแลผ้างามสุกใส	
ฝูงคนทั้งกรุงไกร	ร้องถวายชัยพระภูมิ	
๑ โหราพุทธาจารย์	จึงคุณหารดูราศี	
เชิญเสด็จพระภูมิ	ขึ้นหัตถิมิทันนาน	
๑ แตรสังข์แลฆ้องกลอง	เป่าก็กก้องทุกสถาน	
พระเสด็จมิทันนาน	ด้วยแห่ห้อมมา	
๑ ครั้นถึงปราสาท	จึงลิลลาศด้วยบาทา	
ส่วนนางขนิษฐา	จึงตามมากับผิวขวัญ	
๑ พระจึงนั่งเหนือแท่น	เสนาแน่นบังคมคัล	
พระสนมแลกำนัล	ชักชวนกันมาวันทา	
๑ ฝ่ายว่าพระชลณี	กันแสงศรีคร่ำครวญหา	
โอรสจากพารา	พระพักตราเศร้าหมองศรี	
๑ ครั้นรู้ว่ามาได้	นางอรไทเจ้ายินดี	
กลับมาทั้งสองศรี	นางเทวีคลายโศกา	
๑ นางรู้ว่านนทักษณ์	เห็นประจักษ์แปลงกายา	
ไม่รู้ว่ายักขา	นางคิดว่าองค์ผิวขวัญ	
๑ นางเจ้าแค้นเคืองนัก	ว่าไอ้ยักษ์มาฆ่าฟัน	
สมเด็จจอมธรรม	เป็นผิวขวัญม้วยชีวี	
๑ เคืองแค้นแน่นอุรา	ทอดกายากันแสงศรี	
รำไรถึงภูมิ	กับแท่นห้องฉายา	
พิลาป ๑ โอ้พระผ่านเกล้า	ให้รู้เหตุผล	
เมียไม่รู้เลย	ไปในไพรสนธ์	ชมฝูงมฤคคา
๑ กรรมของน้องแล้ว	จากความเสนาหา	
ชะรอยได้ทำ	ทันพระราชา	ในป่าหิมวันต์
๑ พบยักษสาราณ	พระม้วยอาสาญ	
แล้วมันเนรมิต	น้องนี้สำคัญ	ว่าพระสามี
๑ พระมาสิ้นบุญ	ปลงศพเผาผี	
ไม่รู้ตำแหน่ง	กเขวรากษากผี	อยู่ที่ไพร

๑ โอ้พระผ่านเกล้า จะให้เฝ้าผอม	ตัวของน้องเล่า ทุกข์ตรอมตายไป	จะไปเถิงไหน น้องมาน้อยใจ	ด้วยไ้อัยกษา
๑ จะอยู่ไปเฝ้า มันจะดูหมิ่น	อดสูอายุใจ ติฉินนินทา	พลไพร่เสนา ตายเสียดีกว่า	อยู่เฝ้าเป็นคน
๑ สมเด็จพระ นางขยายพระยศ	กันแสงโคก นัยเนตรสุชล	กลิ้งเกลือกเสือกสน ไหลหลังทั้งตน	บนแท่นรจนา
๑ นางเจ้ารำไร นางแจ่งปรากฏ	ระทดสลดใจ ว่าโอรสมา	หลงไหลเส่นหา เถิงวังราชา	นางพระยาคลายใจ
๑ สาวศรีพระสนม ว่าพระแม่เจ้า	กราบถวายบังคม โคกเศร้าไปเฝ้า	สมเด็จพระไท ขอเชิญเสด็จไป	ชมโอรสสา
๑ นางมาไถย นางจิ่งสร้งน้ำ	โคกคล้ายหายสิ้น ชำระพักตรา	ด้วยความเส่นหา แล้วทรงภูษา	ควรค่าเถิงแสน
๑ เครื่องประดับเกศ ดุจดั่งนางฟ้า	เพชรนิลวิเศษ มาแต่เมืองแมน	อำมรงค์ทรงแหวน ค้อมเข้าเฝ้าแหน	เล่นตามเสด็จไป
๑ นวลนางเยื้องยาดร นางลงแทบที่	เถิงปราสาทปราสาท สาวนีย์ปราศรัย	สองราชทรมวย แก่สองสายใจ	ลูกรักเส่นหา
๑ จิ่งพระเทวัน กราบลงกับบาท	กับน้องเขยขวัญ พระราชมารดา	นางจันทร์ขนิษฐา เล่าความยากมา	แต่ต้นจนปลาย
๑ นางฟังความยาก ช้านานหลายปี	พระลูกพลัดพราก สองศรีไม่ตาย	จากอกสูหยาย นางเจ้าพุ่มพ่าย	ชลนัยน์ไหลนอง
๑ คิดเถิงความยาก แต่ก่อนเราทำ	พระลูกลำบาก กรรมนั้นตามปอง	จรจากทั้งสอง กอดลูกทั้งสอง	แล้วสลบซบไป
๑ พระราชโอรส ชวนกันเศร้าซบ	มีอาจที่จะอด สลบนิ่งไป	กำสรดเสียงใส มิได้หวั่นไหว	แทบบาทมารดา
๑ สาวศรีกำนัล ชวนกันร้องไห้	มีอาจจะกลิ้ง กลิ้งเกลือกกายา	ซึ่งความเส่นหา ดั่งว่าพฤกษา	ต้องลมพัดผ่าน
๑ ล้มลงเดียดดาษ ไพร่พลเสนา	ทั้งปรางคปราสาท โยธาทหาร	วิมานในสถาน มีอาจทนทาน	ชวนกันสลบไป
๑ ฝ่ายว่ากุมภณัฑ์ ทั้งพระชลนี	เห็นพระเทวัน สาวศรีกำนัลใน	มาสลบซบไป เสนาน้อยใหญ่	ไพร่พลโยธา
๑ กุมภณัฑ์สี่คน หาพระดาวบส	ชวนกันจรดล ปรากฏฤทธา	เข้าไพร่พฤกษา ขอน้ำมนต์มา	รดประพรมไป
๑ ฝ่ายพระชลนี พระโอรสสา	ค่อยได้สมประดี เสนาข้าไท	ฟื้นขึ้นทันใจ พระสนมกำนัลใน	ฟื้นซึ่งกายา
๑ นางฟื้นชื่นชม หวานกว่าปรากฏ	ตรัสเรียกพรสนม มีรสโอชา	ยกเครื่องเสวยมา ให้พระลูกยา	เสวยสำราญใจ

๑ จิ้งพระเทวัน	ทั้งน้องเขยขวัญ	บังคมไสว	
เสวยโภชนาอาหาร	สำราญพระทัย	จิงตรัสปราศรัย	กุมภันท์ยักษา
๑ ดูก่อนขุนยักษ	ท่านช่วยหาญหัก	ขอบคุณนักรหนา	
ท่านฆ่านทยักษ	ประจักษ์แก่ตา	เชิญท่านโคลคลา	ไปยังถิ่นฐาน
๑ ผูงหมิวานร	ชวนกันบพจร	ไปยังหิมพานต์	
ขอบใจนักรหนา	มาเป็นบริวาร	เราค่อยสำราญ	ขึ้นบานพระทัย
๑ กุมภันท์ยอกร	ผูงหมิวานร	บังคมไสว	
ฟังพระภูมิ	ดีเนื้อดีใจ	ต่างคนต่างไป	สู่ป่าดงดอน
๑ เถิงปีเข้ามา	สิ่งของในป่า	มาถวายภูธร	
อ้อยตาลทูนหัว	ฝักบัวสลอน	น้ำผึ้งหวานอ่อน	รสเร้าเอาใจ
๑ เมืองขึ้นเมืองออก	กรมการบ้านนอก	เกรงกลัวทั่วไป	
ดอกไม้เงินทอง	เรื่องรองสุกใส	เอามาถวายไท	เป็นนิจัตรา
๑ ส่วนม้าพาชี	ชื่ออัสรังสี	มีอิทธิฤทธิ์	
พระเถิงเมืองแล้ว	ม้าแก้วชรา	อายุสังขาร์	ม้วยชาติไปสวรรค
๑ จิงพระภูมิ	ปลงศพพาชี	มีงานประชัน	
ปรกไถ่มยาน	หัวล้านชนกัน	ไต่ลวดกวดกัน	เพลงสวรรค่นานา
๑ โขนหนังซ้องกลอง	ระบำเทพทอง	กีกก้องโกลา	
ทั้งทานเงินทอง	สิ่งของเสื่อผ้า	ไว้ศพอาชา	นานเถิงเจ็ดวัน
๑ สำเร็จเสร็จแล้ว	จิงให้น้องแก้ว	ผู้เป็นเขยขวัญ	
ตั้งเป็นอุปราช	กับนางนางจันทร์	พระสนมกำนัล	ไปเป็นบริวาร
๑ ส่วนพระภูมิ	เสนามนตรี	ยินดีทุกสถาน	
กราบถวายบังคม	สมเด็จพระบาล	จิงแต่งข่าวสาร	บรรณาการส่งไป
๑ ราชสารนั้นว่า	ใครมีธิดา	ท้าวพระยาองค์ใด	
มีลูกสาวศรี	อย่าซ่อนเสือกใส่	ให้แต่งส่งไป	ถวายพระราชา
๑ อำมาตย์ทหาร	รับราชข่าวสาร	ถวายบังคมลา	
ไปสู่เมืองน้อย	เมืองใหญ่หงสา	ถัดนั้นลงมา	มัตมะตองอุ
๑ แล้วแยกกันไป	ล้านช้างเชียงใหม่	ไทใหญ่เจาะหู	
ฝ่าหรั่งลันดา	วิลันดาปะลาญ	ตระรังตะนู	อยู่ติดกันไป
๑ เมืองจีนเมืองจาม	เมืองเทศเมืองพราหมณ์	รูปรามไสว	
ไปจนน้ำเขียว	เมืองเรียวเมืองไทร	ถัดเข้ามาใน	เมืองใหญ่ตะนาวศรี
๑ เมืองขอมเมืองญวน	หน้าตาเป็นนวล	รูปร่างงามดี	
ให้แต่งเข้าไป	ถวายเป็นมเหสี	สมเด็จพระภูมิ	จะอภิเชกนางพลัน
๑ ไปทุกบ้านเมือง	ระบือลือเลื่อง	ฟุ้งเฟื่องเข้มขัน	
กลัวซึ่งฤทธิ์เดช	ของพระเทวัน	ใครมีลูกนั้น	ตบแต่งเข้าไป
๑ ขึ้นวอคานหาม	สาว ๆ งาม ๆ	ล้อมตามไสว	
แตรสังข์กีกก้อง	ปีซ้องกลองชัย	ส่งตามกันไป	มิได้เว้นเมือง

๑ ธิดาทิ้งหลาย จะให้เป็นเอก	ท้าวพระยามาถวาย อภิเชกครองเมือง	แก่พระบุญเรือง สิ่งของชาวเหลือง	เครื่องถวายบูชา
๑ ส่งมาพร้อมแล้ว พระสนมสาวศรี	สมเด็จพระแก้ว มนตรีเสนา	หาโหรามา ทั้งพระมารดา	นั่งเป็นประธาน
๑ จึงจัดธิดา ทั้งพระรูปทรง เจ้าเทวันจบเล่มหนึ่งแล้ว	มีพระลัคนา เอวองค์นั่งคราญ	พร้อมเพรียงเสียงหวาน โหรापิตมาจารย์ ^{๓๕}	จึงพิจารณา
๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑			

เทวัน เล่ม ๒ เลขที่ ๑๖๙ มัดที่ ๒๑ ตู ๑๑๕ ชั้น ๖/๑ ประวัติหม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. ๒๔๕๐
(ชำระ)

(ชำระ)	(ชำระ)	คลุ้มคลั่งพระทัย	
จะห้ามลูกรัก	กลัวจักชดใจ	ตามอธยาศัย	(ขาดหาย)
๑ เสนาพระสนม พระมาเศร้ายสร้อย	ยอกรประนม ละห้อยไศกี	บังคมภูมี คิดถึงชลนี้	ทั้งพระอนุชา
๑ พระจึงคำรบ ทำตามระบอบ	หักชื่อนอบนบ สามารถอำลา	จบบาทบาทา ขึ้นสู่อำลา	ม้าพาพระไป
๑ เสนามนตรี ชวนกันเป็นหมู่	เห็นพระภูมี (ชำระ)พระตามไป	จรจากเวียงชัย น้ำตาลามไหล	ตามส่งราชา
๑ ท้าวไปพันเขต แลเห็นฝูงคน	จึงทอดพระเนตร ไพร่พลโยธา	กลับหลังเหลียวมา ติดตามพระมา	มากลั่นพันใจ
๑ ท้าวจึงหยุดม้า เสนาทหาร	มีพระวาจา ท่านจงกลับไป	ตรัสมาปราศรัย ตามเรามาไย	กลับไปเถิดรา
๑ อยู่เฝ้าปราสาท จะสร้อยเศร้ายไศกี	ขอฝากน้องนาง มีโรคโรคา	ทั้งราชมารดา ท่านจงรักษา	อย่ามีอันนราย
๑ มนตรีเสนา จนถึงเคหา	ถวายบังคมลา น้ำตาฟูมฟาย	กลับมาใจหาย ไปแจ้งถวาย	แก่พระมารดา
๑ สมเด็จพระแม่ ครั้นลับพระเนตร	เผยหน้าพระ(ชำระ) ขยายเกศา	แล(ชำระ) กันแสงไศกา	เสนหาร้าไร
๑ โอ้พระลูกแก้ว เห็นแต่เสื่อสา	ไปพันเมืองแล้ว แรดข้างกลางไพร	เจ้าจะเห็นใคร น้ำพระเนตรไหล	นางให้ไศกา
๑ อำมาตย์ทั้งหลาย เสาวนีย์ปราศรัย	บอกข่าวลูกชาย สั่งให้เสนา	ค่อยคลายเสนาหา ชวนกันรักษา	เวียงวังคลังใน
ยานี้ ๑ บัดนั้นพระภูมี ยางยงต้นสูงใหญ่		ขับพาซีเข้าพงไพร ดั้นดั้นไปในหิมวา	

^{๓๕} พิตมาจารย์ (ปาก) = พฤตมาจารย์

๑ ครั้นคำหยุดพัก
 องค์เดียวเปลี่ยวเอกรา
 ๑ พระเจ้าอยู่อาศัย
 ชมนกชมฝูงหงส์
 ๑ นกยูงฝูงไก่อ่า
 เนื้อเปื้อนแลเสื่อสีห์
 ๑ สาริกามาพูดพลอด
 พระเสด็จไคลคลา
 ๑ ไปได้สองเดือนแล้ว
 ฎีกาที่สถาน
 ๑ เป็นที่ของดาวบส^{๓๖}
 นามชื่ออสงไขย
 ๑ เธอเที่ยวเก็บผลไม้
 ครั้นได้ผลอาหาร
 ๑ เมื่อนั้นพระภูบาล
 เห็นพระดาวบสมา
 ๑ ไหว้นบคำรบงาม
 จะไปแห่งหนใด
 ๑ พระจึงบอกเล่าไป
 มาเที่ยวแสวงหา
 ๑ ดาวบสจึงปราศรัย
 สัมสูกลูกลินจี
 ๑ ลูกหว่านแลลูกหวาย
 ละมุดและพุทรา
 ๑ เสวยเกิดตามชอบใจ
 เชิญพ้ออยู่ด้วยกัน
 ๑ อยู่เกิดพระภูมี
 มีอยู่เมืองโกไสย
 ๑ นางเป็นพระจิตดา
 ประกอบกัลยาณี
 ๑ จึงได้นามกร
 สมควรกับราชา
 ๑ เมื่อนั้นพระภูบาล
 ได้ฟังพระฤๅษี

ในสำนักร่มพฤกษา
 ได้อาชาเป็นเพื่อนองค์
 รุ่งเข้าไปในแดนดง
 เร่รอนลงในพงพี
 เห็นทำวมาบังบินหนี
 ร้องก้องมีที่มรคา
 เสียงฉะฉอดบนพฤกษา
 เข้าหิมวาเป็นช้านาน
 จึงพระแก้วสบพบพาน
 ร่มสำราญเข้าอาศัย
 เธอปรากฏภูทธิไกร
 เธอเที่ยวไปหาอาหาร
 ดั้นดั้นไปในหิมพานต์
 เย็นสำราญก็กลับมา
 อยู่สำราญในศาลา
 พระราชาจึงเข้าไป
 ดาวบสถามมาแต่ไหน
 อยู่เมืองไหนพระราชา
 ตัวข้าไซร์อยู่พารา
 นางกัลยาเป็นมเหสี
 ให้ผลไม้แก่ภูมี
 หวานฉ่ำดีเชิญเสวยรา
 ทั้งกล้วยกล้วยหวานหนักหนา
 เราเก็บมาเป็นหลายพันธุ์
 นำฝิ่งไซร์ในโรงฉัน
 หายเหน้อยปล้นจึงค่อยไป
 พระมเหสีอย่าร้อนใจ
 อายุได้สิบห้าปี
 ของพระยายศเรื่องศรี
 นางเทวีจตุมา
 ชื่อเกสรสวรรค์กัลยา
 ได้นางมาเป็นมเหสี
 เสวยผลอาหารก็ยินดี
 บอกคดีนางจอมขวัญ

^{๓๖} ดาวบส (ปาก) = ดาบส

๑ ทำวอยู่ด้วยดาวบส
 แล้วพระจะผายผัน
 ๑ ขอลาผู้เป็นเจ้าของ
 จงพระกรรรรณา
 ๑ เมื่อนั้นพระฤๅษี
 ได้ยินว่าจะไป
 ๑ เธอจึงให้พระเวทย์
 ชื่อมนต์มหาจินดา
 ๑ ไปสบพบนางนาถ
 บอกให้พระจำไป
 ๑ ทักซิณเป็นสามรอบ
 ฤๅษีมีกรรรรณา
 ๑ บพิตรอย่าลืมหลง
 ตรงนี้รูปชี้ไป
 ๑ ถัดนั้นไปอีกเล่า
 เป็นตรอกซอกแหวนผา
 ๑ ไปพันภูเขาแล้ว
 ชื่อว่าโบกขรณี
 ๑ เชิญพระลงสระสรง
 อาบเล่นเย็นสำราญ
 ๑ ถัดนั้นไปอีกเล่า
 จะพบยักษ์จ้งไร
 ๑ มันแกล้งแปลงรูปกาย
 ร่ำร้องต้องวิญญา
 ๑ ผู้ใดเห็นรูปทรง
 อียักษ์หักคอไป
 ๑ ถ้าว่าใครมันคง
 ไม่เหลียวไม่เจรจา
 ๑ มันอยู่ต้นไทรใหญ่
 ถัดไปมิได้นาน
 ๑ น้ำไหลเชี่ยวฉะฉาน
 ชัดสนพันปัญญา
 ๑ จระเข้และเหรา
 คาถาภาวนาไป
 ๑ พันไปจะสบาย
 พันเย็นเป็นเวลา

ได้โสฬสสิบกวัน
 ถวายอภิวันท์มีทันช้า
 จักจรเข้าในไพรสา
 บอกรมคาเมืองโกไสย
 ฟังคดีพระภูวนัย
 เมืองโกไสยไกลนักหนา
 อันวิเศษเป็นคาถา
 เป็นเสน่ห์หาแก้อรไท
 รักสุดสวาทร่วมพิสมัย
 จงภูวนัยไหววันทา
 กราบบนบอบยอบเกศา
 ยกมือขวาชี้บอกให้
 เดินให้ตรงตามทางใหญ่
 จำให้ได้พระราชา
 พบภูเขายักษ์นักหนา
 พระราชาไปจ้งดี
 จึงพระแก้วพบสระศรี
 สารพัดมีทุกประการ
 ชำระ(ชำระ)สนาน
 แล้วอย่านานเชิญโคลคลา
 นะพระเจ้าอย่าหลงไหล
 เห็นพระไปในไพรสาณต์
 งามเฉิดฉายดั่งเทวา
 ทำมายาให้ตายใจ
 ย่อมพะวงรักหลงไหล
 ม้วยบรรลัยเป็นนักหนา
 ไม่ลุ่มหลงกรงไปมา
 รอดชีวาไปสำราญ
 ใครเข้าไปเป็นอาหาร
 จะพบพานพระคงคา
 มีปลาวาฬใหญ่มีหีมา
 มนต์จินดาพระจำไป
 ผุงมัจฉามาเลื่อมใส
 จะส่งให้ตามปรารณา
 พระโฉมฉายไปเกิดรา
 แคนพาราเมืองโกไสย

	๑ ถ้าว่าได้นางแล้ว	จงคลาดแคล้วจรคลาไคล	
	รีบเร่งตะเบงไป	จงมีชัยบวร	
	๑ พระขึ้นหลังพาซี	ความยินดีประนมกร	
	ดาวบสเธอให้พร	ท่านบทธจรตามพรรณนา	
	๑ ฤๅซีแลดูไป	น้ำตาไหลด้วยเสนาหา	
	แลดูสุดลูกตา	จึงกลับมาสู่ภู่	
๒๘ ๑ เมื่อนั้นพระบาท	ไปพันอวาส	คิดถึงฤๅซี	
ยอกรประนม	บังคมชูลี	ได้ตามฤๅซี	พรรณนาในไพร
๑ เสด็จตามมรรคา	สำคัญสัญญา	มิได้หลงไหล	
ตามฤๅซีสั่ง	หยุดยั้งชั่งใจ	ฝูงสัตว์ในไพร	มีพรรณนา
๑ เสือสารราชสีห์	แรดช้างหมูหมี	หมอบเมียงเลียงผา	
แผดร้องก้องไป	ในไพรหิมวา	แล้วชมปีกษา	มยุราเสียงใส
๑ ฝูงหงส์ลงจับ	นอนเป็นอันดับ	บนค่าคอบไม้	
นกเปล้าเขาชวา	นำกระทาเสียงใส	ไก่อื้อนเคลื่อนไป	ในไพรหิมวา
๑ พระชมฝูงนก	ผินผ่นหันหูก	วกเวียนพฤกษา	
พระเชยชมไป	ไต่ตามแนวไพร	ข้ามห้วยเหวผา	เวลาสายอันท์
๑ เย็นลงรอน ๆ	อาศัยหลับนอน	รุ่งเช้าผายผัน	
พระจึงพบสระ	มี(ขำรุค)ขอบขันท์	พระเสด็จลงพลัน	สรรสรงกายา
๑ ขำระพาซี	ให้หมดราศี	ขัดสีเกศา	
แล้วเสวยฝักบัว	เหง้าบัวหัวป่า	ชมฝูงมัจฉา	คลนา ^{๓๗} อสงไขย
๑ ปลาเงินปลาทอง	วายเลี้ยวเที่ยวท่อง	ลอยล่องกินไคล	
จระเข้เหรา	วายมาไสว	พระค้อยคลายใจ	หายเหน้อยสำราญ
๑ พระจรจากนั้น	ไปได้หลายวัน	พบยักษ์ห้าหวาญ	
มันเห็นพระไป	ดีใจขึ้นบาน	วิ่งมาลนลาน	เชื้อเชิญภูธร
๑ เนรมิตรูปกาย	ล้ำเลิศเฉิดฉาย	ดั่งเทพอักษ ^{๓๘}	
นั่งใต้พฤกษา	วาจาหวานอ่อน	ขอเชิญภูธร	หยุดก่อนเป็นไร
๑ เข้าน้ำฉ่ำปลา	เชิญพระเข้ามา	เสวยแล้วจึงไป	
สิ่งของสมควร	จะคว่นไปไหน	ข้าแกลิ่งแต่งไว้	ถวายท้าวราชา
๑ เมื่อนั้นภูมี	ฟังยักษ์ขีนิ	มีความเสนาหา	
แล้วพระรำลึก	ตรึกในวิญญา	ฤๅซีสั่งมา	ว่าอย่าหลงไหล
๑ พระรำลึกแล้ว	จึงขับม้าแก้ว	เดินดงตรงไป	
พระไม่แลดู	รื้ออยู่ด้วยเต็มใจ	อียักษ์วิ่งไป	ตามพระราชา
๑ ร้องรำทำไป	จะให้ท้าวไท	ผันแปรแลหา	
พระไม่หยุดพัก	อียักษ์โกรธา	วิ่งวางขวางหน้า	ตาลุกเป็นไฟ

^{๓๗} คลนา (ภาษาปาก) = คณนา

^{๓๘} อักษ (ภาษาปาก) = อัปสร

๑ ใ้ห้องก้องมี	เหมไ้พาซี	วังหนีไปไหน	
มิ่งบุกรุกแดน	กูแค้นช้ดใจ	มิ่งพาท้าวไท	กลับไปก่อนรา
๑ พระฟังอัยกัษ	มิได้หยุดพัก	ผันแปรแลหา	
ม้าวิ่งว่องไว	ไปด้วยบาทา	พันแดนยักษา	ถึงคงคาลัย
๑ อัยกัษติดตาม	ทันพระโถมงาม	ริมฝั่งน้ำใหญ่	
จะเข้าจับม้า	ทำตาเป็นไฟ	เมื่อนั้นภูวนัย	เงื้อง่าพระขรรค์
๑ อัยกัษินิ	เข้าใกล้ภูมิ	กลัวท้าวจะฟัน	
อิงแอบพฤษษา	ตาแดงแสงฉัน	เจ้าแกว่งพระขรรค์	จักฟันอัยกัษี
๑ อัยกัษจันใจ	กลัวพระขรรค์ชัย	อันมีฤทธา	
จึงขึ้นหักเอา	ยอดเขาคีรี	เมืองไกล	จรพลัดซัดมา
เข้าขออาศัย	ยายตาจงได้	เอ็งดูกรรรุณา	
๑ เจ้าเล่าแต่หลัง	สองเต่าได้ฟัง	มีความเส่นหา	
จึงพาพระไป	ยายตาในเรือน	จักแจงเคหา	พูดจาปราศรัย
๑ พระจะอยู่ชั้วัน	ฤจะอยู่ด้วยกัน	เชิญเจ้าเข้าไป	
ยายตาขัดสน	จากจน พันใจ	ขอเชิญภูวนัย	ไปเสวยเข้าปลา
๑ เข้าเกลือตามไป	ไปไม้ใบไล่	มีดคำค่าหมา	
ปลาสลิดใบไม้	กินได้(ซำรุค)หนา	ยายเต่ายกหา	ให้เจ้าเสวยไป
๑ พระองค์ต่อมา	ได้เสวยเข้าปลา	แล้วมาปราศรัย	
ระรินชั้บาน	สำราญพระทัย	ให้อาชาไนย	อยู่ใต้เคหา
๑ ครันว่ารุ่งเช้า	ตานั่งหุงเข้า	ยายเต่าหลนปะรำ	
จีปลาสลิด	เก็บใบมะขวิดมา	ด้วยความเส่นหา	เมตตาท้าวไท
๑ ยายตาสองเต่า	เวลาเช้า ๆ	เก็บดอกมาลัย	
ถวายเป็นกราชา	เจ้าเมืองโกไสย	เป็นอัคราไป	ทุกวันเวลา
๑ อยู่มาวันหนึ่ง	เจ้าจึงถามถึง	เจ้านายยายตา	
ว่าเก็บดอกไม้	เข้าไปหนักหนา	เจ้านายของตา	เอาไปทำไม
๑ ยายจึงบอกว่า	เจ้านายของข้า	ได้มาลาไป	
พระราชทานมา	ธิดาทรามวัย	อายุเจ้าได้	สิบหกพระวษา
๑ นางได้นามกร	แรกจากอูทร	แต่งอรโสภา	
ครันอยู่นานไป	นางใหญ่ชั้ขึ้นมา	มีความเส่นหา	ชมดอกมาลัย
๑ สมเด็จบิดา	จึงให้ฉายา	อยู่ปราสาทชัย	
พระสนมเตี้ยค่อม	ห้อมล้อมพาไป	นางนาถพอใจ	ชมพวงมาลา
๑ จึงถวายนามกร	ชื่อนางเกสร	สวรรคกัลยา	
ใครเห็นรูปทรง	หลงรักฉายา	ด้วยพระพักตรา	ลัคนาใครจะทัน
๑ นางมีบุญญา	ตั้งว่านางฟ้า	มาแต่เมืองสวรรค	
พระบิดาให้	ดอกไม้ทุกวัน	อายุเจ้านัน	ได้สิบหกปี
๑ บัดนั้นทรงธรรม	ฟังข่าวนางนัน	ผูกพันโฉมศรี	
จึงว่ายายไป	ดอกไม้วันนี้	ข้าร้อยให้ตี	ยายจงเอาไป

๑ ยายเฒ่ามาลา	ให้พระราช	ตามอัธยาศัย	
เจ้าร้อยมาลา	ยายตาชอบใจ	เห็นพวงมาลัย	ปรากฏจรรยา
๑ พระร้อยดอกไม้	รำลึกตรึกไป	เชกด้วยคาถา	
จินตามณี	ฤๅซีให้มา	แล้วพิชฐานว่า	ถ้าว่าเอาไป
๑ ดอกไม้พวงนี้	จงถึงเทวี	อย่าได้แก่ใคร	
ขอให้ประจักษ์	ร่วมรักพิสมัย	แก่นางอรไท	ในสองสามวัน
๑ ร้อยแล้วพิชฐาน	สำเร็จเสร็จการ	ขึ้นบานหฤหรรษ์	
ใส่ในกระทย	ให้ยายด้วยปล้น	จึงพระเทววัน	มีความเสนาหา
๑ ยายรับดอกไม้	จึงเอาเข้าไป	ถวายแก่ราชา	
ท่านท้าวโกสย	ได้พวงมาลัย	ให้แกธิดา	บัดเดียวทันใจ
๑ นางได้มาลา	ชื่นชมหรรษา	มา(ชำระุด)	
(ชำระุด)แทนทอง	นางน้องพิสมัย	เห็นดอกมาลัย	งามกว่าทุกที
๑ นางเอาเข้าดม	ชื่นชูเชยชม	แล้วใส่เกศ	
แซมพระจรูไร	พิสมัยยินดี	สมเด็จเทวี	พิศดูมาลา
๑ ดูแล้วดูเล่า	จึงนวลนางเจ้า	สงสัยนักหนา	
จึงสั่งสาวใช้	ไปหายายมา	สาวศรีกราบลา	จึงมาลนลาน
๑ ถึงจึงบอกเล่า	พระแม่หัวเจ้า	ให้หาอย่างนาน	
ยายเฒ่าตกใจ	จึงไปลนลาน	ถึงปรางค์นางคราญ	ก้มคลานเข้าไป
๑ นางเห็นยายมา	เสาวนีย์ให้หา	เข้ามาห้องใน	
นางชูมาลา	ว่านี่ของใคร	ว่าตามจริงไป	อย่าได้อำพราง
๑ ยายเฒ่าได้ฟัง	ให้พะว้าพะวัง	ความกลัวนวลนาง	
ครั้งจะแจ้งอรรถ	กลัวจะขัดขวาง	ยายเฒ่านั่งคราง	บอกว่าตาทำ
๑ นางถามซ้ำไป	มันคงฤๅไร	ยายเฒ่าเจ้าทำ	
ไม่บอกตามกรง	จะส่งให้ทำ	ไม่เหมือนถ้อยคำ	จะลงอาญา
๑ บอกไปให้แจ้ง	ผู้ใดช่างแต่ง	แกลิ่งร้อยบุผา	
ไม่บอกจริงไป	เขียนให้หนักหนา	ยายเฒ่ามาลา	ว่าไปจะฟัง
๑ ยายกลัวตกใจ	ห้วงก่งนไป	เหลียวหน้าเหลียวหลัง	
ความกลัวนักหนา	ให้ละล้าละล้ง	เวียนลูกเวียนนั่ง	รับสั่งเสาวนีย์
๑ ยายทูลค่อย ๆ	ว่าพระหนุ่มน้อย	มาอยู่สวนศรี	
ขออาศัยตา	กับม้าพาซี	มาแต่กรุงศรี	นครพารา
๑ ยายบอกจริงไป	เมื่อนั้นทรมวย	มีความเสนาหา	
ด้วยบุญคู่สร้าง	ของนางฉายา	เคยร่วมเสนาหา	บุญญาบารมี
๑ นางจึงตรัสว่า	ยายไปเถิดรา	หาดางดี	
จึงส่งดอกไม้	ทำให้สลดดี	อย่าทำอย่างนี้	เรามีพอใจ
๑ นางแสร้งแกลิ่งว่า	มิให้ใครมา	ลวงเข้าลุ่มได้	
นางคิดระลึก	ตรึกในพระทัย	แล้วเจ้าเข้าไป	ยังที่แทนทอง

๑ ส่วนยายเฒ่ามา ว่านางให้หา	ถึงสวนอุทยา ยายมาได้ช่อง	ตามาคอยมอง ประทานเงินทอง	สิ่งของนานา
๑ ยายถึงตากลาม กูไปได้ทุกซ์	ยายเฒ่าคุกคาม เฒ่าสนุกถามหา	คำรามเอาตา ต้องรูกนักหนา	มาลาร้อยไป
๑ บอกว่าตาทำ จึงบอกตามจริง	นางไม่ฟังคำ นางจึงนั่งไป	รูกลากผลักใส ว่าพระภูวนัย	ร้อยพวงมาลา
๑ ตาเฒ่าฟังยาย ว่ายายไปบอก	กริ้วโกรธมากมาย (ขำรูด)มาลา	วุ่นวายนักหนา ฉวยฉูดยุดคร่ำ	พายายเข้าเรือน
๑ ฝ่ายว่านางนาล ว่าพวงมาลัย	บรรทมเหนืออาสน์ ไม่มีใครเหมือน	ไหวหวาดฝันเพื่อน บุญมาตักเตือน	ให้รักราชชา
๑ นางเจ้าบรรทม พรั่งนี้เข้าเฝ้า	นึกในอารมณ์ ท่านท้าวบิดา	สมความปรารถนา แล้วจะทูลลา	ไปชมอุทยาน
๑ เราไปชมสวน นั้นแหละจะเห็น	แล้วจักชักชวน องค์พระกุมาร	สาวศรีสรงสนาน บุญญาธิการ	มีเป็นฉันใด
๑ นางให้รำศัพท์ กราบเท้ารุ่งราง	บรรทมไม่หลับ สว่างแสงใส	กลับมากลับไป นางจึงขึ้นไป	เฝ้าพระบิดา
๑ นางจึงเบี่ยง پای ว่าสวนอุทยาน	กราบทูลฝันผาย ช้านานนักหนา	ธิดา ^{๓๔} ครวญหา ลูกขออำนาจ	พระบิดาไปชม
๑ สมเด็จพระเจ้า มิได้ขัดขวาง	ฟังบุตรีว่า นางเคยเชยชม	เสนาหาปรารมภ์ สวนศรีอุดม	ชมเล่นอัครา
๑ จงตรัสอนุญาต อย่าไปให้พัน	ลูกรักสุดสวาท จำลวงเวลา	ตามแต่ปรารถนา เขาจะนิินทา	ว่าพ่อตามใจ
๑ นางอรเทวี กราบไหว้ประนม	บิดาปราณี บังคมลาไป	ยินดีเลื่อมใส สู่ปราสาทชัย	แท่นทองไสยาสน์
๑ แล้วมีสาวนัย ให้เร่งจัดแจง	ตรัสสั่งสาวศรี แต่งวอทองมา	เสนีเสนา เราจะยาดรา	ไปชมอุทยาน
๑ สาวศรีรับสั่ง จะใครไปสวน	บอกทั่วทั้งวัง ชวนกันลนลาน	ได้ฟังขึ้นบาน จะไปอุทยาน	ดีเนื้อดีใจ
๑ จัดแจงแต่งพร้อม ขึ้นสู่วอทอง	ชวนกันแห่ห้อม หามป้องเอาไป	เชิญเสด็จจอร์ไท พวกตำรวจใน	นำเสด็จเทวี
๑ ถึงสวนมิมาน เชยชมผลไม้	เมื่อนั้นนางคราญ พระทัยยินดี	เสด็จเข้าสวนศรี จึงชวนสาวศรี	ลงเก็บประทุมมา
๑ ลงสู่สระศรี สาวศรีลงไป	นวลนางเทวี ในสระเก็บมา	ชี้บอกบุปผา ชิงกันนักหนา	ก็กก้องอุทยาน

^{๓๔} ธิบาย (ภาษาปาก) = อธิบาย

๑ ฝ่ายว่ายายตา ให้อยู่ในห้อง	ให้พระราช มองดูมินาน	ไปซ่อนในสถาน ใครเห็นนางคราญ	แหกช่องมองปล้น
๑ พระดูฉายา ลัคนาราศี	ตั้งว่านางฟ้า พระฉวีผิวพรรณ	มาแต่เมืองสวรรคต พระเกศเกล้านั้น	ตั้งแมงทับทอง
๑ ทั้งพระวาจา เมื่อเจ้ายัมแย้ม	นารักพักตรา แก้มคือปรางค์ทอง	เป็นนวลละออง โฉมนวนนางน้อง	เป็นที่เสนาหา
๑ เมื่อนั้นเทวี มีอยู่ในสวน	เที่ยวทั่วสวนศรี ลำดวนจำปา	เก็บดอกมาลา ดอกกระดังงา	บุษบาภาหลง
๑ พิกุลสารภี มะลิซ้อนหงอนไก่อ	กลืนหอมรวยดี ปลูกไว้เป็นดง	เทวีทัดทรง ทั้งดอกประยงค์	ส่งกลิ่นหอมรวย
๑ ดอกเทียนเบญจมาศ ^{๔๐} สาวศรีเข้าเก็บ	สัตตบุษย์พุทธรักษา เหน็บแซมผมมวย	นางนาถเด็ดฉวย รูปร่างสะสวย	รวย ๆ รื่น ๆ
๑ ชมดอกไม้แล้ว เก็บผลลูกไม้	จึงนางน้องแก้ว ในสวนอันมี	ให้นางสาวศรี ม่วงปรางลิ้นจี่	มีรสเปรี้ยวหวาน
๑ นางเจ้าเข้าปลิด ทุเรียนแมงคุด	สัมผัส่ามะขวิด ละมุดหอมหวาน	หวานซิดชื่นบาน ทับทิมลูกจัน	นางคราญเก็บมา
๑ มะเฟืองมะยม บ้างสอยบ้างทิ้ง	ลูกสุกลั่นถม ช่วงชิงกันไป	ห้อยย้อยไสว น้อยหน้าลำไย	มีในสวนขวัญ
๑ นางเขยชมสวน ไม่เห็นท้าวไท	เวลาบังควร สงสัยใจนั้น	จวนกลับมาปล้น เวลาสายอันท์	จะใกล้กลับไป
๑ นางกรีก ^{๔๑} นึกเห็น นางทำอุบาย	เจ้าจะซ่อนเร้น ผันผายร้องไป	อยู่ที่แห่งไร ว่าเหวยสาวใช้	เล่นไล่กันหนา
๑ เล่นกาปักไข่ อย่าได้แลดู	ฤจะเล่นอะไร ปิดหูปิดตา	ใครไล่ใครหา ร้องว่าเอาเถิดวา	เปิดผ้าไล่ไป
๑ นางเจ้าฉลาด มิได้ให้เห็น	เอาภูษาคาด ซ่อนเร้นให้ไกล	ปิดตาคนไว้ สาวศรีหนีไล่	จับได้ทุกที่
๑ เมื่อนั้นพระบาท ฉวยฉุดยุตกร	เห็นนวนนางนาถ ภูธรปราศรัย	เยื้องยาตรเข้าไป เมื่อนั้นอรไท	เห็นพระราช
๑ ทรงเครื่องประดับองค์ ทรงพระขรรค์แก้ว	มงกุฎอำมรงค์ วาวแววจับตา	ทรงสร้อยภูษา เมื่อนั้นฉายา	บังคมท้าวไท
๑ เทวีทูลถาม มาซุกซ่อนอยู่	ว่าพระโฉมงาม ไม่รู้หรือไร	มาแต่เมืองไหน ใครเป็นข้าไท	ทำได้ทำเอา
๑ พระบอกแก่เทวี ไกลกว่าไกลนัก	เมืองของพี่นี้ พี่จะบอกเล่า	ข้ามห้วยเหวเขา เรียบแสวงหาเจ้า	ด้วยความเสนาหา

^{๔๐} เบญจมาศ (ภาษาปาก) = เบญจมาศ^{๔๑} กรีก (ภาษาปาก) = ตรีก

๑ เดชบุญพี่ บอกเล่าให้ฟัง	มาพบฤๅษี พี่ตั้งใจมา	มีความเมตตา หวังจะคอยหา	นางน้องเทวี
๑ ตัวพี่นี้เล่า จะอุกฤษเภา ^{๒๒}	องค์เดียวเปลี่ยวเปล่า นางคนารี	ในเมืองกรุงศรี พี่ไม่ยินดี	จึงเซซังมา
๑ บุญเราทั้งสอง จึงติดตามส่ง	เคยคู่อยู่ครอง ให้พี่นี้ตรง	ร่วมห้องเสนาหา มาพบฉายา	เจ้าอย่าขัดขวาง
๑ ว่าพาลางทางชม ถ้อยจวบถ้อยกอด	พระกรต้องนม พุดพลอดกันพาลาง	เซยชมนวนนาง พระไม่ละวาง	ผูกพันเสนาหา
๑ สองสนิทพิศวาส ชื่นชมขุใจ	มิใคร่จะคลาด พิสมัยไปมา	จากเรือนยายตา เมื่อนั้นฉายา	จึงลาภูวนัย
๑ นางถวายบังคม เวลาบังควร	นบนิ้วประนม จวนจะกลับไป	กราบบาทท้าวไท ขอลาภูวนัย	ไปยังเวียงวัง
๑ พระฟังฉายา จวบพระพักตรา	จึงมีวาจา ลูบหน้าลูบหลัง	แนะนำตรัสสั่ง พี่จะไปในวัง	ยังจะได้ฤๅณา
๑ นางจึงว่าเล่า ประตุเจ็ดชั้น	ข้าแต่พระเจ้า ผูกพันตรึงตรา	จะเข้าไปหา สมเด็จพระบิดา	รักษามั่นคง
๑ พระจะเข้าไป รู้ถึงบิดา	ขัดสนจนใจ ชีวาปลดปลง	ไม่มีใครส่ง ข้าบาทโฉมยง	ม้วยมอดมรณา
๑ พระองค์ได้ฟัง จึงตรัสสั่งไป	มิได้หยุดยั้ง อรไทฉายา	ด้วยความเสนาหา พี่จะเข้าไปหา	นางน้องมันคง
๑ เจ้าจงเมตตา พี่นี้จะเข้าไป	เผยแต่ ^{๒๓} ไว้ท่า มิให้ไหลหลง	ภูษาหย่อนลง จะไปให้ตรง	พระแกลโฉมฉายา
๑ นางเจ้ารับคำ ถ้ามีบุญแล้ว	ตามบุญตามกรรม คลาดแคล้วหูดตา	ท้าวได้ทำมา เชิญพระราชา	ตามอัธยาศัย
๑ นางให้สัญญา นางเจ้าขวยเขิน	ถวายบังคมลา สะเทิ้นจิตใจ	ยাত্রาออกไป ทำวังร้องไป	ชี้ฟ้าสองหู
๑ เมื่อนั้นสาวศรี ขอเชิญพระแม่	เห็นราชเทวี ผันแปรแลดู	บังคมชมชู เวลาจะอยู่	ไม่ควรนักรหนา
๑ เวลาเย็นแล้ว นางขึ้นวอทอง	ขอเชิญคลาดแคล้ว หามป้องพามา	ไปวังเถิดรา ถึงวังฉายา	ยাত্রาเข้าไป
๑ สู่ปราศรัยประสาท นางมารำพึง	เสด็จนั่งเหนืออาสน์ คำนึงในใจ	แท่นทองสุกใส ว่าพระภูวนัย	ท้าวจะเข้ามา
๑ ทวารใส่दान พระเจ้าประคุณ	โยธาทหาร ถ้ามีบุญญา	เฝ้าอยู่นักรหนา จงเสด็จเข้ามา	อย่ามีโทษภัย

^{๒๒} อุกฤษเภา (ภาษาปาก) = อภิเชก^{๒๓} แต่ล (ภาษาปาก) = แกล

๑ ครั้นคำย่าฆ้อง เสวยโภชนาหาร	จึงนวลนางน้อย สำราญพระทัย	เข้าห้องสุกใส นางจึงแบ่งไว้	ส่วนพระราชา
๑ เสด็จสู่แท่นที่ นางเจ้าหลับไป	พระสนมสาวศรี สาวใช้ออกไป	พดีวีชายขวา ปิดพระทวาร	มานอนหลับไป
๑ นวลนางเทวี พระภูษาน้อย	ตื่นจากแท่นที่ ห้อยย้อยลงไป	เผยบัญชีไว้ สามผืนจึงได้	ถึงพระสุธา
๑ แล้วเข้าบรรทม ได้สองยามแล้ว	ครวญหาปรารมภ์ นางแก้วนิตราน	ด้วยความเส่นหา เหนื่อแท่นรจนา	มาหลับสนิทไป
๑ ผู้คนรักษา ไม่ได้ไหวตน	ครั้นพันเวลา นอนกรนครางไป	ชวนกันหลับไป หญิงชายผู้ใด	มิได้เจรจา
๑ ฝ่ายพระภูมิ พระนอนรำพึง	ครั้นคำราตรี จนถึงเวลา	มีความเส่นหา เห็นนัยกับตา	มานอนหลับไหล
๑ พระเจ้าเฝ้าอยู่ เห็นพาชีอยู่	ออกมาจากห้อง ทางหุไว้ ๆ	มองแลดูไป พระเจ้าเข้าไป	จูงเอาอาชา
๑ พระลูบหลังแล้ว เวลานี้เล่า	จึงบอกม้าแก้ว เราจะไปหา	พิจิงเมตตา นางน้อยฉายา	ที่มาชมสวน
๑ ม้าแก้วได้ฟัง สะบัดอย่างมา	พระขึ้นถึงหลัง ลินลาจากสวน	วิ่งไปโดยด่วน เวลาบังควร	จวนจะกลับไป
๑ พระเสด็จถึงวัง ดูก่อนพาชี	ให้ม้าหยุดยั้ง อยู่นี้ฤไป	พูดจาปราศรัย เราจะคลาไคล	เข้าในเวียงวัง
๑ พระจรจากมา อารักษ์สิงสู่	จึงร้ายคาถา อยู่ประตู่วัง	เทวดาได้ฟัง บุญพระหนหลัง	มีใจเลื่อมใส
๑ ฉวยเปิดพระทวาร ผู้คนรักษา	จึงพระภูบาล ทวาราชั้นใน	เยื้องย่างเข้าไป เจ้ากรงเข้าไป	ถึงปรางค์รจนา
๑ พิศเพ่งเล็งแล รู้ว่าเทวี	กรงหน้าพระแกล มีความเมตตา	แลเห็นภูษา พระยิดภูษา	หน่วงเหนี่ยวขึ้นไป
๑ ขึ้นถึงปราสาท ประทีปสว่าง	ไม่เห็นนางนาถ นวลนางหลับไหล	เยื้องยาดรเข้าไป ไม่เห็นผู้ใด	ไหวติงกายา
๑ พระถึงแท่นทอง น้ำอบข้างองค์	นั่งแอบแนบน้อง สรงพระพักตรา	ประคองเกศา เมื่อนั้นฉายา	ตื่นพื้นพระกาย
๑ เหลือบเล็งเพ่งพิศ บังคมพระบาท	เห็นองค์ทรงฤทธิ์ นางนาถถวาย	ลำเลิศเฉิดฉาย ของเสวยมากมาย	ถวายแก่ภูมิ
๑ เมื่อนั้นพระแก้ว พูดจาปราศรัย	เสวยโภชนาแล้ว พิสมัยยินดี	ปรีดีเปรมเกษมศรี สมเด็จจเทวี	ถามพระราชา
๑ ข้าแต่พระเจ้า เขามิได้จับ	พระผู้ผ่านเกล้า ใครรับใครหา	เข้ามาถึงปรางค์ มาด้วยบุญญา	ถามกับใคร

๑ ดูก่อนฉายา	พินี้เข้ามา	เทวาเลื่อมใส	
ช่วยเปิดพระทวาร	ไซदानอกไว้	ไม่ให้ผู้ใด	มาพานพบพี่
๑ บุญญาชักชวน	คุณคอยคู่ควร	นวลนางเทวี	
พี่จะเชิญน้อง	ไปครองบุรี	ขอเชิญเทวี	จรัสไคลคลา
๑ พระเล้าโลมน้อง	เขยชมสบสอง	ติดต้องวิญญา	
สองกษัตริย์สุขเกษม	ปรีดีเปรมहरรรษา	สำเร็จปรารภนา	พูดจาปราศรัย
๑ ทั้งสองกำดัด	เอวกลิ้งรีงรัด	กำดัดยวนใจ	
หนุ่มสาวคราวกัน	ผูกพันพิสมัย	เขยชมกันไป	มิได้หลับนอน
๑ ไก่ขันแจ้ว ๆ	สมเด็จพระแก้ว	ตรัสแก่บังอร	
ขอเชิญเทวี	หนีพระบิดร	พี่จักบทจร	ไปยังบุรี
๑ นางน้องไปแล้ว	ตั้งเป็นนางแก้ว	เลิศแล้วมเหสี	
ชายขวาพระสนม	บังคมเทวี	เชิญเจ้าจรัส	บัดนี้เร็วรา
๑ ถ้าน้องมิไป	พี่สัญญาไว้	แก่พระมารดา	
สามเดือนจะกลับ	ได้รับสัญญา	บุญเรานักหนา	จึงมาพบกัน
๑ มีมาจวนครบ	สามเดือนคำรบ	จบทั้งคืนวัน	
ถ้าพี่อยู่ช้า	มารดาโศกศัลย์	นานหลายเดือนวัน	มารดาบรรลัษ
๑ ค่อยอยู่เกิดรา	พี่จักขอลา	เจ้าอย่าสงสัย	
ตามแต่นางน้อง	จะข้องพระทัย	ขัดสนสิ่งไร	บอกไปเร็วรา
๑ เมื่อนั้นเทวี	ฟังพระภูมิ	เสาวนีย์ตรัสมา	
พระจะพาไป	กรุงไกรพารา	เห็นแต่ราชา	ดั่งว่าบิดร
๑ เมื่อรักก็ดี	ครั้นเมื่อหน่ายหนี	น่าที่จะม้วยมรณ	
ด้วยไกลวงศา	บิดามารดร	ใครจะอ่อนวอน	ขอโทษโทษา
๑ พระฟังภิปราย	เจ้าซึ่งธิบาย	แยบคายเจรจา	
พระจึงอนุญาต	ประภาษตรัสมา	ซึ่งว่าโทษา	พี่สัญญาไป
๑ ดูรานางน้อง	เจ้าอย่าเศร้าหมอง	พิศวงสงสัย	
โทษานุโทษ	พี่ไกรธสิ่งไร	พี่สัญญาไว้	แก่นางเทวี
๑ พระให้สัตย์แล้ว	เยื้องยาตรคลาดแคล้ว	จากแท่นทองศรี	
ค่อยอยู่เกิดรา	ขอลาเทวี	พระเสด็จถึงที่	สิงหบัญชร
๑ พระเสด็จเยื้องยาตร	จะคูที่นาง	นวลนางกัญญา	
ถ้านางมิไป	ท้าวไม่บทจร	สมเด็จพระฤดร	คูใจฉายา
๑ เมื่อนั้นนางนาถ	เห็นพระเยื้องยาตร	จากแท่นรจนา	
เปลี่ยวเปล่าเศร้าใจ	พระทัยฉายา	จึงวิ่งออกมา	ยึดภูษาไว้
๑ นางชบเกศา	ลงกับบาทา	น้ำเนตรหลังไหล	
พี่ไรรำพัน	ประพริ้นท่อนไหว	เมื่อนั้นอรไท	ฉุดชายภูษา
๑ โอ้พระภูวนัย	จะทิ้งน้องไว้	ไม่พินินทา	
ฝูงคนไม่รู้	อายหมู่เทวา	เสียแรงเกิดมา	เป็นหญิงอัปรีย์

๑ ครั้นจะไปเล่า ทั้งพระบิดา	พระมารดาเจ้า จะมาไต่ก็	จะเศร้าหมองศรี ไม่เห็นลูกนี้	จะคร่ำครวญหา
๑ จะอยู่ก็มีได้ ไอ้เวรกรรม	ครั้นว่าจะไป ทำแต่ก่อนมา	อาลัยนักรหา บิดามารดา	พลัดพรากจากไกล
๑ น้องจักไปด้วย ขอเชิญราชา	ถึงว่ามอดม้วย เข้ามาห้องใน	มิได้สงสัย แน่นถึงจะไป	ทำไว้ให้ดี
๑ บัดนั้นภูบาล กลับเข้าสู่ห้อง	ได้ฟังนางคราญ นางน้องเทวี	ชื่นชมเปรมปรีดิ์ เสนาหาปราณี	มีพระบัญชา
๑ ดูรานางน้อง จงแต่งองค์ศัพท์	เจ้าอย่าเศร้าหมอง ประดับกายา	รำจวนครวญหา จงเขียนอักษร	สั่งเล่าให้ดี
๑ เมื่อนั้นนางคราญ จึงเขียนอักษร	หยิบเอากระดาน อันวอนให้ดี	ฉนวนดำสี ว่าพระพันปี	นามชื่อเทวัน
๑ เสวยราชบุรี มาถึงปราสาท	ไม่มีมเหสี องอาจใครจะทัน	ฤทธิแข็งขัน จะขัดแข็งขัน	กลัวพระอาญา
๑ ลูกขอโทษไว้ คนเฝ้าประตู	พระบิดาอย่าได้ ไม่รู้เลยหนา	ทรงพระโกรธา ลูกขออำนาจ	อย่ามีโทษภัย
๑ ลูกไปไม่ช้า อย่าทรงกันแสง	จะกลับคืนมา โรยแรงรำไร	มาเมืองโกไสย ลูกขอลาไป	มีชัยมงคล
๑ ข้าแต่บิดา ให้จำเริญศรี	อย่ามีโรค จงมีพระชนม์	มาเบียดเบียนตน สาวศรีทุกคน	ค่อยอยู่เถิดตรา
๑ นางนาถเขียนแล้ว ทรงเครื่องประดับ	เสด็จตามพระแก้ว สำหรับกายา	คลาดแคล้วออกมา รัตเกล้ากษัตริ	อำมรงค์เรื่องศรี
๑ มาถึงบัญชา พระลงภายหลัง	นางทรงลงก่อน ยังพินิตพิ	ท้าวหย่อนเทวี นวลนางเทวี	ชักพระภุษา
๑ พระเสด็จโคลคลา ถึงม้าพาชี	พานางน้อง(ซำรุค) ซีกับฉายา	ออกจากทวาร พระปลอบอาษา	ให้พาท้าวไป
๑ ฟุ้งเทพเทวา ปิดพระทวาร	เห็นพระออกมา ลั่นดานบัดใจ	เมตตาเลื่อมใส มิให้สงสัย	แก่คนรักษา
๑ สมเด็จพระมี หยุดม้าเข้าไว้	ชักม้าพาชี แทบใกล้มรคา	ไปหายายตา จึงให้ฉายา	เฝ้าม้าพาชี
๑ พระจึงยาดรา ปลุกเฒ่าสองรา	ขึ้นสู่เคหา เจ้าลาโดยดี	ยายตาสองศรี ในราชราตรี	ภูมิอำนาจ
๑ ข้าแต่ตายาย ถึงพระชลนี	ข้าไม่สบาย กรุงศรีนคร	รำจวนครวญหา หลานจะขอลา	ไปหาชลนี
๑ ตายายได้ยิน ชวนกันร้องไห้	ว่าพระภูมินทร์ รำรักภูมิ	จะไปกรุงศรี ในราชราตรี	มิให้เคลคลา

๑ โอ้พระพันปี เสื่อสางข้างร้าย	(ขาดหาย) มากมายมรคา	จรัสไฟสา เจ้าเอ็นดูตา	อย่าเพอคลาไคล
๑ คำมีดตึกตื่น รุ่งรางสว่างศรี	เที่ยงนางกลางคืน ภูมิจึงไป	เจ้าจะไปไหน เดี๋ยวนี้ยังไม่	เห็นหนเลยหนา
๑ สว่างแล้วเจ้าไป ตามได้ตามมี	ยายตาจะได้ ทีในเคหา	หุงเข้าหาปลา พริกเกลือผักปลา	จะหาให้ไป
๑ เจ้าจึงว่าเล่า กลางคืนราตรี	ข้าแต่สองเฒ่า พาซีเคยไป	ไม่เอาอะไร แดดร้อนไม่ได้	ข้าให้โทษหา
๑ ค่อยอยู่สำราญ แทนคุณสองเฒ่า	ข้าไปไม่นาน พระเจ้าไหว้ตา	หลานจะกลับมา ลงจากเคหา	ยาตราคลาไคล
๑ พระนั่งหลังม้า มิให้พลัดตก	เอาพระภูษา ทางรกกกลางไพร	ผูกฉายาไว้ แล้วขับม้าไป	ตามทางมรคา
๑ ตายายแลตาม ไม่รู้เหตุผล	เห็นพระโถมงาม ว่าได้นางมา	ไปมีदनักหนา เมื่อนั้นยายตา	ร้องให้รำไร
๑ โอ้พระหลานรัก มรคาป่าดง	ยังมีดม้วนัก มักตรงหลงไหล	จักทำฉันใด ขออย่ามีภัย	แก่พระราชา
๑ ตาจึงว่าเล่า ร้องให้ไปเอย	เหวยยายเฒ่า ยังไม่รุ่งนา	เข้าไปเคหา ตาอุดยายมา	ตะบันหมากไป
๑ ฝ่ายพระเทวัน ฝูงเทพเทวา	ม้าควบเร็วพลัน ย่นมรคาให้	ตามทางกลางไพร พระควบม้าไป	ถึงฝั่งคองคา
๑ หนทางกว้างโสด เจ็ดวันจึงถึง	ได้สืบเก้าโยชน์ ฝูงสัตว์มีจฉา	โดยดั่งพรรณนา วันนั้นเจ้ามา	พอสว่างถึงพลัน
๑ เมื่อนั้นปลาวาฬ จึงเชิญพระองค์	เห็นพระภูบาล ลงนั่งหลังพลัน	กับนางจอมขวัญ แล้ววายผายผัน	ถึงฝั่งบัดใจ
๑ พระขึ้นฝั่ง เสวยโภชนาหาร	เจ้าค่อยหยุดยัง นางคราญเอาไป	ลงนั่งอาศัย แล้วเสด็จคลาไคล	ไปตามมรคา
๑ ฝูงเทพพระไทร จึงช่วยหุ้มห่อ	เห็นพระเจ้าไป ย่อนมรคา	มีใจเมตตา ให้พระเจ้ามา	แต่เจ็ดราตรี
๑ แต่เมืองโกไสย พระมาเจ็ดวัน	สามเดือนจึงไป สายัณห์เย็นดี	ถึงเมืองกรุงศรี เห็นต้นไทรมี	ยินดีนักหนา
๑ ชักม้าเข้าไป พระจึงเสด็จลง	(ขาดหาย) รับองค์ฉายา	ไต้ร่มพฤษภา ให้ม้าอาชา	กินหญ้าสำราญ
๑ เป็นกรรมเวรา กรรมติดตามทัน	ของนางสร้างมา ให้มาบันดาล	แต่ก่อนช้านาน ให้พระภูบาล	ตรัสแก่เทวี
๑ เจ้าอยู่นี่ก่อน จะให้โยธา	พี่จะผันผ่อน เสนามนตรี	เข้าในกรุงศรี กำนัลสาวศรี	มาเชิญอรไท

๑ จะไปกับพี่	เสนามนตรี	เขาจะไยไพ	
ว่าเจ้าเป็นหญิง	วังตามชายไป	ข้าสาวชวโน	เขาจะนิบทา
๑ เมื่อนั้นเทวี	ฟังพระภูมิ	เห็นชอบนักหนา	
ตามแต่พระองค์	ทรงพระกรรรุณา	จึงพระราช	พาขึ้นต้นไทร
๑ หักกิ่งไม้วง	จึงให้โฉมยง	นั่งลงกิ่งใหญ่	
จึงสั่งนางนาถ	อย่ายาดราไป	เบื้องหลังมีภัย	พี่ไปไกลตา
๑ นางฟังภูมิ	ก้มเกล้าเกศ	กราบกับบาทา	
ขอพระองค์เจ้า	รุ่งเช้ากลับมา	ข้าจะคอยหา	มิได้หลับนอน
๑ พระรับถ้อยคำ	เป็นเวรกรรม	ตามมาแต่ก่อน	
พระเสด็จลงมา	ขึ้นม้าอัสตร	เมื่อนั้นบังอร	แลดูภูมิ
๑ พระไปลับตา	จึงนางฉายา	โศกาแสนทวิ	
จนเวลาค่ำ	ย่ำราชราตรี	พระราชเทวี	อยู่บนพฤษภา
๑ บัดนั้นพระบาท	เสด็จโคลคลาด	เข้าสู่พารา	
ถึงปราศรัยประสาธ	เยื้องยาดรเข้าหา	ก้มเกล้าวันทา	มารดาชลนที
๑ สมเด็จพระดา	เห็นโอรสสา	เสนหายินดี	
ว่าเจ้าจากไป	ได้หลายราตรี	ได้นางมเหสี	มาฤหาไม่
๑ พระเจ้าเล่าถวาย	แต่ต้นจนปลาย	พระแม่คลายใจ	
สาวศรีพระสนม	บังคมไสว	พระจึงกรี๊ด ^{๔๔} ไป	บอกแก่นมนตรี
๑ ดูก่อนเสนา	จัดแจงแต่งหา	รถรัถหัตถิ	
ตบแต่งคนตาม	แห่หามเทวี	เวลาพรั่งนี้	จัดแจงพร้อมกัน
๑ เสนารับสั่ง	ตำรวจชาววัง	กะเกณฑ์กวาดขัน	
แห่แหนแน่นหนาตามชนิด	สารวัตรพร้อมกัน	กลางคืนกลางวัน	สำเร็จถ้วนถึ
๑ ฝ่ายนางเกสร	เจ้าไม่หลับนอน	ด้วยพระสามี	
เห็นแต่เนื่อนก	ร้องกกในไพรสี	นางเศร้าไศกี	ประพริ้นขวัญหาย
๑ เมื่อเวรกรรม	อรไท้ได้ทำ	กรรมก่อนมากมาย	
นางพรากรุกกา	เวทนาว่านวย	ให้มันพลัดพรา	ล้มตายหนักหนา
๑ กรรมนั้นมาเกิด	เอาชาติกำเนิด	เป็นอึคูลา	
ใจคอแข็งขัน	ล่าส้นกายา	หิ้งหวงริชยา	อยู่ป่าหิมพานต์
	ฉบับ ๑ จะกล่าวถึงอึคูลาป่า	ผิวมันมรณา	
	คือว่าไอ้เงาะกลางไพร		
	๑ วันนั้นไอ้เงาะเที่ยวไป	ตั้งดังลงไป	
	ไอ้เงาะก็ไม่กลับมา		
	๑ วันนั้นสายฝนเวลา	มีดมนมรคา	
	มันมาให้หลงชมชาน		

^{๔๔} กรี๊ด (ภาษาปาก) = ตริ๊ด

๑ จึงพบแรทราย้าสารธารณ์ เข้าแทงเข้ากัดเงาะตาย	มันเข้าทะยาน
๑ อีคุลาคอยหาใจหาย ตะกายตะเกียกเรียกไป	วกเวียนวุ่นวาย
๑ ดาวเดือนเลื่อนขึ้นแจ่มใส บัดใจไปสบพบเห็น	มันเที่ยวหาไป
๑ นอนตายหงายแขนอ่อนแอน มันเห็นวิ่งเข้ายึดมือ	คิดว่าผิวเป็น
๑ เป็นไรจึงไม่หืดหือ โกรธหรือจึงไม่กอดคอ	เอ๊ะไอ้พ่อกระสือ
๑ หรือเอ็งได้เมียกระมังหนอ จระจ๋อไม่พอใจเรา	จึงไม่ขง้อ
๑ มันจึงลูบคลำขยำเป่า จึงเอามือคลำขยำดู	ปะสำคัญเข้า
๑ เป็นไรเลือดไหลพรังพรู หัวหูเป็นเลือดหลังไหล	เผ่าผมตมดู
๑ มันจึงเอามือซัดไป ไม่หวาดไม่ไหววางลง	ยื้อชักผลักใส่
๑ มันรู้ว่าตายมันคง ย่องยงหลงตายวายปราณ	ไอ้พ่อเงาะดง
๑ เสียตายรูปร่างสะคราญ กระบาลกระหม่อมพร้อมเพรียง	ผมสั้นกันก้าน
๑ เมียได้หาหาเกาแต่้ม วามแวมงามเหมือนหมา	ซึกลากมอมแมม
๑ เมียมาเสียตายนักหนา อตส่าห์เข้าตมสมจร	ไอ้เงาะผิวซ่า
๑ เสียตายกลืนอายดังดอกบอน อ้วนวอนเข้านวดเมียไป	เจ้าไกวให้เมียนอน
๑ เมียรักสุดสวาทขาดใจ หาไหนจะเหมือนพ่อเบี้ยโป่ง	ใคร่ตามตายไป
๑ ไอ้พ่อจูบลูกตมูกโด่ง โค้งโค้งให้กบขบตาย	เมียจะเข้าโพรง
๑ คิดมาก็น่าใจหาย เสียตายลงตมมมหอย	เมื่อยังไม่ตาย
๑ เจ้าเคยปลุกเมียบ่อย ๆ อร่อยทั้งเปรี้ยวเคี้ยวปู	ลูกขึ้นกินหอย

๑ คิดมากก็น่าไม่อยู่ ไว้อยู่อาศัยสบายใจ	ไปนอนริมรั้วหนุ
๑ ร้องรำคร่ำครวญป่วนไป เที่ยวไปในไพรสณฑ์คองดง	จะอยู่ไปไย
๑ ถ้าพบผิวใหม่ในดง จำนงตั้งจิตคิดปอง	ได้ตั้งใจจง
๑ แล้วมันเที่ยวด้อมเที่ยวมอง เที่ยวมองจับเบี้ยวหาปู	บึงบางทางคลอง
๑ จับได้เอาไว้ในหู ปะผู้ปะคนชนไป	เที่ยวไปไล่ดู
๑ กลางคืนเดือนหงายสบายใจ เที่ยวไปไม่พบสำคัญ	ตั้งดวงพงไพร
๑ มันเที่ยวชวนชวายผายผัน พอมันไปถึงต้นไทร	กลางคืนกลางวัน
๑ มันหยุดอยู่นั่งอาศัย ไหวๆ อยู่บนต้นพฤกษา	แลมาแลไป
๑ มันทักว่าใครนั่นหนา แกล้งมาตะคอกหลอกหลอน	ถือว่าเทวา
๑ ฤว่าพราหมณ์ไพร่คเนจร บอกออกให้เข้าใจ	อาศัยหลับนอน
๑ นางน้องเจ้าร้องบอกไป จึงให้อาศัยพฤกษา	มากับท้าวไท
๑ พรุ่งนี้เสด็จออกมา จะพาเข้าไปครองวัง	รับตัวน้องยา
๑ นางเจ้าบอกเล่าให้ฟัง แต่ยังอยู่เมืองโกไสย	เรื่องราวหนหลัง
๑ บิดามารดาของเจ้าชื่อไร แรกพระได้กับพระราช	บอกเล่ามันไป
๑ เล่าไปถึงสวนอุทยา พรรณนาบอกให้มันฟัง	ทั้งยายกับตา
๑ อีคุลาคิดในใจหวัง ตั้งใจจะใคร่หาผิว	กูเที่ยวเซซัง
๑ อย่าเลยกูจะจับเอาตัว ฆ่าตัวมันให้บรรลัย	จะชิงเอาผิว
๑ ผ่าผ่องนุ่งหมี่สิ่งไร จะได้เป็นนางพระยา	กูเปลื้องเอาไว้

๑ กูจะได้กินเข้าปลา	ของเสวยนั้นหนา
ยกมากินให้หน้าใจ	
๑ แล้วมันจึงร้องขึ้นไป	นางเจ้าอยู่ไย
เชิญแม่ลงมาพูดกัน	
๑ ตัวข้าอยู่ป่าพนาสัน	กินแต่เผือกมัน
ทุกวันเป็นนิจัตรา	
๑ วันนี้มาพบฉายา	ดีใจหนักหนา
คิดว่าจะตามเข้าไป	
๑ ข้าจะขอเป็นข้าไท	อยู่ด้วยทรมวย
จะได้กินเหลือเดนชาน	
๑ ข้าจะอยู่ด้วยเขาวมาลย์	เป็นเพื่อนกันดาร
นางคราญแจ้งจงลงมา	
๑ เมื่อนั้นนวลนางฉายา	มิได้ลังกา
อีคุลามันช่างปราศรัย	
๑ นางเจ้าชื่นชมดีใจ	ลงจากต้นไทร
นั่งใกล้อีคุลาพลัน	
๑ ฉายาพูดจากับมัน	อีคุลานั้น
หุนหันเข้าจับเอาตัวนาง	
๑ มันรวบมือไว้ไม่วาง	ผลักใส่ไปพลาง
นวลนางเจ้าล้มกิ้งไป	
๑ มันจึงฉวยจับเร็วไม้	หนามหวายเล็กใหญ่
ตีไปมิได้ปราณี	
๑ เมื่อนั้นนวลนางเทวี	เจ็บปวดมันตี
เทวีเจ้าร้องขอโทษมัน	
๑ อีคุลาเหลืออกตาขบฟัน	ยิงตีโบยรัน
ตัวนางสิ้นคือตีปลา	
๑ นางร้องขอโทษโทษา	ข้าแต่แม่คุลา
ปรารถนาจะเอาอันใด	
๑ ข้าขอแต่ชีวิตไว้	สังวาลกำไล
ตามใจปรารถนาของแม่	
๑ ทั้งพระอำมรงค์ฤษา	เอาไปเถิดรา
เมตตาแม่อย่าโบยรัน	
๑ นางว่าอีคุลาหุนหัน	มันยังตีรัน
เลือกนั้นไหลโซมทั้งกาย	
๑ นางเจ้าเจ็บปวดเวทนา	กิ้งเกลือกไปมา
กายาเจ้าเป็นเลือดไหล	

๑ นางร้องขอโทษเท่าใด อรไทสลบซบลง	มันตีไปได้
๑ กรรมของนางโฉมยง ทอดองค์ลงนิ่งแนไป	เพียงจะปลดปลง
๑ อีคุลมันเห็นดีใจ ดีใจว่านางม้วยมรณ	นางไม่หวั่นไหว
๑ เทวามาช่วยบังอร แต่ก่อนเจ้าทำกรรมมา	ไม่ให้ม้วยมรณ
๑ มันจึงเปลื้องเอาพระภุษา ฉายาไม่มีพันกาย	อำมรงค์เจ้าทรงมา
๑ มันจึงอุศคร่าโฉมฉาย ก็เกี่ยวก็ยกทั้งองค์	หนามในทิ้งหลาย
๑ โลหิตไหลโซมโฉมยง ที่ตรงริมฝั่งคงคา	มันทิ้งนางลง
๑ แล้วมันดีใจหนักหนา จึงมาขึ้นอยู่บนพฤษภา	ว่านางมรณา
๑ มันจึงเอาสร้อยกำไล แหวนใส่เข้าไว้ครบครัน	ภูษาสไบ
๑ มันว่างามเฉิดฉัน ยาวสั้นก็เหมือนผีพราย	เผ้าผมสมกัน
๑ ผมกุ่มยังเฉิดฉาย ต้นปลายก็เหมือนตาลีย	งามไม่กระจาย
๑ มันชมว่าตัวงามดี ภูมิจะรับเอาคู่ไป	เวลาพรั่งนี้
๑ มันจึงคอยดูชুকอไหว แลไปที่โนบุรี	บนปลายยอดไทร
ยานี ๑ กล่าวถึงเมืองโกไสย สาวสนมเคยพัคดี	เมื่อทรมวียจากปรางค์ศรี
๑ รุ่งเช้าเข้าไปดู จึงชวนกันเข้าไป	ไม่รู้ที่วานางไป
๑ เห็นแต่พระอักษร ชวนกันวิ่งลนลาน	เห็นเงียบอยู่ทั้งปรางค์ชัย
๑ ข้าแต่พระผ่านเกล้า ไม่รู้จักเค้ามูล	ค้นหาางไม่พบพาน
๑ เมื่อคำย่ำราตรี บัดนี้มาหายไป	ข้างที่นอนของนางคราญ
	บ้างร้องไห้ไปกราบทูล
	พระแม่เจ้ามาหายสูญ
	ว่านางไปกับผู้ใด
	นางเทวีบรรทมใน
	ชีวิตตายพระบาท

๑ สมเด็จพระภูมี
 ท้าวทรงพระโกรธา
 ๑ เสนาและมนตรี
 ไม่เห็นนางจอมขวัญ
 ๑ จึงหยิบหนังสือไป
 พระองค์ทรงอักษร
 ๑ แจ้งว่าลูกสาวศรี
 ท้าวคลายหายโศกศัลย์
 ๑ ท้าวไทกลั้วราชา
 เทววันพระองค์นี้
 ๑ จึงไม่มีอาญา
 ตรัสว่าลูกเราไป
 ๑ โหราจึงพินิจ
 ข้าแต่พระผ่านฟ้า
 ๑ นางไปจะได้ทุกซ์
 สมเด็จพระผัวขวัญ
 ๑ สมเด็จพระราชา
 ท้าวไทไม่ปรารมภ์
 ๑ ที่นี้มาจะกล่าว
 ราตรีคืนวันนั้น
 ๑ ครั้นเมื่อจะรุ่งราง
 อีคุลาอุตุคร่าไป
 ๑ พระองค์นิมิตฝัน
 ว่าอียักซีมา
 ๑ อียักซีไม่ปรานี
 ผ่าแหวะแหวะหัวใจ
 ๑ หัวใจของพระองค์
 พระจ้บรับเอามา
 ๑ พระสะคั่งตักใจฝัน
 คิดถึงเจ้าทราวม้วย
 ๑ นวลนางอยู่กลางไพร
 จนแจ้งแสงสุริยา
 ๑ โหรามาบัดใจ
 โหรบังคมพระทรงธรรม
 ๑ ข้าแต่ฝ่าพระบาท
 ของรักจักไกลตา
 ฟังสาวศรีทูลบอกมา
 ให้เสนาไปดูพลัน
 มาปรากฏศรีดูสำคัญ
 ช่างที่นั่นมีอักษร
 ทูนท้าวไทพระบิดตร
 ว่าอ้อนวอนไว้ครบครัน
 พระภูมีชื่อเทวัน
 ความโศกนั้นก็ไม่มี
 ว่ายักซีมีฤทธิ
 ฤทธิเดชกล้ากลัวหวั่นไหว
 หาโหรมาบัดใจ
 จะกลับได้ฤไม่มา
 ดูไม่ผิดตามชะตา
 นางกัลยาจะมาพลัน
 ภายหลังสุขเกษมสานต์
 จะพากันมาบังคม
 ฟังโหราก็ชื่นชม
 เธอคอยชมลูกเขยขวัญ
 ถึงเรื่องราวพระเทวัน
 พระทัยหวั่นบรรทมไท
 โฉมนวลนางแทบบรรลือ
 ทิ้งนางไว้ริมคางคา
 สุนินนั้นร้ายนักหนา
 แหวะอุราผ่าเอาไป
 เข้าโบายตีไม่ปราศรัย
 แล้วพาไปในคางคา
 แล้วเวียนวงเข้ามาหา
 ใส่อุราแล้วติดไป
 พระองค์ตื่นให้หวั่นไหว
 จะเป็นโฉนนะน้องอา
 ท้าวอาลัยคร่ำครวญหา
 ท้าวให้หาโหราพลัน
 พระภูวนัยจึงแก้ฝัน
 ฟังเรื่องฝันร้ายนักหนา
 ฝันประหลาดอย่างนี้หนา
 ที่เสนาหาจะจากไป

๑ ถึงไปไม่อยู่ช้า
 ข้าบาทมาแคลงใจ
 ๑ องค์เดียวเปลี่ยวใจนัก
 โพลภัยในหิมวา
 ๑ ขอเชิญฝ่าพระบาท
 ช้านักจักมีภัย
 ๑ บัดนั้นพระภูมิ
 กราบไหว้พระมารดา
 ๑ พระองค์ทรงสำเร็จ
 เสนามาสลอน
 ๑ ประคองทั้งดนตรี
 พระเสด็จสู่ที่นั่ง
 ๑ ซ้ายขวามาประนม
 ปีกลองก้องกึกไป
 ๑ ผู้งคนทั้งพระนคร
 ได้ยินว่าราชา
 ๑ รูปทรงองค์ลึคนา
 ไม่มีที่เทียมทัน
 ๑ นั่งตามเสด็จไป
 ชาวแม่แลนักษนม
 ๑ พระทรงราชรถไป
 สำหรับใส่นางน้อง
 ๑ พระเสด็จโดยมรคา
 เห็นฉัตรธงไสว
 ๑ มันจึงทำร้องให้
 จึงเอาพระภุษา
 ๑ ปิดตัวเสียมิตชิด
 ทำนอนกลิ้งเกลือกกลาง
 ๑ สมเด็จพระภูวนัย
 ไม่ทันดูหน้าตา
 ๑ มันแสรังแกล้งร้องให้
 คิดมาน่าตายเสีย
 ๑ ให้เมียอยู่คนเดียว
 แล้วมารับไปโย
 ๑ ท้าวฟังว่าเมียขวัณ
 จึงมีพระบัญชา

จะกลับมาอย่าสงสัย
 อรไทยอยู่เอกา
 ผืนประจักษ์ร้ายนักหนา
 จะมีมาเป็นฉันท
 ไปรับราชเชิญอรไท
 เชิญเร็วไวไปรับมา
 ฟังมนตรีและโหรา
 ทรงภูษางามบวร
 พระเสด็จจบจร
 เป่าแตรองแตรฝรั่ง
 เป่าตีดสีมีทั้งวัง
 ในราชรถอันสุกใส
 ถวายบังคมพระภูวนัย
 ธงเทียวไสวในมรคา
 ลือขจรทั่วทิศา
 ได้นางมางามเฉิดฉาย
 ดั่งนางฟ้าในเมืองสวรรค์
 จึงชวนกันมากอยชม
 ร้องถวายชัยเสียงระงม
 บ้างนุ่งห่มงามเรื่องรอง
 นางสาวใช้หามวอทอง
 งามเรื่องรองแสงสุกใส
 อีคุลาแลแต่ไกล
 เห็นท้าวไททรงรถมา
 น้ำตาไหลปีบไว้ท่า
 ของฉายาคลุ่มหัวลง
 กลัวเห็นผิดนางโฉมยง
 มีให้องค์ท้าวสงกา
 ถึงต้นไทรขึ้นไปหา
 อีคุลาปิดหน้าเสีย
 ใ้อัฏวนัยมาทึ่งเมีย
 เป็นผัวเมียกันเหยื่อไร
 จะแลเหลียวเปลี่ยวเปล่าใจ
 ทึ่งเมียไว้อีกก่อนรา
 ไม่รู้ทันอีคุลา
 เชิญฉายาไปบุรี

๑ ปิดหน้าไว้ทำไม
 ฉายาย่าโกรธพี่
 ๑ เมื่อนั้นอีศุลา
 แลเห็นพระวอทอง
 ๑ ขอเชิญเสด็จลงก่อน
 เมื่อนั้นพระภูวนัย
 ๑ พนักงานหามวอทอง
 ส่วนว่าอีศุลา
 ๑ เสนาแลมนตรี
 สาวศรีเข้าประคอง
 ๑ ไม่ทันเห็นรูปร่าง
 แลเห็นแต่ภูเขา
 ๑ เครื่องทรงของเทวี
 ม่านปิดมิดชิดไว้
 ๑ ฝ่ายว่าตำรวจใน
 ผูกคนมีดมนมัว
 ๑ โห่ร้องกึกก้องไป
 เห็นแน่นแท้เข้ามา
 ๑ พระเสด็จเยียรยาตร
 เสนาและมนตรี
 ๑ จึงเชิญพระวอทอง
 รูปร่างนางอย่างไร
 ๑ เชิญเสด็จย่างขึ้นไป
 ร้องไห้เซ็ดน้ำตา
 ๑ นั่งแอบแทบท้าวไท
 สมเด็จพระอยู่หัว
 ๑ ไม่รู้ว่าอีศุลา
 ชัดแค้นเคืองพระทัย
 ๑ ท้าวเปิดภูเขาออก
 อนิจจาเจ้าเทวี
 ๑ นवलนางรูปร่างดี
 กลับกลายหายสูญไป
 ๑ อีเจ้ากรรมทำร้องไห้
 ทั้งเมื่อยเสียดกลางป่า
 ๑ น้องนี้มาเปล่าใจ
 เสื่อสางแรดข้างเที่ยว

เปิดหน้าให้พี่ชมศรี
 เชิญเข้าที่พระวอทอง
 เปิดแต่ตาผืนหน้ามอง
 มันจึงร้องเชิญท้าวไท
 ข้าจะผ่อนตามลงไป
 ไม่สงสัยเสด็จลงมา
 เข้ารับรองใต้พฤษภา
 เร่งลงมาเข้าวอทอง
 เห็นเข้าที่ลั่นช้องกลอง
 ริมวอทองทั้งซ้ายขวา
 คิดว่านางงามโสภา
 คลุมกายาหน้าตาไว้
 งามสดสีแสงสุกใส
 แลไม่ใคร่จะเห็นตัว
 จัดกันไปเป็นหัว ๆ
 เต็มไปทั่วทั้งมรคา
 ธงเที่ยวไสวในไพรสา
 มิทันเข้าถึงบุรี
 สู่ประสาธอันเรืองศรี
 นางสาวบังคมไสว
 ขวนกันมองแลดูไป
 เห็นไว ๆ คลุมภูเขา
 อีจิงไรทำมารยา
 มือป้องหน้าผ้าคลุมหัว
 ยกมือไหว้พระแม่ผิว
 ได้เห็นพระชัดใจ
 ทำมายาพระสงสัย
 ว่าเป็นโฉนนะเทวี
 หน้าตาลอกดั่งว่าผี
 ผิดท่วงทีแต่ก่อนไป
 ดាំมิดหมีพี่สงสัย
 เหตุเป็นโฉนนะอกอา
 ว่าท้าวไทไม่เสนาหา
 อยู่พฤษภาแต่คนเดียว
 ไม่เห็นใครในไพรเขี้ยว
 น้องเปล่าเปลี่ยวร้องรำไป

๑ ร้องให้ไปจนรุ่ง
 เมียดึกถึงท้าวไท
 ๑ น่องนี้มากลึงเกลือก
 ซึ่มุกไหลออกมา
 ๑ แล้วแตกมาแผดต้อง
 เจ็บซ้ำจึงคล้ำไป
 ๑ โอ้พระแปลกเมียไป
 พระไม่กรรรณา
 ๑ ถึงว่าตัวข้าดำ
 เนื้อหนังน่องยังอ่อน
 ๑ มันกลึงวังเข้าหา
 มันเล่าเรื่องราวไป
 ๑ ท้าวฟังคำคุลา
 เป็นเรื่องของพระองค์
 ๑ พระรำพึงคิด ๆ
 ครั้นจะไล่ถามไถ่
 ๑ ว่าได้นางมาแล้ว
 มนตรีแลเสนา
 ๑ พระมารำพึงแล้ว
 แทนทองอันผ่องใส
 ๑ สาวศรีที่คุ้นเคย
 เห็นท้าวทรงกันแสง
 ๑ ว่าท้าวมาคร่ำครวญ
 เราจะคิดฉันใด
 ๑ สมเด็จพระเทววัน
 จึงผินพระพักตร์มา
 ๑ สาวศรีจึงยกมา
 มันกินหมดสิ้นไป
 ๑ แล้วขอเติมอีกเล่า
 มันแลกลับเลียพลาม
 ๑ สาวศรีเห็นกิริยา
 อีคุลาว่าไม่พอ
 ๑ แล้วมันทำเป็นว่า
 อุดอยากลำบากใจ
 ๑ อุดมานานนะท่านเอ๋ย
 อย่าได้มานินทา

หัวหุ่ยรุ่งรังไป
 น้ำตาไหลโซมพักตรา
 จนตาเหลือกเหมือนยักษา
 ตมูกซ้ำจึงโต่งไป
 ถูกตัวน่องไม่ผ่องใส
 เหมือนต่อไม้ตะโกนา
 เมืองน่องไกลเป็นหนักหนา
 จะขอลาพระไปนคร
 พระลูบคลำดูเมื่อก่อน
 เหมือนเมื่อก่อนฤเป็นโฉน
 แทบบาทาร้องรำไร
 ขอ(ง)อรไทไม่สืมหง
 มันซึ่งว่าเห็นมันคง
 ท้าวพิศวงให้สงสัย
 อีนีผิดนางน่องไป
 วุ่นวายไปเขาจะนินทา
 มาสอดแคแล้วไล่ถามหา
 จะนินทาวุ่นไป
 จึงคลาดแคล้วเข้าปรางค์ใน
 พระรำให้ทรงกันแสง
 ยกเครื่องเสวยเคยตบแต่ง
 คืดกลางแคลงนึกแหม่งใจ
 ฤประชวรโรคสิ่งไร
 พระรำให้โคกโคกกา
 กลั่นไศกศัลย์ซึ่งเสนาหา
 เสวยโภชนาสำราญใจ
 ถวายนางคุลาตำหนักใน
 บัดเดียวใจได้สามขาม
 มันกินเข้าไม่เข็ดขาม
 ในถ้วยขามไม่เหลือหลอ
 เหลียวหน้ามาหัวร่องอ
 มันซ้ำขออีกขามใหญ่
 เมื่อเรามากับท้าวไท
 เสวยผลไม้ทุกเวลา
 พบของเสวยวันนี้หนา
 เราอดมาแต่ทางไกล

๑ วิเสทนางสาวศรี
 ของกินเพิ่มเติมไป
 ๑ มั่นอยู่สุขสำราญ
 มั่นกินสิ้นนักษณา
 ๑ พระองค์คร่ำครวญหา
 เสด็จอยู่ที่ปรางคีใน
 ๑ ท้าวเห็นมันเมื่อไร
 พระทัยให้โหยหา
 ๑ ท้าวอยู่รู้เต็มใจ
 ว่าอีนี๋ยกษี
 ๑ มั่นแกล้งนิมิตมา
 เครื่องทรงองค์อรไท
 ๑ มั่นแกล้งแต่งตัวแทน
 จึงฝืนร้ายเป็นนักษณา
 ๑ ชะรอยนางหนีได้
 จะมาเหมือนหนึ่งฝืน
 ๑ ถ้าว่าบุญเทวี
 จะไปในไพรพง
 ๑ ฤเทียวอยู่ในป่า
 ฤว่าซัดเซไป
 ๑ ฤว่าเจ้าอาศัย
 ฤเจ้าอยู่คูหา
 ๑ โอ้ออกกูอา
 ถ้าสบพบอรไท
 ๑ พระองค์ทรงพระโศก
 คำคั้นทูกราตรี
 ๑ ส่วนว่านางคุลา
 มันทาแป้งเข้าไว้
 ๑ มั่นอาบน้ำทุกวัน
 จนเลือดนั้นไหลรี
 ๑ เอาใบลั่นเสื่อระ
 แลเห็นหน้าขาวอยู่
 ๑ สาวศรีชวนกันว่า
 ทำตาอยู่บ้องแก้ว
 ๑ เสนาแลมนตรี
 จึงชวนกันปรีक्षा

ฟังคดีหายสงสัย
 ยกเข้าให้นางคุลา
 ด้วยอาหารอันโอชา
 พระราชาไม่สงสัย
 ถึงฉายาเจ้าทราวมวย
 มิได้ไปดูหน้าตา
 พระเนตรไหลซึมพักตรา
 ถึงกัญญามเหสี
 ด้วยฝืนไปในราตรี
 ผลาญเทวีให้บรรลย์
 พระภูษาเอาสวมใส่
 ตัวนางไซร์ม้วยชีวา
 เป็นมันแมนเหมือนจินดา
 โหรทายนว่าไม่อาสัญ
 ไปเมื่อไรจะพบกัน
 โหรทายนนั้นเป็นมันคง
 ชีวิตมิไม่ปลดปลง
 ดันดองดงอยู่ตรงไร
 ผุงเทวารักษาไว้
 อยู่หนใดจะน้องอา
 บ้านนอกไกลพระพารา
 เทพุดาพาเอาไป
 ทำกรรมมาแต่ก่อนไกล
 หายสงสัยใจยินดี
 ด้วยวิโยคพลัดมเหสี
 ถึงเทวีทุกวันไป
 ใครเห็นหน้าก็ตกใจ
 ดินสีพองใสขาวอย่างผี
 เอากระเบื้องนั้นซัดสี
 นางสาวศรีเข้าซัดดู
 ดินสีพองปะส่องกระจกดู
 ที่นี้กูงามวาวแวว
 นางพระยานกเค้าแมว
 งามจริงแล้วชาวเราอา
 ฝ้าภูมี้เห็นคุลา
 ว่านางพระยาบ้าหรือดี

	๑ ครั้นเราจะไปว่า จะตั้งเป็นมเหสี	กลัวอาญาพระภูมี ว่าไม่ดีจะโกรธา	
	๑ เราจะคิดเป็นอย่างไร สมเด็จพระราชา	กลัวโพงภัยเป็นหนักหนา เห็นพักตราไม่ผ่องใส	
	๑ มนตรีและเสนา ชวนกันมาสงสัย	ชวนกันว่าซุบซิบไป ผู้น้อยใหญ่คิดอ่านกัน	
๒๘ ๑ ที่นี้จะกล่าว	ไปถึงเรื่องราว	นางเกษรสวรรค์	
อีคุลาทำโพง	มันโบายตีรัน	พระกายาเจ้านั้น	เป็นเลือดลามไหล
๑ มันทั้งนางลง	แทบจะปลดปลง	มอดม้วยบรรลัย	
นางสลบวินาศ	ไม่หวาดหวั่นไหว	ยังแต่หายใจ	รวย ๆ ออกมา
๑ ผุงเทพในไพร	เอ็นดูอรไท	มิให้มรณา	
จึงอุ้มโฉมยง	ทิ้งลงคงคา	ให้เจ้านิตรา	ในสวะลอยไป
๑ สงสารนักหนา	สาวน้อยลอยมา	ผุงปลาเล็กใหญ่	
เอ็นดูนางเจ้า	ว้ายคล้ำตามไป	ช่วยกันโพงภัย	มิให้มรณา
๑ เมื่อนั้นนวลนาง	เจ้าได้น้ำค้ำ	ค่อยฟื้นกายา	
จึงลืมพระเนตร	ยกเศศเกศา	เจ็บปวดนักหนา	เทวากลางหน
ช่วยนางให้ฟื้น	จากพระคงคา		
๑ ช่วยซังนางคราญ	ลอยปะตะพาน	เป็นบ้านยายตา	
สองเฒ่ายากจน	อยู่บนเคหา	ครั้นถึงเวลา	เที่ยงคืนตื่นพลัน
๑ ตาตื่นขึ้นก่อน	ปลุกยายจนอ่อน	อย่างอนไก่อชัน	
ตาคว่ำหมากพลู	ใส่รูตะบัน	เหย้าเรือนเลื่อนลั่น	ไหวหวั่นถึงยาย
๑ ยายตื่นขึ้นมา	กริ้วโกรธนักหนา	ร้องว่าวุ่นวาย	
ไอ้เฒ่าหัวงู	หมากพลูฉิบหาย	กุหลับสบาย	ให้ตื่นขึ้นมา
๑ ตาจึงว่าเล่า	นี้แน่ยายเฒ่า	หุงเข้าเถิดรา	
อย่างอนสายนัก	เราจักไปป่า	เก็บฟืนเข้ามา	ฝึกหญ้าไปขาย
๑ ยายผุดลุกพลัน	ได้ยินตานัน	หุนหันวุ่นวาย	
ฉวยหม้อทะนง	ตាប់น่วายาย	ช้านักจะสาย	ยายไปเร็วรา
๑ ยายลงจากกระได	วิ่งวางลงไป	ถึงที่ตื่นท่า	
ออกปลายตะพาน	ลนลานนักหนา	อาบน้ำล้างหน้า	แล้วมาแลไป
๑ ยายเฒ่ากลี	ได้ยินเทวี	ครางอยู่ริมกระได	
ยายว่าหือ ๆ	ผีหรืออะไร	ยายกลัวตกใจ	อกคว่ำขวัญหาย
๑ ยายวิ่งขึ้นมา	ความกลัวนักหนา	บอกตาวุ่นวาย	
ตาเอยเมื่อก็	ผีหลอกแทบตาย	ตามิเชื่อยาย	ไปคู่ด้วยกัน
๑ ตาว่ายายเฒ่า	ผีที่ไหนเล่า	ปากสั้นคอสั้น	
เราไปเข้าเย็น	ไม่เห็นสักวัน	ผีหลอกยายนั้น	มันทำอย่างไร
๑ ยายบอกแก่ตา	มันครางหือมา	ริมท่าหัวกระได	
เฒ่าไม่เชื่อ	นอนอยู่ทำไม	เร่งเร็วมาไป	ได้ยินดอกรา

๑ (เลื่อนราง)	(ขาดหาย)	(ชำรุด) ชวนกันมา	
ยายอยู่ข้างหลัง	ฉุดรั้งออตตา	มาถึงตีนท่า	ตาคิดสงสัย
๑ ยืนเหลียวแลดู	นางครางหืออยู่	ริมหัวกระได	
ยายว่าตาพลัน	เออนั่นอะไร	ครางหือ ๆ ไป	มิใช่ฤตา
๑ ตานิ่งฟังดู	ได้ยินกับหู	มีตอยู่หนักหนา	
ยายเอ่ยจงไป	เอาได้จุดมา	เร็ว ๆ อย่าช้า	จะมาส่องดู
๑ ยายวิ่งขึ้น(ไป)	จุดใต้ให้ตา	(เลื่อนราง) มามองดู	
ตาส่องดูไป	ผีอะไรหลอกกู	ตาแลไปดู	เห็นนางเทวี
๑ ตาเห็นฉายา	ร้องว่าอนิจจา	ยายมาว่าผี	
โอโอะรูปร่าง	นวลนางงามดี	ใครช่างโบายตี	ไม่มีกรรมฐาน
๑ ตาร้องบอกยาย	นางยังไม่ตาย	บุญเรานักหนา	
ลูกเราไม่มี	บัดนี้เลยหนา	ยายเอ่ยเร็วรา	ลงมาช่วยกัน
๑ เรายกขึ้นไป	เลี้ยงรักษาไว้	เป็นลูกบุญธรรม	
ยายตาดีใจ	ลงไปช่วยกัน	ยกนางจอมขวัญ	ขึ้นสู่เคหา
๑ นวลนางเทวี	ยายตาสองศรี	ต้องพระกายา	
หนามในยอกเหน็บ	ปวดเจ็บหนักหนา	ทั้งพระพักตรา	เขี้ยวฆ่าดำไป
๑ ยายหยิบเสื่อมา	จิ้งวางฉายา	น้ำตาหลังไหล	
เห็นนางเจ็บปวด	ยิ่งยวดเหลือใจ	สองเฒ่าร้องไห้	รำรักนางพระยา
๑ ยายตาบ่งหนาม	ติดตัวโฉมงาม	เลือดทราออกมา	
ยายจึงต้มน้ำ	ชำระกายา	ขมิ้นชโลมทา	นางพระยาค่อยคลาย
๑ เสียนหนามต้องติด	สองเฒ่าสะกิด	บ่งออกมากมาย	
ได้สามทะนาน	นางคราญค่อยหาย	ยกมือขึ้นไหว้	พลิกกายหลับไป
๑ สองเฒ่ายายตา	มีความเส่นหา	น้ำตาหลังไหล	
ต้มเข้าจี่ปลา	ตักมาวางไว้	นวลนางอรไท	ค่อยฟื้นกายา
๑ สองเฒ่าแลไป	เห็นไม่เป็นไร	ดีใจนักหนา	
จึ่งเข้าโบกปิด	พัทวิไปมา	อุ้มองค์ฉายา	ยายตาปลอมไป
๑ โอ้อนิจจา	แม่บอกเล่าตา	เจ้ามาแต่ไหน	
เจ็บปวดหนักหนา	บอกตายายไป	ยายจะเลี้ยงเจ้า	เป็นเพื่อนยายตา
๑ เมื่อนั้นเทวี	เจ้าได้สมประดี	มีความไศกา	
คิดถึงผิวขวัญ	มีอาจจะกลืนน้ำตา	คร่ำครวญป่วนหา	บอกตายายพลาง
๑ นางเล่าตามเรื่อง	แรกมาจากเมือง	ติดเนื่องตามทาง	
ขึ้นอยู่ต้นไทร	พันภัยเสื่อสาบ	อีคุลาเดินทาง	ช่างมาเจรจา
๑ ชำนี้ดีใจ	มิได้สงสัย	จึ่งลงมาหา	
มันจับตัวได้	ไม่มีกรรมฐาน	ตีโบายหนักหนา	จนข้าสลับไป
๑ มันจึงลากไป	ทิ้งลงคองคา	ลอยมาน้ำไหล	
ข้าไม่รู้ตัว	มีคมวอกใจ	ยายตาจงได้	เอ็นดูกรรมฐาน

๑ สองเผ่าว่าไป ยายตาจะได้	แม่อย่าอาลัย หุงเข้าหาปลา	อยู่ในเคหา แม่อยู่เถิดตรา	ยายตาดีใจ
๑ วันนั้นสองเจ้า อาบน้ำป้อนเข้า	ขลุกขลวยด้วยเจ้า อยู่เฝ้าอรไท	มิได้ไปไหน เก็บผักหักไม้	มิได้ไปขาย
๑ เมื่อนั้นเทวี ตายายสองคน	เจ็บคล้ายหายดี จรดลชวนชวาย	มีความสบาย จึงให้โฉมฉาย	อยู่เฝ้าเคหา
๑ แม่เจ้าอยู่เรือน แม่อย่าเที่ยวเล่น	อย่าได้คบเพื่อน ขับไก่ดูกา	พุดเล่นเจอร์รจา เย็นลงยายตา	จะมาเรือนพลัน
๑ นางรับคำยาย ข้าจะหุงเข้า	ตาไปเถิดตรา บนเหย้าเรือนพลัน	กลับมาเห็นวัน ข้าไม่ผายผัน	พุดเล่นเจอร์รจา ^{๔๕}
^{๔๖} ๑ ยายตาดีใจ วันนี้ยายไป	เก็บผักหักไม้ ได้ผักเข้ามา	มาขายอัครา สองคนยายตา	หามาพอแรง
๑ ยายตามมาแล้ว กำผักมัดพิน	จึงนางน้องแก้ว ผูกมัดรัดแต่ง	ลงมาจัดแจง แยกเป็นสองแห่ง	แบ่งไว้แบ่งขาย
๑ นางเอาใจใส่ ฝูงคนเห็นนาง	ยายตาดีใจ รูปร่างเฉิดฉาย	ได้ความสบาย มาถามตายาย	ว่าได้ไหนมา
๑ ยายตาบอกเล่า เป็นลูกบุญธรรม	นี่ลูกของเรา เจ้าลอยน้ำมา	ได้เลี้ยงรักษา เป็นบุญของข้า	เลี้ยงมาช้านาน
๑ หนุ่ม ๆ ทั้งหลาย ชอบเนื้อพึงใจ	เห็นอรโฉมฉาย เวียนไปในบ้าน	รูปทรงนงคราญ ยายตารำคาญ	ขับหลานขึ้นเรือน
๑ เพื่อนบ้านทั้งหลาย ถามไถ่พุดจา	เอ็นดูโฉมฉาย หาตาบนเรือน	เข้าของมาเยือน ยายกินของเลื่อน	ทุกวันอัครา
๑ ลางคนธบาย มันวอนเข้าไป	ว่ามีลูกชาย รับให้มาว่า	วุ่นวายนักหนา ขอหลานยายตา	ตามแต่จะเอ็นดู
๑ ยายตาบอกเล่า คือองค์ท้าวไท	ลูกสาวของเรา อยู่ไกลพันริ้ว	ผิวเขามีอยู่ ถ้าเจ้าเอ็นดู	ตามแต่น้ำใจ
๑ แต่เขามาหา รับของกำนัล	สองเผ่ายายตา ได้ทุกวันไป	ไม่ให้ไปไหน บุญของอรไท	เป็นที่ชอบตา
๑ เมื่อนั้นเทวี ทรงกันแสงให้	คิดถึงภูมิ รำไรไปมา	รำจวนครวญหา ทุกวันอัครา	เวลาเข้าเย็น
๑ โอ้พระพันปี เป็นกรรมจำจาก	เมื่อไรน้องนี้ พลัดพรากยากเย็น	จะสบพบเห็น อีคุลาทำเชิญ	เป็นกรรมเวร
๑ ตัวน้องอยู่นี้ แต่จะปั่นป่วน	ไม่พบภูมิ รำจวนครวญหา	น่าที่มรณา ไม่พบราชา	เห็นว่าจะตาย

^{๔๕} จบข้อความนี้ มีข้อความบันทึกว่า “กลับไปหน้าโน้นเถิดนะท่านเอ๋ย”

^{๔๖} ก่อนขึ้นเนื้อเรื่อง มีข้อความบันทึกว่า “หน้าปลายเทวีนะท่านเอ๋ย”

๑ (ซำรุด)	วิโยกโศกศัลย์	ถึงอรโหมฉาย	
ไม่รู้จักเหตุ	นัยเนตรพุ่มพาย	คิดถึงไม่วาย	เว้นสักราตรี
๑ ผุ่งเทพยุดา	เอ็นดูกรรณณา	กษัตริย์สองศรี	
จึงเข้าตลใจ	ในราชราตรี	เมื่อพระภูมิ	บรรทมหลับไป
๑ จึงเทพยุดา	บอกแก่ราชา	พระอย่าสงสัย	
นี่อีกุลา	มาแต่ป่าไพร	นวลนางอรไท	อยู่ไกลบุรี
๑ ข้าแต่พระองค์	นวลนางโหมยง	องค์พระมเหสี	
นางแทบบรรลัย	ไม่สิ้นชีวี	อยู่ไกลกรุงศรี	เป็นที่อาศัย
๑ พระจงอุปาย	ให้คนทั้งหลาย	เหล่านี้ย้ายไป	
จะได้เรื่องราว	ชำนางอรไท	ใครรู้อย่างไร	เล่าไปเถิดรา
๑ บอกเท่านั้นแล้ว	สมเด็จพระแก้ว	ตื่นจากนิตรา	
จำได้มั่นคง	ทรงพระเสนาหา	รู้ว่าฉายา	เจ้ายังไม่ตาย
๑ พระจึงให้หา	อำมาตย์เสนา	ขุนหมื่นทั้งหลาย	
ให้เร่งจัดแจง	แต่งโรงมากมาย	พลับพลาถวาย	ให้มีอยู่กลาง
๑ เราจะบรรทม	จะได้เซยชม	ฝูงคนต่าง ๆ	
จะให้เข้ามา	พิจารณาพลาถ	เราจะสว่าง	คล้ายโรคโรค
๑ ตำรวจตรวจไป	ปลูกพลับพลาชัย	ตามท้าวปรารถนา	
สำเร็จบริบูรณ์	ทูลแก่ราชา	พระจึงตรัสหา	เสนาน้อยใหญ่
๑ ท่านจงร้องป่าว	เป็นหมวดเป็นเหล่า	สิ้นทั้งกรุงไกร	
ให้เข้ามานอน	พระนครวังใน	เล่านี้ย้ายไป	ตามได้ตามมี
๑ หนุ่มสาวเต่าแก่	ข้าสาวชาวแม่	สิ้นทั้งกรุงศรี	
ให้ผ่อนกันมา	ทุกวันราตรี	เมื่อนั้นเสนี	รับพระองค์การ
๑ พระยายมราชา	บังคมพระบาท	ออกมาโรงสราญ	
ให้หาขุนหมื่น	กรมนครบาล	ป่าวร้องชาวบ้าน	สิ้นทั้งกรุงไทร
๑ ขุนหมื่นเทศลู	รับหมายมาดู	กะเกณฑ์กันไป	
จำนงบุรี	ยี่สานขุนชัย	หมื่นแฉ้วแฉ้วไว	ภักดีภูวดล
๑ ทิศเหนือขึ้นไสร	แขวงขุนละครชัย	ไปทุกแห่งหน	
ตีฆ้องหม่อง ๆ	เป่าร้องฝูงคน	เที่ยวทุกตำบล	ชุกชนตันไป
๑ ขุนชัยบริบาล	กินเหล้าชมชาน	เข้าบ้านน้อยใหญ่	
ตีฆ้องร้องบอก	บ้านนอกบ้านใน	ท่านเอยจงไป	อย่าได้หลงหลอ
๑ ทั้งหญิงทั้งชาย	ไปตามกฎหมาย	ตายายแม่พ่อ	
รับสั่งให้ไป	อย่าได้ย่อท้อ	ถ้าใครเหลือหลอ	มีโทษอาญา
๑ บัดนี้เจ้านาย	พระเสวยยาผาย	ไม่สบายวิญญา	
ให้เจ้าไปนอน	ในนครพารา	แทบริมพลับพลา	จะทอดพระเนตรดู
๑ ใครรู้อย่างไร	บอกเล่ากันไป	อย่าได้นิ่งอยู่	
จะฟังนิยาย	แยบคายหลายหู	ใครเห็นใครรู้	บอกเล่ากันไป

๑ เล่าไปให้ตั้ง	พระองค์ทรงฟัง	ถ้าชอบอัธยาศัย	
จะประทานเงินตรา	เสื่อผ้ามาให้	เร่งเร็วเข้าไป	นอนในราตรี
๑ ผูกคนทั้งหลาย	ครั้นรู้กฎหมาย	วุ่นวายอิงมี	
ผลัดกันเข้าไป	สิ้นทั้งกรุงศรี	นอนในราตรี	ริมที่พลับพลา
๑ บ้านนี้เข้าไป	พรั่งนี้แล้วไซ้	บ้านโนนเข้าไป	
ผลัดกันไปนอน	ผ่อนตามเวลา	สมเด็จพระราชา	ให้เล่านิยาย
๑ พระฟังทุกวัน	ไม่พบสำคัญ	โศกศัลย์ไม่วาย	
ท้าวจิงตรัสถาม	ขุนนางทั้งหลาย	ฝูงคนหญิงชาย	สิ้นแล้วฤหนา
๑ อำมาตย์ทูลไป	ฝูงคนอยู่ใน	ขอบขัณฑเสมา	
สิ้นตามรับสั่ง	ย้งนอกพารา	บ้านนอกชอกนา	ยังไม่ได้ไป
๑ พระจิงตรัสว่า	เร่งไปบอกมา	แขวงนอกใน	
หัวเมืองกรมการ	บ้านน้อยเมืองใหญ่	สุเรงออกไป	บอกให้เข้ามา
๑ อำมาตย์นักการ	บังคมภูบาล	ออกจากภูบาล	
ตีฆ้องร้องบอก	บ้านนอกบ้านนา	จนถึงยายตา	ฉายาเทวี
๑ ที่นั้นชาวบ้าน	รู้แขวงกรมการ	รุกรานสิ้นที่	
ไล่ให้เข้าไป	นอนในกรุงศรี	หญิงชายอิงมี	ชวนกันเข้ามา
๑ ส่วนตากับยาย	พานางโฉมฉาย	ออกจากเคหา	
ความกลัวกรมการ	ลนลานเข้ามา	ถึงพระพารา	ยายตาเข้าไป
๑ หญิงชายเฒ่าแก่	ข้าสาวชาวแม่	แข็งแหว่งใน	
นอนรอบพลับพลา	พูดจากันไป	เล่านิยายให้	ท้าวไททรงฟัง
๑ ลางคนหญิงชาย	เล่าโจทย์เล่าทาย	วุ่นวายในวัง	
นิยายแข็งแหว่ง	เฒ่าแก่คอยฟัง	บ้างนอนบ้างนั่ง	อยู่ข้างพลับพลา
๑ ลางคนธบาย	มาเล่านิยาย	มากมายนักหนา	
เล่าพระโสวัต	พลัดกับอาชา	ไชยทัตตราชา	พานางวางไป
๑ เล่าพระสุธน	ผิวแบกเมียชน	หาบทะนนเข้าไพร	
เล่าพระอุดรุต	สี่ประยูรชวักไขว่	ฝูงคนฟัง	อาลัยเศร้าโศก
๑ ลางคนนั้นหนา	เล่ายายกับตา	ทำนาบนโคก	
ได้เข้าเป็นเกียน ^{๔๗}	เวียนขึ้นต้นโสก	ทำนาบนโคก	ได้ลากขากดี
๑ ลางคนเล่าเกน	ยายชีหคคะเมน	ตาเถรวิงหนี	
โนนภัยโนนพอก	ร้องบอกยายชี	เด็กหัวร้อมี	ชอบเนื้อชอบใจ
๑ นิยายเบ็ดเตล็ด	ตาบอดลักเบ็ด	ไม่เข็ดขามใคร	
ซานชมมกล่า	มีดดำทำไป	เขาจับตัวได้	นั่งไหว้ขอตัว
๑ บ้างเล่าตาเถร	ชี้ควายฉันทพล	ชักผ้าคลุมหัว	
ดูทำชอบกล	คนไม่เห็นตัว	ตี ๆ ชั่ว ๆ	กลัวอะไรนักหนา

^{๔๗} ได้เข้าเป็นเกียน (ปาก) = ได้ข้าวเป็นเกียน

๑ บ้างเล่ารามเกียรติ์ เล่าไม่ถี่ถ้วน แก้หายเหานอน	วุ่นวายวนเวียน ชวนกันร้องมา	ติเตียนนินทา ส่วนพระราชา	นิตราคอยฟัง
๑ ตายายร้องไป ตูข้านี้รา	ข้าไม่เข้าใจ เวลาจะนอน	คิดไปดูก่อน ท่านเองดกก่อน	หยุดผ่อนหายใจ
๑ เขาร้องรุกราน เมื่อนั้นฉายา	เป็นไรสองเฒ่า ขานมาทันใจ	จึงไม่เล่าไป ข้าจะเล่าให้	ท่านทั้งหลายฟัง
๑ นิยายตัวข้า ได้ทุกซัได้ยาก	พลัดบ้านเมืองมา พลัดปราศจากวัง	เวทนาหนหลัง ท่านเอยคอยฟัง	นางนั่งเล่าไป
๑ เมื่อนั้นนางพระยา เล่าพลางให้พลาง	คิดถึงหลังมา นวลนางเล่าไป	น้ำตาหลังไหล แต่แรกจะได้	กับพระราชา
๑ น้ำตาไหลลง ได้พบพระองค์	แต่แรกโฉมยง ทรงพระกรรรจนา	อยู่พระพารา จึงพาลูกมา	อยู่บนต้นไทร
๑ เป็นกรรมของข้า ทำโง่โง่ร้าย	พบอืคูลา แทบจะบรรลีย์	ไม่มาปราศรัย ลูกสลบไป	ไม่ได้สมประดี
๑ มันลากลูกไป เป็นบุญตามช่วย	ทิ้งทอดลงไว้ ไม่มี้วยชีวี	ที่ในนันทิ ในราชราตรี	ค่อยฟื้นกายา
๑ ลูกน้อยลอยไป พระคุณท่านอยู่	พบที่อาศัย เลี้ยงดูรักษา	บ้านยายกับตา ดุจดั่งบิดา	มารดาในครรภ์
๑ โอ้พระภูมิ คนเดียวเปลี่ยวใจ	ช่างให้น้องนี้ พลัดไปจากกัน	อยู่ที่ไพร่สนธิ์ นางเสร์ราไศกศัลย์	กลิ้งเกลือกไปมา
๑ ผู้งคนทั้งหลาย บ้างมาร้องให้	ได้ฟังโฉมฉาย รำไรไปมา	สงสารนักรหนา เห็นเวทนา	ด้วยราชเทวี
๑ สมเด็จพระราชา ว่ามีมั่นคง	ฟังเรื่องราวมา องค์พระมเหสี	เสนหายินดี ท้าวสั่งเสนี	ให้หานางมา
๑ สาวศรีชาวใน ถามว่าใครเล่า	รับสั่งวิ่งไป สองเฒ่าฤทธาน	หายายกับตา ยายตบอกว่า	หลานเจ้าเล่าไป
๑ สาวศรีบอกว่า สั่งให้หาตัว	รับสั่งให้หา อย่ากลัวโง่ภัย	ชอบพระอัชฌาสัย เร่งเร็วจงไป	จะได้ประทาน
๑ นางเจ้าเข้าไป นางนั่งบังคม	สาวศรีจึงพา ก้มเกล้ากราบกราน	มาถวายภูบาล สมเด็จพระภูบาล	เห็นองค์เทวี
๑ เสด็จเข้ามาใกล้ สวมกอดนางไว้	จึงตรัสปราศรัย อรไทโฉมศรี	ถามไถ่ด้วยดี เห็นพระสามี	เทวีสลบลง
๑ ส่วนองค์ราชา น้ำพระเนตรนอง	ท้าวเธอไศกา ทั้งสองพระองค์	พักตราปลดปลง มีอาจะทรง	ซึ่งพระกายา
๑ สองกษัตริย์มาพบ เสนามนตรี	พากันสลบ สาวศรีซ่ายขวา	ลงในปลับปลา เห็นสองกษัตรา	มาสลบซบไป

๑ ตกใจวุ่นวาย	ไม่รู้ตัวปลាយ	โฉมฉายเป็นโฉน	
จึงเอาน้ำสรอง	พรมองค์ทันใจ	สองกษัตริย์ค่อยได้	พื่นกายกายา
๑ พระจึงบังคับ	สุเอยจงจับ	อีคุลามา	
มันช่างอุบาย	แยบคายนักหนา	แปลงปลอมเข้ามา	เป็นพระมเหสี
๑ เร่งเร็วอย่าช้า	ผูกมัดรัดมา	คุลาคนดี	
บัดนี้บุญเรา	พบเจ้าเทวี	เพื่อนยากจรลี	หนีมาด้วยกัน
๑ อำมาตย์ได้ฟัง	วุ่นวายทั้งวัง	วังหมุนหมุนหัน	
จับอีคุลา	ตีดำโบยรัน	ผูกมัดกระสัน	ชวนอุตมา
๑ อีคุลาแทบตาย	เขาอุตวุ่นวาย	ถวายแก่ราชา	
สั่งให้ทำโทษ	ทรงพระโกรธา	สุเอยอย่าช้า	ซื้อคาให้มัน
๑ รุ่งเช้าอย่าไว้	ตระเวนรอบกรุงไกร	แล้วไปฆ่าฟัน	
เชือดแล้วทั้งตัว	ตัดเอาหัวมัน	เสียไปไว้สามวัน	ตามพระอาญา
๑ ครั้นแล้วภูมิ	จึงให้เทวี	เสวยโภชนา	
เครื่องทรงของนาง	ที่อีคุลา	ทำวให้เอามา	ถวายแก่เทวี
๑ จึงนวลนางพระยา	ทรงพระภุษา	สุกใสแสงสี	
ใส่พระอำมรงค์	ทรงเครื่องอันดี	อำมาตย์เสนี	ชื่นชมดีใจ
๑ ถวายบังคมนาง	เห็นพระรูปร่าง	รุ่งเรืองสุกใส	
งามเหมือนนางฟ้า	มาแต่ตริงษ์ไตร	สมด้วยท้าวไท	ผู้เป็นกษัตรา
๑ สมเด็จพระนัย	พานางอรไท	สู่แท่นรจนา	
ร่วมรักภิรมย์	ชื่นชมเส่นหา	ทั้งสองกษัตรา	ขึ้นสู่ปรางค์ชัย
๑ ครั้นว่ารุ่งเช้า	จึงนวลนางเจ้า	เฝ้าขอโทษภัย	
มิให้อีคุลา	มรณาตัดชัย	ขอชีวิตไว้	ปล่อยไปหิมวา
๑ ท้าวให้อุญญาต	จึงสั่งอำมาตย์	ตามแต่ไฉยา	
ท่านจงเอาไป	ในไพรพฤกษา	ปล่อยอีคุลา	ตามอัชฌาสัย
๑ จึงนายเพชรฆาต	บังคมพระบาท	จงอีคุลาไป	
บ้างชกบ้างตีดำ	บ้างมาผลักไส	ฉุดลู่ไป	ปล่อยเสียพงพี
๑ ท้าวจึงให้หา	สองเฒ่ายายตา	รักษาเทวี	
ประทานเสื้อผ้า	เงินตรามากมี	ทาสาทาสี	ให้แก่ยายตา
๑ สองเฒ่าเปรมใจ	ผู้คนข้าไท	วิ้วควายไร่นา	
มีตราคุมหาม	ให้ตามปรารณา	เป็นเจ้าของรวตา	เป็นมหาเศรษฐี
๑ สมเด็จพระราชา	อภิเชกนางพระยา	เป็นพระมเหสี	
สมโภชน์เจ็ดวัน	เชิญขวัญเทวี	ตบแต่งไปศรี ^{๔๘}	มีทั้งซ้ายขวา
๑ มีงานประชัน	โขนหนังทั้งนั้น	สารพันนานา	
โปรยปรายเงินทอง	เข้าของนานา	สมณพราหมณา	สังระเสริญ ^{๔๙} ยินดี

^{๔๘} ไบศรี (ภาษาปาก) = บายศรี

^{๔๙} สังระเสริญ (ปาก) = สรรเสริญ

๑ กษัตริย์ทุกเมือง แตกกันเข้ามา	ระบือลือเลื่อง วันทาภูมิ	ฟุ้งเฟื่องกรุงศรี ถวายเป็นอย่างดี	แก่พระเทวัน
๑ ฝ่ายพระมารดา พระทำคำรบ	องค์พระราชา พระศพเจ็ดวัน	มรณาไปสวรรค สำเร็จเสร็จปล้น	ในพระเมรุทอง
๑ สมเด็จพระราชา เสวยราชสมบัติ	กับนางฉายา โดยสั่งทำนอง	ร่วมมรณสมสอง พระเจ้าครอบครอง	ปกป้องพารา
๑ อยู่ช้านานมา จึงทูลท้าวไท	จึงนวลนางคราญ ได้โปรดเกศา	คิดถึงมารดา เชิญท้าวยาดรา	ไปเมืองโกสโย
๑ โอ้พระผ่านเกล้า ทั้งพระบิดา	พระมารดาเจ้า จะมาสงสัย	จะเศร้าโศกไป ไม่เห็นน้องไป	ว่าลูกมรณา
๑ สมเด็จพระท้าวไท อันเมืองโกสโย	จึงตรัสปราศรัย ทางไกลนักหนา	อรไทฉายา แม่น้ำขวางหน้า	โยธาจะไป
๑ ดูรานางน้อง จะทำนาวา	เจ้าอย่าเศร้าหมอง สำเภาแล่นไป	ทุกข์ตรอมผอมผ ท้าวจึงตรัสใช้	แก่หมู่เสนา
๑ ท่านเร่งจัดแจง ให้ได้ห้าร้อย	ช่วยกันตบแต่ง ใหญ่หน่อยเร็วรา	สำเภานาวา เราจะยาดรา	พาราโกสโย
๑ เสนาทหาร จัดแจงซุงสัก	รับพระองการ ผูกซักขึ้นไว้	เร่งรัดกันไป เลื่อยขึ้นฟันไป	เร่งให้ทำการ
๑ ให้เจ๊กผันผวน มันมันคง	เกณฑ์ให้ไถ่ญวน ติดกงลงวาน	เดินลากถากขวาน สำเร็จเสร็จการ	ติดต่อสำเภา
๑ ตอกมันชันเขี้ยว เขียนवादสลัก	เสาไบลดเลี้ยว ชักใบใส่เสา	ประเสริฐเพริศเพรา ธงชัยใส่เข้า	เหล่าเช่นบวงสรวง
๑ ตบแต่งสำเภา ใบศรีซ้ายขวา	ครบสามเดือนเข้า เจ้าพระยาพระหลวง	สำเร็จทั้งปวง ขุนหมื่นทั้งปวง	ชื่นชมดีใจ
๑ กราบทูลพระบาท เงินทองเสื้อผ้า	ท้าวตรีสประภาช เข้าปลาขนไป	ให้ชนของลง สำเภาน้อยใหญ่	ให้เต็มบริบูรณ์
๑ เสนาเสนา ดุจเมืองการ	ทำสำเร็จดี ภูบาลนเรนสูร	แล้วไปกราบทูล สำเภาบริบูรณ์	ขอเชิญเสด็จไป
๑ เมื่อนั้นภูมิ ขอเชิญนางน้อง	ตรีสแกมเหสี อย่าหมองพระทัย	จักรีปราศรัย มาเราจะไป	โกสโยพารา
๑ จัดแจงแต่งองค์ ทรงสร้อยสังวาล	เครื่องต้นเครื่องทรง ตระการรจนา	อำมรงค์ภูษา มงกุฎชฎา	ยาดราคลาไคล
๑ เสด็จจากปราสาท แต่รสังข์ฆ้องกลอง	เสนาอำมาตย์ กึกก้องวังใน	บังคมไสว พระเสด็จลงไป	สู่ที่นาวา
๑ ผูกคนค้ำคั่ง ร้องไห้เซ็งแซ่	สาวศรีชาววัง ชาวแม่ซ้ายขวา	เศร้าโศกโศกา เมื่อพระราชา	ลงมาสำเภา

๑ ลำต้ำคนหน ชักใบใส่ธง	วังจับสับสน ปากลงเพริศเพรา	สายยนต์บนเสา มีนายสำเภา	นั่งเฝ้าประจำยาม
๑ กษัตริย์ทั้งสอง ประโคนครันครัน	เถิงสำเภาทอง ยิงปืนตึงตัง	ปีกลองแตรสังข์ จิ้นแขกฝรั่ง	นอนนั่งประจำไป
๑ ชักไปอุตุลุด จระเข้เหรา	แลไปไม่หยุด โลมาปลาใหญ่	ตามสมุทรน้ำไหล ว้ายแหวกแกกไป	ในท้องนัทที่
๑ พระชมฝูงสัตว์ มังกรเงือกงู	มัจฉาสารพัด ว้ายอยู่เร็วรี	ยัดเยียดเสียดสี ฝูงสัตว์นัทที่	มีพันคลนา
๑ เล่นไปเจ็ดวัน เหน้อยเหน็บเจ็บปวด	มเหสีมีกรรม์ ยิงยวดกายา	ถ้วนทศมาสา เจ็บกรรม์นักหนา	นางพระยาؤونวาย
๑ จึงพระเทวัน พระเจ้าให้หา	เห็นนางพระยານั้น โหรามาทาย	เจ็บกรรม์มันหมาย โหรเฒ่าทูลถวาย	อันนรายไม่มี
๑ ข้าแต่ทรงธรรม์ จะประสูติโอรส	อย่าเศร้าโศกศัลย์ ปรากฏวันนี้	ด้วยมเหสี เมื่อนั้นเทวี	ได้พระเวลา
๑ ประสูติโอรส จงพระให้พระนาม	รูปร่างปรากฏ โดยตามวาสนา	ดั่งว่าหล่อมา ชื่อเจ้าสมุทรกุมารา	คลอดกลางสมุทรไท
๑ ฝูงเทพยดา ให้ลมหินใบ	อันอยู่รักษา เล่นไปในบ้าน	เมตตาท้าวไท เป็นสุขสำราญ	
๑ กลางคืนกลางวัน ไปได้เดือนหนึ่ง	เทพช่วยป้องกัน เถิงเมืองมินาน	พระให้ทหาร ไม่พลัดซัดหลง	หยุดจอดทอดลง
๑ รอยอยู่ปากน้ำ เรียงกันเข้าจอด	ทั้งห้าร้อยลำ ทอดสมอรอลง	หัวห่านท้ายหงส์ ชันช่อชักสาย	ปักธงสามชาย
๑ บ้างตี(ขำรุค) ให้ไล่เฮลา	ขยายสายสมอ ร้องว่าؤونวาย	สำเภาทั้งหลาย ทหารมนตรี	จอดเรียบเรียงดี
๑ จึงพระภูบาล ราชสารบอกทั่ว	จัดเครื่องบรรณาการ ท้าวยศเรืองศรี	ให้พระบุรี ผู้เป็นพ่อตา	โกไสยพารา
๑ ราชทูตเข้าไป ว่าองค์พระบาท	บังคมท้าวไท ทั้งราชบิดา	บัดนี้เสด็จมา ยินดีสโมสร	หาพระบิดร
๑ ท้าวยศเรืองศรี เห็นเครื่องบรรณาการ	ได้ฟังมนตรี ราชสารภูธร	ทั้งลูกสายสมร นามชื่อเทวัน	มากับผิวขวัญ
๑ ผิวไชรมีไชอื่นไกล สมคำไทรทาย	คือองค์ท้าวไท มันหมายสำคัญ	ขึ้นชมทฤทธรรษ์ ร้องไปบัดนี้	บอกแก้มเหสี
๑ ท้าวตรัสสั่งไป จงแต่งหนทาง	เสนาน้อยใหญ่ สองข้างให้ตี	ราชวัตรฉัตรมี ปักไว้ข้างทาง	กั้นที่ริมทาง
๑ ดอกไม้ห้อยย้อย ทั่วทางรกแล้ว	ต้นกล้วยต้นอ้อย ให้แผ้วให้ถาง	มรคาสองข้าง โขนหนั่งริมทาง	

๑ ให้นำร้านขายตลาด ของขายให้มาก	เขียนขันโตกถาด เครื่องนาเงินทอง	เตียรดาขริมทาง ลูกเราทั้งสอง	จะเสด็จขึ้นมา
๑ เร่งรัดบัดนี้ ตบแต่งให้ดี	ปลูกโรงพิธี ไบศรีซ้ายขวา	ให้มีพลับพลา จะให้ลูกยา	อุทิศครองเมือง
๑ เสนาทหาร ออกมาตบแต่ง	รับพระองการ จัดแจงบ้านเมือง	ท้าวยศเรืองศรี ระบือลือเลื่อง	ทั่วทั้งกรุงไกร
๑ ตบแต่งมินาน ถนนหนทาง	ดุจเมืองการ วางตาริ้วไข	ตำรสรรัสไป ตรงแต่วังไป	ถึงพระราชา
๑ โขนหนังเข้าโรง ร้านรวงอีกทีก	กระหู่เสาศาโครม คึกคักหนักหนา	โหมโรงสนั่นมา สองข้างมรคา	ดูน่าพิงใจ
๑ สำเร็จเสร็จจัด ดูก่อนอำมาตย์	ท้าวยศเรืองศรี เสนาผู้ใหญ่	เมืองการไป เร่งเร็วจงไป	เชิญพิชัยรถมา
๑ คานหามวอทอง สำหรับจะได้	คนเคยหามป้อม ใส่พระธิดา	ม่านทองซ้ายขวา พระลูกเรามา	บัดนี้เร็วไว
๑ เสนาทหาร ผู้คนอัดแอ	ทำตามองการ แห่แหนแน่นกันไป	สำเร็จทันใจ เต็มทั้งกรุงไกร	ไปรับราชา
๑ ครั้นถึงภูมิ เชิญพระขึ้นรถ	เสนามนตรี มรคตโสภา	ดุชฎีเกศา พระเสด็จยาตรา	เสนาคลาไคล
๑ ส่วนนางพระยา เจ้าไปรยเงินทอง	อุมโอรสสา สองข้างทางใหญ่	ขึ้นวอทองไป ทอดพระเนตรไป	พระทัยศรัทธา
๑ ท้าวปรายแก้วแหวน ถวายชัยมงคล	สิ้นสิบหกแสน พระชนวษา	คนแน่นมรคา จงวัฒนา	สวัสดิมีชัย
๑ แตรสังข์ฆ้องกลอง เปียดเสียดเยียดยัด	โขนหนังกีกก้อง อัดแอแจใน	โห่ร้องอิงไป จนถึงทวารใหญ่	เข้าในเวียงวัง
๑ ฝ่ายท้าวพ่อตา แลตามมรคา	นั่งชม้อยคอยท่า ลูกมาหรือยัง	นางพระยาอยู่หลัง ไดยินแตรสังข์	โขนหนังอิงมา
๑ แลเห็นเขยขวัญ อุมพระลูกแก้ว	เกสรสวรรค์ แล้วตามกันมา	ผู้เป็นธิดา สมเด็จจมารดา	ชื่นชมยินดี
๑ สมเด็จพระเทวัน ตามกันขึ้นไป	นางเกสรสวรรค์ สู่ให้บดี	ผู้เป็นมเหสี ก้มเกล้าเกศี	บังคมพระตา
๑ ท้าวยศเรืองศรี ประภาษปราศรัย	รับไหว้ภูมิ ถามไถ่ไปมา	ยินดีเสนาหา ลูกรักบิดา	เจ้ามาขอบใจ
๑ จะให้อุภิเชก ตัวพระบิดา	พระลูกเป็นเอก แก่ชราไป	ครองเมืองโกไสย เชิญครองราชย์	อย่าได้ไคลคลา
๑ ฝ่ายพระชลนี เสาวนีย์ปราศรัย	สวมกอดเทวี ถามไถ่ทายเป็นมา	ผู้เป็นธิดา จวบเกล้าเกศา	โศการ้ำไร

๑ ลูกรักเจ้าแม่	ไอ้จำเดิมแต่	เจ้าแม่หายไป	
แม่เสวยน้ำตา	โศกาอาลัย	ลูกรักจักไป	ไม่บอกมารดา
๑ เมื่อนั้นเทวี	ก้มเกล้าเกศี	กราบกับบาทา	
น้ำเนตรไหลหลัง	ทั้งพระพักตรา	ขอโทษโทษา	นางพระยาสลบไป
๑ ฝ่ายพระชลนี	เห็นลูกสาวศรี	ไม่หวาดหวั่นไหว	
นางทรงกันแสง	สิ้นแรงโรยไป	กอดลูกเข้าไว้	แล้วสลบลง
๑ สองกษัตริย์สลบไป	สมเด็จพระท้าวไท	เทวน์โฉมยง	
มีอাজจะกลั่น	โศกศัลย์ไหลหลง	ไม่อাজจะทรง	ตำรงกายา
๑ ชวนกันสลบ	ดูจนอนหลับไหล	ในปราศร์จนา	
สาวศรีชาววัง	นั่งเฝ้าซ้ายขวา	เอาน้ำอบมา	สรองพักตราไป
๑ กษัตริย์ทั้งหลาย	ค่อยมาพังกาย	สบายพระทัย	
ผูกคูกขึ้นนั่ง	พร้อมพรุ่งไสว	เมื่อนั้นท้าวไท	ผู้เป็นพ่อตา
๑ ให้เชิญเครื่องเสวย	อุ้มหลานชมเชย	จูบเกล้าเกศาศา	
พระเจ้าเสวยแล้ว	ผ่องแผ้ววิญญา	ท้าวไทให้หา	เสนามนตรี
๑ ดูก่อนเสนา	เร่งเร็วอย่าช้า	ไปยกไปศรี	
เงินทองกองแก้ว	วาวแววรูจี	อภิเชกสองศรี	บัดนี้เร็วพริ้น
๑ บัดนั้นเสนี	ยกเครื่องไปศรี	ทำมิ่งสิ่งขวัญ	
เชิญพระภูธร	นางเกสรสวรรค์	นั่งเรียงเคียงกัน	ลั่นฆ้องสามที
๑ จุดธูปจุดเทียน	ติดแว่นแล้วเวียน	วิ่งรอบสองศรี	
ประโคมแตรสังข์	โชนหนึ่งทันที	ต้นกัมมพฤกษ์ ^{๕๐} มี	ทั้งทานหว่านไป
๑ สมโภชน์เจ็ดวัน	สำเร็จเสร็จพริ้น	เทวน์ฤทธิไกร	
ตรัสสั่งเสนา	ให้มาขนไป	สิ่งของอันใด	มีในสำเภา
๑ ขนไว้ในวัง	แน่นยึดอัดนั่ง	เต็มคลังใหม่เก่า	
ของไปไม่น้อย	ห้าร้อยสำเภา	ท้าวให้ขนเข้า	เข้าในพระลาน
	ยานี้ ๑ เมื่อนั้นพระเทวน์	เห็นของนั้นพันประมาณ	
	จึงสั่งแก้ทหาร	ปลุกโรงทานรอบพารา	
	๑ ให้แต่งเลี้ยงไพร่พล	ทั้งฝูงคนทั่วทิศศาศา	
	สมณพราหมณา	นิมนต์มาฉันในวัง	
	๑ เต่าแก่แลแม่หม้าย	ผิวลิมตายชายหย่าร้าง	
	ให้เข้ามาในวัง	ให้พร้อมพรุ่งนั่งแน่นไป	
	๑ ท้าวให้ตามปรารธนา	แตกกันมาเป็นอสงไขย	
	รับทานตามชอบใจ	อัตรไปทุกเวลา	
	๑ หุหนวกแลตาบอด	มาไม่รอดเสียแข่งขา	
	พระให้ไปรับมา	เงินแลผ้าให้ตามใจ	

^{๕๐} กัมมพฤกษ์ (ภาษาปาก) = กัลปพฤกษ์

๑ คนยากแค้นคนจน
 รับทานทุกวันไป
 ๑ สุขเกษมเปรมประชา
 เป็นสุขทุกหญิงชาย
 ๑ ระเบิดล้อเลื่อนไป
 กษัตริย์แลพวกพล
 ๑ กลัวบุญพระเทวัน
 ขอเป็นข้าบาทา
 ๑ ฝ่ายทำยศเรื่องศรี
 เงินทองของมากมาย
 ๑ ทำวพระยาทั้งร้อยเอ็ด
 เงินทองของทั้งนั้น
 ๑ สมเด็จพระเทวัน
 สามปีสี่เดือนปลาย
 ๑ เมื่อนั้นนางเทวี
 ทรงครรภ์แก่ขึ้นมา
 ๑ ถ้วนทศมาสแล้ว
 รูปทรงองค์เฉิดฉาย
 ๑ พระญาติพริกพร้อม
 รับขวัญมิทันช้า
 ๑ ชื่อพระหส์บดี
 ปราบกษามบวร
 ๑ ศิลป์ศรนั้นเล่าไซริ์
 แรกออกจากมารดา
 ๑ มิให้ใครปรากฏ
 ผุ่งคนมาเลื่องลือ
 ๑ พระอินทร์เธอเอามา
 ให้แล้วเสด็จไปสวรรค์
 ๑ สมเด็จพระบิดร
 โภธิญาณกุมารมี
 ๑ นางนมแลพี่เลี้ยง
 สมเด็จพระพ่อตา
 ๑ ฝ้าอุ้มฝ้าชูชม
 เข้าเฝ้าเป็นนิตยไป
 ๑ แผลงศรเล่นทุกวัน
 มหัดเล็กเด็กมากมี
 ขวนกันพ้นจากข้าไท
 เมืองโกไสยเล่นสบาย
 ดั่งเมืองฟ้าไม่เหือดหาย
 ไม่ชวนขวยเป็นท้าว
 เมืองน้อยใหญ่ทุกแห่งหน
 ก็เกลื่อนกล่นกันเข้ามา
 บังคมคัลกัมเกศา
 ผากชีวกว่าจะตาย
 อยู่เปรมปรีดีสุขสบาย
 เพราะลูกชายเป็นเขยขวัญ
 กลัวฤทธิ์เดชพระเทวัน
 ชักชวนกันเอามาถวาย
 อยู่เมืองนั้นสุขสบาย
 พระลูกชายใหญ่ขึ้นมา
 เกสรศรีผู้โสภา
 มิทันช้าจะสืบสาย
 คลอดลูกแก้วออกเป็นชาย
 งามพรรณนารายศรีโสภา
 นั่งแวดล้อมทั้งซ้ายขวา
 ให้ฉายานามกร
 บุญญา มีได้ศิลป์ศร
 มีพระกรถือซ้ายขวา
 ทำวหส์นยน์ไตรตรีงสา
 เธอลงมาให้ในมือ
 พระโอรสเจ้ารับถือ
 ว่าถือศรมาในครรภ์
 บังหุดาคนร้อยพัน
 ศิลป์ศรนั้นมีฤทธิ์
 ให้นามกรชื่อหส์บดี
 จำเริญศรีแก้วศา
 เข้าคู่เคียงข้างซ้ายขวา
 รักนัดดาสุดอาลัย
 ให้นางนมเอาใจใส่
 พระหลานได้สามขวบปี
 ข้าไทนั้นกัมเกศ
 ตามสองศรีพระฤสหาย

๑ พระหัสบดี
 แผลงศรออกวุ่นวาย
 ๑ แผลงไปเป็นของกิน
 ชวนกันกินเป็นสิ่งคลี
 ๑ แผลงเป็นค้ำบสอง
 จะนึกเอาสิ่งไร
 ๑ ที่นั้นศรอัมรินทร์
 เป็นครุฑยุตนาคี
 ๑ ศรไปแล้วกลับมา
 ผูกคนเห็นอัศจรรย์
 ๑ สมเด็จพระเจ้าตา
 เห็นฤทธิ์พระกุมาร
 ๑ เจ้าตามารักนัก
 ว่าหลานของเรา
 ๑ ตานี้จะได้ฟัง
 แก่เฒ่าไปทุกวัน
 ๑ สมเด็จพระเทวีน
 ได้เจ็ดพระวษา
 ๑ พระองค์ไว้พระศพ
 โขนหนังประดังกัน
 ๑ สำเร็จในเจ็ดวัน
 แก่ลูกสองทรมวย
 ๑ ร้าเรียนเพียรเพิ่มบุญ
 จะให้ครองพระพารา
 ๑ พระสมุทรผู้เป็นพี่
 สององค์มาปลงใจ
 ๑ ไม่ขัดอ้อชฌาสัย
 สมเด็จพระมารดา
 ๑ เจ้าแม่ทั้งสององค์
 ถ้าบุญพระลูกมี
 ๑ เจ้าไปสบพบแล้ว
 เรียนร่ำจำเอามา
 ๑ นางมาทรงกันแสง
 ขนมหันหวานมัน
 ๑ สององค์กราบกับบาท
 จับเอาถุงใส่ป่า

มีฤทธิ์เป็นมากมาย
 คนทั้งหลายกลัวฤทธิ์
 ไม่รู้สิ้นล้นของดี
 ศิลป์ศรมีฤทธิ์เหลือใจ
 เป็นเงินแลทองกองกลาดไป
 เจ้าแผลงไปเป็นสามที
 แผลงแล้วบินปักซี่
 เป็นอสุรีไล่ตีกัน
 สู้หัตถาเข้าแลงปล้น
 กราบอภิวินท์พระกุมาร
 พระบิดาแลวงศ์ปราณ
 มาเชียวชาญยิงแสนทวี
 อุ้มใส่ตักจูบเกศี
 บุญญมีใครจะเทียมทัน
 บุญไม่ถึงจะอาศัย
 เพราะโรคนั้นมันบิธา
 อยู่เมืองนั้นช้านานมา
 ท้าวพ่อตาม้วยอาศัย
 ถ้วนค้ำบถึงเจ็ดวัน
 เล่นประชันสมโภชน์ไป
 พระทรงธรรม์ตรีสปราศรัย
 เจ้าจงไปในหิมวา
 มาแทนคุณพระบิดา
 แทนวงศาสืบสายไป
 พระหัสบดีน้องทรมวย
 ก้มกราบไหว้พระบิดา
 กราบลาไปมิได้ช้า
 จูบเกศาทั้งสองศรี
 จะเข้าดงในพงพี
 พบฤๅษีที่ศาลา
 พระลูกแก้วอย่าอยู่ช้า
 จงกราบลามาเมืองปล้น
 ให้ดับแต่งไปทุกสิ่ง
 ใส่ยามปล้นมิทันช้า
 พระบิดุราชมารดา
 ทั้งสองราก็คลาไคล

๑ ออกจากพระนคร
 ดั้นดงบุกพงไป
 ๑ พระหัสบดี
 แผลงไปเป็นโภชนา
 ๑ รุ่งเช้าเข้าแดนดง
 ข้ามห้วยเหวละหาน
 ๑ สองเจ้าเข้าพงพี
 องค์เดียวเธอเที่ยวไป
 ๑ สององค์ตรงอาศรม
 เข้าไปในศาลา
 ๑ เห็นแต่เครื่องบริวาร
 โรงฉั่นแลโรงไฟ
 ๑ ชวนกันนอนหลับเล่น
 เข้าไปในศาลา
 ๑ ดาบสพิจารณา
 จึงย่องมองเข้าไป
 ๑ พินิจพิจารณา
 เมื่อนั้นพระกุมาร
 ๑ ดาบสจึงถามไป
 สองเจ้าเล่าคดี
 ๑ ข้าเจ้าอยู่เมืองไกล
 สมเด็จพระบิดา
 ๑ มาพบผู้เป็นเจ้าของ
 ความรู้วิชาการ
 ๑ ดาบสฟังคดี
 ปราศรัยไปไม่ช้า
 ๑ ผลไม้เราได้มา
 สัมสูกลูกหว้าหวาน
 ๑ น้ำใสสนิทนัก
 กินเถิดทั้งสองรา
 ๑ ทั้งสองเจ้าวันทา
 คำเข้าทุกเพลงาย
 ๑ ร้าเรียนเพียรเป็นนิตย์
 อยู่ไปได้สามปี
 ๑ สองคิดถึงมารดา
 ดาบสฟังสองนั้น

สองบังอรเข้าในไพร
 คำอาศัยในพฤษภา
 ศิลป์ศรมีด้วยบุญญา
 ทั้งสองราเสวยสำราญ
 ทั้งสององค์ไปไม่นาน
 ท้องเนิ่นธารด่านน้ำไหล
 พบฤๅษีชื่อโกไล
 เก็บผลไม้ในหิมวา
 ก็ชื่นชมภิรมยา
 แลซ้ายขวาไม่เห็นใคร
 ที่สำราญภิรมย์ใส่
 เจ้าอาศัยในศาลา
 สายัณห์เย็นดาวบสมา
 เห็นสองรานอนอยู่ใน
 ว่าใครหนายู่อาศัย
 ยืนแทบใกล้สองกุมาร
 ปลุกสองรามิทันนาน
 ก้มกราบกรานพระฤๅษี
 อยู่เมืองใดมาถึงนี้
 บอกฤๅษีมิทันช้า
 ชื่อโกไสยพารา
 ตรัสใช้มาหาอาจารย์
 ขอเรียนเล่าให้ชำนาน
 พระอาจารย์จงเมตตา
 เจ้าสองศรีกล่าววาจา
 เชิญสองราสู่สำราญ
 กินเถิดราต่างอาหาร
 เป็นกันดารในหิมวา
 เราไปตักชอกเหวผา
 ตามปรารถนาให้สบาย
 เสวยผลไม้ทั้งหลาย
 อยู่สบายทุกราตรี
 มิได้ผิดคำฤๅษี
 ความรู้ดีมีครบครัน
 ก้มเศกศาอำลาพลัน
 เธอโศกศัลย์สองจะไป

๑ เคยอยู่มาด้วยกัน
 ดาวบสสลดใจ
 ๑ ว่าเจ้าจะลาไป
 ฤๅซีมีกรรมรຸณ
 ๑ ดูก่อนทั้งสองศรี
 ทางโน้นพ้นอย่าไป
 ๑ จะสยักษาน
 พี่น้องทั้งสองรา
 ๑ มันอยู่มากมายนัก
 อยู่ในเมืองกุดัน
 ๑ เจ้าไปให้จงดี
 อย่าได้คลาดเคลื่อนคลาย
 ๑ สองเจ้ากราบบรรจง
 ทักษินไปเบื้องขวา
 ๑ โกลยฤๅซี
 ซี้ช่องมองดูไป
 ๑ สองเจ้าไปแลกลับ
 เที้ยวไปในไพรสา
 ๑ สององค์เข้าดงดอน
 ตามมรดาตาวบสวร
 ๑ ริมทางหว่างมรคา
 กลางคืนวันนั้นไซร์
 ๑ ยังมียักษ์กุดัน
 เที้ยวไปไม่ได้กลัว
 ๑ ฉวยได้กระบองเพชร
 เสือสางแลข้างม้า
 ๑ ชุกชนดั้นดั้นมอง
 รูปทรงองค์เพริศพราย
 ๑ ค่อยมองย่องเข้าไป
 ขุนยักษจะจับตัว
 ๑ ขุนยักษคิดจินดา
 จึงมานอนอาศัย
 ๑ กูจะสะกดไว้
 แล้วจะให้ธิดา
 ๑ ยักษคิดมีทันช้า
 ปรายไปรอยโรยไปไม้

จะผายผันจากศาลา
 น้ำตาไหลด้วยสองรา
 จะบอกให้ความปราศนา
 ยกมือขวาซี้บอกไป
 ไปตรงนี้เมืองโกไสย
 จะหลงไหลไกลพารา
 สาธารณร้ายหนักหนา
 จะมรณาม้วยชีวัน
 พวกพลยักษ์กล้าแข็งขัน
 ฤๅธามันเป็นมากมาย
 ตรงเราซี้ให้มันหมาย
 สองโฉมฉายไปเถิดรา
 กัมเศียรลงกับบาทา
 สามรอบลาดาวบสไป
 ความปราณีสองทรมวย
 น้ำตาไหลให้ไศกา
 ฤๅซีกลับมาศาลา
 แสงผลาผลไม้ไป
 รุ่งเช้าเจ้าโคลคลา
 เวลามาเย็นรอน

สองบังอรอยู่อาศัย
 ได้พฤกษาร่มพระไพร
 สองหลับไปไม่รู้ตัว
 ลูกสาวนั้นไม่มีผิว
 ไปแต่ตัวเที้ยวเอกา
 เที้ยวระเห็จในไพรสา
 ขุนยักษาไล่รูนวาย
 แลเห็นสองเจ้าโฉมฉาย
 จิตคิดหมายใครได้ตัว
 ยินอยู่ใกล้ให้มีดมีว
 แล้วคิดกลัวศิลปศรชัย
 ทั้งสองราอยู่ที่ไหน
 แล้วจะไปหนใดหนา
 อุ้มเอาไปอยู่ในพารา
 พิจรณาตามชอบใจ
 ร่ายคาถาบริกรรมไป
 เข้าไปใกล้สองกุมาร

๑ จึงอุ้มเอาโฉมยง
 เหาะไปมิได้นาน
 ๑ เข้าไปในประสาท
 จึงบอกลูกสาวไป
 ๑ พี่น้องทั้งสองคน
 พ่อเห็นจึงอุ้มมา
 ๑ นางมุกขังฟังพ่อว่า
 จึงมาสู่ปรางค์ศรี
 ๑ แลเห็นเจ้าสององค์
 จึงอุ้มเอาสองรา
 ๑ วางไว้ในประสาท
 แล้วปลุกขึ้นบัดใจ
 ๑ แลเห็นปรางค์ประสาท
 เงินทองของทั้งนั้น
 ๑ จึงถามนางยักษ์
 เรานอนอยู่ที่หิมวา
 ๑ นางยักษ์จึงบอกพลัน
 บิดาข้าปรานี
 ๑ จึงอุ้มเอาเจ้ามา
 เข้าของน้องอุดม
 ๑ พระสมุทรรผู้พี่ชาย
 จึงมีพระวาจา
 ๑ ว่าน้องอย่าหมองใจ
 ถ้าไปได้เจ็ดวัน
 ๑ เมื่อนั้นเจ้าหัสดี
 หาวนอนพันประมาณ
 ๑ เจ้ายังหนุ่มน้อยนัก
 พระพี่มาตีใจ
 ๑ อีักษ์มันเนรมิต
 ทำวายุคควยอุดมมา
 ๑ บัดเดียวเคี้ยวหมากสบ
 ร่วมมรณย์เขยชมไป
 ๑ บัดนั้นท้าวยักษ์
 ตีฆ้องเป่าร้องกัน
 ๑ มิให้ใครแผลงฤทธิ์
 ให้งามเหมือนนางฟ้า

ทั้งสององค์จากสถาน
 เถิงเมืองมารบัดเดี่ยวใจ
 วางเหนืออาสน์อันสุกใส
 ว่าพ่อได้ชายหนุ่มมา
 มานอนกรนในไพรสา
 ทั้งสองราอยู่ปรางค์ศรี
 ความเสน่ห์หายินดี
 เข้าสู่ที่สองไสยา
 จิตใจปลงด้วยเสน่ห์หา
 พาโคลคลามาปรางค์ชัย
 นอนเหนืออาสน์นางอรไท
 สองทรมวยตื่นขึ้นพลัน
 เพดานดาดงามเฉิดฉิน
 สองอัศจรรย์ในวิญญา
 ว่าบุรีของใครหนา
 เป็นไรมาอยู่ปรางค์ศรี
 ชื่อกุดันทบุรี
 น้องไม่มีผิวชมเชย
 อยู่กับข้าอย่าปรารมภ์
 เชิญภิรมย์ร่วมเสน่ห์หา
 ฟังภิปรายนางยักษ์
 แก่น้องยามาโคกคัลย
 เมืองโกไสยไม่ไกลกัน
 เมืองกุดันสุขสำราญ
 ได้ฟังพื้มทันนาน
 เจ้ารำคาญแค้นขัดใจ
 ชบพระพักตร์แล้วหลับไป
 พุดปราศรัยนางยักษ์
 แก่ลึงเป็อนบิดทำมารยา
 นางยักษ์มันตีใจ
 มนุษย์พบบัณฑิตหลงไหล
 กราบท้าวจันรุ่งรางพลัน
 สั่งเสนาอันแข็งขัน
 เมืองกุดันแดนยักษ์
 ให้เนรมิตรูปกายา
 ทั้งพาราเมืองกุดัน

๑ ตั้งแต่นั้นไป
เกรงกลัวท้าวภูตั้น
๑ ทั้งสองอยู่เมืองมาร
รู้ไปถึงยักษ
๑ แต่ก่อนท้าวโกลา
จึงขอลูกสาวนั้น
๑ จึงท้าวโกลายักษ์
ยกพลมาล้อมไว้
๑ ยักษ์มารตายเป็นเปื้อน
ยังแต่ท้าวโกลา
๑ เมืองติดชิดลงกา
ล้มตายเที่ยวขวยชวน
๑ เทียวไปเมืองลำยอง
บอกเล่าเรื่องราวมา
๑ ว่าเหม่ท้าวภูตั้น
จะไว้ชีวิตโย
๑ ท้าวโกลาภาพยักษ
เรียกยักษ์มาขุนวาย
๑ อสุรหมู่เสนา
นิมิตรรูปกายนั้น
๑ พรั่งพร้อมแวดล้อมมา
ได้ยिनเลื่องลือไป
๑ ฝ่ามั้นเป็นมนุษย์
รูปร่างอย่างอินทร์พรหม
๑ ท้าวโกลาภาพยักษ
สุเร้งเร็วอย่าช้า
๑ บัดนั้นหมู่ยักษ
กลุ่มก่อดัดหิมวันต์
๑ ไต่บุงกรุกรานตี
ท้าวโกลาผู้กล้าหาญ
๑ เมื่อนั้นท้าวภูตั้น
อสุรามานองเนือง
๑ จึงให้เสนามาร
สำแดงเพลงฤทธา
๑ ออกไปไล่ฆ่าฟัน
โห่ร้องก้องกึกไป

ยักษผู้ใดใจแข็งขัน
ไปหิมวันต์แผลงฤทธา
ได้ช้านานสามเดือนตรา
ชื่อโกลาอันแข็งขัน
เคยไปมาเมืองภูตั้น
ท้าวภูตั้นไม่ชอบใจ
กริ้วโกรธนักหุนหันไป
รบชิงชัยกันนักหนา
ไม่เหลือหลอสิ้นโยธา
หนีกลับมาสู่เมืองตน
เหล่ายักษเป็นพวกพล
หารั้พลทั่วทิศดา
ปรีक्षण้องชื่อกาลา
ท้าวกาลากกริ้วโกรธไป
ลูกสาวนั้นงามเป็นโฉน
เราจะไปฆ่าให้ตาย
กริ้วโกรธนักไม่เหือดหาย
สู้ทั้งหลายเร้งเร็วพลัน
กัมเกศภาพรั่งพร้อมกัน
เป็นมหันต์เต็ปโตใหญ่
จากพาราเข้าพงไพร
ว่านางได้ผิวฟุ้งชม
รักสิ้นสุดไว้สู่สม
ได้เซยชมเพราะบิดา
โกรธหนักสั่งเสนา
หมู่อสุราโคลคลาพลัน
แผลงฤทธามาหุนหัน
ถึงภูตั้นมีทันนาน
หมู่อสุรีหนีลนลาน
เข้าทะยานกำแพงเมือง
กริ้วโกรธนั้นขัดแค้นเคือง
ทำลายเมืองท้าวยักษ
ออกต้านทานท้าวโกลา
แปลงกายต่าง ๆ ไป
ท้าวภูตั้นโกรธคือไฟ
เข้าชิงชัยให้อลวน

- ๑ ล้มตายวายชีวา
บ้างรบบนหาวหน
- ๑ บัดนั้นสองกุมาร
พระหัสบดีผู้น้อยยา
- ๑ ส่วนว่าพระพี่ยา
ตกใจให้ลนลาน
- ๑ พระหัสบดี
สำแดงแผลงไปพลัน
- ๑ ครั้นเป็นนาคบาศก์
ผูกมัดรัดยักษา
- ๑ พวกพลเสนามาร
ลูกศรเป็นนาคนั้น
- ๑ ท้าวโกลาภาษยักษ
เต็มไปในเวหา
- ๑ ร้องขอโทษโทษา
อย่าให้ข้าบรรลัย
- ๑ บัดนั้นพระกุมาร
ร้องขอโทษโทษา
- ๑ ลูกศรนั้นมันออกมา
เป็นครุฑยุคนาคไป
- ๑ หม่อมมารที่ลำบาก
ฝูงมารพันเวทนา
- ๑ โกลาภาษยักษ
ชวนกันยกกลับไป
- ๑ (ขาดหาย)
เกรงกลัวทั่วทุกคน
- ๑ ท้าวกุดันเกรงกลัวนัก
เชิญเจ้าทั้งสองรา
- ๑ เมื่อนั้นพระกุมาร
(ขาดหาย)
- ๑ ทั้งสองครองเมืองมาร
จึงคิดถึงท้าวไท
- ๑ พี่น้องปรองดองกัน
จำจากจรไกลคลา
- ๑ ครั้นถึงเวลาเช้า
สู่ปราสาทประสาทชัย
- พระสุธาเต็มเกลื่อนกล่น
เสียงอลวนก้องหิมวา
รู้เหตุการณ์ท้าวยักษา
ฉวยศรจ่ามิทันนาน
กลัวยักษาแล้วกลัวหาญ
จากสถานหาน้องพลัน
ศิลป์ศรมีฤทธิ์แข็งขัน
ให้อัจฉรย์ทั้งเวหา
ท้าวอากาศพระสุธา
ท้าวโกลาแทบอาสัญ
วิ่งลนลานแล่นหนีพลัน
เข้าผูกพันเอายักษา
เห็นประจักษ์เป็นนาคา
รัดกายาแทบบรรลัย
ขอเป็นข้าสองทรมาวัย
ชีวิตได้พระบาทา
ฟังอาการท้าวโกลา
พระน้องยาแผลงศรไป
เป็นพระยาปักษีใหญ่
จิกสับใส่ในเวหา
ครุฑขนาดจากกายา
ก้มเศบาบังคมไหว้
เห็นประจักษ์ฤทธิไกร
บัดเดียวใจถึงเมืองตน
ให้ไหวหวั่นโกลาหน
สองจุมพลมีบุญญา
เห็นประจักษ์เป็นนักรหนา
ให้ราชาครอบครองเมือง
มีบริวารมากนอเนื่อง
กลัวฟังเฟื่องเลื่องลือไป
ไปไม่นานสามเดือนไตร
พระบิดุราชมารดา
เสร์ราไศกศัลย์ถึงวงศา
สู่พาราเมืองโกไสย
ทั้งสองเจ้าจึงเข้าไป
ท้าวกุดันทยักษา

๑ ข้าขอลาท้าวไท	สูโกลิไสยพระพารา	
บิดาแลมารดา	จะคอยหาไม่ราวัน	
๑ ยักขามาได้ฟัง	ให้คลุ้มคลั่งเศร้าโศกศัลย์	
ทั้งสองครองกุดัน	จะผายผันจรจากไป	
๑ เจ้าพ่อทั้งสององค์	จะเข้าดงอย่าหลงไหล	
ครั้งจะห้ามเจ้าไว้	จะขัดใจไปเถิดตรา	
๑ ไปแล้วเชิญเจ้ากลับ	จะคอยรับในหิมวา	
เจ้าไปหาบิดา	ไหว้อำลากลับมาพลัน	
๑ เมื่อนั้นสองกุมาร	จากสถานท้าวกุดัน	
สู่ปรารค์ประสาทพลัน	นางยักขากัมเกศิ	
๑ ทูลถามซึ่งอาการ	พระกุมารบอกคดี	
เมื่อนั้นนางยักษิ	ฟังคดีเศร้าโศกา	
๑ ตีทรวงเข้าฝึงผาง	นางสุमुखังเวทนา	
เห็นทางจะโคลคลา	ทอดกายาในปรารค์ศรี	
๑ กลิ้งเกลือกกับบาทา	ไอ้ผ่านฟ้ามาหน่ายหนี	
จะทิ้งเมียไว้	อายยักษิหมู่เทวา	
๑ ท้าวไม่ฟังนางนาถ	จรเยื้องยาตรคลาดโคลคลา	
จากปรารค์นางยักษา	ทั้งสองราออกจากเมือง	
๑ นางยักษิเห็นผิวไป	น้ำตาไหลให้แค้นเคือง	
เรียกมานองเนือง	ออกจากเมืองติดตามไป	
๑ สองเจ้าเข้าหิมวันต์	เห็นยักษามาในไพร	
จึงร้องบอกออกไป	ตามเราไยไม่เข้าการ	
๑ นางยักษิจึงร้องไป	ขอบอกเหตุการณ์เล่าถ้วนถึ	
สมเด็จพระชลง	ฟังสองศรีเจ้าสงสาร	
๒๘ ๑ สมเด็จพระบิดา	โหราพิทาจารย์	
พระสนมซ้ายขวา	สั่งให้ทำการ	ไปเชิญศรีขวัญ
๑ แต่งโรงพิธี	ถ้วนถึครบครัน	
ระบำระมอญ	เครื่องสมโภชนั้น	สารพันนานา
๑ ครั้นได้ฤกษ์เอก	พระลูก(ย)า	
จัดนางสาวศรี	เป็นราชธิดา	พระยาสามนต์
๑ สมด้วยพระน้อง	โกไสยไพรพล	
เสนามนตรี	ถวายชัยมงคล	แก่พระกุมาร
๑ สมเด็จพระบิดา	ไม่เป็นแก่นสาร	
จะใคร่ก่อสร้าง	ท้าวสังหาร	ให้แต่งสำเภา
๑ สำเร็จเลิศดี	กับลูกนางเยาว์	
ไปทั้งสามองค์	พระหัสบดีเจ้า	ครองเมืองโกไสย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นางสาวณัฐา คำชู
 ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Nattha Khamchoo
 ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ประวัติการศึกษา

ศศ.บ. (ภาษาไทย) เกียรตินิยมอันดับ ๒ มหาวิทยาลัยทักษิณ
 ศศ.ม. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยบูรพา
 อ.ด. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผลงานทางวิชาการ

งานวิจัย

ณัฐา คำชู. (๒๕๖๑). *การปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์ไห้ไชย*. (รายงานการวิจัย). ชลบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

บทความวิจัยและบทความวิชาการ

ณัฐา คำชู. (๒๕๕๗). รองเท้าในวรรณคดีไทย. *วรรณวิทัศน์*, ๑๔(๑), ๑๓๐ - ๑๔๙.

ณัฐา คำชู. (๒๕๕๙). สีโสรชาดก: เมื่อพระเสาร์ทับลัคน์. *ไทยคดีศึกษา*, ๑๓(๑), ๑๒๕ - ๑๖๑.

ณัฐา คำชู. (๒๕๖๒). นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์ไห้ไชย : การศึกษาต้นฉบับ ลักษณะสทบท และคำสอน. *วรรณวิทัศน์*, ๑๙(๒), ๑ - ๒๘.

ณัฐา คำชู. (๒๕๖๓). เทวีนคำกาพย์: นิทานพื้นบ้านไทยที่เปลี่ยนรายละเอียดเนื้อเรื่องมาจากชาดก. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, ๒๘(๒), ๑๐๘ - ๑๓๕.

การประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceedings)

ณัฐา คำชู. (๒๕๖๐). นิทานคำกาพย์เรื่องศรีสุทนต์สังข์ไห้ไชย: การศึกษาที่มาของเนื้อเรื่อง. ใน *การประชุมวิชาการ ระดับชาติ ครั้งที่ ๑๑ การประชุมวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ “มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในยุค Thailand ๔.๐” วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๖๐*. หน้า ๒๕๐ - ๒๖๓. ชลบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ณัฐา คำชู. (๒๕๖๑). มโนทัศน์เรื่องพระโพธิสัตว์ในปัญญาชาดก. ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑๒ การประชุมวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ “ถิ่น - โลกนิยมในมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์” วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๖๑*. หน้า ๒๐๙ - ๒๒๓. ชลบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.